

Ուսումնական ձեռնարկ տնտեսագիտական բուհերի
ուսանողության համար

ՄԱՐՄԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ

ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2007

ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

Ուսումնական ծեռնարկ տնտեսագիտական բուհերի
ուսանողության համար

ԵՐԵՎԱՆ 2007

ՀԴՏ 657
ԳՄԴ 65.052
Ծ 979

*Հրատարակության է երաշխավորել
Հայաստանի պետական տնտեսագիտական
համալսարանի
ֆինանսական ֆակուլտետի խորհուրդը*

պրոֆ. Ա. Ճուղուրյանի, պրոֆ. Կ.Աբգարյանի խմբագրությամբ

Ծ 979 ճուղուրյան Ա.Գ. Կ. Աբգարյան

Մաքսային գործ
ուս. ձեռնարկ, Եր., 2007. - 494 էջ:

Ներկայացված են ՀՀ մաքսային համակարգը և մաքսային գործի կազմակերպման հիմունքները:

Նախատեսված է բուհերի տնտեսագիտական մասնագիտությունների ուսանողների համար:

6 0605010205 2007
804(01) - 2007

ԳՄԴ 65.052

ISBN 99941 – 44 – 11 – 1

© Ա.Ճուղուրյան, 2007

Հեղինակային խմբի խոսք

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային համակարգը ձևավորվեց նորանկախ պետության կայացմամբ: Ծագեցին մի շարք հիմնախնդիրներ՝ մաքսակետերի ընդլայնում, մաքսային վարչարարության ներդրում, մաքսային օրենսդրության մշակում և միջազգային դաշտին ինտեգրում, մաքսային իրավունքի կարգավորում, որոնք լուսաբանման կարիք ունեն ոչ միայն պրակտիկ աշխատողների, այլև ուսանողների շրջանում:

Ձեզ ներկայացվող ուսումնական ձեռնարկը նպատակ է հետապնդում մատուցելու մաքսային գործի հիմունքները, որոնք հիմնականում առնչվում են Հայաստանի Հանրապետությանը: Անշուշտ ձեռնարկում ընդգրկված թեմաները լիարժեք չեն ներկայացնում մաքսային գործի բոլոր տարրերը, սակայն հնարավորինս փորձ է արվում ուսուցանել հարցեր՝ առնչվող մաքսային ռեժիմներին, ձևակերպումներին, հսկողությանը, մաքսային գործի զարգացմանը և միջազգային կարգավորմանը:

Ձեռնարկում կատարվել են արժանացել մաքսային արժեքի, վճարների, սակագնային կարգավորման մեկնաբանումներ, նկարագրվել է արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկը, մաքսային հաշվառման և վիճակագրության մեթոդաբանությունը: Բնականաբար, մաքսային գործառույթների հետևանք են հանդիսանում առանձնահատուկ իրավահարաբերություններ, որոնք ներկայացվող ձեռնարկում մաքսային իրավունքի կարգավորման մեկնաբանումների խնդիր են առաջացրել:

Մաքսային գործի ներկայացումը մեկ ձեռնարկի շրջանակներում ծավալուն և բարդ խնդիր է, ուստի առավել ընդգրկուն մեկնաբանումների համար ուսանողին յուրաքանչյուր թեմայի վերջում առաջարկվում է լրացուցիչ գրականություն և նյութի յուրացման ինքնաստուգման հարցեր:

Սիրելի ուսանող, կարդալով ձեռնարկը, հուսով ենք, որ մաքսային գործում ձեռք բերած գիտելիքներով կհամալրեք տնտեսագիտական ոլորտում որոշումների կայացման Ձեր գործնական հմտությունները:

Հաջողություն ենք ցանկանում Ձեր ուսումնական գործընթացում:

Հեղինակային խումբ

Կ. Աբգարյան, տ.գ.թ., պրոֆեսոր	(գլուխ I)
Մ. Գյուլասարյան, ՀՊՏՀ ասպիրանտ,	(գլուխ I)
Ն. Ֆահրադյան, տ.գ.թ., ասիստենտ	(գլուխ II, գլուխ V)
Կ. Միքայելյան, տ.գ.թ., ասիստենտ	(գլուխ III, գլուխ IV)
Ս. Սուքիասյան, տ.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ VI, գլուխ VII)
Վ. Մուրադյան, տ.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ VIII)
Ա. Կարապետյան, տ.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ IX)
Օ.Խաչատրյան, դոցենտ	(գլուխ IX)
Ա. Ճուղուրյան, տ.գ.թ., պրոֆեսոր	(գլուխ X)
Ա.Սարգսյան, տ.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ X)
Ս.Զիբուխյան, ասիստենտ	(գլուխ X)
Ա.Պետրոսյան, ՀՀ ԱՎԾ բաժնի պետ	(գլուխ XI)
Գ.Նազարյան, տ.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ XII)
Գ. Սուքիասյան ի.գ.թ., դոցենտ	(գլուխ XIII)

Նվիրում ենք ուսանողությանը

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գլուխ I. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

1.1. Մաքսային գործի կազմավորման պատմական ընթացքը	9
1.2. Մաքսային գործը շուկայական հարաբերությունների պայմաններում	20
1.3. Մաքսային գործի ծագումն ու զարգացումը Հայաստանում	28
Ինքնաստուգման հարցեր	33
Առաջարկվող գրականություն	33

Գլուխ II. ՀՀ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

2.1. Մաքսային մարմինների ձևավորման և զարգացման գործընթացը ՀՀ-ում	34
2.2. ՀՀ մաքսային մարմինների կառուցվածքը	40
2.3. Մաքսային մարմինների դերը ՀՀ մաքսային քաղաքականության իրականացման գործընթացում	47
2.4. Մաքսային համակարգի տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմը	56
Ինքնաստուգման հարցեր	68
Առաջարկվող գրականություն	68

Գլուխ III. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐ

3.1. Մաքսային ռեժիմների բնութագիրը ձևերը եվ դասակարգումը	69
3.2. ՀՀ մաքսային ռեժիմները	75
Ինքնաստուգման հարցեր	86
Առաջարկվող գրականություն	86

Գլուխ IV. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԶԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐ

4.1. Մաքսային ձևակերպումները որպես մաքսային գործի իրականացման գործիք	87
4.2. Մաքսային ձևակերպումների էնթացակարգը	91

Ինքնաստուգման հարցեր	102
Առաջարկվող գրականություն	102

Գլուխ V. ԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

5.1. Մաքսային հսկողության էությունը և նշանակությունը	103
5.2. Մաքսային հսկողության նպատակները և ձևերը	109
5.3. Մաքսային հսկողության կազմակերպման հիմնական սկզբունքները ՀՀ-ում	115
5.4. Ապրանքային և տրանսպորտային միջոցների հետքաքննողական հսկողություն	125
Ինքնաստուգման հարցեր	128
Առաջարկվող գրականություն	128

Գլուխ VI. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

6.1. Միջազգային պրակտիկայում մաքսային արժեքի որոշման ընդհանուր նկարագիրը	129
6.2. Մաքսային արժեքի որոշումը ՀՀ-ում	134
Ինքնաստուգման հարցեր	143
Առաջարկվող գրականություն	143

Գլուխ VII. ՀՀ-ՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՎՃԱՐՆԵՐԸ

7.1. Հարկային համակարգը	144
7.2. Մաքսային սահմանի վրա գանձվող հարկերը եվ վճարները	150
Ինքնաստուգման հարցեր	160
Առաջարկվող գրականություն	160

Գլուխ VIII. ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԵՎ ՈՇ ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

8.1. Սակագնային և ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների դերը ԱՏԳ-ի կարգավորման գործում	161
8.2. Սակագնային կարգավորման միջոցների բովանդակությունը և տարրերը	167
8.3. Ոչ սակագնային կարգավորման միջոցները	186

8.4. Ոչ սակագնային սահմանափակումներ	192
Ինքնաստուգման հարցեր	195
Առաջարկվող գրականություն	195

Գլուխ IX. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ, ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ԾԱԾԿԱԳՐՈՒՄԸ

9.1. ԱՏԳԱԱ-ի դասակարգումը և ծածկագրումը	196
9.2. ՆՀ-ի բաժինների խմբերի դիրքերի և ենթադիրքերի նկարագրությունը	201
9.3. ԱՏԳԱԱ-ի ծածկագրումը	208
9.4. ԱՏԳԱԱ-ի նկարագիրը	212
Ինքնաստուգման հարցեր	251
Առաջարկվող գրականություն	252

Գլուխ X. ՀԱՇՎԱՌՈՒՄՆ ՈՒ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ

10.1. Հաշվապահական հաշվառման առանձնահատկությունները բյուջետային համակարգում	253
10.2. Հաշվառումը մաքսային համակարգում	269
10.3. Մաքսային գործունեության տնտեսական վերլուծությունը	283
Ինքնաստուգման հարցեր	296
Առաջարկվող գրականություն	296

Գլուխ XI. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

11.1. Արտաքին առևտրի վիճակագրության մեթոդաբանությունը	297
11.2. Վիճակագրական մեթոդների կիրառումը արտաքին առևտրում	321
11.3. Հայելային վիճակագրություն	330
Ինքնաստուգման հարցեր	333
Առաջարկվող գրականություն	334

Գլուխ XII. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

12.1. Միջազգային կազմակերպությունների դերը մաքսային գործի կազմակերպման մեջ	335
12.2. Մաքսային գործի կարգավորման միջազգային համաձայնագրերը	356
12.3. Մաքսային գործի կարգավորման միջազգային կոնվենցիաները	375
Ինքնաստուգման հարցեր	390
Առաջարկվող գրականություն	392

Գլուխ XIII. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

13.1. Մաքսային իրավունքի առարկան և կարգավորման մեթոդը	394
13.2. Մաքսային իրավունքի սկզբունքները համակարգը և աղբյուրները	418
13.3. Մաքսային իրավանորմերի հասկացությունը տեսակները կառուցվածքը և դասակարգումը	426
13.4. Մաքսային իրավական հարաբերությունների հասկացությունը և տեսակները	437
13.5. Մաքսային իրավունքի սուբյեկտները և դրանց կարգավիճակի իրավական առանձնահատկությունները	445
13.6. Մաքսային իրավախախտումների հասկացությունը և կազմը	456
13.7. Պատասխանատվությունը մաքսային կանոնների խախտման համար	468
Ինքնաստուգման հարցեր	486
Առաջարկվող գրականություն	486

ԳԼՈՒԽ I. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԷՎՈՅՈՒՑԻԱՆ

Գլխի բովանդակությունը

- մաքսային գործի կազմավորման պատմական ընթացքը
- մաքսային գործը շուկայական հարաբերությունների պայմաններում
- մաքսային գործի ծագումն ու զարգացումը Հայաստանում

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- պատկերացում կազմել մաքսային գործի ծագման գործընթացի և նրա զարգացման էվոլյուցիայի մասին՝ սկսած հին դարերից մինչև մեր օրերը,
- հասկանալ արտաքին առևտրի և մաքսային գործի առնչությունները,
- տեղեկանալ մաքսային գործի զարգացման առանձնահատկություններին շուկայական հարաբերությունների պայմաններում
- գնահատել մաքսային գործի դերը ՀՀ տնտեսական քաղաքականության համատեքստում

1.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ

Մաքսային գործը մի կառույց է, որը կոչված է իրականացնել հսկողություն սահմանով տեղափոխվող ունեցվածքի ու կապիտալի նկատմամբ: Դեռևս անտիկ ժամանակաշրջանից սկսած երկրի տարածքի որոշակի կետերով անցնող ապրանքների տեղափոխման դեպքերում հարկերի գանձումը տարածված պրակտիկա էր: Հետագա ժամակաշրջանում այդ պրակտիկան չի ընդհատվել: Եվ այսօր էլ արտաքին առևտրի այդ ոլորտը մնում է մաքսային գործի առաջին գործառույթը: Առանձին երկրների կառավարությունների տնտեսական գործունեության ծավալման զուգընթաց շարունակ ընդլայնել են

ժամանակակից առևտրային քաղաքականության շրջանակները, մաքսային կառույցների գործառույթները:

Պատմությունը ցույց է տալիս, որ մաքսային գործունեությունը սերտորեն կապված է առևտրի ծագման, զարգացման ու կարգավորման հետ: Խոսքը, ամենից առաջ, վերաբերում է արտաքին առևտրին: Դրա միջոցով է տեղի ունեցել տարբեր ազգերի ու ժողովուրդների տնտեսական մերձեցումը, արտադրության, գիտության ու տեխնիկայի բնագավառում կատարված հայտնագործությունների առաջին քայլերին հաղորդակցվելու գործընթացները: Դրանով պետք է բացատրել, որ առևտրի բնագավառում զբաղվածները հանդիսացել են իրենց ժամանակի համեմատաբար առավել կրթված ու զարգացած մարդիկ:

Պատմականորեն արտադրողական ուժերի ու արտադրական հարաբերությունների զարգացման համեմատ ծագել է նաև փոխանակման գործընթացը: Սկզբնական շրջանում մարդիկ դեկավարվել են իրենց ապրանքները իրացնելու ցանկությամբ, ականայից միմյանց են որոնել նախ իրենց երկրի սահմաններում և ապա նաև արտասահմանում: Բնականաբար տարբեր են եղել առանձին երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակները և առևտրային հարաբերությունների ծավալման համեմատ շարունակ բարձրացել է և հավասարվել է կյանքի մակարդակը երկրների միջև այնքանով, որքանով տարբեր ժողովուրդներ միմյանց են փոխանցել իրենց կատարված աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման փորձը, սովորույթները: Աստիճանաբար հաղթահարվել են միմյանց միջև գոյություն ունեցող նախապաշարմունքները, անվստահությունը:

Փոխանակման գործընթացի վաղ ձևերից մեկը հանդես է եկել, այսպես կոչված, համր առևտրի տեսքով, որը հանդիպում ենք գրեթե բոլոր ժողովուրդների մոտ: Առևտրի այս յուրահատուկ ձևի կիրառման անհրաժեշտությունը պայմանավորված էր կողմերի միջև գոյություն ունեցող անվստահությամբ, ինչի արդյունքում միմյանց միջև անմիջական հարաբերությունների մեջ մտնելը դառնում էր անհնար: Համր առևտրի մասին հիշողությունները կան Հերոդոտի մոտ, որն ապրել է մ.թ.ա. 490-425թթ., որը նկարագրել է առևտրի այս ձևը Լիբիայում, Պարսկաստանում և Սկյութիայում: Ահա ինչպես էր նկարագրվում

առևտրի այդ ձևը բուլղարների և Վիսոցեղների միջև. «Բուլղարները հասցնում էին ապրանքը այնտեղ, թողնում էին որոշակի տեղում, նշանաձևում ու թողնում: Հետո վերադառնում էին և գտնում հարկավոր ապրանքը կողքին դրված: Եթե բավարարում էր իրենց, ապա վերցնում էին և դրա փոխարեն թողնում իրենցը, եթե ոչ իրենցն էին ետ վերցնում: Գնորդը և վաճառողը միմյանց չէին տեսնում»:

Փոխանակման գործընթացի կարգավորումը սկզբնական շրջանում կրում էր արարողական, սիմվոլիկ բնույթ: Հնագույն երկրներում, ինչպիսիք են Հնդկաստանը, Եգիպտոսը, Հյուսիսային Ամերիկայի տարբեր ցեղերի մոտ գոյություն ուներ արարողական ամբողջական համակարգեր, որոց միջոցով տեղեկացնում էին իրենց ցեղակիցներին փոխանակման գործընթացների մասին: Ըստ էության արարողակարգերը և սիմվոլները (ծանոթագրություն) հանդես են եկել որպես առաջին կազմակերպչական կառավարման գործիքներ, որոնց միջոցով կարգավորվում էին առևտրա-փոխանակման գործողությունները: Արարողությունը որևէ ակտ իրականացնելուն ուղղված գործունեություն է, որը դեռևս հնագույն ժամանակներից կիրառվում է կարգավորելու հարաբերությունները: Դրանք մինչև այժմ էլ պահպանվել են: Ավելին, դրանց իրականացման կարգը ամրագրված են հետազայում մի շարք միջազգային առևտրային ու մաքսային կանոնադրություններում, ուղեցույցներում, հրահանգներում: Մինչև այժմ էլ գործում են հատուկ արարողություններ, որոնք կիրառվում են միջազգային առևտրային համաձայնագրերի ստորագրման ժամանակ, որը ուղեկցվում էր հատուկ հանդիսավորությամբ, էթիկայի նորմերի պահպանմամբ: Նման հանդիսավոր արարողակարգեր հետազայում սկսվեցին կիրառվել նաև շատ երկրներում: Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնությունում գործում են մի շարք հանդիսավոր արարողակարգեր, ինչպիսիք են մաքսային ծառայողների երդումը, հավատարմությունը, ազնվությունը և այլն: Մի քանի ծիսակատարություններ, ինչպիսիք են դաստիարակչական և երդման արարողությունները, հանդես են գալիս դեռևս հնագույն ժամանակաշրջաններից որպես սրբություններ, մասնավորապես հին Եգիպտոսում: Յուրաքանչյուր աշակերտ, որը պատրաստվում էր հաղորդակից դառնալ մաքսային գործի կարգավոր-

մանը, ուներ իր առանձին խորհրդատուն, ուսուցիչը, որի օգնությամբ հաղորդակից էր դառնում մաքսային գործի կարգավորման հարցերին: Կիրառվում էր նաև հոգևոր մեթոդները: Խոստովանանքի և աշխատանքի հոգևոր մեթոդները իրենց կնիքն են դրել մաքսային ծառայողների արարողությունների անցկացման և մաքսային հսկողության վրա: Ենթադրվում է, որ խոստովանանքը ու ապաշխարանքը մարդուն հնարավորություն է տալիս քահանայի միջոցով «բացելու մեղքերը» և դրանով հանդերձ ստանալ «Աստծո ներողամտությունը»:

Մարդկանց միջև ձևավորվող հարաբերություններում, սկզբնական շրջանում լայնորեն կիրառվում էր սիմվոլիզմը որպես մտքի պատկերավոր արտահայտման ձև, իդեա, ինչի շնորհիվ կարգավորվում էին այդ հարաբերությունները: Ընդ որում սիմվոլը հանդես էր գալիս այլաբանության տեսքով:

Սիմվոլների և նշանների օգտագործման անհրաժեշտությունը ծագել է, ամենից առաջ, ծիսակատարություններ կատարելու հետ կապված գործողություններում և սկզբնական շրջանում պարունակում էր նշան – ֆունկցիային բնորոշ կարևորագույն առանձնահատկություններ, այն է կարգավորիչ առանձնահատկություններ մարդկանց միջև, ինչպես նաև մարդկանց և բնության միջև և այլն:

Մինչև այսօր էլ շատ հնագույն նշաններ զարդարում են տարբեր երկրների պետական տարբերանշանները (դրոշմերը, զինանշանները): Տարբերանշաններ կրում են զինվորականները և քաղաքացիական անձիք:

Որոշ հնագույն նշան-սիմվոլներ կրում են նաև մաքսային ծառայողները: Այսպես օձի պատկերը հանդիսանում է աշխարհի հնագույն զարդանշաններից մեկը: Մասնավորապես Ռուսաստանի Դաշնության մաքսային համակարգում աշխատակիցների համազգեստի վրա արտահայտված է երկու օձ՝ փաթաթված Զերմես-Մերկուրի գավազանին: Նման տարբերանշաններ կրում էին նաև փարավոնները, հետագայում Զին եգիպտական քրմերը: Օձի արտացոլումը նշան է իմաստության և իշխանության, իսկ օղակ կազմող գիծը՝ կյանքի զարգացման ցիկլայնությունը երկրագնդի վրա: Եվ յուրաքանչյուր այդ ցիկլերի ժամանակի փուլերում իմաստությունը և իշխանությունը

պետք է ներդաշնակորեն և խաղաղ լրացնեն մեկը մյուսին ցանկացած առևտրային վեճերը լուծելիս: Հատուկ գրականության մեջ գոյություն ունեն ամենատարբեր ենթադրություններ, թե ինչպես է կատարվել կարգավորման այդ նշանային ֆունկցիան: Այդ հիպոթեզներից մեկի համաձայն նման զարգացման պատճառներից մեկը եղել է սեփականության հարաբերությունների ամրագրման և նշանակման անհրաժեշտությունը:

Ինչպես ցույց է տալիս հասարակության զարգացման պատմության ընթացքը մարդուց պահանջվում էր իր կենսագործունեության հենց սկզբից զանազանելու «սեփականը» «ուրիշից»: Դրա համար ստեղծվել են որոշակի տարբերանշաններ, որոնք պատկանելիս են եղել առանձին անհատի կամ առանձին խումբ մարդկանց:

Ավելի ուշ առաջացել են իրեր, որոնք պատկանել են առանձին առանձնացված նշանավոր անհատների ավելի հաճախ՝ որևէ աստծու: Վերջինիս դերում հատկապես հանդես են եկել կենդանիները, որոնք նվիրաբերվում էին զոհաբերությունների համար և որոնք նույնպես դրոշվում էին սուրբ տարբերանշաններով: Մարդկության գոյության արշալույսից սկսած յուրաքանչյուր անհատ պատկանելիս է եղել որպես «սեփականություն» իր խմբին, ցեղին, սեռին, համայնքին և իր վրա կրում էր պատկանելիության նշան դաջվածքի կամ որոշակի հագուստի ձևի տեսքով: Առանց չափազանցության կարելի է ասել, որ ողջ նյութական աշխարհը խոր հնադարից, ինչպես վկայում են շատ հեղինակներ, նշվել են նման «սեփականության նշաններով»: Այդպես են ստեղծվել նախնադարյան արարողակարգերի և սիմվոլների ամբողջական համակարգեր, որոնց մեջ յուրաքանչյուր իր կարևոր է համարվել ոչ միայն և ոչ այնքան իրենով որպես իր, որքանով որպես բոլորովին այլ ընդունված սիմվոլ-նշան: Այսպես օրինակ, մինչև այժմ էլ լայն տարածում ստացած կնիքի պատկերավոր ներկայացումը վերաբերում է հնագույն հայտնաբերված նշանների շարքին, որի համար ստեղծվել են հատուկ պաշտոններ՝ պահապանների և դիտորդների տեսքով: Դեռ իմն ժամանակներից մարդը սովորություն ուներ դրոշմել շրջապատի առարկաները, տնային կենդանիները և այդ նշան կոդերով որոշել, թե դա ինչ իր է և ում է պատկանում:

Օրինակ, Հին Ռուսաստանում հատուկ ուշադրություն էր դարձվում ներմուծվող ապրանքների վրա: 1667թ. Ռուսաստանի նոր առևտրային կանոնադրության մեջ նշվում էր, որ ապրանքը պետք է ունենա դրոշմանիշ-կնիք և «զանազան ընդունելի նշաններ, որոնք կվկայեն, թե որտեղ են դրանք արտադրվել»:

Մաքսային բառը ունի լատինական ծագում (լատիներեն «costum»): Բայց եթե վերլուծենք մի շարք ուրիշ լեզուների հոմանիշ բառի արմատները, ապա կնկատենք, որ ամենուրեք այն կրում է երկու հակադիր արարողական սիմվոլիկ նշան: Դրանք դրսևորվում են փոխանակման գործընթացների էկոնոմիկայի կարգավորման և հոգեբանության մեջ:

Շատ հարյուրամյակներ են անցել, բայց առաջվա նման ժամանակակից մաքսավորը ունի անձնական համարանիշի տեսքով սիմվոլ-նշան, կնիք է դնում ուրիշի ունեցվածքի վրա, եթե թույլատրվում է հատելու մաքսային սահմանը (այսինքն՝ նշում է արվում վերահսկողության և մաքսավճարներ կատարելու մասին): Ինչպես նախկինում էր կատարվում մաքսային ծառայողը իր խորհրդավոր նշանն է դնում այն ապրանքի և տրանսպորտային միջոցի վրա, որոնք տեղափոխվել են մաքսային սահմանով: Ընդ որում, էկոնոմիկայի արարողակարգի կարգավորումը դրսևորվում է նրանով, որ մաքսային սահմանը հատող ապրանքներից և տրանսպորտային միջոցներից զանձվում է մաքսատուրք կամ հարկեր, իսկ հոգեբանական կարգավորումը դրսևորվում է դրանց սեփականության իրավունքի պատկանելիության մեջ:

Մ.թ.ա. տասներորդ և երրորդ հարյուրամյակների միջև հանդես են եկել քաղաք-պետություններ, տեղի է ունեցել բնակչության խտության կտրուկ ավելացում: Այս պայմաններում փոխադարձ պարտավորությունների դժվարին ցանցը և կախվածությունը, նատուրալ արտադրությունը և առևտուրը, որոնք ապահովում էին բնակչության կառավարող իշխանության անվտանգությունը, պահանջում էին տրամաբանական մտածողություն: Օգտագործելով արարողությունները, նշանները և սիմվոլները, նույնիսկ բանավոր խոսքը անմիջական շփումներում, սկզբունքորեն անհնար դարձրին ապահովել պետու-

թյան կողմից հարյուրազարավոր անհատների գործողությունների կարգավորումը: Այդ պատճառով անհրաժեշտություն առաջացավ իրականացնել անուղղակի առանց անձնական մասնակցություն ձևակերպելու վաղ առաջացած քաղաք-պետությունների բնակիչների իրավունքները և հատկապես պարտավորությունները: Նման պայմաններում հանդես եկավ գրագրությունը և թվերի համակարգը, որոնք հնարավորություն տվեցին կարգավորել մարդկանց վարքագիծը իշխանության ներկայացուցիչների բացակայության պայմաններում: Այս պայմաններում նամակը, թվերը չափազանց մոտ էին հոգևոր իշխանության կոնաձև սիմվոլին: Սկզբում դրանք տիրապետում էին կիսով չափ ծիսակատարություններ հոգևորականները, կիսով չափ էլ իշխանությունները: Այնուհետև հետագայում գրագրությունը և հաշվառման համակարգը հզոր խթան հանդիսացան արտաքին առևտրի տրամաբանական զարգացումը կարգավորման գործում:

Գիտական գրականության մեջ հաշվառման կառավարման սկիզբը ընդունված է համարել գրի ծագման պահը Հին Շումերում մոտ 5000 տարի մ.թ.ա.: Մի քանի գիտնականներ ենթադրում են, որ մարդկային գործունեության այդ նվաճումը հանգեցրեց ձևավորելու քարեքահանաների հատուկ շերտ, որոնք իրենց վերագրեցին գրելու գիտելիքը, իսկ հետո մեկնաբանելու ոչ միայն «հին գիրքը», այլև կարգավորելու առևտրային գործարքները, պայմանագրերը իրականացնելու գործարար գրագրություններ և կոմերցիոն հաշվարկներ: Եվ պատահական չէ, որ մենեջմենթի պատմության վերաբերյալ գրականության մեջ այդ առաջին կառավարման հեղափոխությունը բնութագրվում է որպես «կրոնաառևտրական»:

Մեզ հասած գրականության մեջ բերվում են փաստեր, թե ինչպես հաճախակի հին վաճառականներին կամ ծովահեններին ղեկավարել են քրմերը: Հայտնի է նաև, որ այդ քրմերը տիրապետում էին որոշակի գիտելիքների, արարողությունների կամ գրերի, որը նրանք տեղափոխում էին իրենց տաճարներից ուրիշ երկրներ, որը նրանց համար որոշակի բանալի էր հանդիսանում ճանաչելու հասարակարգը, ստեղծելու անհրաժեշտ պետական կազմակերպություն: Այդ

ժամանակաշրջանում ողջ կարգավորող կյանքը ելնում էր սրբավայրերից:

Այդ կարգը հետագայում գործում էր ինչպես արևելքում, այնպես էլ Արևմտյան Եվրոպայում: Հին հույները և հին արևելքի ժողովուրդների առևտուրը իրականացվել է ուղղակի հենց տաճարներում: Արևմտյան Եվրոպայի ուրիշ երկրներում այն կենտրոնացվում էր եկեղեցիների և մենաստանների հրապարակներում: Հարկ է նշել, որ արևմուտքում և միջին դարերում գործը չէր սահմանափակվում միայն առևտրով, որը կատարվում էր տաճարների հրապարակներում, այլ իրականացվում էին հենց տաճարներում և գործում էր «շուկայական եկեղեցի», «առևտրային եկեղեցի», ուր և կատարվում էր առևտուր:

Տաճարը և տաճարի առջևի հրապարակը հանդիսանում էին այն չեզոք տարածքները, որտեղ և կարող էր իրականացվել ապրանքափոխանակությունը, որտեղ ընդհատվում էր թշնամությունը, իսկ առևտուրը և նրա կարգավորումը կատարվում էր հոգևոր ծառայողների պահպանության տակ: Ռուսաստանի համար նույնպես հատկանշական էր առևտրի և եկեղեցու միջև կապը, որտեղ եկեղեցու հրապարակը նույնպես ծառայում էր որպես շուկա: Ինչպես նշում են ռուս գիտնականները եկեղեցին այնպես էր կառուցված, որ ծառայում էր նաև առևտրային նպատակներին, իսկ նկուղներում պահպանվում էին ապրանքները: Հաշվարկը կառուցվում էր հենվելով թվերի տրամաբանական համակարգի կիրառման վրա:

Թվերի հանդես գալը կատարվում էր այն նույն սխեմայով, ինչպես գրերինը: Դրա հետ մեկտեղ թիվ հասկացության զարգացման առանձնահատկությունը և մաթեմատիկական մտածողությունը որոշակիորեն տարբերվում էին գրերի ծագման պայմաններից: Սա պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Նախ տնտեսական և հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը վաղ քաղաք-պետություններում (առևտուր- փոխանակություն, սեփականության հարաբերությունները և տիրապետումը, պարտավորությունները և փոխատվությունները) պահանջում էին միանշանակ ամրագրում յուրաքանչյուր հասկացության քանակական փոփոխությունները:

Այնուհետև կանոնավոր կրկնվող բնական, սոցիալական և տնտեսական գործընթացների դիտարկումները թույլատրեցին գրանցելու և մինչև որոշակի աստիճանում կռահել իրադարձությունների ապագա զարգացումների ընթացքը, իսկ թվերի համակարգը հնարավորություն տվեցին կանխատեսելու այս կամ այն իրադարձությունները կարգավորման գործընթացում:

Եվ վերջապես թվերի ամբողջությունը գրերի հետ միասին վերջապես հնարավորություն տվեցին հստակորեն սահմանագծել մաքսային տարածքները մասնավորապես մաքսային տարիքները և նորմատիվաիրավական բազան, ինչ էլ հիմք հանդիսացավ ձևավորելու մաքսային կառույցների գործունեությունը, որոշելու ապրանքների որակը քանակական գնահատման միջոցով և այլն:

Գրագրությունը և թվերը թույլ տվեցին դուրս գալու արարողախորհրդանշական և խոսակցական հանգույցների տարածաժամանակային սահմանափակումների շրջանակից:

Այդ պատմական ժամանակաշրջանում մարդիկ արդեն սովորել էին լողալ նավերով, ստեղծել մեծ պաշտպանական կառույցներ, տիրապետում էին հողագործության, մետալուրգիայի գաղտնիքներին, ծավալում էին առևտուրը: Ամենավաղ գրավոր փաստաթղթերը, որոնք գտնվել են Շումերական քաղաքակրթության տաճարներում, վկայում են այն մասին, որ նրանց մոտ գոյություն է ունեցել հարկերի հավաքագրման համակարգ, որտեղ տնտեսության գործունեությունը հսկելու պատասխանատվությունը դրված է եղել քրմերի վրա: Դեռ այն հեռավոր ժամանակներում (5000-1000 տարիներին մ.թ.ա.) նրանց մոտ գոյություն է ունեցել հաշվառման ու հսկողության բարդ համակարգ, որը կառավարման գործունեության կարիք է ունեցել, որպեսզի հնարավորություն ունենան իրականացնել քրմերի գործունեության և աշխատանքի քանակական ու որակական գնահատում: Այդ նպատակով քրմերից պահանջվում էր հաշվետվություններ ներկայացնել իրենց վերադաս ղեկավարին: Որպես առավել հին գրավոր փաստաթուղթ հանդես էր գալիս գույքագրման հաշիվները: Ընդ որում, օգտագործվում էր հաշվետվությունների համակարգ, որը հիմնված էր հատուկ վաթսուկական համակարգի վրա: Մինչև մեր օրերը մենք

շարունակում ենք օգտագործել այդ համակարգը, երբ ժամը բա-
ժանում ենք ռոպեների, վերջինս վարկյանների, շրջանը 360 աստի-
ճանի, տարին 12 ամիսների, այսինքն՝ օգտագործում ենք 60-ական,
10-ական, 6-ական բազմապատիկներից:

Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման
գործընթացում տեղեկատվաիրավական տարրերը գրեթե և թվերի
օգնությամբ իրենց արտահայտությունը գտան առաջին օրենքներում
և օրենսգրքերում և մեծ ազդեցություն թողեցին պետականության
կազմակերպման և միջազգային ապրանքափոխանակման գործըն-
թացի կարգավորման մեխանիզմների կայացման և պարզեցման վրա:
Հենց քրմերը, բրահմանները, Հին շումերների վեզիրների, Եգիպտոսի,
Հնդկաստանի, Հյուսիսային Ամերիկայի և այլ հին քաղաքակրթություն-
ների համար թվերը և գրերը նյութականացված տրամաբանական
միտք իրենք էին դառնում իմացության առարկա, մարդկանց գործու-
նեության կարգավորիչ:

Ի հայտ եկած ծիսակատարությունները, խորհրդանշները,
գրերը և թվերը ծառայեցին որպես պետական համակարգի հիմնական
տարրեր, որոնց միջոցով կարգավորվում էին արտաքին առևտուրը:
Դրանց համար բազային նկարագրաճանաչողական և կարգավորման
բաղադրամաս հանդիսացան տնտեսությունը, իրավունքը, կազմա-
կերպումը և հոգեբանությունը: Դրա հետ մեկտեղ պետական համա-
կարգը սկսեց մաքսային կառույցների առջև դնել տարբեր խնդիրներ և
դրանով ստիպել ժամանակ առ ժամանակ կիրառել էական փոփոխու-
թյուններ իր գործառույթներում (ֆունկցիաներում) և իրենց ուշադրու-
թյունը կենտրոնացնել այս կամ այն նպատակների վրա: Այն ժամա-
նակ մաքսային գործունեությունը արդեն հենվում էր մտածողության
նոր սկզբունքների վրա: Կարգավորումը, որը հիմնավորված էր բնագ-
դի վրա, դեռևս հանդես էր գալիս փոխանակման ենթակա ապրանք-
ների հիմնական տեսակների ցուցակներում (սնունդ, հագուստ) կամ
որպես հատուկ փող այդ նույն ապրանքներից, սակայն մտածողու-
թյան տրամաբանության հետագա զարգացումը արագ առաջավոր
դիրքեր սկսեց գրավել ապրանքափոխանակման կարգավորման
գործընթացներում: Հենց փոխանակման պարզեցնելու ձգտումը, դրա-

մանիշների միասնականացնելը և մաթեմատիկական գործիքավորու-
մը մարդուն թույլ տվեց մտածելու կիրառել առաջին մաքսատուրքերը,
կազմակերպել ներքին և արտաքին մաքսային տարածքներ, որ
հայտնված ապրանքների մասին կան բավարար տեղեկատվություն ու
ունեն տնտեսագիտական գնահատում:

Այսօրվա դրությամբ գիտությանը հայտնի է շատ նյութեր ու
փաստաթղթեր, որոնք վկայում են մաքսային գործի մասին և բաղ-
կացած են վերոհիշյալ տարրերից: Օրինակ, Հին Հնդկաստանի
«Արտիսաշաստրա» պատմական փաստաթղթում մ.թ.ա 3-րդ դարում
տրված է արքայի պրակտիկ ղեկավարման գործունեությունը: Մաս-
նավորապես «գանձարանի եկամուտների և ծախսերի» բաժնում
նշվում է «Տուրքերը, տուգանքները, միջոցառումները... հանդիսանում
են եկամուտների և հողվածների աղբյուրներ»: Մեկ այլ բաժնում ...
«Արքան և առևտուրը» նախատեսվում են բարյացակամ վերաբեր-
մունք այն առևտրականների նկատմամբ, որոնք ապրաքներ են ներ-
մուծում արտասահմանից, իսկ այն ծովայիններին, որոնք գլխավորում
են առևտրականների քարավանները ազատվում էին մաքսա-
տուրքերից, եթե ներկրած ապրանքները համապատասխանում էին
արքայի շահերին:

Մաքսային գործի կառավարման էվոլյուցիայում բավականին
արժեքավոր աղբյուր է հանդիսանում, այսպես կոչված, «Մանիի օենք-
ները» Հին Հնդկաստանի մեր դարաշրջանի սկզբում: Այդ օրենքներում
արքային վերագրված ուշադրության են արժանացնել գնման-վա-
ճառքի գները, ճանապարհի հեռավորությունը: Սննդի և համեմունքի
ծախսերի և դրանց պահպանումը ստիպել է վաճառականներին վճա-
րելու տուրքեր:

Մ.թ.ա. 3000թ. մինչև մ.թ.ա. 500թ. տեղի է ունեցել այն ժամա-
նակվա պետության իրավական հիմքերի կայացում և այն կապվում է,
ամենից առաջ, պետական կարգավորման համալիր օրենքների
ստեղծման, ինչպես նաև տարաբնույթ հասարակական հարաբերու-
թյունների, բնակչության տարբեր սոցիալական խմբերի, այդ թվում
նաև առևտրի բնագավառի հետ: Այդ օրենքներում մտցվում է կառա-

վարման աշխարհիկ երանգ, ուժեղացվում է հսկողությունն ու պատասխանատվությունը կատարվող աշխատանքների նկատմամբ:

Առավել հնագույններից մեկը հանդիսանում է մաքսային օրենքը, որը հանդես է եկել հուշարձանի տեսքով հայտնաբերվել է 17-րդ դարում Պալմիրուս (Սիրիա): Պալմիրյան տուրքացուցակները կշռում են մոտ 15 տոննա և պահպանվում են Սանկտ-Պետերբուրգի Պետական Էրմիտաժում և հանդիսանում են ամենահինը և համեմատաբար լիարժեք ամփոփ մաքսատուրք, որը տիրապետում է ժամանակակից մաքսային գիտությանը:

Պալմիրյան մաքսատուրքերում նկատվում է հոգեբանական տարր, որի միջոցով իրականացվում է հովանավորչական միջոցառումներ պետության տնտեսության շահերը պաշտպանելու գործում, ինչպես նաև հսկողության միջոցով կազմակերպել ապրանքների ձևակերպումը և դրանց փոխանակումը, որոնք, անկասկած հանդիսանում են արտաքին առևտրի պետական կարգավորման նորմատիվաիրավական և տնտեսական մեխանիզմներ:

1.2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Մաքսային գործը որպես տնտեսության, ֆինանսների և արտաքին առևտրի օբյեկտիվորեն գործող մեխանիզմ սկսել է զարգանալ մոր դարաշրջանի սկզբնամասում, երբ դեռ մոր էին զարգանում շուկայական հարաբերությունները և առաջացել էր հավելյալ արդյունքը: Մ.թ. 500թ.-ին համր առևտրից անցում է կատարվում շուկայականին: Փողի՝ իբրև ապրանքների համընդհանուր համարժեքի և վճարման ու շրջանառության միջոցի առաջացմամբ ծնունդ է առնում դրամական առևտուրը: Ապրանքների փոխադրամիջոց է հանդիսանում ոչ միայն մարդը, այլև, սկզբնական շրջանում, «կենդանի» տրանսպորտը, իսկ քիչ ուշ, տեխնիկական տրանսպորտը, որով էլ պայմանավորվում է գետային, ծովային և քարավանային առևտրի առաջացումը: Ոչ միայն տաճարները, այլև քարավանատներն ու նավահանգիստներն

են դառնում սկզբում իբրև «պահեստային տարածքներ» այնուհետև ապագայում ստեղծվելիք տոնավաճառների, շուկաների համար նախատեսված վայրեր: Այդ շրջանում շարունակվում է զարգացում ապրել սահմանային առևտուրը: Դրա հետ մեկտեղ առավել արդիական է դառնում առևտրի կարգավորման ֆիսկալ գործառույթը: Առևտրի իրականացման վայրերում գանձվող և առևտուր կատարելու համար հավաքվող տուրքերի շարքին ավելանում է նաև սահմանային տուրքերը: Առաջին տուրքերը գանձվել են շատ «կոպիտ», որոնք սահմանված են եղել տրանսպորտային միջոցի հատի և առևտրականների թվաքանակի նկատմամբ: Տուրքի այս տեսակը առաջացել է վաղ ժամանակաշրջանում, երբ մաքսավորները չունեին ոչ գրառումներ, ոչ ապրանքագրեր և առևտրականները ապրանքները արտահանում էին արտերկիր՝ չունենալով ոչ գնորդ և ոչ էլ իմանալով, թե ինչ գնով պետք է վաճառվեր այն: Հիրավի, յուրաքանչյուր երկրում մաքսասակագնային կարգավորման գործընթացը ընթացել է տարբեր գործոնների ազդեցության ներքո և ունեցել է նշանակալից ժամանակային տարբերություններ:

Նոր դարաշրջանի սահմանագծին առաջանում է հռոմեական իրավունքը, որը հիմք է հանդիսանում պետության իրավական և մաքսային ոլորտների կարգավորման համար:

Մաքսային սակագինը որպես մաքսային գործի կարևորագույն տարր հետզհետե ստանում է տնտեսության կարգավորիչի դեր: Սկզբում այդ գործընթացը ընթացավ արևմտյան երկրներում, որտեղ սկսվել էր ինդուստրացման գործընթացը, ծավալվում էին ապրանքադրամային հարաբերությունները, իսկ սակագինը կատարում էր հովանավորչության դեր, այսինքն՝ դարձել էր պետության տնտեսության պաշտպանությանն ուղղված առևտրային և մաքսային քաղաքականությունների իրականացման գործիք:

Ողջ հաջորդ փուլի՝ վաղ կապիտալիզմից մինչև արդյունաբերական կապիտալիզմի ընթացքում մեծածավալ աշխատանք է տարվում մաքսային գործի հիմնական բաղադրիչների տարբերակման ուղղությամբ: Հենց այդ շրջանում է, որ կատարվում է ապրանքափոխանակության գործընթացների կարգավորման հին փորձի հոգեբա-

նության և նոր մտահղացումների բաժանումը, որն իր արտացոլումն է ստանում հովանավորչության և ազատ առևտրի կողմնակիցների շահերի բախման վերլուծության մեջ: Պատահական չէ, որ ականավոր մասնագետներից Գ. Զորջը 1903թ.-ին եզրահանգում է անում, որ «այսպիսով հովանավորչությունը երկրի ղեկավարների ինքնատիպ բնագղն է» ի հակադրություն արտասահմանյան մրցակիցների գործողությունների: Հենց մարդկային գործունեությունն է հանդիսանում հակազդման ռեակցիայի առաջացման շարժառիթ, տվյալ պարագայում իբրև ազգային շահերի պաշտպանության միջոց: Եվ քանի դեռ չկան նրանք, ովքեր ցանկանում կամ փորձում են առևտուր իրականացնել, գործում է հին փորձի հոգեբանությունը, այսինքն չկան և արտասահմանից ապրանքների ներմուծման արգելման կամ սահմանափակման խնդիր: Բայց հենց առաջանում են արտասահմանյան մրցակիցները, ովքեր ցանկանում են վաճառել իրենց ապրանքները տվյալ երկրի տարածքում, ապա անմիջապես ծագում է ազգային շահերի պաշտպանության հոգեբանությունը: Սակայն հարկ է նշել, որ ոչ թե արտահանողները կամ ներմուծողներն են շարժում առևտուրը, այլ իրենց կարիքները բավարարել ցանկացող մարդկանց ամենօրյա պահանջումները: Երկրների առևտրաքաղաքական հարաբերությունների վրա ազդող գործոնների ամբողջությունը հաճախ հանգեցնում է «մաքսային պատերազմների», երբեմն էլ իրական պատերազմական գործողությունների, օրինակ հազար տարի սրանից առաջ Բյուզանդիայի և Իրանի միջև ընթացող «մետաքսյա պատերազմը»:

Մաքսային գործի հոգեբանական բնագավառների շարքում առավել ցայտուն կերպով է առաջ քաշվում մաքսային միասնական տարածության կազմակերպման խնդիրը: Այդ առումով մի շարք հարյուրամյակների ընթացքում իրականացվել է աշխարհի բոլոր պետությունների ներքին և արտաքին մաքսային տարածքների վերակազմակերպում: Ապրանքների քանակական, իսկ քիչ ուշ որակական բնութագրիչների կարգավորման գործընթացը ընթանում էր պարզից դեպի բարդ: Առաջանում էին ոչ միայն հատային, այլև ծավալային, տրամաբանական, քաշային չափորոշիչներ և ավելանում էր ապրանքների քանակական բնութագրիչների թիվը: Այդ ամենը պահանջում էր ապ-

րանքների վերաբերյալ տեղեկատվության և միջազգային փոխանակման գործընթացի փոփոխություններ: Ասպարեզից հեռանում է ապրանքի նշանագրաարարողակարգային նշանակությունը և առավել մեծ նշանակություն է ստանում գրաթվային սահմանումը: Հիմնական օրենսդրական փաստաթղթերի և մաքսասակագնային հուշագրերի փոխարեն երևան են գալիս թղթային կրիչները և առաջանում են մաքսային ձևակերպումների և հսկողության տեխնոլոգիական գործընթացները: Ապրանքների քանակական և որակական բնութագրիչների կարգավորումը սկսվել է սկզբում Արևմտյան Եվրոպայում, իսկ հետո Ռուսաստանում, որի հիման վրա էլ առաջացել են առաջին ապրանքացուցակները, որոնք խմբավորված էին յուրաքանչյուր երկրի առևտրի կառուցվածքին բնորոշ մեթոդներով: Դրա վառ ապացույցն է հանդիսանում 1497թ.-ի մայիսի 21-ին ստեղծված Բելոգերյան մաքսային հուշագիրը, որտեղ բերված են շուկաներում գործող ապրանքային անվանացանկերի վերաբերյալ պատկերացումներ: Այդ փաստաթղթում առաջին անգամ է արտացոլվել ապրանքների սակագների տարբերակված դրույքաչափերը: Հարկ է նշել, որ մաքսասակագնային կարգավորման առաջնային նպատակը հանդիսացել է եկամուտների հավաքագրումը, և միայն մեր թվարկության երկրորդ հազարամյակի սկզբներին է ծագել դրա՝ իբրև հովանավորչության նպատակների սկզբներին է ծագել դրա՝ իբրև հովանավորչության նպատակների իրականացման գործիքի կիրառման գաղափարը, որն էլ ելակետ է հանդիսացել մաքսային քաղաքականության առաջացման համար: 13-րդ դարում Արևմտյան Եվրոպայում մանուֆակտուրաների առաջացմամբ է պայմանավորված հովանավորչական քաղաքականության ծագումը: Պետական համակարգը սկսում է իր գանձարանի եկամուտների մեծ մասը համալրել ազգային արդյունաբերության զարգացման շնորհիվ: Ազգային արդյունաբերողների շրջանակներում առաջանում են հարուստներ, որոնք միավորվում են համապատասխան միություններում և երկրի գործադիր ու օրենսդիր մարմինների հետ միասին ստեղծում են լոբբիստական խմբակցություններ: Պետության սահմաններից դուրս ծավալների մեծացմաբ վերանում է իշխանության ներկայացուցչի և վկաների անմիջական ներկայությամբ իրականացվող բոլոր առևտրային գործարքների անհրաժեշտությունը և

առևտրային գործառնությունները սկսում են իրականացվել այլ վայրերում և տարբեր ժամերի: Առաջանում են մակերևույթներ, միջնորդներ, բորսաներ, աճուրդներ և այլն: Հետզհետե մաքսատուները պահպանելով իր ֆիսկալ գործառնությունները, փոխում է իր դերը՝ կատարելով մաքնագերծման գործառնություններ: 17-րդ դարի վերջում բարդանում է ապրանքի տեղեկատվությամբ համալրման գործընթացը և արտաքին առևտրային հոսքերի վերահսկման նպատակով ստեղծվում են տարբեր կատեգորիաներով դասակարգված ապրանքների անվանացանկեր:

Մաքսային սակագինը սկսեց ձևավորվել հաշվի առնելով ապրանքների տարածքաժամանակային առանձնահատկությունները: Բայց դրա հետ մեկտեղ տվյալ ժամանակաշրջանի մաքսային գործի մասնագետները նշում էին, որ ապրանքի արժեքը ճշտել հնարավոր չէ, եթե չկան ապրանքի վերաբերյալ արժանահավատ տեղեկություններ և հնարավորություն չկար վերջինս ձեռք բերելու, ապա կորում է այն հենակետը, որը դրված էր մաքսասակագնային կարգավորման հիմքում: 16-ից 17-րդ դարերում համաշխարհային գների վերաբերյալ գրեթե ոչ մի պատկերացում գոյություն չուներ, ուստի այդ ամենը հանգեցրեց ապրանքների ըստ յուրահատուկ չափորոշիչների՝ կշռի, ծավալի և երկարության հարկման համակարգի վերականգնմանը:

19-րդ դարում համաշխարհային տնտեսության բուռն զարգացումը, արտադրության և առևտրի տարբերակվածությունը հիմք հանդիսացան ապրանքների և միջազգային առևտրի սրընթաց աճին: Հենց այդ պատճառը ելակետ դարձավ այբբենական կարգով դասակարգված ապրանքային անվանացանկերի կայացմանը, որոնք դառնում են ավելի քիչ ամբողջական, որն էլ բարդացնում էր մաքսային արժույթակարգերի իրականացումը: Հաճախ անհրաժեշտություն էր առաջանում մեկ հողվածի տակ համակարգված ձևով ներկայացնել միևնույն մաքսային ռեժիմով դասակարգված ապրանքները: Մաքսային սակագնի կիրառումը պարզեցնելու նպատակով նրանում ներառված հողվածները մասնատվում էին տրամաբանական հերթականության դասակարգված և բավարար մեկնաբանություններ պարունակող պարբերությունների:

Այնուամենայնիվ, մաքսային սակագների առնչվող միջառևտրային բանակցությունների ընթացքում բացահայտվել են այն թերությունները և անհարմարությունները, որոնք ծագել են ազգային անվանացանկերի բազմազանությունից, ստեղծվել են յուրաքանչյուր երկրի արտաքին առևտրի կառուցվածքին բնորոշ տարաբնույթ մեթոդներով: Այսպիսով արտաքին առևտրում և մաքսային գործում կառավարումը պահանջում էր նոր մոտեցումներ և մտահաղացումներ, որոնք անհրաժեշտ էին միջազգային ինտեգրացման գործընթացների առավել բուռն կերպով մասնակցելու և միջազգային առևտուրը միասնականացնելու համար: Առաջին մաքսային միությունները ստեղծվել են Գերմանիայում 1834թ-ին, երբ 18 պետություններ Պրուսիայի գլխավորությամբ ստեղծեցին մաքսային միություն՝ չեղյալ համարելով ներքին մաքսային սահմանները (Թուրինյան մաքսային միավորման մասին օրենքը): Անգլիայի և Ֆրանսիայի մետրոպոլները իրենց զաղույթներում սահմանել էին մի շարք մաքսային արտոնություններ և ապրանքների ծագման երկրի որոշման նոր մոտեցումներ՝ դրանով իսկ առանձնահատուկ պահանջներ դնելով առևտրի կազմակերպման վրա:

Մաքսասակագնային կարգավորման վիճահարույց հարցերից մեկը մնում է այն մեթոդիկան, որով որոշվում է մաքսատուքի մեծությունը ի հաշիվ ապրանքի մի քանի հատկանիշների համադրմամբ (օրինակ ազնիվ մետաղների մոտ քաշի և տոկոսային պարունակության): Դրա արդյունքում 19-րդ դարի վերջում առաջացան այսպես կոչված «դրույքաչափերի լողացող սանդղակները»: Այդ ամենը տալիս էին որոշակի ժամանակավոր հաջողություններ, սակայն մաքսային գործի բնագավառում ոչ մի արմատական փոփոխություններ տեղի չեն ունենում:

Շուկայական հարաբերությունների զարգացումը և խորացումը աստիճանաբար հանգեցրեց նրան, որ արտաքին առևտուրը դարձավ միջազգային տնտեսական հարաբերությունների առավել զարգացած ուղղություններից մեկը: Դրա անհրաժեշտությունը նախ պայմանավորված է նրանով, որ դեռևս կապիտալիստական նախասկզբնական կուտակման ժամանակաշրջանում ապրանքաշրջանառությունը դուրս եկավ առանձին երկրների սահմաններից, որը պայմա-

նավորված էր արտադրողական ուժերի զարգացումով, արտադրության մասշտաբների մեծացումով, ապրանքների տեղափոխման պայմանների բարելավմամբ: Բացի դրանից շեշտակի մեծացավ արտաքին առևտրի անհրաժեշտությունը այնքանով, որքանով տարբեր երկրների տնտեսության ճյուղերը աչքի էին ընկնում զարգացման անհամաչափությամբ: Դրա արդյունքում առանձին երկրների տնտեսության որոշակի ճյուղերում նկատվում էր ներքին շուկայի տարողունակության սահմանափակում, ինչը հանգեցնում էր արտաքին շուկա որոնելու անհրաժեշտության, որն էլ նպաստում էր արտաքին տնտեսական կապերի նկատմամբ հետաքրքրությունների աճին:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում արտաքին առևտրի զարգացումը ավելի է խորացել, որը կապված է համաշխարհային շուկայում գիտատեխնիկական առաջընթացի, վառելիքային, արժույթաֆինանսական ճգնաժամերի հետ: Դրանց արդյունքում նկատվում է համաշխարհային ապրանքնափոխանակության ծավալների աննախադեպ աճ, որոնք պայմանավորված են զարգացած արդյունաբերական երկրների էներգետիկ հաշվեկշռի արմատական փոփոխությամբ, արտաքին առևտրի ծավալների մեծացումով հենց իրենց արդյունաբերական զարգացող երկրների միջև, առևտրատնտեսական բլոկների առաջացման հետ:

Մյուս կողմից համաշխարհային առևտրում նկատվում է զարգացող երկրների տեսակարար կշռի նվազում:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի հետևանքով կատարվում է արտահանվող ապրանքների կառուցվածքի փոփոխություն, որը առաջացնում է աշխատանքի միջազգային բաժանման օբյեկտիվ գործընթացը և հանգեցնում է գիտատար արտադրանքի, պատրաստի արտադրանքի և ծառայությունների փոխանակման գործընթացի աճին: Ամբողջապես արտահանվող ապրանքների կառուցվածքային փոփոխությունը բնութագրվում է նրանով, որ եթե մինչև II համաշխարհային պատերազմը համաշխարհային առևտուրը առավելապես կրում էր հունքային բնույթ, ապա ներկայումս մեծացել է պատրաստի արտադրանքի տեսակարար կշիռը:

Գիտնականների հաշվումներով այն կազմում է համաշխարհային ապրանքնափոխանակության արժեքի 2/3-ից ավելին: Ընդ որում, ներկայումս միջազգային ապրանքնափոխանակությունը մեծ մասամբ կազմում են ոչ վերջնական արտադրանքը, այլ կիսաֆաբրիկատները:

Ժամանակակից համաշխարհային առևտուրը բնութագրվում է նաև նրանով, որ այն աստիճանաբար կորցնում է իրեն բնորոշ գծերը՝ արտաքին շուկայում ներքին արտադրանքի ավելցուկի պարզ իրացումը, և առավելապես հանգում է տարբեր երկրների կոոպերացված կազմակերպությունների միջև նախորոք պայմանավորված ապրանքների մատակարարման գործընթացին:

Յուրաքանչյուր երկիր մասնակցում է համաշխարհային առևտրին, իրականացնում է իր առևտրային քաղաքականությունը, որը միտվում է ներքին շուկայի պաշտպանվածությանը կամ արտաքին առևտրի ծավալների աճի խթանմանը: Դրան համապատասխան գոյություն ունեն արտաքին առևտրային քաղաքականության երկու համակարգեր՝ հովանավորչություն և ազատ առևտուր(լիբերալ): Առաջինը բնութագրվում է ներմուծվող ապրանքների վրա բարձր սակագների սահմանումով կամ այդ բնագավառում այլ գործողությունների իրականացմամբ:

Իսկ ազատ առևտրի քաղաքականության իրականացման դեպքում ներմուծվող ապրանքների վրա սակագները սահմանվում են աննշան մեծության դրույքաչափերով: Արտաքին առևտրի գործընթացի կարգավորմանն ուղղված ժամանակակից քաղաքականության մեջ ներկայումս օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջացել իրականացնել այնպիսի գործողություններ, որոնք կհանգեցնեն արտադրության և կապիտալի միջազգայնացմանը: Վերջինս միջազգային տնտեսական հարաբերություններում բնութագրվում է արտաքին ապրանքափոխանակության սահմանափակումների և դրան խոչընդոտող հանգամանքների վերացումով: Այսպիսի ուղղվածությունը հատկանշական է առևտրի ազատականացման քաղաքականությանը, որը կապված է ներքին տնտեսության և արտաքին կապերի կարգավորման հետ և ուղղված արտաքին ապրանքափոխանակման գործընթացի խթանմանը, ինչպես նաև մաքսային և այլ խոչընդոտների նվազմանը:

1.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մաքսային գործ հասկացությունը, որպես կանոն, սահմանվում է ելնելով յուրաքանչյուր երկրի օրենսդրությունից: Մաքսային գործի կազմակերպման պատմական ակնարկը սկսվել է դեռևս դարասկզբից, հատկապես այն պահից, երբ Հայաստանը ընդգրկվել է ԽՍՀՄ-ի կազմում: Պատմականորեն մաքսային ոլորտը կարգավորող որոշակի դրույթներ են պարունակում Սխիթար Գոշի Ղատաստանագրքում: Վերջինիս «Վաճառքի մասին» վերտարությունը կրող ոչ ընդարձակ մի նորմ կարգավորել է առևտրային հարաբերությունների ոչ փոքր մի խումբ: Այն է՝ իշխանները առուծախը պետք է կազմակերպեն թագավորի սահմանած կարգով ու հրամանով, նախորդ որոշված չափի ու կշռի պայմաններով՝ դրանք ապահովելու համար վերահսկիչներ նշանակելով, որոնք պարտավոր են գանձել թագավորի սահմանած մաքսը, ընդ որում, միայն վաճառքից հետո, բայց ոչ ճանապարհներից պահատվության հանձնված ապրանքների համար, հետևեն խաբող վաճառողներին, կեղծ դրամահատներին և այլ կեղծարարներին՝ նրանց ներկայացնելու քրեական պատժի: Այս նորմերով մեր երկրի մաքսային ոլորտում ծագող հարաբերությունները կարգավորվել են մի քանի հարյուրամյակ: Հարկ է նշել, որ մաքսային գործը սերտորեն կապված է պետության և պետականության առկայության հետ և Հայաստանը կարճատև պետականություն է ձեռք բերել առաջին անկախացումից հետո: Սակայն այդ շրջանում մեր երկրի իրավական դաշտի թերզարգացվածության պատճառով դեռևս գոյություն չունեն մաքսային ոլորտը կարգավորող իրավական բազա: Ուստի Հայաստանում մաքսային գործի զարգացման պատմությունը պետք է սկսել ուսումնասիրել այն պահից, երբ մեր երկիրը դարձավ ԽՍՀՄ-ի անդամ: Առաջին անգամ մաքսային կանոնակարգ հաստատվել է 1924թ.-ի դեկտեմբերի 12-ին, ըստ որի մաքսային գործի էությունը արտահայտվում էր «...երկրի տարածքում մաքսանենգության դեմ պայքարով»: Այդ կանոնակարգով ստեղծվեց կառավարման մի մարմին՝ մաքսային գլխավոր վարչություն, որը պատասխանատու էր մաքսային միջոցա-

ռումների գծով պլանների մշակման և մաքսանենգության դեմ պայքարի համար: Այն ուներ իր առանձնացված ստորաբաժանումները, բաժինները՝ վարչական, սակագնային, դատական, մաքսանենգության դեմ պայքարի, վիճակագրական և այլն: Ընդ որում, մաքսային գլխավոր վարչություններ ստեղծվեցին բոլոր հանրապետություններում, իսկ կենտրոնական կառավարման մարմին հաստատվեց արտաքին առևտրի ժող. կոմիտեն: Համաձայն 1928թ. ԽՍՀՄ մաքսային օրենսգրքի հոդված 1 և 2-ի մաքսային գործը հանդես էր գալիս որպես մաքսային մարմինների կողմից արտաքին առևտրում պետության մենաշնորհի պահպանման նկատմամբ հսկողություն: Այս նոր ընդունված մաքսային օրենսգիրքը որևէ էական փոփոխություն չմտցրեց մաքսային գործի կազմակերպման և ղեկավարման մեջ:

Հետագայում 1964թ.-ի մայիսի 5-ի ընդունվել է նոր մաքսային օրենսգիրք, որն էական փոփոխություններ է մտցրել մաքսային մարմինների կառավարման համակարգում: 1928թ. ընդունվածի համեմատ վերջինս բաղկացած էր 120 հոդվածներից, որոնք ներառված էին երեք բաժիններում: Համաձայն նոր մաքսային օրենսգրքի հոդված 2-ի մաքսային գործն իր մեջ ներառում էր հետևյալ տարրերը՝ «... պետության մենաշնորհի պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը, մաքսային գործընթացների իրականացումը, մաքսանենգության և մաքսային կանոնների խախտման դեմ պայքարը»:

Որպես կառավարման բարձրագույն մարմին սահմանվեց արտաքին առևտրի նախարարությունը, որի կազմի մեջ էր մտնում մաքսային գլխավոր վարչությունը: Կառավարման հիմնական նպատակ սահմանվեց մաքսանենգության դեմ պայքարը արտաքին առևտրի ոլորտում և պետական մենաշնորհի նկատմամբ վերահսկողությունը:

Սահմանվեց նաև մաքսային գործի կառավարման երկմակարգ համակարգ՝

1. մաքսային գլխավոր վարչություն,
2. մաքսատներ ու մաքսակետեր, որոնք գտնվում էին մաքսային գլխավոր վարչության ենթակայության տակ:

Արտաքին առևտրի նախարարությունն էր ստեղծում և լուծարում մաքսատները ու մաքսակետերը: Հաջորդ փոփոխությունը տեղի է

ունեցել 1986թ. սկզբին ըստ որի մաքսային գլխավոր վարչությունը վերաձևակերպվեց Մինիստրների խորհրդին կից մաքսային վերահսկողության վարչության, որն առանձին կառավարման մարմին էր պետական կառավարման համակարգում: Վերջինիս գործառույթը մնաց նույնը, ինչպես որ նախկինում էր. այն էր՝ արտաքին առևտրի ոլորտում պետության մենաշնորհի պահպանումը: Այս ժամանակաշրջանում ավելացան մաքսատների և մաքսակետերի թիվը:

1989թ. առաջին անգամ մաքսային գործում կարևորվեց ոչ թե պետական մենաշնորհի պահպանումը, այլ խնդիր դրվեց մշակել նոր մաքսային քաղաքականություն մաքսային վերահսկողության ժամանակակից մեթոդներում: Քանի որ այդ ժամանակաշրջանում օրենսդրական դաշտը չէր բավարարում նոր բարեփոխումների իրականացմանը, ապա 1991թ. մշակվեց նոր մաքսային օրենսգիրք, որի համաձայն «Մաքսային գործ» հասկացությունը համապատասխանում էր այդ ժամանակաշրջանին բնորոշ արտաքին առևտրի ընդլայնմանը և արտաքին տնտեսական գործունեության ազատականացմանը: Մաքսային գործը դիտվում էր որպես մաքսային քաղաքականության իրականացման միջոց և ներառում էր «երկրի մաքսային սահմանով ապրանքների և այլ առարկաների տեղափոխման կարգը, մաքսավճարների գանձումը, մաքսային ձևակերպումները, մաքսային հսկողությունը և մաքսային քաղաքականության իրագործման այլ միջոցները»: Այս ձևակերպման առանձնահատկությունը կայանում էր նրանում, որ այն չէր ընդգրկում միմիայն մաքսային քաղաքականությունը:

1991թ. ընդունվել է նոր օրենք «Մաքսային սակագների մասին», ըստ որի մաքսային գործի ղեկավարումը պետք է իրականացներ Մինիստրների խորհուրդը, որն էլ որոշելու էր մաքսային քաղաքականության հետագա ուղղությունները: Այդ ժամանակաշրջանում մաքսային մարմինների կառավարումն իրականացնում էր պետական արտաքին տնտեսական կոմիտեն, որը մտնում էր Մինիստրների խորհրդի կազմում: Այդ համակարգը գլխավորում էր պետական մաքսային վերահսկողության գլխավոր վարչությունը՝ որպես մաքսային գործի կառավարման բարձրագույն կենտրոնական մարմին: Վերջինս պատասխանատու էր մաքսային իրավունքի խախտման, մաքսային

վերահսկողության, մաքսանենգության դեմ պայքարի, մաքսային սակագնի ընդունման համար: Տեղական մաքսային մարմինների կառուցվածքը ևս բարդացավ: Ձևավորվեցին հետևյալ նոր բաժինները՝ օպերատիվ, ուղևորային, փոստային, մաքսանենգության դեմ պայքարի, կառավարման տեխնիկական միջոցների և արտասահմանյան կազմակերպությունների բեռների վերահսկողության:

Այսպիսով ԽՍՀՄ գոյության վերջին շրջանում 1991թ. ընդունվեց մաքսային գործի կոորդինացման երկու մարմին՝

1. մաքսային սակագնային խորհուրդը,
2. կոորդինացիոն խորհուրդը, որի գործառույթներն էին համարվում ապօրինի կերպով երկիր ներմուծվող զենքի, զինամթերքի, թմրանյութերի, հոգեմեդրոգիչ միջոցների դեմ պայքարը:

Գործող համակարգը եռամակարդակ էր՝

1. կենտրոնական մաքսային մարմին,
2. շրջանային մաքսային մարմին,
3. մաքսատներ

Առաջին մակարդակում ԽՍՀՄ Մաքսային կոմիտեն էր: Այս կառուվածքը գործեց մինչև ԽՍՀՄ-ի փլուզումը, որից հետո յուրաքանչյուր հանրապետություն, կապված շուկայական տնտեսակարգին անցնելու հետ, մշակեց իր մաքսային օրենսդրությունը և քաղաքականությունը:

Պետք է նշել, որ մաքսային գործն իր էությամբ դիմամիկ է, այսինքն՝ տնտեսական նոր որակի հարաբերություններին անցնելիս ենթադրվում է համապատասխան փոփոխություններ ինչպես մաքսային քաղաքականության նպատակների, այնպես էլ խնդիրների առումով:

Անկախությունից հետո ՀՀ մաքսային համակարգը ստեղծվել է 1992թ. հունվարի 4-ին՝ ՀՀ նախագահի հրամանագրով: Իր գործունեության առաջին տարիներին այն գործել է որպես մաքսային վարչություն:

1999թ. հուլիսից ընդգրկվել է ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության կազմում, իսկ 2001թ. համաձայն ՀՀ կառավարության

603 որոշմամբ այն վերակազմավորվել է ՀՀ Կառավարությանն առընթեր Մաքսային Պետական Կոմիտեի: Ներկայումս ՀՀ մաքսային համակարգը համարվում է որոշակիորեն ձևավորված: Համաձայն 2000թ. հուլիսի 6-ին ընդունված ԱՀԿ պահանջներին համապատասխանող մաքսային օրենսգրքի՝ ՀՀ մաքսային գործը ընդգրկում է ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման կարգը և պայմանները, մաքսային վճարների գանձումը, մաքսային ձևակերպումները, մաքսային հսկողությունը և մաքսային քաղաքականության իրագործման այլ միջոցները: Ելնելով այս ձևակերպումից՝ մաքսային գործի կառուցվածքը կարելի ներկայացնել հետևյալ կերպ՝

- մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների շարժ,
- մաքսային գործընթացներ, մաքսային ռեժիմներ,
- մաքսատուրքեր,
- մաքսային հսկողություն,
- ապրանքների, տրանսպորտային միջոցների տնօրինում,
- մաքսային մարմինների գործունեության և անգործության արդյունքում առաջացած բողոքների նկատմամբ հսկողություն:

Ամփոփելով մաքսային գործի զարգացումը ՀՀ-ում՝ կարող ենք փաստել, որ մեր պետության մաքսային համակարգը կարելի է համարել որոշակիորեն ձևավորված, քանզի միջազգային տնտեսական գործընթացներին ինտեգրումը նախևառաջ պահանջում է երկրի օրենսդրական դաշտի, այդ թվում նաև մաքսային օրենսդրության համապատասխանեցում միջազգայնորեն ընդունված նորմերին: Եվ քանի որ ՀՀ 2003թ. փետրվարի 5-ին դարձավ ԱՀԿ լիիրավ անդամ, ուստի այդ գործընթացը կարող ենք համարել գրեթե ավարտված:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ո՞րն է մաքսային գործի էությունը և որո՞նք են դրա ծագման նախադրյալները:
- Ո՞րն է սիմվոլիզմի և արարողակարգերի նշանակությունը մաքսային գործում:
- Ու՞մ կողմից էվերահսկվել և որտե՞ղ է կատարվել ապրանքափոխանակությունը հին դարերում:
- Արտաքին առևտրային քաղաքականության ինչպիսի՞ համակարգեր գոյություն ունեն և որո՞նք են դրանց տարբերություններ:
- Ե՞րբ է առաջացել ՀՀ մաքսային համակարգը և ի՞նչ զարգացում է ապրել:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Նախագահի «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչություն ստեղծելու մասին» 1992թ. հունվարի 4-ի ՆՀ-58 հրամանագիր,
2. ՀՀ կառավարության «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչության մասին» 1992թ. հունվարի 30-ի թիվ 68 որոշում,
3. ՀՀ մաքսային օրենսգիրք, Երևան, 2006.
4. Ершов. А.Д. Основы управления и организация в таможенном деле. Учеб. пособие. Изд. "Знание", СПб., 1999.
- 5 Основы таможенного дела. Под общей ред. Драганова В.Г. "Экономика". М., 1998, 21-96:
6. В. М. Назаренко, К. С, Назаренко. Таможенное обслуживание внешнеэкономической деятельности, Экзамен, Москва, 2001г.

ԳԼՈՒԽ II. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Գլխի բովանդակությունը

- մաքսային մարմինների ձևավորման և զարգացման գործընթացը ՀՀ-ում
- մաքսային մարմինների կառուցվածքը
- մաքսային մարմինների դերը ՀՀ մաքսային քաղաքականության իրականացման գործընթացում
- մաքսային համակարգի տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմը

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- ծանոթանալ մաքսային մարմինների ձևավորման փուլերին և զարգացման գործընթացին,
- պատկերացում կազմել մաքսային մարմինների գործող կառուցվածքի վերաբերյալ,
- տեղեկանալ մաքսային համակարգի գործառույթներին և խնդիրներին,
- ընկալել մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմը,
- ընկալել մաքսային համակարգի ֆինանսական ռեսուրսների կառավարումը

2.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԵՆԹԱՑԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պետության կողմից արտաքին տնտեսական գործունեության արդյունավետ կարգավորումը, առաջին հերթին, ենթադրում է համապատասխան օրենսդրության առկայությունը, որը արտաքին տնտեսական կապերի բոլոր բնագավառներում որոշում է պետական կառավարման հիմնական տեսակետները և ուղղությունները:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը միջոցներ է ձեռնարկում ներքին շուկան պաշտպանելու, որոշումներ է ընդունում մաքսատուրքերի դրույքների մեծության որոշման համար, կիրառում է ներմուծման և արտահանման քանակական սահմանափակումներ, իր իրավասությունների շրջանակներում բանակցություններ է վարում և ստորագրում միջազգային պայմանագրեր և այլն:

Հայաստանի արտաքին տնտեսական գործունեությունը գիտականորեն կազմակերպելու նպատակով անհրաժեշտ է մանրամասն վիճակագրական տեղեկություններ ունենալ երկրի արտահանման ռեսուրսների և հնարավորությունների, ապրանքների և ծառայությունների ներմուծման պահանջների, արժույթային պահուստների, արտաքին պարտքի, ներդրումների պահանջների և դրանց ներգրավման հնարավորությունների, պետական բյուջեի եկամուտների և բյուջետային ռեսուրսների պահանջների մասին: Այդպիսի տեղեկատվության առկայությունը հնարավորություն է տալիս բազմակողմանիորեն վերլուծելու արտաքին տնտեսական գործունեության (ԱՏԳ) վիճակը և ապագայում նրա զարգացման միտումները:

Արտաքին տնտեսական գործունեության պետական կառավարման մարմինների համակարգում կարևոր դեր է խաղում Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեն (ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ): ՀՀ մաքսային վարչությունը ստեղծվել է դեռևս ՀՀ-ն նախագահի «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչություն ստեղծելու մասին» 1992թ. հունվարի 4-ի ՆՀ-58 հրամանագրով՝ ելնելով ՀՀ միասնական, տնտեսական տարածքի պաշտպանության անհրաժեշտությունից: ՀՀ կառավարության «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչության մասին» 1992թ. հունվարի 30-ի թիվ 68 որոշման համաձայն հաստատում է ՀՀ մաքսային վարչության ժամանակավոր կանոնադրությունը, համաձայն որի ՀՀ մաքսային վարչությունը հանդիսանում է գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին, որը ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան ստեղծվում է ՀՀ-ն նախագահի կողմից, իրականացնում է մաքսային քաղաքականությունը և մաքսային գործի կառավարումը: Հետագայում 2001թ. հուլիսի 6-ի թիվ 603 ՀՀ կառավարության որոշման հիման վրա ստեղծվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեն: Այն գլխավորում է մաքսային մարմինների համակարգը, որոնք անմիջականորեն համագործակցում են արտաքին տնտեսական գործունեության բոլոր սուբյեկտների հետ:

ՀՀ ԿԱ մաքսային պետական կոմիտեն մասնակցում է Հայաստանի Հանրապետության մաքսային քաղաքականության մշակմանը և

ապահովում է դրա իրագործումը: ՀՀ ԿԱ մաքսային պետական կոմիտեի և մաքսային մարմինների համակարգերը իրավասու են նախագծեր մշակել ներմուծվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների սակագների դրույքների, մաքսային սակագնի անվանացանկի, դրանց կիրառման կարգի մասին: Մաքսային մարմինները իրականացնում են մաքսատուրքերի, հարկերի և մաքսային սահմանով ապրանքների և այլ առարկաների տեղափոխման համար վճարների գանձում և փոխանցում պետական բյուջե: Մաքսային մարմինները ապահովում են մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային ձևակերպումը, որոշում են ապրանքի ծագման երկիրը և դրանց սակագնային անվանումը, միջազգային ստանդարտներին համապատասխան ԱՏԳ սուբյեկտներին մատուցում են մի շարք ծառայություններ, միաժամանակ հսկում են մաքսային օրենսդրության պահպանման գործը և մաքսային կանոնների խախտման համար կիրառում են պատժամիջոցներ:

Մաքսային ծառայության գործունեությունը վերջին տասնամյակում ենթարկվել է էական փոփոխությունների: Նախկինում մաքսային ծառայությունը չէր իրականացնում ֆիսկալ և կարգավորող ֆունկցիաներ, այսինքն ԱՏԳ-ից ստացվող պետական բյուջեի եկամուտները և ծախսերը առաջանում էին արտաքին առևտրային կազմակերպությունների միջոցով՝ առանց մաքսային ծառայության մասնակցության:

Ներկայումս, արտաքին առևտրի մենաշնորհի, ԱՏԳ և գնագոյացման ազատականացման հետ կապված, փոփոխվել են ԱՏԳ-ից ձևավորվող եկամուտների հաշվարկման ձևերը և կարգը, այսինքն այդ եկամուտների գանձումը իրականացվում է մաքսային մարմինների կողմից հարկերի (ԱԱՀ, ակցիզային հարկ), մաքսատուրքերի և մաքսային վճարների ձևով և փոխանցվում է բյուջե: Մաքսային ոլորտում առաջացել և զարգացում է ստացել տնտեսական գործառույթը՝ ներառյալ ֆիսկալ գործառույթը: Մաքսային մարմինների աշխատակիցների որակավորումը գնահատում էր՝ ելնելով այն եկամուտներից, որոնք նրանք փոխանցում էին պետական բյուջե, իսկ արդյունավետությունը գնահատվում էր մաքսային համակարգի պահպանման համար պետության ծախսերի նկատմամբ այդ եկամուտների հարաբերակցությամբ: Իրականում մաքսային համակարգից կախված է

միայն այդ եկամուտների հավաքագրման ամբողջությունը, իսկ եկամուտների գումարը առաջին հերթին կախված է արտաքին առևտրային շրջանառության և հարկերի, մաքսատուրքերի և գանձումների դրույքների ծավալից և կառուցվածքից:

Մաքսային ծառայության կողմից ԱՏԳ-ի կարգավորման խնդիրների իրագործումը առաջին հերթին ենթադրում է նրա ակտիվ մասնակցությունը ԱՏԳ կարգավորման տնտեսական մեխանիզմի ձևավորման գործում, որի հիմքը կազմում է մաքսատուրքերի համակարգը: Մաքսային ծառայությունը տիրապետում է այնպիսի տեղեկատվության, որը շատ կարևոր է առանձին ապրանքների մաքսատուրքերի դրույքների սահմանման համար: Մաքսային ծառայությունը համարվում է ոչ միայն ԱՏԳ պետական կարգավորման մարմին, այլև պետական կառավարման օբյեկտ:

ՀՀ մաքսային ծառայությունը պետական կառույց է, որի գործունեության հիմնական պարամետրերը և ցուցանիշները սահմանվում են պետության կողմից: Միաժամանակ մաքսային ծառայության գործունեությունը կախված է ազգային տնտեսության վիճակից և համաշխարհային շուկայում տիրող իրադրությունից: Ազգային և համաշխարհային շուկաների իրավիճակը որոշակի ձևով ազդում է Հայաստանի արտաքին առևտրային շրջանառության ծավալի և դինամիկայի վրա:

Մաքսային համակարգի գործունեությունը իրականացվում է ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի անմիջական ղեկավարության ներքո: Նրա կազմում բացի կառավարման կենտրոնական ապարատից, ներառված են նաև տարածաշրջանային մաքսատները, մաքսային կետերը, մաքսային լաբորատորիաները և այլն:

ՀՀ մաքսային օրենսգրքի ընդունմամբ ստեղծվեց մաքսային օրենսդրության հիմքը, որը տնտեսաիրավական հարաբերություններում զարգացած շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրների համար նոր մոտեցում է մաքսային համակարգի կառավարման մեխանիզմի ձևավորման համար:

Մաքսային համակարգի արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է մաքսային համակարգի կառավարման մեխանիզմի ձևավորման տնտեսամեթոդական և կազմակերպչական-տնտե-

սական հիմքերի մշակումը: Հայաստանի տնտեսության կայունացման ու վերականգնմանը ուղղված պետության արտաքին տնտեսական քաղաքականության իրականացման համար:

Տվյալ հարցի կարգավորման համար անհրաժեշտ է.

- մաքսային համակարգի պետական կառավարման անհրաժեշտության գիտական հիմնավորումը և նրա ներառումը արտաքին տնտեսական գործունեության կառավարման բնագավառում

- մաքսային մարմինների կառավարման ռացիոնալ կազմակերպչական կառուցվածքի գիտական հիմնավորում,

- մաքսային համակարգի կադրային քաղաքականության հիմնահարցերի մշակում և կադրային պոտենցիալի փոփոխությունների միտումների հետազոտում,

- մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի գործունեության առանձնահատկությունների վերլուծություն,

- Հայաստանի արտաքին տնտեսական կապերի ընդարձակման պայմաններում մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի կատարելագործման համար կոնկրետ առաջարկությունների մշակում՝ մաքսային համակարգի գործունեության արդյունավետության բարձրացման նպատակով,

- մաքսային համակարգի նպատակային բյուջետային ֆոնդի ձևավորման խնդիրների հետազոտում, որը հանդիսանում է մաքսային համակարգի հիմնական ֆինանսական աղբյուրի պահպանման և զարգացման հիմքը:

Ներկայումս շատ է կարևորվում նաև մաքսային համակարգի կառավարման մեխանիզմի կատարելագործման խնդիրը: Մաքսային համակարգի կառավարման մեխանիզմի զարգացման համար անհրաժեշտ է.

- շուկայական տնտեսությանը Հայաստանի անցման պայմաններում տեսականորեն հիմնավորել արտաքին տնտեսական գործունեության պետական կարգավորման անհրաժեշտությունը,

- ԱՏԳ-ի կարգավորման գործում բացահայտել մաքսային համակարգի դերը,

- մշակել մաքսային մարմինների ռացիոնալ կառուցվածքի որոշման հիմնական սկզբունքները,

- տեսականորեն հիմնավորել նախատեսման համակարգի ներդրման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև գործունեության գնահատում ինչպես ընդհանուր մաքսային համակարգի, այնպես էլ նրա կազմակերպական կառույցների համար (տարածքային մաքսային վարչություններ, մաքսատներ)՝ կիրառելով ցուցանիշների միասնական համակարգ,

- մշակել մաքսատների, տարածքային վարչությունների (մաքսակետերի), ՀՀ ԿԱ ՄԴԿ-ի կազմակերպական-տնտեսական փոխգործողությունը,

- հիմնավորել մաքսային ձևակերպման դրույքաչափերը, որը ներկայացվում է մաքսային համակարգի կողմից ԱՏԳ մասնակիցներին ՀՀ սահմանով, պետության կողմից սահմանված կանոններով, ապրանքների տեղափոխման գործընթացի կազմակերպման համար,

- առավել արդյունավետ դրույքաչափեր կիրառել ՀՀ արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության տվյալները, որոնք Հայաստանի ԱՏԳ մասնակիցներին հնարավորություն կտան ավելի ռացիոնալ իրականացնել արտաքին տնտեսական գործունեությունը:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում անհրաժեշտ է մշակել մաքսային ծառայության զարգացման ծրագիր:

Ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ է լուծել որոշ կազմակերպչական խնդիրներ.

- ընդլայնել և ամրացնել մաքսային մարմինների համակարգը,
- կատարելագործել դրանց կազմակերպումը և գործելակերպը,

- որակապես բարելավել կադրային աշխատանքը,

- մաքսային ձևակերպման և հսկողության ժամանակակից տեխնոլոգիաների պահանջներին համապատասխան զարգացնել և նորացնել ամբողջ մաքսային ենթակառուցվածքը:

Հատկապես կարևորվում է մաքսային ծառայության կազմակերպչական-հաստիքային կառուցվածքի կատարելագործումը:

Վերջինս բարդ և դինամիկ գործընթաց է: Նրա ցանկացած օղակի թուլացումը և անհամապատասխանությունը նվազեցնում է մաքսային մարմինների ամբողջ համակարգի աշխատանքի արդյունավետությունը: Նշանակման մաքսատներ ապրանքների առաքման և

ապրանքների մաքսային ձևակերպման հսկողության կազմակերպման վերլուծությունից պարզվել է, որ մաքսատների և մաքսային կետերի միջև պատշաճ փոխհարաբերություններ չկան ոչ միայն ապրանքների տեղափոխման ամբողջ ընթացքում, այլև մեկ տարածքային վարչություն սահմաններում: Նշված թերությունները հաշվի առնելով՝ ներքին մաքսային տարանցիկ ռեժիմի կիրառման ժամանակ հայտնաբերվում են բազմաթիվ խախտումներ, որոնք կապված են ապրանքները նշանակման վայր չփոխադրելու և մաքսային վճարումները չկատարելու հետ: Այդ կապակցությամբ մեծ ջանքեր են պահանջվում՝ մաքսային մարմինների և նրանց ստորաբաժանումների միջև կազմակերպչական հարաբերությունների բարձր արդյունավետություն ապահովելու համար: Մասնավորապես անհրաժեշտ է փոփոխություններ կատարել մաքսային մարմինների կազմակերպչական կառուցվածքում, որպեսզի ապահովվի մաքսային հսկողության ներքո իրականացվող ապրանքների տեղափոխման հուսալիությունը:

Դրանով, մաքսային գործի կազմակերպման ծանրության կենտրոնը տեղափոխվում է դեպի կազմակերպչական կառուցվածքի կատարելագործումը, որն ապահովում է մաքսային մարմինների գործունակության արդյունավետությունը:

2.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսային գործն իրականացնում են մաքսային մարմինները, որոնք իրավապահ մարմիններ են հանդիսանում: Մաքսային մարմինը հսկողություն է իրականացնում ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների, տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման և մաքսային տարածքում ապրանքաշրջանառության կարգավորման ուղղությամբ, իրականացնում է մաքսային ձևակերպումներ և ապահովում մաքսային վճարների գանձումն ու փոխանցումը ՀՀ պետական բյուջե:

Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի՝ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմիններն են՝

- վերադաս մաքսային մարմինը՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեն,

- վերադաս մաքսային մարմնի տարածաշրջանային մաքսատները,

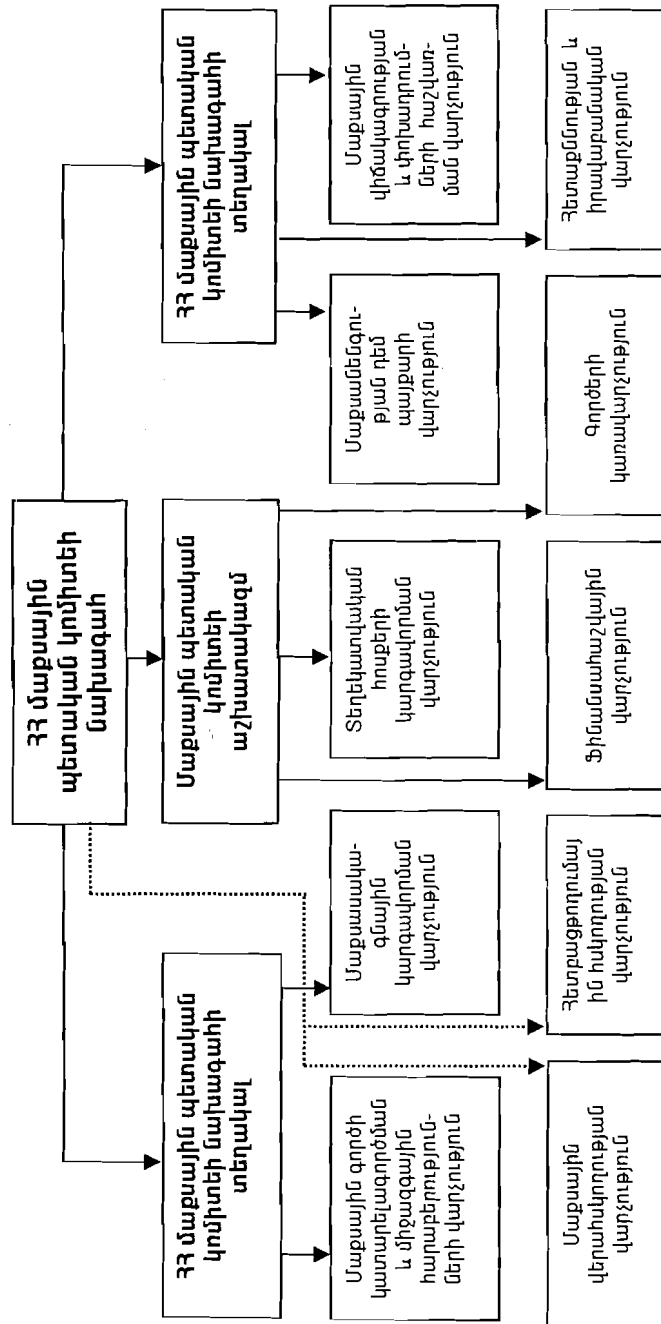
- վերադաս մաքսային մարմնի մաքսային կետերը:

Մաքսային գործի ղեկավարումը, կազմակերպումն ու վերահսկողությունն իրականացնում է վերադաս մաքսային մարմինը՝ ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ: Նրա ենթակայության տակ են գտնվում տարածաշրջանային մաքսատները:

ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ վրա դրված հիմնական գործառույթներից ելնելով՝ ձևավորվում է նրա կառուցվածքը, որը ներկայացված է գծապատկեր 2.1-ում:

Տարածաշրջանային մաքսատունը ՀՀ վերադաս մաքսային մարմնի այն ստորաբաժանումն է, որն իրականացնում է իր գործունեության գոտում պետական գրանցում ստացած կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի կողմից ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող, ինչպես նաև ֆիզիկական անձանց կողմից արտահանվող և ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ մաքսային հսկողությունը և համապատասխան մաքսային ռեժիմներով մաքսային ձևակերպումները:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային պետական կոմիտեի կառուցվածքը

.Մաքսային կետը ՀՀ պետական սահմանի անցումային կետում տեղակայված ՀՀ վերադաս մաքսային մարմնի այն ստորաբաժանումն է, որն անմիջականորեն ենթարկվում է համապատասխան տարածաշրջանային մաքսատանը և իրականացնում է կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց կողմից ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների նկատմամբ մաքսային հսկողություն, սահմանված կարգով դրանց բացթողում և ձևակերպում:

Ներկայումս ՀՀ-ում գործում են 7 տարածաշրջանային մաքսատներ՝

1. Արարատյան տարածաշրջանային մաքսատուն՝ ԱՏՄ, որի ենթակայության տակ գտնվում են հետևյալ մաքսային կետերը՝

- Մարգարայի մաքսային կետ (չի գործում),

- Նոր Հաճնի մասնագիտացված մաքսային կետ («ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի Արարատյան տարածաշրջանային մաքսատան Նոր Հաճնի մասնագիտացված մաքսային կետ ստեղծելու մասին» ՀՀ կառավարության 2001թ. նոյեմբերի 13-ի թիվ 1098 որոշում): ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի նկատմամբ մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպումների արդյունավետությունը բարձրացնելու, ինչպես նաև ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի մաքսային ձևակերպումներն օպերատիվորեն կազմակերպելու նպատակով ՀՀ կառավարությունը որոշել է ստեղծել տվյալ մասնագիտացված մաքսային կետը:

- Ավտոտրանսպորտային միջոցների մաքսային ձևակերպումների մասնագիտացված մաքսային կետ («ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի ավտոտրանսպորտային միջոցների մաքսային ձևակերպումների մասնագիտացված մաքսային կետ ստեղծելու մասին» ՀՀ կառավարության 2002թ. դեկտեմբերի 13-ի թիվ 2144-Ն որոշում): ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ավտոտրանսպորտային միջոցների նկատմամբ մաքսային և պետավտոտեսչության մարմինների կողմից իրականացվող հսկողության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ՀՀ կառավարությունը որոշել է ստեղծել տվյալ մասնագիտացված մաքսային կետը:

2. Գուգարքի տարածաշրջանային մաքսատուն՝ ԳՏՄ, որի ենթակայության տակ գտնվում են հետևյալ մաքսային կետերը՝

- Բագրատաշենի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Տավուշի մարզի Բագրատաշեն գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին),

- Ջիլիզայի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Տավուշի մարզի Ջիլիզա գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին),

- Այրումի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Տավուշի մարզի «Այրում» երկաթուղային կայարանի տարածքում),

- Գոգավանի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Տաշիրի մարզի Կալինինո գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին),

- Պրիվոլնոյեի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Տաշիրի մարզի Կալինինո գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին):

3. Շիրակի տարածաշրջանային մաքսատուն՝ ՇՏՄ, որի ենթակայության տակ գտնվում են հետևյալ մաքսային կետերը՝

- Բավրայի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Վրաստանի հետ սահմանակից Շիրակի մարզի Բավրա գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին),

- «Շիրակ» օդանավակայանի մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Գյումրիի «Շիրակ» օդանավակայանի տարածքում),

- Ախուրիկի մաքսային կետ. չի գործում (տեղաբաշխված է Թուրքիայի հետ սահմանակից Ախուրիկ գյուղի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային և երկաթուղային ճանապարհների մոտ):

4. Սյունիքի տարածաշրջանային մաքսատուն՝ ՍՏՄ, որի ենթակայության տակ գտնվում են հետևյալ մաքսային կետերը՝

- Մեղրու մաքսային կետ (տեղաբաշխված է Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ սահմանակից Սյունիքի մարզի Ագարակ ավանի մոտակայքում՝ ավտոմոբիլային ճանապարհին):

5. Երևանի «Ջվարթնոց» մաքսատուն, որի կազմում մաքսային կետեր չեն մտնում: Մաքսատանը մաքսային ձևակերպումներ են

ստանում ֆիզիկական անձանց կողմից օդային տրանսպորտով ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքները:

6. Միջազգային ճանապարհային փոխադրումների տարածաշրջանային մաքսատուն՝ ՄՃՓ, («ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի միջազգային ճանապարհային փոխադրումների տարածաշրջանային մաքսատուն ստեղծելու մասին» ՀՀ կառավարության 2001թ. նոյեմբերի 13-ի թիվ 1097 որոշում), որի կազմում մաքսային կետեր չեն մտնում: Միջազգային ճանապարհային փոխադրումների տարածաշրջանային մաքսատան գործունեության տարածք է հանդիսանում ՀՀ ամբողջ տարածքը:

7. Ակցիզային հարկով հարկվող ապրանքների մասնագիտացված մաքսատուն («ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի ակցիզային հարկով հարկվող ապրանքների մասնագիտացված մաքսատուն ստեղծելու մասին» ՀՀ կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 12-ի թիվ 1531-Ն որոշում), որի կազմում մաքսային կետեր չեն մտնում: Ակցիզային հարկով հարկվող ապրանքների մասնագիտացված մաքսատան գործունեության տարածք է հանդիսանում ՀՀ ամբողջ տարածքը:

Հայաստանի Հանրապետությունում յուրաքանչյուր տարածաշրջանային մաքսատան ենթակայության տակ են գտնվում որոշակի մաքսային կետեր: Մաքսային կետերն այն մաքսային մարմիններն են, որոնցում վերջնական ձևակերպում են ստանում ֆիզիկական անձանց կողմից տեղափոխվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները, հաշվառվում են սկզբնական մաքսային ձևակերպման (ներմուծման կամ տարանցման դեպքում) կամ հաշվառվում և բացթողնման են ենթարկվում կազմակերպությունների կողմից տեղափոխվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները: Ներկայումս ՀՀ-ում գործում են 11 մաքսային կետեր:

Մաքսատունը՝ որպես պետության կողմից ստեղծված մարմին պետք է լինի արտաքին առևտրային գործունեության վստահելի կարգավորիչ և մաքսային օրենսդրության պահպանման երաշխավոր: Մաքսատունը՝ որպես արտաքին տնտեսական գործունեության ընթացակարգերի մասնակից, պետք է ապահովի աշխատանքների այնպիսի որակ, որ արտաքին տնտեսական գործունեության օրինապահ մասնակցի համար մաքսային ձևակերպումը և մաքսային հսկողությունը վերածվեն առևտրային ընթացակարգերի բնականոն փուլի,

որը չի խոչընդոտի արտադրական գործընթացները:

ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի կառուցվածքի ուսումնասիրությունը խոսում է այն մասին, որ անհրաժեշտություն կա համակարգում ստեղծել վերլուծության վարչություն, որպեսզի իրականացվի մաքսային մարմինների գործունեության համակարգված գնահատում, բարձրանա մաքսային համակարգի գործողության արդյունավետությունը: Նպատակահարմար է նաև մաքսային համակարգի ներքո ստեղծել մարքեթինգային ծառայության կենտրոն, որտեղ մաքսային կապի միջոցով բոլոր մաքսատներից ամեն օր կստացվի ապրանքների առկայության, շարժի, շրջանառության և այլ բնույթի տեղեկատվություն: Այդ կենտրոնում հատուկ մեթոդով կուսումնասիրվի տարբեր ապրանքների շուկաների իրավիճակը և կմշակվեն դրանց իրացման օպտիմալ միջոցները: Մարքեթինգի կենտրոնի կազմի մեջ պետք է մտնեն նաև դրանց հատուկ մասնաճյուղեր, որոնք կգտնվեն տարածաշրջանային մաքսատներում: Շուկայական հարաբերությունների ընդլայնման պայմաններում երկրի տնտեսության հաջող զարգացումը ենթադրում է գիտականորեն հիմնավորված կադրային քաղաքականության առկայություն: Մաքսային ծառայությունը իր կադրերի ընտրության ծրագրերում առաջնությունը պետք է տա բարձր մասնագիտական պատրաստվածություն ունեցող մասնագետներին, որոնք մասնագիտացված են տվյալների էլեկտրոնային մշակման բնագավառում, ունեն խորը մասնագիտական գիտելիքներ, տիրապետում են լեզուների և այլն: Այս ամենը պայմանավորված է նրանով, որ ժամանակակից տեղեկատվական համակարգերում նոր հեռանկարային տեխնոլոգիաների կիրառումը թույլ է տալիս ստեղծել մաքսային մարմինների միասնական տեղեկատվական տարածություն (համակարգ), որն էլ նպաստում է կառավարման արդյունավետ համակարգի ստեղծմանը, մաքսային հսկողության որակի բարձրացմանը և այլն:

Մաքսային ծառայությունը առանձնահատուկ գերատեսչություն է, որն իր մեջ միաժամանակ ընդգրկում է արտադրական, իրավական, տեղեկատվական, ֆինանսական, սանիտարական, էկոլոգիական և այլ կառույցներին բնորոշ հատկություններ: Այդպիսի գերատեսչության կառավարումը բարդ խնդիր է, որի մեխանիզմները տեսականորեն դեռևս բավարար մշակված չեն:

2.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեն (ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ) գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին է: Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմինների միասնական կենտրոնացված համակարգն է:

Մաքսային ծառայության խնդիրներն են Հայաստանի Հանրապետության մաքսային քաղաքականության իրականացումը, մաքսային գործի և մաքսային մարմինների գործունեության արդյունավետ կազմակերպումը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայողների իրավունքների և պարտականությունների իրականացման ապահովումը:

ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի նպատակները և խնդիրներն են՝

1) իր իրավասության սահմաններում համակարգի միջոցով ՀՀ տնտեսական ինքնիշխանության, տնտեսական անվտանգության, տնտեսական շահերի պաշտպանվածության ապահովումը,

2) մաքսային օրենսդրության դրույթների կիրառման ապահովումը և մաքսային օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը,

3) մաքսային վճարների գանձման և դրանք ժամանակին ՀՀ պետական բյուջե փոխանցման ապահովումը, մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված պարտավորությունների չկատարման հետևանքով ՀՀ պետական բյուջեի նկատմամբ առաջացած պարտավորությունների գծով աշխատանքների ապահովումը,

4) մաքսային օրենսդրության խախտումների կանխարգելումը, կանխումը և բացահայտումը,

5) ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման ժամանակ մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառման ապահովումը,

6) մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպումների իրականացման ապահովումը, ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքաշրջանառության խթանմանը նպաստող պայմանների ստեղծումը,

7) մաքսամենգության, ինչպես նաև ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխմանը վերաբերող մասով ՀՀ օրենսդրության այլ խախտումների դեմ պայքարը, ՀՀ մաքսային սահմանով թմրամիջոցների, զենքի, մշակութային, պատմական և հնագիտական նշանակություն ունեցող առարկաների, մտավոր սեփականության օբյեկտների, ոչնչացման վտանգի տակ գտնվող կենդանատեսակների ու բուսատեսակների, և այլ ապրանքների ապօրինի տեղափոխման կանխարգելումը, ինչպես նաև միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարին աջակցելը,

8) ՀՀ արտաքին տնտեսական կապերի զարգացմանն աջակցելը,

9) սպառողների շահերի պաշտպանության նպատակով ներմուծվող ապրանքների որակի ապահովման միջոցառումներին աջակցելը,

10) մաքսային գործին վերաբերող հարցերում միջազգային պայմանագրերով նախատեսված ՀՀ պարտավորությունների կատարումը և իրավունքների իրացումը, համագործակցությունն օտարերկրյա պետությունների մաքսային և իրավասու այլ մարմինների, մաքսային գործին վերաբերող հարցերով զբաղվող միջազգային կազմակերպությունների հետ,

11) ՀՀ մաքսային վիճակագրության վարումը,

12) մաքսային գործի վերլուծումը, հետազոտումը և մաքսային գործի բնագավառում խորհրդատվական աշխատանքների կատարումը,

13) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ խնդիրների և նպատակների իրականացումը:

Մաքսային համակարգի մարմինների հիմնական գործառույթները ամրագրված են ՀՀ մաքսային օրենսդրության մեջ: ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի վրա դրված են՝

- քաղաքացիների, առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին տեղեկությունների հավաքագրումը,

- անձանց կողմից հարկերի, պետական տուրքի, մաքսատուրքի, այլ պարտադիր վճարների հաշվարկման, գանձման և ժամանակին պետական բյուջե փոխանցման նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը,

- ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխելիս մաքսասակագնային մեխանիզմների կիրառման, ներմուծման և արտահանման սահմանված կարգի կիրառման, ինչպես նաև մաքսային ռեժիմների նկատմամբ հսկողության ապահովումը,

- մաքսային հսկողության, ձևակերպման և կրկնակի հսկողության իրականացումը,

- մաքսային վիճակագրության և տեղեկատվության մշակման վարումը, որը արտացոլում է ԱՏԳ-ի մասնակիցների արտաքին տնտեսական գործունեությունը,

- մաքսամենգության գործերով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցագործությունների գործերով հետաքննության վարումը, մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ գործերի վարույթների իրականացումը,

- օրենքով սահմանված կարգով մաքսային գործի հետ կապված՝ լիցենզավորման ենթակա գործունեությունների լիցենզավորման իրականացումը և լիցենզիայի պարտադիր պահանջների կամ պայմանների ու դրանց պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը, հետբացթողումային հսկողության իրականացումը,

- ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ գործառույթների իրականացումը:

ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ իրականացնում է նաև տեղեկատվական-վերլուծական գործառույթներ: Կոմիտեի կողմից տեղեկատվական-վերլուծական գործառույթների կատարումը սկզբունքորեն մեծ նշանակություն ունի: ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի գործառույթների արդյունավետ կատարումը նրա կառուցվածքում ենթադրում է երեք փոխկապակցված բլոկների առկայություն՝ տնտեսական, իրավական, տեղեկատվական-վերլուծական:

Տնտեսական բլուկում առաջին հերթին ներառված են ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի գործառույթները, որոնք ուղղված են տնտեսական և արժույթային ֆինանսական կարգավորմանը: Համաձայն դրանց՝ ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ն

- զբաղվում է ՀՀ մաքսային քաղաքականության կատարելագործման համար առաջարկությունների պատրաստման (մշակման) հարցերով, ներառյալ՝ ՀՀ մաքսային քաղաքականության իրականացման տնտեսական և կազմակերպչական մեխանիզմների ձևավորմամբ,

- մասնակցում է տնտեսության բնագավառում համաշխարհային հասարակության հետ Հայաստանի փոխհարաբերությունների կարգավորման մեխանիզմի կատարելագործման համար առաջարկությունների մշակմանը, ներառյալ՝ արտահանման խթանումը, օտարերկրյա ներդրումների ներգրավումը,

- առաջարկություններ է մշակում ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքներին վերաբերող մաքսատուրքերի, այլ տուրքերի և հարկերի կիրառման մեխանիզմի և դրույքների վերաբերյալ, ինչպես նաև իրականացնում է դրանց գանձումը,

- մասնակցում է ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքներին վերաբերող տնտեսական քաղաքականության միջոցների մշակմանը, ներառյալ՝ լիցենզավորումը, գների կարգավորումը և այլ սակագնային միջոցներ,

- կազմակերպում է արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի վարումը, իրականացնում է հսկողություն՝ ապրանքի մաքսային արժեքի ճիշտ որոշման համար,

- ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման ժամանակ ապահովում է մաքսային ռեժիմների արդյունավետ կիրառումը,

- մշակում է մաքսային գործին վերաբերող ՀՀ միջազգային պայմանագրերի նախագծերը, սահմանված կարգով վարում է բանակցություններ, ներկայացնում է առաջարկություններ և այլն,

- կառավարում է ՀՀ մաքսային համակարգի արտաբյուջետային ֆոնդը, մաքսային գործի զարգացման համար իրականացնում է ֆինանսական միջոցառումներ:

Իրավական բլուկը միավորում է այն գործառույթները, որոնք ուղղված են ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի իրավապահ գործունեության կատարմանը, մասնավորապես՝

- իրականացնում է մաքսային գործին վերաբերող օրենսդրական և այլ իրավական ակտերի նախագծերի մշակում և կատարելագործում է այն միջոցների համակարգը, որոնք ապահովում են մաքսային գործին վերաբերող օրենսդրության պահպանումը,

- ինքնուրույն ապահովում է հսկողություն՝ մաքսային հսկողության գոտու ռեժիմի պահպանման համար, ինչպես նաև ՀՀ մաքսային սահմանի պաշտպանության համար իրականացնում է այլ միջոցներ,

- մաքսային գործի բնագավառում պայքարում է մաքսանենգության և այլ հանցագործությունների դեմ, ՀՀ մաքսային սահմանով թմրանյութերի, հոգեմեդիկամենտների, զենքի, պատմական, մշակութային և այլ առարկաների, մտավոր սեփականության օբյեկտների անօրինական տեղափոխման համար մշակում է և իրականացնում որոշակի միջոցներ,

- ապահովում է ՀՀ մաքսային մարմինների մասնակցությունը պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պաշտպանության, մարդկանց, կենդանիների և բույսերի, շրջակա միջավայրի կյանքի և առողջության, ինչպես նաև ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ հայկական սպառողների շահերի պաշտպանության համար միջոցների իրականացման գործում,

- մաքսային գործի բնագավառում իրականացնում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, հսկողություն է իրականացնում մաքսային կանոնների խախտումներ իրականացնողների նկատմամբ և այլն:

Տեղեկատվական-վերլուծական բլուկը ներառում է այնպիսի գործառույթներ, որոնց կատարման դեպքում ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ն

- վարում է արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրություն և հատուկ մաքսային վիճակագրություն,

- ապահովում է ՀՀ մաքսային մարմինների միասնական ավտոմատացված տեղեկատվական համակարգի ստեղծումը, գործադրումը և կատարելագործումը,

- իրականացնում է տեղեկատվական-բացատրական աշխատանք ՀՀ մաքսային գործի զարգացման համար՝ կիրառելով տարբեր միջոցներ:

ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի գործառույթների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ կոմիտեն տնտեսական, իրավական, տեղեկատվական և միջազգային գործունեության բնագավառում ունի բավականին լայն իրավասությունների շրջանակ:

Տնտեսության զարգացման ներկա պայմաններում էականորեն պետք է բարձրանա ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ դերը արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման բնագավառում, ինչպես նաև մաքսային քաղաքականության իրականացման գոծընթացում, ինչն էլ իր հերթին ենթադրում է նրա դերի բարձրացումը հատկապես երկրի տնտեսական անվտանգության պաշտպանության գործում: ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ իրականացնում է այնպիսի գործառույթներ, որոնք կապված են տնտեսական քաղաքականության, օրենսդրության պահպանման, մաքսանենգության, մաքսային կանոնների խախտման դեմ մղվող պայքարի հետ:

Կապված այն հանգամանքի հետ, որ ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի կառուցվածքի մեջ մտնում են տարածաշրջանային մաքսատները, որոնք տնտեսության մակարդակով իրականացնում են մաքսային քաղաքականություն՝ անհրաժեշտ է դիտարկել դրանց գործառույթները և բացահայտել դրանց առանձնահատկությունները:

Այդ բլոկում ներառված գործառույթների միջոցով տարածաշրջանային մաքսատները

- իրականացնում են որոշակի մաքսային քաղաքականություն և մաքսային գործի կատարելագործման ուղղությամբ պատրաստում են առաջարկություններ,

- ապահովում են ՀՀ մաքսային քաղաքականության իրականացման տնտեսական և կազմակերպական մեխանիզմների կիրառումը,

- վերահսկում են աշխատանքների կազմակերպումը, ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման ժամանակ ապահովում են մաքսային ռեժիմների ճիշտ և հստակ կիրառումը,

- ապահովում են մաքսային հսկողության կանոնների ճիշտ իրականացումը,

- կազմակերպում, կոորդինացնում և վերահսկում են մաքսային մարմինների կողմից իրականացվող ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքներին վերաբերող մաքսասակագնային քաղաքականությունը և հարկային մեխանիզմը, ինչպես նաև իրականացնում են վերահսկողություն գանձման մեխանիզմի նկատմամբ,

- մշակում են և ապահովում տարածքային մաքսատների տարածքներում մաքսային պահեստների և ժամանակավոր պահպանման պահեստների ստեղծման ծրագրերի իրագործումը, որոնց սեփականատերերը հանդիսանում են մաքսային մարմինները,

- կազմակերպում և ապահովում են մաքսային մարմինների փոխհարաբերությունը հարկային և ֆինանսական մարմինների հետ՝ մաքսատուրքերի գանձման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով և այլն:

ՀՀ տարածաշրջանային մաքսատների իրավական և տեղեկատվական-վերլուծական բնույթի գործառույթները չենք քննարկում, քանի որ դրանք համապատասխանում են տնտեսական բնույթի գործառույթներին:

Այսպիսով ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի կենտրոնական ապարատի և տարածաշրջանային մաքսատների միջև գոյություն ունի նույնական կապ: Երկու դեպքում էլ առաջարկություններ են պատրաստում ՀՀ մաքսային քաղաքականության կատարելագործման համար:

Հայաստանի Հանրապետության բաց տնտեսության և շուկայական հարաբերությունների անցման պայմաններում երկրում տեղի են ունենում բացասական երևույթներ, ինչպիսիք են արդյունաբերական և բանկային կապիտալի սերտաճումը, ստվերային տնտեսության աճը: Մաքսային մարմինները, համաձայն իրենց ֆունկցիոնալ պարտավորությունների, վերահսկում են ԱՏԳ-ի մասնակիցներին՝ կանխարգելելով անօրինական գործարքները և պայքարելով թմրանյութերի բիզնեսի դեմ: Հետևաբար կոռուպցիայի դեմ պայքարը համարվում է մաքսային համակարգի արդյունավետ աշխատանքի կարևոր պայմանը և հիմնական պահանջը:

Մաքսային համակարգը համարվում է ոչ միայն տնտեսական, այլև իրավապաշտպան: Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը իրականացնում է մաքսային քաղաքականությունը, արդյունավետ կերպով կազմակերպում է մաքսային մարմինների գործունեությունը և մաքսային գործը, ինչպես նաև ապահովում է մաքսային ծառայողների իրավունքների և պարտականությունների իրականացումը:

Ներկայումս մաքսային ծառայության տարբերակիչ գիծը համարվում է նրա դերի բարձրացումը սոցիալական բնագավառի խնդիրների լուծման գործում: Մաքսատուները գործողության մեջ է դնում գնազույգման մեխանիզմները՝ գործնականում իրականացնելով ներմուծվող սպառողական ապրանքների մաքսային գանձում: Պետական բյուջեի կատարումը մաքսատուների և այլ վճարների հաշվին ոչ միայն տնտեսական, այլև սոցիալական հասկացություն է: Դրանից որոշակի չափով կախված է թոշակների վճարումը, սոցիալական բնագավառի աշխատողների ֆինանսավորումը և աշխատանքի վարձատրությունը: Մաքսային գանձումը կարող է խթանել բնակչության կենսաապահովությունը՝ ստեղծելով աշխատատեղեր, սակայն դա կարելի է իրականացնել նաև հայրենական արտադրության հաշվին: Այս ամենը ուղղակիորեն ազդում է սպառողական շուկայի, բնակչության որոշակի խավերի գնողունակության վրա:

Մաքսային մարմինների պատասխանատվությունը չի սահմանափակվում միայն մաքսատուների գանձմամբ: Ամփոփելով վերը նշվածը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ մաքսային ծառայության գործունեության հիմնական ուղղությունը դառնում է մաքսային կարգավորման միջոցների և մեթոդների ընդլայնումը, նրա տնտեսական արդյունավետության բարձրացումը, ազգային շահերի ապահովումը, առևտրի միջազգային կանոնների պահպանումը և մաքսային գործունեության սոցիալական էֆեկտի ուժեղացումը:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմինների առջև ծառացած են երկու շատ կարևոր խնդիրներ. մի կողմից նրանք ապահովում են երկրի անվտանգությունը և համալրում են պետական բյուջեն, իսկ մյուս կողմից՝ խթանում արտաքին առևտրի զարգացման գործընթացը:

Ներկա պայմաններում Հայաստանի տնտեսության զարգացման բարձր մակարդակը անհնարին է առանց համաշխարհային տնտեսությանը ակտիվ մասնակցության: Օրինակ, 2002թ. տվյալներով միջազգային առևտրի առաջնորդ է (լիդեր) համարվել ԱՄՆ-ը, որի տեսակարար կշիռը համաշխարհային առևտրում կազմել էր 12,9%: Երկրորդ տեղը զբաղեցնում էր Գերմանիան՝ 11%, երրորդ տեղը՝ ճապոնիան էր, որի բաժինը համաշխարհային առևտրում կազմել էր 85,9 մլրդ. ԱՄՆ դոլար, այնուհետև Ֆրանսիան և Անգլիան:

Հայաստանի Հանրապետության բաժինը համաշխարհային առևտրում տատանվում էր 1-1,5%, ընդ որում արտահանման կառուցվածքում գերակշռում են թանկարժեք քարերը:

Մաքսային մարմինները պարտավոր են կողմնորոշվել արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների վրա, հարաբերություններ պահպանել ասոցիացիաների, մախարարությունների, կազմակերպությունների, իրավապահ կառույցների լայն սպեկտրի հետ: Մաքսային մարմինները ըստ կադրային կազմի ստորաբաժանվում են հետևյալ խմբերի՝ մաքսային ձևակերպում և մաքսային հսկողություն, տնտեսական, ֆինանսական, իրավական, իրավապահ և կադրային ծառայություններ, վարչարարական, տեղեկատվական-տեխնիկական, անվտանգության, մաքսային պաշտպանության: Կադրերին ներկայացվող հիմնական պահանջների թվին են վերաբերում մաքսային գործի հիմունքների իմացությունը, մասնագիտական գիտելիքները, գործերի համակարգված վարումը, տեղեկատվական հիմունքների տիրապետումը և այլն: Անցումը շուկայական տնտեսության հարաբերություններին սկզբունքորեն նոր պահանջներ է առաջադրում մաքսային մարմինների ղեկավարներին և մասնագետներին:

Մասնավորապես՝ որպես գործոններ, որոնք խթանում են մաքսային ծառայությունը իր կառուցվածքի և գործունեության բարեփոխման գործում, հանդիսանում են՝

- առևտրի, ճանապարհորդությունների, տուրիզմի զարգացման մակարդակի բարձրացումը,
- առևտրային համաձայնագրերը,
- Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը,

- օրենսդրության, քաղաքականության, մաքսային ընթացակարգերի մեջ միասնականության բացակայությունը,
 - պետության այլ ծառայությունների մրցակցությունը և այլն:
- Բարեփոխմանը նպաստող գործոնները հետևյալն են՝
- պետության աջակցությունը,
 - ֆինանսական կայունությունը և այլն:

2.4. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄԸ

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմը իրենից ներկայացնում է առանձին տարրերի ամբողջություն, որոնք ուղղված են մաքսային համակարգի հատուկ գործառնությունների կատարմանը: Այդ տարրերին են վերաբերում՝

- մաքսային գործունեության պլանավորումը և կանխատեսումը,
- ֆինանսական-վարկային ռեսուրսների կառավարումը,
- պետական սեփականություն դարձած ապրանքների իրացման գործընթացների կառավարումը,
- տնտեսական խթանումը և աշխատանքային գործընթացների կառավարումը:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմը, համեմատած պետական այլ կառույցներում գործող տնտեսական մեխանիզմների հետ, ունի որոշակի առանձնահատկություններ:

Առաջին հերթին մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի վրա ազդում է այն, որ այդ համակարգը համեմատաբար նոր է և անընդհատ կատարելագործվում է: Հետևաբար այդ համակարգի տնտեսական մեխանիզմը ապահովված չէ բավականաչափ օրենսդրական և նորմատիվային ակտերով, մեթոդաբանական մշակումներով և չունի իրագործման բավականաչափ փորձ:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմը սպասարկում է մաքսային ծառայությունը՝ իրականացնելով տարբեր կազմա-

կերպությունների խնդիրներ և համագործակցելով այդ կազմակերպությունների տնտեսական մեխանիզմների հետ:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի վրա ազդեցություն են ունենում ինչպես ճյուղային, այնպես էլ տարածքային գործոնները: Գյուղային գործոնի ազդեցությունը կապված է այն բանի հետ, որ մաքսային ծառայությունը միջնորդավորում է Հայաստանի տնտեսության գրեթե բոլոր բնագավառների արտաքին տնտեսական գործունեությունը, քանի որ նրանք մտնում են համաշխարհային շուկա որպես արտահանողներ և ներմուծողներ: Տարածքային գործոնի ազդեցությունը արտահայտվում է երկու ուղղություններով: Առաջինը Հայաստանի սահմանի ամբողջ երկարությամբ մաքսային մարմինների (տարածաշրջանային մաքսատների, մաքսային կետերի) տեղակայումն է, որը հնարավորություն է տալիս ԱՏԳ մասնակիցներին համապատասխան ուղղություններով իրականացնել իրենց տնտեսական գործունեությունը: Երկրորդը մաքսային մարմինների տեղակայումն է ոչ միայն սահմանի վրա, այլ նաև երկրի ներսում, նրա տարբեր տարածքներում:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի նշանակալի առանձնահատկությունը համարվում է նաև այն, որ վերջինս նախատեսված է ոչ միայն ֆիզիկական, այլ նաև իրավաբանական անձանց սպասարկման համար:

Մաքսային համակարգի կառավարման մեխանիզմում օգտագործվում են ինչպես վարչական, այնպես էլ շուկայական մեթոդներ: Օրինակ, երբ պետությունը պահանջում է մաքսային վճարները մուտքագրել պետական բյուջե, ապա դա կառավարման վարչական մեթոդն է: Երբ պետությունը իրականացնում է պետական սեփականություն դարձած ապրանքների իրացման գործընթաց, ապա դա կառավարման շուկայական մեթոդն է: Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի գործունեության շուկայական մեթոդներին վերաբերում են նաև մաքսային մարմինների կողմից ԱՏԳ մասնակիցներին վճարովի հիմունքներով խորհրդատվական և տեղեկատվական ծառայությունների մատուցումը, մաքսային միջնորդների (բրոքերների) ուսուցումը և այլն:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի վրա ազդում է նաև այն գործոնը, որ այդ համակարգի միջոցով պետական բյուջե մուտք են լինում զգալի միջոցներ:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի առանձնահատկություններին վերաբերում են նաև նրա ֆինանսավորման ուղղությունները, որոնց կարելի է վերագրել բյուջետային հատկացումները, մաքսային համակարգի զարգացման ֆոնդի միջոցները, ինչպես նաև այն միջոցները, որոնք ստացվում են մաքսային մարմինների կողմից ԱՏԳ-ի մասնակիցներին խորհրդատվական ծառայությունների մատուցումից և օգտագործվում են մաքսային համակարգի աշխատողներին աշխատավարձ վճարելու համար:

Մաքսային համակարգի վերը նշված բաղադրիչները միմյանց հետ փոխկապակցված են, և դրանցից ոչ մեկը չի կարող գործել ինքնուրույնաբար:

Մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի կարևոր տարրը համարվում է մաքսային գործունեության պլանավորումը և կանխատեսումը: Տնտեսական մեխանիզմի այդ տարրը անհրաժեշտ է դիտարկել երկու տեսանկյուններից:

Առաջին. մաքսային համակարգի գործունեությունը դիտարկվում է իբրև պետական կառույց, որը կոչված է իրականացնելու իր վրա դրված գործառնությունները՝ տնտեսական (ներառյալ արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորումը), իրավական և տեղեկատվական:

Պետության կողմից իրականացվող մաքսային համակարգի գործունեության պլանավորումը և կանխատեսումը ըստ էության համարվում է բյուջեի եկամտային մասում մաքսային վճարների մուտքերի պլանավորումը:

Բացի այդ՝ պետությունը մաքսային համակարգում պլանավորում է մաքսային աշխատողների թվաքանակը և նրանց աշխատավարձի վճարման ֆոնդը: Անհրաժեշտ է նշել, որ այդ ցուցանիշների պլանավորման դեպքում միշտ չէ, որ հաշվի է առնվում երկրի տարբեր շրջաններում մաքսային մարմինների արդյունավետ գործունեությունը՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր աշխատողի ծանրաբեռնվածությունը: Այդ ցուցանիշների պլանավորման կատարելագործումը կարելի է

դիտարկել որպես էական ռեզերվ մաքսային համակարգի գործունեության արդյունավետության աճի բարձրացման համար:

Երկրորդ. մաքսային համակարգը իր կազմակերպությունների հետ միասին (տարածաշրջանային մաքսատները, մաքսային կետերը) դիտարկվում է որպես տնտեսավարող սուբյեկտ: ՀՀ ԿԱ ՍՊԿ՝ որպես վերադաս մարմին, ստորադաս օղակների համար պլանավորում է որոշակի ցուցանիշների համակարգ, որոնք վերաբերում են մաքսային վճարներին, մաքսային համակարգի զարգացման ֆոնդի դրամական միջոցների հատկացումներին, բռնագանձված ապրանքների իրացումից ստացված միջոցներին, անձնակազմի թվաքանակին, ծախսերի նախահաշիվների ցուցանիշներին (ներառյալ կապիտալ շինարարության ծավալները), նյութատեխնիկական ռեսուրսների մատակարարմանը և այլն:

Հայաստանի մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի կառուցվածքում կարևոր տարրերից են ֆինանսական ռեսուրսները: Ֆինանսական կարգավորման միջոցով համատեղվում են պետության և մաքսային համակարգի շահերը: Եթե հաջողությամբ լուծվում է ֆինանսական ռեսուրսների կառավարման խնդիրը, ապա դա նպաստում է մաքսային համակարգի տնտեսական մեխանիզմի մյուս տարրերի բարենպաստ գործունեությանը:

Մաքսային համակարգում ֆինանսական մեխանիզմը նույնպես համարվում է կարևոր գործիք նրա տնտեսական մեխանիզմի համակարգում: Այդ իսկ պատճառով ֆինանսական մեխանիզմը անհրաժեշտ է դիտարկել երկու տեսանկյունից: Առաջին՝ որպես մաքսային համակարգի գործունեության արդյունավետության բարձրացման կարևոր և անհրաժեշտ պայման, և երկրորդ՝ որպես պետության կողմից կարգավորման օբյեկտ:

Ներկայումս գործնականում պետության կողմից իրականացվող ֆինանսական ռեսուրսների կառավարման, այսպես կոչված, «տնտեսական բարեփոխումներ» համարյա թե ամբողջությամբ չեն իրականացվում, որոնք երկրի տնտեսական կյանքում առաջացրել են մի շարք դժվարություններ՝ չվճարումների համակարգ, աշխատավարձի, թոշակների, կենսաթոշակների չվճարում և հետաձգում, բյուջեի եկամտային և ծախսային մասերի անհամապատասխանություն,

ներդրումների կրճատում, արժեզրկման բարձր տեմպեր, գների բարձրացում և այլն: Այս ամենը տնտեսության ոչ նորմալ գործունեության հետևանք է:

Մաքսային համակարգի ֆինանսական ռեսուրսների կառավարման հիմքում ընկած է այդ ռեսուրսների աղբյուրների ձևավորումը: Հիմնվելով այն փաստի վրա, որ մաքսային ծառայությունը դասվում է պետական կառույցների շարքին և համաձայն իր կարգավիճակի՝ չի զբաղվում առևտրային գործունեությամբ՝ նա պետք է ֆինանսավորվի պետական բյուջեի միջոցներով: Սակայն, ի տարբերություն այլ պետական մարմինների, մաքսային մարմինները պետության դրամաֆինանսական համակարգ մուտքագրում են որոշակի միջոցներ և իրենց հերթին բյուջեից ստանում են ֆինանսական ռեսուրսներ: Ներկա պայմաններում պետությունը իր ուշադրության կենտրոնում է պահում Հայաստանի մաքսային համակարգի նորմալ գործունեության և հետագա զարգացման գործընթացը, որը պայմանավորված է մաքսային մարմինների վրա դրված գործառույթների կատարման անհրաժեշտությամբ: Առաջին հերթին կարևորը ֆիսկալ գործառույթի կատարումն է, այսինքն՝ հարկերի, տուրքերի և մաքսային վճարների հաշվին բյուջեի եկամտային մասի լրացումը:

Ներկայումս մաքսային ծառայությունը դեռևս ի վիճակի չէ արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցներից ստանալ ամբողջ ծավալով նախատեսված մաքսային վճարների գումարը, որի պատճառները բազմաթիվ են: Գոյություն ունեն օբյեկտիվ (մաքսային ծառայության հետ չառնչվող պատճառներ) և սուբյեկտիվ (կապված մաքսային գործունեության թերությունների հետ) պատճառներ: Մաքսային ծառայության համար դրանք հիմնականում օբյեկտիվ պատճառներն են, որոնցից կարևորներն են շուկայական տնտեսությանը համապատասխան նոր մաքսային օրենդրության ստեղծումը և զարգացումը, արտաքին տնտեսական գործունեության տնտեսապես չպատրաստված լիբերալացումը, մաքսային միությունների ստեղծումը, մաքսային վճարների գանձման համար հաճախ չհիմնավորված արտոնությունների տրամադրումը և այլն:

Բացի օբյեկտիվ պատճառներից՝ գոյություն ունեն նաև սուբյեկտիվ պատճառներ: Այդ պատճառների վերացումը կարող է էականո-

րեն ավելացնել միջոցների մուտքագրումը պետական բյուջե:

Անհրաժեշտ է պետության և մաքսային մարմինների միջև հաստատել ճկուն համագործակցություն ֆինանսական ռեսուրսների տրամադրման և հավաքագրման գործընթացում:

Իհարկե, պետությունը կարող է և պարտավոր է նախօրոք հաշվի առնել այն գործոնները, որոնք մտնում են իր իրավասության շրջանակները և ազդեցություն են ունենում մաքսային վճարների հավաքագրման քանակի և կառուցվածքի վրա: Օրինակ՝ մաքսատուրքերի չափերը, հարկի դրույքների փոփոխությունները, հարկատուներին որոշակի արտոնությունների տրամադրումը կամ նրանց սահմանների ավելացումը, կրճատումը, ինչպես նաև տարբեր ոչ սակագնային մեթոդների կիրառումը և այլն:

Սակայն գոյություն ունեն այնպիսի գործոններ, որոնք պետությունը չի կարող հաշվի առնել, այսինքն՝ դրանք չեն մտնում մաքսային մարմինների իրավասության մեջ: Առաջին հերթին դրանք վերաբերում են արտաքին տնտեսական գործունեության կոնկրետ մասնակիցների կողմից անմիջականորեն իրականացվող արտաքին տնտեսական գործունեության ռազմավարությանը:

Տնտեսավարող սուբյեկտները (կազմակերպությունները, ֆիրմաները, ձեռնարկությունները) ինքնուրույն մշակում են իրենց տնտեսական քաղաքականությունը: Նրանք ձևավորում են արտաքին շուկայի համար նախատեսված արտադրանքի կառուցվածքը, որոշում են արտադրության քանակը և անվանացանկը, մշակում են արտաքին շուկայում գնային ռազմավարությունը: Այդ ամենը արտացոլվում է տնտեսավարող սուբյեկտների բիզնես-ծրագրերում և բնականաբար ազդեցություն կունենա պետական բյուջեի եկամուտների մեծության վրա, որոնք ստացվում են արտաքին տնտեսական գործունեությունից: Սակայն բյուջեի եկամտային մասը պլանավորող պետական կառույցները չեն տիրապետում տնտեսավարող սուբյեկտների իրականացնելիք արտաքին տնտեսական գործունեության մասին տեղեկատվությանը, այդ իսկ պատճառով չեն կարող ազդեցություն ունենալ այդ գործոնի վրա, ուստի և այդ ամենը իր հետևանքն է ունենում բյուջեի եկամտային մասի մեծության վրա:

Մաքսային մարմինները կապված են բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների հետ, որոնք իրականացնում են արտաքին տնտեսական գործունեություն՝ երկու ուղղություններով: Առաջինը՝ արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների բեռների մաքսային ձևակերպման իրականացման դեպքում և երկրորդը՝ նրանց ֆինանսատնտեսական գործունեության ստուգումն իրականացնելիս: Վերջինս մաքսային մարմինները իրականացնում են որպես արժութային հսկողության մարմիններ և գործակալներ: Այդ իսկ պատճառով ոչ միայն արտաքին տնտեսական գործունեության յուրաքանչյուր մասնակցի արտաքին առևտրային շրջանառության փաստացի ծավալների (ֆիզիկական և արժեքային), կառուցվածքի և անվանացանկի մասին, այլ նաև նրանց հեռանկարների վերաբերյալ մաքսային մարմինները իրենց տրամադրության տակ ավելի շատ տեղեկատվություն ունեն, քան ցանկացած այլ պետական մարմին: Այդ կապակցությամբ մաքսային համակարգը ընդունակ է արդյունավետ կերպով մասնակցելու մաքսային վճարների ծավալի և կառուցվածքի պլանավորման գործին, ինչը չափազանց անհրաժեշտ է պետական բյուջեի եկամտային մասի կանխատեսման համար: Այս ամենից հետևում է, որ երկրի արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման բնագավառում նպատակահարմար է մաքսային մարմիններին տրամադրել իրավասությունների առավել լայն շրջանակ: Մաքսային համակարգին այդպիսի իրավասությունների տրամադրման համար գոյություն ունեն մի շարք փաստեր և հանգամանքներ: Մասնավորապես.

- մաքսային համակարգը իր տրամադրության տակ ունի առավել ամբողջական և հստակ տեղեկատվություն Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտրի վերաբերյալ, ներառյալ նրա ծավալները, կառուցվածքը, որոնք տարբերակվում են ըստ երկրի տարածքների, առանձին երկրների, գների, մատակարարման պայմանների, սեզոնների, մաքսային ռեժիմների և այլն: Երկրի մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների հետ կապված յուրաքանչյուր արտաքին առևտրային գործարքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, որը արտացոլվում է բեռնային մաքսային հայտարարագրում (ԲՄՀ), անմիջապես մուտք է լինում ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ի տեղեկատվական հաշվողական կենտրոն,

- մաքսային համակարգը իրականացնում է մաքսատներից ստացված տեղեկությունների վերլուծություն, որոշում է միջին պայմանագրային գները, արտաքին առևտրի ծավալների ինդեքսները և այլն,

- միայն մաքսային մարմիններն են տնօրինում Հայաստանի հետ առևտրի մեջ գտնվող հիմնական մասնակիցների մասին տեղեկատվությանը, որը հուսալի ելակետ է Հայաստանի արտաքին առևտրի կարգավորման հստակ միջոցառումների մշակման համար,

- մաքսային մարմինները, իրականացնելով արժութային հսկողության մարմնի և գործակալների գործառույթները, ինչպես նաև արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների ֆինանսատնտեսական գործունեության ստուգում, առնչվում են տարբեր տեսակի խախտումների հետ: Այդ ստուգումների արդյունքները ամփոփվում են և վերլուծվում ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ-ում և կարող են կիրառվել արտաքին առևտրի կարգավորման միջոցների մշակման համար,

- ներկայումս մաքսային համակարգում արդեն ստեղծվել և գործում են հատուկ լաբորատորիաներ՝ Հայաստանի սահմանը հատող ապրանքների քանակի, որակի և գների մաքսային փորձաքննության համար: Հեռանկարում դրանց ընդարձակումն ու նոր սարքավորումներով հագեցումը, անկասկած, առավել բարենպաստ պայմաններ է ստեղծելու երկրի արտաքին առևտրային քաղաքականության մշակման ժամանակ մաքսային համակարգի ավելի ամբողջական ներգրավման համար,

- Հայաստանի Հանրապետության մաքսային համակարգը օտարերկրյա պետությունների մաքսատների հետ հաստատում է հարաբերություններ, որոնք թույլ են տալիս մաքսային տեղեկատվության փոխադարձ փոխանակման հիման վրա կանխարգելել արտաքին տնտեսական գործունեության և մաքսային կանոնների խախտումները:

Ֆինանսական ռեսուրսների կառավարման բնագավառում պետության և մաքսային համակարգի միջև փոխադարձ կապի քննարկման դեպքում անհրաժեշտ է նշել նաև մեկ կարևոր փաստ՝ պետության կողմից անբավարար ուշադրությունը մաքսային համակարգի պահպանման և զարգացման համար ծախսերի ձևավորմանը, որը բավա-

կանին մեծ խնդիր է համարվում մաքսային համակարգի զարգացման տեսանկյունից:

Մաքսային համակարգի կառավարման կարևորագույն տարրերից մեկը համարվում է նրա աշխատակիցների սոցիալական ապահովության մեխանիզմը: Մեր կարծիքով մաքսային համակարգի արդյունավետ կառավարումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ փոխադարձ ներդաշնակություն հաստատվի նրա չորս հիմնական՝ կազմակերպչական, կադրային, տնտեսական և սոցիալական մեխանիզմների միջև: Մաքսային ծառայության կառավարման սոցիալական բնագավառի կատարելագործումը նպաստում և պայմանավորում է կազմակերպչական, կադրային ու տնտեսական մեխանիզմների առավել արդյունավետ գործունեությունը, որի արդյունքում բարձրանում է մաքսային համակարգի ամբողջ աշխատանքի արդյունավետությունը:

Վերլուծելով մաքսային համակարգի սոցիալական մեխանիզմը և նրա կատարելագործման համար մշակելով հանձնարարականներ՝ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն պայմանները, որոնցում աշխատում են Հայաստանի մաքսային մարմինները:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ մաքսային համակարգի աշխատակիցները պետական ծառայողներ են, պաշտոնատար անձիք, որոնք իրավունք չունեն զբաղվելու որևէ ձեռնարկատիրական և առևտրային գործունեությամբ: Այս ամենի հետ կապված՝ մաքսային համակարգի աշխատակիցների սոցիալական ապահովությունը պետք է իրականացվի պետության կողմից:

Երկրորդ հերթին պետության կողմից մաքսային համակարգի վրա դրված գործառնությունները կարող են իրականացնել միայն կառավարման, տնտեսական, իրավունքի, տեղեկատվական և այլ բնագավառի բարձր որակավորում ունեցող մասնագետները:

Երրորդ հերթին աշխատակիցների առողջության և կյանքի համար աշխատանքը մաքսային համակարգում կապված է որոշակի ռիսկի հետ: Այդ իսկ պատճառով յուրաքանչյուր աշխատակից պետք է համոզված լինի իր սեփական սոցիալական ապահովության մեջ:

Չորրորդը, կապված այն հանգամանքի հետ, որ մաքսային ծառայությունը դասվում է իրավապահ համակարգին, այդ իսկ պատ-

ճառով աշխատակիցները կարող են գործուղվել ցանկացած վայր, որտեղ զգացվում է նրանց պահանջը:

Հինգերորդը՝ ներկայումս մաքսային համակարգի սոցիալական բնագավառը գտնվում է սաղմնային վիճակում:

Վերը թվարկվածները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ անհրաժեշտ է զարգացնել մաքսային համակարգի սոցիալական բնագավառը, մշակել և կատարելագործել մաքսային ծառայության աշխատակիցների սոցիալական ապահովության մեխանիզմը:

Մաքսային համակարգի սոցիալական բնագավառի կառավարումը պետության կողմից դրված է մաքսային պետական կոմիտեի վրա, որը պարտավոր է զարգացնել մաքսային մարմինների նյութատեխնիկական և սոցիալական հիմքը, մաքսային լաբորատորիաները և այլն: Մաքսային պետական կոմիտեն պետք է լուծի մաքսային համակարգի սոցիալական զարգացման խնդիրները: Ներկայումս ՀՀ ԿԱ ՄՊԿ ի վիճակի չէ ամբողջությամբ լուծել մաքսային բնագավառի սոցիալական զարգացման ոլորտում առաջացած խնդիրները, որովհետև գոյություն ունեն մի շարք պատճառներ, որոնցից ամենակարևորը համարվում է նորմատիվ-իրավական հիմքի անբավարարությունը:

ՀՀ Մաքսային օրենսգիրքը, որն ուժի մեջ է մտել 2000թ. հունվարի 1-ից, միայն մասամբ է լուծում Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձանց նյութական կենցաղային ապահովության և սոցիալական պաշտպանվածության հարցերը, որոնցից կարևոր են համարվում.

- մաքսային մարմինների աշխատակիցների պետական անձնական ապահովագրությունը,
- մաքսային մարմինների աշխատակիցների մահվան դեպքում նրանց ընտանիքներին դրամական նպաստի տրամադրումը,
- մարմնական վնասվածք ստանալու դեպքում մաքսային աշխատակցին նյութական օժանդակության ցուցաբերումը և նյութական վնասի փոխհատուցումը,
- ազատում եկամտահարկի վճարումից,
- անվճար երթևեկություն հասարակական տրանսպորտի ցանկացած տեսակով:

Սոցիալական բնագավառի արդյունավետ կառավարման համար անհրաժեշտ է իրականացնել մի շարք կազմակերպչական միջոցառումներ: Դրա համար մաքսային համակարգի կառուցվածքում նպատակահարմար է ստեղծել հատուկ ստորաբաժանում, որը միայն կզբաղվի համակարգի սոցիալական խնդիրների լուծմամբ, մաքսային մարմինների աշխատակիցների կենցաղային և սոցիալական պայմանների բարելավմամբ, ինչպես նաև վերահսկողություն կսահմանի նշված երաշխիքների կատարման ուղղությամբ:

Ներկայումս պետությունը ի վիճակի չէ բավարար չափով լուծել հասարակությունում առաջացող սոցիալական խնդիրները, ապահովել բնակչության սոցիալական երաշխիքները, իրականացնել բնակարանային շինարարության, առողջության, կրթության, ինչպես նաև սոցիալական բնագավառի այլ միջոցառումներ: Այս ամենը տարածվում է նաև մաքսային համակարգի վրա: Մաքսային ծառայությանը՝ իր սոցիալական զարգացման խնդիրների լուծման համար, նպատակահարմար է միավորել ջանքերը և կոորդինացնել գործողությունները այլ իրավապահ մարմինների և հարկային համակարգի հետ: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է երկրի իրավապահ և հարկային մարմինների սոցիալական զարգացման համար ստեղծել համակարգող խորհուրդներ: Ներկա իրավիճակում այդ խորհուրդների կազմում կարող են մտնել նաև այլ ծառայություններ, այդ թվում սահմանային գործը, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, Պաշտպանության նախարարության ստորաբաժանումները:

Այլ խոսքով, ինչպիսի օրենքներ, հրամանագրեր, որոշումներ էլ ընդունվեն, ինչպիսի խորհուրդներ էլ ստեղծվեն, միևնույն է՝ սոցիալական խնդիրների լուծման համար միշտ էլ անհրաժեշտ են ֆինանսական ռեսուրսներ: Այդ իսկ պատճառով մաքսային համակարգի աշխատակիցների սոցիալական ապահովության խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ է կիրառել սոցիալական ծրագրերի լրացուցիչ ֆինանսավորման մեխանիզմը:

Մեր կարծիքով, մաքսային համակարգի սոցիալական ոլորտի ֆինանսավորման լրացուցիչ աղբյուրներ կարող են հանդիսանալ այն կազմակերպությունների միջոցները, որոնք ստեղծված են ՄՊԿ-ի համակարգում: Նշված կազմակերպությունները միջոցների ներգրավ-

ման հաշվին կարող են կառուցել սոցիալական օբյեկտներ, ինչպես նաև շահույթի մի մասը ուղղել սոցիալական բնույթի միջոցառումների վրա: Կազմակերպությունների եկամուտների կարևոր աղբյուր կարող են համարվել այն միջոցները, որոնք ստացվում են մաքսային պահեստներից և ժամանակավոր պահպանման պահեստներից:

Մաքսային համակարգի աշխատակիցների սոցիալական ապահովության մեխանիզմի կատարելագործման միջոցներին կարելի է վերագրել լրացուցիչ կենսաթոշակային ապահովությունը: Մաքսային համակարգում ծառայություն անցած անձանց, բացի պետության կողմից տրվող կենսաթոշակային ապահովությունից, պետք է տրվի նաև լրացուցիչ կենսաթոշակային ապահովություն, որը կվճարվի ոչ պետական կենսաթոշակային ֆոնդից: Ոչ պետական կենսաթոշակային ֆոնդ մաքսային համակարգի աշխատակիցների սկզբնական վճարումները կարող են համարվել մաքսային հաստատությունների նյութական խթանման և սոցիալ-մշակութային զարգացման ֆոնդերի միջոցները, ինչպես նաև իրենց սեփական միջոցների հաշվին անձնական վճարումները: Մաքսային համակարգի աշխատակիցները թոշակի անցնելու դեպքում կունենան թոշակին ավելացված գումար, որն էլ կբարձրացնի նրանց սոցիալական պաշտպանվածությունը:

Մաքսային համակարգի սոցիալական ապահովությունը, մաքսային ծառայության աշխատակիցների սոցիալական երաշխիքների կատարումը և պաշտպանվածության ուժեղացումը Հայաստանի Հանրապետության մաքսային գործի զարգացման անբաժանելի մասն են համարվում:

Մաքսային ծառայության աշխատակիցների սոցիալական ապահովության մեխանիզմի զարգացման կատարելագործումը կապահովի պահանջների բարձր մակարդակ, որոնք ներկայացվում են մաքսային կադրերին, որն էլ դրականորեն կանդրադառնա մաքսային հսկողության արդյունավետ իրականացման վրա:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ինչպե՞ս է ծնավորվել ՀՀ մաքսային համակարգը:
- Ինչպիսի՞ն է մաքսային համակարգի զարգացման գործընթացը:
- Ինչպիսի՞ կառուցվածք ունի մաքսային համակարգը:
- Ինչպիսի՞ գործառնություններով է օժտված ՀՀ ԿԱ մաքսային պետական կոմիտեն:
- Ինչպիսի՞ն է մաքսային համակարգի տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմը:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Նախագահի «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչություն ստեղծելու մասին» 1992թ. հունվարի 4-ի ՆՀ-58 հրամանագիր:

2. ՀՀ կառավարության «Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վարչության մասին» 1992թ. հունվարի 30-ի թիվ 68 որոշում:

3. «ՀՀ կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտե ստեղծելու մասին» 2001թ. հուլիսի 6-ի թիվ 603 ՀՀ կառավարության որոշում:

4. ՀՀ կառավարության «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեի կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» 2003 թվականի փետրվարի 20-ի N 247-Ն որոշում,

5. ՀՀ մաքսային օրենսգիրք, Երևան, 2000, գլուխ 2,

6. «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, 2002թ., ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագիր թիվ 32 (207) պարբերական:

7. Ершов. А.Д. Основы управления и организация в таможенном деле. Учеб. пособие. Изд. “Знание”, СПб., 1999, 362 стр:

8. Основы таможенного дела. Под общей ред. Драганова В.Г. “Экономика”. М., 1998, 21-96 стр:

9. mignews.com,

ԳԼՈՒԽ III. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐ

Չլիսի բովանդակությունը

- մաքսային ռեժիմի հասկացությունը
- մաքսային ռեժիմների դասակարգումը
- մաքսային ռեժիմների ձևերը
- ՀՀ –ում գործող մաքսային ռեժիմների բնութագրերը

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- սահմանել մաքսային ռեժիմը, բացատրել նրա էությունը
- ներկայացնել մաքսային ռեժիմների տարբեր դասակարգումներ
- բնութագրել մաքսային ռեժիմների տեսակները
- ձևակերպել ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները տարբեր մաքսային ռեժիմներում

3.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Մաքսային գործի իրականացումը սերտորեն կապված է մաքսային ռեժիմի հետ: ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները տեղափոխվում են համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքով սահմանված մաքսային ռեժիմների:

Մաքսային ռեժիմ է համարվում ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փոխադրման կարգավիճակը որոշող դրույթների համախումբը կամ ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման նպատակը, որից ելնելով՝ տվյալ ապրանքի նկատմամբ կիրառվում է համապատասխան մաքսային քաղաքականություն:

Մաքսային ռեժիմ հասկացությունը մշտապես իր արտահայտությունն է գտել խորհրդային մաքսային իրավունքում, սակայն այդ հասկացության բնորոշումն առաջին անգամ տրվել է միայն 1993 թվականին ՌԴ մաքսային օրենսգրքի 12-րդ հոդվածում, որտեղ մաքսային ռեժիմ է համարվում մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանս-

ձյորտային միջոցների կարգավիճակը կանոնակարգող դրույթների համախումբը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մինչև վերջին ժամանակներս ՀՀ օրենսդրությունում հստակեցված չէին «մաքսային ռեժիմ» ինստիտուտին առնչվող հարցերը: Մասնավորապես ՀՀ մաքսային օրենսգրքում տրված չէր նույնիսկ «մաքսային ռեժիմ» հասկացության ճիշտ անվանումը: Այնտեղ օգտագործվում էր «ապրանքների և այլ առարկաների բաց թողում ՀՀ մաքսային սահմանով» արտահայտությունը, որի տակ օրենսդիր մարմինը նկատի էր ունենում «մաքսային ռեժիմ» հասկացությունը:

Այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ ՀՀ մաքսային օրենսգրքի (1993թ.) ընդունումից հետո «մաքսային ռեժիմ» հասկացության մասին ընդհանրացնող հիշեցում արվեց միայն ՀՀ մաքսային վարչության 1994թ. ապրիլի 28-ի «ՀՀ պետական սահմանով ապրանքի և գույքի հայտարարագրման ու բացթողման կարգի մասին» կանոնակարգի 1-ում, որի համաձայն՝ «մաքսային ռեժիմը ՀՀ մաքսային սահմանով, տեղափոխման բնույթից և նպատակից կախված, տվյալ ապրանքի և գույքի նկատմամբ կիրառելի մաքսային արարողությունների սահմանված հանրագումար է»:

Հարցի մեջ պարզություն մտցվեց ՀՀ մաքսային նոր օրենսգրքի (2000թ.) ընդունումից հետո, որն առավել համակողմանիորեն է ներկայացրել մաքսային ռեժիմի ինստիտուտը, ըստ որի մաքսային ռեժիմ է համարվում մաքսային քաղաքականության իրագործումը կանոնակարգող դրույթների համախումբը, որը որոշում է մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման նպատակը և կանոնակարգում է մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման կապակցությամբ առաջացող հարաբերությունները: Բացթողում է համարվում մաքսային մարմինների կողմից մաքսային համապատասխան ձևակերպումներ իրականացնելուց հետո ապրանքները կամ տրանսպորտային միջոցներն անձանց տրամադրելը: Ակնհայտ է, որ մաքսային ռեժիմի և բացթողման միջև եղած տարբերությունը չափազանց մեծ է:

Խոսելով մաքսային ռեժիմ հասկացության մասին՝ չի կարելի չնշել նաև այն հիմնադրույթը, ըստ որի մաքսային ռեժիմը կանո-

նակարգում է ոչ միայն տեղափոխվող ապրանքի կարգավիճակը, այլև ապրանքներ տեղափոխող անձանց իրավունքների և պարտականությունների շրջանակը: Տեղափոխվող ապրանքի և այն տեղափոխող անձի իրավունքների և պարտականությունների փոխադարձ կապը ձևավորում է մաքսային ռեժիմի բովանդակությունը: Հայտնի է նաև, որ կոնկրետ ռեժիմի հայտարարագրման պահից սկսած՝ տնտեսավարող սուբյեկտները ստանձնում են որոշակի պարտավորություններ: Այլ կերպ ասած՝ կոնկրետ ռեժիմի ընտրությունը կանխորոշված է տնտեսավարող սուբյեկտի գործարքի բնույթով և վերջին հաշվով արտահայտում է վերջինիս կամքը, այս կամ այն կերպ գործելու նրա հնարավորությունը:

Անկախ ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների բնույթից և քանակից՝ անձն իրավունք ունի ընտրել կամ փոխել մաքսային ռեժիմը, եթե օրենսգրքով այլ բան նախատեսված չէ:

ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման համար սահմանված մաքսային ռեժիմը կարող է փոփոխվել դրանց՝ ՀՀ մաքսային սահմանով բացթողումից հետո այն ժամանակահատվածում, որի ընթացքում դրանք գտնվում են մաքսային հսկողության ներքո: Սա չի կիրառվում «ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» և «ներմուծում ազատ տնտեսական գոտի» մաքսային ռեժիմների փոփոխությունների նկատմամբ, որոնք կարող են փոփոխվել դրանց՝ ՀՀ մաքսային սահմանով բացթողումից հետո այն ժամանակահատվածում, որի ընթացքում դրանք համապատասխանաբար պահպանվում են ազատ մաքսային պահեստում կամ գտնվում են ազատ տնտեսական գոտում:

Մաքսային ռեժիմներին վերաբերող ՀՀ մաքսային օրենսգրքով չկարգավորվող հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով:

Մաքսային ռեժիմի համար ընդհանուրը հետևյալն է.

- այն կանոնակարգում է մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների կարգավիճակը,
- բացահայտում է ապրանքի տեղափոխման նպատակը,
- կարգավորում է այն մաքսային ընթացակարգը, որով ենթակա են անցման փոխադրվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները,

- հաստատում է տնտեսավարող սուբյեկտների իրավունքների և պարտականությունների շրջանակները:

Մաքսային ռեժիմներն իրարից տարբերվում են մի շարք էական հատկանիշներով, որոնք նպաստում են որոշակի ձևերով դրանց դասակարգմանը: Մաքսային գործի տեսությանն առավել յուրահատուկ են հետևյալ խմբերը .

1. Մաքսային ռեժիմներ, որոնք կիրառվում են արտաքին առևտրատնտեսական գործառնությունների իրականացման ընթացքում հայրենական կազմակերպությունների կողմից այլ երկրներին ապրանքների վաճառքի և ներքին սպառողների կարիքների համար այլ ապրանքների ձեռքբերման ժամանակ: Այս խմբին են վերաբերում ներմուծում /արտահանում ազատ շրջանառության համար, ժամանակավոր ներմուծում/արտահանում, վերաներմուծում/արտահանում և այլ ռեժիմները:

2. Մաքսային ռեժիմներ, որոնցում մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման հետ զուգընթաց մաքսային մարմինների կողմից իրականացում են համապատասխան կազմակերպության (անձի) շահերից բխող կոնկրետ գործառնություններ՝ նրանց մատուցելով որոշակի ծառայություններ: Այս խմբում են «ներմուծում մաքսային պահեստ», «ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ» ռեժիմները:

3. Միավորվում են այն մաքսային ռեժիմները, որոնցում ընդգրկվում են մաքսային սահմանով տեղափոխվող արտասահմանյան երկրներում վերամշակման ենթակա ապրանքները: Այս խմբում են «ժամանակավոր ներմուծում/արտահանում՝ վերամշակման համար» ռեժիմները:

4. Մաքսային ռեժիմներ, որոնց միջոցով իրականացվում է օտարերկրյա պետություններում գտնվող հայրենական կազմակերպություններին (ղիվանագիտական, հյուպատոսական) անհրաժեշտ նյութական ռեսուրսների ապահովումը, ինչպես նաև, ՀՀ շահերից ելնելով, օտարերկրյա պետություններ գիտաարտադրական և այլ գործունեության նշանակության ապրանքների մատակարարումը: Այս խմբում են «ժամանակավոր ներմուծում/արտահանում» ռեժիմները:

5. Մաքսային ռեժիմներ, որոնք կիրառվում են արտաքին առևտրական գործունեության դադարումով, մասնավորապես, կապ-

ված են շուկայում ապրանքների անհնարին և անարդյունավետ իրացման հետ: Այս խմբում են «սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հոգուտ պետության» և «ոչնչացում» ռեժիմները:

Իբրև ինքնուրույն խումբ՝ հանդես է գալիս նաև ապրանքների «տարանցիկ փոխադրում» ռեժիմը, որի հայտարարագրման դեպքում ապրանքները չեն գնվում և չեն իրացվում հայրենական կազմակերպությունների կողմից, այլ տեղափոխվում են ՀՀ մաքսային տարածքով մի պետությունից մի այլ պետություն:

Մաքսային գրականության մեջ առաջարկվել են ռեժիմների դասակարգման այլ չափանիշներ ևս: Պրոֆեսոր Օ.Վ.Շիշկինայի կարծիքով մաքսային ռեժիմները բաժանվում են երկու հիմնական խմբերի. առաջինին են վերաբերում այն ռեժիմները, որոնց դեպքում տեղափոխվող ապրանքներն անցնում են դրանք տեղափոխող անձանց անմիջական տնօրինությանը, այսինքն ունեն ավարտական բնութագիր (վերաներմուծում, վերաարտահանում), իսկ երկրորդին առնչվող ռեժիմներում ապրանքները թույլատրվում է օգտագործել խիստ անհրաժեշտ նպատակներով՝ պահպանելով մաքսային մարմինների կողմից սահմանված պահանջները (ներմուծում մաքսային պահեստ, ժամանակավոր ներմուծում և այլն):

Մաքսային գործի կանոնավոր կազմակերպման համար մաքսային ռեժիմներից յուրաքանչյուրի դերն ու նշանակությունը բացահայտելիս հիմնվում են ռեժիմների կառուցվածքի բնորոշ գծերի խմբավորման տարբեր հատկանիշների վրա:

Մաքսային ռեժիմների տարբերակումն ունի ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակություն: Յուրաքանչյուր մաքսային ռեժիմի տեսակ օժտված է իրեն հատուկ բաղկացուցիչ հատկանիշներով, որոնք որոշում են նրա բովանդակությունը, իրավաբանական բնույթը և հնարավորությունն են տալիս դրանք տարբերակել միմյանցից: Այսպես՝ օրինակ, եթե «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմի կիրառման դեպքում պարտադիր պայման է մաքսային վճարների գանձումը և ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառումը, ապա այլ է «սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հոգուտ պետության» մաքսային ռեժիմի դեպքում, որն իրականացվում է առանց մաքսային վճարներ գանձելու, ոչ սակագնային կարգավոր-

ման միջոցներ կիրառելու՝ բացառությամբ սպառողների շահերի պաշտպանությանն ուղղված միջոցների և այլն: ՀՀ մաքսային օրենսգրքում ամրագրված է նաև առանձին ռեժիմների էությունն արտահայտող այլ հատկանիշներ, օրինակ՝ «վերաներմուծում» ռեժիմի կիրառման համար, բացի վերոհիշյալ հատկանիշներից պարտադիր է, որ արտահանման պահի համեմատ վերաներմուծվող ապրանքները լինեն անփոփոխ՝ բացառությամբ բնական մաշվածության և ոչ բնականոն պայմաններում տեղափոխելու կամ պահպանելու հետևանքով առաջացած փոփոխությունների:

ՀՀ-ում մաքսային ռեժիմների տեսակները երեքն են՝
I՝ ներմուծման մաքսային ռեժիմներ՝

- ներմուծում ազատ շրջանառության համար,
- վերաներմուծում,
- ներմուծում մաքսային պահեստ,
- ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ,
- ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար,
- ժամանակավոր ներմուծում,
- ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ,
- ներմուծում ազատ տնտեսական գոտի:

II՝ արտահանման մաքսային ռեժիմներ՝

- ժամանակավոր արտահանում,
- ժամանակավոր արտահանում վերամշակման համար,
- արտահանում ազատ շրջանառության համար,
- վերաարտահանում:

III՝ հատուկ մաքսային ռեժիմներ՝

- սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հօգուտ պետության,
- ոչնչացում,
- տարանցիկ փոխադրում:

Մաքսային ռեժիմների դերն ու նշանակությունը շատ մեծ են, քանի որ մաքսային ռեժիմը սահմանում է մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման կարգը՝ կախված ապրանքների նշանակությունից, այն շրջանակները, որտեղ կարող է օգտագործվել ապրանքը,

ապրանքներ տեղափոխող անձանց իրավունքները և պարտականությունները, ապրանքների նկատմամբ պահանջները:

3.2 ՀՀ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՌԵՋԻՄՆԵՐԸ

ՀՀ մաքսային օրենսգրքի համաձայն՝ մաքսային գործի իրականացման նպատակով սահմանվում են հետևյալ մաքսային ռեժիմները՝

1. ներմուծում ազատ շրջանառության համար,
2. վերաներմուծում,
3. տարանցիկ փոխադրում,
4. ներմուծում մաքսային պահեստ,
5. ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ,
6. ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար,
7. ժամանակավոր ներմուծում,
8. ժամանակավոր արտահանում,
9. ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ,
10. ժամանակավոր արտահանում վերամշակման համար,
11. արտահանում ազատ շրջանառության համար,
12. վերաարտահանում,
13. սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հօգուտ պետության,
14. ոչնչացում,
15. ներմուծում ազատ տնտեսական գոտի:

«Ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմն առանց հետագա արտահանման պարտավորության, ապրանքների ներմուծումն է ՀՀ մաքսային տարածք: Այս դեպքում նախատեսվում է՝

- մաքսային վճարների գանձում,
- ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառում:

«Վերաներմուծում» ռեժիմը ՀՀ մաքսային տարածքից «ժամանակավոր արտահանում վերամշակման համար», «ժամանակավոր արտահանում» ռեժիմներով արտահանված ապրանքների և «արտահանում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով արտահանված՝ ՀՀ ծագման ապրանքների հետադարձ ներմուծումն է ՀՀ մաքսային տարածք: Այս դեպքում՝

- գանձվում են միայն մաքսավճարներ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այս ռեժիմով ներմուծվում են նախկինում «ժամանակավոր արտահանում վերամշակման համար» մաքսային ռեժիմով արտահանված ապրանքներ,

- մինչև մեկ տարվա ընթացքում ՀՀ մաքսային տարածքից «արտահանում ազատ շրջանառության համար» մաքսային ռեժիմով արտահանված ապրանքների ներմուծման դեպքում վերադարձվում են նախկինում դրանց արտահանման համար գանձված մաքսատուրքի գումարները,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

- արտահանման համեմատ չպետք է լինեն ապրանքների բնական մաշվածության հետևանքով փոփոխություններից բացի այլ փոփոխություններ:

«Տարանցիկ փոխադրում» ռեժիմը մաքսային հսկողության ներքո ապրանքների տեղափոխումն է երկու մաքսային կետերի միջև՝ առանց բեռնագիր փոխելու: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ՝ բացառությամբ օրենքներով և ՀՀ միջազգային համաձայնագրերով նախատեսված դեպքերի,

- պահանջվում է երկու մաքսային կետերի միջև ապրանքների տեղափոխման ավարտ առավելագույնը 10 օրվա ընթացքում, իսկ անհաղթահարելի ուժի ազդեցության դեպքում՝ նշված ժամկետում այդ ապրանքների հանձնում մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը,

- պահանջվում է բնական մաշվածության հետևանքով առաջացած փոփոխություններից բացի, ապրանքների այլ փոփոխությունների բացառում:

ՀՀ կառավարությունը սահմանում է՝

- այն ապրանքների ցանկը, որոնց տարանցիկ փոխադրումը ՀՀ տարածքով ենթակա է լիցենզավորման և վերջինիս իրականացման կարգը,

- ՀՀ տարածքով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տարանցիկ փոխադրման կարգը,

- ապրանքների տարանցիկ փոխադրման պարտադիր մաքսային ուղեկցման դեպքերը:

Այս ռեժիմով տեղափոխման համար սահմանված պատասխանատվությունը կրում է ապրանքներ տեղափոխող անձը:

ՀՀ տարածքում տեղափոխվող ապրանքների օտարման, կորստի կամ առանց մաքսային մարմինների թույլտվության այլ պատճառով ՀՀ մաքսային տարածքից ելքի մաքսային կետ դրանք չհասցնելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը պարտավոր է տարանցիկ փոխադրման համար սահմանված ժամկետին հաջորդող տասնօրյա ժամկետում վերահայտարարագրել «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» մաքսային ռեժիմով՝ վճարելով այդ ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու դեպքում՝ ապրանքների ներմուծման օրվանից հաշվարկված տույժերը:

Ապրանքներ տեղափոխող անձն ազատվում է վերը նշված մաքսային վճարներից, եթե ապրանքները ոչնչացել կամ անվերադարձ կորսվել են անհաղթահարելի ուժի գործունեության, բնական մաշվածության կամ տեղափոխման ոչ բնականոն պայմանների հետևանքով կամ ՀՀ պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց գործողությունների կամ անգործության արդյունքում, և այդ փաստը հաստատվում է համապատասխան փաստաթղթերով:

«Ներմուծում մաքսային պահեստ» ռեժիմը ՀՀ ներմուծված ապրանքների պահպանումն է մաքսային հսկողության ներքո՝ այդ նպատակի համար նախատեսված մաքսային պահեստներում: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ:

Այս ռեժիմը կարող է կիրառվել այն ապրանքների համար, որոնց ներմուծումը ՀՀ տարածք արգելված չէ: Այն ապրանքները, որոնք կարող են վնաս պատճառել մաքսային պահեստում գտնվող մյուս ապրանքներին, պետք է պահպանվեն հատուկ հարմարեցված պահեստներում: Ապրանքները կարող են պահվել մինչև մեկ տարի ժամկետով: Նշված ժամկետը կարող է սահմանափակվել՝ ելնելով ապրանքների

օգտագործման ժամկետից և պահպանման առանձնահատկություններից: Նշված ժամկետը լրանալուց հետո ապրանքները տասնօրյա ժամկետում ենթակա են հայտարարագրման այլ մաքսային ռեժիմով կամ հանձնման մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը:

«Ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ» ռեժիմը ապրանքների ներմուծումն է ՀՀ տարածքում գործող անմաքս առևտրի իրականացման վայրեր: ՀՀ մաքսային տարածքից անմաքս առևտրի իրականացման վայրեր ապրանքների ներմուծմանը պետք է նախորդի այդ ապրանքների բացթողումը՝ «արտահանում ազատ շրջանառության համար» կամ «վերաարտահանում» ռեժիմով: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

Այս ռեժիմը չի կարող կիրառվել ՀՀ տարածք ներմուծման և արտահանման համար արգելված ապրանքների նկատմամբ:

«Ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար» ռեժիմը ենթադրում է վերամշակման նպատակով ապրանքների ներմուծում ՀՀ մաքսային տարածք՝ հետագայում այդ ապրանքները արտահանելու պայմանով: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- վերամշակման նպատակով ապրանքների ներմուծումը թույլատրվում է կառավարության լիազորված մարմնի եզրակացության հիման վրա մեկ տարին չգերազանցող ժամկետով,

- մեկ տարին չգերազանցող ժամկետին հաջորդող 10 օրվա ընթացքում ապրանքները պետք է ձևակերպվեն «վերաարտահանում» ռեժիմով կամ հանձնվեն մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը:

Այս ռեժիմով ներմուծված ապրանքներն արտահանելիս «վերաարտահանում» ռեժիմով մաքսային ձևակերպումների ժամանակ ապրանքներ տեղափոխող անձը պարտավոր է վճարել վերամշակված ապրանքների արտահանման համար «վերաարտահանում» մաքսային ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարների և վերամշակման նպա-

տակով ներմուծված ապրանքների համար «վերաարտահանում» մաքսային ռեժիմով հաշվարկվող մաքսային վճարների դրական տարբերությունը, բացառությամբ մաքսավճարի, որը հաշվարկվում է առանց նվազեցումների: ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծված ապրանքների համար սահմանված «Ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար» ռեժիմի «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով փոխարինելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը պարտավոր է վճարել «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու օրենքով սահմանված տույժերը՝ հաշվարկված այդ ապրանքների ներմուծման պահից: Այս ռեժիմով ներմուծված ապրանքները սահմանված ժամկետում չարտահանելու կամ մասնակի արտահանելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը, եթե վերամշակման նպատակով ներմուծված և սահմանված ժամկետում չարտահանված ապրանքները չի հանձնել մաքսային մարմինների ժամանակավոր պահպանմանը, պարտավոր է՝

- դրանց արտահանման սահմանված ժամկետին հաջորդող 10 օրվա ընթացքում վճարել «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու օրենքով սահմանված տույժերը՝ հաշվարկված ապրանքների ներմուծման օրվանից,

- նշված ժամկետում ապրանքներն արտահանելու դեպքում վճարել ուշացման համար սահմանված կարգով հաշվարկված տույժերը, որոնք հաշվարկվում են ապրանքներն արտահանելու սահմանված ժամկետի ավարտի օրվանից:

«Ժամանակավոր ներմուծում» ռեժիմը կարգավորում է ապրանքների հետադարձ արտահանման պայմանով ներմուծումը ՀՀ մաքսային տարածք: Այս դեպքում.

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- ապրանքների բացթողումը «Ժամանակավոր ներմուծում» ռեժիմով թույլատրվում է հայտարարատուի նշած ժամկետով, բայց ոչ ավելի, քան մեկ տարի ժամկետով: Եթե սկզբնապես նշած ժամկետը մեկ տարուց պակաս է, ապա վերադաս մաքսային մարմինը հայտա-

րարատուի դիմումի հիման վրա կարող է երկարաձգել այդ ժամկետը ներմուծման օրվանից մեկ տարին չգերազանցող ժամկետով,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

- մեկ տարին չգերազանցող ժամկետի լրանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում ապրանքները պետք է վերահայտարարագրվեն «վերաարտահանում» ռեժիմով կամ հանձնվեն մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը, որի ընթացքում հետադարձ արտահանման պարտավորությունը համարվում է չխախտված,

- արգելվում են բնական մաշվածության հետևանքով առաջացած փոփոխություններից բացի այլ փոփոխություններ:

«Ժամանակավոր ներմուծում» ռեժիմով ներմուծված ապրանքները սահմանված ժամկետում չարտահանելու կամ մասնակի արտահանելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը, եթե սահմանված ժամկետում չարտահանված ապրանքները չի հանձնել մաքսային մարմինների ժամանակավոր պահպանմանը, պարտավոր է այդ ապրանքների արտահանման համար սահմանված ժամկետին հաջորդող 10 օրվա ընթացքում դրանք վերահայտարարագրել «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» կամ «վերաներմուծում» մաքսային ռեժիմով վճարելով այդ ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու համար օրենքով սահմանված տույժերը:

«Ժամանակավոր արտահանում» ռեժիմը կարգավորում է հետագա ներմուծման պայմանով ապրանքների արտահանումը ՀՀ մաքսային տարածքից: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- ապրանքների բացթողումը «Ժամանակավոր արտահանում» ռեժիմով թույլատրվում է հայտարարատուի նշած ժամկետով, բայց ոչ ավելի, քան մեկ տարի ժամկետով: Եթե սկզբնապես նշած ժամկետը մեկ տարուց պակաս է, ապա վերադաս մաքսային մարմինը հայտարարատուի դիմումի հիման վրա կարող է երկարաձգել այդ ժամկետը արտահանման օրվանից մեկ տարին չգերազանցող ժամկետով,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

- վերը նշված ժամկետի լրանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում ապրանքները պետք է ներմուծվեն մաքսային տարածք՝ «վերաներմուծում» ռեժիմով,

- արգելվում են բնական մաշվածության հետևանքով առաջացած փոփոխություններից բացի այլ փոփոխություններ,

- «Ժամանակավոր արտահանում» ռեժիմով արտահանված ապրանքները սահմանված ժամկետում չներմուծելու կամ մասնակի ներմուծելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը, եթե սահմանված ժամկետում չներմուծված ապրանքները չի հանձնել մաքսային մարմինների ժամանակավոր պահպանմանը, պարտավոր է այդ ապրանքների ներմուծման սահմանված ժամկետը լրանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում չներմուծված ապրանքները վերահայտարարագրել «արտահանում ազատ շրջանառության համար» կամ «վերաարտահանում» մաքսային ռեժիմով՝ վճարելով այդ ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու համար օրենքով սահմանված տույժերը:

- «Ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» ռեժիմը կարգավորում է ՀՀ մաքսային օրենսգրքով նախատեսված՝ ազատ մաքսային պահեստներում առանց մաքսային հսկողության պահպանելու նպատակով ՀՀ ապրանքներ ներմուծելը: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ:

«Ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» ռեժիմով բաց թողնված ապրանքները ՀՀ մաքսային տարածք կարող են ներմուծվել «Ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմի համար նախատեսված կարգով:

«Ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» ռեժիմով բաց թողնված ապրանքները ՀՀ տարածքից կարող են արտահանվել «արտահանում ազատ շրջանառության համար» կամ «վերաարտահանում» ռեժիմներով՝ առանց մաքսային վճարների գանձման և ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառման:

Այս ռեժիմը չի կարող կիրառվել ՀՀ տարածք ներմուծման և արտահանման համար արգելված ապրանքների նկատմամբ:

Ապրանքները կարող են պահպանվել մինչև երեք տարի ժամկետով, որը կարող է սահմանափակվել՝ ելնելով ապրանքների օգտագործման ժամկետից և պահպանման առանձնահատկություններից:

«Ժամանակավոր արտահանում վերամշակման համար» ռեժիմը կարգավորում է ՀՀ մաքսային տարածքից վերամշակման նպատակով և հետագա ներմուծման պայմանով ապրանքներ արտահանելը: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի,

- մաքսային մարմինները վերամշակման նպատակով ապրանքների արտահանումը թույլատրում են ՀՀ կառավարության կողմից լիազորված մարմնի եզրակացության հիման վրա՝ հայտարարատուի նշած, սակայն արտահանված պահից մեկ տարին չգերազանցող ժամկետում:

- ժամկետի լրանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում ապրանքները պետք է ներմուծվեն ՀՀ մաքսային տարածք՝ «վերաներմուծում» ռեժիմով կամ ձևակերպվեն «արտահանում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով, կամ հանձնվեն մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը:

- այս ռեժիմով արտահանված ապրանքները ներմուծելիս «վերաներմուծում» ռեժիմով՝ մաքսային ձևակերպումների ժամանակ ապրանքներ տեղափոխող անձը պարտավոր է վճարել վերամշակված ապրանքների ներմուծման համար «վերաներմուծում» մաքսային ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարների և վերամշակման նպատակով արտահանված ապրանքների համար «վերաներմուծում» մաքսային ռեժիմով հաշվարկվող մաքսային վճարների տարբերությունը, բացառությամբ մաքսավճարի, որը հաշվարկվում է առանց նվազեցումների:

Այս ռեժիմով արտահանված ապրանքները սահմանված ժամկետում չներմուծելու կամ մասնակի ներմուծելու դեպքում ապրանքներ տեղափոխող անձը պարտավոր է դրանց ներմուծման համար սահմանված ժամկետի լրանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում չներմուծված ապրանքները վերահայտարարագրել «արտահանում ազատ շրջանառության համար» կամ «վերաարտահանում» մաքսային ռեժիմով՝ վճարելով այդ ռեժիմով նախատեսված մաքսային վճարները և դրանք

սահմանված ժամկետից ուշ վճարելու համար օրենքով սահմանված տույժերը:

«Արտահանում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմը կարգավորում է ՀՀ մաքսային տարածքից առանց հետագա ներմուծման որևէ պարտավորության ապրանքներ արտահանելը: Այս դեպքում իրականացվում է.

- մաքսային վճարների գանձում,

- ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառում,

- ապրանքների արտահանում ՀՀ մաքսային տարածքից՝ մաքսային ձևակերպումներից հետո առավելագույնը 10 օրվա ընթացքում, իսկ անհաղթահարելի ուժի գործողության դեպքում, նշված ժամկետում այդ ապրանքների հանձնում մաքսային մարմինների ժամանակավոր պահպանությանը,

- ապրանքները բաց թողնելուց հետո մինչև դրանց արտահանումը ՀՀ մաքսային տարածքից արգելվում է բնական մաշվածության հետևանքով առաջացած փոփոխություններից բացի ապրանքի այլ փոփոխություն:

«Վերաարտահանում» ռեժիմը կարգավորում է ՀՀ մաքսային տարածք «Ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար», «Ժամանակավոր ներմուծում» ռեժիմներով ներմուծված ապրանքների, «ներմուծում ազատ շրջանառության համար», «ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ», «ներմուծում մաքսային պահեստ» ռեժիմներով ներմուծված օտարերկրյա պետությունների ծագման ապրանքների, ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծված և որևէ ռեժիմով բաց չթողնված ապրանքների հետադարձ արտահանումը ՀՀ մաքսային տարածքից: Այդ դեպքում՝

- գանձվում են միայն մաքսավճարներ,

- մինչև 180 օրվա ընթացքում «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» ռեժիմով ներմուծված ապրանքների՝ ՀՀ մաքսային տարածքից արտահանման դեպքում վերադարձվում են նախկինում դրանց ներմուծման համար գանձված մաքսային վճարների գումարները, բացի մաքսավճարից,

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

- պահանջվում է ներմուծման պահի համեմատ վերաարտահանվող ապրանքների բնական մաշվածության և ոչ բնականոն պայ-

մաններում տեղափոխելու կամ պահպանելու հետևանքով առաջացած փոփոխություններից բացի այլ փոփոխությունների բացակայությունը բացառությամբ «ժամանակավոր ներմուծում վերամշակման համար» ռեժիմով նախկինում ներմուծված ապրանքների վերամշակման հետևանքով առաջացած փոփոխությունների:

- այս ռեժիմով բաց թողնված ապրանքների արտահանումը ՀՀ մաքսային տարածքից՝ առավելագույնը 10 օրվա ընթացքում, իսկ անհաղթահարելի ուժի գործողության դեպքում նշված ժամկետում այդ ապրանքների հանձնում մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությամբ:

«Սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հօգուտ պետության» ռեժիմը կարգավորում է ապրանքների անհատույց հանձնումը ՀՀ-ին՝ ապրանքներ տեղափոխող անձի կողմից: Այս դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում,
- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ:

ՀՀ կառավարությունը սահմանում է այն ապրանքների ցանկը, որոնց նկատմամբ չի կարող կիրառվել դիտարկվող ռեժիմը:

«Ոչնչացում» ռեժիմը ենթադրում է ապրանքների ոչնչացում մաքսային հսկողության ներքո՝ դրանց հետագա օգտագործումն անհնարին դարձնելու միջոցով: Այն կիրառվում է՝

- ապրանքներ տեղափոխող անձի համաձայնությամբ,
- ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգի համաձայն՝ մաքսային մարմինների թույլտվության հիման վրա,
- առանց մաքսային վճարներ գանձելու, բացառությամբ մաքսավճարների:

Ապրանքների ոչնչացումն իրականացվում է դրանք տեղափոխող անձի հաշվին: Ոչնչացումը չի թույլատրվում, եթե այն կարող է վնաս հասցնել շրջակա միջավայրին:

«Ներմուծում ազատ տնտեսական գոտի» ռեժիմը կարգավորում է ազատ տնտեսական գոտում թույլատրված գործունեություն ծավալելու նպատակով այդ գոտու տարածք-ապրանքներ ներմուծելը, արտահանելը, ինչպես նաև տվյալ գոտում թույլատրված գործունեություն ծավալելու հետ կապված հարաբերությունները: Այս ռեժիմի դեպքում՝

- մաքսային վճարներ չեն գանձվում, բացառությամբ մաքսավճարի

- չեն կիրառվում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ,

Այս ռեժիմը չի կարող կիրառվել ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծման և արտահանման համար արգելված ապրանքների նկատմամբ, որոնց ցանկը սահմանում է ՀՀ կառավարությունը:

Թմրամիջոցներ, հոգեմետ նյութեր, զենք, զինամթերք և այլ ապրանքներ, որոնք համարվում են սահմանափակ շրջանառության օբյեկտներ, ազատ տնտեսական գոտու տարածք կարող են ներմուծվել համապատասխան թույլտվության առկայության դեպքում: Այս ռեժիմով ապրանքները կարող են պահպանվել անժամկետ, սակայն այս ժամկետը կարող է սահմանափակվել մաքսային մարմինների կողմից՝ ելնելով ապրանքների պիտանիության ժամկետներից: Ժամկետը լրանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում ապրանքը ենթակա է հայտարարագրման՝ այլ մաքսային ռեժիմով, կամ հանձնման՝ մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությամբ:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ի՞նչ է մաքսային ռեժիմը:
- Վրո՞նք են մաքսային ռեժիմների դասակարգումները:
- Ինչպիսի՞ մաքսային ռեժիմներ են կիրառվում ՀՀ-ում:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ մաքսային օրենսգիրք, Երևան, 2000, բաժին 2, գլուխ 4 :
2. Կ.Ա.Միքայելյան, Մաքսային գործի կազմակերպումը Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, «Տնտեսագետ», 2004, էջ 77-88:
3. Тимошенко И.В., Таможенное право России, Практикум учебно-методическое пособие, Москва, Приоритет-стандарт, 2002, стр. 44-56:
4. Таможенное право, Конспект лекций в схемах, Москва, Приор, 2003, стр 54-74:
5. Романова Е.В., Таможенное право, Питер 2005, стр 103-120:

ԳԼՈՒԽ IV. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՁԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐ

<i>Գլխի բովանդակությունը</i>	<i>Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է</i>
• մաքսայի ձևակերպման էությունը • հայտարարագրում • կազմակերպությունների ապրանքների մաքսային ձևակերպումը • ֆիզիկական անձանց ապրանքների մաքսային ձևակերպումը	➤ ներկայացնել մաքսային ձևակերպման փուլերը ➤ իմանալ հայտարարատուի իրավունքները, պարտականությունները ➤ ներկայացնել կազմակերպությունների ապրանքների ձևակերպման գործընթացը, բացատրել ընտրության 3 ուղիների էությունը ➤ ներկայացնել ֆիզիկական անձանց ապրանքների ձևակերպման գործընթացը

4.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՁԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մաքսային ձևակերպումը ապրանքների բացթողման համար սահմանված անհրաժեշտ միջոցառումների իրականացումն է մինչև որոշակի մաքսային ռեժիմով դրանց բացթողումը: Այն իրականացվում է վերադաս մաքսային մարմնի կողմից որոշված վայրերում մաքսային մարմինների աշխատանքային ժամերի ընթացքում: Ապրանքներ տեղափոխող անձի խնդրանքով և վերջինիս հաշվին ապրանքների մաքսային ձևակերպումը կատարող մաքսային մարմինը ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով մաքսային ձևակերպումը կարող է իրականացնել այլ վայրում և մաքսային մարմնի աշխատանքային ժամերից դուրս: Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների նկատմամբ ՀՀ օրենսդրությամբ լիազորություններ ունեցող անձինք պարտավոր են ներկա լինել մաքսային ձևակերպմանը:

Մաքսային ձևակերպումը, ներառյալ՝ փաստաթղթերի լրացումը, իրականացվում է հայերեն կամ վերադաս մաքսային մարմնի նախանշված, միջազգայնորեն ընդունված որևէ լեզվով: Օրենքով սահմանված դեպքերում այն ավարտվում է այլ պետական մարմինների կողմից անասնաբուժական, ֆիտոսանիտարական, բնապահպանական և այլ հսկողության ավարտից հետո: Այդ գործընթացում գտնվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները չեն կարող տնօրինվել կամ օգտագործվել, բացառությամբ նախատեսված դեպքերի: Առանձին ապրանքներ ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծելիս կամ այդտեղից արտահանելիս կարող են կիրառվել ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված մաքսային ձևակերպման պարզեցված կարգեր:

ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ տեղափոխող կամ դրանց անմիջական փոխադրումն իրականացնող անձը, մաքսային պահեստի հիմնադիրները մաքսային մարմնի պահանջով պարտավոր են իրականացնել փոխադրում, կշռում կամ ապրանքի քանակի հետ կապված այլ միջոցառումներ, բեռնում, բեռնաթափում, փաթեթավորման վնասվածքների վերացում, փաթեթների բացում, փաթեթավորում կամ վերափաթեթավորում, մաքսային պահեստների և մաքսային հսկողության ներքո ուրիշ այնպիսի տարածքների բացում, որտեղ կարող են գտնվել ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ:

Մաքսային ձևակերպման նպատակով մաքսային մարմիններն իրավունք ունեն վերցնել նմուշներ, փորձանմուշներ և կատարել հետազոտություններ: Կազմվում է արձանագրություն վերադաս մաքսային մարմնի սահմանված ձևով: Այդ գործընթացին ներկա են գտնվում այդ ապրանքների նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձի կամ նրանց ներկայացուցիչները: Մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձիք ներկա են գտնվում այլ պետական մարմինների կամ ապրանքների նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձանց կողմից ապրանքներից նմուշներ կամ փորձանմուշներ վերցնելուն: Պետական իրավասու մարմինը կամ ապրանքների նկատմամբ լիազորություն ունեցող անձը այդ դեպքում կրում է բոլոր ծախսերը: Ապրանքների ներկայացման օրվանից սկսած՝ մինչև 10-րդ օրը ներառյալ, դրանց նկատմամբ լիազորություն ունեցող անձանց չներկայանալու դեպքում մաքսային մարմինն իրավունք ունի ապրանքներից նմուշներ կամ փորձանմուշներ վերցնել

առանց նրանց ներկայության: Այս դեպքում մասնակցում են երկու ընթերակա: Ապրանքների նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձը կամ դրանց ներկայացուցիչները իրավունք ունեն ծանոթանալու հետազոտության արդյունքներին: ՀՀ այլ պետական իրավասու մարմիններն իրենց իրականացրած հետազոտությունների արդյունքների մասին տեղյակ են պահում մաքսային մարմիններին: Մաքսային մարմինները չեն հատուցում այն ծախսերը, որոնք կրել է ապրանքներ տեղափոխող անձն ապրանքներից նմուշներ կամ փորձանմուշներ տրամադրելիս: Ապրանքների նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձը չի կրում ապրանքների հետազոտության հետ կապված ոչ մի ծախս, բացառությամբ այն դեպքի, երբ դա իրականացվում է նրա նախաձեռնությամբ:

Մաքսային օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները ենթակա են մաքսային մարմինների կողմից պատասխանատու պահպանման պահպանության վայրերում: Մաքսային մարմինները պահանջում են միայն այնպիսի փաստաթղթեր, որոնք թույլ են տալիս բնութագրել այդ ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները: Դրանք կարող են պահպանվել մինչև պահպանման համար օրենքով սահմանված վճարի գումարի հավասարվելն ապրանքի մաքսային արժեքին: Պատասխանատու պահպանության ներքո գտնվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները կարող են.

- զննվել կամ հաշվառվել մաքսային մարմնի կամ նրա թույլտվությամբ դրանց նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձանց կամ պետական իրավասու մարմինների կողմից,
- դրանցից վերցնել նմուշներ կամ փորձանմուշներ մաքսային մարմնի թույլտվության դեպքում,
- դրանց նկատմամբ լիազորություններ ունեցող անձանց կողմից ենթարկվել այնպիսի գործողությունների, որոնք անհրաժեշտ են պահպանման նպատակով:

Ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի՝ ենթակա են հայտարարագրման տարածաշրջանային մաքսատներում կամ մաքսային կետերում վերադաս մաքսային մարմնի սահմանված կարգով, եթե՝

- դրանք տեղափոխվում են ՀՀ մաքսային սահմանով,

կարգավորման միջոցների կիրառումն ապահովելու նպատակով մաքսատան կամ մաքսային կետի պաշտոնատար անձինք կատարում են մաքսային ձևակերպման գործողություններ, որոնց իրականացման կարգը սահմանված են ՀՀ մաքսային օրենսգրքով և ՀՀ օրենսդրական այլ ակտերով:

Մաքսային ձևակերպման գործողությունն ասելով հասկացվում է ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և այլ առարկաների նկատմամբ փաստաթղթային, բեռնային գործողությունների ամբողջականությունը (որն իր մեջ ներառում է հայտարարագրումը և զննումը)՝ ներառյալ մաքսային վճարումների կատարումը:

4.2.1 Ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպման իրականացման տեղը

1. Ապրանքների, առարկաների, իրերի, գույքի (նաև ժառանգական), անձնական օգտագործման իրերի արտահանման (ժամանակավոր արտահանման) դեպքում.

ՀՀ կազմակերպությունների, անհատ ձեռնարկատերերի կողմից արտահանվող ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպումը իրականացվում է այն տարածաշրջանային մաքսատանը, որի գործունեության գոտում է գրանցված կազմակերպությունը՝ տարածաշրջանային մաքսատան աշխատաժամանակի ընթացքում և այնպիսի տեղում, որը հաստատում է տվյալ տարածաշրջանային մաքսատունը: ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և այլ առարկաներ փոխադրող կազմակերպությունների խնդրանքով մաքսային ձևակերպումը կարող է կատարվել այլ տեղերում և այլ ժամանակ:

ՀՀ և օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց կողմից արտահանվող ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպումն իրականացվում է այն տարածաշրջանային մաքսատանը, որի գործունեության գոտին ընդգրկում է քաղաքացու բնակավայրը կամ այն մաքսային կետում, որով ապրանքները և այլ առարկաները արտահանվում են: Մաքսային ձևակերպումը կատարվում է տարածաշրջանային մաքսատան կամ մաքսային կետի աշխատաժամանակի ընթացքում և այնպիսի տեղում, որը հաստատում է տա-

րածաշրջանային մաքսատունը կամ մաքսային կետը:

ՀՀ մաքսային վարչությունը ապրանքների առանձին տեսակների մաքսային ձևակերպումը կարող է թույլատրել որոշակի մաքսատներում կամ մաքսային կետերում:

2. Ապրանքների և այլ առարկաների ներմուծման (ժամանակավոր ներմուծման) դեպքում կազմակերպությունների կողմից ներմուծվող ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպումն իրականացվում է այն տարածաշրջանային մաքսատանը, որի գործունեության գոտում է գրանցված կազմակերպությունը՝ մաքսատան աշխատաժամանակի ընթացքում և այնպիսի տեղում, որը հաստատում է տվյալ տարածաշրջանային մաքսատունը:

ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և այլ առարկաներ տեղափոխող կազմակերպությունների խնդրանքով մաքսային ձևակերպումը կարող է կատարվել այլ տեղերում և այլ ժամանակ:

Քաղաքացիների կողմից ներմուծվող ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպումն իրականացվում է այն մաքսային կետում, որով դրանք ներմուծվում են, բացառությամբ երկաթուղային տրանսպորտով ներմուծվող չուղեկցվող ապրանքների և այլ առարկաների: Դրանց մաքսային ձևակերպումն իրականացվում է այն տարածաշրջանային մաքսատանը, որի գործունեության գոտին ընդգրկում է քաղաքացու բնակավայրը: ՀՀ մաքսային սահմանով տարանցիկ փոխադրվող ապրանքների մաքսային ձևակերպումն իրականացնում է բացթողման մաքսային կետը՝ սահմանված մաքսային հսկողության գոտում:

Մաքսային ձևակերպման վայրերից դուրս կամ տարածաշրջանային մաքսատան կամ մաքսային կետի համար սահմանված աշխատաժամանակից դուրս ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպման համար գանձվում են մաքսավճարներ:

ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպման մաքսային ժամկետները ձևակերպվում են ՀՀ վերադաս մաքսային մարմնի կողմից:

4.2.2. Կազմակերպությունների ապրանքների և այլ առարկաների մաքսային ձևակերպման կարգը

Կազմակերպության կողմից մաքսային ձևակերպման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը ներկայացվում են տարածաշրջանային մաքսատան կազմակերպությունների ապրանքների բեռնային մաքսային հայտարարագրերի (ԲՄՀ) տվյալների մուտքագրումն իրականացնող տեսուչին: Տեսուչի կողմից համակարգիչ են մուտքագրվում ԲՄՀ-ի լրացման համար անհրաժեշտ բոլոր տեղեկությունները: Դրանից հետո ԲՄՀ-ն գրանցվում է հայտարարագրման ավտոմատ համակարգում, և տպվում է ԲՄՀ-ի մեկ օրինակ:

Կազմակերպության կողմից ԲՄՀ-ում նշված տվյալներն ստուգելուց հետո այն կնքվում և ստորագրվում է (կնիք չունեցող ձեռնարկատիրոջ դեպքում՝ միայն ստորագրվում) և ներկայացվում մաքսատուն:

Մաքսային ձևակերպումների համար անհրաժեշտ փաստաթղթերից որևէ մեկի բացակայության դեպքում կամ այդ փաստաթղթերում ոչ հավաստի տեղեկությունների առկայության դեպքում գնահատումն իրականացնող տեսուչի կողմից մերժվում է ԲՄՀ-ի գնահատումը: Այդ դեպքում կազմակերպությանը տրվում է «մերժման եզրակացություն», որտեղ նշվում են մերժման հիմքերը, այն ստորագրվում և կնքվում է գնահատող տեսուչի անձնական կնիքով:

Մինչև ներմուծված ապրանքների հայտարարագրումը մաքսային հսկողության վայրում զննում իրականացնող տեսուչը կատարում է փոխադրամիջոցի կամ կոնտեյների արտաքին (տեսողական) զննում: Արտաքին (տեսողական) զննում իրականացնելիս մաքսային կանոնների խախտումներ (օրինակ կապարակնիքի, կոնտեյների կամ բեռնախցիկի վնասվածքներ) չհայտնաբերելու դեպքում զննող տեսուչի կողմից փոխադրման ամփոփագրում կատարվում է գրառում, եթե «նախնական զննման ժամանակ մաքսային կանոնների խախտում չի հայտնաբերվել»: Գրառումը կնքվում է զննումն իրականացնող տեսուչի անձնական կնիքով: Փոխադրման ամփոփագիրը մյուս փաստաթղթերի հետ միասին հայտարարատուն ներկայացնում է մաքսատուն՝ հայտարարագիր լրացնելու համար:

Արտաքին (տեսողական) զննում իրականացնելիս կապարակ-

նիքների, կոնտեյների, բեռնախցիկի կամ այլ նման վնասվածքներ հայտնաբերելու դեպքում զննող իրականացնող տեսուչը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կազմում է մաքսային կանոնների խախտման արձանագրություն, որի մեկ օրինակը ներկայացվում է Ռիսկի գնահատման և ղեկավարման ստորաբաժանման տեսուչին: Գնահատումը իրականացնող տեսուչի կողմից համակարգի միջոցով իրականացվում է ԲՄՀ-ի գնահատում:

Հայտարարագրման ավտոմատ համակարգի կողմից «Ներմուծում ազատ շրջանառության համար», «Ժամանակավոր ներմուծում», «Վերաներմուծում», «Ներմուծում մաքսային պահեստ» հիմնական մաքսային ռեժիմներով հայտարարագրված ԲՄՀ-ների գնահատման փուլերում կատարվում է ԲՄՀ-ի ընտրում (ընտրողականություն):

Նպատակ ունենալով հեշտացնել մաքսային ձևակերպումների ընթացակարգը, նվազեցնել մաքսային ձևակերպումների ժամանակի տևողությունը և հեշտացնել արտաքին առևտուրը՝ 1999թ. հոկտեմբերից, ուսումնասիրելով մի շարք զարգացած պետությունների մաքսային ծառայությունների առաջավոր փորձը, սկսել են կիրառել ապրանքների ընտրանքային զննություն: Ընտրանքային զննությունն իրականացվում է համակարգչի ավտոմատ հայտարարագրման համակարգի միջոցով, այսպես կոչված ռիսկի չափանիշների վերլուծության և գնահատման եղանակով: Ուսումնասիրելով բազմաթիվ արտասահմանյան երկրների փորձը և հաշվի առնելով ՀՀ մաքսային մարմինների մի շարք տարիների ընթացքում կուտակված մաքսային կանոնների խախտումների և մաքսանենգության դեպքերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը՝ մշակվել են, այսպես կոչված, բարձր ռիսկի որոշակի չափանիշներ, որոնց գնահատման և համադրման արդյունքում համակարգիչը բոլոր ձևակերպող ապրանքներից ընտրում է մաքսային զննության արդյունքում մաքսային կանոնների խախտման ամենաբարձր հավանականություն ունեցող ապրանքները:

Ընտրումը կատարվում է առանձնահատուկ ընթացակարգ ունեցող հետևյալ հնարավոր ուղիներով.

Առաջին ուղի (Կանաչ ուղի)

Հայտարարագրման ավտոմատ համակարգը թույլատրում է ԲՄՀ-ի գնահատում: Հայտարարագրված ապրանքները զննման ենթակա չեն:

Տպագրվում է ԲՄՀ-ի երեք օրինակ: ԲՄՀ-ի հակառակ կողմում գնահատումն իրականացնող տեսուչի կողմից նշվում են հայտարարագրման ժամանակ ներկայացված փաստաթղթերի անվանումը, համարը, ամիս ամսաթիվը, թերթերի քանակները, և կնքվում է անձնական կնիքով:

Գնահատված ԲՄՀ-ն կնքվում և ստորագրվում է կազմակերպության կողմից, որից հետո կազմակերպությունն իրականացնում է մաքսային վճարումները: ԲՀՄ-ում նշվում է վճարման անդորրագրի համարը, ամիսը, ամսաթիվը, դրվում է համապատասխան դրոշմակնիք:

Անհրաժեշտության դեպքում հայտարարագրված ապրանքների նկատմամբ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պետական մարմինների կողմից իրականացվում է անասնաբուժական, բուսական սանիտարական և այլ տեսակի հսկողություն:

Հայտարարագրում դրվում է «Ընտրված է կանաչ ուղի, բացթողումը թույլատրվում է» դրոշմակնիքը և անձնական կնիքը: Բացթողումը թույլատրելուց հետո ԲՄՀ-ի մեկ օրինակը տրվում է հայտարարատուին, մյուս օրինակները մաքսային ձևակերպումների համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի հետ միասին հանձնվում են մաքսատան արխիվ:

Երկրորդ ուղի (Դեղին ուղի)

Հայտարարագրման ավտոմատ համակարգը չի թույլատրում ԲՄՀ-ի գնահատում: Հայտարարագրված ապրանքները ենթակա են մասնակի զննման: Տպագրվում է ԲՄՀ-ի երեք օրինակ: ԲՄՀ-ն և կից փաստաթղթերը հանձնվում են ընտրողականության ղեկավարումն իրականացնող տեսուչին, որը ԲՄՀ-ում դնում է «Ընտրված է դեղին ուղի» դրոշմակնիքը և կնքում անձնական կնիքով: Ընտրողականության ղեկավարումն իրականացնող տեսուչի կողմից կազմվում է հայտարարագրված ապրանքների զննման հանձնարարական:

Հայտարարատուն ընտրված ԲՄՀ-ում հաշվարկված մաքսային վճարների չափով կատարում է վճարում: Մաքսային վճարումների բյուջե փոխանցման հանձնարարականի մաքսատան օրինակը և ընտրված ԲՄՀ-ին կից փաստաթղթերի հետ միասին հետ է հանձնվում է Բեռների զննումն իրականացնող ստորաբաժանմանը և ապրանքների մասնակի զննման համար ներկայացվում է տեսուչին: Ձննման արդյունքների

վերաբերյալ կազմվում է զննման արձանագրություն: Հայտարարագրված ապրանքների մասնակի զննման ժամանակ ԲՄՀ-ում, կից փաստաթղթերում նշված տեղեկությունների և փաստացի առկա ապրանքների անհամապատասխանություն չհայտնաբերելու դեպքում զննումն իրականացնող տեսուչը կազմում է զննման արձանագրություն: Այն կից փաստաթղթերի հետ միասին ետ է վերադարձվում Ռիսկի գնահատման և ղեկավարման ստորաբաժանում: Հայտարարագրում տեսուչը նշում է զննման արձանագրության համարը և կնքում անձնական կնիքով: Ձննման արձանագրությունը խիստ հաշվառման փաստաթուղթ է և լրացվում է երկու օրինակից: Առաջին օրինակը տրվում է հայտարարատուին, իսկ երկրորդ օրինակը՝ Ռիսկի գնահատման և ղեկավարման ստորաբաժանման տեսուչին: Ձննման արձանագրության վրա ջնջումներ և ուղղումներ կատարել չի թույլատրվում: Ձննումն իրականացնելու ժամանակ ԲՄՀ-ում, կից փաստաթղթերում նշված տեղեկությունների և փաստացի առկա ապրանքների անհամապատասխանության դեպքում տեսուչը կազմում է մաքսային կանոնների խախտման արձանագրություն: Արձանագրության հիման վրա նա թույլատրում է հայտարարագրման ավտոմատ համակարգի կողմից իրականացնել ընտրված ԲՄՀ-ի գնահատումը: Հաստատելով ԲՄՀ-ի գնահատումը՝ նշում է գնահատման համարը և ամիս ամսաթիվը, իսկ ԲՄՀ-ի հակառակ կողմում կատարում է «Ընտրողականությունն իրականացված է» նշումը, լրացնում ամիս-ամսաթիվը և կնքում անձնական կնիքով: Մաքսային ձևակերպման հետագա գործողություններն իրականացվում են առաջին ուղղու համար սահմանված ընթացակարգով:

Երրորդ ուղի (Կարմիր ուղի)

Հայտարարագրման ավտոմատ համակարգը չի թույլատրում ԲՄՀ-ի գնահատում: Հայտարարագրված ապրանքները ենթակա են մանրակրկիտ զննման: Տպագրվում է ԲՄՀ-ի երեք օրինակ: ԲՄՀ-ն և կից փաստաթղթերը հանձնվում են ընտրողականության ղեկավարումն իրականացնող տեսուչին, որը ԲՄՀ-ում դնում է «Ընտրված է կարմիր ուղի» դրոշմակնիքը և կնքում անձնական կնիքով: Ընտրողականության ղեկավարումն իրականացնող տեսուչի կողմից կազմվում է հայտարարագրված ապրանքների զննման հանձնարարական: Հայտարարատուն ընտրված ԲՄՀ-ում հաշվարկված մաքսային վճարների չափով կատա-

րում է վճարում: Մաքսային վճարումների բյուջե փոխանցման հանձնարարականի մաքսատան օրինակը և ընտրված ԲՄՀ-ին կից փաստաթղթերի հետ միասին հանձնվում է Բեռների զննումն իրականացնող ստորաբաժանմանը և ապրանքների մասնակի զննման համար ներկայացվում է տեսուչ: Ձննման արդյունքների վերաբերյալ կազմվում է զննման արձանագրությունը: Հայտարարագրված ապրանքների մասնակի զննման ժամանակ ԲՄՀ-ում, կից փաստաթղթերում նշված տեղեկությունների և փաստացի առկա ապրանքների անհամապատասխանություն չհայտնաբերելու դեպքում զննումն իրականացնող տեսուչը կազմում է զննման արձանագրություն: Այն կից փաստաթղթերի հետ միասին ետ է վերադարձվում Ռիսկի գնահատման և ղեկավարման ստորաբաժանում: Հայտարարագրում տեսուչը նշում է զննման արձանագրության համարը և կնքում անձնական կնիքով: Ձննման արձանագրությունը խիստ հաշվառման փաստաթուղթ է և լրացվում է երկու օրինակից: Առաջին օրինակը տրվում է հայտարարատուին, իսկ երկրորդ օրինակը՝ Ռիսկի գնահատման և ղեկավարման ստորաբաժանման տեսուչին: Ձննման արձանագրության վրա ջնջումներ և ուղղումներ կատարել չի թույլատրվում: Ձննումն իրականացնելու ժամանակ ԲՄՀ-ում կից փաստաթղթերում նշված տեղեկությունների և փաստացի առկա ապրանքների անհամապատասխանության դեպքում տեսուչը կազմում է մաքսային կանոնների խախտման արձանագրություն: Ձննման արձանագրության հիման վրա նա թույլատրում է հայտարարագրման ավտոմատ համակարգի կողմից իրականացնել ընտրված ԲՄՀ-ի գնահատումը: Հաստատելով ԲՄՀ-ի գնահատումը՝ ԲՄՀ-ում նշում է գնահատման համարը և ամիս-ամսաթիվը, իսկ ԲՄՀ-ի հակառակ կողմում կատարում է «Ընտրողականությունն իրականացված է » նշումը, լրացնում ամիս ամսաթիվը և կնքում անձնական կնիքով: Մաքսային ձևակերպման հետագա գործողություններն իրականացվում են առաջին ուղու համար սահմանված ընթացակարգով:

Հարկ է նշել, որ «դեղին» կամ «կարմիր» ուղիների ընթացակարգերով ապրանքների մաքսային զննության ժամանակ մաքսային մարմինների կողմից հնարավոր է հետևյալ տիպի խախտումների բացահայտումը.

- հայտարարագրված ապրանքների քանակի անհամապատասխանություն փաստացի առկա ապրանքի հետ,
- հայտարարագրված ապրանքների անվանումների անհամապատասխանություն փաստացի առկա ապրանքի անվանման հետ,
- հայտարարագրված ապրանքների արժեքների անհամապատասխանություն փաստացի առկա ապրանքների արժեքի հետ:

Բոլոր նշված դեպքերում, կախված խախտման օբյեկտի արժեքից կարող է դիտարկվել կամ մաքսային կանոնների խախտում, կամ մաքսանենգություն:

«Արտահանում ազատ շրջանառության համար», «Ժամանակավոր արտահանում», «Վերաարտահանում» մաքսային ռեժիմներով ապրանքների հայտարարագրման դեպքում թույլատրվում է արտահանման ենթակա ապրանքների նախնական բեռնում գրանցված ԲՄՀ-ի համաձայն: Այն կից փաստաթղթերի հետ միասին հանձնվում է Բեռների զննման ստորաբաժանում: Ապրանքների զննման գործառույթը հանձնարարվում է որևէ տեսուչի: Ձննումն իրականացնող տեսուչի կողմից կազմվում է բեռնման ակտ, որը ստորագրվում և կնքվում է տեսուչի անձնական կնիքով: Այն, գրանցված ԲՄՀ-ն և կից փաստաթղթերը հանձնվում են գնահատումն իրականացնող տեսուչին:

ԲՄՀ-ի գնահատման փուլում կատարվում է ԲՄՀ-ի ընտրում: Եթե կազմակերպությունը թույլ չի տվել մաքսային ձևակերպումների կամ մաքսային վճարումների ժամկետային խախտումներ, հայտարարագրման ավտոմատ համակարգը թույլատրում է ԲՄՀ-ի գնահատում: Տպագրվում է ԲՄՀ-ի չորս օրինակ: ԲՄՀ-ի հակառակ կողմում տեսուչի կողմից նշվում են հայտարարագրմանը ներկայացված փաստաթղթերի անվանումը, համարը, ամիս ամսաթիվը, թերթերի քանակները և կնքվում է անձնական կնիքով: Հայտարարատուի կողմից գնահատված ԲՄՀ-ն կնքվում և ստորագրվում է, որից հետո իրականացվում է մաքսային վճարումները: Մաքսային ձևակերպման հետագա գործողություններն իրականացվում են առաջին ուղու համար սահմանված ընթացակարգով:

Վերադաս մաքսային մարմնի կողմից որպես մաքսային միջնորդ ճանաչված և այլ կազմակերպությունների, ֆիզիկական անձանց ապրանքների հայտարարագրում և (կամ) մաքսային ձևակերպումների առանձին գործողություններ իրականացնող կազմակերպությունը կարող է իրականացնել նշված կարգի համաձայն մաքսային ձևակերպումների գործողությունները՝ կազմակերպությունների հետ կնքված պայմանագրերի հիման վրա:

4.2.3. Ֆիզիկական անձանց ապրանքների մաքսային ձևակերպման կարգը

ՀՀ մաքսային սահմանը հատող ֆիզիկական անձիք վերադաս մաքսային մարմնի կողմից սահմանված կարգով ներկայացնում են ֆիզիկական անձանց բեռնային մաքսային հայտարարագիր: ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված բնաիրային կամ գումարային ժավալները գերազանցող ապրանքների համար, բացի դրանից ֆիզիկական անձանց կողմից լրացվում է ֆիզիկական անձանց բեռնային մաքսային հայտարարագիր (ԲՄՀ): Ֆիզիկական անձը այն հաստատում է իր ստորագրությամբ և ներկայացնում մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձին, որը հայտարարագրի և ԲՄՀ-ի լրացման կարգը ստուգելուց հետո լրանում է դրանց համապատասխան սյունակները: Հայտարարագիրը, ԲՄՀ-ն կնքվում են տեսուչի անձնական կնիքով:

Մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձանց կողմից, օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, իրականացվում է ֆիզիկական անձանց ապրանքների զննում: ԲՄՀ-ում նշված և փաստացի առկա ապրանքների համապատասխանության դեպքում լրացվում են մաքսային վճարումների կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը: Փաստաթուղթը կնքվում է ձևակերպող տեսուչի անձնական կնիքով, որը տրվում է ֆիզիկական անձին՝ մաքսային վճարումներ կատարելու համար:

Զննումն իրականացնելու ժամանակ հայտարարագրում նշված տեղեկությունների և փաստացի առկա ապրանքների անհամապատասխանության դեպքում զննումն իրականացնող տեսուչը ղեկավարվում է ՀՀ օրենսդրությամբ և կազմում է մաքսային կանոնների

խախտման արձանագրություն: ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված ոչ սակագնային կարգավորման անհրաժեշտության դեպքում ֆիզիկական անձը ներկայացնում է համապատասխան իրավասու մարմնի կողմից տրված փաստաթղթերը: Անհրաժեշտության դեպքում հայտարարագրվող ապրանքների նկատմամբ ՀՀ պետական մարմինների կողմից իրականացվում է անասնաբուժական, բուսական-սանիտարական և այլ տեսակի հսկողություն:

Վերադաս մաքսային մարմնի կողմից որպես մաքսային միջնորդ ճանաչված և այլ կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց ապրանքների հայտարարագրում և (կամ) մաքսային ձևակերպումների առանձին գործողություններ իրականացնող կազմակերպությունը կարող է վերոհիշյալ կարգի համաձայն մաքսային ձևակերպումների գործողությունները՝ ֆիզիկական անձանց հետ կնքված պայմանագրերի հիման վրա:

4.2.4. Մաքսային ձևակերպման գործողությունների ժամանակ անհրաժեշտ փաստաթղթերը

ՀՀ մաքսային մարմինների կողմից կազմակերպությունների արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման և իրականացված գործարքների փաստաթղթային իրավասությունը, ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան, ապահովելու նպատակով, ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային ձևակերպման գործողությունների ժամանակ անհրաժեշտ փաստաթղթերից հիմք են ընդունվում՝

- ապրանքների և փոխադրամիջոցների տիրոջ կողմից ներկայացված հետևյալ փաստաթղթերի բնօրինակները՝ լիցենզիաներ, եզրակացություններ, թույլտվություններ, տեղեկանքներ, գրություններ, բոլոր տեսակի սերտիֆիկատներ, երաշխիքային նամակներ,

- հետևյալ փաստաթղթերի կրկնօրինակները՝ (կազմակերպության կողմից վավերացված պայմանագրի կրկնօրինակը, կազմակերպության կողմից հաստատված բեռը ուղեկցող փաստաթղթի պատճենը, կազմակերպության կողմից հաստատված հաշիվ-ապրանքագրի կրկնօրինակը, ՀՀ կառավարության անձնագրային բաժնի կողմից հաստատված «ՀՀ կառավարության թույլտվությունների կրկնօրինակը»):

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ի՞նչ է մաքսային ձևակերպումը:
- Ինչպե՞ս է իրականացվում հայտարարագրումը:
- Ինչպես է կատարվում կազմակերպությունների ապրանքների մաքսային ձևակերպումը:
- Ինչպես՞ է կատարվում ֆիզիկական անձանց ապրանքների մաքսային ձևակերպումը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ մաքսային օրենսգիրք, Երևան, 2000, բաժին 6, գլուխ 19,20,21:
2. Պարզեցված ուղեցույց 3, Մաքսային օրենսդրության կիրառման հարցեր, Երևան, 2001, էջ 22-37:
3. Белашов В.А., Таможенное право, Таможенные процедуры, учебно-практическое пособие, Москва, Приор, 2004, стр. 50-68:
4. Таможенное право в схемах, Конспект лекций в схемах, Москва, Приор, 2003, стр 75-83.

ԳԼՈՒԽ V. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Գլխի բովանդակությունը

- մաքսային հսկողության էությունը և նշանակությունը
- մաքսային հսկողության նպատակները և ձևերը
- մաքսային հսկողության կազմակերպման հիմնական սկզբունքները Հայաստանի Հանրապետությունում
- ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հետքաթողումային հսկողություն

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- պատկերացում կազմել մաքսային հսկողության էության և նշանակության վերաբերյալ,
- հասկանալ մաքսային հսկողության նպատակը,
- ծանոթանալ ՀՀ-ում գործող մաքսային հսկողության ձևերին,
- ընկալել մաքսային հսկողության կազմակերպման հիմնական սկզբունքները,
- տեղեկանալ մաքսային մարմինների կողմից իրականացվող հետքաթողումային հսկողությանը

5.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արտաքին տնտեսական գործունեությունը և առաջին հերթին արտաքին առևտուրը կապված են երկրի մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ ֆիզիկական անձանց կողմից: Ըստ որում ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները ենթակա են մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպման:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող միասնական մաքսային քաղաքականությունը հանդիսանում է ՀՀ համընդհանուր տնտեսական քաղաքականության անբաժանելի մասը, որի նպատակներից մեկն էլ հանդիսանում է ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող և մաքսային տարածքում արդեն տեղափոխված ապրանքների ու տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողությունը:

ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային հսկողության էությունը և մեխանիզմը հասկանալու համար կարևոր է հաշվի առնել այդ գործընթացների հետ կապված հիմնական տերմինների և հասկացությունների նշանակությունը, ինչպիսիք են ՀՀ մաքսային տարածքը, մաքսային սահմանը, ապրանքները, տրանսպորտային միջոցները, մաքսային սահմանով տեղափոխումը, ապրանքներ տեղափոխող անձինք, հայտարարատուները, մաքսային միջնորդները (բրոքերները), փոխադրողները, մաքսային ռեժիմը և այլն:

ՀՀ մաքսային օրենսդրության համապատասխան՝ մաքսային մարմինների կարևորագույն գործառնություններից է հանդիսանում արտաքին տնտեսական գործունեության (ԱՏԳ) մասնակիցների կողմից մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպման իրականացումը:

ԱՏԳ կամ արտաքին առևտրի իրականացման ընթացքում առաջացող բազմաթիվ փոխհարաբերությունները պետական իրավասու մարմինների և ապրանքներ ու տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխողների միջև կարգավորվում են համապատասխան օրենսդրական և ենթաօրենսդրական նորմատիվային ակտերի միջոցով:

ԱՏԳ շնորհիվ պետությունը հնարավորություն է ունենում ձևավորելու իր բյուջետային եկամուտները, ձեռք բերելու անհրաժեշտ սարքավորումներ, հումք, նյութեր, առաջատար տեխնոլոգիա և այլ ապրանքներ, որոնք անհրաժեշտ են տնտեսության վերակառուցման, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման, ներքին արտադրության ապրանքների արտահանման, արտաքին քաղաքականության իրականացման համար՝ համաձայնեցնելով այն իր գործունեության այլ ուղղությունների հետ: Այդ պատճառով էլ պետությունը շահագրգռված է, որ ԱՏԳ իրականացվի սահմանված կարգին համապատասխան, իսկ ԱՏԳ մասնակիցները պետք է իմանան այն իրականացնելու սահմանված կարգը և բնականաբար ճիշտ այն կատարեն: Նախ և առաջ դա վերաբերում է այն հարցերին, որոնք դառնում են մաքսային հսկողության առարկա և անհրաժեշտ են ապրանքների ու տրանսպորտային միջոցների ձևակերպման համար՝

- արտաքին տնտեսական գործունեություն ծավալելու թույլտվություն ստանալ համապատասխան պետական մարմիններում որպես տնտեսվարող սուբյեկտ,

- համաձայնագրերի կնքում, այդ թվում՝ միջազգային պայմանագրերի,

- որոշ տեսակի ապրանքների արտահանման կամ ներմուծման համար համապատասխան լիցենզիաների ստացում,

- համապատասխան փաստաթղթերի ձևակերպում, որոնք իրենց մեջ ընդգրկում են բոլոր անհրաժեշտ հարցերը՝ կապված ապրանքների անվանացանկի, քանակի, որակի, ԱՏԳ ԱԱ-ին համապատասխան ապրանքների դասակարգման, դրանց գնի, բաղկացուցիչ մասերի, մատակարարման պայմանների, ապահովագրման, տեղափոխման հետ,

- համապատասխան հարկերի, մաքսատուրքի և այլ պարտադիր վճարների կատարման համար երաշխավորում,

- ապրանքների և փաստաթղթերի առաքումը նախօրոք համաձայնեցված պայմաններով,

- մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպման իրականացման համար մաքսային մարմինների կողմից ապրանքների հայտարարագրում,

- ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղավորումը ժամանակավոր պահպանման պահեստներում կամ մաքսային հսկողության գոտու այլ տարածքներում, դրանց պահպանումը և տեղափոխումը,

- ապրանքների տնօրինումը մաքսային մարմինների կողմից բաց թողնելուց հետո կամ այլ մաքսային ռեժիմով ձևակերպելը:

Սահմանված կարգի իրականացման դեպքում ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները առանց խոչընդոտի կարող են տեղափոխվել մաքսային սահմանով: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ ԱՏԳ մասնակիցներից շատերը, որոնք ձգտում են իրականացնել պետության կողմից սահմանված պահանջները, կամա թե ակամա թույլ են տալիս սխալներ կամ չեն կատարում առանձին նորմեր ու կանոններ: Դա բերում է պետական եկամուտների մեծ կորուստների, մաքսային

մարմինների և այլ գերատեսչությունների աշխատանքի կազմալուծմանը:

Մաքսային մարմինների առաջադրված ֆունկցիաների իրականացման համար, առաջին հերթին, անհրաժեշտ է կատարել մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողություն և մաքսային ձևակերպում: Մաքսային հսկողությունը վերաբերում է ապրանքների շարժի այնպիսի փուլերին, ինչպիսիք են նրանց արտադրությունը, պահեստավորումը, բեռնումը, բեռնաթափումը, փաթեթավորումը, տեղավորումը, ապահովագրումը և այլն: Դա կատարվում է ապրանքների ծագման երկրի վերաբերյալ տեղեկությունների ստուգման, ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման, նրա որակավորման, ըստ ԱՏԳ ՍԱ ապրանքների ճիշտ դասակարգման ժամանակ: Նշված տեղեկությունների իմացությունն անհրաժեշտ է օրենսդրության և միջազգային համաձայնագրերի պահպանման ու ճիշտ կատարման համար:

Մաքսային հսկողության օբյեկտներ են համարվում ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները, դրանց վերաբերյալ փաստաթղթերն ու տեղեկությունները, իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք, որոնք ինչ-որ ձևով առնչություն ունեն տեղափոխվող ապրանքների հետ */ապրանքների սեփականատերերը, այն անձինք, որոնք հանդես են գալիս սեփականատիրոջ անունից, մաքսային միջնորդները, հայտարարատուները, մաքսային փոխադրողները և այլն/*:

Որպես մաքսային հսկողության սուբյեկտներ հանդես են գալիս մաքսային մարմինների համակարգը, դրանց պաշտոնատար անձինք, որոնք կատարում են իշխանության ներկայացուցիչների գործառույթները՝ փոխհամաձայնեցնելով ԱՏԳ մասնակիցների հետ՝ կապված ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների, ծառայությունների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ, ինչպես նաև այլ անձինք, որոնք հատում են ՀՀ մաքսային սահմանը տեղափոխելով անձնական իրերը:

Մաքսային հսկողության սուբյեկտների գործունեությունը, այսինքն՝ մաքսային հսկողությունը, ներառում է մաքսային հսկողության օբյեկտների նկատմամբ դիտարկման միջոցների, մաքսային նորմերի

և կանոնների փաստացի պահպանման ստուգման և սահմանված օրինական և անօրինական գործողությունների և անգործության նկատմամբ՝ մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման հետ առնչություն ունեցող վերահսկվող անձանց փոխազդեցության ամբողջությունը: Այդ միջոցառումների ամբողջությունը կախված է կոնկրետ իրավիճակներից, սակայն ընդհանուր առմամբ իր մեջ ներառում է կազմակերպչական-կառավարչական միջոցներ՝ կապված սահմանված օբյեկտների նկատմամբ մաքսային հսկողության կազմակերպման և իրականացման մասին օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի իրագործման և դրանց կառավարման հետ:

Մաքսային մարմինների կողմից մաքսային ձևակերպման և մաքսային հսկողության կազմակերպումը իրականացվող միջոցառումների ամբողջություն է՝ կապված մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ: Այդ ամբողջությունն իր մեջ ներառում է անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը, որոնք հնարավորություն են տալիս իրականացնելու մաքսային հսկողություն, ինչպես նախատեսված վայրերում, այնպես էլ այլ վայրերում, որտեղ կարող են գտնվել մաքսային հսկողության ենթակա ապրանքներ ու տրանսպորտային միջոցներ:

Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողությունը և մաքսային ձևակերպումը, համարվելով տարբեր գործառույթներ, միաժամանակ սերտ կապված են և գործում են զուգահեռ, իսկ հաճախ նաև՝ միաժամանակ:

Մաքսային հսկողության իրականացումը կոչված է ապահովելու՝

1. արտաքին տնտեսական գործունեության համար պայմանների ստեղծումը,
2. մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների թույլատրվող կարգը,
3. մաքսանենգության, մաքսային կանոնների և հարկային օրենսդրության դեմ պայքարի, ինչպես նաև մաքսային սահմանով թմրանյութերի, զենքի, պայթուցիկ նյութերի, զեղարվեստական, պատմական և հնէաբանական ժո-

ղովորական առարկաների անօրինական շրջանառության կանխարգելման վարումը,

4. մաքսատուրքերի, հարկերի և այլ մաքսային վճարների ժամանակին և ամբողջովին գանձումը,
5. արտաքին առևտրի, մաքսային վիճակագրության վարումը,
6. մաքսային մարմինների իրավասության շրջանակներում արժույթային հսկողության իրականացումը:

Մաքսային հսկողությանը ենթակա են ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող բոլոր ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները:

Մաքսային հսկողությունն իրականացվում է մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից՝

- մաքսային նպատակներով անհրաժեշտ տեղեկությունների և փաստաթղթերի ստուգմամբ,

- մաքսային զննմամբ (ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների զննում, անձերի հարցաքննում՝ որպես մաքսային հսկողության առանձնահատուկ ձև),

- ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հաշվառմամբ,

- ֆիզիկական անձանց բանավոր հարցմամբ,

- հաշվառման և հաշվետվության համակարգերի կիրառման ստուգմամբ,

- մաքսային պահեստների, ազատ մաքսային պահեստների, ազատ տնտեսական գոտիների, անմաքս առևտրի խանութների, մաքսային հսկողության գոտիների և այլ շինությունների և տարածքների զննմամբ, որտեղ կարող են գտնվել մաքսային հսկողության ենթակա ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ կամ իրականացվել այնպիսի գործողություններ, որոնք ենթակա են մաքսային հսկողության:

Մաքսային հսկողություն իրականացնելու ժամանակ կիրառվում են այնպիսի տեխնիկական միջոցներ, որոնք կենդանիների, բուսականության և մարդու կյանքի ու առողջության համար անվտանգ են և չեն կարող վնասել ապրանքներին ու տրանսպորտային միջոցներին:

5.2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՁԵՎԵՐԸ

Մաքսային հսկողության նպատակն է հայտնաբերել պատահական կամ մտածված իրավախախտումները, իմանալ իրավական նորմերի խախտման պատճառները, կանխել հնարավոր վնասները, որոնք հասցվում են պետությանը: Այն հնարավորություն է տալիս նաև օրենքների և ենթօրենսդրական ակտերի կիրառման միջոցով գտնել իրավախախտներին, արարքներին տալ իրավաբանական որակավորում, որն էլ նպաստում է ԱՏԳ կարգավորմանը: Մաքսային հսկողության նպատակներից մեկն էլ հանդիսանում է ՀՀ օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված օրենսդրական և ենթօրենսդրական նորմատիվ ակտերի, ինչպես նաև միջազգային համաձայնագրերի իրականացման հսկողությունը, որոնց անդամակցում է Հայաստանի Հանրապետությունը արտաքին առևտրի կարգավորման և այլ հարցերում:

Մաքսային նպատակներով անհրաժեշտ տեղեկությունների և փաստաթղթերի ստուգումը իրականացվում է փաստաթղթերի ուսումնասիրությամբ, սահմանվում է դրանց ձևակերպման և սահմանված կանոններով ու նորմերով լրացման համապատասխանությունը: Մաքսային հսկողության այս ձևը կարող է նախորդել մաքսային հսկողության այլ ձևերին՝ զննման, քննման, հաշվառման և այլն: Սակայն առանձին դեպքերում մաքսային հսկողությունը կարող է սահմանափակվել միայն փաստաթղթերի ստուգմամբ:

Համաձայն ՀՀ Մաքսային օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի՝ «ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխող կամ այնպիսի գործունեություն իրականացնող անձինք, որոնց նկատմամբ մաքսային մարմիններն իրականացնում են վերահսկողություն, պարտավոր են մաքսային մարմիններ ներկայացնել մաքսային հսկողությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր և տեղեկություններ: ՀՀ իրավապահ մարմինները, ՀՀ անձինք իրենց նախաձեռնությամբ կամ մաքսային մարմինների գրավոր պահանջով ներկայացնում են անհրաժեշտ փաստաթղթեր և տեղեկություններ»:

Մաքսային նպատակներով անհրաժեշտ փաստաթղթերը ըստ իրենց նշանակման, որպես կանոն, բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝

1. տրանսպորտային,
2. առևտրային,
3. մաքսային,
4. այլ փաստաթղթեր:

Տրանսպորտային փաստաթղթերին վերաբերում են ապրանքագիրը (բեռնագիր), նավաբեռնագիրը, մանիֆեստները, ուղևորության ամփոփագիրը, փոխանցման ամփոփագիրը, ուղեբեռի ստացականները և այլն:

Առևտրային փաստաթղթերին վերաբերում են պայմանագրերը, համաձայնագրերը, հաշիվ-ֆակտուրաները, բնորոշող փաստաթղթերը, ինվոյսները, փաթեթավորման թերթերը և այլն:

Մաքսային փաստաթղթերին վերաբերում են այն փաստաթղթերը, որոնք տրվում կամ ձևակերպվում են մաքսային մարմինների կողմից, օրինակ՝ լիցենզիաներ մաքսային պահեստի, ժամանակավոր պահպանման պահեստի, ամսաքս առևտրի խանութի հիմնման (բացման), մաքսային ձևակերպման համար մասնագետի որակավորման ատեստատի, առաքման հսկողության փաստաթղթի, մաքսային արժեքի հայտարարագրի, բեռնային մաքսային հայտարարագրի, մաքսային հսկողության ներքո տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման համար թույլտվության վկայագրի համար:

Այլ փաստաթղթերին վերաբերում են անձանց այն հիմնադիր փաստաթղթերը, որոնք հաստատում են անձի իրավունքը իրականացնելու արտաքին առևտրային գործունեություն, օրինակ՝ անասնաբուժական և ֆիտոսանիտարական հսկողություն իրականացնող մարմինների թույլտվություն, մշակույթի նախարարության թույլտվություն և այլն:

Մաքսային հսկողության նշված ձևի օրինակ կարող է լինել մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխող անձանց, մաքսային բրոքերների ֆինանսատնտեսական գործունեության ստուգումը: Դրա հետ մեկտեղ մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձինք իրավունք ունեն պահանջելու մաքսային գործին առնչվող արտաքին տնտեսական գործունեության իրակա-

նացման համար ցանկացած փաստաթղթերի և տեղեկատվության անհատույց տրամադրում:

Օրենսդրությամբ սահմանված կարգով մաքսային մարմինները, մաքսային հսկողության իրականացման նպատակով, կարող են իրենց կողմից իրականացվող աշխատանքներին մասնակից դարձնել պետական իրավասու մարմինների, մասնագետների և փորձագետների:

Մաքսային զննումը (ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների զննում, անձի հարցաքննում) իրենից ներկայացնում է փաստացի հսկողություն:

Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 145 հոդվածի՝ «ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման օրինականության ստուգման, հաշվառման, մաքսային վճարների գանձման նպատակով մաքսային մարմիններն իրավունք ունեն կատարել ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների զննում»:

Մաքսային զննումը վարչական գործողություն է, որը ենթադրում է մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման օրինականության սահմանման, բեռնային մաքսային հայտարարագրերում ամփոփված տվյալները ստուգվող ապրանքների հետ համապատասխանության, արգելված ապրանքների ներմուծման կամ արտահանման կանխարգելման, ապրանքների մաքսանենգ տեղափոխման հայտնաբերման նպատակներով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փաստացի ստուգում:

Զննումը իրականացվում է ապրանքների փաթեթավորումը բացելու, նրանց անվանացանկը պարզելու, ապրանքի քանակը հաշվելու, ապրանքի որակը գնահատելու, թաքցրած ապրանքները հայտնաբերելու նպատակով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների վայրերը, կոնստրուկտիվ առանձնահատկությունները ստուգելու ճանապարհով: Նշված նպատակների իրականացման համար կիրառվում են մաքսային հսկողության տեխնիկական միջոցներ և այլ մեթոդներ:

Մաքսային զննումը կարող է իրականացվել հետևյալ ձևերով՝

- նույնական զննում, որն իրականացվում է պարզեցված կարգով հայտարարատուի կողմից հայտարարագրված ապրանքների

նկարագրի և քանակի փաստացի համապատասխանությունը պարզելու, ապրանքի ծագման երկիրը սահմանելու նպատակով,

- զննում բեռնման վայրերի (բեռնատեղ) քանակի հաշվարկման միջոցով՝ առանց դրանց բացման,

- զննում բեռնման վայրերում առարկաների քանակի հաշվարկման միջոցով,

- զննում չափման և ապրանքի բնութագրի սահմանման միջոցով՝ նմուշներ և փորձանմուշներ վերցնելով,

- զննում՝ ուղղված գաղտնարանների, մաքսանենգության բացահայտմանը:

Զննումն իրենից ներկայացնում է ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հսկողության և ձևակերպման առանձին փուլ: Հսկողության արդյունքների հիման վրա կազմվում է մաքսային զննման ակտ (արձանագրություն):

Քննարկելով մաքսային հսկողության այս ձևը, ինչպիսին է զննումը, անհրաժեշտ է առանձնացնել անձի հարցաքննումը, որը կիրառվում է ֆիզիկական անձանց նկատմամբ:

Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի՝ «Անձի հարցաքննումը, որպես մաքսային հսկողության բացառիկ ձև, թույլատրվում է կատարել տարածաշրջանային մաքսատան, մաքսային կետի պետի կամ նրա տեղակալի գրավոր որոշմամբ, եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ ՀՀ մաքսային սահմանով ուղևորվող կամ մաքսային հսկողության գոտում կամ միջազգային օդանավակայանի տարանցիկ ուղևորության գոտում ֆիզիկական անձը թաքցնում է մաքսանենգության օբյեկտ հանդիսացող ապրանքներ կամ այնպիսի ապրանքներ, որոնք մաքսային կանոնների խախտման անմիջական օբյեկտներ են կամ իր մոտ արգելված են ՀՀ տարածքում տարանցիկ փոխադրման համար»:

Հարցաքննումը սկսելուց առաջ տարածաշրջանային մաքսատան կամ մաքսային կետի պաշտոնատար անձը պարտավոր է ֆիզիկական անձին ներկայացնել տարածաշրջանային մաքսատան, մաքսային կետի պետի կամ նրա տեղակալի գրավոր որոշումը, առաջարկել կամավոր հանձնել թաքցրած ապրանքները:

Անձի քննումը կատարվում է տարածաշրջանային կամ մասնագիտացված մաքսատան, մաքսային կետի՝ քննվողի հետ նույն սեռի պաշտոնատար անձի կողմից, նույն սեռի երկու ընթերականների ներկայությամբ, սանիտարահիգիենիկ պահանջներին համապատասխանող մեկուսացված սենյակում: Քննմանը չմասնակցող ֆիզիկական անձանց մուտքն այդ սենյակ պետք է բացառվի: Անձի քննումը կատարվում է միայն բուժաշխատողի կողմից: Անգործունակ, ինչպես նաև 16 տարին չլրացած ֆիզիկական անձանց քննումն իրականացվում է նրանց օրինական ներկայացուցիչների ներկայությամբ:

Ֆիզիկական անձանց բանավոր հարցումը մաքսային հսկողության այնպիսի ձև է, որի դեպքում մաքսային մարմինների կողմից մաքսային հսկողությունն իրականացվում է ՀՀ մաքսային սահմանը հատող ֆիզիկական անձանց բանավոր հարցմամբ:

Ֆիզիկական անձանց ուղեբեռի զննման ժամանակ տարածաշրջանային մաքսատան կամ մաքսային կետի պաշտոնատար անձն իրավունք ունի կատարել ուղեբեռի զննում՝ բացելով այն, երբ հիմքեր կան ենթադրելու, որ ֆիզիկական անձը ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխում է այնպիսի ապրանքներ, որոնք այլ պետական մարմինների կողմից ենթակա են հսկողության, հաշվառման կամ մաքսային վճարներով հարկման, ինչպես նաև ապրանքներ, որոնց տեղափոխումն արգելված կամ սահմանափակված է: ՀՀ մաքսային մարմիններն իրավունք ունեն նաև կատարել ՀՀ մաքսային տարածքով տարանցիկ ուղևորություն կատարող ֆիզիկական անձանց ուղեբեռի զննում, եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ դրանք պարունակում են տարանցիկ փոխադրման համար արգելված ապրանքներ:

Ֆիզիկական անձանց ուղեբեռի զննումը կատարվում է միայն նրա կամ նրա կողմից լիազորված ներկայացուցչի ներկայությամբ: Եթե ֆիզիկական անձը կամ նրա կողմից լիազորված ներկայացուցիչը բացակայում է, ապա ուղեբեռի զննումը կատարվում է՝

- եթե բավարար հիմքեր կան, որ ուղեբեռը պարունակում է մարդու կյանքի և առողջությանը, կենդանիների ու բույսերի համար վտանգ ներկայացնող կամ անձանց նյութական վնաս պատճառող ապրանքներ,

- ուղեբեռի ստացման օրվանից հետո՝ 30 օրվա ընթացքում, ֆիզիկական անձի կամ նրա կողմից լիազորված ներկայացուցչի չներկայանալու դեպքում,

- միջազգային փոստառաքումով ապրանքների առաքման դեպքում:

Ֆիզիկական անձի կամ նրա կողմից լիազորված ներկայացուցչի բացակայության դեպքում ուղեբեռի զննումը կատարվում է դրա փոխադրումը, առաքումը կամ պահպանումն իրականացնող կազմակերպության ներկայացուցչի ներկայությամբ:

Մաքսային ապահովումների կիրառումը մաքսային մարմինների կողմից կարող է կիրառվել այն տրանսպորտային միջոցների, շինությունների և այլ վայրերի նկատմամբ, որտեղ գտնվում են կամ կարող են գտնվել մաքսային հսկողության ենթակա ապրանքներ կամ տրանսպորտային միջոցներ, և որտեղ մաքսային մարմինների կողմից իրականացվում են վերահսկվող գործողություններ:

Մաքսային ապահովման միջոցներ կիրառվում են կնիքների, կապարակնիքների, դրոշմելու, թվային, տառային և այլ դրոշմավորման, նույնականացնող նշանների կիրառմամբ, դրոշմներ նշելով, նշումներ կամ փորձանմուշներ վերցնելով, ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների նկարագրությամբ, գծագրեր կազմելով, մասշտաբային պատկերների, լուսանկարների, իլյուստրացիաների պատրաստմամբ, ապրանքներն ուղեկցող փաստաթղթերի և մաքսային ապահովման այլ միջոցների օգտագործմամբ:

Մաքսային ապահովման միջոցները կարող են փոփոխվել կամ վերացվել միայն մաքսային մարմինների կողմից կամ նրանց թույլտվությամբ, բացառությամբ ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների անվերադարձ կորստի, շոշափելի փչացման կամ ոչնչացման իրական վտանգի առկայության դեպքերի: Մաքսային մարմիններն անհապաղ պետք է տեղեկացվեն մաքսային ապահովման միջոցների փոփոխման կամ վերացման մասին, և պետք է ներկայացվեն վտանգների գոյության ապացույցները:

Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հաշվառումը: Մաքսային հսկողության տվյալ ձևը կիրառվում է այն պայմանով, որ մաքսային մարմինների վրա պարտավորություն է դրված մաք-

սային սահմանով տեղափոխվող, մաքսային պահեստներում, ժամանակավոր պահպանման պահեստներում տեղավորված, մաքսային փոխադրողների կողմից տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների համար վարել վիճակագրական հաշվառում: Մասնավորապես, հաշվառումն իրականացվում է տարբեր գրանցման գրքերի և մատյանների վարման միջոցով, որոնցում լրացվում է ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Դրանք կարող են լինել բեռնային մաքսային հայտարարգրի (ԲՄԳ) գրանցման մատյանները, այն մատյանները, որոնցում նշվում են ժամանակավոր պահպանման պահեստում տեղավորված ապրանքների վերաբերյալ տեղեկատվությունը, ՀՀ մաքսային սահմանը հատող տրանսպորտային միջոցների հաշվառման մատյանները և այլն:

Մաքսային հսկողության ձևերից է հանդիսանում նաև **հաշվառման և հաշվետվությունների ստուգումը**, որի համաձայն մաքսային մարմինները հսկում են ժամանակավոր պահպանման պահեստում ապրանքների հաշվառման վիճակը: Մաքսային մարմնի լիազոր պաշտոնատար անձի գրավոր պահանջի հիման վրա պահեստի տնօրենը պարտավոր է հաշվետվություն ներկայացնել պահեստում պահպանվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների վերաբերյալ: Մաքսային մարմինը պարտավոր է իրականացնել պահեստում պահպանվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների գույքագրումը:

5.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մաքսային հսկողության ընտրությունը: Մաքսային հսկողության իրականացման դեպքում մաքսային մարմինները, որպես կանոն, կիրառում են հսկողության այն ձևերը, որոնք համարվում են բավարար՝ գործող օրենսդրության կիրառումը ապահովելու նպատակով: Մաքսային հսկողության ձևերի ընտրությունն ու բավարարվածությունը համարվում են հսկողության սկզբունքները:

Մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձինք մաքսային հսկողություն իրականացնելու նպատակով, մաքսային մարմնի ղեկավարի

հրամանով, իրավունք ունեն մուտք գործել անձանց այն շինություններն ու տարածքները, որտեղ կարող են՝

- գտնվել մաքսային հսկողության ենթակա ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ,
- գտնվել մաքսային հսկողության համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր.
- իրականացվել այնպիսի գործողություններ, որոնց հսկողությունն իրականացնում են մաքսային մարմինները:

Օրենքով սահմանված կարգով մաքսային հսկողություն իրականացնելու նպատակով մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձինք կարող են մուտք գործել նաև ֆիզիկական անձանց բնակարարներ: Մաքսային հսկողության իրականացման նպատակով, Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանի անցման կետերում, մաքսային ձևակերպումների տեղերում, մաքսային մարմինների գտնվելու վայրերում, վերադաս մաքսային մարմնի առաջարկությամբ, Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը կարող է ստեղծել մաքսային հսկողության գոտիներ: Մաքսային հսկողության գոտու տարածքում առևտրային որևէ գործողության իրականացում, ապրանքների, տրանսպորտային միջոցների որևէ տեղաշարժ, անձանց, ներառյալ՝ այլ պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց իրավասության սահմաններում իրականացվող որևէ գործողություն (ներառյալ՝ մուտք գործելը և դուրս գալը) կարող է տեղի ունենալ միայն մաքսային մարմինների թույլտվությամբ և նրանց հսկողության ներքո:

Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 148 հոդվածի՝ ՀՀ ներմուծվող և ՀՀ-ից արտահանվող ապրանքները տարածաշրջանային մաքսատան և մաքսային կետի կողմից կարող են առանց զննման բաց թողնվել:

Օրինակ՝ համաձայն դիվանագիտական հարաբերությունների մասին Վիեննայի կոնվենցիայի՝ ՀՀ-ում օտարերկրյա պետությունների դիվանագիտական ներկայացուցիչների ղեկավարները, ինչպես նաև իրենց հավասարեցված անձինք ազատվում են մաքսային զննման բոլոր ձևերից՝ ներառյալ անձնական զննումը, եթե այդ անձինք հատում են սահմանը պաշտոնական գործերով:

Մաքսային հսկողության ձևերի ընտրությունը կարող է կախված լինել մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքների բնույթից և արժեքից, ինչպես նաև մաքսային ռեժիմի տեսակից:

Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողությունը կազմակերպվում և իրականացվում է ՀՀ մաքսային ամբողջ տարածքում, առաջին հերթին մաքսային հսկողության գոտիներում, մաքսային պահեստներում, անմաքս առևտրի խանութներում, ազատ տնտեսական գոտիներում:

Մաքսային պահեստը մեկ կամ մի քանի առանձնացված շենքերի, բաց հրապարակների համախումբ է, որտեղ մաքսային հսկողության ներքո կարող են պահպանվել «ներմուծում մաքսային պահեստ» ռեժիմով բաց թողնված ապրանքները: Մաքսային պահեստներում ապրանքների պահպանումն իրականացնող անձինք պարտավոր են՝

1. թույլ չտալ ապրանքների դուրսբերումը մաքսային պահեստից, բացառությամբ մաքսային հսկողության նպատակներով կամ մաքսային ռեժիմների փոփոխության դեպքերի,
2. չխոչընդոտել մաքսային հսկողության իրականացմանը,
3. մաքսային մարմինների համար ապահովել անհրաժեշտ պայմաններ՝ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով մաքսային հսկողություն իրականացնելու նպատակով,
4. իրականացնել ապրանքների շարժի հաշվառում և դրանք ներկայացնել մաքսային մարմիններին:

Անմաքս առևտրի խանութները մաքսային հսկողության գոտում առանձնացված տարածքներ են, որտեղ թույլատրվում է իրացնել բացառապես «ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ» մաքսային ռեժիմով բաց թողնված ապրանքները: Անմաքս առևտրի խանութը բացի առևտրի սրահից պետք է ունենա նաև մաքսային հսկողության գոտում տեղակայված պահեստային տարածք:

Ազատ տնտեսական գոտիներում ապրանքների մուտքը, առկայությունը և ելքը ենթակա են մաքսային հսկողության: Մաքսային մարմիններն իրավունք ունեն մաքսային հսկողություն իրականացնելու գոտու ներսում, ինչպես նաև պահանջել մաքսային հսկողություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր, տեղում ստուգել գոտի ներմուծված ապրանքների փաստացի առկայությունը, կատա-

րել այլ գործողություններ, որոնք կկանխեն մաքսանենգ ճանապարհով ապրանքների տեղափոխումը ՀՀ մաքսային սահմանով, ինչպես նաև՝ մաքսային կանոնների այլ խախտումներ: Ֆիզիկական անձանց մուտքն ու ելքն ազատ տնտեսական գոտուց ևս ենթակա է մաքսային հսկողության:

Բացի այդ մաքսային հսկողության կազմակերպումն իր մեջ ներառում է այնպիսի հարցերի լուծումներ, ինչպիսիք են՝

1. մաքսային սահմանը հատելու վայրն ու ժամանակը,
2. մաքսային հսկողության իրականացման վայրն ու ժամանակը,
3. արտահանման կամ ներմուծման գործարքներ իրականացնելու մտադրություն ունենալու մասին ԱՏԳ մասնակիցների կողմից ծանուցման կարգը,
4. ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տրամադրման և պահանջման, առաքման ժամանակը, տեղը և մեթոդը, ինչպես նաև դրանց փաստաթղթերի տրամադրումը մաքսային մարմիններին,
5. ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների վրա մաքսային հսկողության սահմանման կարգը:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները ըստ մաքսային ռեժիմների, մաքսային հսկողության տակ են գտնվում՝

- «ներմուծում՝ ազատ շրջանառության համար» և «վերաներմուծում» ռեժիմների դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև բացթողնման պահը,
- «արտահանում՝ ազատ շրջանառության համար» և «վերաարտահանում» ռեժիմների դեպքում՝ մաքսային մարմնում մաքսային հսկողության համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ներկայացման պահից մինչև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածքից արտահանման պահը,
- «ժամանակավոր ներմուծում» և «ժամանակավոր ներմուծում՝ վերամշակման համար» ռեժիմների դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածքից արտահանման պահը,

- «ժամանակավոր արտահանում» և «ժամանակավոր արտահանում՝ վերամշակման համար» ռեժիմների դեպքում՝ մաքսային մարմնին մաքսային հսկողության համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ներկայացման պահից մինչև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածք ներմուծման պահը,

- «տարանցիկ փոխադրում» ռեժիմի դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածք ներմուծման պահից մինչև այդ տարածքից արտահանման պահը,

- «ներմուծում մաքսային պահեստ» և «ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» ռեժիմների դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև այլ ռեժիմով բացթողնման պահը,

- «ներմուծում ազատ տնտեսական գոտի» ռեժիմի դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև բացթողնման պահը,

- «ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ» ռեժիմի դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև իրացումը,

- «սեփականության իրավունքից հրաժարում՝ հոգուտ պետության» ռեժիմի դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև բացթողնման պահը,

- «ոչնչացում» մաքսային ռեժիմի դեպքում՝ ներմուծման պահից մինչև դրանց ոչնչացումը:

Անկախ վերը նշված հսկողության ժամկետներից, ներմուծվող ապրանքները ներմուծման պահից մինչև որևէ մաքսային ռեժիմով հայտարարագրվելը գտնվում են մաքսային հսկողության տակ: ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները որևէ մաքսային ռեժիմով հայտարարագրելու ընտրությունը կատարվում է այն հայտարարագրողի կողմից:

Մաքսային մարմինների կազմակերպական-կառավարական միջոցառումների թվին են դասվում՝

- ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողության վայրի և ժամանակի որոշումը,
- ապրանքների առաքման երթուղու և ժամկետների սահմանումը,
- մաքսային հսկողության ներքո ապրանքների նկատմամբ նույնականացման միջոցների կիրառումը,

• մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական սխեմաների մշակումը,

• բազմաբնույթ հարցերի վերաբերյալ որոշումների ընդունումը, որոնք առաջանում են ապրանքների տեղափոխման հետ կապված պատրաստման աշխատանքների, մաքսային մարմիններին դրանց ներկայացման, որևէ մաքսային ռեժիմի ներքո պահեստում ապրանքները պահպանելու ընթացքում,

• ապրանքների տեղափոխման, ապրանքներ տեղափոխող անձանց մասին տեղեկություններ պարունակող փաստաթղթերի ստուգման համար միջոցները,

• ԱՏԳ մասնակիցների կողմից մաքսային մարմիններին ներկայացված փաստաթղթերի տվյալների համապատասխանության ստուգումը,

• մաքսային ռեժիմների պահպանման համար հսկողությունը, որի գործողության տակ փոխադրվում են ապրանքները և այլն:

Մաքսային հսկողության իրականացումը կոչված է ապահովելու՝

1. արտաքին տնտեսական շրջանառության արագացմանը նպաստող պայմանների ստեղծումը,

2. մաքսային սահմանով փոխադրվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների թույլատրվող կարգը,

3. մաքսանենգության դեմ, մաքսային կանոնների դեմ պայքարը,

4. մաքսային վճարների և այլ պարտադիր վճարների ժամանակին և ամբողջությամբ գանձումը,

5. ԱՏԳ ապրանքային անվանացանկի վարումը,

6. մաքսային մարմինների իրավասության շրջանակներում արժույթային հսկողության իրականացումը:

Համաձայն ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 19 հոդվածի՝ «Ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծելը և ՀՀ մաքսային տարածքից արտահանելը կարող են արգելվել մաքսային օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով սահմանված այն դեպքերում, երբ այդ ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները վտանգ են ներկայացնում պետական և ազգային անվտանգության,

հասարակական կարգի, մարդու կյանքի և առողջության, կենդանական և բուսական աշխարհին, շրջակա միջավայրի, բնակչության բարոյական արժեքների, պատմական, մշակութային և հնագիտական արժեքների, անձանց սեփականության (այդ թվում՝ մտավոր), իրավունքների և օրինական շահերի համար»:

Այդ խնդրի լուծման համար մաքսային մարմինները պարբերաբար իրականացնում են օդանավերի և դրանցով մեկնող ուղևորների, նրանց ուղեբեռի 100%-անոց մաքսային զննում: Բոլոր օդանավերի և ուղևորների նկատմամբ 100%-անոց մաքսային հսկողություն իրականացնելը ֆիզիկապես անհնար է, այդ իսկ պատճառով այդպիսի ստուգումները, որպես կանոն, կրում են ընտրանքային բնույթ:

Մաքսային հսկողության ընտրության և բավարարվածության սկզբունքի պահպանումը չպետք է ոտնահարի քաղաքացիների հիմնական իրավունքները և ազատությունը: Այդ իսկ պատճառով անձնական զննումը (քննումը) կիրառվում է միայն որպես մաքսային հսկողության բացառիկ ձև:

Մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում տարածաշրջանային մաքսատուներ կամ մաքսային կետը չի կիրառում մաքսային հսկողության առանձին ձևեր:

Մաքսային հսկողություն չկիրառելը անձանց չի ազատում ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման կարգը պահպանելու պարտավորությունից (հոդված 149 կետ 2):

Մաքսային օրենսդրությունը նախատեսում է մաքսային հսկողության այնպիսի ձևից ազատում, ինչպիսին է մաքսային զննումը: Մաքսային զննության ենթակա չեն ՀՀ մաքսային սահմանով անցնող ռազմական և ռազմափոխադրական օդանավերը, ռազմական տեխնիկան, օտարերկրյա ռազմական և ռազմափոխադրական օդանավերը և ռազմական տեխնիկան:

Միջազգային պայմանագրերին համապատասխան՝ մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատումը կիրառվում է այդ պայմանագրերի վավերացումից հետո, որի օրինակ կարող է ծառայել դիվանագիտական փոստի (փոստառաքումների) ձևակերպումը: Մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձինք մաքսային հսկողության ժամա-

նակ իրականացնում են դիվանագիտական փոստի միայն արտաքին զննում և ստուգում են դրոշմի (մակնիշի) վերաբերյալ պահանջների պահպանումը:

Մաքսային գործունեության իրականացման, հատկապես, տրանսսահմանային հոսքերի կառավարման դեպքերում, անհրաժեշտ է վերահսկողության իրականացման պայմաններում աստիճանաբար կրճատել այդ ուղղությամբ կատարվող ծախսումների մեծությունը:

Պայմանականորեն այդ ծախսերի օպտիմալացման խնդիրը կարելի է բաժանել երկու ենթախնդիրների.

- մաքսային ձևակերպման և հսկողության ժամանակի մինիմալացում (կրճատում);
- մաքսային ձևակերպման և հսկողության իրականացման համար ֆինանսական ծախսումների կրճատում:

Առաջին խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է ներդնել առավել ժամանակակից մաքսային տեխնոլոգիաներ, որոնք հիմնված են մաքսային հսկողության ռիսկերի կառավարման վրա: Սակայն արդեն իսկ իրականացնելով մաքսային տեխնոլոգիաների պարզեցում և ստանդարտիզացում, բարձրացնելով մաքսային մարմինների մասնագիտական պատրաստման մակարդակը՝ հնարավոր է արագացնել մաքսային ձևակերպումների և հսկողության ընթացակարգերը: Մյուս կարևոր տեսանկյունը համարվում է մաքսային մարմինների, հայտարարատուների, մաքսային բրոքերների, փոխադրողների, ժամանակավոր պահպանման պահեստների, մաքսային պահեստների կողմից օգտագործվող տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զուգակցվածությունը:

Տվյալների հեռացույց (դիստանցիոն) տրամադրումը լայն հնարավորություններ է ստեղծում մաքսային ձևակերպման և հսկողության ժամանակի կրճատման համար: Հատկապես կարևոր է տեղեկատվության փոխանցման համակարգ ստեղծել մաքսային մարմինների և մաքսային բրոքերների միջև: Մյուս կողմից մաքսային օրենսդրության թափանցիկությունը, կայունությունը, մատչելիությունը նույնպես կարող են դիարկվել որպես ժամանակավոր ծախսերի կրճատման պայմաններ: Ներկայումս մաքսային գործի բնագավառում

գործում են մեծ թվով փաստաթղթեր, մասնավորապես՝ հրամաններ, հրամանագրեր, գրագրություններ, հանձնարարություններ, որոնք արձակվում են ՀՀ ԿԱ ՄԴԿ-ի և այլ մասնագիտացված մաքսային վարչությունների, տարածքային մաքսատների, մաքսային կետերի կողմից: Նշված փաստաթղթերի քանակը անընդհատ աճում է և ամբողջական նորմատիվ բազայի ստեղծումը համարվում է բավականին պրոբլեմատիկ: Այդ իսկ պատճառով մաքսային օրենսդրության, մաքսային բնագավառում ենթաօրենսդրական ակտերի կարգավորումը, դրանց պարզեցումը հանդիսանում է կարևոր ժամանակակից խնդիր, որը չի պահանջում նշանակալի ֆինանսական միջոցներ:

Երկրորդ խնդրի լուծման ժամանակ կարևոր նշանակություն ունի մաքսային գործունեության համակարգի պոտենցիալը (կարողությունը): Այն ապահովվում է մաքսային գործի ճկունությամբ, որն իրականացվում է մաքսային ռեժիմների միջոցով:

Մաքսային վերահսկողության կատարելագործման նպատակով հնարավոր է, որ արտաքին տնտեսական գործունեության առավել խոշոր սուբյեկտների հսկողության համար անհրաժեշտ լինի ստեղծել մասնագիտացված ժամանակավոր մաքսային կետեր, որոնք կիրականացնեն մշտական ընտրանքային փաստաթղթային հսկողություն: Ժամանակակից մաքսային ծառայություն իրականացնելիս առաջանում է որակավորված աշխատանքային կադրերի ժամանակավոր անբավարարվածություն: Ներկայումս, ինչպես նաև հետագայում մաքսային գործը բարձր մակարդակով իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ներդնել ատեստավորված մաքսային աուդիտորների ինստիտուտը:

Այդ անձանց գործունեությունը պետք է լիցենզավորվի մաքսային մարմինների կողմից: Իրավասու մաքսային աուդիտորներին կարող են տրվել որոշակի իրավասություններ՝ մաքսային հսկողության իրականացման գործում: Իրավասու մաքսային աուդիտորների հսկողության օբյեկտներ կարող են լինել արտաքին տնտեսական գործունեության սուբյեկտների տնտեսական գործունեությունը: Մինչ օրս արտաքին տնտեսական գործունեության յուրաքանչյուր 10-րդ մասնակիցը ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների բաց թողումից հետո ենթարկվում է մաքսային հսկողության:

Մոտ ապագայում անհրաժեշտ է արտաքին տնտեսական գործունեության բարեխիղճ մասնակիցների համար և դիստանցիոն հայտարարգրի ներդրումը Հայաստանում: Նման կարգավիճակի տրամադրման պայման կարող է լինել մաքսային աուդիտորների կողմից պարբերաբար իրականացվող հսկողությունը:

Մաքսային աուդիտի իրականացման որոշումը պետք է ընդունվի մաքսային մարմնի պետի կողմից, եթե աուդիտը համարվում է հաջորդող մաքսային հսկողության ձև: Մաքսային օրենսդրության խախտումների հայտնաբերման դեպքում մաքսային աուդիտորների կողմից այդ տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի (փոխանցվի) մաքսային մարմիններին:

Մաքսային ծառայության կողմից պետք է մշակվեն կամ հաստատվեն մաքսային աուդիտի ստանդարտները, կազմակերպվեն մաքսային աուդիտ իրականանող ֆիրմաների և նրանց աշխատակիցների ատեստացիա:

Մաքսային մարմինների կողմից իրականացվող հսկողության համար հիմնական հարցը պետք է լինի ստուգման օբյեկտի ընտրությունը: Խնդրի կարևորությունը որոշվում է մաքսային ծառայության ռեսուրսների սահմանափակվածությամբ, ինչպես նաև նրա արդյունավետության բարձրացման պահանջներով:

Որպես մաքսային հսկողության կատարելագործման հիմնական ոլորտներ կարող են հանդես գալ հետևյալ գործառնությունները.

1. մաքսային հսկողության մեխանիզմի կազմակերպումը,
2. ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների զննման ժամկետների կրճատումը և որակի բարձրացումը,
3. մաքսային վճարների վճարման ժամկետների կրճատումը,
4. մաքսային ընթացակարգերի փաստաթղթային ձևակերպման կատարելագործումը,
5. ճկուն տեխնոլոգիաների մշակման միջոցով հսկողության իրականացման համար ծախսերի կրճատումը,
6. մինչև մաքսային ձևակերպման վայր ապրանքների ամբողջ ծավալով առաքման ապահովումը,
7. ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների անօրինական տեղափոխման համար հսկողության կատարելագործումը,

8. արտաքին տնտեսական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների նկատմամբ պետական, իրավական խիստ վերահսկողության սահմանումը,

9. մաքսային օրենսդրությունը խախտողների նկատմամբ քրեական և վարչական օրենքների խստացումը,

10. արտահանման համար ապրանքների և հումքի թույլատրվող տեսակների անվանացանկի վերամայումը և քվտավորումը:

Վերը նշվածից հետևում է, որ մաքսային մարմինների կազմակերպչական կառուցվածքի կատարելագործման և մաքսային հսկողության կազմակերպված իրականացման արդյունքում, ընդհանուր առմամբ, կարող է ապահովվել մաքսային համակարգի գործունեության ավելի բարձր արդյունավետություն:

5.4 ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԵՏԲԱՑԹՈՂՈՒՄԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման օրինականության ստուգման, դրանց հաշվառման, ինչպես նաև մաքսային վճարների հաշվարկման ու վճարման ճշտության ստուգման նպատակով մաքսային մարմինները՝ սեփական նախաձեռնությամբ, ինչպես նաև հայտարարատուի կամ ապրանքներ տեղափոխող անձի խնդրանքով, իրավունք ունեն ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների բացթողումից հետո 3 տարվա ընթացքում իրականացնելու ստուգում՝ հայտարարագրերում արտացոլված տեղեկությունների արժանահավատության ստուգման նպատակով, ինչպես նաև ապրանքների եւ տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխման փաստով պայմանավորված ապրանքներ տեղափոխող անձի կողմից Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսդրությանը համապատասխան ստանձնած պարտավորությունների կատարման ճշտությունը: Մաքսային մարմինները իրավունք ունեն ստուգելու բաց թողնված ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխման և այդ սահմանով բացթողումից հետո դրանց հետագա շրջանառության

վերաբերյալ տեղեկատվության աղբյուր հանդիսացող փաստաթղթերը:

Մաքսային մարմինների պահանջով ապրանքներ տեղափոխող անձինք պարտավոր են մաքսային մարմիններին ներկայացնել անհրաժեշտ փաստաթղթեր, որոնք հանդիսանում են մաքսային հսկողության իրականացման համար փաստաթղթեր: Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հետբացթողումային հսկողություն իրականացվում է վերադաս մաքսային մարմնի ղեկավարի հրամանի հիման վրա: Այդ հրամանում նշվում են մաքսային մարմնի անվանումը, ապրանքներ տեղափոխող անձանց անվանումը, մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձանց անուն, ազգանուն և հայրանունը, պաշտոնը, հետբացթողումային հսկողության իրականացման նպատակը, ժամկետը և ընդգրկման ժամանակաշրջանը: Հրամանը կազմվում է 2 օրինակից, որոնցից 1-ը ներկայացվում է ապրանքներ տեղափոխող անձանց: Այդ անձինք պարտավոր են ստորագրելու մաքսային մարմինների կողմից ներկայացված օրինակի վրա՝ փաստելով իրենց տեղյակ լինելը հսկողության իրականացման վերաբերյալ: Ստորագրված օրինակը վերադարձվում է մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձանց:

Հետբացթողումային հսկողության հրամանով նշված ժամկետը չի կարող գերազանցել 15 աշխատանքային օրը: Ապրանքներ տեղափոխող անձանց մոտ միևնույն գործարքի հսկողություն իրականացվում է ոչ ավելի, քան տարին 1 անգամ, սակայն եթե առկա են բավարար փաստարկներ, որ ստուգման ընթացքում տեղի են ունեցել չարաշահումներ և խախտումներ կամ հետազայում բացահայտվում են դեպքեր, որոնք վկայում են այն մասին, որ որոշակի ապրանքներ մաքսային հայտարարագրումը բացակայում են, ապա վարչապետի գրավոր համաձայնությամբ կարող է իրականացվել կրկնակի հետառաքումային հսկողություն: Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների հետբացթողումային հսկողության արդյունքներով խախտումներ և թերություններ հայտնաբերելու դեպքում կազմվում է արձանագրություն:

Խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում կազմվում է համապատասխան տեղեկանք, որտեղ նշվում է, որ որևէ խախտում չի հայտնաբերվել: Տեղեկանքում նշվում է ամսաթիվն ու տեղը, մաքսային մարմնի և ապրանքներ տեղափոխող անձի կամ հայտարարատուի

անվանումները, ստուգման մասնակիցների կազմը, հետբացթողումային հսկողության նպատակը, ժամկետը, արդյունքները: Մաքսային մարմինները իրավունք ունեն զննելու նաև այն ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները, որոնց կապակցությամբ անց է կացվում հետբացթողումային հսկողությունը, եթե ապրանքներ տեղափոխող անձը կամ հայտարարատուն ունի այդ ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները զննման ներկայացնելու հնարավորություն:

Մաքսային հսկողության իրականացման ժամանակ ապրանքներ տեղափոխող անձինք իրավունք ունեն օգտվելու փաստաբանների, թարգմանիչների կամ այլ մասնագետների ծառայություններից, ծանոթանալու մաքսային հսկողության մեթոդներին, ինչպես նաև բողոքարկելու մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձանց ոչ օրինական գործողությունները:

- Որո՞նք են համարվում մաքսային հսկողության օբյեկտներ և սուբյեկտներ:
- Ինչպիսի՞ նպատակներ ունի մաքսային հսկողությունը:
- Ինչպիսի՞ ձևեր ունի մաքսային հսկողությունը:
- Ինչ՞ սկզբունքներով է իրականացվում մաքսային հսկողությունը:
- Ինչ՞ կարգով է իրականացվում հետբացթողումային հսկողությունը:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության Մաքսային օրենսգիրք, ՀՕ – 83 9 օգոստոսի 2000թ., բաժին 7, գլուխ 22, հոդվածներ 138-153, բաժին 2, գլուխ 3:
2. «Պարզեցված ուղեցույց 3» մաքսային օրենսդրության կիրառման հարցեր, Երևան 2001թ.
3. Основы таможенного дела. Учебник. Под общей редакцией В.Г.Драгановой. Москва “Экономика” 1998г. раздел II, стр. 101-232.
4. Таможенное обслуживание внешнеэкономической деятельности. – М.: Экзамен, 2001., Назаренко В.М., *азаренко К.С., глава 3, стр. 127-160, глава 5, стр. 262-359.

Գլխի բովանդակությունը

- մաքսային արժեքի որոշման անհրաժեշտությունը
- «գործարքի գինը» որպես մաքսային արժեքի հիմք
- մաքսային արժեքի որոշման մեթոդները

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- ընկալել մաքսային արժեքը, «գործարքի գինը»,
- տարբերել միջազգային պրակտիկայում կիրառվող մաքսային արժեքի որոշման հիմնական մոտեցումները,
- կիրառել ՀՀ-ում մաքսային սահմանի վրա կիրառվող մաքսային արժեքի որոշման մեթոդները

6.1 ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻՆ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Արտաքին տնտեսական կապերը հասարակության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հզոր գործոն են և դրանք կարող են ինչպես խթանել, այնպես էլ դանդաղեցնել այդ զարգացումը: Արտաքին առևտուրը ազգային տնտեսության և նրա արդյունավետության վրա դրական ազդեցություն է ունենում, երբ վերջիններս խթանում են արտահանման ներուժ ունեցող տվյալ տնտեսական տարածքի համար ավանդական, գիտատար արտադրության ծյուղերի զարգացումը, մյուս կողմից կազմակերպվում է այնպիսի արտադրանքի ներմուծում, որն առաջին հերթին ուղղվում է վերը նշված ծյուղերի բնականոն գործունեության ապահովմանը և բնակչության կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջների բավարարմանը:

Արտաքին առևտրի մասնակիցների գործողությունների համալիրում խիստ կարևոր է ապրանքները սահմաններով տեղաշարժելու գործընթացը: ԱՀԿ-ին անդամակցությամբ ՀՀ կառավարությունը փորձել է այդ մասնակիցների համար ստեղծել այնպիսի պայմաններ, երբ հայրենական ապրանքները մյուս երկրների մաքսային սահմանը հատելիս չեն հանդիպի հովանավորչական դրսևորումների: Միաժա-

մանակ, ապրանքների սահմանի հատումը բերում է նաև ներքին տնտեսական հետևանք. այն է հարկային պարտավորությունների առաջացում: Ուստի արտաքին առևտրի մասնակցի գործունեությունը, որպես ձեռնարկատիրական գործունեության բաղկացուցիչ մտնում է հարկման դաշտ, որտեղ ելակետային հասկացությունը ապրանքների «մաքսային արժեքն» է:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսդրությամբ մաքսային արժեքի հիմքում ընկած է, այսպես կոչված, «գործարքի գին» հասկացությունը:

Արտաքին առևտրային հարաբերությունների ամենաբարդ ընթացակարգերից մեկը մաքսային սահմանով տեղաշարժվող ապրանքների գնահատումն է: Ներկայումս հանրապետությունում կիրառվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման ընթացակարգը ձևավորվել է աստիճանաբար:

Արտաքին առևտրին մասնակցող երկրներից մեծ մասում ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելիս ներկայումս հիմնականում կիրառվում են, այսպես կոչված, «ՄԱԳՀ»-ի (Մաքսերի և առևտրի գլխավոր համաձայնագիր) և «Բրյուսելյան» միջազգային երկու համակարգերից որևէ մեկը: Եզակի են այն երկրները, որոնք չունենալով քիչ թե շատ էական դերակատարում արտաքին առևտրաշրջանառությունում, օգտագործում են մաքսային արժեքի որոշման իրենց ազգային մեթոդները:

Բրյուսելյան մաքսային արժեքը ձևավորվում է ազատ շուկայում, լրիվ մրցակցության պայմաններում ապրանքը ներմուծող երկրի մաքսային սահմանը հատելու վայրում: Ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման միասնական մոտեցում ունենալու անհրաժեշտությունը Արևմտյան Եվրոպայի մի շարք երկրներ նախաձեռնել էին դեռևս 1950թ., որն ավարտվեց Բրյուսելում ստորագրված Կոնվենցիայով:

Այդ ժամանակահատվածում անհրաժեշտ էր միասնական մոտեցում, որպեսզի Եվրոպայում տեղ գտած տնտեսական ինտեգրման գործընթացը ձեռքազատվեր ապրանքների տեղաշարժը սահմանափակող արգելքներից: Հետագայում այս Կոնվենցիային միացել են ավելի քան 70 երկրներ, ընդ որում մաքսային արժեքը որոշելու այս մեթոդն ընդհուպ մինչև 1980-ական թվականները առավել տարածված

մեթոդն էր: Փաստորեն Բրյուսելյան մաքսային արժեքի մասին Կոնվենցիան ամրագրեց արտաքին տնտեսական բնագավառի արևմտա-եվրոպական փորձը, որին չեն միացել ԱՄՆ-ը և Կանադան: Միևնույն ժամանակ կիրառող երկրներից շատերը Կոնվենցիայով ամրագրված մաքսային արժեքի որոշման մեթոդաբանությունը չէին ընդունում ամբողջությամբ: Նրանք գտնում էին, որ այն ավելի շուտ կրում է տեխնիկական բնույթ, քան արտացոլում է ապրանքների արժեքը:

Հետագայում արտաքին առևտրի գործունեության ընդլայնումը և համապատասխան փորձի կուտակումը դրեց Բրյուսելյան մաքսային արժեքը վերանայելու պահանջ: Անհրաժեշտություն էր առաջացել մաքսային արժեքը որոշելու բնագավառում մշակել այնպիսի մոտեցումներ, որոնք իրենց ընդհանրության մեջ առավելագույնս կհամապատասխանեին երկրներից մեծամասնության շահերին և պահանջներին: Վերջինիս արդյունքը դարձավ ՄԱԳՀ-ի հովանու ներքո անցած (1973-1979թթ.) բազմակողմ առևտրային բանակցությունների Տոկիոյի փուլի շրջանակներում, ի թիվս այլ ավարտական փաստաթղթերի, ստորագրված «Մաքսային նպատակների համար ապրանքների գնահատումը» ՄԱԳՀ-ի VII հոդվածը կիրառելու մասին համաձայնագիրը:

ՄԱԳՀ-ի անդամ երկրների կողմից ստորագրված մաքսային գնահատման գծով այս հիմնական համաձայնագիրը կազմված է մի քանի բաժիններից: Եթե առաջին բաժնում ներկայացված են ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ մաքսային արժեքի որոշման հիմնական կանոնները, երկրորդ բաժինը նախատեսում է այդ համաձայնագրի կատարման նպատակով ստեղծվող վերահսկման միջազգային մարմնի կազմակերպման հարցերը, ապա երրորդ բաժնում զարգացող երկրների համար նախատեսվում են տարբերակված հատուկ ռեժիմների կիրառումը: Իսկ չորրորդ բաժնում պարունակվում են այն պայմանները, որոնց համաձայն հետագայում այդ համաձայնագրին կարող են միանալ այլ երկրներ:

Ըստ համաձայնագրի՝ ապրանքի մաքսային արժեքը սահմանվում է որպես գին, որը ներմուծման երկիր արտահանելու նպատակով վաճառելիս փաստացի վճարվել կամ ենթակա է վճարման, ընդ որում այդ գինը ճշտված է լրացուցիչ վերադիրների հաշվառումով: Բացի

այդ, համաձայնագրով սահմանվում են նաև ապրանքների մաքսային գնահատման այս մոտեցման կոնկրետ պայմանների կիրառման դեպքերը, մասնավորապես լրացուցիչ վերադիրների այն ցանկը, երբ դրանք չեն մտել գնի մեջ, սակայն գնորդի կողմից փաստացի կատարվել են:

Սակայն առանձին վերցրած տնտեսության կամ, այսպես կոչված, մաքսային տարածքի համար ապրանքների մաքսային գնահատումն ունի խիստ կոնկրետ տնտեսական բովանդակություն, իսկ երկրների միջև համագործակցությունը մաքսային արժեքի որոշման ուղղությամբ հետապնդում է ապրանքների տեղաշարժը դյուրացնելու նպատակը: Միևնույն ժամանակ երկրները ելնում են այն իրողությունից, որ մաքսային արժեքն ապրանքների այն արժեքն է, որը հիմք է ծառայում տարբեր երկրների օրենսդրությամբ նախատեսված մաքսային վճարները հաշվարկելիս:

Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսգրքում ամրագրված է, որ մաքսային սահմանով տեղափոխվող մաքսային արժեքն այն գումարն է, որը փաստացի վճարվել է, ենթակա է վճարման կամ պետք է վճարվեր ապրանքը ներմուծման երկիր արտահանելու նպատակով ձեռք բերելու և մինչև Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանը տեղափոխելու համար: ՀՀ օրենսդրությամբ տրված սահմանման և միջազգայնորեն կիրառվող սահմանման միջև համարյա տարբերություն չկա:

ՀՀ մաքսային օրենսգիրքը սահմանում է նաև ինչպես ապրանքների մաքսային արժեքի բաղադրատարրերը, այնպես էլ մաքսային արժեքում չներառվող ծախսերը: Քանի որ հանրապետությունը ԱՀԿ-ին անդամակցելու գործընթացն սկսել էր արտաքին տնտեսական հարաբերությունների բնագավառում միջազգային համագործակցության արդեն փաստացի կայացումից զգալիորեն ավելի ուշ, ապա պատահական չէ, որ փաստորեն միջազգային մոտեցումները, որոնք ուղղված են ապրանքների մաքսային գնահատմանը, հիմնականում կրկնում են միջազգային, արդեն մշակված մոտեցումները:

Այսպիսով, արտաքին առևտրի իրականացման շրջանակներում, մաքսային սահմանով ապրանքների տեղաշարժի փաստի արդյունքում մաքսային վճարների միջոցով ձևավորվում է երկրի պետա-

կան բյուջեն: Այս՝ խիստ կարևոր ֆինսկալ առանձնահատկությունն է պատճառը, որ պետական շահերի պաշտպանությունը սահմանի վրա իրագործում են մաքսային մարմինները և ունեն իրավապահ մարմնի կարգավիճակ: Մաքսային սահմանի վրա հատվում են արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակցի և պետության շահերը: Պետության վարած տնտեսական քաղաքականությունն այս բնագավառում ունի ուղղակի ազդեցություն գործարար ակտիվության և առաջին հերթին արտահանումը խթանելու խնդիրների լուծման վրա:

Մաքսային սահմանի վրա արտահանվող ու ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի հիմնական տնտեսական նշանակությունը մաքսային վճարները հաշվարկելու հիմք լինելն է: Արտաքին առևտրում ներգրավված մասնակիցներին հավասար պայմաններ ապահովելու տեսանկյունից խիստ կարևոր է մաքսային արժեքը որոշելու նախապես սահմանված կանոնների և դրանց հաշվարկման դյուրին մեթոդի առկայությունը: Վերջիններս կարող են բարձրացնել արտաքին առևտրային գործարքների մասնակիցների կողմից իրենց գործունեության կանխատեսելիության աստիճանը և նախապես հաշվարկվել կնքվող գործարքների բազմակողմանի դրսևորումները:

Այսպիսով, արտաքին առևտրի բնագավառում հարկման արդյունավետ համակարգերի ներդրման տեսանկյունից մի կողմից պետք է նախապես տրվեն հարկման բազայի հաշվարկման որոշակի կարգի, այն է հարկման ելակետային բազայի և դրանց որոշման կանոնների հիմնական տարրերի սահմանումները, իսկ մյուս կողմից՝ պետք է այդ հաշվարկների ճշտությունը վերահսկող անհրաժեշտ մեխանիզմների ներդրում: Վերջինը պետությամբ հնարավորություն կտա վերահսկել մաքսային արժեքը՝ հարկման բազան գործող կարգին համապատասխան որոշելու գործընթացում:

Նշված կարևոր տնտեսական խնդիրների լուծմանն են նապատկանված «ապրանքների մաքսային արժեք» հասկացության և վերջինիս բաղադրատարրերի օրենսդրական սահմանումները, ինչպես նաև դրանց փաստաթղթային հավաստման կանոնակարգումը:

Տնտեսական խնդիրներից զատ, ըստ գործող մաքսային օրենսդրության, մաքսային արժեքն այս կամ այն կերպ օգտագործվում է նաև մաքսային գործի այնպիսի նպատակների գծով, ինչպիսիք

են ապրանքների գնի հիմնավորվածության ստուգումը, արտահանման ու ներմուծման գործարքներ կատարելիս արտարժութային վերահսկման իրականացումը, ինչպես նաև մաքսային վիճակագրության վարումը:

6.2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ապրանքների մաքսային արժեքի գնահատման ու վերահսկման գործուն մեխանիզմի առկայությունը, բացի նրանից, որ կրում է հարկման գործընթացն իրագործելու խիստ կարևոր գործառույթը, կարող է նպաստել նաև ազատ շուկայական տնտեսության կայացմանը և նպաստել բուն արտաքին տնտեսական գործարքներին մասնակցող կողմերի միջև հավասար մրցակցային պայմանների ստեղծմանը: Հավասարությունը տվյալ դեպքում ընկալվում է այն առումով, որ եթե այդ մասնակիցները ապրանքները ներմուծելիս հավասար հիմքերով վճարում են օրենքներով սահմանված տուրքերը և հարկերը, ապա կարող է խոսք գնալ մրցակցային հավասար պայմանների առկայության մասին:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսգիրքը կոչված է կանոնակարգելու վերը նշված հարցերը: Մաքսային արժեքը (տես՝ 6.1 գծատկերը) որոշվում է՝

- ✓ ըստ գործարքի գնի մեթոդի,
- ✓ ըստ նույն ապրանքների գործարքի գնի,
- ✓ ըստ համանման ապրանքների գործարքի գնի,
- ✓ ներքին շուկայում ապրանքի միավորի իրացման գնի հիման վրա,
- ✓ ըստ հաշվարկային արժեքի,
- ✓ ըստ պահուստային մեթոդի:

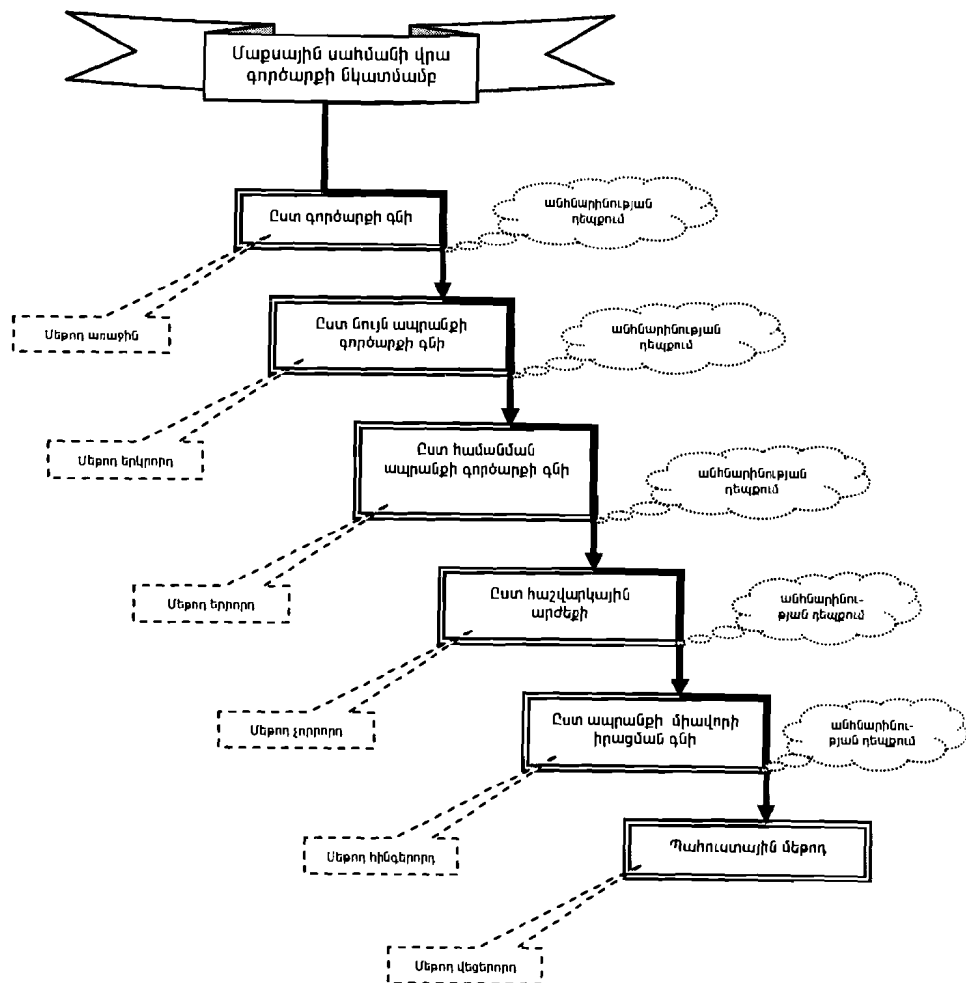
Մեթոդ առաջին՝ մաքսային արժեքի որոշման գործարքի գինը:

ՀՀ մաքսային օրենսգրքում ուղղակիորեն չի նշվում այն, որ փաստորեն գործարքի գնի մեթոդը մաքսային արժեքի որոշման հիմնական մեթոդն է, այնուամենայնիվ օրենսգրքում առկա է դրույթ, որի համա-

ծայն մաքսային արժեքի որոշման կանոնները գործնականում պետք է կիրառվեն ըստ հերթականության, որոնցից առաջինը հենց թվարկվածը գործարքի գնի մեթոդն է: Այսպիսով, ավելորդ չէ կրկնել, որ մաքսային արժեքը, մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքի մաքսային արժեքն այն գումարն է, որը վճարվել է, ենթակա է վճարման կամ պետք է վճարվեր ապրանքը ներմուծման երկիր արտահանելու նպատակով: Ընդ որում, սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը գործարքի գնի մեթոդով հաշվարկելու համար ներմուծողի կողմից ներկայացվում են ապրանքների ձեռքբերման համար արտահանման երկրում վճարման փաստաթուղթը, ապրանքի ծագման երկրի սերտիֆիկատը (հավաստագիրը), արտահանման երկրի մաքսային ծառայության կողմից վավերացված հայտարարագիրը, որտեղ որպես արտահանող նշված է ապրանքը վաճառողը, իսկ որպես ստացող կամ ներմուծող՝ գնորդը, ապրանքի ձեռքբերման պայմանագիրը:

Գծապատկեր 6.1.

Ապրանքների մաքսային գնահատման հաջորդականությունը մաքսային սահմանի վրա

Քանի որ արտաքին առևտրի գործարքում և հատկապես մաքսային սահմանի վրա հատվում են մի կողմից պետության, իսկ մյուս կողմից գործարարի ուղղակի տնտեսական շահերը, ապա այս տեսանկյունից կարևոր է այն, որ իրականից ցածր արժեքով հաշվվ ապրանքագրերի հարցը համաշխարհային խնդիր է և չի սահմանափակվում որևէ երկրով: Արևմտյան երկրներում այդ խնդրի լուծման եղանակները տարբերվում են զարգացող կամ անցումային փուլում գտնվող երկրներում կիրառվող եղանակներից: Ջարգացող կամ անցումային փուլում գտնվող երկրներում առևտրային գործարքների զգալի մասն իրականացվում է կանխիկ վճարումների ձևով և դրանց հետևելը գրեթե անհնար է: Այդ պատճառով անիմաստ է Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառել գնի արժանահավատության արևմտյան չափանիշները:

Գործարքի գնի մեթոդը օրենսգրքում առաջին հերթին նշելը բացատրվում է նրանով, որ միջազգայնորեն այս մեթոդն է դիտվում մաքսային արժեքը որոշելու հիմնական մեթոդ, իսկ նկատի ունենալով այն, որ հայրենական արտաքին առևտրային գործունեությունը դեռևս հեռու է արևմտյան եղանակների կիրառումից, ուստի օրենսդիրը մաքսային ծառայություններին թողնում է այն հնարավորությունը, որպեսզի նրանք պետական շահերը՝ հատկապես հարկային մուտքերն ապահովելու նպատակով, որոշեն առավել արժանահավատ մաքսային արժեքի մեծությունը: Այստեղ կարող է ձևավորվել մի իրավիճակ, երբ մաքսային արժեքի որոշումը նկատելիորեն կարող է կրել մաքսավորի սուբյեկտիվ դիրքորոշման շեշտը, որը, ինչպես հայտնի է, հղի է չարաշահման հնարավորությանը:

Ապրանքը ներմուծելու նպատակով ծեռքերման պայմանագրի առկայությունը ուղղված է այն փաստի հավաստմանը, որ արտաքին առևտրատնտեսական գործարքին մասնակցում են կողմեր՝ գնորդ և վաճառող, որոնցից վաճառողը համաձայն է փոխանցել վաճառվող ապրանքների նկատմամբ սեփականության իրավունքը գնորդին որոշակի փոխհատուցման դիմաց, որտեղ տեղ կարող են գտնել նաև վճարման այս կամ այն կերպ հետաձգման դեպքերը, որոնք ամրագրվում են «ենթակա են վճարման» կամ «պետք է վճարվեր» բառակապակցություններով: Այստեղ ինչպես ապրանքները մաքսային սահ-

մանով տեղափոխողի, այնպես էլ մաքսային ծառայության բուն գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից կարևորվում են մաքսային արժեքի բաղկացուցիչները և արժեքում չներառվող ծախսերը:

Տվյալ դեպքում խնդիրը նրանումն է, որ եթե գործարքի կատարման արդյունքում տեղ չի գտնում ապրանքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցում, ապա չի կարող տեղ գտնել գործարքի գնի հիման վրա մաքսային արժեքի որոշման մեթոդի կիրառումը: Եթե մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը առաջին հերթին հայտարարագրում է ապրանքներ տեղափոխող անձը, ապա բացառելու համար թերհայտարարագրման կամ կեղծ հայտարարագրման դեպքերը, մաքսային օրենսգիրքը նշում է այն դեպքերը, երբ հայտարարատուի որոշած մաքսային արժեքը մաքսային ծառայության կողմից հիմք չի ընդունվում: Ըստ օրենսգրքի՝ հայտարարատուի որոշած մաքսային արժեքը հիմք չի ընդունվում, եթե՝

- չեն ներկայացվում ապրանքների՝ մինչև 33 մաքսային սահման կատարված տեղափոխման, բեռնման, բեռնաթափման և մյուս ծախսերը հիմնավորող փաստաթղթերը,
- ապրանքները տեղափոխող անձի համար գոյություն ունեն այդ ապրանքները տնօրինելու սահմանափակումներ կամ,
- երբ այդ ապրանքների վաճառքից առաջացած մուտքերը ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն անցնում են վաճառողին և, եթե առկա են որոշ այլ դրույթներ:

Հենց այս մոտեցումն է, որ հնարավորություն է տալիս մաքսային ծառայությանը նաև կամայական հիմքերով գնահատել սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը դրանից բխող բացասական հետևանքներով:

Մեթոդ երկրորդ՝ մաքսային արժեքի որոշման մեթոդն ըստ նույն ապրանքների գործարքի գնի: Նշվել է, որ մաքսային արժեքի որոշման կանոնները կիրառվում են ըստ հերթականության: Տվյալ դեպքում օրենսգրքում արտացոլում գտած յուրաքանչյուր հաջորդ մեթոդի կիրառման պատճառ է դառնում նախորդ մեթոդով այդ արժեքը որոշելու անհնարինությունը:

Այս մեթոդի կիրառման դեպքում մաքսային մարմինների կողմից մաքսային արժեքը որոշվում է ներմուծման երկիր արտահանման համար նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատվածում նույն կամ գրեթե նույն քանակով վաճառված նույն ապրանքների գործարքի գնի հիման վրա: Տվյալ դեպքում խիստ կարևոր են այն հատկանիշները, որոնց միջոցով ապրանքները կարող են դիտվել նույնական:

Մեթոդ երրորդ՝ մաքսային արժեքի որոշման մեթոդն ըստ համանման ապրանքների գործարքի գնի: Մաքսային արժեքի վերը նշված երկու մեթոդների կիրառման անհնարինության դեպքում մաքսային պրակտիկայում օգտագործվում է արդեն երրորդ մեթոդը, որտեղ առանցքային է «համանման ապրանքներ» հասկացությունը: ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում է ներմուծման երկիր արտահանման համար նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատվածում նույն կամ գրեթե նույն քանակությամբ վաճառված համանման ապրանքների գործարքի գնի հիման վրա:

Երկրորդ և երրորդ մեթոդների գլխավոր տարբերությունն, ըստ օրենսգրքի, վերաբերում է, այսպես կոչված, «նույն» և «համանման» ապրանքներ հասկացություններին: Առավել ևս, որ նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատված է համարվում դիտարկվող պահին նախորդող 90-օրյա ժամանակահատվածը, իսկ նույն տեսակի ապրանքներ են համարվում մինչև 90-օրյա արտադրանք համարվող և «Արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի» (ԱՏԳԱԿ) մինչև 90-օրյա քառանիշ ծածկագրի տակ դասակարգելի ապրանքները: Փաստորեն ամրագրված չէ ընդամենը «համանման ապրանքներ» հասկացությունը, իսկ մնացած բոլոր հատկանիշներով մաքսային արժեքի որոշման երկրորդ և երրորդ մեթոդները կրկնում են մեկը մյուսին, առավել ևս ինչպես երկրորդ, այնպես էլ երրորդ մեթոդի կիրառման պարտադիր պայման պետք է դիտվի այն կարևոր հանգամանքը, որ համեմատվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշված է եղել արդեն նշված գործարքի գնի մեթոդով:

Տնտեսագիտական գրականության մեջ, բացի վերը բերված օրենսդրական դրույթը, նույն են դիտվում այն ապրանքները, որոնք նույնական են բոլոր առումներով՝ ծագման երկիրը, որակը, ֆիզիկա-

կան հատկանիշները: Իսկ համանման են այն ապրանքները, որոնք նույնը չլինելով, ունեն հատկանիշներ, որոնք թույլ են տալիս դրանք փոխարինել և օգտագործել նույն նշանակությամբ: Անցումը նույն ապրանքներից դեպի համանման ապրանքները բավականաչափ նուրբ է և կրկին պահանջում է մաքսային մարմինների կողմից դրանց իրագործման հստակ հատկանիշների առկայություն, որը կրկին պարունակում է սուբյեկտիվ դրսևորման հնարավորություն:

Բոլոր դեպքերում, երբ անհնար է դառնում կիրառել նախկինում արդեն կատարված գործարքների գները կամ փաստացի չեն կատարվել նույն կամ համանման ապրանքներով գործարքներ, ապա մաքսային արժեքը որոշելիս կիրառում են այլընտրանքային մեթոդներ:

Մեթոդ չորրորդ՝ մաքսային արժեքի որոշումը ներքին շուկայում ապրանքի միավորի իրացման գնի հիման վրա: ՀՀ մաքսային օրենսգիրքը սահմանում է, որ եթե Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով տեղափոխվող նույն կամ համանման ապրանքները նույն տեսքով իրացվում են Հայաստանի Հանրապետության ներքին շուկայում, ապա դրանց մաքսային արժեքը որոշվում է համախառն ամենամեծ քանակությամբ նույն կամ համանման ապրանքների միավորի իրացման գնի հիման վրա: Ընդ որում՝ համախառն ամենամեծ քանակության որոշման կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից:

Չորրորդ մեթոդի հիմքում ընկած է հանրապետության ներքին շուկայում վաճառվող ապրանքների գնի ընտրությունը: Ընդ որում, կարող էր այս մեթոդի կիրառման դաշտը սահմանափակվել, եթե կիրառվեին միայն ներքին շուկայի վաճառքի գները: Ուստի, նախատեսվում է մաքսային արժեքը որոշելիս կիրառել նաև արդեն հայտնի նույն կամ համանման ապրանքների իրացման միավորի գները:

Մաքսային արժեքի որոշման այս մեթոդն այլ կերպ անվանում են նաև դեդուկտիվ կամ նվազման մեթոդ, ըստ որի սահմանվում են միավորի այն գինը, որով վաճառվում են մաքսային գնահատման ենթակա ապրանքի միավորի ամենամեծ քանակությունը: Այս մեթոդը կիրառելիս, ըստ ՀՀ մաքսային օրենսգրքի, կատարվում են նվազեցումներ՝ նույն տեսակի ապրանքների իրացման ժամանակ հանրա-

պետությունում սովորաբար կիրառվող կոմիսիոն վճարները և առևտրային վերադիրները, ՀՀ տարածքում այդ ապրանքների փոխադրման, պահեստավորման և մյուս այլ ծախսերը, այդ ապրանքները ՀՀ-ում իրացման համար ենթակա հարկերը, ինչպես նաև այդ ապրանքները մաքսային տարածք փոխադրելու համար վճարված մաքսային վճարները:

Մեթոդ հինգերորդ՝ մաքսային արժեքի որոշումն ըստ հաշվարկային արժեքի: Կրկին, երբ անհնար է դառնում մաքսային արժեքը որոշել վերը նշված չորս մեթոդների օգնությամբ, գործող մաքսային օրենսդրության համաձայն, մաքսային մարմիններն օգտագործում են ըստ հաշվարկային արժեքի ապրանքների արժեքը որոշելու մեթոդը: Հերթական այս մեթոդի գլխավոր առանձնահատկությունը նրանումն է, որ հիմք է ընդունվում ապրանքի այն արժեքը, որը ստացվում է արժեքը կառուցելու հաշվարկային եղանակով:

Գործող օրենսդրությունը սահմանում է, որ հաշվարկային արժեքը բաղկացած է սահմանով տեղափոխվող ապրանքների արտադրության ընթացքում օգտագործված նյութերի և վերամշակման արժեքից, նույն տեսակի ապրանքներն իրացնելիս սովորաբար ստացվող շահույթից և կատարվող ընդհանուր ծախսերից, սովորաբար կատարվող բեռնաթափման, ապահովագրման և նմանատիպ այլ ծախսերից, ինչպես նաև սովորաբար կատարվող կոմիսիոն և միջնորդային ծախսերից: Փաստորեն այս մեթոդի գլխավոր բարդությունը նրանումն է, որ նշված տեղեկությունների աղբյուրները երկրից դուրս են և այս մեթոդի կիրառման լուրջ սահմանափակման պատճառ կարող է ծառայել: Խնդիրը նրանումն է, որ անգամ օտարերկրյա արտադրողի կողմից անհրաժեշտ փաստաթղթերի ներկայացման թույլտվություն տալը չի բացառում, որ դրանք կլինեն մաքսային մարմինների կողմից պահանջվող ամբողջ ծավալով:

Մեթոդ վեցերորդ՝ մաքսային արժեքի որոշման պահուստային մեթոդը: Ինչպես նշում է մաքսային օրենսգիրքը, եթե մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքն անհնար է որոշել մաքսային արժեքի որոշման նախորդ կանոններով, ապա դա որոշվում է «Սակագների և առևտրի գլխավոր համաձայնագրի» սկզբունքներին և ընդհանուր դրույթներին համահունչ այլ միջոցներ-

ԳԼՈՒԽ VII. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՎՃԱՐՆԵՐԸ

Գլխի բովանդակությունը

- «հարկը», «հարկային համակարգը», «հարկային քաղաքականությունը», մաքսատուրքը, մաքսավճարը
- մաքսային սահմանի վրա գանձվող հարկերը
- մաքսային սահմանի վրա գանձվող հաստատագրված վճարները
- մաքսատուրքը և մաքսավճարը

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- բնութագրել «հարկը», «հարկային համակարգը», «հարկային քաղաքականությունը», տարբերել մաքսային սահմանի վրա գանձվող հարկերը և հաստատագրված վճարները,
- պատկերացում կազմել ԱԱՀ, ակցիզային հարկի մասին,
- պատկերացում կազմել հաստատագրված վճարների մասին

7.1. «ՀԱՐԿԻ» ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակակից պայմաններում «հարկ» հասկացությունը հասարակական գիտակցության մեջ կրում է նախապես տրված որոշակիություն, որը, սակայն, ունեցել է իր առաջացման ու զարգացման բազմադարյա պատմությունը, որի ընթացքում հենց ձևավորվել ու կայացել է «հարկ» հասկացության ներկա ընկալումը:

Այս հասկացության բնույթն ու բովանդակությունն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է փորձել տարանջատել երևույթի առաջացման ու զարգացման պատմական և կոնկրետ հարթությունները, քանի որ առաջինը մեծամասամբ պայմանավորում է վերջինի էությունը և դրսևորման հիմնական առանձնահատկությունները:

Այս առումով դեռևս քաղաքակրթության կայացման վաղ շրջանում հարկը ընկալվում էր որպես հասարակականորեն անհրաժեշտ և օգտակար մի երևույթ՝ չնայած այն հանգամանքին, որ այն ստանում էր բացառապես բարբարոսական դրսևորումներ՝ ստրուկների աշխատանք, ռազմական ավար և այլն: Հասարակության հետագա զարգաց-

օգտակար մի երևույթ՝ չնայած այն հանգամանքին, որ այն ստանում էր բացառապես բարբարոսական դրսևորումներ՝ ստրուկների աշխատանք, ռազմական ավար և այլն: Հասարակության հետագա զարգացմանը զուգահեռ աստիճանաբար փոխվել են հարկի և հարկավորման ձևերը՝ առավելագույնս մոտենալով ներկայումս կիրառվող «հարկ» հասկացության բովանդակությանը: Անփոփոխ է մնացել այն արմատական դրդապատճառը, ըստ որի՝ հարկը շարունակում է միջնորդավորել հասարակության համար անհրաժեշտ այդ հասարակության առանձին անդամների և նույն հասարակության կողմից ընդունված ու գործող կազմակերպարավական տեսակների կողմից ստեղծվող անհատական կամ մարդկանց խմբերի եկամուտների մի մասի հանրայնացման գործընթացը:

Թե՛ պատմական և թե՛ կոնկրետ տեսանկյուններից մարդկային հանրությունը միատարր չի եղել և չէ. հասարակության անդամները մեկը մյուսից ակնհայտորեն տարբերվում են կենսաբանական և մտավոր հատկանիշներով: Սակայն մարդկության ամբողջ պատմության ընթացքում և ներկայումս մարդկանց միավորում են այնպիսի ընդհանուր հրամայականներ ու հիմնախնդիրներ, որոնք վերաբերում են արտաքին թշնամուն հակազդեցությանը, բնության տարերային ուժերի դեմ պայքարին, ամբողջ հասարակության շահերից բխող տնտեսական և սոցիալական ծրագրերի իրականացմանը, անապահով խավերի գոյության նվազագույն պայմանների ստեղծմանը և մի շարք այլ հասարակական պահանջների կատարմանը: Հասարակության կենսագործունեության համար նշված ուղղություններով հնարավորությունների և ներուժի միավորման պահանջն էլ հենց դարձել է և մնում է որպես հարկի գոյության գլխավոր ինչպես՝ պատմական, այնպես էլ՝ կոնկրետ նախապատճառը:

Հասարակական հարաբերությունների՝ վերը նշված արմատական պատճառականությունը չէր կարող դուրս մնալ ուշադրությունից: «Հարկ» հասկացության և հարկման հիմնախնդիրները դարձել են

հետևողական և բազմակողմ հետազոտման առարկա մի դարաշրջանում, երբ տնտեսական հարաբերությունները լայնածավալ մասշտա-

բով, իրավական հավասար որոշակի նախադրությունների առկայության պայմաններում ընդգրկում են ամբողջ հասարակությունը, պայմանավորում են այդ հասարակության ընդհանուր բարեկեցության աստիճանը և անհատներն այդ պայմաններում կրկին կենսաբանական և մյուս տարբերությունների պատճառներով ունենում են մեկը մյուսից տարբերվող մասնակցություն այդ հասարակության ընդհանուր պահանջների նյութականացմանն ու առարկայականացմանը:

Խոսքը վերաբերում է մի քանի դար առաջ սկսված գիտական գործընթացին, երբ հարկի հասարակական անհրաժեշտության գիտակցումը դասական տնտեսագիտական մտքի համար դարձավ պատճառ՝ կատարելու առաջին արմատական ու մինչ այժմ հիմնարար դիտվող աշխատանքները, որոնք ուղղված էին ապրանքադրամական հարաբերությունների համատարած զարգացման, հարկի էության, կատարած գործառույթների, հարկման սկզբունքների, ինչպես նաև մի շարք երկրներում պետականության կայացման ու ամրապնդման ուղղությունների բացահայտմանն ու հիմնավորմանը:

Ցանկացած երկրի տնտեսական կյանքի գլխավոր բաղկացուցիչներից է պետության կողմից իրագործվող հարկային քաղաքականությունը: Հարկային հարաբերությունների ձևավորմանն ու տնտեսության կայուն զարգացմանը նպաստող, բարենպաստ գործարար, այդ թվում ներդրումային միջավայր ապահովող հարկային համակարգերի ստեղծման ու զարգացման հիմնախնդիրները այժմեական են ցանկացած սոցիալ-տնտեսական և հասարակական-քաղաքական համակարգերում: Հարկային հարաբերությունների դերն էլ ավելի կարևոր է այն երկրների համար, որոնք դեռևս գտնվում են հասարակության կենսագործունեության բոլոր բնագավառների լուրջ բարեփոխումների փուլում:

Հայաստանի Հանրապետությունում անկախության հռչակումից ի վեր արդեն իսկ մշակվել, ընդունվել և կիրառվում է ազատական տնտեսական հարաբերությունները կարգավորելու՝ այդ թվում նշանակալի ու բազմազան հարկային օրենսդրություն, որի գործողությունը պայմանավորում է հանրապետության հարկաբյուջետային հատվածի ներկան:

Ուստի «հարկ» հասկացության և հարկային հարաբերությունների զարգացման օրինաչափությունների անդրադարձը նպատակահարմար է կատարել՝ ելակետ ընդունելով առաջին հերթին ՀՀ հարկային և մյուս օրենսդրության մեջ արտացոլված և օրենքի ուժ ստացած սահմանումները: Առավել ևս, որ այդ օրենքներն իրենց հիմնական դրույթներով հիմնականում համապատասխանում են միջազգային պրակտիկայում կիրառվող նմանատիպ օրենսդրական փաստաթղթերին, այսինքն զգալիորեն հաղորդակից են հարկային հարաբերությունների բնագավառին վերաբերող արդեն իսկ կուտակված միջազգային տնտեսագիտական մտքին և փորձին:

«Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ հարկը պետական և հասարակական կարիքների բավարարման նպատակով համապարտադիր և անհատույց վճար է, որը գանձվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից (այդ թվում՝ ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանցից, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց հիմնարկներից, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց մասնաճյուղերից, ներկայացուցչություններից), հիմնարկներից, տեղական ինքնակառավարման մարմիններից հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով, չափերով և սահմանված ժամկետներում:

«Հարկի» նշված սահմանմանը համապատասխան հարկային են այն հարաբերությունները, որոնք առաջանում են պետական և հասարակական կարիքների բավարարման համար գլխավոր պատասխանատու պետության և հանրագուտ ու տնտեսական գործունեությամբ զբաղված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միջև: Ընդ որում, ըստ հարկի սահմանման, հարկային հարաբերություններն

իրենց համապարտադիր ու անհատույց լինելով փաստորեն կրում են մեկ ուղղությամբ շարժվելու և պարտադրական լինելու գլխավոր հատկանիշները:

Միաժամանակ հարկային հարաբերությունների կարգավորման տեսանկյունից առաջնային ու հիմնարար է այն, որ հանրապետության միասնական բյուջետային համակարգը հիմնվում է ֆինանսական, դրամավարկային և հարկային միասնական պետական քաղաքականության վրա:

Քանի որ արտաքին առևտրային գործունեությունն արդեն մաքսային սահմանի վրա ունի իր զգալի տեղը և ազդեցությունը պետական բյուջեի ձևավորման վրա, ուստի պետք է ելնել նաև նրանից, որ ՀՀ-ում իրականացվում է միասնական մաքսային քաղաքականություն, որը Հայաստանի Հանրապետության համընդհանուր տնտեսական քաղաքականության անբաժանելի մասն է:

Հանրապետությունում գործում է հարկային հարաբերությունների համակարգ, որը հետևանք է համընդհանուր տնտեսական քաղաքականության իրագործման, որտեղ իրենց նպատակներն ու խնդիրներն ունեն վերջինիս մասը կազմող ինչպես հարկային քաղաքականությունը, այնպես էլ՝ արտաքին առևտուրը կանխորոշող միասնական մաքսային քաղաքականությունը:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ «հարկ» հասկացության, հարկերի տեսակների սահմանման և հարկային հարաբերությունները կարգավորելու տեսանկյունից հանրապետության համար հիմնարար «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքում բացակայում է հղումը հարկային քաղաքականության տեղի, դերի և նպատակների, ինչպես նաև վերը թվարկվածների հետ վերջինիս կախվածության մասին: Մնում է այն տպավորությունը, որ «պետական և հասարակական կարիքների բավարարման նպատակը» «անհատույց և համապարտադիր վճարի» միջոցով ենթակա չէ տնտեսական որոշակի քաղաքականության: Այս առումով կարելի է հավելել նաև այն, որ հանրապետությունում գործում է միասնական հարկային համակարգ:

Ի տարբերություն «հարկային համակարգ» և «հարկային քաղաքականություն» հասկացությունների, որոնք դեռևս չունեն օրենսդրական սահմանումներ՝ հանրապետության մաքսային օրենսգիրքը սահմանում է մաքսային քաղաքականության տեղը և բացի այդ, նախանշում է վերջինիս նպատակները: Դրանք են. ՀՀ մաքսային սահմանով և մաքսային տարածքում ապրանքաշրջանառության մաքսային հսկողության, ինչպես նաև մաքսային քաղաքականության իրագործման այլ միջոցների արդյունավետ կիրառումը, մասնակցությունը տնտեսական անկախության և անվտանգության ապահովմանը, ներքին շուկայի պաշտպանությանը, ազգային տնտեսության զարգացմանն ուղղված տնտեսական քաղաքականության այլ խնդիրների իրագործումը և աջակցությունը:

Նշված նպատակների կենսագործումն ունի ուղղակի առնչություն հանրապետության արտաքին առևտրի հեռանկարում ակնկալվող ուրվագծի հետ: Այն որոշակիորեն ուղղորդում է արտաքին առևտուրը, երբ փաստորեն հանրապետությունում այդ առևտրի իրականացումը պետք է հետապնդի տնտեսական անկախության, անվտանգության ապահովման գերակայությունը և ներմուծումները չպետք է դուրս մղեն տեղական արտադրողին: Ավելին արտաքին տնտեսական գործունեությունը պետք է ուղղվի հայրենական տնտեսության զարգացմանը: Տվյալ դեպքում, փաստորեն, անպատասխան է մնում արտաքին առևտրի իրականացման նպատակների ժամկետայնության հարցը՝ դրանք կոնկրետ ֆինանսական տարվա, թե ավելի հեռանկարային նպատակներ են: Ըստ ամենայնի, թվարկված նպատակների իրագործումը պետք է դիտել որպես երկարաժամկետ՝ հեռահար բնույթի նպատակներ:

Ինչ վերաբերում է արտաքին առևտրի ընթացիկ նպատակներին, ապա նպատակահարմար է դրան անդրադառնալ, երբ կարտացոլվեն «հարկային համակարգ» և «հարկային քաղաքականություն» հասկացությունների բովանդակությունները: Նշված հասկացությունների միաժամանակ կիրառման պայմաններում պետք է տեղ գտնի

արտաքին առևտրային գործունեությունը և վերջինիս մասնակիցների հարկումը:

«Հարկային համակարգ» և «հարկային քաղաքականություն» հասկացությունների սահմանումների առնչությամբ տնտեսագիտական գրականության մեջ բացակայում է միասնական մոտեցումը: Գրականության մեջ շրջանառվում են նաև «հարկում» կամ «հարկավորում» հասկացությունը, ինչպես նաև մի շարք այլ հասկացություններ, որոնց շուրջ ուսումնասիրությունների առատությունը հավաստում են հարկային հարաբերությունների ինչպես գործնական, այնպես էլ տեսական կարևորությունը ազատական՝ հարաբերությունների պայմաններում: Նախընտրելի է այն սահմանում, ըստ որի վերջինիս տակ հասկացվում է հարկերի, տուրքերի և պարտադիր վճարների ամբողջությունը, որոնք գանձվում են պետության տարածքում հարկային օրենսդրությամբ համապատասխան, ինչպես նաև հարկային հարաբերություններին մասնակից կողմերի իրավունքների և պատասխանատվության համակարգը որոշող նորմերի և կանոնների ամբողջությունը:

Իսկ «հարկային քաղաքականության» նախընտրելի սահմանում է այն, ըստ որի վերջինս իշխանության և կառավարման մարմինների իրավական գործողությունների համալիր է, որոնք որոշում են հարկային օրենքների կիրառման նպատակահարմարությունը:

Հարկային քաղաքականությունը հարկատեսակների մասին առանձին օրենքների զուտ մեխանիկական իրականացումը չէ, այլ վերջիններիս շարունակական կատարելագործումը: Տնտեսագիտական գրականության մեջ տրված են նաև հարկային քաղաքականության ապագային ուղղվածության տարբերակումը: Եթե քաղաքականությունը հեռանկարային է, ապա դա հարկային ռազմավարություն է, իսկ ընթացիկ պահին ուղղված հարկային քաղաքականությունը՝ հարկային տակտիկա:

7.2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՍԱՅՄԱՆԻ ՎՐԱ ԳԱՆՉՎՈՂ ՀԱՐԿԵՐԸ ԵՎ ՎՃԱՐՆԵՐԸ

Անկախացումից հետո պատմական կարճ ժամանակահատվածում ընդունվել և հարկային մարմինների կողմից կիրարկվում է ՀՀ հարկային օրենսդրությունը, որը նույնական է ինչպես միայն ներքին շուկայում գործող ձեռնարկատիրական գործունեության մասնակիցների, այնպես էլ՝ արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների համար: Տվյալ դեպքում արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների համար ելակետային է այն, որ մաքսային սահմանով ապրանքներ տեղափոխելիս մաքսային մարմինների կողմից գանձվում են մաքսային վճարներ, այդ թվում՝

ա) մաքսատուրքեր.

բ) մաքսավճարներ.

գ) մաքսային մարմինների կողմից գանձվող օրենքով սահմանված հարկեր, տուրքեր և այլ պարտադիր վճարներ:

Արտաքին առևտրի մասնակիցներից սահմանի վրա գանձվող հարկերը և պարտադիր վճարներն են ավելացված արժեքի հարկը, ակցիզային հարկը, ներմուծվող դիզելային վառելիքի և բենզինի համար հաստատագրված վճարը, ներմուծվող ծխախոտի արտադրանքի համար հաստատագրված վճարը, բնապահպանական վճարը և ճանապարհային վճարը: Բնականաբար վերջինները վճարում են նաև մաքսատուրք և մաքսավճար:

Ավելացված արժեքի հարկ (ԱԱՀ): Այս հարկատեսակը կիրառվում է եվրոպական երկրների մեծ մասում, ինչպես նաև Հնդկաստանում, Բրազիլիայում, Կոլումբիայում, ճապոնիայում և այլ երկրներում: Չնայած ԱԱՀ-ը լայն կիրառում է ստացել բոլոր աշխարհամասերում, սակայն ավելի հաճախ կոչում են «եվրոպական հարկ»: ԱԱՀ-ն մտցվել է կիրառության մեջ 1968թ. սեպտեմբերի 1-ից: 1970-ական թվականներից ԱԱՀ-ն սկսել է կիրառվել բազմաթիվ եվրոպական երկրներում: Վերջինիս զգալիորեն նպաստեց Եվրամիության

կողմից 1977թ.-ին ընդունված դիրեկտիվը, որն ունիֆիկացիայի էր ենթարկում իրավական նորմերը, կարգավորում էր ԱԱՀ-ի հավաքագրումը ԵՄ անդամ երկրներում, և այն հաստատվեց որպես հիմնական անուղղակի հարկ և սահմանվեց նրա պարտադիր կիրառումը ԵՄ անդամ երկրներում: Ավելին, այն երկրները, որոնք նպատակ ունեն ապագայում անդամակցելու ԵՄ, ԱԱՀ-ի գործող համակարգի գոյությունը պարտադիր է:

Հայաստանի Հանրապետությունում այս հարկը սկսել է կիրառվել 1992թ. հունվարի 4-ի ՀՀ նախագահի թիվ ՆՀ-49 «Ձեռնարկություններից, կազմակերպություններից և քաղաքացիներից գանձվող հարկի մասին» հրամանագրով և ներդրվել է 1992թ. հունվարի 5-ին: Ներկայումս ԱԱՀ-ի կիրարկման կապակցությամբ հարկային հարաբերությունները կարգավորվում են 1997թ. մայիսի 14-ին ընդունված և նույն տարվա հուլիսի 1-ից գործողության մեջ դրված «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքով՝ իր լրացումներով և փոփոխություններով:

Կարևոր են այս հարկատեսակի արտաքին առևտրատնտեսական գործունեության նկատմամբ կիրառելու օրենսդրական դրույթները: Այս առումով առաջին հերթին՝ ՀՀ ներմուծվող ապրանքների համար ներմուծման պահին հարկվող շրջանառություն է համարվում դրանց՝ օրենքով սահմանված կարգով որոշված մաքսային արժեքի և գանձվող մաքսատուրքի ու ակցիզային հարկի գումարը: Ակնհայտ է նշված դրույթի հարկաբյուջետային ուղղվածությունը: ԱԱՀ-ը դառնում է պետական բյուջեի եկամուտ այն պահին, երբ ապրանքը միայն հատում է մաքսային սահմանը: Ավելին, տեղ է գտնում նաև այն արդյունքը, որ հենց մաքսային սահմանի վրա բարձրանում է ներմուծման գինը, քանի որ վերջինս դառնում է հետագայում այդ ապրանքը հանրապետության տարածքում իրացնելու գնի հիմք, որը այլ հավասար պայմաններում կարող է նշանակել նշված ապրանքների սպառման ծավալների կրճատում:

Ի տարբերություն մյուս անուղղակի հարկատեսակների, փաստորեն մեկ անգամ վճարված լինելու հանգամանքի փաստաթղթային

հիմնավորումը հնարավորություն է տալիս այդ գումարները հաշվանցել կամ պակասեցնել: Այսպես, ԱԱՀ-ը հաշվարկելիս ԱԱՀ վճարող անձինք հաշվետու ժամանակաշրջանում պետական բյուջե են վճարում այդ ժամանակաշրջանում իրականացված հարկվող գործարքների հարկվող շրջանառության նկատմամբ հաշվարկված ԱԱՀ-ի գումարը, որից հաշվանցվում (պակասեցվում) են՝ արտադրական և այլ առևտրային նպատակներով հանրապետության ներքին տարածքում հաշվետու ժամանակաշրջանում ձեռք բերված ապրանքների մատուցված ծառայությունների մատակարարների կողմից սահմանված կարգով ներկայացված հաշիվներում առանձնացված ԱԱՀ-ի գումարի չափով: Բացի այդ՝ հաշվանցվում կամ պակասեցվում է հանրապետության տարածք ներմուծված ապրանքների համար մաքսային մարմինների կողմից գանձված ԱԱՀ-ի գումարների չափով:

Միաժամանակ կարևոր է արտահանման գործարքների նկատմամբ ԱԱՀ-ի հարկման հարցը: Այս առումով, օրենքի՝ արտոնություններ և զրոյական դրույթաչափով հարկման բաժնում ամրագրված է, որ ԱԱՀ-ի զրոյական դրույթաչափը կիրառվում է՝ ՀՀ մաքսային սահմանից դուրս արտահանվող ապրանքների հարկվող շրջանառության նկատմամբ: Ավելին, զրոյական դրույթաչափով հարկվող գործարքների իրականացման դեպքում ԱԱՀ վճարողների մոտ դրանց հետ կապված ձեռք բերված ապրանքների և մատուցված ծառայությունների գծով մատակարարների կողմից ներկայացված հարկային հաշիվներում առանձնացված ԱԱՀ-ի գումարները ենթակա են վերադարձման (հաշվանցման) ընդհանուր կարգով: Փաստորեն, արտահանման գործարքների մասնակիցների ապրանքների նկատմամբ ԱԱՀ չի կիրառվում: Հանրապետության տարածքում վճարված ԱԱՀ-ն ենթակա է վերադարձման: Տվյալ դեպքում արտահանման խրախուսման մասին խոսք գնալ չի կարող, քանի որ արտահանողը ԱԱՀ-ը վճարելու է արդեն արտահանման երկրի օրենսդրությամբ համապատասխան: Այսինքն, այս դեպքում տեղ է գտնում տեղական արտադրանքին հավասար պայմանների ապահովման մասին:

Այս հարկատեսակի բնութագիրը ամբողջական չի լինի, եթե չնշվի հատկապես արտահանման ներուժ ունեցող գործունեության բնագավառների նկատմամբ ԱԱՀ կիրառման պայմանների մասին: Եթե համաձայն ԱԱՀ-ի գործող օրենքի, այս հարկից ազատվում են ի թիվս այլ ուղղությունների, այնպիսի երևույթներ, ինչպիսիք են հացի և մազուրի իրացումը, ապա այս հարկատեսակից ազատման արտոնությունը, որը վերաբերում է «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանված ցանկում նշված թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի ...» և «թանկարժեք մետաղներից պատրաստված ոսկերչական նշանակության կիսաֆաբրիկատների» իրացմանը, ապա տվյալ դեպքում հարկատեսակից ազատվում է հանրապետության համար գերակա դիտվող և արդեն արտահանման դրական փաստացի արդյունքներ ցույց տված ակնագործության և ոսկերչության ոլորտը:

Այսպիսով, ավելացված արժեքի հարկի գործող օրենքի դրույթները ընդգծում են արտաքին առևտրի՝ հատկապես ներմուծման հատվածի նկատմամբ հարկաբյուջետային ակնհայտ շեշտադրումը: Չնայած պետք է նկատել, որ հանրապետությունում կրկին նույն օրենքի գործողությամբ տրված արտոնության արդյունքում տեղ է գտել արտահանման ներուժ ունեցող ոլորտի նկատելի զարգացում:

Ակցիզային հարկ. Այս անուղղակի հարկը Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանվել է ՀՀ նախագահի 1992թ. հունվարի 27-ի հրամանագրով: Առանձին ապրանքատեսակների իրացման գծով ակցիզային հարկը ներդրվեց 1992թ. փետրվարի 1-ից, իսկ ներմուծվող ապրանքատեսակների նկատմամբ՝ 1992թ. հուլիսի 1-ից՝ «Ակցիզային հարկի մասին» 1992թ. հունիսի 6-ին ընդունված ՀՀ օրենքի համաձայն: Ներկայումս այս հարկի գծով առաջացող հարկային հարաբերությունները կարգավորվում են 2000թ. հուլիսի 7-ին ընդունված և նույն տարվա օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ դրված «Ակցիզային հարկի մասին» ՀՀ օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետությունում ակցիզային հարկի կարևոր առանձնահատկություններից է այն, որ հարկի հաշվարկման ժա-

մանակ կիրառվում են բացառապես կայուն դրույքաչափեր, անկախ գործունեության արդյունքների մեծությունից և սահմանվում են հարկման բազայի միավորի նկատմամբ բացարձակ գումարով: Այսպես՝ ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքներն են գարեջուրը, խաղողի և այլ գինիները, գինեմյուսը, սպիրտը և սպիրտային խմիչքները, ծխախոտի արդյունաբերական փոխարինիչները, սիգարները, սիգարելաները, սիգարետները, բենզինը, նավթամթերքները, դիզելային վառելիքը»: Ակցիզն առաջին հերթին տարածվում է ալկոհոլային և ծխախոտի արտադրանքի նկատմամբ և հավանաբար կարելի է ասել, որ այն վնասակար սովորույթների դեմ հարկ է, որն ինքնին բացասական չէ:

Սակայն արտաքին առևտրի իրականացման տեսանկյունից կարևոր է, որ ակցիզային հարկ վճարում են վերոհիշյալ ապրանքները ներմուծող կամ արտադրող իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք: Ընդ որում, օրենքով կարող են սահմանվել ակցիզային հարկին փոխարինող հաստատագրված վճարներ: Իսկ ծխախոտի արտադրանքի և ներմուծվող դիզելային վառելիքի ու բենզինի ակցիզային հարկի դրույքաչափերը սահմանվում են առանձին օրենքներով:

Ներմուծվող դիզելային վառելիքի և բենզինի համար հաստատագրված վճար. Հայաստանի Հանրապետությունում այս վճարի մասին օրենքն ընդունվել է 1997թ. դեկտեմբերի 27-ին և ներկայումս գործում է 2000թ. ապրիլի 24-ի և 2001թ. դեկտեմբերի 27-ի փոփոխություններով և լրացումներով հանդերձ օրենքը: Այս հաստատագրված վճարի գլխավոր առանձնահատկությունը նրանում է, որ վճարի գանձումը կախված չէ վճարողների գործունեության արդյունքներից և մաքսային արժեքից: Ընդ որում, այս վճարը ներառում է ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերը:

Ծխախոտի արտադրանքի համար հաստատագրված վճար. Հայաստանի Հանրապետությունում արդեն այս վճարի մասին օրենքն ընդունվել է 2000թ. մարտի 24-ին և ներկայումս գործում է 2001թ. դեկտեմբերի 27-ի փոփոխություններով օրենքը: Վերը նշված վճարի

նմանությամբ, արդեն այս հաստատագրված վճարի առանձնահատկությունը նրանում է, որ վճարի գանձումը կախված չէ միայն վճարողների գործունեության արդյունքներից: Այս վճարի վճարողներն են հանրապետություն ծխախոտի արտադրանք ներմուծող և դրանք հանրապետությունում արտադրող ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք:

Ընդ որում, այս վճարը ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերից բացի՝ ներառում է նաև մաքսատուրքը և դրանց վճարումն անկախ է մասնակիցների տնտեսական գործունեությունից:

Բնապահպանական և ծանապարհային վճարներ. Հայաստանի Հանրապետությունում այս վճարները գանձվում են համաձայն փաստաթղթերի դրույթներին համապատասխան: Բնապահպանական վճարը չունի ուղղակի տնտեսական նշանակություն, սակայն բնապահպանական, նկատառումներով գանձվում է հանրապետություն ներկրվող և շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող ապրանքների նկատմամբ: Ծանապարհային վճարների դեպքում վերջինս փաստորեն վերաբերում է արտաքին առևտրի այն մասնակիցներին, որոնք բեռները հանրապետություն են ներկրում՝ ավտոմոբիլային փոխադրամիջոցներով:

Մաքսատուրք և մաքսավճար. Տարբեր երկրների հետ հանրապետության արտաքին առևտուրը և հատկապես ներմուծվող ապրանքների տեսականին բազմազան է և անընդհատ ենթարկվում է փոփոխության: Այդ ապրանքներից շատերը իրենց սպառողական հատկանիշներով կարող են արտադրվել նաև հանրապետությունում: Միաժամանակ ապրանքների մի զգալի շարք հանրապետության ներքին տարածք կարող են մտնել միայն համապատասխան ներկրումների հաշվին: Այդպիսի ապրանքների ոչ լրիվ ցանկի մեջ կարող են ներառվել սուրճը, կակաոն, ցիտրուսները, վառելանյութը, մետաղները, ավտոմեքենաները և այլն:

Արտաքին առևտրի կարգավորման առնչությամբ տնտեսագիտական գրականության մեջ օգտագործում են «սակագնային կար-

գավորում» հասկացությունը, որի համակարգում կարևոր դեր են խաղում ներմուծման մաքսային տուրքերը: Համընդհանուր է տեսակետը, ըստ որի՝ արտահանման տուրքերի կիրառումը հակասում է ազատ մրցակցային հարաբերությունների զարգացման և ուստի տարածաշրջանային և միջազգային առևտրական համաձայնագրերը, որպես կանոն, չեն խրախուսում այդ տուրքերի կիրառումը:

Մաքսատուրքերը կիրառելիս առաջին հերթին անհրաժեշտ է հաշվի առնել դրանց տնտեսական բովանդակությունը, կատարած գործառույթները: Այս առումով տնտեսագիտական գրականության մեջ բացակայում է մաքսատուրքերի բնույթի և դրանց կողմից կատարվող գործառույթների նկատմամբ միասնական մոտեցումը:

Արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերությունները ազատ մրցակցային տնտեսության զգալի մասն են, և վերջինիս պայմաններում մաքսատուրքերը արտաքին առևտրի կարևոր կարգավորիչ են: Նախկինում և ներկայումս մաքսատուրքերի միջոցով պետությունը կարող է խրախուսել ապրանքների արտահանումն ու ներմուծումը կամ սահմանափակել ապրանքների ազատ տեղաշարժը՝ տեղական արտադրողների համար ստեղծելով մրցակցային հավասար կամ առավել բարենպաստ պայմաններ:

Ըստ գործող օրենսգրքի՝ մաքսատուրքերը մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման համար սահմանված կարգով և չափով պետական բյուջե գանձվող պարտադիր վճարներ են: Հանրապետությունում արտահանման մաքսատուրքերի դրույքաչափերը սահմանված են 0 տոկոս, իսկ ներմուծմանը՝ 10 տոկոս, ընդ որում ներմուծման մաքսատուրքի դրույքաչափերը նախատեսված են «Արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկում» (ՄՏԳԱԱ) ընդգրկված ոչ բոլոր ապրանքային խմբերի համար:

Սակագնային կարգավորման առնչությամբ մաքսատուրքերի՝ վերը բերված գործող մակարդակները հանրապետությունում ընդունվել են ոչ անմիջապես և այս առումով մաքսատուրքերը ենթարկվել են որոշակի փոփոխությունների: Այսպես՝ դեռևս 1993թ.-ից հանրապե-

տուրքային մաքսային ցանկում ընդգրկված էին ընդամենը շուրջ հարյուր անվանում ապրանք, որոնք մեկը մյուսից տարբերակվում էին երկնիշ ծածկագրերով: Այդ շրջանում գործում էր ապրանքների ներկրման նկատմամբ մաքսատուրքի դրույքաչափերի զրոյից մինչև հիսուն տոկոս սահմանը: Առավելագույն դրույքաչափերը կիրառվում էին միայն սահմանափակ թվով ապրանքների նկատմամբ, իսկ միջին կշռված դրույքաչափը 5 տոկոսից էլ ցածր էր: Իսկ արդեն 1997թ.-ին մաքսատուրքերի նշված հինգ դրույքաչափերի համակարգը վերացվեց, և սկսեցին կիրառել միայն 0 և 10 տոկոս դրույքաչափեր: Նշվածին զուգահեռ, ԱՀԿ-ին անդամակցության շրջանակներում հանրապետությունը ներկայացրել էր մաքսատուրքի 22 տոկոսի առաջարկ: Վերջիններս այդ առաջարկը չէին ընդունել՝ պատճառաբանելով, որ գործող մակարդակներն ավելի ցածր են և ներկայումս հանրապետությունը, ԱՀԿ-ին անդամակցելով, չի կարող կիրառել մաքսատուրքերի ավելի բարձր մակարդակ, քան սահմանված է գործող օրենսգրքով:

Իսկ ոչ սակագնային կարգավորման առնչությամբ կարելի է ասել, որ ներմուծման և արտահանման նկատմամբ քանակական սահմանափակումներ՝ քվոտաներ կամ սակագնային քվոտաներ, չի կիրառել և այսպես կոչված ներմուծման նվազագույն գների համակարգ չի ունեցել: Ներկայումս Եվրոպական միության հետ կնքված պայմանագրով լիցենզավորման ենթակա է դեպի ԵՄ արտահանվող մանածագործվածքների և հագուստեղենի արտադրանքը: Նախկինում հանրապետությունում արհեստականորեն ցածր գներով արտահանումները կամ արտահանումների թերհայտարարագրումները բացառելու նպատակով սև և գունավոր մետաղների նպատմամբ օգտագործվել են, այսպես կոչված, արտահանման նվազագույն գներ, որոնք կիրառվում էին որպես հղման գներ հարկման շրջանառությունը որոշելիս: Այս նվազագույն հղման գները կիրառությունից հանվել են 1999թ.-ի կեսերից:

Փաստորեն ներկայումս որպես ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ հանրապետությունում կիրառվում են միայն այն հարկատեսակները, որոնք բերվել են ավելի վաղ: Այժմ հանրապետություն-

ում ոչ սակագնային միջոցներով կանոնակարգում կիրառվում է միայն առողջապահական, անվտանգության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության նպատակներով, իսկ բոլոր տեսակի զենք ու զինամթերքի և միջուկային նյութերի ներմուծումն ու արտահանումը կատարվում է միայն ՀՀ կառավարության թույլտվությամբ:

Իսկ մաքսավճարը սահմանված կարգով և չափով զանձվող, պետական բյուջեում հաշվառվող պարտադիր վճար է, որն օգտագործվում է մաքսային գործի զարգացման և մաքսային մարմինների նյութատեխնիկական և սոցիալական բազայի ապահովման նպատակով: Ապրանքների արտահանման ու ներմուծման նկատմամբ արդեն մաքսավճարն իրենից ներկայացնում է ԱՀԿ-ի հետ համագործակցության արդյունք: Կրկին դեռևս 1993թ.-ին ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ զանձվում էր ապրանքների մաքսային արժեքի 0,15 տոկոսի չափով մաքսավճար, իսկ 1996թ.-ին այդ դրույքը հասցվեց 0,3 տոկոսի: Վերջին փաստը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ մաքսավճարներն օգտագործվում են մաքսային գործի զարգացման նպատակներով: 1997թ.-ին սահմանվեց մաքսավճարի 1200 ԱՄՆ դոլարին հավասար վերին սահման, իսկ 1999թ.-ից սկսած՝ վերացվեց մաքսավճարի զանձման արժեքային սկզբունքը, որը փոխարինվեց մաքսային ձևակերպման դիմաց զանձվող մոտ 3500 ՀՀ դրամ վճարով և բեռների յուրաքանչյուր տոննայի մաքսային հսկողության դիմաց զանձվող 300 դրամ հավասար վճարով:

Հանրապետությունում հարկման առաջնահերթությունը շրջանցել է արտաքին առևտրի բնագավառը: ԱՀԿ-ին անդամակցության շրջանակներում հանրապետությունը ներկայումս կիրառում է ազատական դիտվող մաքսատուրքերի և մաքսավճարների մակարդակներ, ընդ որում մաքսատուրքերը կիրառվում են միայն ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ: Արտաքին առևտրի բնագավառում հանրապետությունը չունի ոչ սակագնային կարգավորման լծակներ, արտաքին առևտրի մասնակիցներից զանձվում են վերը թվարկված հարկերի և վճարների տեսակները, որը վկայում է այն մասին, որ հարկային օրենսդրության կիրառումը մաքսային սահմանի վրա կրում է ֆիսկալ բնույթ:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ի՞նչ է «հարկը», «հարկային համակարգը» և «հարկային քաղաքականությունը»:
- Ի՞նչպիսի՞ հարկեր են գանձվում ՀՀ մաքսային սահմանին:
- Ի՞նչպիսի՞ հաստատագրված վճարներ են գանձվում ՀՀ մաքսային սահմանին:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենք: Ընդունված է 14.04.1997թ.:
2. «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենք: Ընդունված է 24.06.1997թ.:
3. И.В.Короваева: Налоговое регулирование рыночной экономики. М. 2000.
4. «Ակցիզային հարկի մասին» ՀՀ օրենքը: Ընդունված է 07.07.2000թ.:

ԹԵՄԱ VIII. ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԵՎ ՈՉ ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

ԳԼԽԻ ԲՈՎԱՆՈՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- արտաքին տնտեսական քաղաքականության դերը ՀՀ տնտեսական զարգացման գործում
- մաքսային քաղաքականությունը որպես ԱՏԳ-ի կարգավորման միջոց
- մաքսասակագնային կարգավորման միջոցների տարրերը և բովանդակությունը
- ոչ սակագնային միջոցների էությունը ու նշանակությունը
- ոչ սակագնային սահմանափակումների էությունը

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- պատկերացում կազմել մաքսասակագնային կարգավորման միջոցների վերաբերյալ
- պատկերացում կազմել ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների վերաբերյալ

8.1. ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԵՎ ՈՉ ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԱՏԳ-Ի ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Համաշխարհային տնտեսության մեջ ներկայումս ընթացող գլոբալիզացիայի պայմաններում, որին նպաստող ամենակարևոր գործոններից մեկը տնտեսական ինտեգրացիայի խորացումն է ամբողջ աշխարհում, կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում այդ գործընթացի լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ստեղծումը: Սակայն ինչպես ցույց են տալիս աշխարհի զարգացած երկրների անցած ուղին և ներկայումս ընթացող ինտեգրացիոն գործընթացները, առանց համաշխարհային տնտեսության մեջ ինտեգրացվելու ճիշտ քաղաքականության, անհնար է ակնկալել տնտեսական զարգացման լուրջ հեռանկարներ: Իսկ ինտեգրացիոն նման գործընթացների մեջ

ընդգրկվելու առաջին և ամենակարևոր նախապայմանը ազատական և բաց տնտեսական ու առևտրային քաղաքականության իրականացումն է: Հետևաբար ազատական ու բաց տնտեսական քաղաքականությունը, դրան համապատասխան օրենսդրական ու ինստիտուցիոնալ դաշտի ստեղծումը և նման քաղաքականության վրա կառուցված տնտեսության ինտեգրացումը համաշխարհային տնտեսությանը, զարգացման ամենաարդյունավետ ուղին է և այլընտրանք չունի: Ակնհայտ է, որ առանց հաշվի առնելու համաշխարհային տնտեսության զարգացման միտումները՝ Հայաստանը չի կարող ինտեգրվել դրան, իսկ մինչև 1991թ. չէր կարող հանդես գալ որպես միջազգային հարաբերությունների սուբյեկտ:

Հայաստանի քաղաքական և տնտեսական անկախացումը, համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրվելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված շուկայական հարաբերությունների ձևավորումն անխուսափելի դարձրին ինքնուրույն տնտեսական քաղաքականության մշակումն ու իրագործումը:

Ընդհանուր առմամբ Հայաստանը որդեգրել է արտաքին առևտրատնտեսական գործունեության ազատականացման ուղի: Չնայած արտաքին տնտեսական գործունեությամբ զբաղվում են զգալի թվով տնտեսվարող սուբյեկտներ, և այս առումով սահմանափակումներ գոյություն չունեն, այդուհանդերձ պետությունը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների զարգացման և կարգավորման համար օգտագործում է մի շարք լծակներ:

Համաշխարհային տնտեսության մեջ տեղի ունեցող ինտեգրման գործընթացներն ավելի են խորացնում տարբեր երկրների տնտեսական կապերը, որոնք ուղեկցվում են այդ երկրների միջև ապրանքների, ծառայությունների, մտավոր գործունեության օբյեկտների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժի ակտիվացմամբ: Արտաքին առևտրային կապերը ձևավորվում են տվյալ երկրի տնտեսական կայունացման ու զարգացման պահանջներից ելնելով: Սովորաբար փոքր երկրները, այդ թվում նաև ՀՀ-ն, իրենց արտաքին տնտեսական կապերը չեն կառուցում այլ երկրներում տնտեսական և քաղաքական ազդեցություն ունենալու համար, այլ ցանկանում են ստեղծել

փոխհամաձայնության վրա ձևավորվող հարաբերություններ: Այդ երկրները գերադասում են ունենալ ազատ տնտեսական հարաբերություններ, սակայն սեփական տնտեսության որոշ ճյուղերի նկատմամբ ձգտում են վարել հովանավորչական քաղաքականություն: Փոքր երկրները արտաքին տնտեսական կապեր են հաստատում նաև տարածաշրջանային երկրների հետ տնտեսական սերտաճման համար, որի նպատակը տնտեսական աճի ապահովումն է: Տարածաշրջանային համագործակցությունն իրականացվում է տարածաշրջանի երկրների շահերը շոշափող համատեղ ծրագրերի մշակման ու իրականացման, տնտեսական սերտաճման ապահովման, ազատ առևտրի, մաքսային միության և նմանատիպ այլ կառույցներին անդամագրվելու միջոցով այդ երկրների ընդհանուր շուկայի ձևավորման համար: Այսօրվա դրությամբ ստեղծված է միջազգային տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման համակարգ, որն ամրագրված է Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) ստեղծման մասին 1944թ.-ի համաձայնագրում: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության պաշտոնապես հայտարարված նպատակն է հանդիսանում ապրանքների և ծառայությունների ազատ առևտրի համար պայմանների ստեղծման ճանապարհով միջազգային տնտեսական զարգացման ապահովումը:

ՀՀ-ն ԱՀԿ-ի անդամ է դարձել 2003թ.-ի փետրվարի 5-ին, որը կարևոր իրադարձություն է ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական տեսակետից, քանի որ դրանով հաստատվում է ՀՀ տնտեսության ազատականացմանը և առևտրի համաշխարհային համակարգին ինտեգրման ձգտումը:

Արտաքին առևտրային քաղաքականությունը իրենից ներկայացնում է միջոցառումների համակարգ, որն ուղղված է ներքին շուկայի պաշտպանությանը, արտաքին առևտրի ծավալների ավելացման խթանմանը և առևտրի ոլորտում կառուցվածքային փոփոխությունների իրականացմանը:

Տնտեսական հարաբերությունների պետական կարգավորման հիմնական գործիքներից մեկը մաքսային քաղաքականությունն է, որի իրականացման հիմնական միջոցներից է մաքսասակագնային կարգավորումը: Մաքսային քաղաքականության իրականացման ցանկալի մա-

կարդակ ապահովելու համար անհրաժեշտ է ունենալ մաքսասակագնային կարգավորման արդյունավետ ու գործուն համակարգ: Արտաքին տնտեսական կապերի պետական կարգավորման ժամանակակից համակարգերի հիմնական առանձնահատկությունն է դրանց համապարփակ նորմատիվաիրավական բազայով ապահովվածությունը: Գործուն օրենսդրական բազան երաշխավորում է պետական կարգավորման իրավական կայունությունը: Ընդունվում են հատուկ օրենքներ, օրենսդրական ակտեր, որտեղ նշվում են գործադիր իշխանության մարմինների իրավասության շրջանակները, արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները: Մաքսասակագնային կարգավորմանն ուղղված օրենսդրության բովանդակությունը, դրանում կատարվող փոփոխությունները կախված են միջազգային առևտրին տվյալ երկրի մասնակցության աստիճանից և այդ երկրի զարգացման միտումներից:

Մաքսային սակագինն իրենից ներկայացնում է պետության մաքսային տարածք ներմուծվող 'ա այդ տարածքից արտահանվող մաքսատուրքով հարկվող ապրանքների համակարգված ցանկ:

Սովորաբար արտաքին տնտեսական քաղաքականության տակ հասկանում ենք պետության գործունեությունը, որն ուղղված է այլ երկրների հետ առևտրային հարաբերությունների զարգացմանը և կարգավորմանը: Արտաքին տնտեսական քաղաքականության իրականացումը ենթադրում է արտաքին տնտեսական հարաբերություններում պետության ռազմավարական նպատակների սահմանում, ինչպես նաև մեթոդների և միջոցների մշակում, որոնք ապահովում են դրված նպատակների իրականացումը և արդյունքների պահպանումը:

Արտաքին տնտեսական գործունեությունը ձեռնարկատիրական գործունեություն է ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների, տեղեկատվական, ինտելեկտուալ գործունեության միջազգային փոխանակման ոլորտներում: ՀՀ ԱՏԳ-ն կարգավորվում է ՀՀ օրենքներով, իրավական ակտերով, միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով ու նորմերով, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերով:

ԱՏԳ կարգավորման սակագնային և ոչ սակագնային մեթոդները պետք է կիրառվեն զուգակցված:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո միջազգային առևտրային կազմակերպության ստեղծման փորձեր ձեռնարկվեցին, որոնք կոչված էին ապահովել արտաքին առևտրային քաղաքականության գլոբալ կոորդինացումը: Միջազգային կազմակերպության ստեղծման մասին համաձայնագրի բաժիններից մեկը նվիրված էր սակագնային խնդիրներին, որի վերաբերյալ հատուկ բանակցություններ անցկացվեցին ժնևում: Դրա արդյունքն եղավ սակագների և առևտրի հարցերի վերաբերյալ ժամանակավոր համաձայնագրի ստորագրումը, որն ստացավ Սակագների և առևտրի վերաբերյալ գլխավոր համաձայնագիր (ԳԱՍՏ) անվանումը: Ուժի մեջ մտնելով 1948թ. հունվարի մեկից՝ այս համաձայնագիրը կարծես թե լրացնում էր Միջազգային արժույթային հիմնադրամի աշխատանքը մաքսասակագնային ոլորտում:

Բազմաթիվ պայմանավորվածություններ, ինչպիսիք են ԳԱՍՏ-ի մաքսային արժեքի մասին օրենսգիրքը, Ներմուծման լիցենզավորման մասին օրենսգիրքը, Առևտրում տեխնիկական արգելքների մասին օրենսգիրքը, Մաքսային գործընթացների պարզեցման և ներդաշնակեցման համաձայնագիրը՝ Կիոտոյի համաձայնագիր: Ապրանքների նկարագրման և կոդավորման ներդաշնակեցված համակարգը, հանդիսանում են 90-ական թթ. միջազգային առևտրի հիմքերը:

Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը ստեղծվեց բազմակողմանի առևտրային բանակցությունների (1986-1993), այսպես կոչված, Ուրուգվայական ռաունդի արդյունքների հիման վրա, որը անց էր կացվում ԳԱՍՏ-ի շրջանակներում, որը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության գործելուց հետո (1995թ. հունվարի մեկից) դարձավ նրա բաղկացուցիչ մասը: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության պահանջների համաձայն մաքսային սակագինը պետք է դառնա արտաքին առևտրի կարգավորման հիմնական գործիքը: Այս կազմակերպության հիմնական սկզբունքն է համաշխարհային առևտրի առավելագույն ազատականացումը՝ առևտրային և մաքսային վճարների նվազեցման ճանապարհով:

Մաքսասակագնային կարգավորման միջոցները երկրի արտաքին տնտեսական կապերի վրա պետության ներգործության այնպիսի միջոցներ են, որոնք արտաքին առևտրի շրջանառության վրա ազդում են արժեքային գործոնների օգտագործման շնորհիվ: Առևտրի մաքսասակագնային կարգավորման ցանկացած միջոց բարձրացնում է ապրանքների գները և նվազեցնում դրանց մրցունակությունը: Մաքսասակագնային կարգավորումը առաջացնում է ապրանքների և ծառայությունների փոխանակման սահմանափակում, այդ պատճառով էլ պետք է քայլեր ձեռնարկվեն դրանցից հրաժարվելու ուղղությամբ: Ջարգացած երկրները հանդես են գալիս արտահանման մաքսատուրքերի դեմ և համարվում են ներմուծման մաքսատուրքերի նվազեցման քաղաքականության նախաձեռնողներ: Իսկ թույլ զարգացած, զարգացող և անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների տնտեսությունները զգում են պետության կողմից պաշտպանության կարիք: Ներկայումս գործում են սակագնային կարգավորման միասնական սկզբունքներ և նորմեր, որոնց մեծ ուշադրություն են դարձնում միջազգային մի շարք կազմակերպություններ՝ Համաշխարհային մաքսային կազմակերպությունը, Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը, Միջազգային արժույթային հիմնադրամը և այլն:

Մաքսասակագնային միջոցները կիրառվում են այն ժամանակ, երբ մաքսային մարմինների կողմից իրականացվում է ապրանքների մաքսային ձևակերպում և մաքսային հսկողություն: ԱՏԳ-ի կարևորագույն տնտեսական կարգավորիչը մաքսատուրքն է: Ներմուծման մաքսատուրքերը կարգավորում են ապրանքների ներմուծումը, այդ պատճառով էլ ներմուծման մաքսատուրքերի փոփոխությունը ազդում է ներքին արտադրության վրա: Մաքսատուրքերը նվազեցնելիս ուժեղանում է հայրենական արտադրության վրա օտարերկրյա մրցակիցների ծնշումը, և հայրենական արտադրողները դուրս են մղվում շուկայից: Սակայն սա միաժամանակ օգնում է, որ հայրենական արտադրողները բարձրացնեն արտադրության մրցունակությունն ու արդյունավետությունը: Մաքսատուրքերը որոշվում են համաշխարհային և ազգային գների տարբերության հիման վրա: Եթե մաքսատուրքը սահմանվում է այդ տարբերությունից բարձր, ապա կսահմանափակվի ներմուծվող

ապրանքների մուտքը հայրենական շուկա, այսինքն կգործի մաքսատուրքի հովանավորչական ֆունկցիան: Իսկ եթե ներմուծման մաքսատուրքերը սահմանվեն այդ տարբերությունից ցածր, ապա կստեղծվեն լայն հնարավորություններ ապրանքների ներմուծման համար: Շուկայական տնտեսության պայմաններում պետությունը իրականացնում է ԱՏԳ կարգավորում՝ երկրի անվտանգության և ազգային շահերի պաշտպանության ապահովման նպատակով: Պետական մարմինների գործունեությունը ԱՏԳ կարգավորման ուղղությամբ գործնականում իրականացվում է աշխարհի շատ երկրներում, սակայն դրա մասշտաբները, ձևերը և մեթոդները, կոնկրետ նպատակները և խնդիրները որոշվում են յուրաքանչյուր երկրի կողմից՝ ելնելով դրա մասշտաբներից, դիրքից, պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունից: ԱՏԳ-ի պետական կարգավորումը իրականացվում է տարբեր մեթոդներով, որոնք, կախված դասակարգված չափանիշներից, բաժանվում են՝ տնտեսական, վարչական, սակագնային և ոչ սակագնային մեթոդների: Վարչական մեթոդները ներառում են պետության կողմից սահմանված կանոնները, նորմատիվներն ու սահմանափակումները, որոնց օգնությամբ պետությունը իրականացնում է անուղղակի ներգործություն ԱՏԳ-ի սուբյեկտների վրա՝ ծառայեցնելով դրանց գործունեությունը հասարակության շահերին: Վարչական մեթոդները ըստ էության հակասում են շուկայական հարաբերությունների բնույթին և այդ իսկ պատճառով դրանց կիրառման ուղորտը աստիճանաբար նեղանում է:

8.2. ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԱՐՐԵՐԸ

Սակագնային մեթոդները կազմում են արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման տնտեսական հիմքը: Արտահանման և ներմուծման հետ կապված գործառնությունների կարգավորման նպատակով, այդ թվում ՀՀ ներքին շուկայի պաշտպանվածության և ՀՀ տնտեսության մեջ կառուցվածքային փոփոխությունների խթանման համար ՀՀ օրենքներին և միջազգային պայմանագրերին համապատասխան սահմանվում են ներմուծման և արտահանման սակագներ:

Մաքսային գործի տեսության մեջ և պրակտիկայում մաքսատուրքի դրույքաչափերը հաճախակի անվանում են մաքսային սակագին: Արտաքին առևտրի կարգավորման դասական գործիք են հանդիսանում մաքսային սակագները, որոնք ըստ իրենց գործունեության բնույթի վերաբերում են տնտեսական կարգավորիչներին: Մաքսային սակագինը իրենից ներկայացնում է վճար, որը գանձվում է ապրանքների մաքսային արժեքից, դրանց կողմից պետության մաքսային սահմանը հատելու դեպքում՝ նախապես սահմանված դրույքաչափով: «Տարիֆ» կամ սակագին բառն առաջացել է Իսպանիայի Կադիս նահանգի Տարիֆ քաղաքի անվանումից:

Ավանդաբար մաքսային սակագինը համարվել է որպես ազգային շուկաների պաշտպանության հիմնական գործիք:

Մաքսային սակագինը կարող է սահմանվել որպես.

ա) առևտրային քաղաքականության և ներքին շուկայի պետական կարգավորման գործիք:

բ) մաքսատուրքերի դրույքների իջեցում, որը կիրառվում է այն ապրանքների նկատմամբ, որոնք փոխադրվում են մաքսային սահմանով, համակարգված են ԱՏԳ ապրանքային անվանացանկում:

գ) մաքսատուրքի կոնկրետ դրույք, որն ենթակա է վճարման որոշակի ապրանք ներմուծելու կամ արտահանելու դեպքում:

Մաքսային սակագները մնում են արտաքին առևտրի պետական կարգավորման կարևորագույն գործիքներից մեկը, որը թույլ է տալիս իր օգնությամբ իրականացնել արտադրողների ազգային շահերի պաշտպանությունը օտարերկրյա մրցակցությունից:

Մաքսային սակագինը պարունակում է մաքսատուրքերի կոնկրետ դրույքաչափեր, որոնք ուղղակիորեն ազդում են ներմուծվող ապրանքների գների վրա, երկրում գների ներքին մակարդակի վրա: Սկզբում մաքսատուրքերը օգտագործվում էին ֆիսկալ նպատակով, մասնավորապես զարգացող և անցումային տնտեսություն ունեցող երկրներում, դրա գանձումը իրենից ներկայացնում էր պետական բյուջեն համալրելու կարևոր միջոց:

Մաքսային սակագինը թույլ է տալիս ազդել առևտրային հոսքերի վրա, ապահովել արտաքին առևտրի ծավալի հաշվեկշռի հավասա-

րեցումը, գիտակցաբար ձևավորել տնտեսական կառուցվածք, աստիճանաբար փոխել երկրի դիրքը աշխատանքի միջազգային բաժանման մեջ՝ հեշտացնելով կամ դժվարեցնելով որոշակի ապրանքների ներմուծումը կամ արտահանումը: Ներմուծման մաքսային սակագինը համարվում է արտաքին առևտրի կարգավորման հիմնական գործիք: Դրա հետ մեկտեղ միջազգային առևտրի համակարգի զարգացման գործընթացում մաքսային սակագինը դիտարկվում է որպես արտաքին առևտրի առավել արդյունավետ կարգավորիչ:

Սովորաբար մաքսային սակագինը կիրառվում է երկրի մասշտաբով, սակայն այն դեպքում, երբ մի շարք երկրներ խմբավորվում են և ստեղծում են իրենց մաքսային միությունը, մաքսային սակագինը դառնում է արտաքին տնտեսության կարգավորման ընդհանուր գործիք: Մաքսային միության օրինակ է հանդիսանում Եվրոպական տնտեսական ընկերակցությունը, որտեղ բոլոր անդամ երկրները միավորվել են ընդհանուր մաքսային տարածքում և ունեն ընդհանուր մաքսային սակագին:

Մաքսային սակագները կազմվում են ապրանքային դասակարգիչների հիման վրա, որոնք պարունակում են ապրանքների թվարկում, դասակարգված են համապատասխան սխեմաներում: Ներկայումս ապրանքների առավել տարածված դասակարգիչ է համարվում ճկարագրման համակարգի ներդաշնակեցումը և ապրանքների կոդավորումը: Սրա հետ մեկտեղ կիրառվում է Բրյուսելյան մաքսային անվանացանկը և ՄԱԿ-ի ստանդարտ միջազգային առևտրային դասակարգումը:

Ըստ դրույքների կառուցվածքի՝ մաքսային սակագինը լինում է հասարակ և բարդ: Հասարակը ենթադրում է միասնական դրույքի կիրառում ցանկացած երկրից ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ: Բարդը ներառում է մի քանի դրույքներ միևնույն ապրանքի նկատմամբ, գործում է զարգացած երկրների մեծամասնությունում՝ մասնավորապես ԱՄՆ-ում, Կանադայում, Ֆրանսիայում, Մեծ Բրիտանիայում, ճապոնիայում և այլն: Օգտագործելով դրույքների տարբերակումը՝ զարգացած պետությունները իրականացնում են ագրեսիվ մաքսային քաղաքականություն այս կամ այն երկրի նկատմամբ, որպեսզի դրանց

կողմից ստանան արտաքին առևտրային զիջումներ: Օրինակ՝ ճապոնիայում բարդ մաքսային սակագնի կիրառումը, որի դրույքները կազմում էին ներմուծվող ապրանքների 19%-ը և գերազանցում էին Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում սահմանված մաքսատուրքերին, թույլ տվեց ստեղծել մաքսային արգելքներ այն ապրանքները ճապոնիա ներմուծելիս, որոնք մրցակցում էին այդ երկրում թողարկվող ապրանքների հետ:

Ձարգացած երկրներում կիրառվող մաքսային սակագինը բաժանվում է 3 խմբի՝ ավտոնոմ, պայմանագրային և ավտոնոմ-պայմանագրային: Ավտոնոմը պետության կողմից սահմանվում է միակողմանիորեն, պայմանագրայինը՝ ըստ համապատասխան երկրների միջև կնքված պայմանագրերի: Պայմանագրային սակագնում դրույքները ավտոնոմ սակագնի բարձր դրույքների նկատմամբ նվազեցված են: Որոշ երկրներում (Կանադա, Յնդկաստան) կիրառվում է ավտոնոմ-պայմանագրային մաքսային սակագինը, որը պարունակում է ավտոնոմ դրույքների մեկ կամ մի քանի սյունյակ կամ պայմանագրային դրույքների սյունյակ: Օրինակ՝ մաքսային սակագնի այսպիսի կառուցվածքը Կանադային թույլ է տալիս իր հետ առևտրային պայմանագիր չկնքած երկրների նկատմամբ կիրառել ամենաբարձր ավտոնոմ մաքսատուրքեր, իսկ այն ապրանքների նկատմամբ, որոնք ներմուծվում են Մեծ Բրիտանիայից և Բրիտանական համագործակցության երկրներից, կիրառել պայմանագրային արտոնություններով մաքսատուրքեր: 1970թ. Մեծ Բրիտանիայի մաքսային սակագինը պարունակում էր առավելագույն արտոնություններով դրույքներ. երրորդ երկրների համար ամենաբարձր դրույքներ սահմանվում էին պատրաստի արտադրանքի վրա, միջին՝ կիսաֆաբրիկատների վրա, ցածր՝ հումքի և պարենամթերքի վրա:

Ըստ կարգավորման ուղղվածության դասակարգվում են ներմուծման և արտահանման սակագներ: Մաքսատուրքերի դրույքաչափերի այն ամբողջությունը, որը գանձվում է պետության մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքներից, կոչվում է ներմուծման սակագին: Ներմուծման սակագինը կարևորագույն գործիք է առևտրային քաղաքականության մեջ և ունի լայն կիրառություն: Այժմ այն կիրառ-

վում է մոտ 100 երկրներում: Այն ծառայում է որպես արտաքին առևտրային շրջանառությունը կարգավորող ցանկացած պետական համակարգի հիմք: Արտահանումը մաքսատուրքով հարկվում է միայն բացառիկ դեպքերում: Կիրառվող մաքսատուրքի դրույքաչափերը, որպես կանոն, համախմբվում են ներմուծման և արտահանման մաքսային սակագներում: Ներմուծման մաքսային սակագները մեծացնում են ներմուծողի ծախսերը՝ նրան հարկադրելով բարձրացնել ապրանքի վաճառքի գինը, որի արդյունքում օտարերկրյա ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը ներքին շուկայում նվազում է, իսկ դրան զուգընթաց էապես մեծանում է ազգային արտադրողների մրցունակությունը՝ օտարերկրացիների հետ համեմատած: Սակագինը կրճատում է ներմուծումը, որի հետևանքով պահպանվում է հայրենական արտադրությունը օտարերկրյա մրցակցությունից և նվազում է վճարային հաշվեկշռի պակասորդը /դեֆիցիտը/, որը հանդիսանում է արժեզրկման հիմնական աղբյուրներից մեկը: Բարձր ներմուծման սակագինը օտարերկրյա մրցակցությունից պաշտպանելով ազգային արտադրողներին՝ միաժամանակ նրանց հնարավորություն է տալիս ապրանքների գները բարձրացնել այնպիսի մի մակարդակի, որին նրանք երբեք չէին հասնի ազատ շուկայի մրցակցության պայմաններում:

Սակագնի ներգործությունն արդյունաբերության վրա նույնպես միարժեք չէ: Ներմուծման վրա կարճաժամկետ արգելքների ստեղծումը նպաստում է ազգային արդյունաբերության զարգացմանը: Մրցակցության թուլացումն էապես զրկում է արդյունաբերությանը զարգացման երկարաժամկետ հեռանկարից: Արտադրության այն ճյուղը, որի կողմից թողարկվող արտադրանքին սակագնային հովանավորությունն երաշխավորում է ներքին շուկայում դրա համար ընդունելի գնով վաճառք, ընկնում է տեխնիկական լճացման մեջ՝ հետզհետե արտաքին շուկաների մրցակցային պայքարում կորցնելով դրանց գնողունակությունը: Արդյունքում դանդաղում է նաև ազգային տնտեսության ընդհանուր տեխնիկական զարգացման մակարդակը, քանի որ արտաքին մրցակցության բացակայությունը «թուլացնում» է հայրենական արտադրողների «զգոնությունը», ինչը հայրենական սպառողների վրա բավականին թանկ է նստում, քանի որ նրանք ստիպված են ձեռք բերել

ավելի վատորակ, համաշխարհային չափանիշներին չհամապատասխանող, բայց ավելի քանկ հայրենական արտադրանք:

Ներմուծման մաքսային սակագնի կիրառման դեպքում սպառողները, ըստ էության, հարկվում են հօգուտ արտադրողների, որոնք լրացուցիչ շահույթ են ստանում միայն հայրենական ապրանքների գների բարձրացման հաշվին, իսկ սպառողները պարտավոր են վճարել այդ ավելացումներն ինչպես հայրենական, այնպես էլ ներմուծվող ապրանքների համար:

Առևտրի և Սակագների Գլխավոր համաձայնագրի շրջանակներում անցկացվող բազմակողմ առևտրային բանակցություններում կարևորվում է մաքսատուրքերի դրույքաչափերի աստիճանական նվազեցումը: Առևտրի և Սակագների Գլխավոր համաձայնագրի հիմքում ընկած են 4 հիմնական սկզբունք՝

1. առևտրի արգելքները պետք է նվազեցվեն, մասնավորապես բաժնեչափերը պետք է ընդհանրապես վերացվեն;
2. առևտրի խոչընդոտները պետք է կիրառվեն առանց խտրականության;
3. մաքսատուրքերի դրույքաչափերը իջեցնելուց հետո չպետք է կրկին բարձրացվեն, ոչ էլ իջեցված մաքսատուրքերը փոխարինվեն առևտրի նոր խոչընդոտներով;
4. առևտրի վեժերը պետք է լուծվեն բացառապես բանակցությունների միջոցով:

Առևտրի և Սակագների Գլխավոր համաձայնագրի անցկացված յուրաքանչյուր փուլ հանգեցրել է ողջ աշխարհում ներմուծման մաքսային սակագնի դրույքաչափերի շոշափելի կրճատմանը: ԱՅԿ-ի կարևորագույն սկզբունքներից մեկն այն է, որ մասնակից երկրները պետք է իրենց տնտեսությունները պաշտպանեն մաքսային քաղաքականության միջոցով: Ցանկացած երկիր, որը ջանում է պապահովել իր ապրանքների ազատ մուտքն այլ երկրների շուկաներ կամ հասնել դրանց դրույքաչափերի նվազեցմանը, պետք է պատրաստ լինի կատարել սակագնային համարժեք զիջումներ այդ երկրների համար նախընտրելի ուղորտներում:

Այդ զիջումներին հանել կարելի է գնալ մի քանի ուղիներով.

1. կապակցելով գործող մաքսատուրքի մակարդակը՝ օրինակ 10 % կամ զրոյական մակարդակը;
2. իջեցնելով գործող մաքսատուրքի մակարդակը և կապակցել նոր մակարդակը;
3. սահմանելով, այսպես կոչված, կապակցված մաքսատուրքի լիմիտային (սահմանային) մակարդակը, որը ցածր է գոյություն ունեցողից, սակայն բարձր է բանակցությունների ընթացքում իջեցված մակարդակից: Օրինակ՝ նախնական մակարդակը 10 % է, իջեցվածը՝ 6%, լիմիտայինը՝ 8%: Սրանից հետևում է, որ բանակցող երկիրը կարող է մանրել մաքսատուրքի դրույքաչափի մեծությունը մինչև 8%՝ չխախտելով սակագնային արձանագրության իր պարտավորությունները:

Մաքսատուրքերի նվազեցմանը միտված փոխադարձ բանակցությունները կարող են լինել երկկողմ, խմբային կամ բազմակողմ: Երկկողմ բանակցությունների դեպքում սակագնային զիջումների ցանկում թվարկված ապրանքների մաքսատուրքերի փոխադարձ իջեցումը կիրառում են միմյանց միջև: Ձեռք բերված արդյունքները մյուս երկրների վրա կարող է տարածվել միայն «առավել բարենպաստության» ռեժիմով:

Բազմակողմ բանակցություններն ընդգրկում են բոլոր մասնակիցներին, և ձեռք բերված արդյունքները տարածվում են անդամ երկրների վրա: Բազմակողմ բանակցություններում քննարկման առարկա են դառնում առավել ընդհանուր հարցերը:

Խմբային և երկկողմ բանակցությունների դեպքում հաճախ խնդիրներ են ծագում «առավել բարենպաստ» ռեժիմից օգտվող բոլոր այն երկրների հետ, որոնց վրա անվերահսկելիորեն տարածվում են սակագնային բանակցությունների արդյունքները: Այդ դեպքում երկրներից մեկը, այլ ոչ թե բանակցությունների սկզբնական մասնակիցը, կարող է ստանալ երկկողմ կամ խմբային մակարդակներում համաձայնեցված սակագնային զիջումներից ակնկալվող հիմնական օգուտը: Սա հանգեցրել է «գլխավոր մատակարարի կանոնի» առաջացմանը, որի դեպքում կոնկրետ ապրանքի ներմուծման զիջումների

բանակցությունները վարում են միայն այն կողմի հետ, որը հանդիսանում է այդ ապրանքի գլխավոր մատակարարը: Ձեռք բերված պայմանավորվածությունը կարող է տարածվել նաև այլ երկրների վրա՝ «առավել բարենպաստության» հիմքով: Բոլորովին իրատեսական է երևում անդամ երկրների հրաժարումը ներմուծման մաքսային սակագնից, քանի որ միջազգային առևտրում առավել կարևոր դեր ունեն այն ապրանքները, որոնց մրցունակությունը որոշվում է որակի, նորամուծության գործոններով և ոչ թե գնով: Այստեղ կարևորվում է արժույթի կուրսի տատանումը:

Շահավետ մրցունակություն ունեցող ճյուղերի զարգացումն ապահովելու համար բազմաթիվ զարգացած երկրներ ջանում են պահպանել մաքսային պաշտպանությունը՝ որպես Առևտրի և Սակագների Գլխավոր համաձայնագրի բանակցությունների շրջանակում պայքարելու հիմնական միջոց: Մաքսային պաշտպանությունից չեն հրաժարվում նույնիսկ զարգացած երկրները:

Ներմուծման մաքսային սակագնից ստանալով եկամուտներ՝ պետությունն օժանդակում է ազգային տնտեսության կառուցվածքային վերակառուցմանը: Ներմուծման մաքսային սակագինը պետք է լինի ճկուն՝ մի ճյուղին ընծեռելով ժամանակավոր պաշտպանության իրականացման հնարավորություն, իսկ մյուսին՝ մղելով դեպի միջազգային մրցակցություն:

Հովանավորչական ներմուծման սակագները սահմանվում են այն ճյուղերի նկատմամբ, որոնք թողարկում են ռազմավարական նշանակություն ունեցող արտադրանքներ, միջազգային մասշտաբով մրցունակ չեն, սակայն դրանց սնանկացումը կարող է հանգեցնել բնակչության զբաղվածության հետ կապված լուրջ խնդիրների առաջացման:

Ընդանրապես ներմուծման սակագները սահմանվում են այն ապրանքների նկատմամբ, որոնք տվյալ երկրում չեն արտադրվում: Արտահանման մաքսային սակագինը կիրառվում է այն դեպքում, երբ ազգային և համաշխարհային տնտեսությունների միջև գոյություն ունեցող գնային անհամաչափության հետևանքով երկրից արտահանվում են դիֆիցիտային ապրանքները, որոնք խիստ անհրաժեշտ են ներքին

սպառման համար: Արտահանման մաքսային սակագները թանկացնում են արտահանումը՝ դրանով իսկ այն դարձնելով ոչ այնքան շահավետ, քան ապրանքների վաճառքը ներքին շուկայում:

Բացի արտաքին առևտրային գործունեության կարգավորման խնդիրներից՝ ներմուծման և արտահանման սակագները իրականացնում են զանձարանային գործառնություն, այսինքն կիրառվում են պետական բյուջեն համալրելու նպատակով:

Ըստ կառուցվածքի տարբերում են երկու տեսակի մաքսային սակագին՝ պարզ /միասյունակ/ և բարդ /բազմասյունակ/:

Պարզ մաքսային սակագինը հարկվող յուրաքանչյուր ապրանքի համար նախատեսում է մաքսատուրքի մեկ միասնական դրույքաչափ, որը տարածվում է բոլոր ապրանքների վրա անկախ երկրներից: Այն ընդհանուր է բոլոր երկրներից ներմուծվող ապրանքների համար: Այս սակագինը չի բավարարում միջազգային շուկայի մրցակցության պահանջներին, որովհետև այն չի ապահովում մաքսային քաղաքականության ճկունությանը: Այն քիչ տարածում ունի և կիրառվում է մի քանի երկրներում /Մեքսիկա, Բոլիվիա, Հայաստան և այլն/:

Բարդ սակագինը նախատեսում է երկու կամ ավելի մաքսատուրքի դրույքաչափեր յուրաքանչյուր ապրանքի համար՝ կախված դրանց ծագման երկրից: Բարդ սակագնի կիրառումը հնարավորություն է տալիս որոշ երկրներից ներմուծվող ապրանքների վրա բարձր դրույքաչափեր սահմանելով կարգավորել ներմուծման գործընթացը, կամ արտոնություններ տրամադրել այլ երկրների ծագում ունեցող ապրանքներին՝ նրանց ներքին շուկայում ստեղծել առավել բարենպաստ պայմաններ: Բարդ սակագնի կիրառումը պետությանը թույլ է տալիս վարել տարբերակված մաքսային քաղաքականություն: Բարդ սակագինը առավել լայն կիրառում ունի զարգացած երկրներում /ԱՄՆ, Ճապոնիա, Ֆրանսիա, Կանադա/: Բազմասյուն է նաև եվրոմիության միասնական մաքսային սակագինը:

Բարդ սակագնում մաքսատուրքի դրույքաչափերը կայուն չեն և սահմանվում են ցածրից մինչև բարձր սանդղակով: Ժամանակակից պետությունները մաքսային սակագները սահմանում են ավտոմոմ,

/միակողմ, ինքնավար, ընդհանուր կոնվենցիոն և ավտոնոմ-կոնվենցիոն/ ձևերով:

Ավտոնոմ դրույքաչափերը սահմանվում են այն երկրներ ներմուծվող ապրանքների վրա, որոնց հետ ներմուծող երկիրը չունի արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը կարգավորող համաձայնագիր:

Կոնվենցիոն սակագնի դրույքաչափերը ավտոնոմ սակագների համեմատ ցածր են և կիրառվում են այն երկրների ապրանքների նկատմամբ, որոնց համար տրամադրված է առավել բարենպաստ ռեժիմ:

Ավտոնոմ-կոնվենցիոն մաքսային սակագինը հնարավորություն է տալիս տվյալ երկրի հետ առևտրային պայմանագիր չկնքած պետությունների ապրանքների նկատմամբ կիրառել մաքսատուրքերի ամենաբարձր, իսկ մյուս երկրներից ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ՝ համեմատաբար ներմուծվող ցածր դրույքաչափեր: Օրինակ՝ Անգլիայում կիրառվում են մաքսային սակագների բարձր դրույքաչափեր երրորդ երկրներից ներմուծվող պատրաստի արտադրանքի նկատմամբ, կիսաֆաբրիկատների համար՝ միջին, հումքի և պարենի համար՝ ցածր դրույքաչափեր: Ընդ որում ներմուծվող հումքի և պարենի շատ տեսակներից մաքսատուրքեր ընդհանրապես չեն գանձվում:

Բարդ սակագինը նախատեսում է նաև արտոնյալ մաքսատուրքի դրույքաչափեր, որը կիրառվում են առանձին պետությունների նկատմամբ մաքսային միությունները:

Մաքսային սակագնի դրույքաչափերի սահմանման հիմքում ընկած է այն սկզբունքը, որի համաձայն ապրանքը հարկվում է այնքան բարձր մաքսատուրքով, որքան բարձր է դրա արդյունաբերական մշակման աստիճանը:

Կոնվենցիոն սակագինը բովանդակում է մաքսատուրքերի դրույքաչափերի ցանկ, որը սահմանվում է առևտրային պայմանագրերում կամ պետությունների միջև կնքված համաձայնագրերում առանձին ապրանքների համար, որոնք ներմուծվում են համաձայնվող մեկ այլ պետության մաքսային տարածք:

Մաքսասակագնային կարգավորման ազգային ռազմավարությունը պետք է ուղղված լինի այն բանին, որպեսզի նախ՝

1. ապահովի ազգային արդյունաբերական ճյուղերի պաշտպանությունը օտարերկրյա մրցակցությունից;
2. նախընտրելի առևտրային ռեժիմ ստեղծվի առանձին երկրներից և տարածաշրջաններից ներմուծվող կոնկրետ ապրանքների համար;
3. հակառակ ներգործություն ցուցաբերել այլ երկրների խտրական միջոցների նկատմամբ:

Զարգացող երկրների նկատմամբ Եվրոպական տնտեսական համագործակցության ընդհանուր քաղաքականության մեջ մեծ տեղ է հատկացվում մաքսային կարգավորմանը: Չնայած միջազգային առևտրում մաքսային սակագների դերը զգալիորեն նվազեցվում է, այնուհանդերձ դեռ մնում է Համագործակցության շուկայում զարգացող երկրների ապրանքների մուտքի գլխավոր կարգավորիչներից մեկը:

Արդյունաբերական զարգացած երկրներում մաքսային սակագները, որպես կանոն, բարդ են, այսինքն՝ միևնույն ապրանքը ծագման երկրից կախված՝ հարկվում է տարբեր մեծության մաքսատուրքերով: Առավել բարձր մաքսատուրքեր պարունակող ընդհանուր սակագնի դրույքաչափի սյունակը տարածվում է «առավել բարենպաստության» ռեժիմից չօգտվող երկրներից ներմուծված ապրանքների վրա: Արդյունաբերական զարգացած երկրների մաքսային սակագները պարունակում են նաև արտոնյալ մաքսատուրքեր, որոնցով հարկվում են զարգացող երկրներից ներմուծվող ապրանքները: Զարգացած երկրներում մաքսային սակագների սահմանափակող գործառույթը հիմնականում կիրառվում է մի շարք ապրանքների նկատմամբ՝ այսպես կոչված «մաքսատուրքերի աստիճանակարգված մեթոդով», որի հիմքում դրված է ապրանքների մշակման աստիճանը:

Զարգացող երկրների ներմուծման կարգավորման գործընթացում մեծ տեղ է հատկացվում մաքսային սակագներին: Այդ երկրներ ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ կիրառվող մաքսատուրքերի միջին մակարդակը շատ ավելի բարձր է, քան արդյունաբերական

զարգացած երկրներ ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ կիրառվող մաքսատուրքերի մակարդակը: Սա պայմանավորված է առաջին հերթին նոր ստեղծվող արդյունաբերական ճյուղերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, և նրանով, որ մաքսատուրքերը պետական բյուջեի համալրման կարևորագույն աղբյուր են հանդիսանում:

Սակագնային արգելքներով ազգային շուկաները պաշտպանելու տեսանկյունից տարբերում են զարգացող երկրների երեք խմբեր.

I խումբ - բնորոշ է մաքսատուրքի հարկման այն դրույքաչափերը, որոնք, որպես կանոն, չեն գերազանցում 50 %-ը, կամ էլ ներմուծվող շատ ապրանքների համար սահմանված է առանց մաքսատուրքի ռեժիմ: /Աֆրիկյան, Լատինամերիկյան երկրներ/:

II խումբ - առավել բարձր մաքսատուրքեր ունեցող երկրներ, որոնց դրույքաչափերը տատանվում են 50-100%: /Ալժիր, Իրան, Ինդոնեզիա, Հարավային Կորեա/:

III խումբ - այն զարգացող երկրներն են, որտեղ մաքսատուրքերը գերազանցում են 100%-ը /Եգիպտոս, Կոլումբիա, Պակիստան, Հնդկաստան/:

ՀՀ-ում ներմուծման մաքսատուրքերը սահմանված են հետևյալ խնդիրների լուծման համար՝

➤ անցանկալի օտարերկրյա մրցակցության անբարենպաստ ներգործությունից ազգային արտադրողների պաշտպանություն;

➤ ներմուծվող ապրանքների արտադրության և պահանջարկի կառուցվածքում բարենպաստ փոփոխությունների համար պայմանների ստեղծում;

➤ ներմուծվող ապրանքների կառուցվածքի ռացիոնալացում;

➤ պետական բյուջեի եկամտային մասի համալրում;

➤ ներմուծման և արտահանման միջև հարաբերակցության օպտիմիզացիա երկրի վճարային և առևտրային հաշվեկշիռների պահանջների տեսանկյունից:

Արտահանման մաքսատուրքեր սահմանվում են ՀՀ տարածքում արտադրվող և այդ տարածքից արտահանվող ապրանքների համար: Երկրների մեծամասնությունում արտահանման մաքսատուրքերը կիրառվում են շատ հազվադեպ: ՀՀ-ում արտահանման համար մաքսա-

տուրքերի դրույքաչափը սահմանված է 0%: Արտահանման մաքսատուրքերը կիրառվում են՝

• ազգային տնտեսության, երկրի տնտեսական անվտանգության համար անհրաժեշտ ապրանքների արտահանման սահմանափակման,

• երկրի բյուջեի եկամտային մասի ապահովման,

• բարձր աստիճանի վերամշակված մթերքների արտահանման խթանման, հումքային ապրանքների և առաջնային վերամշակման մթերքների արտահանման կանխման նպատակով:

Վերջին տասնամյակներում սակագների նշանակությունը նվազել է՝ կապված արտաքին առևտրի կարգավորման տարբեր անուղղակի խոչընդոտների հետ, ինչպիսիք են տարբեր տեխնիկական ստանդարտները կամ ոչ ֆորմալ համաձայնության հիման վրա կամավոր արտահանման սահմանափակումները: Նմանատիպ սահմանափակումների վերացման ուղղությամբ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը իրականացնում է վճռական գործողություններ: Այս կազմակերպության հանձնարարություններն ուղղված են արտաքին առևտրի կարգավորման գործում մաքսային սակագների դերի զգալի բարձրացմանը:

Ներկայումս տնտեսապես զարգացած երկրներում սակագների միջին դրույքները բարձր չեն, սակայն դրանց ազդեցությունը արտաքին առևտրի վրա մնում է բավականին մեծ, քանի որ համեմատաբար ոչ բարձր մաքսատուրքերի օգնությամբ կարելի է որոշակի ապրանքների ներմուծումը դարձնել անշահավետ և խթանել դրանց արտադրությունը երկրի ներսում՝ հարկելով դրանք առավել բարձր մաքսատուրքերով: Դրա հետ մեկտեղ մաքսատուրքերի տարբերակման բարձր մակարդակը թույլ է տալիս ապահովել պաշտպանությունը ապրանքների առանձին տարատեսակների ներմուծումից՝ ապահովելով հարկման համեմատաբար ցածր ընդհանուր մակարդակ: Միևնույն ժամանակ, մի շարք երկրների ինդուստրիացումը վկայում է, որ մաքսային սակագինը կարող է արդյունավետ միջոց լինել խթանելու այն ապրանքների ներմուծումը, որոնք անհրաժեշտ են արդյունաբերության որոշ ճյուղերի զարգացման համար: Այդ նպատակով օգտագործվում են այնպիսի

գործիքներ, ինչպիսիք են մաքսային արտոնությունների համակարգի կիրառումը վերամշակմանը վերաբերող մաքսային ռեժիմների նկատմամբ և տարբերակված մաքսային դրույքների սահմանումը: Խաղալով անուղղակի կարգավորիչի դեր՝ մաքսային սակագինը միևնույն ժամանակ իրականացնում է նաև այլ ֆունկցիա՝ հանդիսանալով այլ պետությունների վրա անուղղակի ճնշման միջոց՝ արտահանման զարգացմանը նպաստելու առումով:

Մաքսային սակագինը իրականացնում է հետևյալ ֆունկցիաները՝

- ֆիսկալ, որի միջոցով ապահովվում է բյուջեի եկամտային մասի համալրումը;
- պաշտպանական, որի միջոցով պաշտպանվում է հայրենական արտադրության արտադրանքը կամ տնտեսության առանձին ճյուղեր արտասահմանյան մրցակցությունից;
- կարգավորիչ, որի միջոցով որոշակի ազդեցություն է ունենում արտադրության կառուցվածքի ձևավորման, ինչպես նաև գնագոյացման մեխանիզմի վրա, խրախուսվում է որոշ ճյուղերի զարգացումը և ընդհակառակը կասեցվում այլ ճյուղերի զարգացումը;
- առևտրաքաղաքական, որի միջոցով անուղղակի ներգործում է այլ երկրների տնտեսական քաղաքականության վրա:

Այսպիսով, մաքսային սակագինը հանդիսանում է առևտրային քաղաքականության և ներքին շուկայի պետական կարգավորման հիմնական գործիքներից մեկը:

Արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման ոլորտում ավելի ու ավելի կարևոր դեր են ձեռք բերում միջազգային կազմակերպությունները, մասնավորապես, Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը, ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովը, որոնց անդամներ են հանդիսանում զարգացած և զարգացող երկրները: Դրանց գործունեությունը ուղղված է պետությունների տնտեսական շփման փոխադարձ ընդունելի սկզբունքների և կանոնների հաստատմանը, դրանց միջև առաջացած կոնֆլիկտների կարգա-

վորմանը և առևտրային գործընթացների և փաստաթղթերի պարզեցմանը:

Մաքսային սակագնի հիմնական տարրը մաքսատուրքն է, որն իրենից ներկայացնում է ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման համար սահմանված կարգով և չափով պետական բյուջե մուտքագրվող պարտադիր վճար:

Մաքսատուրքն իրականացնում է երեք հիմնական ֆունկցիա՝

ա) ֆիսկալ, որը վերաբերում է ներմուծման, և արտահանման մաքսատուրքերին,

բ) հովանավորչական, որը վերաբերում է ներմուծման մաքսատուրքերին, քանի որ դրանց օգնությամբ պետությունը անցանկալի արտասահմանյան մրցակցությունից պաշտպանում է տեղական արտադրողներին;

գ) հաշվեկշռող, որը վերաբերում է արտահանման մաքսատուրքերին, որոնք հաստատված են ապրանքների անցանկալի արտահանման կանխման նպատակով:

Ըստ հաշվարկման մեթոդի մաքսատուրքերը լինում են.

ա) արժեքային (ադվալորային), որոնք հաշվարկվում են տոկոսներով՝ հարկման ենթակա ապրանքների մաքսային արժեքի նկատմամբ;

բ) յուրահատուկ, որոնք հաշվարկվում են կայուն դրույքաչափով՝ հարկման ենթակա ապրանքների չափման միավորի նկատմամբ;

գ) խառը, երբ զուգակցվում են արժեքային և յուրահատուկ մաքսատուրքերը;

Արժեքային մաքսատուրքերը սովորաբար կիրառվում են այն ապրանքների նկատմամբ, որոնք մեկ ապրանքային խմբի սահմաններում ունեն որակական տարբեր բնութագրեր: Արժեքային մաքսատուրքի կարևոր առանձնահատկությունը այն է, որ ապահովում է ներքին շուկայի միևնույն մակարդակը՝ անկախ ապրանքի գնի տատանումից: Յուրահատուկ մաքսատուրքերը սովորաբար կիրառվում են ստանդարտացված ապրանքների նկատմամբ: Երբ ներմուծման գները բարձրանում են, յուրահատուկ մաքսատուրքերի օգնությամբ ներքին շուկայի պաշտպանության մակարդակը նվազում է: Սակայն, մյուս

կողմից, տնտեսական անկման և ներմուծման գների նվազման ժամանակ յուրահատուկ մաքսատուրքերը մեծացնում են հայրենական արտադրողների պաշտպանության մակարդակը:

Ըստ գործառնության բնույթի մաքսատուրքերը լինում են.

ա) Արտահանման, երբ վճարվում են ՀՀ մաքսային տարածքից արտահանվող ապրանքների համար: Կիրառվում են չափազանց հազվադեպ, առանձին երկրների կողմից, սովորաբար առանձին ապրանքների ներքին գների և համաշխարհային շուկայի ազատ գների մակարդակների մեծ տարբերությունների դեպքում, և նպատակ ունեն կրճատել արտահանումը և համալրել բյուջեն:

բ) Ներմուծման, երբ վճարվում են ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքների համար: Կիրառվում են աշխարհի բոլոր երկրների կողմից՝ արտասահմանյան մրցակիցներից հայրենական արտադրողներին պաշտպանելու նպատակով:

գ) Սեզոնային, երբ վճարվում են տարվա որոշակի ժամանակահատվածում առանձին ապրանքներ ՀՀ մաքսային տարածքից արտահանելու կամ այդ տարածք ներմուծելու համար: Սովորաբար դրանց գործունեության ժամանակահատվածը մեկ տարուց չի կարող գերազանցել, և այդ ժամանակահատվածում սովորական մաքսային սակագնի գործունեությունը այդ ապրանքների նկատմամբ դադարում է:

ՀՀ տնտեսական շահերը պաշտպանելու և տնտեսական գործունեությունը խրախուսելու նպատակով կիրառվում են հետևյալ մաքսատուրքերը.

ա) հակազդման՝ ի պատասխան ՀՀ-ի հանդեպ առանձին անձանց, պետությունների, դրանց միությունների խտրական գործողությունների.

բ) խրախուսման՝ առանձին երկրներից ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ սահմանված մաքսատուրքերի դրույքաչափերը նվազեցնելու նպատակով:

Ըստ ապրանքների ծագման երկրի մաքսատուրքերը լինում են.

ա) սովորական;

բ) արտոնյալ;

գ) առավելագույն:

Կապված ներմուծվող ապրանքների հետ՝ ՀՀ տնտեսական շահերի պաշտպանության նպատակով ժամանակավորապես կարող են օգտագործվել մաքսատուրքերի առանձին տեսակներ.

ա) հատուկ. կիրառվում են որպես պաշտպանիչ միջոց, եթե ՀՀ ներմուծվող ապրանքները սպառնում են վնաս հասցնել հայրենական արտադրողներին;

բ) հակադեմպինգային. կիրառվում են այն դեպքում, երբ տվյալ երկիր են ներմուծում ավելի ցածր գնով ապրանք, քան դրանց սովորական գինն է արտահանող երկրում, եթե այդպիսի ներմուծումը վնաս է հասցնում տեղական նմանատիպ ապրանքների արտադրության կազմակերպմանը և ընդլայնմանը;

գ) փոխհատուցող. սահմանվում է այն ապրանքների ներմուծման վրա, որոնց արտադրությունում ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն օգտագործվել են սուբսիդիաներ, եթե դրանց ներմուծումը վնաս է հասցնում այդպիսի ապրանքների հայրենական արտադրողներին:

«ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքով» սահմանված են մաքսատուրքերի 0 կամ 10 տոկոս դրույքաչափեր: Արտահանման դեպքում բոլոր ապրանքատեսակների նկատմամբ կիրառվում է մաքսատուրքի միայն 0% դրույքաչափ: Ներմուծման դեպքում, ելնելով ապրանքների բնույթից, կիրառվում է 0 (այդ ապրանքների ներմուծումը խրախուսելու նպատակով) կամ 10 տոկոսանոց մաքսատուրք: Վերջիններս դրված են հիմնականում սննդամթերքի և այնպիսի պատրաստի արտադրատեսակների վրա, որոնց համարժեքներն արտադրվում են ՀՀ-ում:

Մաքսատուրքի 0 կամ 10 տոկոսանոց դրույքաչափը հիմնականում կիրառվում է ամբողջ ապրանքային խմբի կամ ենթախմբի նկատմամբ՝ անկախ խմբի երկու կամ ենթախմբի չորս միջերին հաջորդող միջերից:

Կան դեպքեր, երբ ապրանքային ամբողջ խմբի նկատմամբ կիրառվում է ներմուծման մաքսատուրքի 0% դրույքաչափ, սակայն տվյալ ապրանքային խմբում ներառված որոշ ենթախմբերի կամ ապրանքային դիրքերի նկատմամբ կիրառվում է 10% դրույքաչափ:

Կան դեպքեր, երբ ընդհանրապես, ապրանքային ամբողջ խմբի նկատմամբ կիրառվում է ներմուծման 10%-անոց դրույքաչափ, սակայն

տվյալ ապրանքային խմբում ներառված որոշ ենթախմբերի, ապրանքային դիրքերի կամ ենթադիրքերի նկատմամբ կիրառվում է 0% դրույքաչափ:

Շուկայական տնտեսության և ԱՏԳ-ի ազատականացման պայմաններում մաքսատուրքերը դարձել են ԱՏԳ-ի կարևոր տնտեսական կարգավորիչներից: Պետությունը մաքսատուրքերի օգնությամբ կարող է ընդլայնել համապատասխան ապրանքների արտահանումը կամ ներմուծումը կամ սահմանափակել դրանք, հայրենական արտադրողների ապրանքները և արտասահմանյան մրցակիցների նմանատիպ ապրանքները դնել հավասար տնտեսական պայմանների մեջ, իրականացնել համապատասխան տնտեսական, գիտատեխնիկական, բնապահպանական քաղաքականություն:

Մաքսատուրքը արժեքային կատեգորիա է և պահանջում է անհատական մոտեցում յուրաքանչյուր կոնկրետ ապրանքի նկատմամբ այդ ապրանքի ազգային և համաշխարհային ծախքերը և գները կոորդինացնելիս, սպառողական հատկանիշների պարամետրերը հաշվառելիս:

Նախկինում, այսինքն XIX դարում և XX դարի սկզբներին, ներմուծման մաքսատուրքերի չափերը որոշելիս գերիշխում էր ֆիսկալ մոտեցումը. մաքսատուրքերի դրույքները բարձր էին սահմանվում և դիտարկվում էին որպես պետական եկամուտների համալրման կարևորագույն աղբյուր:

XX դարում նկատվեց մաքսատուրքերի պետական բյուջեի ձևավորման դերի կրճատման միտում, առաջին պլան մղվեց դրանց կարգավորիչ ֆունկցիան:

Սակագնային արտոնություններ: Համաշխարհային պրակտիկայում սակագնային կարգավորման լայն կիրառում ստացած ուղղություններից մեկը տարբեր տեսակի արտոնությունների տրամադրման համակարգն է: Սակագնային արտոնությունը մաքսատուրքի գանձման հետ կապված արտոնյալ հարկում է, որը կիրառում են պետությունները այլ պետությունների նկատմամբ, և որի դրույքը ներառվում է մաքսային սակագնում:

Մաքսային արտոնություն հասկացությունը առաջացել է անցած դարի վերջում: Մաքսային արտոնությունների առաջացման պատմությունը անմիջականորեն կապված է աշխարհի գաղութային համակարգի առաջացման և զարգացման հետ: Հենց արտոնյալ սակագնային քաղաքականությունը դարձավ այն հիմքը, որի հիման վրա սկսեց զարգանալ մոնոպոլ երկրների տնտեսությունը: Այդ ամենը տեղի էր ունենում կամակատար երկրների արտաքին առևտրի սահմանափակման հաշվին: Գաղութային մաքսային արտոնությունների հատկապես լայն համակարգով էին օժտված Անգլիան, Հոլանդիան, Բելգիան, Ֆրանսիան, որոնց համար գաղութները հանդիսանում էին հարստացման հիմնական աղբյուրներից մեկը: Այդ արտոնությունները ներառում էին մոտ 100 կախյալ երկրների տարածքներ:

Քանի որ գաղութները սովորաբար արտահանում էին հումք, իսկ մետրոպոլիաները արտահանում էին պատրաստի արտադրանք, ապա մաքսային արտոնությունները առավել շատ առավելություն էին տալիս մետրոպոլիաներին, քան գաղութային երկրներին:

Սկզբնական էտապում «մաքսային արտոնություն» տերմինը վերաբերում էր գաղութների և մետրոպոլիաների սակագնային փոխհարաբերությունների այն տեսակին, որի դեպքում յուրաքանչյուր երկիր պահպանում էր իր «սակագնային անհատականությունը», սակայն մյուսին վերապահում էր արտոնություններ՝ արտահանման և ներմուծման մաքսատուրքերից մասնակի կամ լրիվ ազատման տեսքով, որոնք չէին տրամադրվում այլ երկրներին:

Օրինակ՝ Ֆրանսիան սկսել է ստեղծել մաքսային արտոնությունների գաղութային համակարգ XIX դարի վերջում: Ֆրանսիայի մաքսային արտոնությունների համակարգի մեջ ներառվեցին մոտ 30 երկրներ և տարածքներ: Մի շարք գաղութներ ներառվեցին Ֆրանսիայի մաքսային տարածքի մեջ, և երրորդ երկրներից ներմուծումը գանձվում էր ֆրանսիական մաքսային սակագնի մաքսատուրքերով այն ժամանակ, երբ առևտուրը մետրոպոլիայի հետ իրականացվում էր գրեթե առանց մաքսատուրքի:

Ընդհանուր առմամբ գոյություն ունեն սակագնային արտոնությունների հետևյալ տեսակները.

- I. մաքսատուրքի վճարումից ազատում,
- II. նախօրոք վճարված մաքսատուրքի վերադարձ,
- III. մաքսատուրքի դրույքի կրճատում,
- IV. սակագնային քվոտաների սահմանում ապրանքների արտոն-
յալ ներմուծման (արտահանման) նկատմամբ:

Մաքսատուրքի գծով գոյություն ունեն միջպետական համա-
ծայնագրերով սահմանված արտոնություններ: Օրինակ՝ «ՀՀ-ի հետ ա-
զատ առևտրի և ազատ առևտրի գոտու ստեղծման» մասին համաձայ-
նագրեր կնքած պետություններից ծագած և այս երկրների մաքսային
տարածքներից Հայաստանի Հանրապետության մաքսային տարածք
ներմուծվող ապրանքներն ազատվում են մաքսատուրքերի վճարումից:
Ըստ համաձայնագրի՝ Հայաստանի Հանրապետության ծագում ունե-
ցող ապրանքները նշված երկրներ ներմուծելու դեպքում ևս մաքսա-
տուրք չի գանձվում: Այդ երկրներն են Ռուսաստանը, Բելոռուսը, Ուկրա-
ինան, Մոլդովան, Ղրղզստանը, Թուրքմենիան, Ուզբեկստանը, Ղազախ-
ստանը:

8.3. ՈՉ ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Բոլոր այն միջոցները, որոնք ուղղակիորեն չազդելով մաքսա-
յին արժեքի մեծության վրա, սահմանափակում են ապրանքների և
տրանսպորտային միջոցների ներմուծումն ու արտահանումը, իրենից
ներկայացնում են ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ: Որպես
այդպիսիք կարող են հանդիսանալ.

1. ներմուծման կամ արտահանման լիցենզիաները,
2. տարբեր գերատեսչությունների կողմից տրվող ներմուծման
կամ արտահանման թույլտվությունները,
3. սերտիֆիկատները,
4. նվազագույն կամ առավելագույն մաքսային արժեքները,
որոնք սահմանվում են որոշակի ապրանքների արտահանման և ներ-
մուծման համար: Այն դեպքում, երբ մաքսային սահմանով տեղափոխ-

վող ապրանքների մաքսային արժեքներն այն նվազագույն սահման-
ներից ավելի ցածր կամ բարձր են, որպես հարկման բազա հիմք են
ընդունվում դրանց նվազագույն մաքսային արժեքը:

Ներկայումս ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված ոչ սակագնային
կարգավորման մի շարք հիմնահարցեր կարգավորվում են ՀՀ կառա-
վարության 1995թ-ի դեկտեմբերի 29-ի «ՀՀ-ում ապրանքների, աշխա-
տանքի, ծառայությունների ներմուծման և արտահանման ոչ սակա-
գնային կարգավորման մասին» թիվ 124 որոշմամբ և կիրառվում են
ապրանքների ներմուծման և արտահանման ոչ սակագնային կարգա-
վորման հետևյալ միջոցները՝

1. ԱՏԳ ԱԱ 3808 ապրանքային ենթախմբում ընդգրկված բույ-
սերի պահպանման համար քիմիական միջոցներ (օրինակ՝ միջատաս-
պան նյութեր, ռոդենցիտիզներ, ֆունգիցիդներ, հերբիցիտներ, հակա-
ծիլային և բույսերի աճը կարգավորող միջոցներ, փաթեթավորումով
մանրածախ առևտրի համար կամ պատրաստի պատրաստուկների ու
արտադրանքի ձևով ներկայացված՝ մոմեր, պատրույզներ, կաշուն
թուղթ և այլն), որոնց ներմուծումը կատարվում է ՀՀ գյուղատնտե-
սության նախարարության կողմից տված եզրակացությունների հիման
վրա:

2. ՀՀ կարմիր գրքում գրանցված կենդանիների արտահանու-
մը կատարվում է ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից
տված եզրակացությունների հիման վրա:

3. ՀՀ ծագում ունեցող սակագնային և ոչ սակագնային կար-
գավորման ենթակա ապրանքների՝ երրորդ երկիր արտահանման
թույլտվությունը տալիս է ՀՀ արդյունաբերության և առևտրի նախարա-
րությունը՝ ՀՀ միջազգային համաձայնագրերի առկայության դեպքում:
Ներկայումս վերաարտահանման կարգավորման վերաբերյալ Հայաս-
տանի Հանրապետությունն ունի կնքված բազմակողմ համաձայնա-
գրեր միայն ԱՊՀ անդամ պետությունների հետ: Պրակտիկայում ՀՀ-ից
ԱՊՀ անդամ պետություններում ծագած ապրանքների վերաարտա-
հանման դեպքեր հանդիպում են շատ հազվադեպ:

4. ՀՀ արդյունաբերության և առևտրի նախարարությունը
իրագործում է եվրոպական միության երկրներ արտահանվող տեքստիլ

արդյունաբերության ապրանքների լիցենզավորումը՝ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական տնտեսական համագործակցության երկրների միջև տեքստիլ ապրանքների առևտրի մասին կնքված համաձայնագրի:

5. ՀՀ-ում սահմանվել է պարտադիր սերտիֆիկացման ենթակա արտադրանքի ցանկը, որը վերաբերում է նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից 2000թ. մայիսի 12-ի «ՀՀ-ում արտադրանքի և ծառայությունների համապատասխանության պարտադիր հավաստման մասին» թիվ 239 որոշմամբ հաստատված ցանկում ընդգրկված ապրանքներին:

ՀՀ մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքների ՀՀ-ում գործող պարտադիր սերտիֆիկացման կանոններով սահմանված պահանջներին համապատասխան՝ իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության սերտիֆիկացման ազգային համակարգի շրջանակներում սերտիֆիկացնելու, այսինքն՝ Հայպետստանդարտի կամ արդյունքների փոխադարձ ճանաչման համաձայնագրեր: Այդ երկրներից են ԱՊՀ անդամ բոլոր պետությունները և Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը:

Ապրանքները պահպանվում են մաքսային հսկողության ներքո այնքան ժամանակ, քանի դեռ հայտարարատուն չի ներկայացնում դրանց համար սերտիֆիկացման մարմնի կողմից տրված համապատասխանության սերտիֆիկատները: Սերտիֆիկացման նպատակով մաքսային մարմնի թույլտվությամբ սերտիֆիկացման մարմինը հայտարարատու անձի ներկայությամբ, մաքսային հսկողության ներքո կարող է զննել ապրանքները, վերցնել դրանցից նմուշներ ու օրինակներ: Նմուշներն ու օրինակները վերցնելու մասին կազմվում է ակտ՝ երեք օրինակից, որը ստորագրում են սերտիֆիկացման մարմնի ներկայացուցիչը, մաքսային մարմնի լիազորված պաշտոնատար անձը և հայտարարագրող անձը: Նմուշներն ու օրինակները վերցվում են մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձի ներկայությամբ՝ գործող նորմատիվ փաստաթղթերով հաստատված նվազագույն բավարար քանակությամբ:

Համապատասխանության սերտիֆիկատը լրացվում է հայերեն լեզվով: Սերտիֆիկատի մաքսային ձևակերպման համար նախատեսված օրինակը մաքսային հայտարարագրի և համապատասխան ապրանքների մաքսային ձևակերպման ու մաքսային հսկողության համար անհրաժեշտ մյուս փաստաթղթերի հետ միասին ներկայացվում է համապատասխան մաքսատուն կամ մաքսային կետ: Մաքսային ձևակերպման համար օգտագործվում է սերտիֆիկատի բնօրինակը, որը չի վերադարձվում հայտարարատուին:

Սերտիֆիկատը վավեր է համարվում, եթե «հատուկ նշումներ» սյունակում առկա է «Մաքսային ձևակերպման համար» գրառումը, սերտիֆիկացման մարմնի կողմից լրացվում են բոլոր տվյալները, սերտիֆիկատը վավերացված է այն տվող մարմնի կնիքով և համապատասխան անձի ստորագրությամբ: Տեքստում ոչ մի ուղղում չի թույլատրվում:

ՀՀ-ից արտադրական նշանակության սարքավորումների, մեքենաների և տեխնիկական որոշ տեսակների արտահանման ժամանակ կիրառվում է թույլտվությունների մեխանիզմ: ՀՀ-ից երկակի նշանակության ապրանքների և տեխնոլոգիաների արտահանման, ինչպես նաև ռազմական տեխնիկայի արտահանման դեպքում արտահանող ձեռնարկություններից պահանջվում է իրականացնել որոշակի լրացուցիչ գործառույթներ: ՀՀ-ից նշված տեխնիկայի արտահանումն իրականացվում է այդ կազմակերպության գծով պետական կառավարման համապատասխան մարմնի կողմից տրված թույլտվության կամ եզրակացության առկայության դեպքում:

Թույլտվություն ստանալու համար համապատասխան կազմակերպությունը պետական կառավարման մարմնին ներկայացնում է՝

- դիմում ՀՀ-ից արտադրական նշանակության տեխնիկայի արտահանման մասին թույլտվություն ստանալու համար,
- համապատասխան պայմանագիր, ըստ որի տեխնիկան նախատեսվում է արտահանել,
- արտահանվող տեխնիկայի ցանկը՝ նշելով դրանցից յուրաքանչյուրի քանակը, հաշվեկշռային արժեքը, թողարկման կամ ձեռքբերման տարեթիվն ու մաշվածությունը,

- տեղեկանք կազմակերպության տեխնիկայի քանակի, դրանց թողարկման կամ ձեռքբերման ժամկետների և մաշվածության մասին,

- «Ժամանակավոր արտահանում» մաքսային ռեժիմով արտահանման դեպքում տնօրենի կողմից ստորագրված արտոնագիր՝ արտահանված տեխնիկան ՀՀ վերադարձնելու մասին,

- տեղեկանք արտահանող կազմակերպության գործունեության մասին:

Նշված փաստաթղթերի հիման վրա եզրակացություն տվող համապատասխան կառավարման մարմինը կայացնում է որոշում: Դրական որոշման դեպքում այն ձևակերպվում է եզրակացության մեջ, որը վավերացվում է տվյալ մարմնի ղեկավարի ստորագրությամբ:

Թույլտվություն տալու գրավոր մերժման կամ տրվածի գործողության կասեցման հիմք կարող է հանդիսանալ ՀՀ պետական շահերի պաշտպանությունը՝ կապված արտահանվող տեխնիկայի եզակիության, պաշտպանական և տնտեսական խնդիրների լուծման գործում դրանց կարևորության, ինչպես նաև ներկայացված փաստաթղթերում սխալ տեղեկությունների առկայության հետ: Եզրակացության տրման անհիմն մերժումը դիմողի կողմից կարող է գանգատարկվել դատական կարգով:

Այսօրվա դրությամբ ՀՀ արտաքին առևտրում գործնականում վերացված են բոլոր ոչ սակագնային սահմանափակումները: Սահմանափակումներ կան միայն այն ապրանքների համար, որոնք կապված են շրջակա միջավայրի և մարդկանց անվտանգության հետ (զենք, զինամթերք, թմրանյութ, պայթուցիկ նյութեր, թույներ և այլն), արտոնագրերի համակարգը կիրառվում է միայն Եվրամիության երկրներ տեքստիլ արդյունաբերական արտադրանքի արտահանման նկատմամբ:

Հայաստանի Հանրապետությունում հետազոտվող բոլոր կազմակերպությունների կողմից արտահանված ապրանքների շուրջ 32 տոկոսը կազմել են թանկարժեք քարերը և մետաղները: Նման ապրանքների արտահանման համար արտահանող կազմակերպությունները կատարել են տրանսպորտային և ապահովագրական վճարներ: ՀՀ կազմակերպությունները արտահանվող ապրանքները մինչև ներ-

մուծող երկրի սահման հասցնելու համար համեմատաբար շատ տրանսպորտային և ապահովագրական ծառայություններ է մատուցել ալկոհոլային և ոչ ալկոհոլային խմիչքներ, միջուկային ռեակտորներ, սարքեր և սարքավորումներ խմբերում ընդգրկված ապրանքների արտահանման ժամանակ:

ԱՀԿ անդամակցությամբ Հայաստանը ներգրավվում է իրավական պարտավորությունների որակապես նոր դաշտի մեջ: ԱՀԿ անդամակցության շրջանակներում Հայաստանում ընթացող օրենսդրական բարեփոխումների գործընթացն արդեն զգալի խթան է հանդիսացել միջազգային նորմերին համապատասխան առևտրատնտեսական հարաբերությունները կարգավորող սեփական օրենսդրական համակարգի զարգացման համար: Բացի ԱՀԿ համաձայնագրերին միանալուց՝ Հայաստանը ստանձնել է մի շարք ազատական բնույթի պարտավորություններ: Մասնավորապես՝ ինչպես արդյունաբերական, այնպես էլ գյուղատնտեսական ապրանքների համար, ներմուծման սակագնի վերին սահմանը ամրագրել է 15 տոկոս, միանալ ԱՀԿ շրջանակներում գործող ճյուղային համաձայնագրերի մի մասին, ըստ որոնց՝ որոշակի ապրանքային խմբերի նկատմամբ ներմուծման մաքսատուրքի դրույքաչափը պետք է սահմանել 0 տոկոս կամ ներդաշնակել այդ համաձայնագրերով սահմանված մակարդակին, միանալ ԱՀԿ շրջանակներում գործող և սահմանափակ թվով անդամ պետություններ ընդգրկող «Պետական գնումների մասին» և «Քաղաքացիական ավիատեխնիկայի առևտրի մասին» համաձայնագրերին, ինչպես նաև «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների մասին» համաձայնագրին:

ԱՀԿ անդամակցությամբ ստանձնվող պարտավորությունները որոշակիորեն սահմանափակում են պետության կողմից կիրառվելիք տնտեսական քաղաքականության միջոցների կիրառման ազատության աստիճանները: ԱՀԿ անդամակցությանն առնչվող հիմնական զիջումներն առնչվում են արտաքին առևտրի ազատականացմանը, ինչպիսիք են, մասնավորապես, մաքսային դրույքաչափերի իջեցումը, առևտրի ոչ սակագնային արգելքների սահմանափակումը և իրականացվող պետական հովանավորչական միջոցառումների կանոնակարգումը:

ԱՅԿ-ին անդամակցումը մեր երկրի համար կարևոր է ամենից առաջ այն առումով, որ ԱՅԿ-ի անդամ մյուս երկրները չեն կարող ՅԶ-ից արտահանվող ապրանքների վրա դնել խտրական, ավելի բարձր մաքսային և ոչ մաքսային արգելքներ: Բացի դրանից ԱՅԿ-ն օգնում է իրականացնելու առավել արդյունավետ արտաքին առևտրային կարգավորում՝ տրամադրելով խորհրդատվություն, նորագույն տեխնոլոգիաներ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև ֆինանսական օժանդակություն:

8.4. ՈՉ ՍԱԿԱԳՆԱՅԻՆ ՍԱՅՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ

Վերջին տասնամյակներում համաշխարհային տնտեսության մեջ լայն տարածում են ստացել ոչ սակագնային սահմանափակումները: Դրանց թվում կարևոր դեր են կատարում ներմուծման քվոտաները, արտահանման սուբսիդիաները և փոխհատուցման տուրքերը, արտահանման «կամավոր» սահմանափակումները, դեմպինգը, առևտրային սահմանափակումների տեխնիկական, վարչական և թաքնված այլ ձևերը: Արտաքին առևտրի կարգավորման կարևոր լծակներից են քվոտաներն ու լիցենզիաները, որոնց կիրառումն անուղղակի ազդեցություն է թողնում առևտրային հոսքերի վրա: Քվոտան (բաժնեչափ, մասնորդ) ապրանքի ներմուծման քանակական սահմանափակումն է որոշակի ժամանակամիջոցում: Ներմուծման քվոտաները հաճախ կիրառվում են արտասահմանյան ապրանքների ձեռքբերման արժույթի չափից ավելի սպառումը կանխելու համար: Արտահանման քվոտաները հիմնականում կիրառվում են արտահանման սահմանափակման, ինչպես նաև համաշխարհային շուկայում տվյալ տեսակի արտադրանքի տեսակարար կշիռը սահմանափակելու համար: Քվոտայի մեկ այլ տեսակ է սակագնային քվոտան, որի դեպքում բաժնեչափի սահմաններում ապրանքները ներմուծվում են առանց սահմանափակումների, իսկ բաժնեչափը գերազանցելիս դրանցից գանձվում են բավականին բարձր մաքսատուրքեր: Քվոտաների բազմազանության մեջ հատուկ տեղ են գրավում, այսպես կոչված, «կամավոր քվոտաները», որոնց

կիրառումը ենթադրում է արտահանողի և ներմուծողի միջև պայմանագրերի կնքում, որի հիման վրա արտահանող կողմը ներմուծող կողմի բարոյական և այլ տիպի ճնշման տակ «կամավոր» սահմանափակում է իր արտադրանքի արտահանումը: Քվոտաները կարող են կիրառվել բոլոր ներմուծողների նկատմամբ (համընդհանուր քվոտա), կոնկրետ երկրի ծագման ապրանքի նկատմամբ (անհատական քվոտա): Գոյություն ունեն, այսպես կոչված, «ավտոմատ լիցենզիաներ», որոնք տրամադրվում են արտադրողի կամ ներմուծողի ներկայացրած հայցապահանջից անմիջապես հետո և չեն հետաձգվում պետական համապատասխան մարմնի կողմից:

Պետք է նշել նաև տեխնիկական ստանդարտների, հավաստագրերի և այլ հատուկ սահմանափակումների՝ որակի, ապահովության, բնապահպանական, սանիտարահիգիենիկ պահանջների մասին, որոնք դասվում են արտաքին առևտրի վարչական անուղղակի կարգավորման մեթոդների շարքին:

Արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման միջոցները գների մեխանիզմի միջոցով ներգործում են տնտեսական գործընթացների վրա և ելնում են մասնակիցների տնտեսական շահերից: Այդպիսի միջոցներ են մաքսատուրքերը, ակցիզները, տուրքերը, երկկողմանի պայմանագրերը և այլն: Լիցենզիան մի փաստաթուղթ է, որը թույլ է տալիս սահմանված քվոտայի շրջանակներում արտահանման, ներմուծման գործունեություն իրականացնել: Տարբերում են գլխավոր և միանգամյա լիցենզիաներ: Գլխավոր լիցենզիաները թույլ են տալիս որոշակի ժամանակաշրջանի ընթացքում, որպես կանոն մեկ տարի, առանց գործարքների թվի սահմանափակման ներմուծում կամ արտահանում կատարել, իսկ առանձին գործարքների գծով տրվող միանգամյա լիցենզիաները կապված են միանվագ գործարքների իրականացման հետ: Լիցենզավորումը քվոտավորման գործընթացի բաղկացուցիչ մաս լինելուց բացի կարող է հանդիսանալ պետական կարգավորման ինքնուրույն գործիք: Չնայած շուկայական համակարգին հիմնականում բնորոշ են պետական կարգավորման տնտեսական միջոցները, այնուամենայնիվ բոլոր երկրների կառավարությունները սահմանում են որոշակի սահմանափակումներ ապրանքների և ծառա-

յությունների միջազգային հոսքերի շարժի վրա, քանի որ առևտրային սահմանափակումների սակագնային ծևերը անմիջականորեն ազդում են ներմուծվող ապրանքների գների վրա:

Կարգավորման ոչ սակագնային մեթոդների մեջ են մտնում՝ նաև արտաքին տնտեսական գործունեությունը կարգավորող վարչական բնույթի միջոցները, որոնք անմիջականորեն ուղղված չեն արտաքին առևտրային սահմանափակմանը, սակայն հանգեցնում են համանման արդյունքների, ինչպես նաև թաքնված այլ հովանավորչական միջոցները: Արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման թաքնված կարևոր մեթոդ է ներքին հարկերի և տուրքերի համակարգը՝ ուղղված ներմուծվող ապրանքների գների բարձրացմանը:

Պետական գնումների քաղաքականությունը նույնպես առևտրային քաղաքականության թաքնված մեթոդ է, որի ժամանակ տեղական ձեռնարկություններից և պետական մարմիններից պահանջվում է որոշ ապրանքների գնումը կատարել միայն ազգային արտադրողներից, նույնիսկ ներմուծվող ապրանքների համեմատ տեղական ապրանքների ավելի բարձր գնի և ցածր որակի պայմաններում:

Մեկ այլ թաքնված մեթոդ է տեղական բաղադրիչների պարունակության պահանջը, որն օրինականորեն սահմանում է ներքին սպառման համար ազգային գործարարների կողմից արտադրվող վերջնական արտադրանքի բաժինը:

Ներքին շուկային աջակցելու համար պետությունը կարող է կիրառել նաև ֆինանսական կարգավորման լծակները, մասնավորապես ուղղակի և անուղղակի սուբսիդավորումը:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ի՞նչ դեր ունի արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը երկրի տնտեսական զարգացման գործում:
- Ի՞նչ դեր ունի մաքսային քաղաքականությունը տնտեսական հարաբերությունների պետական կարգավորման գործում:
- Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում մաքսասակագնային կարգավորման միջոցները:
- Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում ոչ սակագնային կարգավորման միջոցները:
- Որո՞նք են ոչ սակագնային սահմանափակումները:
- Որո՞նք են մաքսային մաքսային սակագնի տարրերը:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Դանիելյան Ա.Ս. «Արտաքին տնտեսական գործունեության մաքսա-սակագնային կարգավորում» Երևան 2004
2. Ա.Մարկոսյան, Դ. Հախվերդյան, Գ. Նազարյան «Հայաստանը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակարգում», Երևան 2003թ.:
3. Կ.Հ. Գրիգորյան «ՀՀ արտաքին առևտուրը և վճարային հաշվեկշիռը» Երևան 2006թ.
4. Ю. В. Додонкин Таможенная экспертиза товаров!- Москва 2003
5. Ю. Г. Давыдов, Таможенное право!- Москва 2003
6. Г. И. Чекмарева, Основы таможенного дела!- Москва- Ростов- на- Дону 2003

**ԳԼՈՒԽ IX. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒ
ԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ,
ԾԱԾԿԱԳՐՈՒՄԸ ԵՎ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ**

Չլիխի բովանդակությունը

- ներածություն
- ՆՀ-ի մեկնաբանման ընդ-
հանուր կանոնները
- ՆՀ բաժինների, խմբերի,
դիրքերի և ենթադիրքերի
նկարագրությունը
- ԱՏԳԱ-ի ծածկագրումը,
ծածկագրման այլ
համակարգեր
- ապրանքների
նկարագիրը
- սննդամթերքների
վտանգավորության
նկարագիրը

**Նյութի ուսումնասիրությունից
հետո ուսանողը կարող է.**

- ✓ դասակարգել ապրանքը և
ծածկագրել
- ✓ իմանալ դասակարգման
անհրաժեշտությունը,
խնդիրները և նպատակը
- ✓ ծանոթանալ ներդաշնակ
համակարգի դասակարգ-
ման ընդհանուր կանոննե-
րին և դրանց կիրառմանը
- ✓ ծանոթանալ ՆՀ-ի կտրված-
քին և կարողանալ դա-
սակարգել ապրանքը
- ✓ ծանոթանալ ԱՏԳԱ-ի ծած-
կագրմանը, ծածկագրել
ապրանքը

9. 1. ԱՏԳԱ-ի ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ԾԱԾԿԱԳՐՈՒՄԸ

Քաղաքական և տնտեսական նոր հարաբերությունների պայմաններում տարեցտարի աճում է մաքսային գործը անթերի կազմակերպելու, մաքսային քաղաքականությունը ճիշտ վարելու անհրաժեշտությունը: Աշխարհում, տարածաշրջանում կատարվող արձատական փոփոխությունները ենթադրում են փոփոխություն-
ներ նաև մաքսային ոլորտում:

Համաշխարհային մաքսային կազմակերպությունը, որն աշ-
խատում է միայն մաքսային ընթացակարգերի ոլորտում, ունի առա-
քելություն՝ համաշխարհային մասշտաբով պարզեցնել ու միասնա-

կանացնել մաքսային ընթացակարգերը: 1983թ. հունիսի 14-ին
Բրյուսելում այդ կազմակերպության կողմից ընդունվեց ապրանք-
ների նկարագրման և ծածկագրման համակարգի մասին միջազ-
գային համաձայնագիր, որով մաքսային համագործակցության
խորհրդի անդամները ցանկանում էին համագործակցել միջազգա-
յին առևտրում, պարզեցնել այդ բնագավառում վիճակագրական
տվյալների հավաքումը, կրճատել ապրանքների դասակարգման և
ծածկագրման վրա կատարվող ծախսերը, ապրանքները մի երկրից
մաքսային սահմանով մյուսն անցկացնելիս և այլն:

ԱՊՀ երկրների կառավարությունները հիմնվելով ազատ
առևտրի գոտի ստեղծելու 1994 թվականի ապրիլի 15-ի համաձայ-
նագրի վրա և ձգտելով միասնականացնել մաքսային փաստա-
թղթավորումն ու մաքսային գործընթացը, համաձայնվեցին ԱՊՀ մի
շարք երկրներում արտաքին տնտեսական գործունեության իրա-
կանացման համար ընդունել միասնական ապրանքային անվա-
նացանկ:

ՀՀ Ազգային ժողովը 2000 թվականի հուլիսի 6-ին ընդունեց
ՀՀ մաքսային օրենսգիրքը, որն ուժի մեջ մտավ 2001 թվականի
հունվարի 1-ից: Սրանով լուծվում էր արտաքին տնտեսական գոր-
ծունեության ապրանքային անվանացանկի (ԱՏԳԱ) կիրառումը:
181-րդ հոդվածի 11-րդ բաժնի 32-րդ գլուխը սահմանում է, որ վե-
րադաս մաքսային մարմինն ԱՏԳԱ-ի վարումն իրականացնելու
նպատակով.

ա. ապահովում է դրա միջազգային մեկնաբանումները և
դրանց առնչվող այլ որոշումների փոփոխությունների ու լրացում-
ների մասին իրազեկումը,

բ. այն համապատասխանեցնում է միջազգային ընդունված
նորմերին,

գ. ապահովում է ԱՏԳԱ-ի հրապարակումը,

դ. հաստատում է դրա պարզաբանումները, ապահովում
դրանց հրապարակումը,

ե. իրագործում է ԱՏԳԱ-ի վարման հետ կապված այլ գոր-
ծառույթներ:

Ապրանքների դասակարգման ոլորտում ամենակարևորը

մեկնաբանման կանոններին և մեթոդներին հետևելն է՝ գիտեմալով, թե տեղեկատվությունը որտեղից պետք է վերցնել: Տարածաշրջանային բոլոր մաքսատներում, մաքսակետերում և, ընդհանրապես, ողջ հանրապետությունում միևնույն ապրանքի դասակարգման ժամանակ հնարավոր կլինի հանգել միևնույն եզրակացությանը այն դեպքում, երբ բոլորը հետևեն միևնույն կանոններին, մեթոդաբանությանը և ճիշտ ծանաչեն ապրանքը:

Ապրանքների դասակարգման ժամանակ հուսալի համակարգ ունենալու համար անհրաժեշտ է ղեկավարվել որոշակի կանոններով: Հուսալի է այն համակարգը, որտեղ յուրաքանչյուր առանձին ապրանք առանց երկմտելու և պարզորոշ կապված է մեկ որոշակի դիրքի հետ:

Մեկնաբանման ընդհանուր կանոններն են.

Կանոն 1. Բաժինների, խմբերի, ենթադիրքերի (դիրքերի) անվանումները բերված են միայն համակարգից օգտվելու հարմարավետության համար: Իրավական տեսանկյունից ապրանքների դասակարգումը բխում է դիրքի բովանդակությունից և բաժնի, խմբի ծանոթությունների շարադրանքից, եթե վերջինս այլ բան չի պահանջում 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կանոններով:

Կանոն 2.ա. Ապրանքային դիրքի անվանմանը ցանկացած հղում պետք է դիտարկել (այդ թվում նաև որպես հղում այդպիսի ապրանքին) որպես չկոմպլեկտավորված ապրանքի, պայմանով, որ վերջինս տիրապետում է ավարտված և կոմպլեկտավորված ապրանքների բոլոր հիմնական բնութագրերին, ինչպես նաև այն պետք է դիտարկվի որպես հղում ավարտված և կոմպլեկտավորված ապրանքներին՝ ներկայացված մասնատված կամ չհավաքված վիճակում:

Այս կանոնից հետևում է, որ տվյալ դիրքում պետք է ներառել և դիտել որպես ավարտուն ավարտուն և հավաքված, այնպես էլ անավարտ կամ ոչ վերջնական, չհավաքված կամ քանդված առարկաները, եթե դրանք ունեն վերջնական առարկայի հիմնական բնութագիրը:

Այս կանոնը կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ դիրքերը կամ բաժնի խմբի նշումները այլ բան չեն պահանջում:

Կանոն 2. բ. Ապրանքային դիրքի անվանմանը ցանկացած հղում, որը վերաբերում է ինչ-որ նյութի, պետք է դիտարկվի որպես հղում նաև այդ նյութի խառնուրդին կամ այլ նյութերի հետ միացություններին: Որոշակի նյութից պատրաստված ապրանքին ցանկացած հղում պետք է դիտարկվի նաև որպես հղում ապրանքին, որն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն պատրաստված է այդ նյութից: Մեկից ավելի նյութերից պատրաստված ապրանքների դասակարգումն իրականացվում է 3-րդ կանոնի դրույթներին համապատասխան: Այս կանոնը չի կարող կիրառվել, եթե դիրքերում կամ իրավական նշումներում կան հակառակը պնդող հատուկ դրույթներ: Օրինակ տեքստիլ նյութերի խառնուրդի դասակարգումը կատարվում է XI բաժնի 2-րդ նշման հատուկ դրույթով:

Կանոն 3. Այն դեպքում, երբ 2-րդ կանոնի «բ» կետով կամ մեկ այլ պատճառով ապրանքը կարող է վերագրվել երկու կամ ավելի ապրանքային դիրքերի, դասակարգումը պետք է իրականացնել հետևյալ կերպ.

ա. նախապատվությունը տրվում է այն ապրանքային դիրքին, որը պարունակում է ապրանքի առավել հստակ բնութագիրը, քան այն ապրանքային դիրքին, որում տրված է առավել ընդհանուր նկարագիրը: Սակայն եթե երկու և ավելի ապրանքային խմբերից յուրաքանչյուրը վերաբերում է արտադրանքի միայն մի մասի նյութին կամ մանրածախ վաճառքի համար նախատեսված հավաքի միայն մեկ առարկային, ապա այդ ապրանքային դիրքերը պետք է դիտարկվեն որպես հավասարազոր ապրանքային դիրքեր, եթե նույնիսկ դրանցից որևէ մեկը տալիս է ապրանքի ավելի ամբողջական և ստույգ նկարագիրը.

բ. խառնուրդները, բազմաբաղադրիչ ապրանքները՝ կազմված տարբեր նյութերից կամ պատրաստված տարբեր բաղադրամասերից և ապրանքները, որոնք մանրածախ առևտրում ներկայացված են հավաքներով և որոնց դասակարգումը չի կարող կատարվել 3-րդ կանոնի «ա» կետին համապատասխան, պետք է դասակարգվեն ըստ այն նյութի կամ բաղադրիչ մասի, որը բնորոշում է տվյալ ապրանքի հիմնական հատկանիշները, եթե այդ սկզբունքը կիրառելի է,

գ. ապրանքները, որոնք չեն կարող դասակարգվել 3-րդ կանոնի «ա» և «բ» կետերին համապատասխան, դասակարգվում են տվյալ ապրանքային դիրքի վերջին՝ ամենաբարձր ապրանքային դիրքով:

Այս երեք կանոնները պետք է կիրառվեն հերթականությամբ, այսինքն 3 «բ» կանոնը կիրառվում է միայն այն դեպքերում, երբ 3 «ա»-ն չի գործում: Կարգը հետևյալն է.

- ամենայուրահատուկ նկարագիրը,
- կարևոր նկարագիրը,
- հերթականության մեջ վերջին դիրքը:

3-րդ կանոնը օգտագործվում է շատ հաճախ: Այն հիմնահարցերից շատերի լուծման բանալին է:

Կանոն 4. Ապրանքները, որոնց դասակարգումը հնարավոր չէ իրականացնել վերոհիշյալ կանոնների համաձայն, դասակարգվում են այն ապրանքի ապրանքային դիրքում, որն ավելի նման է դասակարգվող ապրանքին ըստ նկարագրի, բնույթի, նշանակման:

Կանոն 5. ա. Լուսանկարչական ապրանքների, երաժշտական գործիքների, գծագրական պիտույքների ու հրացանների տուփերը և հատուկ ձևի նմանատիպ տարաները, որոնք նշանակված են համապատասխան ապրանքների կամ հավաքների պահպանման համար, պիտանի են երկարատև օգտագործման համար և ներկայացվում են ապրանքի հետ համատեղ, պետք է դասակարգվեն դրանցում փաթեթավորված (տարայավորված) արտադրանքի հետ: Սակայն այդ կանոնը չի կիրառվում այն փաթեթի (տարայի) նկատմամբ, որը, փաթեթավորված ապրանքի հետ կազմելով մեկ ամբողջություն, հաղորդում է վերջինիս այլ բնույթ:

Կանոն 5. բ. Համաձայն 5. ա. կանոնի՝ ապրանքի հետ ներկայացվող փաթեթանյութի և տուփի դասակարգումը պետք է իրականացվի ապրանքի հետ համատեղ, եթե սա ունի այն տեսքը, որը սովորաբար օգտագործվում է տվյալ ապրանքների փաթեթավորման համար: Սակայն այս դրույթը պարտադիր չէ, եթե այդ փաթեթանյութը կամ տարան ամենայն հավանականությամբ պիտանի է կրկնակի օգտագործման համար:

Այն փաթեթանյութերի դասակարգումը, որոնք չեն ընդգրկվ-

ված 5. ա. և բ. կետերում, թողնվում է այն երկրի հայեցողությանը, որը կարող է տարածքի պայմաններին համապատասխան որևէ միջոց ձեռնարկել:

Կանոն 6. Իրավական տեսանկյունից ապրանքների դասակարգումը ցանկացած ապրանքային դիրքի ենթադիրքերում իրականացվում է ըստ տվյալ ենթադիրքի բովանդակության կամ դրա վերաբերյալ նշումների: Այդ ընթացքում պետք է կատարվեն վերը բերված կանոններում բոլոր փոփոխությունները և համեմատություններ կարելի է անցկացնել միայն միևնույն մակարդակի ենթադիրքերի մեջ:

Այս կանոնին առնչվող բաժնի կամ խմբի նշումները նույնպես կիրառելի են, եթե ենթատեքստերում այլ վերապահումներ չկան:

Կիրարկման կանոնները որոշակիորեն նախատեսում են ապրանքների դասակարգման քայլ առ քայլ իրականացում և հիմնավորում: Ապրանքը նախ պետք է դասակարգվի իրեն համապատասխան քառանիշ դիրքում և ապա միայն այդ դիրքի սահմաններում գտնվող համապատասխան մեկ գծիկով ենթադիրքում, որից հետո դրա սահմաններում գտնվող երկու գծիկով ստորաբաժանումում: Այս կարգն առանց բացառության վերաբերում է ամբողջ ՆՀ-ին:

9.2 ՆՀ-ի ԲԱԺԻՆՆԵՐԻ ԽՄԲԵՐԻ ԴԻՐՔԵՐԻ ԵՎ ԵՆԹԱԴԻՐՔԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներդաշնակ համակարգը վեցանիշ համակարգ է, որը հիմնըված է ստորաբաժանված քառանիշ ենթախմբերի վրա: Սրանք նախատեսված են ցածր մակարդակի ստորաբաժանումները առանձին խմբերին հարմարեցնելու և մանրամասնելու համար: ԱՏՊԱԼ անվանակարգն ունի տարբերակվող ապրանքների 5113 ենթադիրք, 1241 դիրք, 96 խումբ, 21 բաժին:

Առաջին 24 խմբերը դասավորված են I - IV բաժիններում և վերաբերում են գյուղատնտեսական հատվածին:

1-5 խմբերը կազմում են I բաժինը և քիչ բացառություններով վերաբերում են կենդանիներին և կենդանական ծագման այն մթերքներին, որոնք կամ չեն մշակվել, կամ ենթարկվել են չնչին մշակման: Այս բաժնի ապրանքներից են բոլոր կենդանի կենդանիները, միսը, ձուկը, կաթնամթերքը, ձուն, մեղրը: I բաժնի ապրանքները բաժանվում են 3 կատեգորիաների.

- կենդանի կենդանիներ (1-3 խմբեր),
- չմշակված կամ քիչ մշակված սննդամթերք (2, 3 և 4 խմբեր),
- ոչ ուտելի ապրանքներ, չմշակված կամ չնչին չափով մշակված (5-րդ խումբ), օրինակ՝ մարդու մազ, փետուրներ, ոսկորներ, եղջյուրներ, համպար, մարջան, խխունջների պատյաններ և այլն:

6-14 խմբերը կազմում են II բաժինը և ընդգրկում են բուսական ծագման անմշակ ապրանքների մեծամասնությունը, որոնք բնական վիճակում են կամ անմշան մշակված: Սրանք ինչպես ուտելի, այնպես էլ ոչ ուտելի մթերքներ են: Դրանցից են բույսերը, սերմերը, մրգերը, բանջարեղենը, հացահատիկը, ալյուրը, ծղոտը, եղեգնը (բացի տեքստիլ մանրաթելից):

Այս բաժնի ապրանքները նույնպես բաժանվում են 3 կատեգորիաների.

- կենդանի բույսեր, որոնք ունեն տնկելու կամ դեկորատիվ օգտագործման նպատակ (6-րդ խումբ),
- ուտելի ապրանքներ, անմշակ կամ չնչին մշակված (7-12 խումբ),
- ոչ ուտելի ապրանքներ, անմշակ կամ չնչին մշակված (13 և 14 խմբեր):

15-րդ խումբը կազմում է III բաժինը և ներառում է կենդանական և բուսական ծագման յուղեր, ճարպեր, որոնք անմշակ, կիսամշակ և բավարար մշակված են, ինչպես նաև դրանց մշակման արդյունքում ստացվող մնացորդներ:

16-24 խմբերը կազմում են IV բաժինը և ներառում են կենդանական ու բուսական ծագման այն ապրանքները, որոնք մշակվել են ավելի, քան պահանջվում է I և II բաժիններում ընդ-

գրկված դիրքերում և նախատեսված են մարդկանց կողմից սպառման համար: Դրանցից են հյութերը, ոգելից խմիչքները, քացախը, ծխախոտը սննդարդյունաբերության բոլոր այն արտադրանքները, որոնք ընդգրկված չեն նախորդ խմբերում:

Քաշի 20%-ի չափով միս պարունակելու չափանիշը չի տարածվում 19-րդ խմբի լցունված ապրանքների, սոուսների ու պատրաստուկների և 21-րդ խմբի ապուրների վրա:

25-27 խմբերը կազմում են V բաժինը և վերաբերվում են հանքային ծագման այն ապրանքներին, որոնք հանվում են ընդերքից կամ ծովից, ինչպես նաև դրանց պարզ մշակման արդյունքներին, օրինակ աղ, ծծումբ, հող, քար, սվաղի նյութեր, կիր, ցեմենտ, հանքաքար, մետաղախարամ, մոխիր, հանքային վառելանյութեր և յուղեր, դրանց մշակումից ստացված ասֆալտ, քսուքներ և այլն:

28-38 խմբերը կազմում են VI բաժինը և ներառում են քիմիական և հարակից արդյունաբերական ճյուղերի ապրանքները: Այս բաժինը ներառում է ապրանքների լայն շրջանակ, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակի ստացվում են կենդանական, բուսական կամ հանքային ծագման նյութերից քիմիական կամ մանրատիպ փոփոխությունների միջոցով և կամ դրանց ու ռետինե, փայտե, թղթե, տեքստիլ, ապակե, մետաղե նյութերի հետ միավորելուց:

Այս բաժնի մեջ մտնում են քիմիական էլեմենտները (Cl, Y, O₂, Sn, S), թթուները, անօրգանական այլ միացությունները (28), օրգանական քիմիայի միացությունները (29), դեղարդյունաբերության մթերքները (30), պարարտանյութերը (31), դաբաղող և ներկող էքստրակտները (32), եթերայուղերը, օծանելիքի, կոսմետիկայի և հարդարանքի միջոցները (33), օճառը և մակերևույթային ակտիվ օրգանական նյութերը, քսայուղերը (34), սպիտակուցային նյութերը, մոդիֆիկացված օսլան, սոսինձները, ֆերմենտները (35), պայթուցիկ նյութերը, պիրոտեխնիկական արտադրանքները, լուցկին, որոշ այրվող նյութեր (36), ֆոտո և կինոնյութերը (37) և այլ քիմիական նյութեր (38):

39 և 40 խմբերը կազմում են VII բաժինը, որը ներառում է պլաստիկ և ռետինե նյութեր: 39 խումբը ներառում է պլաստիկ պոլիմերներ և դրանցից ստացված արտադրանքներ, իսկ 40 խում-

ըը ռետիմեն նյութերի մեծ մասը՝ պոլիմերային նյութեր, պլաստմասսաներ և արտադրանքներ դրանցից, կաուչուկ, ռետին և արտադրանքներ դրանցից:

41-43-րդ խմբերը կազմում են VIII բաժինը և ներառում են որոշ անասնաբուժական ապրանքներ, կաշիներ (41), կաշվե կամ կենդանու աղիքներից պատրաստված իրեր (42), մորթիներ, այդ թվում նաև արհեստական (43): Այս բաժինն վերաբերվում են կենդանիների մաշկերն ու կաշիները, թամբը և լծասարքերը, կենդանիների աղիներից (բացի շերամից) պատրաստված ապրանքները, կաշվե կամ համակցված իրերը:

44-46-րդ խմբերը կազմում են IX բաժինը և ներառում են բուսական ծագման կարևոր խումբ՝ փայտանյութ և դրանից պատրաստված իրեր (44), խցանածառի կեղև և դրանից պատրաստված իրեր (45), հյուսված նյութեր, ներառյալ զամբյուղները (46): Սակայն կահույքը չի ներառված այս խմբում: Այն գտնվում է 94 խմբում:

47-49-րդ խմբերը կազմում են X բաժինը և ներառում են ցելյուլոզը (47), այլ նյութեր՝ թուղթը և սովորաբար (48), գրքերը, թերթերը և տպագրական արդյունաբերության այլ արտադրանքներ, ձեռագիր ու մեքենագիր տեքստեր և պլաններ (49):

50-63-րդ խմբերը կազմում են XI բաժինը և ներառում են գործվածքները և գործվածքային իրերը: Դրանք են՝ բնական մետաքսաթելը և դրանից տարբեր հյուսման և հարդարման գործվածքներ (50), բուրդ (նաև ձիու մազ), դրանից տարբեր հյուսման և հարդարման գործվածքներ (51), բամբակ (52), բուսական ծագման այլ մանրաթելեր: Մանվածքներ և գործվածքներ ցելյուլոզային մանրաթելերից (53), քիմիական թելեր (54 և 55), բամբակ, թաղիք, չհյուսված նյութեր: Հատուկ մանվածքներ, քուղեր, պարաններ և դրանցից պատրաստված արտադրանքներ (56), գորգեր և հատուկ այլ ծածկույթներ (57): Հատուկ գործվածքներ, կարված խավով նյութեր, ժանյակներ, գոբելեններ, հարդարող նյութեր, ասեղնագործվածքներ (58), հատուկ նյութերով գործվածքներ, տեխնիկական նշանակության տեքստիլ նյութեր (59), մեքենայական և ձեռքի հյուսքի տրիկոտաժե գործվածք (60), ձեռքի, մեքենայական հյուսքի տրիկոտաժե հագուստ և հագուստի պատկանելիություններ (61),

գործվածքե հագուստ և պատկանելիություններ (62):

Ն7-ն չի անդրադառնում արտահագուստին և ներքնա- հագուստին, որովհետև այս հասկացությունները աշխարհի տարբեր մասերում կլիմայական առանձնահատկությունների պատճառով ունեն տարբեր նշանակություն: Ուստի հագուստը նշվում է առևտրային անվանումով: Օրինակ՝ եթե հագուստի մի մասը գործվածք է, իսկ մի մասը տրիկոտաժ, ապա դա կդասակարգվի այն խմբում, որի նյութը շատ է:

64-67-րդ խմբերը կազմում են XII բաժինը, որտեղ ներառված են կոշկեղենը, գլխարկները, հովանոցները, արևային հովանոցները, ձեռնափայտերը, մտրակները, փետուրները և դրանցից պատրաստված իրերը, արհեստական ծաղիկները և մարդու մազերից պատրաստված իրերը:

Այս բաժնում չեն դասակարգվում գործվածքե մեկանգամյա օգտագործման կոշիկները, որոնք դասակարգվում են ըստ նյութի (61- 62 խմբերում): Հագած կոշիկները պետք է ունենան հագած լինելու նկատելի հետքեր, դրանք պետք է ներկայացված լինեն մեծաքանակ հակերով: Սրանք դասակարգվում են 6301 դիրքում՝ ասբեստից կոշիկները և դրանց պիտույքները 6812 դիրքում: Օրթոպետիկ կոշիկները, որոնք պատրաստված են չափսերով և չունեն զանգվածային արտադրություն դասվում են 9021 դիրքում, չմուշկակոշիկները՝ ամրացած չմուշկներով կամ անիվներով 9506 դիրքում:

68-70 խմբերը կազմում են XIII բաժինը և ներառում են քարե, գիպսե, ցեմենտե, ասբեստե, փայտե և մմանատիպ նյութերից պատրաստված արտադրանքներ (68), որոնք թրծված չեն: Խեցե ձևավորված, թրծված արտադրանքները (69), ապակին և դրանից արտադրանքները (70):

71 խումբը կազմում է XIV բաժինը, որտեղ ներառված են բնական և աճեցված մարգարիտը, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերը, թանկարժեք մետաղները, թանկարժեք նյութերով ծածկապատված մետաղները և դրանցից արտադրանքները, բիժուտերիան, մետաղադրամները: Սրանց մեջ չեն ներառվում այն իրերը, որոնց մեջ թանկարժեք մետաղը չնչին մաս է կազմում (օրինակ՝

փոքրիկ ֆուրնիտուրա, նախշ սիլիկատային արտադրանքի վրա, եզրագիծ): Այս խմբին չեն պատկանում նաև ամալգամները կամ կոլլոիդ վիճակում գտնվող թանկարժեք մետաղները:

«Թանկարժեք մետաղ» տերմինը օգտագործվում է ոսկու, արծաթի և պլատինի վերաբերյալ: «Պլատին» տերմինը ներառում է նաև խմբի բոլոր տարրերը (պալադիում, ռութենիում, ռոդիում, իրիդիում, օսմիում): Ցանկացած համաձուլվածք, որը պարունակում է թանկարժեք մետաղի բաղադրամաս, կարող է համարվել այդ մետաղի համաձուլվածք, եթե դրա քանակը պակաս չէ 2%-ից: Մաքսային նպատակներով 75% ոսկի և 25% պլատին պարունակող համաձուլվածքը պլատինի համաձուլվածք է:

72-76 և 78-83 խմբերը կազմում են XV բաժինը և վերաբերում են ոչ թանկարժեք մետաղներին և դրանցից պատրաստված արտադրանքներին: Դրանցից են նախնական տեսքով ներկայացրած մթերքները, ածխածնային պողպատը, ֆերոհամաձուլվածքները, լիգերացված պողպատը (72), սև մետաղներից արտադրանքները (73), պղինձ և պղնձե իրերը (74), նիկել և նիկելե իրերը (75), ալյումին և ալյումինե իրերը (76), 77 խումբը թափուր է, կապար և կապարե իրերը (78), (բացի կապարազնդիկներից, որոնք որպես զենք գտնվում են 93.06 դիրքում), ցինկ և ցինկե իրերը (79), անագ և անագե իրերը (80), այլ ոչ թանկարժեք մետաղները, մետաղալեռամիկան: Դրանցից արտադրանքները (81), գործիքներ, դանակային ապրանքներ, գդալներ, պատառաքաղեր, դրանց մասեր (82) և այլ արտադրանքներ (83):

84-85 խմբերը կազմում են XVI բաժինը, որը ՆՅ-ի ամենամեծ բաժինն է: Սրա երկու խմբերը ներառում են բոլոր դիրքերի և ենթադիրքերի 15%-ը: Այդ շարքին դասվում են միջուկային ռեակտորները, շոգեկաթսաները, մեքենաները, մեխանիկական սարքերը և դրանց մասերը (84), էլեկտրական սարքավորումները և դրանց մասերը, ձայնը գրանցող և վերարտադրող սարքերը, պատկերը գրանցող և վերարտադրող սարքերը, դրանց մասերը և լրացուցիչ պարագաները (85):

86-89 խմբերը կազմում են XVII բաժինը և ներառում են ցամաքային, օդային, ջրային տրանսպորտային միջոցները և

դրանց օժանդակ սարքավորումներն ու հարմարանքները: Դրանցից են լոկոմոտիվները կամ տրամվայները, վագոնները և պահեստամասերը, ճանապարհային ազդանշանները (86): Գնացքներից և տրամվայներից տարբեր ցամաքային տարնսպորտային միջոցները, դրանց մասերը և սարքավորումները (87), թռչող սարքերը, տիեզերական ապարատները և դրանց մասերը (88), նավերը, մակույկները և լողացող այլ միջոցները (89):

90-92 խմբերը կազմում են XVIII բաժինը, որին վերաբերում են օպտիկական, լուսանկարչական, կինոնկարահանման, չափիչ, հսկիչ, ճշգրիտ, բժշկական կամ վիրաբուժական ապարատները, սարքերը, գործիքները, դրանց մասերը և լրացուցիչ պարագաները (90), ձեռքի և պատի ժամացույցները և դրանց մասերը (91), երաժշտական գործիքները, դրանց մասերը և պարագաները (92): Այս գործիքները մնում են նույն տեղում, եթե անգամ դրանք հարմարեցված են էլեկտրական հաղորդալարերին:

93-րդ խումբը կազմում է XIX բաժինը և ներառում է զենքերը և զինամթերքը: Ձենքերի հետ ներկայացվող հեռադիտակները, օպտիկական սարքերը պետք է դասակարգվեն նույն տեղում, եթե ներկայացված չեն առանձին՝ 90-րդ խմբում: Թրերը, դաշույնները ներառվում են այս խմբում, իսկ նետ ու աղեղները՝ ոչ:

94-96 խմբերը կազմում են XX բաժինը և ներառում են հետևյալ ապրանքախմբերը՝ կահույք, անկողին, ներքնակներ և դրանց պարագաներ, բարձեր և լցունված նմանատիպ իրեր, լամպեր և լուսավորման պարագաներ (որոնք ոչ մի տեղ չեն ներառվել), լուսավորող նշաններ և անվանատախտակներ, նմանատիպ իրեր, հավաքովի շինանյութեր (94), խաղալիքներ, խաղեր և սպորտային իրեր, դրանց մասեր և լրացուցիչ պարագաներ (95), զանազան պատրաստի արտադրանքներ ոսկրից, մարջանից խոզանակներ, գալանտերեական ապրանքներ, գրիչներ, աէրոզոլներ, թերմոսներ և այլն:

96-97 խմբերը կազմում են XXI բաժինը և ներառում են արվեստի գործեր, հավաքածուներ, 100 տարուց առավել հնության իրեր: Այս խումբը, անկախ տարիքից, չի ներառում մարգարիտները (բնական կամ աճեցված), թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերը:

9.3. ԱՏԳԱ-Ի ԾԱԾԿԱԳՐՈՒՄԸ

Համաշխարհային մաքսային կազմակերպությունը (ՀՄԿ) իր ISO անդամ երկրներով դարձել է միջազգային մասշտաբի կազմակերպություն և նրա աշխատանքն ուղղված է միջազգային մաքսային ընթացակարգերի պարզեցմանն ու ներդաշնակեցմանը: ՀՄԿ-ն մաքսային շատ համակարգերի հեղինակ է, որոնց թվում է ապրանքների նկարագրման և ծածկագրման համակարգի ներդաշնակության վերաբերյալ 1983թ. ընդունած միջազգային համաձայնագիրը՝ «Ներդաշնակ համակարգ» անվանումով: Սա բազմաձևատակ վեցամիշ անվանակարգ է, որը հենված է քառամիշ ենթախմբերի վրա: Համակարգի 1241 դիրքերից յուրաքանչյուրը բնորոշվում է քառամիշ ծածկագրով, որի առաջին երկու միշերը մատնանշում են այն խումբը, որի մեջ ներառված է տվյալ դիրքը: Օրինակ՝ 9308 դիրքը ցույց է տալիս, որ 8-րդ դիրքը գտնվում է 93-րդ խմբում, որի տակ ներկայացված են երաժշտական արկղերը (շկատուլկա), տոնավաճառային երգեհոնները, մեխանիկական երգեհոնիկները, երգող մեխանիկական թռչունները, երաժշտական այն գործիքները, որոնք այլ տեղերում թվարկված չեն՝ սուլիչներ, փողային ազդակային գործիքներ և այլն: Ներդաշնակ համակարգը պարունակում է ապրանքի առանձին ենթադիրքերի ամբողջ թիվը, բնութագրված վեցամիշ ծածկագրով, որի առաջին 4 թվերը համապատասխանում են դիրքին, մինչդեռ V և VI թվերը բնութագրում են համապատասխանաբար 1-ին և 2-րդ ենթադիրքերը, որոնց բացակայության դեպքում գրվում է զրո: Օրինակ՝

- 081400 ծածկագիրը ցույց է տալիս, որ ծածկագրված ապրանքը գտնվում է 8-րդ խմբի 0814-րդ դիրքում և վերաբերում է պահածոյացման համար նախատեսված պտուղների և բոստանային կուլտուրաների կեղևների (ցիտրուսային մրգեր, ձմերուկ), որը չունի ենթադիրքեր,

- 091010 ծածկագիրը ցույց է տալիս, որ ծածկագրված ապրանքը՝ հիլը, գտնվում է 9-րդ խմբի 0910 դիրքում մեկ գծիկով (5-րդ միշ) առաջին ենթադիրքի տակ, որը հետագայում չի ստորաբաժանվում (6-րդ միշը հավասար է 0-ի),

- վարսակի սերմի ծածկագիրը 120923 է: Սա նշանակում է, որ տվյալ ապրանքը նկարագրված է 12 խմբի 1209 դիրքի երկրորդ մեկ գծիկով ենթադիրքի, երրորդ երկու գծիկով ենթադիրքի տակ:

Ներդաշնակ համակարգի մնացած ենթադիրքերը նշվում են «9» կամ «8» թվանշաններով, որպեսզի հետագայում հնարավոր լինի ավելացնել լրացուցիչ ենթադիրքեր առանց գոյություն ունեցող ենթադիրքերի ծածկագրերը փոխելու:

ՆՉ ծածկագրի կառուցվածքը սխեմատիկորեն կլինի.

խումբ (2 միշ)

0 0

ենթախումբ կամ դիրք (4 միշ)

0 0 0 0

ենթադիրք (6 միշ)

0 0 0 0 0 0

ենթադիրք (8 միշ)

0 0 0 0 0 0 0 0

ԵՏՀ-ի երկրներում

ենթադիրք (9 միշ)

0 0 0 0 0 0 0 0 0

ԱՏԳԱ-ի անվանացանկը
ԱՊՀ երկրներում

Ապրանքների գծիկային ծածկագրում

Միջազգային առևտրում այսօր պարտադիր նորմ է դարձել ապրանքների գծիկային ծածկագրի կիրառումը, ինչը հեշտացնում և արագացնում է դասակարգված ապրանքների հետ ցանկացած աշխատանք և ուսումնասիրություն: Այն մշակվել է Բրյուսելում գտնվող EAN-ի (Համարակալման եվրոպական ասոցիացիա) կողմից: Սա սև և սպիտակ գծերի ու թվերի հաջորդականությամբ ուղղանկյունի է և հանդիսանում է մակնիշի պարտադիր մասը: Գծիկային կոդավորումը ավտոմատացված նույնականացման (ԱՆ) միջոցներից ամենատարածվածն է: ԱՆ-ի մյուս միջոցներին վե-

րաբերում են թվային, մագնիսական, ռադիոհաճախականության, ծայնային և տեսողական նույնականացումները:

Կախված նիշերի քանակից՝ տարբերակվում են EAN-8, EAN-13, EAN-14 կոդերը, որոնցից ամենամեծ կիրառությունն ունի EAN-13-ը: Կոդի մեջ 2 (3) նիշերը տվյալ արտադրությունը և ապրանքը գրանցող բանկի համար է, որը մեծամասամբ համընկնում է արտադրող երկրի կոդի հետ (Ֆիրման կարող է գրանցվել նաև իր ապրանքն առավել չափով իրացնող երկրի բանկում): 5(4) նիշերը ապրանքն արտադրող կամ իրացնող ձեռնարկության կոդն են: Հաջորդ նիշերը ապրանքի կոդն են, որոնց մեջ ձեռնարկությունը, ելնելով սպառողների շահերից, ինքնուրույն է որոշում ապրանքի կոդավորվող տեղեկատվությունը և ապրանքն առաքելուց ամենաքիչը 3 շաբաթ առաջ տեղյակ է պահում իր առևտրական գործընկերոջը: Վերջին 1 նիշը կոչվում է ստուգող թիվ: Ապրանքների ավտոմատ ճանաչման համակարգից օգտվել ցանկացող բանկերին EAN-ը տալիս է որոշակի թվային ծածկագիր: Անկախ գնորդը լավագույն դեպքում կարող է վերծանել գծիկային ծածկագրի առաջին յոթ նիշերը: Ամբողջը կարող են վերծանել միայն արտադրողը և առևտրական գործընկերը: Գծիկային կոդը հնարավորություն է տալիս նաև ստուգել դրա իսկությունը, օգտվելով ստուգող թվից՝ պարզ թվաբանական հաշվարկների օգնությամբ: Օրինակ.

EAN-13 կոդն ունի հետևյալ թվային շարքը. 8901372910565, որտեղ 890-ը Հնդկաստանի ծածկագիրն է, 1372-ը արտադրող ձեռնարկության (Ֆիրմայի) կոդն է, 91056-ը ապրանքի մասին ծածկագրված տեղեկություններն են, իսկ 5-ը ստուգող թիվն է:

Ստուգելու համար անհրաժեշտ է.

1. գումարել գույգ տեղերում գտնվող թվերը $9+1+7+9+0+6=32$,
2. ստացված գումարը բազմապատկել 3-ով $32 \times 3=96$,
3. գումարել կենտ տեղերում գտնվող թվերը, բացի ստուգվող թվից. $8+0+3+2+1+5=19$,
4. գումարել 2-րդ և 3-րդ կետերի արդյունքները $96+19=115$,
5. 10-ից հանել ստացված թվի միավորը, պետք է մնա ստուգող թիվը. $10-5=5$,

EAN-8-ը դրվում է փոքրաչափ արտադրանքների վրա, որտեղ չկա տեղ EAN-13-ի համար: EAN-14-ը դրվում է տրանսպորտային տարայի վրա:

Ապրանքների տառաթվային ծածկագրում

Այսպիսի ծածկագիր տրվում է բարդ տեսականիով ապրանքներին և անհրաժեշտության դեպքում փոխարինում է դրանց ընդարձակ նկարագրմանը՝ դյուրին դարձնելով դասակարգումը, ապրանքային փաստաթղթերի կազմումը, մականիշումը, ամեն կարգի ուսումնասիրությունները, վաճառքի և մաքսային գործառնությունները, հաշվառումը: Ծածկագրման ժամանակ թվերով և տառերով հաղորդվում է որոշակի տեղեկություն, որը վերծանելիս գաղափար են կազմում ծածկագրված ապրանքի համառոտ բնութագրի և տարբերիչ առանձնահատկությունների մասին: Այսպես, օրինակ՝ 1992թ.-ից երևանի ոսկերչական գործարանը իր իր կողմից արտադրված ոսկերչական արտադրանքների վերաբերյալ օգտագործում է տառաթվային ծածկագրում: Սա 12 նիշերից բաղկացած ծածկագիր է, որի.

1. առաջին նիշը (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0) ցույց է տալիս արտադրանքի արտադրության տարեթվի վերջին թիվը,
2. երկրորդ նիշը՝ C. նշանակում է, որ գներն ազատ շուկայական են,
3. երրորդ նիշը 0 է կամ 2: 0-ն նշանակում է, որ արտադրանքը ոսկուց է, 2-ը՝ որ այն արծաթից է:
4. Չորրորդ նիշը ցույց է տալիս ակնաքարի տարատեսակը և առկայությունը.

- 1 - ադամանդե ակնաքարով,
- 3 - առանց ակնաքարի,
- 4 - սինթետիկ կիսաթանկարժեք քարով,
- 6 - շինվածքային քարով (մեղեսիկ, քրիզոպրազ, տոպազ, նոնաքար և այլն),
- 7 - աճեցրած զմրուխտով,
- 8 - բնական զմրուխտով,

5. ծածկագրի հինգերորդ նիշը (0, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9) ցույց է տալիս արտադրանքի տարատեսակը.

0. ամանեղենային խմբի արտադրանք է,

1. կոլյե (մանյակ),

2. մատանի,

3. ականջօղ,

4. կուլոն,

5. բրոշկա,

7. ժամացույցի ապարանջան,

8. դեկորատիվ ապարանջան,

9. շղթա,

6. հինգերորդ նիշից հետո մնացած նիշերը արտադրանքի հերթական համարն է: Այն կարող է լինել 3, 4, 5 նիշանի.

7. վերջին նիշը 19 է, որը Երևանի ոսկերչական գործարանի կոդն է: Օրինակ՝ 1C0120000019 նշանակում է, որ արտադրանքը արտադրվել է 2001 թվականին Երևանի ոսկերչական գործարանի կողմից, գինը ազատ շուկայական է, արտադրանքն ադամանդե ակնաքարով ոսկե մատանի է:

9.4. ԱՏԳԱ-Ի ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Ապրանքների դասակարգման, ծածկագրման աշխատանքները ճիշտ կազմակերպելու, հանրապետության բոլոր մաքսակետերում միասնական տարիֆներով մաքսատուրք հարկելու նպատակով անհրաժեշտ է, որպեսզի այդ գործառնություններն իրականացնողները նախ և առաջ լավ ճանաչեն մաքսային սահմանը հատող ապրանքը, գիտենան դրանցում օգտագործված հումքը, արտադրության և հարդարման եղանակները, տարբերիչ առանձնահատկությունները, տեսականին, դրանց հետ վարվելակարգը, պահպանման ու փոխադրման կանոնները:

Համաձայն մաքսային օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի պահանջների ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխող ապրանքների դասակարգումն ու ծածկագրի որոշումը կատարվում է մաքսային

մարմնի պաշտոնատար անձի կողմից, ապրանքը ԱՏԳԱ-ի որևէ խմբին, դիրքին վերագրելու միջոցով՝ հաշվի չառնելով հավաստագրում և բեռն ուղեկցող փաստաթղթերում նշված դասակարգման ծածկագրերը:

Տնտեսական ապրանքների նկարագիրը

Տնտեսական ապրանքների բաժինը իր մեջ ներառում է պլաստմասե, կենցաղային քիմիայի, մետաղե, ապակե, խեցե, էլեկտրական, շինարարական ապրանքների և կահույքի խմբերը:

Պլաստմասաներ են կոչվում պոլիմերների հիման վրա ստացված արհեստական նյութերը, որոնք ձևավորման ժամանակ տաքացնելիս գտնվում են հոսուն վիճակում, սառելիս կոշտանում են՝ պահպանելով ստացած ձևը: Պլաստմասաների հիմքը բարձրամոլեկուլային միացություններն են, որոնք կազմված են քիմիական կապերով իրար միացված մեծ թվով միանման խմբերից: Սրանք կարող են ստացվել պոլիմերացմամբ, երբ ռեակցիայից հետո առաջանում է միայն պոլիմերը և պոլիկոնդենսացմամբ, երբ բացի պոլիմերից անջատվում են նաև ուղեկցող ցածրամոլեկուլային նյութեր՝ ջուր, սպիրտ, ամոնիակ: Ըստ ջերմության հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի՝ պլաստմասաները բաժանվում են թերմոպլաստների, որոնք ջերմաստիճանը բարձրացնելիս սկսում են հալվել, իսկ իջեցնելիս՝ պնդանալ բազմաթիվ անգամներ, և թերմոռեակտիվ պլաստմասաների, որոնք մեկ անգամ պնդանալիս այլևս չեն հալվում, և այդ պրոցեսը դարձելի չէ:

Պոլիմերների հիման վրա ստացվում են պլաստմասաներ, որոնց արտադրությունն ու սպառումը աճում է արագ տեմպերով: Սրանք օգտագործվում են կենցաղում, տեխնիկայի, տրանսպորտի բնագավառներում: Պլաստմասաներից պատրաստվում են լայն նպատան բազմապիսի ապրանքներ: Այսպիսի լայն կիրառումը բացատրվում է դրանց էժանությամբ, դյուրամշակությամբ, թեթևությամբ, ֆիզիկական, քիմիական և կենսաբանական կայունությամբ:

Արտադրվող պլաստմասաներն ըստ կազմի կարող են լինել միատարր կամ համասեռ և ոչ միատարր կամ անհամասեռ: Առաջինները կազմված են միայն բարձրամոլեկուլյար կապակցողնե-

րից կամ պոլիմերային խեժերից: Երկրորդները բացի խեժից՝ ունեն
նաև այլ բաղադրամասեր, որոնք բարձրացնում են դրանց սպա-
ռողական հատկությունների մակարդակը, այն է մշակելիությունը,
կայունությունը՝ գեղեցկացնելով արտաքին տեսքը: Այդ բաղադ-
րամասերն են լցիչները, փափկեցնողները, կայունացնողները, հա-
կաօքսիդիչները, ներկերը և այլն:

Ամենամեծ կիրառություն ունեցող պլաստմասաներից են.

- **պոլիէթիլենը**, որը թեթև, շոշափելիս յուղանման, սպիտակ
կամ ներկված ամենատարբեր խամրած գույների, կիսաթափանցիկ
կամ հաստ շերտերում անթափանց, տարբեր կոշտության պլաստ-
մասա է: Այրվում է դանդաղ, կապույտ բոցով, հալվելով կաթում է՝
արծակելով պարաֆինի հոտ: Ամվտանգ է, բայց պետք է խուսափել
սննդի հետ անմիջական շփումից, քանի որ կարող է պարունակել
ազատ ռադիկալներ կամ կատալիզատորների մնացորդներ, որոնք
ռեկացիոնընդունակ են և թունավոր: Օգտագործվում են էլեկտրա-
ռադիոսարքերի, տնտեսական ամանեղենի, թաղանթների, խաղա-
լիքների և գալանտերեական ապրանքների արտադրության մեջ:
Թերություններին վերաբերում են արագ ծերանալու և էլեկտրակա-
նանալու հատկությունները, ինչպես նաև ջերմության համդեպ
անկայունությունը:

- **Պոլիվինիլքլորիդը (ՊՎԷ)** կիսաթափանց կամ անթա-
փանց, անգույն կամ ներկված տարբեր գույներով, քիմիապես կա-
յուն պլաստմասա է: $60^{\circ}\text{--}70^{\circ}\text{C}$ -ում փափկում է, այրվում է միայն բո-
ցում (Cl-ի հոտով), հիմքում կանաչ գույնով: Չփափկեցրած տեսա-
կը՝ **վինիլպլաստը** կոշտ է և կարծր: Դրանցից պատրաստում են խո-
ղովակներ, գալանտերիական ապրանքներ, գրեմական պիտույք-
ներ: Փափկեցրած **պլաստիկատը** ճկուն է և առածգական: Օգտա-
գործվում է հաղորդալարերի մեկուսացման, ճկուն խողովակների,
թաղանթների, արհեստական կաշվի, լինոլիումի, գալանտերիական
ապրանքների արտադրության մեջ: **Պերքլորվինիլից** ստանում են
սոսինձներ, լաքեր, սինթետիկ թել (քլորին):

- **Պոլիստիրոլը** թափանցիկ, անգույն կամ վառ գույների,
փխրուն, կոշտ և քիմիապես կայուն պլաստմասա է: Հարվածելիս
արծակում է մետաղական ձայն: $70^{\circ}\text{--}85^{\circ}\text{C}$ -ում փափկում է ձգվելով

թելերի: Այրվում է վառ, ծխացող բոցով և ստիրոլի քաղցր հոտով:
Օգտագործվում է էլեկտրա- և ռադիոսարքերի, սառնարանների,
գալանտերեայի, խաղալիքների, շինարարական սալիկների, ամա-
նեղենի արտադրության մեջ:

- **Պոլիակրիլատներ:** Սրանցից **պոլիմեթիլմետակրիլատը**
նման է պոլիստիրոլին, բայց հարվածելիս արծակում է խուլ ձայն,
պակաս փխրուն է, պակաս կարծր, հեշտ քերծվում է: $80^{\circ}\text{--}100^{\circ}\text{C}$ -ում
փափկում է: Այրվում է ճարճատյունով, առանց ծխի, հիմքում կա-
պույտ գույնի բոցով արծակելով մրգի էսենցիայի հոտ: Օգտագործ-
վում է գալանտերեայում, տրանսպորտային միջոցների ապակե-
պատման համար, կուլտապրանքներում, լաքերի, սոսինձի արտադ-
րության մեջ: Պոլիակրիլոնիտրիլը շատ կայուն պոլիմեր է և օգտա-
գործվում է նիտրոն կոչվող սինթետիկ թելի արտադրության մեջ:

- **Ֆենոպլաստը** կարծր, կոշտ, ամուր, անթափանց, սև կամ
շագանակագույն ներկված ռեակտոպլաստ է, բոցի մեջ ածխանում
է արծակելով՝ ֆենոլի հոտ: Օգտագործվում է էլեկտրատեղակայ-
ման սարքերի, ծխելու պարագաների, մեքենաների մասերի, սո-
սինձի, շինարարական սալիկների արտադրության մեջ:

- **Ամինոպլաստը** կարծր, կոշտ, կիսաթափանց և անթա-
փանց ռեակտոպլաստ է՝ ներկված վառ գույներով: Բոցի մեջ ած-
խանում է՝ արծակելով ամոնիակի կամ ձկան հոտ: Կիրառման
բնագավառները նույնն են ինչ որ նախորդինը:

- **Եթերցելյուլոզային** պլաստմասաները թերմոպլաստ են,
կիսաթափանց, անգույն կամ ներկված վառ գույներով: Թեթև են ու
ճկուն: **Ցելյուլոզիդը** փափկում է $60^{\circ}\text{--}90^{\circ}\text{C}$ -ում, արագ բոցավառվում
է՝ արծակելով կամֆորայի հոտ: **Ցելոնը** ջերմակայուն է, գրեթե չի
այրվում, արծակում է թղթի հոտ, փափկում է $100^{\circ}\text{--}110^{\circ}\text{C}$ -ում: Լու-
սաքիմիակայուն է: Պատրաստում են ֆոտո կինոժապավեններ,
խաղալիքներ, գրեմական պիտույքներ, ռադիոմասեր, ակնոցների
շրջանակներ, սանրեր և վիսկոզային մետաքս արհեստական թելը:

Պլաստմասե ապրանքների **տեսականին** ներառում է տնտե-
սական, գալանտերեական, կուլտուր-կենցաղային նշանակման,
ֆոտո կինոժապավեններ, սպորտային, շինարարական, գրասենյա-
կային ապրանքներ, հուշանվերներ, խաղալիքներ: Ամենալայն տե-

սականին ունի տնտեսական ապրանքների բաժինը, որտեղ պլաստմասե ապրանքները դասակարգվում են *ըստ նշանակման* լինում են սորուն նյութերի, սառը և տաք սննդի, խոհանոցի, ոչ սննդային ապրանքների համար: Ըստ *կոմպլեկտայնության* կարող են լինել հատերով և հավաքներով, ըստ *հարդարման*՝ տարբեր գույների, նախշերով, ըստ չափսի, ձևի, տարբերատեսակների:

Պահպանվում են չոր, արևի ուղիղ ճառագայթներից պաշտպանված պահեստներում, 10° - 15°C ջերմաստիճանի և 55-70% հարաբերական խոնավության պայմաններում:

Կենցաղային քիմիայի ապրանքների նկարագիրը

Կենցաղային քիմիայի ապրանքների դասին են դասվում քիմիական արդյունաբերության այն արտադրատեսակները, որոնք նշանակված են մանրածախ վաճառքի համար: Այս ապրանքների տեսականին անընդհատ համալրվում է: Այն այսօր ընդգրկում է տասնհինգ ենթախումբ, որոնցից են սոսինձները, սոսինձ-հերմետիկները, լվացող-մաքրող միջոցները, լաքաներկանյութերը, պարտանյութերը, թունաքիմիկատները, լուսավորող նյութերը, քսալուղերը և այլն:

Սոսինձներ և սոսինձ-հերմետիկներ: Սոսինձները սոսնձող բաղադրանյութեր են, որոնք երկու մակերեսներն իրար են կպցնում ադգեզիայի շնորհիվ: Բացի ադգեզիա առաջացնող նյութից՝ սոսինձների բաղադրակազմի մեջ մտնում են նաև լուծիչներ, լցիչներ, փափկեցնողներ: Սպառողական կարևոր հատկություններից են սոսնձելահատկությունը, կենսունակությունը, սոսնձվածքի ամրությունը, ունիվերսալությունը, անվտանգությունը, երկարակեցությունը: Սոսինձները կարող են լինել միայն մեկ նյութ սոսնձող կամ միանպատակ և տարբեր նյութեր միմյանց սոսնձող, կամ բազմանպատակ: Թողարկվում են հեղուկ և կարծր կառուցվածքով: Որպես սոսնձող նյութ կիրառվում են թե՛ բնական ծագման օսլան, դեքստրինը, մորթափառային, ոսկրային, կազեինային, ալբումինային սոսինձները և թե՛ պոլիմերների ու կաուչուկների հիման վրա ստացված սինթետիկ սոսնձանյութերը: Գրասենյակային աշխա-

տանքներում օգտագործվում է նաև հանքային ծագման սիլիկատային սոսինձը:

Սոսինձ-հերմետիկները նախատեսված են շինարարության մեջ և կենցաղում տարբեր կառուցվածքների միացման գծերը հերմետիկացնելու համար: Ունեն դոմդողի, փրփուրի տեսք, որոնք, լցվելով կարատեղերը, պնդանում և հերմետիկացնում են դրանք:

Հղկող և փայլեցնող նյութեր: Նշանակված են մակերեսների վերջնական մշակման համար: Հղկանյութերը ներառում են հղկող գործիքների և հղկամածուկների ենթախմբերը: Առաջիններից են հղկասկավառակները, հղկաչորսուները, ապարատները: Սրանք կարող են լինել տարբեր հատիկայնության, տեսքի, ձևի և չափի: Փայլեցնող նյութերի շարքին դասվում են այն մածուկները, լուծույթները, էմուլսիաները, որոնք նշանակված են մետաղների, կահույքի, հատակի հղկման ու փայլեցման համար:

Լվացող նյութեր: Այս ապրանքների շարքին դասվում են սինթետիկ լվացող միջոցները, օժառները, սպիտակեցնողները, լվացմանը նպաստող նյութերը, ջուրը փափկեցնողները:

Սինթետիկ լվացող միջոցները (ՍԼՄ) արտադրվում են սինթետիկ մակերևութային ակտիվ նյութերի հիման վրա և կարող են իրենց կազմում ունենալ վերը նշված բոլոր նյութերը: Ըստ նշանակման՝ ՍԼՄ-ները կարող են լինել միանպատակ, այսինքն միայն որևէ հումքից պատրաստված գործվածքներ լվանալու համար և բազմանպատակ կամ ունիվերսալ: Թողարկվում են փոշու, հեղուկի, մածուկի տեսքով՝ ձեռքով, մեքենայով և ավտոմատ մեքենայով լվացման համար: Կարող են լինել միայն լվացող և նաև լրացուցիչ էֆեկտով, այսինքն նաև սպիտակեցնող, կապտեցնող, օսլայող, մանրեխապան:

Ճարպային օժառը ճարպաթվի նատրիումական կամ կալիումական աղ է: Կարող է ունենալ ճարպաթվի 60%, 70%, 72% պարունակություն և լինել կոշտ, հեղուկ, մածուկանման, փոշե-տեսք:

Լաքաներկանյութեր: Սրանք մակերեսների վրա առաջացնում են կարծր, գունավոր, փայլուն շերտ, որը բարձրացնում է արտադրանքի գեղագիտական հատկությունները, միաժամանակ

պաշտպանելով արտաքին ազդեցություններից: Սրանք ըստ ծագման կարող են լինել բնական, արհեստական, սինթետիկ: Ըստ նշանակման՝ ջերմակայուն, ցրտակայուն, արտաքին և ներքին աշխատանքների կատարման համար: Այս ապրանքներից են.

1. Օլիֆներ: Սրանք կարող են լինել բնական և արհեստական: Բնականները ստացվում են բուսական յուղերի ջերմամշակումից: Արհեստականները ստացվում են նավթի, բերթաքարի, կաուչուկի վերամշակման արդյունքներից: Լավորակ են առաջինները:

2. Լաքեր: Թաղանթ առաջացնող նյութերի լուծույթներն են օրգանական լուծիչներում կամ ջրում, որոնք չորանալիս առաջացնում են կարծր, թափանցիկ կամ անթափանց թաղանթ: Ըստ բնույթի՝ լինում են յուղախեժային, խեժային, եթերցելյուլոզային, ասֆալտաբիտումային: Ըստ նշանակման բաժանվում են կահույքի, հատակի, մետաղի ծածկապատման համար:

3. Ներկերը և արծններ: Ներկերը պիգմենտի կամ պիգմենտների և լցիչի սուսպենդիաներն են յուղում, օլիֆում, լատեքսում: Դասակարգում են ըստ թաղանթ առաջացնողի: Լինում են յուղային, սոսնձային, արծնային, ըստ նշանակման՝ ներքին և արտաքին աշխատանքների համար: Ըստ օգտագործմանը պատրաստ լինելու աստիճանի արտադրվում են պատրաստ և կիսաֆաբրիկատ վիճակներով, ըստ չորացման մեթոդի կարող են լինել՝ օդում և տաքացնելով չորացող:

4. Պարարտանյութերը և թունաքիմիկատները լուծիչների հետ միասին բնակչությանը վաճառվող ամենաթունավոր և վտանգավոր ապրանքներն են: Պարարտանյութերը լինում են հասարակ, երբ կազմում ունեն մեկ օգտակար սնուցող նյութ, օրինակ՝ կալիումական, ֆոսֆորական, ազոտական միացություններ և կոմպլեքս: Թունաքիմիկատներն ըստ նշանակման լինում են մոլախոտասպան, միջատասպան, սնկասպան, խխունջասպան, ողնաշարավորասպան: Յուրաքանչյուրը մակնիշվում է առանձին գույնով: Պետք է պահպանել արևից, տաքացնող սարքերից, խոնավությունից, նորմալ ջերմաստիճանային պայմաններում, յուրաքանչյուր տարբերատեսակն առանձին, ուշադրություն դարձնելով փաթեթի ամբողջականությանը և պահպանման ժամկետներին:

Ապակե ապրանքներ

Ապակին արհեստական սիլիկատ է և ստացվում է սիլիցիումի, նատրիումի, կալիումի, բորի, ալյումինի և այլ օքսիդներից: Այն թափանցիկ է, կարծր, քիմիապես կայուն: Բաղադրամասերից յուրաքանչյուրն ապակուն հաղորդում է անհրաժեշտ հատկություններ: Օրինակ՝ բորասիլիկատային և ալյումինասիլիկատային ապակիներն ունեն բարձր ջերմակայունություն և մեխանիկական ամրություն (սիտալներ): Լիթիում պարունակող ապակին սպիտակ է և արտաքնապես նման է ճենապակուն: Կապարի օքսիդ ավելացնելով՝ (միջև 24%) ստացվում է փայլուն, թափանցիկ, հնչեղ, խիտ բյուրեղապակի: Մի քանի մետաղների օքսիդներ ապակին գունավորում են անհրաժեշտ գույնով: Կոբալտի օքսիդը՝ կապույտ, քրոմի օքսիդը՝ կանաչ, սելենը՝ կարմիր և այլն:

Ապակե ապրանքներն արտադրվում են.

ա/ Մամլմամբ: Սրանք պարզ, ուղիղ կամ լայնացող ձևերի են, վատ մշակելու հետևանքով կարող են նկատելի լինել կաղապարագծերը:

բ/ Փչմամբ: Սրանք բարձր են գնահատվում, ձևերը բազմազան են, բարակապատ:

գ/ Մամլափչմամբ: Արտադրանքների արտաքին մակերեսը ձևավորվում է կաղապարով, իսկ ներքին մակերեսը՝ ավտոմատ մեքենաներով փչելով: Սրանք ունեն ավելի բարդ ձևեր, քան մամլված արտադրանքները:

դ/ Համակցմամբ: Արտադրանքի մի մասն արտադրվում է փչմամբ կամ մամլափչմամբ, իսկ մյուս մասը մամլմամբ և դեռևս ապակե զանգվածը չսառած միացվում է միմյանց: Թերությունն այն է, որ հաճախ հենց այդ տեղից էլ պոկվում է:

Ապակե ապրանքներին գեղեցիկ տեսք հաղորդելու նպատակով նախազարդում են: Կան դրա տարբեր եղանակներ:

1. Տաք եղանակ. նախշումը կատարվում է այն ժամանակ, երբ ապակե զանգվածը դեռ տաք է: Սրանցից են խճճված թելը, մարմարային նախշը, գունավոր բծերը, գու՝ նաշերտապատումը, սառնամանիքային կամ կրակլե կոչվող նախշը: Նշվածներից միայն այս վերջինն է ազդում ապրանքի մեխանիկական ամրության վրա:

2. Սառը եղանակ. նախշումը կատարվում է ապակե զանգվածը սառեցնելուց հետո: Օգտագործվում են մի քանի տարբերակներ:

ա. *մեխանիկական եղանակ*, որի ժամանակ նախշը ստացվում է ավազաշիթով, հղկասկավառակով, ուլտրաձայնով, լազերով արտադրանքի մակերեսը քայքայելով: Նախշերը կոչվում են փայլատ ժապավեն, ալմաստային, համարային նախշ:

բ. *քիմիական եղանակ*, որի ժամանակ նախշը փորվում է ապակին ֆտորաջրածնով կամ ֆտորաջրածնի և ծծմբաթթվի խառնուրդով քայքայելով: Նախշերը կոչվում են գիլոշիրնային, պանտոգրաֆային և քիմիական խորը կերագծում: Նշված աշխատանքներն ունեն տարբեր բարդություն և գեղագիտական արժեք:

գ. *գեղանկարում*, որի ժամանակ վարպետ-նկարիչը վրձնով նկարում է արտադրանքի վրա՝ օգտագործելով սիլիկատային ներկեր, արծաթի և ոսկու 12%-անոց լուծույթ:

Ներկերով, ոսկով և արծաթով արտադրանքի վրա գծվում է նաև բեղիկ՝ մինչև մեկ մմ լայնության գիծ, շրջագիծ՝ մինչև 3մմ, ժապավեն՝ 4-6մմ, տրաֆարետային նախշ, արտատիպ, դրոշմ, կնիք և այլն:

Ապակե ապրանքների նախշի բարդությունը 1-7 է, բյուրեղապակունը՝ 4-10, մամլված արտադրանքների նախշը բարդություն չունի: Ապակե ապրանքները կարող են վաճառվել հատերով, հավաքներով, սպասքներով: Սրանք ըստ նշանակման լինում են սնունդը և խմիչքը ընդունելու, սնունդը և խմիչքը մատուցելու և կարճատև պահպանելու և այլ արտադրանքներ, որոնք չեն մտնում նախորդ խմբերում: Դրանցից են օրինակ ծաղկամանները, քամիչները, մոխրամանները: Ապակե ամանեղենի չափսը որոշվում է տարողությամբ՝ սմ³-ով, եթե խորը արտադրանքներ են, և տրամագծով՝ սմ-ով, եթե հարթ արտադրանքներ են: Այս արտադրանքները պետք է պահպանել չոր, օդափոխվող շենքերում, նորմալ ջերմաստիճանային պայմաններում:

Խեցե կենցաղային ապրանքներ

Խեցին պլաստիկ նյութերից ստացվող ամորֆ-բյուրեղային կառուցվածքով արհեստական սիլիկատ է: Խեցե ապրանքները ըստ նշանակման լինում են ամանեղեն, դեկորատիվ արտադրանքներ, խաղալիքներ: Ըստ ջնարակի առկայության, այսինքն արտադրանքի մակերեսի փայլուն ապակեշերտի կարող են լինել ջնարակված, մի կողմով ջնարակված, չջնարակված: Ջնարակը կարող է լինել անգույն, գունավոր, նախշավոր, թափանցիկ, անթափանց: Մինչև 5% ծակոտկենություն ունեցող խեցին համարվում է հոծ, դրանից բարձրը՝ ծակոտկեն: Խեցեգործական արտադրանքների տարատեսակներ են ճենապակյա, կիսաճենապակյա, հախճապակյա, մայոլիկային և բրուտագործական արտադրանքները:

Ճենապակի. խեցու լավագույն տեսակն է: Ունի հոծ սպիտակ-կապտավուն խեցի: Նախշվում է վերջնարակային նախշերով, հենման մակերեսում ջնարակը մաքրված է, հարվածելիս արձակում է զրնգուն ձայն, մինչև 2.5մմ հաստությամբ արտադրանքներն ունեն 15% լուսանցում:

Կիսաճենապակի. խեցին սպիտակ-կապտավուն է, հարվածելիս արձակում է զրնգուն ձայն, բայց անթափանց է և ունի 3-7% ծակոտկենություն:

Հախճապակի. խեցին սպիտակադեղնավուն է, ծակոտկենությունը՝ 9-12%, նախշվում է ներջնարակային նախշերով, անթափանց է բոլոր հաստություններում, եզրում ունի երեք ջնարակազուրկ կետեր 7մմ² ընդհանուր մակերեսով: Հարվածելիս արձակում է խուլ ձայն:

Մայոլիկա: Խեցին սպիտակ է կամ գունավոր, ծակոտկենությունը 15%՝ արտադրանքը հաստապատ է, ռելիեֆային նախշերով և ներջնարակային նախշազարդումով:

Բրուտագործական արտադրանքներ: Նախշերն ու գծերը արտահայտում են ազգային ավանդույթները: Արտադրանքները հաստապատ են, ծակոտկենությունը 18% է, կառուցվածքը խոշորահատիկ: Այն փխրուն է, կարող է ջնարակվել, ջնարակվել մեկ կողմից և կամ չջնարակվել:

Խեցե ապրանքների տեսականու 70%-ը կազմում են ճեմապակե, 18%-ը հախճապակե արտադրանքները: Սրանք օգտագործվում են սնունդը և խմիչքն ընդունելու, մատուցելու կամ կարճատև պահպանելու համար և այլն: Նշանակված են սուրճի, թեյի, ճաշի, կենցաղային և դեկորատիվ նպատակներով օգտագործման համար: Կարող են թողարկվել հատերով, հավաքներով, սպասքներով, ինչպես մեծահասակների, այնպես էլ անչափահասների համար: Նախշվում են գեղանկարումով, արտատիպով, ծածկով, ֆոտոկերամիկայով, տրաֆարետով, կնիքով, դրոշմով: Խեցու վրա արվում է նաև ռելիեֆային նախշ: Նախշազարդման համար օգտագործվում են նաև սիլիկատային ներկեր, հեղուկ՝ մինչև 15%, և փոշեփայլ՝ մինչև 73%, ոսկու և արծաթի լուծույթներ: Ըստ նախշի բարդության՝ հախճապակին ունի 1-8 բարդություն, ճեմապակին 1-10 բարդություն: Առաջին բարդությանը պատկանում են անմախշ, սպիտակ արտադրանքները: Խեցե այն հարթ արտադրանքները, որոնց տրամագիծը մինչև 175մմ է, և խորը արտադրանքները, որոնց տարողությունը մինչև 500սմ³ է, համարվում են մանր, իսկ դրանցից բարձրը՝ խոշոր: Գեղարվեստական արտադրանքները ներառում են մոմակալներ, ժամացույցներ, պատի ափսեներ, ծաղկաձևներ:

Խեցե ապրանքների պահպանման պայմանները նույնն են ինչ որ ապակե ապրանքներին:

Մետաղե տնտեսական ապրանքներ

Այս խմբին պատկանում են մետաղից և դրանց համաձուլվածքներից պատրաստված տնտեսական նշանակման ապրանքները: Օգտագործվում են երկաթի ածխածնային համաձուլվածքները, այսինքն, ածխածնային և լեգիրացված պողպատները, գորշ թուջը: Պղնձի համաձուլվածքներից օգտագործվում են արույրը, մելքիորը, նորարծաթը: Արույների գույնը դեղնավուն է, և որքան բաց է գույնը, այնքան քիչ է պղնձի պարունակության չափը (10%-50%): Մելքիորը և նորարծաթը իրենց գույնով նման են արծաթին և անգամ ունեն դրա՝ օդում սևանալու հատկությունը: Մետաղե տնտեսական ապրանքներն արտադրվում են ծուլելով,

կռելով, դրոշմելով, կտրելով: Նախշվում են փորագրելով, դրվագելով, ծածկապատելով մետաղական (Zn, Sn, Ni, Cr, Ag, Au) և ոչ մետաղական (արծն, ներկ, լաք) ծածկաշերտով: Ծածկաշերտը բարձրացնում է կոռոզիակայունությունը և տալիս գեղեցիկ արտաքին տեսք: Տեսականուն վերաբերում են դմների և պատուհանների սարքերը, կենցաղային ամանեղենը, դանակային ապրանքները և սեղանի հավաքները, խոհանոցում սնունդը մշակող, տաքացնող և լուսավորող սարքերը, գործիքները: Որոշ արտադրանքների վրա կարող են կատարվել գեղազարդման աշխատանքներ, ինչպիսիք են ֆիլիգրանը, սևադը, արծնը, փորագրումը, դրվագումը: Պահպանում են 12⁰-18⁰C ջերմաստիճանի և 65-70% հարաբերական խոնավության պայմաններում: Չի թույլատրվում ջերմաստիճանի կտրուկ տատանումներ, քանի որ ջրի գոլորշիները կարող են խտանալ մետաղների մակերեսներին և քայքայել դրանք:

Էլեկտրական կենցաղային ապրանքներ

Սրանք էլեկտրական էներգիայով աշխատող կենցաղային նշանակության ապրանքներն են: Բացի այդ այս խմբին են դասվում նաև էլեկտրական հոսանքը տարածության վրա տեղափոխող և տեղակայող ապրանքները: Կենցաղային էլեկտրաապրանքներից են լուսավորող, եփող, տաքացնող, մթերքը պահող ու սառեցնող, լվացող, արդուկող, խոհանոցային աշխատանքի, բնակարանի խնամքի և միկրոկլիմայի, հաշվող և չափող սարքերը: Սրանցից մի մասն աշխատելով էլեկտրական էներգիայով՝ այն վերափոխում են ջերմային էներգիայի, մի մասը՝ մեխանիկական էներգիայի, մի մասը՝ լույսային էներգիայի: Կան սարքեր էլ, որոնք վերափոխում են միանգամից էներգիայի մեկից ավելի տեսակների: Էլեկտրական ապրանքները, կախված խոնավությունից պաշտպանվածության աստիճանի, լինում են չպաշտպանված, խոնավապաշտպանված, ջրապաշտպանված և ջրամթափանց, որը մակնիշում նշվում է համապատասխանաբար անձրևանոցի, ջրի մեկ կաթիլի, կաթիլը եռանկյան մեջ և ջրի երկու կաթիլի սիմվոլիկ նշաններով: Էլեկտրակենցաղային ապրանքների համար համաշխարհային պրակտիկայում ընդունված է անվտանգության հինգ դաս,

որոնք նշվում են 0; 0,1; I; II; III միջերով: Այս ապրանքները արտադրվում են տարբեր կլիմայական պայմաններում աշխատելու համար և կարող են թողարկվել չափավոր, ցուրտ, արևադարձային չոր, արևադարձային խոնավ, ունիվերսալ կլիմաների համար:

Էլեկտրակենցադային ապրանքները պահպանվում են +5°C-ից ոչ ցածր ջերմաստիճանի և 80%-ից ոչ բարձր հարաբերական խոնավության պայմաններում, փակ, օդափոխվող շենքերում, որտեղ օդում չկան թթուների և քիմիական նյութերի գոլորշիներ:

Շինարարական ապրանքներ

Այս ապրանքները օգտագործվում են կառույցների շինարարության, վերանորոգման, ինչպես նաև սանիտարատեխնիկական նպատակների համար: Շինարարական ապրանքները կարող են լինել ինչպես բնական ծագման, ինչպիսիք են, օրինակ, ավազը, քարը, փայտը, կավը, այնպես էլ արհեստական ծագման նյութեր, որոնք ստացվում են բնական նյութերի գործարանային մշակումով, ինչպիսիք են, օրինակ, գաջը, ցեմենտը, ապակին, մետաղը: Շինարարական ապրանքներն ըստ նշանակման բաժանվում են հետևյալ ենթախմբերի.

ա. Կապակցող նյութեր, սրանք են օդային կապակցողներից կիրը, գիպսը, մագնեզիումային կապակցողները և հիդրավլիկ կապակցողներից հիդրավլիկ կիրը և ցեմենտները:

բ. Որմնանյութեր, որպես որմնանյութ ծառայում են հոծ և ծակոտ են կառուցվածքով կավե, սիլիկատային և կրախարամային աղյուսները, բնական և արհեստական քարերը:

գ. Ջերմաձայնամեկուսիչ նյութեր. սրանք շենքերը ու կառույցները պաշտպանում են գերտաքացումից, սառելուց և աղմուկից: Ունեն ծակոտ կառուցվածք, կարող են լինել գլանափաթեթային, հատային, մանրաթելային, սորուն տեսքով, օրգանական և անօրգանական բնույթի: Սրանցից են խծուծը, թաղիքը, տորֆի սալերը, փայտամանրաթելային սալերը, փրփրապլաստները, ապակե բամբակը, հանքային բամբակը, փրփրապակին:

դ. Տանիքի նյութեր. թողարկվում են հատերով, եթե դրանք կոշտ կառուցվածք ունեն: Դրանցից են սալերը, թերթերը, կղմինդրը: Կարող են լինել նաև գլանափաթեթով, եթե ունեն փափուկ կառուցվածք, ինչպիսիք են տուլը, ռուբերոիդը, պերգամինը:

ե. Երեսպատող հարդարող նյութեր. լինում են ներքին հարդարման, որոնցից են ջնարակապատ կավե սալիկները, փայտե վահանակները, պաստառները, պլաստմասե սալիկները և արտաքին հարդարման, օրինակ՝ աղյուսները, քարե սալերը, կավե սալիկները:

զ. Հատակի նյութեր, նույնպես ըստ կառուցվածքի լինում են կոշտ, ինչպես օրինակ՝ մանրահատակը, տախտակը, սալիկը և փափուկ, որի ներկայացուցիչը լինում են: Վերջինը ըստ հումքի լինում է պոլիմիլային, ալկիդային, ռետինե:

է. Ապակեպատման նյութերի շաքին դասվում են տարբեր եղանակներով ստացված թերթավոր ապակիները, որոնք ըստ կառուցվածքի կարող են լինել սովորական, մախշավոր, արմիրավորված, եռաշերտ, ջերմամշակված, պաշտպանիչ: Թողարկվում են նաև ապակե ծրարներ:

ը. Սանիտարատեխնիկական տեղակայման ապրանքների շաքին դասվում են խոհանոցի, բաղնիքի, սանհանգույցի տեղակայման առարկաները:

Շինարարական ապրանքների պահպանումը կախված է հումքից և նշանակումից: Ոչ հիդրոսկոպիկ և խոնավությունից չփչացող նյութերը պահվում են բաց հրապարակներում կամ ծածկի տակ, դասավորելով դարսակների կամ կղզյակների ձևով, մնացածները պահվում են փակ շենքերում ուղիղ դիրքով:

Կահույք, կահ-կարասի

Կահույքն ունի բարդ տեսականի և դասակարգվում է ըստ բազմաթիվ հատկանիշերի, որոնցից ամենակիրառականները դասակարգումն է ըստ ելանյութի, արտադրաման եղանակի, ֆունկցիոնալ հատկանիշի, փափուկ մասերի դեֆորմացիայի, հարդարման, տարբերատեսակների, հասակային հատկանիշի: Ըստ հիմնական ելանյութի կահույքը լինում է

ա. **փայտե կահույք**, հիմնական ելանյութը փայտն է, այս կահույքն ըստ արտադրման կարող է լինել *ատաղձագործական*, երբ արտադրանքի մասերն ուղիղ են և ստացվում են տաշելով, կտրելով ու սղոցելով: Կահույքը կարող է լինել փափուկ և կոշտ: Կոշտ են կոչվում այն արտադրանքները, որոնք չունեն փափուկ մասեր կամ եղածի հաստությունը 1սմ-ից ավել չէ: Փափուկ կահույքն ունի նշվածից ավել փափուկ մասեր և կախված դրանց դեֆորմացիայի աստիճանից՝ բաժանվում է չորս կատեգորիաների: *Ճկած կահույք*, երբ մասերն 85%-ով ճկված, կորացված են: *Յուսած*, երբ կահույքն արտադրվում է հյուսելով: Որպես հումք կարող են ծառայել ուռենու ճյուղերը, բամբուկը, եղեգնը: Այսօր օգտագործվում են նաև սիթետիկ նյութեր, ՊՎՔ լարեր, սինթետիկ թելերից քուղեր: Կահույքը հարդարվում է ներդրվագելով, լաքապատելով, ներկելով, պլաստիկապատելով, փորագրելով:

բ. **մետաղե կահույք**, օգտագործում են պողպատ և ալյումինի համաձուլվածքներ: Տեսականին նեղ է: Հարդարվում է նիկելապատելով, քրոմապատելով, ներկելով:

գ. պլաստմասե կահույք, գնալով այս կահույքի պահանջարկը մեծանում է: Այն էժան է, թեթև, հեշտ մաքրվող:

Ըստ ֆունկցիոնալ հատկանիշի կահույքը դասակարգվում է.

- նստելու կահույք, որոնցից են աթոռակները, աթոռները, բազկաթոռները, բանկետակները,
- պառկելու կահույք, որոնցից են բազմոցները, բազմոց-մահճակալները, բազկաթոռ-մահճակալները, մահճակալները,
- սեղաններ, սրանք ըստ օգտագործման նպատակի լինում են՝ խոհանոցի, ճաշի, սպասքավորման, աշխատանքի,
- պահարաններ, տարբերակում են գրքերի, զգեստի, ամա-նեղենի, սպիտակեղենի,
- հարդարանքի և կուլտուրական հանգստի: Դրանցից են տրյուսները, տրիլյաժները, ամսագրերի, շախմատի սեղանները, սարքերի ներդիրները, կախիչները, կոշիկների դարակները, շիրմաները:

Մանկական կահույք, որն իր չափսերով, նյութով, գույնով, նախշով ավելի փոքր է ու պարզ:

Թեթև արդյունաբերության հումքի և ապրանքների նկարագիրը

Տեքստիլ ապրանքներ

Տեքստիլ ապրանքների համար հումք են ծառայում մանրաթելերը, որոնք ըստ ծագման կարող են լինել բնական և քիմիական: **Բնական** մանրաթելերը կարող են ունենալ բուսական ծագում, ինչպիսիք են բամբակը, վուշը, ջութը, կանեփը, քենդիրը: Կենդանական ծագում, ինչպիսիք են բուրդը, բնական մետաքսը: Հանքային ծագում, ինչպիսիք են ալյումինիտը, լուրեքսը, ագրեստային մանրաթելերը: **Քիմիական** մանրաթելերի մի մասի հումքը բնության մեջ բարձրամոլեկուլյար նյութեր են, որոնց մշակումից ստացվում են արհեստական ծագման վիսկոզ, ագետատ, պղնձամյակային թելեր: Մյուս մասի հումքը բնության մեջ ցածրամոլեկուլյար նյութեր են, որոնք պոլիմերիզացվում կամ պոլիկոնդենսացվում են, ստանում բարձրամոլեկուլյար պոլիմեր, որից էլ՝ **սինթետիկ** մանրաթելեր, կապրոն, լավսան, քլորին, անիդ, էնամտ: Մանրաթելերի մանուկից կամ ուրումից ստացվում է մանվածք, որոնք, մի քանի ճյուղով միմյանց հետ ուղորելով, ստացվում է թել, իսկ ջուլիակագործական հյուսման եղանակով, որոնց մասնակցում են երկու սիստեմի թելեր՝ հենքաթել և միջնաթել, հյուսվում են գործվածքներ: Թելերի նրբությունը չափվում է համարով (N) կամ տեքստով (T): Համարը հավասար է թելի երկարությունը բաժանած կշռին:

$$N = \frac{1}{m}, \text{ իսկ տեքստը ընդհանրապես } T = \frac{m}{1} :$$

$$T = \frac{1000}{N}$$

Հյուսման հիմնական եղանակներից են պարզ հյուսումը (սարժային, առլասային կամ սատինային), մանրանախշավոր, խոշոր նախշավոր կամ ժակարդային, բարդ հյուսումը, երբ բացի հենքաթելից և միջնաթելից մասնակցում են երեք և ավելի թելերի համակարգեր: Բարդ հյուսման գործվածքները ստացվում են երկշերտ, խավոտ: Արդեն հյուսված գործվածքները կարող են

ենթարկվել հարդարման կամ թողնվել անմշակ: Հարդարման գործողություններն են սպիտակեցումը, հարթ կամ միագույն ներկումը, նկարատպումը: Գործվածքները կարող են լինել նաև խայտաբղետ տեսքով, ինչպիսիք են մելամոլը, պեստրոն: Ներկումից հետո գործվածքները ենթարկվում են լայնացման, փայլեցման, ապրետավորման, խավոտ գործվածքները՝ նաև սանրման: Բրդե գործվածքները՝ գոլորշահարման, ռելիեֆային գործվածքները՝ գլանման: Որոշ գործվածքներ ենթարկվում են հարդարման հատուկ գործողությունների, որոնք դրանց հաղորդում են նոր հատկություններ: Այս նպատակով գործվածքները մշակվում են պոլիմերային լուծույթներով, հիդրոֆիլ լուծույթներով, պատում մետաղե շերտով, ամրացնում խավը: Գործվածքների տեսականին դասակարգվում է ըստ բազմաթիվ հատկանիշների, որոնցից ամենակիրառականը դասակարգումն է ըստ հումքի, մշանակման և հարդարման:

Բամբակե գործվածքներն ունեն սպիտակեղենի, սրբիչի, շրջագգեստ-վերնաշապիկի, կոստյում-վերարկուի, աստառի, կահույքա-դեկորատիվ, մատրասային, հատային ենթախմբեր: **Վուշե** գործվածքներն ունեն 16 խումբ, որոնցից առաջին 8-ը լայն սպառման գործվածքներ են, մնացածներն ունեն տեխնիկական մշանակում: Առաջիններից են՝ սփռոցի, սրբիչի, սպիտակեղենի, կոստյումա-շրջագգեստի, կահույքա-դեկորատիվ, մատրասային, հատուկ ենթախմբերը և հատային ապրանքները:

Մետաքսե գործվածքներն ունեն ութ ենթախումբ և հատային ապրանքներ: Դրանք են բնական մետաքսե, բնական մետաքսն այլ մանրաթելերի հետ, արհեստական մետաքսե, արհեստական մետաքսն այլ մանրաթելերի հետ, սինթետիկ մետաքսե, սինթետիկ մետաքսն այլ մանրաթելերի հետ, արհեստական մետաքսի մանրաթելը խառնված այլ մանրաթելերի հետ և սինթետիկ մանրաթելերը խառնված այլ մանրաթելերի հետ գործվածքները: Յուրաքանչյուր ենթախմբում կան կրեպային, ժակարդային, խավոտ, հատուկ գործվածքներ: Ըստ մշանակման՝ գործվածքները լինում են շրջագգեստի, վերնաշապիկի կոստյումի աստառի և այլն: **Բրդե** գործվածքներն ունեն կամվոլային, նուրբ մահուդային և կոշտ մահուդային տարատեսակներ, որոնցից առաջինի հյուսման նախ-

շը բաց է և երևում է, իսկ վերջին երկուսինը ծածկված են խավով: Բրդե գործվածքները համարվում են զուտ բրդե, եթե այլ մանրաթելերի խառնուրդը չի անցնում 5%-ից և կիսաբրդե, եթե այդ խառնուրդը մինչև 85% է: Ըստ մշանակման բրդե գործվածքները լինում են շրջագգեստի, կոստյումի, վերարկուի, հատուկ, դրապ, մահուդ: Թողարկվում են նաև հատային ապրանքներ:

Տեքստիլ գործվածքների համեմատաբար նոր տեսականի է չհյուսված նյութեր շարքը, որոնք ստացվում են տեքստիլ մանրաթելերից, առանց ջուլիակային մշակման: Ստացվում են բոլոր մանրաթելերից սոսնձելով, կարելով կամ կոմբինացված եղանակով: Օգտագործվում են հագուստի երեսամասի, աստառի, միջադիրի, կոշիկի, տարայի և փաթեթավորման համար: Տեքստիլ մանրաթելերից պատրաստվում է նաև արհեստական մորթի, որն ըստ հիմքի կարող է լինել գործվածքային, տրիկոտաժե, չհյուսված նյութերից: Մորթե խավն ամրացվում է սոսնձելով, կարելով կամ խավային հյուսմամբ: Օգտագործվում են բամբակե, սինթետիկ, արհեստական և խառը մանրաթելեր: Հաճախ կատարվում է աղվամազային և քիստային մազերի իմիտացիա-մանակում:

Տեքստիլ ապրանքների շարքին են դասվում նաև գորգերը, որոնք ըստ հյուսման եղանակի լինում են մեքենայական և ձեռքի: Մեքենայական գորգերը կարող են ունենալ գործվածքային և ոչ գործվածքային հիմք, դասակարգվում են ըստ խավի առկայության՝ խավով և անխավ, խավի ձևի՝ խուզված և օղակած, մանրաթելային կազմի, գույնի, հարդարման, չափսերի, խտության, հակառակ կողմի հարդարման, որը կարող է կատարվել լատեքսով, օսլային սոսնձով:

Ձեռքի արտադրության գորգերը բարձր գեղարվեստական արժեք ունեցող արտադրանքներ են, պատրաստվում են ջուլիակագործական եղանակներով, կարող են թողարկվել խավով և անխավ: Խավով գորգերի հիմքի համար հումք են ծառայում բուրդը, բուսական թելերը: Ըստ խավի տիպի՝ սրանք կարող են լինել խուզված, օղակած: Եթե խավի բարձրությունը 5մմ-ից ցածր է, ապա այդ գորգերը կոչվում են ցածր խավով, 5մմ-ից բարձր՝ բարձր խավով: Խավով գորգերը դասակարգվում են նաև ըստ արտադրման

վայրի, ըստ 1դմ² վրա եղած հանգույցների թվի: Որքան խիտ է գորգը, այնքան բարձր է գնահատվում:

Կարի արտադրանքներ

Կարի արտադրանքներն ունեն բարդ տեսականի և դասակարգվում են բազմաթիվ հատկանիշներով: Ըստ նշանակման լինում են, կենցաղային, արտադրական, հատուկ, համազգեստային, սպորտային, ազգային տեսակների: Կենցաղային հագուստը ըստ նպատակային նշանակման լինում է ամենօրյա, տոնական, տնային: Ըստ ֆունկցիոնալ նշանակման՝ վերնահագուստ, սպիտակեղեն, ծովափնյա, կորսետային արտադրանքներ, գլխարկներ: Ըստ սեզոնի կարի արտադրանքները բաժանվում են ամառային, ձմեռային, դեմիսեզոնային, արտասեզոնային ենթախմբերի: Ըստ սեռի և հասակի տղամարդկանց, կանանց, անչափահասների, մանկական, նախադպրոցական, մսուրային տարիքի, նորածինների: Ըստ տարատեսակության լինում են վերարկու, վերնաշապիկ, շրջագգեստ և այլն:

Տրիկոտաժե ապրանքներ

Տրիկոտաժը ճկուն և ամուր պոլոտնո է: Բաղկացած օղակային սյուներից և շարքերից: Օղակների դասավորվածության կարգը կոչվում է տրիկոտաժային հյուսում: Դրանցից են հարթ, լաստիկը, շղթան, տրիկոն, ատլասը: Ածանցյալ եղանակներից են՝ հարթ ածանցյալը, սուկնոն, շարմեն, ինտերլոկը, տրիկո-սուկնոն: Նախշավոր հյուսվածքներն են թավշանախշը, հարթանախշը, ժանյականախշը, ժակարդը: Հյուսվածքների յուրաքանչյուր դաս ունի լայնքահյուսվածքային, երբ օղակային շարքը հյուսվում է մեկ թելով և հենքահյուսվածքային, երբ օղակային սյունը հյուսվում է մեկ թելով, տարբերատեսակները: Որպես հումք օգտագործվում է բամբակե, բրդե, մետաքսե, քիմիական մանվածքներն ու թելերը: Տրիկոտաժե ***պոլոտնոն*** դասակարգվում է ըստ հումքի, հյուսվածքատեսակի, հյուսող մեքենայի տիպի, դասի, հարդարման: Տրիկոտաժե ապրանքներն ըստ նշանակման լինում են վերնատրիկոտաժ, սպիտակեղեն, գուլպա-նասկեղեն, ձեռնոցներ-թաթմաններ, գլխարկներ, գլխաշորա-շարֆային արտադրանքներ: Ըստ պատ-

րաստման եղանակի տրիկոտաժե ապրանքները պատրաստվում են անընդհատ կամ ռեգուլյար, կիսաանընդհատ հյուսմամբ և ձևելով ու կարելով, ինչպես կարի արտադրանքները: Ըստ չափսի, ձևի, հումքի, հարդարման դասակարգումը նույնն է ինչ որ կարի արտադրանքներինը:

Կաշի-կոշկեղեն ապրանքներ

Կոշկեղենի արտադրության համար որպես հումք օգտագործվում են բնական կաշիներ և այլ նյութեր: Բնական կաշիները ստացվում են կենդանու մաշկի սպիտակուցային մասից՝ դերմայից, դաբաղելով: Որպես դաբաղիչ օգտագործում են քրոմային, ալյումինային, տիտանային, ցիրկոնային աղերը, բուսական էքստրակտները, սինթետիկ դաբաղիչները և դրանց համադրումները: Դաբաղումից հետո մաշկի դերման դառնում է ամուր, առածգական, ջրամաշկայուն: Դաբաղման գործողությանը նախորդում են նախապատրաստական, իսկ դաբաղումից հետո հարդարման գործընթացները: Երեսացու կաշիներ ստացվում են մամր հումքատեսակներից (թաց վիճակում ողջ մաշկը կշռում է մինչև 10կգ) հորթամաշկից, մտրուկամաշկից, փոքր ուղտի մաշկից, այծի և ոչխարի մաշկերից, անկախ քաշից: Խոշոր հումքը (10 կգ-ից ավել) ստացվում է ցուլի, եզան, կովի, ձիու, ուղտի մաշկերից: Սրանցից պատրաստվում են ներբնացու կաշիներ: Եղջերուի և իշայծյամի մաշկից ստացվում է զամշ: Օգտագործվում են նաև ծովային կենդանիների, սողունների, թռչուններից՝ հատկապես ջայլամի, ձկներից լասոսի, կարպի, շնածկան մաշկերից ստացված տարբեր նշանակման կաշիները:

Բացի կոշիկի արտադրությունից կաշիները օգտագործվում են նաև գալանտերեայում, հագուստում: Կաշիները կարող են թողարկվել բնական կամ արհեստական մերեայով, երեսի կողմից մշակված, որը կոչվում է նուբուկ, հակառակ կողմից մշակված, որը կոչվում է վեյուր, լաքապատված: Կոշիկի երեսացու արհեստական կաշիները ստացվում են տեքստիլ, տրիկոտաժե, չհյուսված նյութերի հիմքով, որոնց վրա ծածկված է պոլիվինիլթլորիդի, պոլիուրետանի, կաուչուկի և այլ շերտերով: Ներբանի համար արհեստական

նյութերը ստացվում են ռետինից, որոնք ռետինի ծակոտկեն, ոչ ծակոտկեն կաշենման տարբերատեսակներ են, ինչպես նաև կաուչուկից, պլաստմասից:

Կաշվե կոշկեղենը ըստ օգտագործման բնագավառի դասակարգվում է կենցաղային, ազգային, սպորտային, արտադրական և բժշկական տեսակների: Վերջինս բաժանվում է օրթոպետիկ և կանխարգելիչ կոշկեղենի: Ըստ հագնելու պայմանների և նշանակման լինում են ամենօրյա, տոնական, տնային, լողափի, հանգստի: Կոշիկներն արտադրվում են մեքենայական և ձեռքի կարման եղանակներով: Ըստ մոդելի բարդության՝ լինում են ամենօրյա, մոդելային: Ըստ հագնելու սեզոնի՝ տարբերվում է ամառային, ձմեռային, դեմիսեզոնային կոշկեղեն: Կոշիկները համարակալվում են մետրիկական համակարգով, որը ոտնաթափի երկարությունն է սմ-ով գումարած ավելաթողվածքը և շտիխ մասսային համակարգով (ոտնաթափի երկարության վրա շտիխների թիվն է: 1 շտիխը = 6,66սմ $\approx$ 0,7սմ) և այլ համակարգերով: Ըստ սեռահասակային հատկանիշի կոշիկները բաժանվում են տղամարդկանց, կանանց, տղաների, աղջիկների, դպրոցական տղաների, դպրոցական աղջիկների, նախադպրոցականների, հուսարիկների (1-3 տարեկան), պինետկաների (մինչև մեկ տարեկան) խմբերի: Խմբավորվում են նաև ըստ ներքան և երեսացուի նյութի և սրանց միացման եղանակի, ըստ կոշիկի տարբերատեսակի և այլն:

Ռետինե կոշիկը պատրաստվում է ամբողջական ռետինից կամ համադրվում է պլաստմասայի հետ: Սրանք ունեն կենցաղային, սպորտային, արտադրական նշանակում: Արտադրվում են սոսնձամաճ, դրոշմամաճ, ձուլմամաճ, կաղապարմամաճ: Կարող են լինել ոտքի վրա հագնվող և կրկնակոշիկ, լաքապատված և չլաքապատված: Համարակալվում են մետրիկական համակարգով, իսկ կոշիկի վրա հագնվողը՝ պայմանական համարներով: Լինում են տղամարդկանց, տղաների, կանանց, աղջիկների, դպրոցականների և մանկական տեսակներ:

Թաղիքե կոշկեղենը ստացվում է ոչխարի կոշտ և կիսակոշտ բրդի թաղիքացումից: Ունի կենցաղային, զինվորական, հատուկ նշանակում: Թաղիքի նուրբ տարբերատեսակը ֆետրն է, որը

ստացվում է այծի աղվամազից: Կարող է թողարկվել չներկված, ներկված, կաշվով երիզված և վրադիր նախշերով: Արտադրվում է կանանց, դպրոցականների, նախադպրոցականների, մանկական տեսականիով:

Աղվամազա-մորթեղեն և ոչխարա-մուշտակեղեն ապրանքներ

Որպես հումք ծառայում են աղվամազավոր, տնային կենդանիների, զազանների մաշկերը, որոնք դաբաղելուց և մորթափառի ու մազածածկի կողմից հարդարելուց հետո ստանում են կարելու համար պատրաստ կիսաֆաբրիկատներ: Աղվամազա-մորթեղեն և ոչխարա-մուշտակեղեն հումքը բաժանվում է չորս խմբի: **Աղվամազային հումք:** Հազանորսությամբ և զազանաբուծությամբ ստացված սամույրի, սկյուռի, կզաքիսի, աղվեսի, ժանտաքիսի, գայլի, գետնասկյուռի և այլ մորթիներն են: **Մորթեղեն հումք:** Տնային և գյուղատնտեսական կենդանիների այն մաշկերն են, որոնք ունեն գեղեցիկ մազածածկ: Դրանցից են ճագարը, շունը, կատուն, ոչխարը, այծը: **Մորթեղեն ծովային հումք:** Ծովային կենդանիների մաշկերն են, որոնցից են ծովակատուն, փոկը, ներպան: **Թռչունների մաշկեր:** Սրանք այն թռչունների մաշկերն են, որոնք ունեն խիտ և փափուկ աղվամազ ու փետուրներ, ինչպիսին են ծովային աղավմին, պելիկանը, բակլանը, կարապը, սագը:

Կախված որսելու սեզոնից՝ մորթեղենը բաժանում են ձմեռային և զարմանային տեսակների:

Մորթեղեն հագուստը նշանակված է կենցաղային ամենօրյա, տոնական, սպորտային, արտադրական, համազգեստային օգտագործման համար: Ըստ ֆունկցիայի դրանք վերնահագուստ են, հագուստի մասեր, գլխարկներ, կանանց մորթե հանդերձներ, թաթմաններ: Մազածածկը կարող է լինել նմանեցված այլ թանկարժեք մորթիների, ներկած, խուզած, քիստահանված, բնական գույներով և տեսքով: Այս ապրանքները ըստ երեսամասի նյութի բազմազան են և կարող են լինել նաև կոմբինացված:

Թեթև արդյունաբերության հումքի և ապրանքների բաժինը ներկայացնող արտադրանքները պատրաստվում են հիդրոսկոպիկ

նյութերից, ուստի պետք է պահպանել չոր, օդափոխվող պահեստներում $16^{\circ}-18^{\circ}\text{C}$ ջերմաստիճանի և 60-65% հարաբերական խոնավության պայմաններում: Պետք է խուսափել մանրէներից և սնկերից, արևի ուղիղ ճառագայթներից, բայց ոչ լույսից, քանի որ դրա ուլտրամանուշակագույն ճառագայթները դանդաղեցնում են միկրոօրգանիզմների աճը: Հակերը պետք է դասավորել հատակից 50սմ, պատից 20սմ, տաքացնող սարքերից՝ 1մ հեռու: Հագուստը, մորթին պետք է պահպանել ցեցից և կրծողներից՝ դրանք պարբերաբար վերադասավորելով:

Ռադիոապրանքների նկարագիրը

Կենցաղային ռադիոապրանքները բաժանվում են երկու խմբի՝ ա. ռադիոէլեկտրոնային տեխնիկայի մասեր և բ. ռադիոէլեկտրոնային ապրանքներ ու տեսատեխնիկա: Առաջին խմբին դասվում են ռադիոմասերը, էլեկտրավաակումային և կիսահաղորդչային սարքերը, հոսանքի քիմիական աղբյուրները: Երկրորդ խումբն ըստ նշանակման ունի երկու ենթախումբ.

- Աուդիոտեխնիկա, դրանցից են ռադիոընդունիչները, որոնք ելնելով շահագործման պայմաններից՝ լինում են ստացիոնարներ և տեղափոխվողներ: Սրանք կարող են աշխատել փոփոխական, հաստատուն, խառը հոսանքի աղբյուրներով: Ձայնագրումը կարող է լինել մոնո կամ ստերեո: Ըստ շահագործման պայմանների՝ ստացիոնար, տեղափոխվող, ձեռքի: Աուդիոտեխնիկայի ենթախմբին են պատկանում նաև ձայնարկիչները և կոմբինացված աուդիոտեխնիկական կամ երաժշտական կենտրոնները:

- Տեսատեխնիկայի շարքին դասվում են հեռուստացույցները, որոնք կարող են լինել սև-սպիտակ, գունավոր ցուցադրման: Ըստ շահագործման պայմանների դրանք լինում են ստացիոնար, դյուրակիր: Այս ենթախմբին են դասվում նաև տեսամագնիտոֆոնները և տեսապլեյերները, կինոխցիկները, որոնք ըստ նշանակման լինում են սիրողական, կիսամասնագիտական և մասնագիտական:

Ֆոտոապրանքների նկարագիրը

Ֆոտոապրանքների ապրանքային խմբի մեջ մտնում են.

ա. ֆոտոապարատներ ու ֆոտոխցիկներ,

բ. ֆոտոպիտույքներ, լաբորատոր ու մոնտաժային սարքեր, գ. լուսազգայուն նյութեր և ֆոտոքիմիկատներ:

ա. **Ֆոտոապարատները ու ֆոտոխցիկները** բարդ օպտիկամեխանիկական սարքեր են նշանակված նկարվող օբյեկտի պատկերը ֆոտոժապավենի վրա ստանալու համար: Ժամանակակից ֆոտոապարատները կարող են ունենալ էլեկտրոնային հարմարանքներ, որոնք բարձրացնում են ապրանքի սպառողական հատկությունների մակարդակը: Դասակարգվում են ըստ կադրի ֆորմատի, օգտագործվող լուսազգայուն նյութի, տեսքի, փականի տիպի, ավտոմատացման աստիճանի և այլն:

բ. **Ֆոտոպիտույքներ, լաբորատոր ու մոնտաժային սարքերը** կենցաղային ֆոտոապարատների շահագործումը դարձնում են հարմարավետ, հնարավորություն ընձեռում լուսազգայուն նյութերի վրա ստանալ բարձրորակ պատկեր: Դրանցից են լինզաները, ֆոտոֆիլտրը, պատվանդանը, հեռաչափը, էքսպոնոմետրը, արհեստական լույսի աղբյուրը և այլն: Լաբորատոր սարքերից են սև-սպիտակ և գունավոր ֆոտոնյութերի մշակման պիտույքները, այսինքն խոշորացույցները, կադրի շրջանակները, գունախառնիչ գլխիկները, գույնի անալիզատորները, կշեռքները, հատիչները, բռնակները և այլն:

գ. **Լուսազգայուն նյութերը և ֆոտոքիմիկատները** նպաստում են պատկերի ստացմանը, պահպանմանը, ամրացմանը, երանգավորմանը:

Թղթի, գրենական պիտույքների, գրասենյակային ապրանքների նկարագիրը

Թուղթը և ստավարթուղթը բաղկացած են գերազանցապես բուսական ծագման մանրաթելերից, որին ավելացվում են նաև կենդանական և քիմիական ծագման մանրաթելեր, սոսինձ, հանքային լցիչներ: Թղթի 1մ^2 քաշը մինչև 250 գրամ է, դրանից ավել կշռի դեպքում համարվում է ստվարաթուղթ: Ըստ նշանակման թուղթը լինում է գրելու, դեկորատիվ, նամակի, գրանձեղնային կամ համակարգչի, գծագրական, նկարչական, էլեկտրատեխնիկական, փաթեթավորման, լուսանկարչական, տեխնիկական տարատեսակներ: Ստվարաթուղթը կարող է լինել կազմարարական, փաթեթի,

կոշիկի, էլեկտրատեխնիկական և այլն: Թղթի յուրաքանչյուր տարատեսակ իր ներսում ենթաբաժանվում է ըստ համարի, մակնիշի, որակի, տեսքի: Թողարկվում են հատերով և գլանափաթեթներով: Դպրոցագրենական պիտույքներն ունեն լայն տեսականի և ներառում են գրելու, գծելու, նկարելու պիտույքները, գրքերը, տետրերը և դրանք պահպանելու ու տեղափոխելու արտադրանքները: Գրասենյակային ապրանքներին են վերաբերում սոսինձները, ամրակերը, թղթապանակները, դակիչները, արագակարիչները և այլն:

Որսորդական ապրանքների նկարագիրը

Այստեղ ներառված են որսորդական հրացանները, զինամթերքը և փամփուլտների լիցքավորման պիտույքները, զենքի խնամքի պիտույքները, որսորդական պարագաները: **Հրացանները** նախատեսված են համեմատաբար մոտ տարածության վրա կրակելու համար: Թողարկվում են նաև հրացաններ գազամորսության համար: Կան նաև հրացաններ նետվող ափսեների վրա նշանառության համար: Հրացանների հիմնական հանգույցներից է փողը: Որսորդական հրացանը կարող է լինել 1, 2 և 3 փողանի, փականային և հարվածող մեխանիզմներով: Ձիւնամթերքի մեջ մտնում են պարկուճները, վառողը, կապարագողիկները, միջնորմները և պատրաստի փամփուլտները: Ձենքի խնամքի միջոցներից են փողը մաքրելու մետաղական խոզանակները, քսայուղերը: Որսորդական պիտույքների շարքին դասվում են պատյանները, որսի կեռիկ-կախիչները, դանակները, փամփուլտակալները, փոքր կացիները, քնապարկերը, վրանը, թերմոսը, ծալվող կահույքը և այլն:

Երաժշտական գործիքների նկարագիրը

Այս ապրանքների շարքին դասվում են երաժշտական գործիքները, դրանց պիտույքները, պահեստամասերը: Ըստ ծայնասփռման գործիքները լինում են ռեզոնանսային և էլեկտրաերաժշտական: Ռեզոնանսային կամ ակուստիկական գործիքները կախված վիբրատորի տիպից՝ բաժանվում են լարային, լեզվակային, փողային, հարվածային խմբերի: Լարային գործիքների մոտ ծայնի առաջացումն իրականանում է տատանվող լարերի միջոցով: Ըստ ծայնի առաջացման եղանակի լարային գործիքները բաժանվում

են կսմիթայինների (կիթառ, մանդոլինա, քանոն), աղեղնայինների (ջութակ, թավջութակ, քամանչա), հարվածա-ստեղնայինների (դաշնամուր, ռոյալ): Լեզվակային գործիքների մոտ ծայնն առաջանում է օդի ճնշման տակ մետաղական լեզվակների տատանման շնորհիվ: Այս գործիքներից են ակորդեոնը, բայանը: Փողային գործիքների հնչողությունը հիմնված է դրանց խոռոչներում օդի սյան տատանումների վրա: Կախված տատանում առաջացնելու եղանակից՝ փողային գործիքները լինում են մունդշտուկային, դրանցից են տրուբան, վալտորնը, տրամբոնը, շոթունքային ինչպես, օրինակ, ֆլեյտան, լեզվային, օրինակ՝ կլարնետը, հոբոյը, սաքսոֆոնը, ֆագոտը: Հարվածային գործիքները ծայնը արձակում են հարվածի շնորհիվ և կախված ծայն առաջացնող մասից լինում են թաղանթային, օրինակ դիոլը, դափը, մետաղե շերտային, օրինակ կսիլաֆոնը, կորպուսային, օրինակ՝ ափսեները, եռանկյունները:

Էլեկտրաերաժշտական գործիքների մոտ ծայնի հնչողությունը կախված է էլեկտրական սարքերի կիրառումից: Սրանցից են էլեկտրասինթեզատորները, էլեկտրակիթառները:

Խաղալիքների նկարագիրը

Խաղալիքները նպաստում են մանկական առաջին շարժումներին, աշխարհընկալմանը, ֆիզիկական զարգացմանը: Ծանոթացնում են շրջակա աշխարհին, տեխնիկային, աշխատանքին: Նպաստում են երաժշտական և գեղագիտական դաստիարակությանը: Խաղալիքների խմբին են դասվում նաև սեղանի որոշ խաղեր: Խաղալիքները ըստ հասակային հատկանիշի բաժանվում են մսուրային տարիքի (մինչև 3 տարեկան), մախադպրոցական (3-7 տարեկան), դպրոցականների (7-17 տարեկան) խմբերի:

Սրանք կարող են պատրաստված լինել մետաղից, պլաստմասից, փայտից, ռետինից, տեքստիլ նյութերից, սովաբաթից, ճենապակուց: Այստեղ ներառվում են նաև տոնածառի զարդերը և դիմակահանդեսային պիտույքները:

Օժանելիքի ապրանքների նկարագիրը

Օժանելիքի հիմնական նշանակումը հաճելի բույր հաղորդելն է, իսկ որոշ տեսակների համար նաև ախտահանելը, մանրեա-

զերծելը և թարմացնելը: Հիմնական տեսակներն են.

ա. **Դուխի:** Սա օծանելիքային կոմպոզիցիայի սպիրտային կամ սպիրտաջրային լուծույթ է, որտեղ բուրավետ կոմպոզիցիայի քանակը կարող է կազմել 10%-ից մինչև 50%: Ըստ ֆիզիկական վիճակի՝ դուխիները կարող են լինել հեղուկ, կոշտ, չոր, թերթատեսք, նշանակված կանանց, տղամարդկանց համար և ունիսեսք, նշանակված երկուսի համար էլ: Դուխիները արտադրվում են որակի «լյուքս», «էքստրա», «սովորական» խմբերով, իսկ ըստ հոտի բնույթի՝ «ծաղիկ» և «երևակայական» հոտով:

բ. **Օդեկոլոն:** Սա նույնպես օծանելիքային կոմպոզիցիայի սպիրտաջրային կամ սպիրտային լուծույթ է, որտեղ սակայն այդ կոմպոզիցիայի քանակն ավելի քիչ է և կարող է կազմել 5%-ից մինչև 25%, իսկ նշանակումը ոչ այնքան հաճելի հոտ հաղորդելն է, որքան թարմացնելը, ախտահանելը, մանրէազերծելը: Ըստ որակի լինում են «էքստրա», «սովորական» խմբերի, նշանակված տղամարդկանց, կանանց, մանկական օգտագործման համար, ծաղիկի և երևակայական հոտով:

գ. **Հարդարանքային և բուրավետ ջրեր:** Սրանցից առաջինը փոխարինում է դուխուն, երկրորդը՝ օդեկոլոնին: Ունեն բուրավետ կոմպոզիցիայի ավելի ցածր պարունակություն: Համապատասխանաբար 6-20% և 1-10%: Օծանելիքագործությունն այսօր զարգանում է հարդարանքային և բուրավետ ջրերի արտադրության ուղղությամբ, քանի որ սրանց հոտի կայունությունը ցածր է և հնարավորություն է ընձեռում հաճախակի փոխել օգտագործված օծանելիքը:

Դուխիների պիտակին գրվում է «Parfum», օդեկեղոնների պիտակին՝ «Eau de colone», հարդարանքային ջրի պիտակին՝ «Eau de Toilette», բուրավետ ջրի պիտակին՝ «Eau de Parfum»: «Toilette de Parfum» արտադրանքը գրավում է միջանկյալ տեղ դուխու և հարդարանքային ջրի մեջ: Եթե պիտակում գրառում չկա, ապա այդ հեղուկը նախատեսված չէ վաճառքի համար:

Կոսմետիկայի ապրանքների նկարագիրը

Կոսմետիկայի ապրանքների արտադրության համար հումք են հանդիսանում ճարպերը, յուղերը, մոմերը, նավթամթերքները, թթուները, ածխաջրերը, հանքային որոշ նյութեր, դոմոդոլազնոդները, ներկերը, հոտավորիչները, կենսաբանական ակտիվացնողները,

ըր, ջուրը և բազմապիսի այլ նյութեր: Կոսմետիկայի ապրանքները բաժանվում են հինգ ենթախմբի.

ա. **Մաշկի խնամքի և խորը մաքրման միջոցներ:** Այս շարքին դասվում են քսուքները, որոնք, կախված կառուցվածք տվող նյութից, լինում են ճարպային, էմուլսիոն, դոմոդոլատեսք և նշանակված են բոլոր տիպերի մաշկերի համար: Արտադրվում են նորածինների, երեխաների, անչափահասների, երիտասարդների, միջին տարիքի, ծերացող մաշկ ունեցողների օգտագործման համար: Դիմափոշիներն ըստ ֆիզիկական վիճակի կարող են լինել փոշեփառ, կոմպակտ, հեղուկ, քսուքատեսք, թղթատեսք, բոլոր տիպերի մաշկերի համար: Ըստ որակի սրանք լինում են «էքստրա» և «սովորական» տեսակների: Դասակարգվում են նաև ըստ գույնի: Լոսիոնները բուրավետված սպիրտա-ջրային լուծույթներ են, որոնք նշանակված են ախտահանման համար: Տոնիկները նպաստում են ծերացող մաշկի ձգվածության կամ տուրգորի բարձրացմանը: Մաշկի խորը մաքրման միջոցներից են սկրաբները, պիլինգները, շերտերը, դիմակները:

բ. **Բերանի խոռոչի և ատամների խնամքի միջոցներ:** Այս ապրանքների շարքին դասվում են ատամի փոշիները, մածուկները, էլիքսիրները: Ատամի մածուկները դասակարգվում են ըստ տարիքային հատկանիշի և լինում են մեծահասակների ու մանկական: Ատամի մանկաման միջոցները չեն պարունակում ֆտոր, ըստ P^H -ի լինում են թթվային, չեզոք և հիմնային (P^H 5,5-10,5), ըստ նշանակման մածուկները լինում են հիգիենիկ, բուժական, կանխարգելող, հակասնկային, հակակարիեսային, կոմբինացված:

գ. **Մազերի խնամքի միջոցներ:** Սրանցից են գլխամաշկի խնամքի միջոցները, որոնց շարքին դասվում են քսուքները, բալզամները, լոսիոնները, մազերը լվանալու և ողողելու միջոցները: Այդ շարքից են շամպունները, օճառները, բալզամները: Շամպունները դասակարգվում են ըստ մակերևութային ակտիվ նյութերի պարունակության, ըստ մաշկի տիպի, սեռահասակային հատկանիշների և կատարած ֆունկցիաների: Մազերի ներկերը կախված ծագումից կարող են լինել բնական ծագման միջոցներ, որոնցից են հիման, բասման, երիցուկի ծաղկաթուրմը և քիմիական ծագման

միջոցներ, որոնք թողարկվում են մագերը բոլոր գույների և երանգների ներկելու համար: Սրանք յուրաքանչյուր ֆիրմայի ներսում համարակալվում են և ամեն համարի կողքին գրվում է անունը (օրինակ՝ 225 – ընկույզ): Մագերը հարդարելու և սանրվածքը պահպանելու միջոցների շարքին են դասվում լաքերը, դոմդողները, փրփուրները:

դ. Սափրվելու և սափրվելուց հետո մաշկի խնամքի միջոցներ: Սափրվելու միջոցների շարքին դասվում են սափրվելու դոմդողները, փրփուրները, քսուքները, օճառածողերը: Սափրվելուց հետո մաշկի խնամքի միջոցներից են արյան հոսքը դադարեցնող մատիտները, քսուքները, լոսիոնը, օղեկոլոնները:

ե. Դեկորատիվ կոսմետիկա: Այս միջոցները նախատեսված են դեմքը հարդարելու, գեղեցկացնելու, փոքր արատները ծածկելու համար: Այս ապրանքներից ամենաշատ օգտագործվող արտադրատեսակը շրթներկն է, որը լինում է հիգիենիկ և դեկորատիվ: Դեկորատիվ միջոցներից են նաև շրթունքների մատիտները, փայլերը, սուսը (կարմրաներկ), թարթիչների տուշը, ստվերաներկը, աչքերի և հոնքերի մատիտները, եղունգների խնամքի միջոցները, որոնցից են՝ լաքերը, արծնը, մաքրող միջոցները, կուտիկուլան քայքայող միջոցները:

Ոսկերչական ապրանքների նկարագիրը

Ոսկերչության մեջ թանկարժեք մետաղներն օգտագործվում են համաձուլվածքների ձևով: Որպես հիմնական մետաղ՝ օգտագործում են ոսկին: Օրինականացված հարգերն են՝ 958⁰, 750⁰, 585⁰, 500⁰, 375⁰, արտասահմանում նաև 333⁰, թույլատրվում է $\pm 5^0$ -ի շեղում:

Համաձուլվածքը կարող է լինել կանաչավուն, եթե լիգատուրայում կա կադմիում, կապտավուն, եթե խառնված է երկաթ, կարմրավուն, եթե առկա է պղինձ, սպիտակ, եթե առկա է կամ պալադիում կամ նիկել կամ պլատին կամ արծաթ:

Արծաթ: Օրինականացված հարգերն են՝ 960⁰, 925⁰, 875⁰, 800⁰, 750⁰, շեղումը թույլատրվում է $\pm 15^0$:

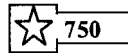
Պլատին կամ լուսնոսկի: Ոսկերչության մեջ օգտագործվում է միայն 950⁰-ը, շեղումը թույլատրվում է $\pm 10^0$:

Պալադիում: Օգտագործվում է 850⁰ և 500⁰ հարգերը: Վերջինից ստացվում են ժամացույցի պատյաններ: Թույլատրվում է $\pm 15^0$ -ի շեղում:

Պլատինի խմբի մյուս թանկարժեք մետաղներն օգտագործվում են որպես լիգատուրային մետաղ: Թանկարժեք մետաղների քանակը համաձուլվածքում արտահայտվում է հարգով: Մինչև XIX դարի վերջը արծաթե արտադրանքը նմուշարկվում էին լոտային համակարգով, որն արտադրանքի վրա դրվում էր հռոմեական թվերով: Ամենաբարձր զուտ մետաղը համապատասխանում էր XVI լոտի: 1 լոտը հավասար էր մոտավորապես 12,8 գրամի: XIX դարի վերջից մինչև XX սկիզբը (1927թ.) ցարական Ռուսաստանում, ապա ՍՍՀՄ-ում ընդունված էր մսխալային համակարգը, որն արտադրանքի վրա դրվում էր երկնիշ թվով: Չուտ մետաղը հավասար էր 96 մսխալի: 1927 թվականից առ այսօր ԱՊՀ-ի և աշխարհի մի շարք երկրներում ընդունված է մետրիկական համակարգը: Այն նշվում է եռանիշ թվով: Չուտ մետաղը 999,99 է, որը հաշվարկների հեշտության համար ընդունվում է մոտ 1000: Արևմուտքի մի շարք երկրներում (ԱՄՆ, Անգլիա, Շվեյցարիա) ընդունված է կարատային համակարգը: Չուտ մետաղը բաժանված է 24 կարատների: Նմուշարկվում է երկնիշ, բայց, ի տարբերություն մսխալայինի, 24-ից փոքր թվերով:

Մետրիկական	Մսխալային	Կարատային
1	2	3
1000	96	24
958	92	23
925	88	22
875	84	21
750	72	18
585	56	14
500	48	12
375	36	9

Ոսկե և պլատինե արտադրանքների խարանդորոշմն ունի թիակի տեսք, որի լայն մասում դրվում է հնգաթև աստղը, իսկ նեղացող մասում գրվում է օրինականացված որևէ հարգ:

Արծաթե արտադրանքների խարանդորոշմն ունի երկու կողմերում ուռուցիկ ուղղանկյուն տեսք, որի ներսում դրվում են աստղանիշը և հարգանիշը:

Պալադիումե արտադրանքների հարգադրումն ունի հատված կաթիլատեսք, որի մեջ դրվում են աստղանիշը և հարգը:

Ոսկերչության մեջ օգտագործվող քարերից հինգը՝ ալմաստը, զմրուխտը, սուտակը (ռուբին), շափյուղան (սապֆիր) և մարգարիտը առաջին կարգի թանկարժեք քարեր են: Սրանց բնութագրում ծածկագրված են այն գործոնները, որոնք ազդում են գնի վրա: Կիսաթանկարժեք քարերի որոշ տեսակների, օրինակ՝ ալեքսանդրիտ, չափնել լավագույն մոուլները կարող են գնահատվել որպես առաջին կարգի թանկարժեք քարեր: Ոսկերչության մեջ օգտագործվում են նաև շինվածքային քարեր, որոնք հիմնականում անթափանց են և օգտագործվում են առանձին արտադրանքներ արտադրելու համար: Առավել հաճախ օգտագործվող շինվածքային քարերից են ագատը, վանակատը, մալաքիտը: Արհեստական քարերից մեծ պահանջարկ ունեն աճեցված մարգարիտը, մանված սաթը: Այսօր ոսկերչության մեջ օգտագործվում են նաև սինթետիկ քարեր:

Ոսկերչական ապրանքներն ըստ նշանակման բաժանվում են՝ անհատական պերճանքի առարկաներ, հարդարանքի առարկաներ, ծխելու պիտույքներ, սեղանի սպասքավորման իրեր, գրելու պիտույքներ, ինտերիերը զարդարելու առարկաներ, ժամացույցի պիտույքներ, հուշանվերներ:

Կուլտուրական նշանակման ապրանքները պահպանվում են փաթեթավորված վիճակում: Կարևոր է ջերմաստիճանի և օդի հարաբերական խոնավության կարգավորումը, որոնք պետք է լինեն համապատասխանաբար - 15-20°C և 65-70%: Օդում պետք է բացակայեն ագրեսիվ նյութերի գոլորշիները: Արկղերը պետք է դրվեն դարակների կամ ներդիրների վրա: Պետք է խուսափել մեխանիկական վնասվածքներից, հարվածներից, հրդեհից և պահպանել ապրանքային հարևանության կանոնները: Ապրանքները պետք է դասավորել տաքացնող սարքերից 1մ, հատակից՝ 0,5մ հեռավորության վրա:

Պարենային ապրանքների նկարագիրը

Քուսական ծագման պարենային ապրանքների նկարագիրը

Սննդային ապրանքների այս դասին պատկանում են հատիկա-ալրային, պտուղ-բանջարեղենային, շաքար-օսլա-հրուշակեղենային, համային ապրանքները:

ա. **Հատիկա-ալրային ապրանքներ:** Ունեն լայն տեսականի: Սրանք այն ապրանքներն են, որոնք ստացվում են ցորենից, վարսակից, բրնձից, տարեկանից, եգիպտացորենից, հաճարից, լոբուց, ոլոռից, սոյայից, ոսպից և հնդկացորենից: Սրանք օգտագործվում են մշակված, օրինակ՝ տարբեր տեսակի ծավարեղենները, աղացած և արտադրանքների (հաց, հացաբուլկեղեն՝ մոտ 100 անուն) ձևով: Հանդիսանում են ածխաջրերի, վիտամինների աղբյուր:

բ. **Պտուղ-բանջարեղեն:** Հանդիսանում են մարդու ճացիոնի պարտադիր, հիմնական և կարևոր մասը: Քիմիական կազմը ներառում է ջուր, ածխաջրեր (շաքար, օսլա), թաղանթանյութ, օրգանական թթուներ, եթերայուղեր, վիտամիններ, հանքային նյութեր և այլն: Կախված այն բանից, թե բույսի որ մասն է օգտագործվում սննդում բանջարեղենը բաժանվում է վեգետատիվ (օրինակ՝ պալարները, արմատները, տերևները, ցողունը) և պտղային (ինչպիսիք են դդումը, լոբին, լոլիկը, վարունգը պղպեղը, բամիան) խմբերի:

Պտուղները կամ մրգերը ըստ կառուցվածքի դասակարգվում են սերմնապտուղների, ինչպիսիք են խնձորը, տանձը, սերկևիլը, կորիզապտուղների, օրինակ՝ բալը, ծիրանը, դեղձը, սալորը, մերձարևադարձային և արևադարձային պտուղների, ընկուզապտուղների, որոնցից են ընկույզը, նուշը, կադինը։ Բացի թարմ վիճակից սրանք օգտագործվում են նաև չորացած, մարինացված, աղադրված, պահածոյացված ձևերով։

գ. Օսլա, շաքար, հրուշակեղեն։ Օսլան ստացվում է բույսերից, հատկապես կարտոֆիլից, ցորենից, բրինձից, եգիպտացորենից։ Օգտագործման հիմնական բնագավառները հրուշակեղենի, քաղցրավենիքի, երշիկի արտադրություններն են։ Շաքարը նույնպես ունի բուսական ծագում։ Այն ստանում են ճակնդեղից, շաքարեղեգնից, մրգերից։ Հրուշակեղենի տեսականին բազմազան է։ Այն դասակարգվում է ըստ կառուցվածքի, բաղադրության։ Լինում է ալրային, որոնցից են թխվածքները, պրյանիկը, վաֆլին, տորթերը, կեքսը, ռուլետը և շաքարային, որոնց շարքին դասվում են շոկոլադը, կակաո-փոշին, կարամելը, իրիսը, հալվան։

դ. Համային ապրանքներ։ Սրանք ամենաբազմազան ապրանքներն են, որոնք առաջացնում են համային հաճելի զգացողություն՝ դրանով նպաստելով սննդի յուրացմանը։ Համային ապրանքները մեծամասամբ չունեն էական սննդային արժեք, քանի որ պարունակում են քիչ քանակի սպիտակուցներ, ածխաջրեր, ճարպեր։ Սակայն ազդելով մարդկանց նյարդային համակարգի վրա՝ բերանում և ստամոքսում նպաստում են մարսողական հյութերի անջատմանը։ Համային ապրանքների շարքին են դասվում ալկոհոլային, թույլ ալկոհոլային և ոչ ալկոհոլային խմիչքները, համեմունքները, թեյը, սուրճը, ծխախոտը։

Կենդանական ծագման պարենային ապրանքների նկարագիրը

Սննդային ապրանքների այս դասին պատկանում են կաթ-կաթնամթերքը, սննդային ճարպերը, ձու-ձվամթերքը, միս-մսամթերքը, ձկնեղենը։

ա. Կաթ-կաթնամթերք։ Սա համարվում է լիարժեք սնունդ, քանի որ պարունակում է մարդու կենսագործունեության համար անհրաժեշտ բոլոր նյութերը։ Կաթը օգտագործվում է պաստերիզացված, ստերիլիզացված վիճակներում, սովորական և բարձր յուղայնությամբ։ Կաթնամթերքների շարքին են դասվում մածուկը, կեֆիրը, կումիսը, թթվասերը, կաթնաշոռը, կարագը, պանիրը, պաղպաղակը։ Պանիրը կարող է լինել պինդ, կիսապինդ, աղաջրային տեսակների։

բ. Սննդային ճարպեր։ Դասակարգվում են ըստ հումքի բնույթի և լինում են կենդանական, բուսական, կոմբինացված։ Ըստ կառուցվածքի՝ սննդային ճարպերը կարող են լինել հեղուկ և պինդ։ Այս ապրանքների խմբին են դասվում բուսական ծագման և կաթից ստացվող յուղերը, կենդանական ճարպերը, մարգարինը, մայոնեզը։ Գարպերը մարդու էներգիայի հիմնական աղբյուրն են։ Վաճառվում են թղթե, ստվարաթղթե, մետաղական, պոլիմերային փաթեթներով։

գ. Ձու, ձվամթերք։ Այս շարքին դասվում են հավի, սագի, բադի, հնդկահավի, լորի ձվերը։ Սալմոնելի պատճառով սագի և բադի ձվերը թարմ վիճակում սննդի մեջ չեն օգտագործվում։ Ձուն լինում է դիետիկ և սեղանի։ Դիետիկ ձուն պետք է ունենա ոչ պակաս 44գ. քաշ և պահվի 7 օրից ոչ ավել՝ հաշված նաև ածելու օրը։

Սեղանի ձվի քաշը ոչ պակաս 43գ. է, ածելու օրը կարևոր չէ։ Ըստ քաշի այս երկու տեսակի ձվերը լինում են՝ *դիետիկ ձվերը*՝ I կատեգորիա - 54գ., II կատեգորիա - 44գ., *սեղանի ձվերը*՝ I կատեգորիա - 48գ., II կատեգորիա - 43գ.։

Բացի թարմ ձվերից՝ ձվամթերքի մեջ ներառում են ձվի փոշին, մեկամեծը։ Վերջինս սառեցված ձվի սպիտակուցն ու դեղնուցն են բնական հարաբերությամբ, միայն դեղնուցները, միայն սպիտակուցները։

դ. Միս, մսամթերք։ Մսեղիք է կոչվում կենդանու ամբողջ մարմինը, որից հեռացված են գլուխը, ոտքերի ծայրամասերը, կաշին և ներքին օրգանները։ Մեծ սննդային արժեք ունեն մկանային և ճարպային հյուսվածքները։ Դրանք սպիտակուցների և ճարպերի աղբյուր են։ Միսը դասակարգվում է ըստ կենդանու տեսակի, տա-

որիքի և բացի ոչխարի և այծի մսից՝ նաև սեռային հատկանիշի: Ըստ վիճակի միսը կարող է վաճառվել կենդանի անասունների, թարմ, պաղեցված, սառեցված վիճակներով: Մսամթերքն օգտագործվում է նաև վերամշակված ձևով, որից արտադրվում է երշիկեղեն: Դրանք կարող են լինել եփված, կիսաեփված, ապխտած, պաշտետ, ծխեցված և պահածոներ:

ե. Ձկնեղեն: Սննդի մեջ օգտագործվում են 100 ընտանիքի 500-ից ավել ձկնատեսակներ: Առավել տարածված են տառեխի, ձողաձկան, սաղմոնի, թառափի, ծածանի ընտանիքների ձկնատեսակների օգտագործումը սննդում: Դասակարգվում են ըստ քաշի: Վաճառվում են կենդանի, թարմ, սառեցված, մարինացված, աղադրված, չորացված, ապխտած, պահածոյացված վիճակներում: Կարող են վաճառվել նաև ձկան սուկին, կոտլետները, խճողակը: Ձկնեղեն ապրանքներին են վերաբերում նաև ձկան խավիարը, ջրային ոչ ձկնային այնպիսի կենդանիներից ուտեստներ, ինչպիսիք են ոստրեն, ծովառզնին, կալմարը: Ձկնամթերքն ավելի լիարժեք սնունդ է, քան միսը և ավելի դյուրամարս է: Մարդու համար անհրաժեշտ ութ ամինաթթուներն օրգանիզմում չեն սինթեզվում, այլ անցնում են ձկնամթերքներից:

Սննդամթերքների վտանգավորության նկարագիրը

Ժամկետանց և վատորակ սնունդն իր մեջ կարող է պարունակել բազմաթիվ վտանգներ, որոնք կարող են մարդուն պատճառել լուրջ վնասներ՝ դառնալով հիվանդությունների, առողջության քայքայման, մահվան պատճառ: Դրանք են.

ա. Մամրեածին վտանգներ: Սրանցից ամենատարածվածները ստաֆիլակոկային թունավորումն է, բուտուլիզմը և սալմոնելլը: Ստաֆիլակոկը և սալմոնելլը մարդուն են անցնում դրանցով վարակված սննդից: Բուտուլիզմը առաջանում է վատ մշակված սննդամթերքում, հատկապես ցածր թթվայնություն ունեցող պահածոներում: Վատ լվանալու հետևանքով բանջարեղենի վրա պահպանվում է հողից անցած մամրեն, որն էլ անբավարար ջերմամշակումից ոչ թե ոչնչանում է, այլ զարգանում՝ առաջացնելով ուժեղ թույն: Սրա ընդունման մահացու չափաբաժինը 0,1-1,0 մլ/կգ է:

բ. Միկոտոքսիններ: Բորբոսասնկերն իրենց կենսագործունեության ընթացքում կարող են արտադրել նյութափոխանակության երկրորդային նյութեր, որոնք ունեն կենսաբանական բարձր ակտիվություն: Ստանդարտները սահմանում են դրանցից մի քանիսի սահմանային քանակները: Դրանցից են՝ աֆլատոքսինները՝ սրանք մարդու վրա ունեն քաղցկեղածին, մուտագեն, թունավոր ազդեցություն և վնասում են հատկապես երիկամները: Ջերմությունից չեն քայքայվում: *Աֆլատոքսին* արտադրող բորբոսասնկը ամենից հաճախ աճում է ցորենի, ալյուրի պարկերի, եգիպտացորենի, գետնանուշի, ոլոռի վրա: Կենդանական մթերքներին, օրինակ՝ մսին, կաթին, ձվին, յուղին անցնում են կենդանու կերից: Սահմանային քանակը 0,005մլ/կգ է: *Պատուլինը* թունավոր է և քաղցկեղածին: Թուլատրելի սահմանային քանակը 50մլ/կգ է: Հանդես է գալիս նաև էքսպանսին, միկոլին, պենիցիդին, լեյկոպին, տերցինին անուսներով: *Ջերալենոն:* Թունավոր է և ունի մուտագեն ակտիվություն: Վարակվում են հացազգիները, քունջութը, խոտը, սիլոսը, եգիպտացորենի յուղը, օսլան: Կերից վարակվում են կենդանիները, հատկապես խոզերը: Սահմանային թուլատրելի քանակն է 1մլ/կգ:

գ. Ռադիոակտիվ իզոտոպներ: Սրանք մշտապես առկա են մարդու օրգանիզմում՝ անընդհատ թափանցելով և դուրս գալով այնտեղից: Իզոտոպները ռադիոակտիվ այլ մասնիկների հետ մասնակցում են նյութափոխանակությանը: Սրանցով մշաված սերները երկար են պահպանվում և ուշ են ծլարձակում: Սակայն կենդանի օրգանիզմը շատ զգայուն է իզոտոպների կոնցենտրացիայի անգամ աննշան բարձրացման նկատմամբ: Սննդին անցնում է հողից, փոշուց, և այդ քանակը պետք է մշտապես վերահսկվի: Հատկապես ուշադրություն է դարձվում այն ռադիոնուկլիդների վրա, որոնց կիսաքայքայման ժամանակը երկար է (այն կարող է տևել մի քանի վարկյանից մինչև հազարավոր տարիներ): Ստանդարտները նորմավորվում են հատկապես ստրոնցիում 90-ը (Sr^{90}) և ցեզիում 137-ը (Cs^{137}), որոնք ավելի արագ են անցնում մարդուն, կենդանիներին, մթերքներին: Կիսաքայքայման ժամանակը 25-30 տարի է:

Կարող են առաջացնել սակավարյունություն, քաղցկեղ, ախտահարել ողնուղեղը:

դ. Գենետիկորեն մոդիֆիկացված (ԳՄ) սննդային ապրանքներ: Առաջին տրանսգեն բույսերը ստացվեցին 1983 թվականին Քյոլնի բուսաբանական ինստիտուտում: 2003 թվականին արդեն ստացվել էին այդպիսի 180 կուլտուրաներ: 1988 թվականից կատարվեցին նաև 116 պտղատու ծառերի փորձարկումներ: Այս գործում առաջատարը ԱՄՆ-ն է, Արգենտինան, Կանադան, Չինաստանը: Նման աշխատանքներ են կատարում նաև ՌԴ-ում: ԱՄՆ-ում մթերքների 60%-ը պարունակում են գենետիկորեն մոդիֆիկացված բաղադրամասեր: Սրանցից իրենց ազատ են հայտարարել Սլովենիան, Հունգարիան, ավելի ուշ նաև Ավստրիան, Ֆրանսիան, Հունաստանը, Մեծ Բրիտանիան, Լյուքսեմբուրգը: ՀՀ-ում նույնպես մշակվում է օրենք դրանց արգելելու մասին: Ի՞նչ է ԳՄ սնունդը: Սրանք բուսական ծագման այն սննդամթերքներն են, որոնց գենի մեջ արհեստական ճանապարհով, գենային ինժեներիայի միջոցով մտցված է օտար գեն, օրինակ՝ տոմատի մեջ ձկան գեն: Այսպիսի մթերքները ստացվում են գեղեցիկ, չեն վնասվում միջատներից, հիվանդություններից, ունեն պահպանման երկար ժամկետ: Այս հատկությունները ոգևորում են որոշ գիտնականների, արտադրողների և վաճառողների: Սակայն ԳՄ սննդամթերքներն ունեն նաև ընդդիմախոսներ: Նրանք գտնում են, որ եթե անգամ հաշվի չառնենք հարցի բարոյական կողմը, մեր գիտելիքներն այս բնագավառում անկատար են և չեն կարող կառավարել նոր գենի դասավորման պրոցեսը, տեղը, էֆեկտները, ուստի դա կարող է ունենալ անկանխատեսելի հետևանքներ: Սրանց որոշ տեսակների օգտագործումը ավելացնում են օնկոլոգիական և ալերգիկ հիվանդությունները: Վնասված գեները մուտացիաների, հիվանդությունների, ծերացման, մահացության մեխանիզմներից են: Սրանք ազդում են շրջապատի մանրէների վրա՝ փոխելով դրանց վարքը: Միջատները, մեղուները ԳՄ բույսերի փոշին տեղափոխում են մոլախոտերին և սրանց դարձնում անխոցելի: Այսպիսի բույսեր ցանած դաշտում 2-3 անգամ կրճատվում են միջատները: «Գրիմպիսը» ԳՄ մթերքները համարում է «ֆրանկենշտեյնի» կամ «վամպիրների ուտելիք»: Այս-

պես օրինակ՝ ծամոնը, քաղցր ջրերը, ամանուխի կարամելը քաղցրացվում է տրանսգեն քաղցրացնող ասպարտամով (E 951, ֆենիլալանին), որի աննշան քանակը հղի կանանց մոտ առաջացնում է ներարգանդային բորբոքումներ: ԳՄ սննդամթերքի հետևանքով առաջանում է նաև աղիների և ուղեղի ուռուցքներ, սկլերոզ, էպիլեպսիա, բազեդովյան հիվանդություն, մտավոր թուլություն, պարկինսոնի հիվանդություն, դիաբետով հիվանդների մոտ գիտակցության կորուստ: Այսօր պահանջվում է ապրանքի մակնիշում կոնտրաստ գույնով կատարել գրառում այս նյութերի պարունակության մասին:

ե. Կենսաբանական ակտիվ հավելումներ և ներկեր: Համաձայն ՌԴ առողջապահության նախարարության հաղորդած տեղեկությունների՝ 2003 թվականին այնտեղ գրանցված են 2000 հայրենական և արտասահմանյան կենսաբանական ակտիվ հավելումներ (ԿԱՀ): Բժշկական պրակտիկայում սրանք դասվում են պարաֆարմացեֆտիկայի խմբին և կիրառվում են կանխարգելելու և օրգանիզմի ակտիվությունը ֆիզիոլոգիական սահմաններում բարձրացնելու նպատակով: Սրանք ստացվում են բարձր ակտիվության նյութեր պարունակող բույսերից, պետք է նշանակվեն բժշկի կողմից, որն էլ պետք է կրի պատասխանատվություն հետևանքների համար: Սակայն այսօր հավելումների կիրառման հաշվին վաճառասեղաններին են դրվում տարեկան 10 000 նոր ապրանքատեսակներ, որոնք եթե անգամ լինեն բուսական ծագման նյութեր, միանշանակ անվտանգ չեն:

Շնորհիվ գովազդի՝ եվրոպայի կանանց 40%-ը, իսկ տղամարդկանց 30%-ը գտնում են, որ սննդային հավելումներն անփոխարինելի են իրենց առողջության համար: ԱՄՆ-ում այս թիվն ավելի մեծ է: Ռուսաստանում էլ դեմ չեն սնվել առանց սնունդը պատրաստելու վրա մեծ ջանք գործադրելու: Ըստ գիտնականների, եթե մարդը վարում է առողջ կյանք, ապա ոչ մի հավելում էլ անհրաժեշտ չէ: Այն ոչ դեղ է, և ոչ էլ՝ սնունդ: Մինչդեռ սրանց չարաշահումը խթանում է քաղցկեղը, լյարդի քաղցկեղը, լյարդի հիվանդությունները: Ցիմկի չարաշահումը թուլացնում է ոսկրային հյուսվածքները, մանգանի չարաշահումը՝ նյարդային համակարգը՝

առաջացնելով դեպրեսիա, հոգնածություն, քնկոտություն: Ապացուցված է ԿԱՀ-երից մի քանիսի քաղցկեղածին (E 216, E 217), մի քանիսի նարկոտիկ ազդեցությունը: Այսօր արդեն խոսվում է դրանց օգտակարության բացակայության, թունավորության, կանցքերոգենության մասին: Սննդում օգտագործվող ներկերի մի մասը նույնպես անվտանգ չեն: Օրինակ՝ Ռուսաստանում արգելվում է E 121 ցիտրուսային ներկիչը և E 123 ամարանտի օգտագործումը, չնայած որ եվրոպայում թույլատրվում է:

Հավելումները բաժանվում են հետևյալ ֆունկցիոնալ խմբերի.

- E 100 – E 182 – ներկեր
- E 200 – E 299 – կոնսերվանտներ
- E 300 – և ավելի – հակաօքսիդիչներ
- E 400 – և ավելի – կայունացնողներ
- E 500 – և ավելի – էմուլգատորներ
- E 600 – և ավելի – համը, հոտը ու ժելացնողներ
- E 700 – և ավելի – պահուստային ինդեքսներ
- E 800 – և ավելի – հակափրփրացնողներ
- E 900 – և ավելի – խառը նյութեր

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. ԱՏԳԱ-ի դասակարգման անհրաժեշտությունը, խնդիրները և նպատակները:
2. Որո՞նք են ՆՀ-ի մեկնաբանման ընդհանուր կանոնները:
3. ՆՀ-ի կառուցվածքի նկարագիրը:
4. ԱՏԳԱ-ի ծածկագրման կարգը:
5. Ապրանքների գծիկային ծածկագրման էությունը և ստուգման կարգը:
6. Ապրանքների տառաթվային ծածկագրումը և վերծանումը:
7. Պլաստմասաների հումքը, տարբերատեսակները, հատկությունները, տեսականին:
8. Կենցաղային քիմիայի ապրանքների տեսականին, առանձնահատկությունները, պահպանման պայմանները:
9. Ապակե ապրանքների հումքը, արտադրությունը, դասակարգումը: Ապակու և բյուրեղապակու տարբերակումը:
10. Խեցե ապրանքների տարբերակումը և դասակարգումը:
11. Մետաղե տնտեսական ապրանքներում օգտագործվող հումքը և տեսականին:
12. Էլեկտրակենցաղային ապրանքների դասակարգումը և նկարագիրը:
13. Շինարարական ապրանքների դասակարգումը և նկարագիրը:
14. Կահույքի հումքը, դասակարգումը, տարբերակումը:
15. Տեքստիլ մանրաթել, մանվածք, թել, գործվածք: Հյուսման և հարդարման եղանակները: Տեսականին:
16. Կարի արտադրանքների դասակարգումը և տեսականին:
17. Տրիկոտաժե արտադրանքների դասակարգումը, տարբերակումը և նկարագիրը:
18. Կաշե-կոշիկներն ապրանքների հումքը, դասակարգումը, նկարագիրը:
19. Մորթեղեն ապրանքների հումքը, դասակարգումը, նկարագիրը:
20. Ռադիոապրանքների նկարագիրը և դասակարգումը:
21. Ֆոտոապրանքների նկարագիրը և դասակարգումը:
22. Թղթի, գրենական պիտույքների նկարագիրը:
23. Որսորդական ապրանքների տեսականին և նկարագիրը:
24. Երաժշտական գործիքների տեսականին և նկարագիրը:
25. Խաղալիքների նկարագիրը և տեսականին:

26. Օժանելիքի տեսականին, տարբերակումը և մակնշումը:
27. Կոսմետիկայի ապրանքների դասակարգումը, տեսականին:
28. Ոսկերչական ապրանքների հումքը, օրինականացված հարգերը, նմուշարկումը, հարգադրոշմման համակարգերը:
29. Բուսական ծագման պարենային ապրանքների տեսականին:
30. Կենդանական ծագման պարենային ապրանքների տեսականին:
31. Սննդամթերքների մանրէածին վտանգները, միկոտոքսիններ:
32. Ռադիոակտիվ իզոտոպներ և ԳՄ բաղադրամասեր:
33. Կենսաբանական ակտիվ հավելումներ և ներկեր:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ալբերտ Զարությունյան, Մաքսային գործի կազմակերպման հիմնահարցեր, գիրք Ա, Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների դասակարգումը, Երևան 2002:
2. Товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности содружества независимых государств, Москва 1996.
3. ГН ВЭД РОССИИ, Особенности классификации товаров, Справочник по томоженному оформлению, изд. "Тирекс" 2004.
4. Крылова Г.Д., Основы стандартизации, сертификации, метрологии, Москва 2001, стр. 178.
5. Шепелев А.Ф., Товароведение и экспертиза непродовольственных товаров, I и II часть, Москва 2003.
6. Неверова А.Н., Товароведение и орг. торговли непродовольственных товаров, Москва 2002.
7. Дурнев В.Д., Товароведение промышленных материалов, Москва 2002.
8. Товароведение и экспертиза потребительских товаров, Москва 2005.
9. Парпура А.Б., Основы товароведения пищевых продуктов, Москва 1975.
10. Румянцева Е.Е., Товары вредные для здоровья, Москва 2005.
11. Николаева М. А., Товароведение потребительских товаров, Москва 2003, стр. 249.

ԳԼՈՒԽ X. ՀԱՇՎԱՌՈՒՄՆ ՈՒ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Գլխի բովանդակությունը

- բյուջետային հաշվառման առանձնահատկությունները
- մաքսային գործունեության հաշվառման առանձնահատկությունները
- մաքսագերծման հաշվապահական ձևակերպումները
- մաքսային գործունեության տնտեսական վերլուծությունը

Ելուքի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- կազմել ֆինանսական հաշվետվություններ մաքսային համակարգում
- ձևակերպել մաքսային գործարքների հաշվային թղթակցություններ,
- ձևակերպել մաքսագերծման հաշվային թղթակցություններ
- գնահատել մաքսակետերի գործունեության տնտեսական արդյունավետությունը,
- ընկալել ֆինանսական վերահսկողության սկզբունքները մաքսային համակարգում

10.1. ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Բյուջետային հաշվառումը առարկան պետական բյուջեն է, նրա եկամուտները, ծախսերը, դրամական միջոցները, ռեզերվները և բյուջետային հիմնարկների տրամադրության տակ գտնվող ապրանքանյութական արժեքները: Բյուջետային հաշվառումը իրականացվում է այն հիմնական դրույթներով ու մեթոդով, որով ղեկավարվում է ընդհանուր հաշվապահական հաշվառումը:

Հիմնական միջոցների հաշվառում

Հիմնական միջոցներ բաժնում հաշվառվում են հիմնարկին պատկանող բոլոր, այդ թվում նաև վարձակալության տրված, հիմնական միջոցների առկան ու շարժումը:

Հիմնական միջոցների հաշվապահական հաշվառումը պետք է ապահովի հիմնական միջոցների մուտքի, հիմնարկի ներում նրանց տեղափոխությունների, հիմնարկից դուրս գալու ճիշտ փաստաթղթային ձևակերպումն ու ժամանակին արտացոլումը հաշվառման ռեգիստրներում, ինչպես նաև վերահսկողությունը յուրաքանչյուր օբյեկտի անվթարության ու ճիշտ օգտագործման նկատմամբ:

Հիմնական միջոցների հաշվառման համար նախատեսված է N 01 «Հիմնական միջոցներ» հաշիվը, որը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների.

N 010 «Շենքեր»,

N 011 «Կառուցվածքներ»,

N 012 «Փոխանցող հարմարանքներ»,

N 013 «Մեքենաներ ու սարքավորում»,

N 015 «Տրանսպորտային միջոցներ»,

N 016 «Գործիքներ արտադրական ու տնտեսական գույք»,

N 017 «Բանող և մթերատու անասուն»,

N 018 «Գրադարանային ֆոնդեր»,

N 019 «Այլ հիմնական միջոցներ»:

Ձեռք բերված հիմնական միջոցների արժեքը գրանցվում է N 01 հաշվի համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում և «դրամական միջոցներ» բաժնի կամ «Հաշվարկներ» բաժնի համապատասխան ենթահաշիվների կրեդիտում, միաժամանակ գրանցում է կատարվում N 20, 21 հաշվի համապատասխան ենթահաշիվի դեբետում և N 250 ենթահաշիվի կրեդիտում: Շահագործումից դուրս գրված հիմնական միջոցների գումարով գրանցում է կատարվում N 01 հաշվի համապատասխան ենթահաշիվների կրեդիտում և N 250 «Հիմնական միջոցների ֆոնդ», 020 «Հիմնական միջոցների մաշվածք» ենթահաշիվների դեբետում: Մինչև դուրս գրման ակտերի հաստատումը (վերադաս կազմակերպության թույլտվության ստանալը) չի թույլատրվում ապամոնտաժել հիմնական միջոցները: Հիմնական միջոցների առանձին խմբերի ապամոնտաժումից ստացված և հիմնարկի տնտեսական կարիքների համար թողնված նյութերի արժեքը վերագրվում է բյուջետային ֆինանսավորման

միջոցների ավելացմանը: Այն դեպքում, երբ հիմնարկը իր կարիքների համար չի օգտագործում հիմնական միջոցների ապամոնտաժումից ստացված նյութական արժեքները, դրանք պետք է իրացվեն: Հիմնական միջոցների իրացումից և հիմնական միջոցների առանձին օբյեկտների քանդումից ստացված նյութերի իրացումից մուտք եղած գումարները փոխանցվում են այն բյուջեի եկամուտներին, որից ֆինանսավորվում է հիմնարկը, եթե կառավարության որոշմամբ այդ միջոցներն օգտագործելու այլ կարգ չի սահմանված: Հաշվեկշռից հիմնական միջոցների դուրս գրման գործող կարգի խախտման, ինչպես նաև նյութական արժեքների նկատմամբ անտնտեսվար վերաբերմունքի դեպքում (ոչնչացում, հրկիզում և այլն), մեղավոր անձինք սահմանված կարգով պատասխանատվության են ենթարկվում:

Բյուջետային հիմնարկների հիմնական միջոցների համար ամորտիզացիոն հատկացումներ չեն կատարվում, այլ հաշվարկվում է մաշվածք: Մաշվածք չի հաշվարկվում ճարտարապետության ու արվեստի եզակի հուշարձաններ հանդիսացող շենքերի ու կառուցվածքների, մթերատու անասունների, գրադարանային ֆոնդի, արտասահմանում գտնվող հիմնական միջոցների համար: Հաշվարկված մաշվածքի գումարով գրանցվում է N 250 ենթահաշիվի դեբետով և N 020 ենթահաշիվի կրեդիտով:

Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների հաշվառում

Հիմնարկին պատկանող բոլոր փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների հաշվառումը տարվում է 07 «Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ» հաշվի համապատասխան ենթահաշիվներում:

N 07 «Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ» հաշիվը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների՝

N 070 «փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ պահեստում»,

N 071 «փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ շահագործման մեջ»:

N 070 «փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ պահեստում» ենթահաշվով հաշվառվում են պահեստում գտնվող փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները՝ նրանց արժեքից անկախ:

Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները իրենց ձեռք բերման արժեքով արտացոլվում են N 070 ենթահաշվի դեբետով և N 09, 10, 11, 16, 17 հաշիվների համապատասխան ենթահաշիվների կրեդիտով: Միաժամանակ գրանցում է կատարվում N 20 և 21 հաշիվների համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում և N 260 ենթահաշվի կրեդիտում:

Այն փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները, որոնց միավորի արժեքի մինչև 10 000 դրամ է, շահագործման հանձնելիս գրանցվում են N 070 ենթահաշվի կրեդիտում և 260 ենթահաշվի դեբետում: Այդ առարկաները նյութական պատասխանատու անձների կողմից հաշվառվում են փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների օպերատիվ (քանակային) հաշվառման տեղեկագրերում կամ նյութերի պահեստային հաշվառման N Մ-17 ձևի գրքում: Հաշվապահության աշխատողները այդ առարկաների փաստացի առկան պարբերաբար ստուգում են ձև N Մ-17 ռեգիստրներում կատարված գրանցումների հետ:

Այն փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները, որոնց միավորի արժեքը 10 000 դրամից ավելի է շահագործման հանձնելիս գրանցվում են N 071 ենթահաշվի դեբետում ու N 070 ենթահաշվի կրեդիտում:

Պահեստում եղած փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների հաշվառումը նյութական պատասխանատու անձանց կողմից տարվում է ըստ առարկաների անվանումների ու քանակի N Մ-17 ձևի գրքում: Պահեստից այլ առարկաները բաց են թողնվում բեռնագրերով (պահանջագրերով):

Պահեստից բաց թողնելիս առարկաների վրա դրվում է դրոշմակնիք՝ ցույց տալով հիմնարկի, բաժանմունքի անվանումը, շահագործման հանձնելու տարին ու ամսաթիվը:

N 070 ենթահաշվի գծով անալիտիկ հաշվառումը հաշվապահությունում տարվում է ըստ առանձին անվանումների, քանակի, արժեքի և նյութական պատասխանատու անձանց:

N 071 «փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները շահագործման մեջ» ենթահաշվով հաշվառվում են շահագործման մեջ գտնվող փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները:

Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները դուրս են գրվում նրանց լրիվ մաշվածության դեպքում հիմնարկի ղեկավարի կողմից հաստատված համապատասխան ակտերի հիման վրա, եթե նախարարության (գերատեսչության) կողմից դուրս գրվելու ուրիշ կարգ չի սահմանված:

Շահագործումից դուրս գրված փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների գումարով գրանցում է կատարվում N 071 ենթահաշվի կրեդիտում և N 260 ենթահաշվի դեբետում:

Շահագործման մեջ գտնվող բոլոր փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները պետք է լինեն այդ առարկաների ճիշտ շահագործման և դրանց անվթարության համար պատասխանատու անձների պատասխանատու անձանց պահպանության տակ: Այդ անձինք պարտավոր են առարկաները հաշվառել ըստ անվանումների ու քանակի ձև N Մ-17 գրքում:

Պրամական միջոցների հաշվառում

Բյուջետային հիմնարկները դրամական միջոցների հաշիվներով հաշվառվում են բյուջեի գծով բացված վարկերը, ընթացիկ հաշվով և դրամարկղում դրամական միջոցների շարժը, ակրեդիտիվները, լիմիտավորված չեկային գրքույկները և այլ դրամական փաստաթղթերը: Բյուջեով բացված վարկերի հաշվառումը տարվում է N 09 «Բյուջեով բացված վարկեր» հաշվի համապատասխան ենթահաշիվներով:

N 090 «Բացված վարկեր հիմնարկի ծախսերի և ուրիշ միջոցառումների համար»,

N 093 «Ընթացիկ հաշիվ պետական բյուջեով կապիտալ ներդրումների համար»,

N 095 «Ընթացիկ հաշիվ պետական բյուջեով եզրափակիչ շրջանառությունների համար»,

N 096 « Ընթացիկ հաշիվ ուրիշ բյուջեների հաշվին»:

Այդ ենթահաշիվների դեբետում գրանցվում են բացված վարկերի գումարները և վարկերի վերականգնման համար վճարված գումարները, իսկ կրեդիտում՝ համապատասխան նպատակային նշանակման վրա ծախսված բյուջետային միջոցները, հետ կանչված ու փակված վարկերի գումարները:

Գանձապետական բաժանմունքի միջոցով բացված վարկերի գումարները վարկերի կարգադրիչները գրանցում են N 090, 093, 095 և 096 ենթահաշիվների դեբետում և N 23 կամ N 14 հաշիվների կրեդիտում:

Դրամարկղային ծախսերի վերականգնման համար գանձապետական հիմնարկներ մուտք եղած գումարները գրանցվում են N 090, 093, 095 և 096 ենթահաշիվների դեբետում և դրամարկղի, հաշվարկների, առհաշիվ անձերի հաշիվների և մյուս հաշիվների ենթահաշիվների կրեդիտում: Գանձապետական հիմնարկից տարած (չեկերով և վճարման հանձնարարագրերով) գումարները գրանցվում են N 090, 093, 095 և 096 ենթահաշիվների կրեդիտում և դրամարկղի, հաշվարկների, մյուսերի համապատասխան հաշիվների ու մյուս հաշիվների դեբետում: Միջոցները հետ կանչելու դեպքում գրանցում է կատարվում N 090, 093, 095 և 096 ենթահաշիվների կրեդիտում և N 23 կամ N 14 հաշիվների դեբետում:

N 10 «Ընթացիկ հաշիվ տեղական բյուջեում» հաշիվը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների.

N 100 «Ընթացիկ հաշիվ հիմնարկի ծախսերի համար»,

N 101 «Ընթացիկ հաշիվ ենթակա հիմնարկներին փոխադրելու և ուրիշ միջոցառումների համար»,

N 102 « Ընթացիկ հաշիվ կապիտալ նորոգման համար»,

N 103 «Ընթացիկ հաշիվ կապիտալ ներդրումների համար»:

Հիմնարկների ընթացիկ հաշիվներում ֆինանսավորում մուտք լինելիս գրանցում է կատարվում N 100, 101, 103 ենթահաշիվներին դեբետում և N 230 ենթահաշիվ կամ N 140, 143 ենթահաշիվների կրեդիտում: Վարկերի ստորադաս կարգադրիչներին միջոցներ փոխանցելիս վարկերի գլխավոր կարգադրիչները գրանցում են կատարում N 101, 103 ենթահաշիվների կրեդիտում N 140, 143 ենթահաշիվների դեբետում: Դրամական միջոցները օգտագոր-

ծելիս սկզբնական փաստաթղթերի հիման վրա գրանցում է կատարվում համապատասխան ընթացիկ հաշիվ կրեդիտում և ծախսերի, մյուսերի, հաշվարկների, դրամարկղի և մյուս հաշիվների դեբետում: Դրամարկղային ծախսի վերականգնման համար ընթացիկ հաշիվում դրամական միջոցներ մուտք լինելիս գրանցում է կատարվում N 10 հաշիվի համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում և դրամարկղ, հաշվարկներ հաշիվների կրեդիտում:

Բյուջետային հիմնարկները բյուջետային միջոցներից բացի իրենց տրամադրության տակ կարող են ունենալ արտաբյուջետային միջոցներ, որոնք պետք է պահվեն գանձապետական բաժանմունքներում բացվող առանձին ընթացիկ հաշիվներում: Արտաբյուջետային միջոցների գծով ընթացիկ հաշիվների հաշվառումը տարվում է N 11 հաշվով, որը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների.

N 110 «Ընթացիկ հաշիվ ըստ հանձնարարությունների գումարների»,

N 111 «Ընթացիկ հաշիվ հատուկ միջոցների գծով»,

N 112 «Ընթացիկ հաշիվ այլ արտաբյուջետային միջոցների գծով»,

N 114 «Ընթացիկ հաշիվ արտաբյուջետային ֆոնդերի գծով»:

Հանձնարարություններ կատարելու համար մուտք եղած գումարները դեբետագրվում են N 110 ենթահաշիվը և կրեդիտագրվում N 176 «Հաշվարկներ ըստ հանձնարարությունների ծախսերի համար ստացված միջոցների գծով»: Պարզևավճարներ վճարելու և միանվագ օգնություն ցույց տալու համար մուտք եղած գումարները գրանցվում են N 110 ենթահաշիվի դեբետում և N 240 «Նյութական խրախուսման ֆոնդ» ենթահաշիվի կրեդիտում: Մաքսային մարմիններում մուտք եղած մաքսավճարները գրանցվում են N 114 ենթահաշիվի դեբետում և N 272 «Արտաբյուջետային ֆոնդեր» ենթահաշիվի կրեդիտում: Այդ գումարները օգտագործվում է պարզևավճարներ վճարելու նպատակով:

Հանձնարարությունները կատարելու ժամանակ ծախսված գումարներով և չծախսված մնացորդների վերադարձված գումար-

ներով կրեդիտագրվում են N 110 ենթահաշիվը և դեբետագրվում N 176 ենթահաշիվը: Վճարված պարգևավճարների և ցույց տրված միանվագ օգնության գումարով գրանցում է կատարվում N 110 կամ N 120 ենթահաշիվների կրեդիտում և N 240 ենթահաշիվի դեբետում:

Հատուկ միջոցների գծով ընթացիկ հաշվին մուտք եղած գումարները գրանցվում են N 111 ենթահաշիվի դեբետում և դրամարկը, հաշվարկներ, իրացում, եկամուտներ հաշիվների կրեդիտում: N 111 ենթահաշիվի կրեդիտում արտացոլվում են անկանխիկ հաշվարկների կարգով ընթացիկ հաշվից վճարված գումարները և դեբետագրվում են դրամական միջոցներ, հաշվարկներ և ծախսեր ենթահաշիվները: Ընթացիկ հաշվից բյուջեի եկամուտներին իբրև ծախսերի նկատմամբ եկամուտների գերազանցում փոխանցված գումարները գրանցվում են N 400 «Եկամուտներ հատուկ միջոցների գծով» ենթահաշիվների դեբետով:

Դրամարկային գործառնությունների հաշվառում

Բյուջետային հիմնարկները, ինչպես բոլոր կազմակերպություններն դրամարկային գործառնություններն իրականացնելիս ղեկավարվում են հաստատված «Դրամարկային գործառնությունների վերաբերյալ» օրենքով: Օրենքում նախատեսվում է, որ հիմնարկը, կազմակերպությունը կանխիկ դրամով գործառնություններ կարող են կատարել միայն այն դեպքերում, երբ դրանք անհմար են կատարել անկանխիկ հաշվարկների կարգով: Դրամարկային գործառնություններն իրականացվում են գանձապահի միջոցով, որը համարվում է նյութական պատասխանատու անձ, և նրա հետ կնքվում է պայմանագիր լրիվ նյութական պատասխանատվության մասին: Դա հիմք է տալիս դրամարկի յուրաքանչյուր պակասորդի, անկախ դրա առաջացման պատճառից, գանձել գանձապահից:

Դրամարկային գործառնություններն իրականացվում են մուտքի կամ դրամարկային ելքի օրդերների միջոցով: Դրամարկը մուտք եղած յուրաքանչյուր գումարի համար կազմվում է «Մուտքի դրամարկային օրդեր» ձև դր-1 գանձապահի և գլխավոր հաշվապահի կամ դրամարկային գործառնությունները հաշվառող հաշ-

վապահի ստորագրություններով: Մուտքի դրամարկային օրդերը հաշվապահությանը ներկայացվում է գանձապահի հաշվետվության հետ միասին:

Դրամարկից բոլոր տեսակի վճարումների համար կազմվում է ելքի դրամարկային օրդեր ձև դր-2:

Գանձապահը գրանցում է մուտքի և ելքի օրդերները դրամարկային գրքում, որը կազմվում է երկու օրինակից՝ պատճենահան թղթի միջոցով: Երկրորդ օրինակը ամեն օր գանձապահը պարտավոր է որպես գանձապահի հաշվետվություն ներկայացնել հաշվապահություն: Հաշվետվության մեջ ցույց է տրվում կանխիկ դրամի մնացորդը օրվա սկզբին, օրվա մուտքը, վճարումները և մնացորդը օրվա վերջի դրությամբ: Նշվում են կցվող արդարացուցիչ փաստաթղթերը, նրանց քանակը՝ մուտքի գծով առանձին, ելքի գծով առանձին:

Գանձապահը պարտավոր է աշխատավարձի վճարման ժամկետին և նրանից հետո երեք օրվա ընթացքում վճարել աշխատավարձը՝ յուրաքանչյուր աշխատողի ստորագրությամբ: Եթե որևէ աշխատող հարգելի կամ անհարգելի պատճառով չի ստացել աշխատավարձը, ապա տվյալ անձի ազգանվան դիմաց գանձապահը նշում է «դեպոնենտված է» և գրանցվում է 177 «Հաշվարկներ դեպոնենտների հետ» ենթահաշիվի կրեդիտում և 180 «Հաշվարկներ բանվորների ու ծառայողների հետ» ենթահաշիվի դեբետում:

Այնուհետև, հաշվում է վճարված և չվճարված աշխատավարձի գումարը առանձին-առանձին և աշխատավարձի վճարման տեղեկագիրը օրվա հաշվետվության հետ միասին ներկայացնում հաշվապահությանը:

Դրամարկային գործառնությունների հաշվապահական հաշվառումը տարվում է N 12 «Դրամարկ» ակտիվային հաշվով: Այս հաշիվը ակտիվային հաշիվ է, դեբետագրվում է դրամարկը «Մուտք» լինելիս, կրեդիտագրվում՝ վճարումներ կատարելիս: Ընդ որում, այս հաշվում գործառնությունները կարող են կատարվել միայն մուտքի կամ ելքի դրամարկային օրդերների հիման վրա:

Եթե հիմնարկի հաստիքային ցուցակով չի նախատեսված գանձապահի պաշտոն, ապա դրամարկային գործառնություններն

իրականացնում են առհաշիվ անձերի միջոցով: Այսպիսի դեպքերում աշխատավարձի վճարման համար անհրաժեշտ գումարը դրամարկից առհաշիվ անձին տրվում է դրամարկային ելքի օրդերով և վերագրվում է N 160 ենթահաշվին:

***Ֆինանսավորման գծով ներգերատեսչական
հաշվարկների հաշվառում***

Ֆինանսավորման գծով հաշվառումը տարվում է N 14 «Ներգերատեսչական հաշվարկներ ֆինանսավորման գծով» ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են ծախսերի նախահաշիվների կատարման պրոցեսում վարկերի վերադաս կարգադրիչների և նրանց ստորադաս վարկերի կարգադրիչների միջև բյուջեից ֆինանսավորման հետ կապված հաշվարկները:

Այդ հաշիվը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների.

N 140 «Հաշվարկներ հիմնարկի ծախսերի և մյուս միջոցառումների համար բյուջեից ֆինանսավորման գծով»,

N 142 «Հաշվարկներ ուրիշ բյուջեների հաշվին կատարվող ֆինանսավորման գծով»,

N 143 «Հաշվարկներ բյուջեից կապիտալ ներդրումների ֆինանսավորման գծով»:

Այդ ենթահաշիվները կիրառվում են ինչպես վարկերի ստորադաս կարգադրիչների, այնպես էլ վարկերի գլխավոր կարգադրիչների կողմից:

Այդ ենթահաշիվների կրեդիտում վարկերի ստորադաս կարգադրիչները գրանցում են վարկերի վերադաս կարգադրիչներից ստացված ֆինանսավորումը, ինչպես նաև ֆինանսավորումն ավելացնող մյուս գործառնությունների գումարները:

Նշված հաշիվների դեբետում գրանցվում են տարվա ընթացքում կատարված ծախսերի գումարները, վարկերի վերադաս կարգադրիչների կարգադրությամբ ֆինանսավորման պակասեցումը, հայտնաբերված պակասորդների գումարները և հիմնարկի հաշվին ընդունված մյուս դուրսգրումները: Ըստ որում դեկտեմբերի երկրորդ կեսի համար բանվորների ու ծառայողների օգտին

հաշվարկված աշխատավարձի գումարը (եթե աշխատավարձը վճարվում է ամիսը երկու անգամ) չի դուրս գրվում և N 200 ենթահաշվով փոխադրվում է հաջորդ տարում:

Վարկերի գլխավոր կարգադրիչները N 14 հաշվի համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում գրանցում են ենթակա հիմնարկներին տրված ֆինանսավորման գումարները և նախահաշվով նախատեսված հատկացումների հաշվին ստորադաս հիմնարկների համար կենտրոնացված միջոցառումների վրա կատարված ծախսերը, իսկ կրեդիտում՝ ստորադաս հիմնարկների ֆինանսավորման պակասեցումը և վարկերի ստորադաս կարգադրիչների կողմից տարվա ընթացքում կատարված ծախսերի գումարները:

«Հաշվարկներ հիմնարկի ծախսերի և մյուս միջոցառումների համար բյուջեից ֆինանսավորման գծով» հաշվառումը տարվում է N 140 ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են վարկերի վերադաս կարգադրիչներից ստացված ֆինանսավորման գումարները: Վարկերի վերադաս կարգադրիչները այդ ենթահաշվով հաշվառում են ստորադաս հիմնարկներին տրված ֆինանսավորման գումարները:

«Հաշվարկներ ուրիշ բյուջեների հաշվին կատարվող ֆինանսավորման գծով» հաշվառումը տարվում է 142 ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են առանձին միջոցառումներ անցկացնելու համար ուրիշ բյուջեների հաշվին ստացված ֆինանսավորման գումարները:

«Հաշվարկներ բյուջեից կապիտալ ներդրումների ֆինանսավորման գծով» հաշվառումը տարվում է 143 ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են բյուջեի հաշվին կապիտալ ներդրումների ու մյուս միջոցառումների ֆինանսավորման գումարները:

Փաստացի ծախսերի հաշվառում

Փաստացի ծախսեր են համարվում համապատասխան փաստաթղթերով ձևակերպված հիմնարկի իրական ծախսերը, ներառյալ կրեդիտորների չվճարված հաշիվները, հաշվարկված աշխատավարձի գծով կատարված ծախսերը:

Բյուջեի գծով ծախսերի հաշվառումը տարվում է ըստ բյուջետային դասակարգման ստորաբաժանումների՝ հատվածներով, գլուխներով, պարագրաֆներով ու հոդվածներով:

Փաստացի ծախսերի հաշվառումը տարվում է N 20 «Ծախսեր բյուջեի գծով» և N 21 «Այլ ծախսեր» հաշիվներով:

Հիմնարկի պահպանման և մյուս միջոցառումների վրա փաստացի կատարված ծախսերի հաշվառումը տարվում է 200 ենթահաշվին:

Բյուջետային միջոցները ծախսվում են հաստատված ծախսերի նախահաշիվներին խստորեն համապատասխան:

Տարեվերջին N 200 ենթահաշիվը վարկերի գլխավոր կարգադրիչների մոտ փակվում է տարվա ընթացքում կատարված ծախսերը N 230 ենթահաշվի դեբետին դուրս գրելու միջոցով, բացի դեկտեմբերի 2-րդ կեսի համար բանկորներին ու ծառայողներին հաշվարկված աշխատավարձից: Վարկերի ստորադաս կարգադրիչների մոտ ծախսերը դուրս են գրվում N 140 ենթահաշվի դեբետին:

Եթե բյուջեի հաշվին կատարված փաստացի ծախսերի գումարը գերազանցում է N 230 ենթահաշվով կամ 140 ենթահաշվով ֆինանսավորման մնացորդին, ծախսերը դուրս են գրվում այդ ենթահաշիվների մնացորդին, հավասար գումարով:

Այն դեպքերում, երբ հիմնարկների նախահաշիվներով նախատեսվել է ֆինանսավորում ոչ միայն բյուջեից, այլ նաև ուրիշ աղբյուրներից, ծախսերն առաջին հերթին դուրս են գրվում ուրիշ աղբյուրներից ստացված ֆինանսավորման հաշվին, իսկ մնացած գումարը՝ բյուջեից ստացված ֆինանսավորման հաշվին:

Հիմնարկի նախահաշվով չնախատեսված միջոցառումների իրականացման համար այլ բյուջեներից ստացված միջոցների հաշվին կատարված ծախսերի հաշվում կցվում է 202 ենթահաշիվը:

Տարվա վերջին ծախսերը N 202 հաշվից վարկերի գլխավոր կարգադրիչների մոտ դուրս են գրվում N 232 ենթահաշվի դեբետով, իսկ ստորադաս կարգադրիչների մոտ՝ N 142 ենթահաշվի դեբետով:

Բյուջեի միջոցների հաշվին նոր շինարարության և շենքերի ու կառուցվածքների վերակառուցման վրա կատարած ծախսերը՝ անկախ շինարարությունն ու մոնտաժային աշխատանքները վարելու եղանակից, ծախսերի հաշվառումը տրվում է 203 ենթահաշվով:

Եթե շինարարությունն իրականացվում է տնտեսավարական եղանակով, կատարված ծախսերի գումարով դեբետագրվում է N 203 ենթահաշիվը և կրեդիտագրվում դրամական միջոցների, հաշվարկների, շինարարական նյութերի ու տեղակայման ենթակա սարքավորումների, մատակարարների ու կապալառուների հետ կատարվող հաշվարկների համապատասխան հաշիվները:

Եթե շինարարությունը տարվում է կապալառուական եղանակով, N 203 ենթահաշիվը դեբետագրվում է կատարված աշխատանքների համար վճարման ընդունված կապալառուների հաշիվների գումարով և կրեդիտագրվում N 150 ենթահաշիվը:

Ավարտված և շահագործման հանձնված օբյեկտների գծով կատարված ծախսերը տարվա ընթացքում հաշվառվում են N 203 ենթահաշվով: Տարվա վերջին այդ ծախսերը դուրս են գրվում N 231 ենթահաշվի դեբետին՝ վարկերի գլխավոր կարգադրիչների մոտ, կամ N 143 ենթահաշվի դեբետին՝ վարկերի ստորադաս կարգադրիչների մոտ:

Շինարարության ավարտված և շահագործման հանձնված օբյեկտները ընդունման ակտերի հիման վրա գրանցվում են N 01 հաշվի համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում և N 250 ենթահաշվի կրեդիտում:

Շինարարությունն ու վերակառուցումը չավարտված և ավարտված, բայց շահագործման չհանձնված օբյեկտների վրա կատարված ծախսերը N 203 ենթահաշվով փոխադրվում են հաջորդ տարվա հաշվեկշռին:

N 211 «Ծախսեր հատուկ միջոցների գծով» ենթահաշվով հաշվառվում են հատուկ միջոցների նախահաշիվներով կատարված ծախսերը: Հատուկ միջոցների ծախսման ժամանակ պահպանվում է այն նույն կարգը, որը սահմանված է բյուջետային միջոցների նկատմամբ:

Ծախսված նյութերի, դրամական միջոցների և մյուս ծախսերի գումարով գրանցում է կատարվում N 211 ենթահաշվի դեբետում և «Նյութական պաշարներ», «Դրամական միջոցներ», «Հաշվարկներ» հաշիվների համապատասխան ենթահաշիվների կրեդիտում:

Տարին ավարտելուց հետո տարվա ընթացքում կատարված ծախսերի ընդհանուր գումարը N 211 ենթահաշվի կրեդիտից դուրս է գրվում N 400 ենթահաշվի դեբետին:

N 212 «Ծախսեր հատուկ միջոցների գծով կապիտալ շինարարության և սարքավորման ձեռք բերման վրա» ենթահաշվով հաշվառվում են՝

- հատուկ միջոցների հաշվին նոր շինարարության, վերակառուցման ու սարքավորման ձեռք բերման վրա կատարվող ծախսումները.
- այլ արտաբյուջետային միջոցների հաշվին իրականացվող նոր շինարարության վրա կատարվող ծախսումները:

Ավարտված և շահագործման հանձնված օբյեկտների վրա կատարված ծախսումները, ինչպես նաև արտադրվող արտադրանքի ինքնարժեքին չվերագրվող մյուս ծախսումները տարեվերջին N 212 ենթահաշվի կրեդիտից դուրս են գրվում N 400, 246 ենթահաշիվների դեբետին: Շինարարության և վերակառուցման չավարտված օբյեկտների և ավարտված, բայց շահագործման չհանձնված օբյեկտների վրա կատարված ծախսումները N 212 ենթահաշվով փոխադրվում են հաջորդ տարվա հաշվեկշռին:

Ֆինանսավորման հաշվառում

Վարկերի գլխավոր կարգադրիչների կողմից ֆինանսավորման հաշվառումը տարվում է N 23 «Ֆինանսավորում» հաշվով: Այդ հաշիվը ստորաբաժանվում է հետևյալ ենթահաշիվների.

N 230 «Ֆինանսավորում բյուջեից հիմնարկի ծախսերի և մյուս միջոցառումների համար»:

N 231 «Կապիտալ ներդրումների ֆինանսավորում բյուջեից»,

N 232 «Ֆինանսավորում ուրիշ բյուջեների հաշվին»:

N 230 «Ֆինանսավորում բյուջեից հիմնարկի ծախսերի համար», N 231 «Կապիտալ ներդրումների ֆինանսավորում բյուջեից» և N 232 «Ֆինանսավորում ուրիշ բյուջեների հաշվին» ենթահաշիվներով հաշվառվում են բյուջեից ստացված ֆինանսավորումը:

N 230-232 ենթահաշիվների կրեդիտում գրանցվում են՝

բացված վարկերի կամ ստացված միջոցների գումարները. նյութերի հայտնաբերված ավելցուկների և անհատույց կարգով ստացված նյութերի գումարները:

N 230-232 ենթահաշիվների դեբետին գրանցվում են՝ փակված վարկերի կամ ետ կանչված միջոցների գումարները. տարին ավարտելուց հետո տարեկան հաշվետվությունների հիման վրա դուրս գրվող ծախսերի գումարները.

դուրս գրված նյութերի պակասորդների և ստանալու համար անհուսալի պարտքերի գումարները:

Ֆոնդերի և նպատակային նշանակման միջոցների հաշվառում

Նյութական խրախուսման ֆոնդի հաշվառումը տարվում է N 240 «Նյութական խրախուսման ֆոնդի» ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են աշխատողներին պարգևավճարներ վճարելու և աշխատողներին միանվագ օգնություն ցույց տալու համար մուտք եղած գումարները: Վերոհիշյալ ֆոնդի գոյացման համար մուտք եղած գանձապետական բաժանմունքներում ընթացիկ հաշիվներին մուտքագրված գումարները գրանցվում են N 240 ենթահաշվի կրեդիտին և N 110 ենթահաշվի դեբետին: Ֆոնդերի գոյացման համար բյուջետային (ընթացիկ) հաշիվներից փոխանցված գումարները գրանցվում են N 200 ենթահաշվի դեբետում և N 09, 10 հաշիվների համապատասխան ենթահաշիվների կրեդիտում:

Հիմնարկի (կազմակերպության) զարգացման ֆոնդի հաշվառումը տարվում է N 246 «Հիմնարկի (կազմակերպության) զարգացման ֆոնդի» ենթահաշվով: Այս ենթահաշվով հաշվառվում են նպատակային նշանակման այն գումարները, որոնք ուղղվել են

գործող օրենսդրությամբ նախատեսված ծախսումների ֆինանսավորմանը:

Ջարգացման ֆոնդին մուտք եղած գումարները գրանցվում են համապատասխան ենթահաշիվների դեբետում և N 246 ենթահաշվի կրեդիտում:

Հիմնարկի զարգացման ֆոնդի հաշվին նոր շինարարության, վերակառուցման և սարքավորման ձեռք բերման վրա կատարված ծախսումները հաշվառվում են N 212 ենթահաշվով: Տարվա վերջին ավարտված և շահագործման հանձնված օբյեկտների գծով շինարարության ծախսումները դուրս են գրվում N 246 ենթահաշվի դեբետով:

Ֆոնդի չօգտագործված մնացորդները փոխադրվում են հաջորդ տարուն: Մաքսային մարմիններում արտաբյուջետային ֆոնդերի հաշվառումը տարվում է N 272 «Արտաբյուջետային ֆոնդեր» ենթահաշվով: Այդ ենթահաշվով հաշվառվում են աշխատողներին պարգևավճարներ վճարելու և աշխատողներին միանվագ օգնություն ցույց տալու համար մուտք եղած գումարները: Մուտքագրված գումարներով գրանցվում են N 114 ենթահաշվի դեբետով և N 272 ենթահաշվի կրեդիտով: Տարին ավարտվելուց հետո տարվա ընթացքում կատարված ծախսերը դուրս են գրվում N 272 ենթահաշվից և գրանցվում N 215 «Ծախսեր արտաբյուջետային ֆոնդերի միջոցների գծով», N 216 «Ծախսեր արտաբյուջետային ֆոնդերի միջոցների գծով կապիտալ ներդրումների համար»:

Հատուկ միջոցների գծով եկամուտների հաշվառում

Հատուկ միջոցների գծով ստացվող եկամուտները, որոնք մնում են հիմնարկների տրամադրության տակ և կարող են ծախսվել որոշակի նպատակների վրա՝ բյուջեով նախատեսված հատկացումներից ավելի, հաշվառվում են N 400 «Եկամուտներ հատուկ միջոցների գծով» ենթահաշվով: Հիմնարկների հատուկ միջոցներին են վերաբերվում վարձակալական վճարը, բնակարանային վարձը, տրանսպորտի շահագործումից ստացվող եկամուտները, օժանդակ տնտեսությունների գործունեությունից ստացված եկամուտները և հատուկ միջոցների մյուս տեսակները: Մուտքագրված

հատուկ միջոցների գումարները գրանցվում են N 400 ենթահաշվի կրեդիտում և N 17 «Հաշվարկներ զանազան դեբիտորների և կրեդիտորների հետ» հաշվի համապատասխան ենթահաշիվները կամ N 111, 120 ենթահաշիվները:

N 400 ենթահաշիվ դեբետում գրանցվում են հատուկ միջոցների գծով տարվա ընթացքում կատարված ծախսերը (N 211 ենթահաշվի կրեդիտով), բյուջեի եկամուտներին փոխանցված ծախսերի նկատմամբ եկամուտների գերազանցման գումարները (N 111 ենթահաշվի կրեդիտից), հիմնարկի հաշվին ընդունված անհուսալի պարտքերի ու պակասորդների գումարները կրեդիտագրելով նյութերի ու հաշվարկների համապատասխան ենթահաշիվները:

10.2. ՀԱՇՎԱՊԱՀԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄԸ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Հաշվապահական հաշվառումը տնտեսական երևույթների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքման, գրանցման և ընդհանրացման համակարգ է: Հաշվապահական հաշվառմանը բնորոշ են անընդհատությունը, համընդհանուր և փաստաթղթային բնույթը: Հաշվապահական հաշվառման օբյեկտներն են հանդիսանում մաքսային կառուցվածքի ակտիվները, պարտավորությունները, ֆոնդերը, ինչպես նաև հաշվետու ժամանակաշրջանում տեղի ունեցած տնտեսական գործառնությունները:

Հաշվապահական հաշվառման նպատակն է հավաքագրված տեղեկատվության վերլուծությունը և ստացված արդյունքների հիման վրա կառավարչական արդյունավետ որոշումների կայացումը: Հաշվապահական հաշվառման խնդիրներն են՝

ա) մաքսային հիմնարկի գործունեության արդյունքների և տնտեսական գործընթացների մասին ամբողջական և հավաստի տեղեկատվության ձևավորումը,

բ) վերահսկողության ապահովումը ապրանքանյութական արժեքների և դրամական միջոցների առկայության և չարժի նկատ-

մամբ, սահմանված և հաստատված նորմաներին, նորմատիվներին և նախահաշիվներին համապատասխան դրանց օգտագործման նկատմամբ,

գ) ֆինանսատնտեսական գործունեության բացասական երևույթների ժամանակին բացահայտումը և դրանց վերացման ուղղությամբ միջոցառումների իրականացումը,

դ) ներտնտեսական ռեզերվների բացահայտումը և մոբիլիզացումը:

Մաքսային հիմնարկները հաշվապահական հաշվառում իրականացնում են հաշվապահական հաշվառման վարման համընդհանուր կանոններից ելնելով: Այդ կանոններին են վերաբերում տնտեսական գործառնությունների համընդհանուր փաստաթղթավորումը դրանց կատարման պահին կամ անմիջապես ավարտից հետո, կրկնակի գրանցումը, ունեցվածքի և պարտավորությունների գույքագրումը, ընդունված հաշվային քաղաքականության հետևողականությունը տարվա ընթացքում, հաշվետու ժամանակաշրջաններին եկամուտների և ծախսերի վերագրման ճշտությունը, ծախսումները հաշվառելիս ընթացիկ և կապիտալ ներդրումների սահմանազատումը, անալիտիկ հաշվառման տվյալների համապատասխանությունը սինթետիկ հաշվառման տվյալներին յուրաքանչյուր ամսվա 1-ի դրությամբ:

Բոլոր տնտեսական գործառնությունները հաշվապահական հաշվառման մեջ կարող են արտացոլվել միայն սկզբնական փաստաթղթերով հիմնավորված լինելու դեպքում: Մաքսային հիմնարկներում սկզբնական փաստաթղթերի տվյալները ձևակերպվում են մեմորիալ օրդերներում որպես կուտակման տեղեկագրեր: Մեմորիալ օրդերները կազմում են տնտեսական գործառնությունների կատարման ամսաթվերի հաջորդականությամբ: Դրանց տվյալները գրանցվում են «Գլխավոր մատյան» գրքում: Գրքում հաշվառումը տարվում է ըստ ենթահաշիվների կամ գլխավոր հաշվապահի համաձայնությամբ ըստ հաշիվների:

Հաշվապահական հաշիվն իրենից ներկայացնում է տնտեսական միջոցների և դրանց գոյացման աղբյուրների խմբավորման եղանակ: Հաշվի նշանակությունը կայանում է նրանում, որ այն արտացոլում է տնտեսական գործառնությունների փոփոխությունները կրկնակի գրանցման հիման վրա: Հաշվապահական հաշիվն

ունի երկու կողմ՝ ծախս կողմը կոչվում է դեբետ, իսկ աջ կողմը՝ կրեդիտ: Ցանկացած տնտեսական գործառնության գումար գրանցվում է երկու տարբեր հաշիվներում՝ մեկ հաշվի դեբետում, մեկ այլ հաշվի կրեդիտում: Գրանցումները կատարվում են յուրաքանչյուր ամսվա դրությամբ, նախապես գրանցելով սկզբնական մնացորդները և վերջում հաշվարկելով վերջնական մնացորդները:

«Գլխավոր մատյան» գիրքը լրացվում է մեկ տարվա համար, որի արդյունքների և այլ հաշվային ձևերի հիման վրա կազմվում է մաքսային հիմնարկի հաշվապահական հաշվեկշիռը:

Հաշվապահական գրանցումների կարգը ներկայացնենք խնդրի տեսքով, որի տվյալները պայմանական են:

Մաքսային հիմնարկի հաշվապահական հաշիվների մնացորդները 2005 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել են՝

1.	Շենքեր (010)	800000
2.	Սարքավորումներ (013)	400000
3.	Արտադրական ու տնտեսական գույք (016)	450000
4.	Գործիքներ (016)	500000
5.	Տրանսպորտային միջոցներ (015)	250000
6.	Այլ նյութեր (067)	30000
7.	Փոքրածեք և արագամաշ առարկաներ պահեստում (070)	55000
8.	Ընթացիկ հաշիվ բյուջեի գծով (090)	255000
9.	Դրամարկղ (120)	30000
10.	Հաշվարկներ առհաշիվ անձանց հետ	50000
11.	Ծախսեր բյուջեի գծով հիմնարկի ֆինանսավորման գծով (200)	200000
12.	Հաշվարկներ հիմնարկի ծախսերի համար բյուջեից ֆինանսավորման գծով (140)	300000
13.	Հիմնական միջոցների ֆոնդ (250)	2400000
14.	Փոքրածեք և արագամաշ առարկաների ֆոնդ (260)	55000
15.	Հաշվարկներ բյուջե կատարվող վճարների գծով (173)	60000
16.	Հաշվարկներ բանվորների և ծառայողների հետ (180)	100000
17.	Հաշվարկներ մատակարարների և կապալառուների հետ (150)	105000

Հաշվետու ժամանակաշրջանում կատարվել են հետևյալ տնտեսական գործառնությունները.

հ.հ.	Գործառնության բովանդակությունը	թղթակց.	գումար	
		դտ	կտ	
1.	Մաքսային հիմնարկի ընթացիկ հաշվում ստացվել է ֆինանսավորում վերադասից	090	140	3200000
2.	Մատակարարից ստացվել են՝ ա) տեղակայման ենթակա սարքավորումներ բ) շինանյութ	040	150	400000
		041	150	200000
3.	Մաքսային հիմնարկը ձեռք է բերել տրանսպորտային միջոցներ, որոնց դիմաց չի վճարել: Միաժամանակ ձևակերպվում է	015	178	600000
		200	250	600000
4.	Տրանսպորտային միջոցների համար հաշվարկվել է մաշվածություն (հաշվարկը կատարվել է գծային եղանակով)	250	020	100000
5.	Գույքագրման ժամանակ հայտնաբերվել է տնտեսական գույքի պակասորդ՝ ա) մնացորդային արժեքով բ) մաշվածության գումարով	250	016	80000
		020	016	50000
6.	Պակասորդի գումարը դուրս է գրվել մեղավոր անձի հաշվին շուկայական արժեքով, որը պետք է փոխանցվի բյուջե	170	173	150000
7.	Մեղավոր անձը կանխիկ գումարով վճարել է պակասորդի դիմաց	120	170	100000
8.	Պակասորդի մնացած գումարը պահվել է մեղավոր անձի աշխատավարձից	180	170	50000

9.	Անհատույց այլ կազմակերպություններին տրվել է սարքավորում՝ ա) մնացորդային արժեքով բ) մաշվածության գումարով	250 020	013 013	280000 120000
10.	Առհաշիվ անձը ձեռք է բերել գործիքներ: Միաժամանակ ձևակերպվում է	016 200	160 250	40000 40000
11.	Դուրս է գրվել քանդված շենքը՝ ա) մնացորդային արժեքով բ) մաշվածության գումարով	250 020	010 010	100000 600000
12.	Դուրս գրումից մուտքագրվել են նյութեր, որոնք նորոգման նպատակով օգտագործվելու համար թողնվել են հիմնարկին	067	140	200000
13.	Մաքսային հիմնարկում հաշվարկվել է աշխատավարձ	200	180	1500000
14.	Հաշվարկված աշխատավարձից պահվել է՝ ա) եկամտահարկ բ) 3% սոցապահովության վճար գ) 1% արհմիութենական վճար	180 180 180	173 198 185	160000 45000 15000
15.	Ընթացիկ հաշվից դրամարկղում մուտքագրվել է կանխիկ գումար աշխատավարձ վճարելու համար	120	090	2000000
16.	Դրամարկղից վճարվել է աշխատակիցների աշխատավարձը	180	120	1100000
17.	Ժամանակին չստացված աշխատավարձը դեպոնենտագրվել է	180	177	180000
18.	Դրամարկղից վճարվել է դեպոնենտագրված աշխատավարձը	177	120	180000
19.	Ձեռք են բերվել փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ և մուտքագրվել են պահեստ:			

	Գումարը վճարվել է ընթացիկ հաշվից	070	090	340000
	Միաժամանակ ձևակերպվում է	200	260	340000
20.	Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները շահագործման են հանձնվել (միավորի արժեքը բարձր է 10000դր-ից)	071	070	340000
21.	Պահեստի գույքագրման ժամանակ հայտնաբերվել է փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների ավելցուկ	070	260	100000
22.	Իրացվել են շահագործման մեջ գտնվող փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները	260	071	120000
23.	Իրացման դիմաց ստացվել է կանխիկ գումար, որը տրվել է հիմնարկին որպես ֆինանսավորում	120	140	150000
24.	Առհաշիվ անձին տրվել է կանխիկ գումար տնտեսական ծախսերի համար	160	120	430000
25.	Առհաշիվ անձը ներկայացրել է կանխավճարային հաշվետվություն ձեռք բերված նյութերի համար	067	160	400000
26.	Առհաշիվ տրված գումարի չօգտագործված մնացորդը վերադարձվել է դրամարկդ	120	160	30000
27.	Ձեռք է բերվել վառելիք, որի դիմաց վճարվել է ընթացիկ հաշվից	064	090	500000
28.	Դուրս է գրվել ծախսված վառելիքի գումարը	200	064	500000
29.	Դրամարկդում ստացվել է մաքսավճարի գումարը կանխիկ դրամով	120	272	700000

30.	Ընթացիկ հաշվից բյուջե է փոխանցվել եկամտահարկի գումարը	173	090	330000
31.	Ընթացիկ հաշվից փոխանցվել է գումար կենսաթոշակային հատկացումների դիմաց	198	090	45000
32.	Բացվել է ակրեդիտիվ նյութեր ձեռք բերելու համար	130	090	100000
33.	Ակրեդիտիվի հաշվին ձեռք են բերվել նյութեր	067	130	80000
34.	Ակրեդիտիվի չօգտագործված մնացորդը վերադարձվել է ընթացիկ հաշիվ	090	130	20000
35.	Ընթացիկ հաշվից փոխանցվել է գումար արհմիութենական վճարի դիմաց	185	090	15000
36.	Ընթացիկ հաշվից մարվել է կրեդիտորների պարտքի գումարը	178	090	120000
37.	Տարվա վերջին հաշվարկվել է մաշվածություն շենքերի համար	250	020	800000
38.	Ձևակերպվել է ծախս սոցիալական ապահովագրության հատկացումների գումարով	200	171	110000
39.	Հիվանդության թերթիկի հիման վրա հաշվարկվել է անաշխատունակության նպաստ	171	180	48000
40.	Արտաբյուջետային ֆոնդերի գծով ընթացիկ հաշվում փոխանցումով մուտքագրվել է դեպոզիտային գումար	114	174	320000
41.	Դեպոզիտային գումարները մարվել են	174	114	320000

42.	Անկանխիկ ձևով ստացված մաքսավճարի գումարներով հատկացում է կատարվել մաքսային հիմնարկի պահուստային ֆոնդին	114	272	1020000
43.	Կանխիկ գումարով ծեռք են բերվել գրասենյակային պիտույքներ	063	120	100000
44.	Տարվա ընթացքում կատարված ծախսերը դուրս են գրվել ֆինանսավորման հաշվին	140	200	3290000
45.	Դրամարկղի մնացորդը փոխանցվել է ընթացիկ հաշիվ	090	120	1200000
46.	Ձեռք են բերվել տրանսպորտային միջոցներ, որոնց դիմաց վճարվել է արտաբյուջետային ֆոնդերի գծով ընթացիկ հաշվից Միաժամանակ ձևակերպվում է	015	114	300000
		215	250	300000
47.	Ստացվել է հաշիվ ծախսված էլեկտրաէներգիայի գծով	215	178	150000
48.	Մաքսային հիմնարկի աշխատակիցների համար հաշվարկվել է պարգևատրում արտաբյուջետային միջոցների հաշվին	215	180	260000
49.	Ստացվել է հաշիվ ա) հեռախոսավարժի գծով բ) ծախսված ջրի վարժի գծով	215 215	178 178	190000 120000
50.	Արտաբյուջետային ֆոնդերի գծով ընթացիկ հաշվից մարվել է կրեդիտորների պարտքի գումարը	178	114	460000
51.	Դեկտեմբերի վերջին աշխատանքային օրվա դրությամբ դուրս են գրվել արտաբյուջետային միջոցների գծով ծախսերը	272	215	1020000
	ԸՆԴՀԱՄՈՒՐ			26758000

Տնտեսական գործառնությունների արդյունքներով կազմված է շրջանառության տեղեկագիր (տես հավելված 1) և հաշվապահական հաշվեկշիռ (տես հավելված 2), իսկ գործառնությունների արդյունքները գրանցված են ստորև ներկայացված հաշիվներում:

Տարվա ընթացքում կատարված փոփոխությունները գրանցվել են սինթետիկ հաշիվներում

դտ	010	կտ	դտ	013	կտ
սկ.մն.800000			սկ.մն. 400000		
	11ա) 100000			9ա) 280000	
	11բ) 600000			9բ) 120000	
շրջ. -	շրջ. 700000		շրջ. -	շրջ. 400000	
վ.մն. 100000			վ.մն. -		
դտ	015	կտ	դտ	016	կտ
սկ.մն.250000			սկ.մն. 950000		
3) 600000			10) 40000	5ա) 80000	
46) 300000				5բ) 50000	
շրջ. 900000	շրջ. -		շրջ. 40000	շրջ. 130000	
վ.մն.1150000			վ.մն. 860000		
դտ	067	կտ	դտ	070	կտ
սկ.մն.30000			սկ.մն. 55000		
12) 200000			19) 340000	20) 340000	
25) 400000			21) 100000		
33) 80000					
շրջ. 680000	շրջ. -		շրջ. 440000	շրջ. 340000	
վ.մն. 710000			վ.մն. 155000		

դր	250	կտ
	սկ.մն.2400000	
4) 100000	3) 600000	
5) 80000	10) 40000	
9) 280000	46) 300000	
11ա) 100000		
37) 800000		
շրջ. 1360000	շրջ. 940000	
	վ.մն. 1980000	

դր	173	կտ
	սկ.մն. 60000	
30) 330000	6) 150000	
	14ա) 160000	
շրջ. 330000	շրջ. 310000	
	վ.մն. 40000	

դր	198	կտ
31) 45000	14բ) 45000	
շրջ. 45000	շրջ. 45000	
-	-	

դր	260	կտ
	սկ.մն. 550000	
22) 120000	19) 340000	
	21) 100000	
շրջ. 120000	շրջ. 440000	
	վ.մն. 375000	

դր	180	կտ
	սկ.մն. 100000	
8) 50000	13) 1500000	
14ա) 160000	39) 48000	
14բ) 45000	48) 260000	
14գ) 15000		
16) 1100000		
17) 180000		
շրջ. 1550000	շրջ. 1808000	
	վ.մն. 358000	

դր	185	կտ
35) 15000	14բ) 15000	
շրջ. 15000	շրջ. 15000	
-	-	

դր	177	կտ
18) 180000	17) 180000	
շրջ. 180000	շրջ. 180000	
-	-	

դր	114	կտ
40) 320000	41) 320000	
42) 1020000	46) 300000	
	50) 460000	
շրջ. 1340000	շրջ. 1080000	
վ.մն. 260000		

դր	150	կտ
	սկ.մ. 105000	
	2ա) 400000	
	2բ) 200000	
շրջ. -	շրջ. 600000	
	վ.մն. 705000	

դր	041	կտ
2բ) 200000		
շրջ. 200000	շրջ. -	
վ.մն. 200000		

դր	071	կտ
20) 340000	22) 120000	
շրջ. 340000	շրջ. 120000	
վ.մն. 220000		

դր	130	կտ
32) 100000	33) 80000	
	34) 20000	
շրջ. 100000	շրջ. 100000	

դր	171	կտ
39) 48000	38) 110000	
շրջ. 48000	շրջ. 110000	
	վ.մն. 62000	

դր	040	կտ
2ա) 400000		
շրջ. 400000	շրջ. -	
վ.մն. 400000		

դր	020	կտ
5) 50000	4) 100000	
9բ) 120000	37) 800000	
11բ) 600000		
շրջ.770000	շրջ. 900000	
	վ.մն.130000	

դր	090	կտ
սկ.մն. 255000		
1) 3200000	15) 2000000	
34) 20000	19) 340000	
46) 1200000	27) 500000	
	30) 330000	
	31) 45000	
	32) 100000	
	35) 15000	
	36) 120000	
շրջ.4420000	շրջ.3450000	
վ.մն.1225000		

դր	064	կտ
27) 500000	28) 500000	
շրջ.500000	շրջ. 500000	
-	-	

դր	178	կտ
36) 120000	3) 600000	
50) 460000	47) 150000	
	49ա)190000	
	49բ)120000	
շրջ. 580000	շրջ.1060000	
	վ.մն.480000	

դր	170	կտ
6) 150000	7) 100000	
	8) 50000	
շրջ. 150000	շրջ. 150000	
-	-	

դր	120	կտ
7) 100000	16) 1100000	
15) 2000000	18) 180000	
23) 150000	24) 430000	
26) 30000	44) 100000	
29) 700000	46) 1200000	
շրջ. 3010000	շրջ.3010000	
-	-	

դր	140	կտ
44)3290000	սկ.մ. 300000	
	1) 3200000	
	12) 200000	
	23) 150000	
շրջ.3290000	շրջ. 3550000	
	վ.մն.560000	

դր	174	կտ
41) 320000	40) 320000	
շրջ.320000	շրջ. 320000	
-	-	

դր	063	կտ
44) 100000		
շրջ.100000	շրջ. -	
վ.մն. 100000	-	

դր	272	կտ
51)1020000	29) 700000	
	42) 1020000	
շրջ.1020000	շրջ. 1720000	
-	վ.մն.700000	

դր	160	կտ
սկ.մն. 50000		
24) 430000	10) 40000	
	25) 400000	
	26) 30000	
շրջ. 430000	շրջ. 470000	
վ.մն. 10000		

դր	200	կտ
սկ.մն. 200000		
3) 6000000	45) 3290000	
10) 40000		
13) 1500000		
19) 340000		
28) 500000		
38) 110000		
շրջ. 3090000	շրջ.3290000	
-	-	

դր	215	կտ
46) 300000		
47) 150000	51) 1020000	
48) 260000		
49ա) 190000		
49բ) 120000		
շրջ. 1020000	շրջ.1020000	
-	-	

Մաքսագերծման գործառնությունների հաշվապահական ձևակերպումները կազմակերպություններում

Հայաստանի Հանրապետության սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման համար մաքսային մարմինների կողմից գանձվող օրենքով սահմանված վճարումների գծով կազմակերպություններում կատարվում են հետևյալ հաշվապահական ձևակերպումները.

հ.հ.	Գործառնության բովանդակությունը	թղթակց.		գումար
		դտ	կտ	
1.	Ներկրված ապրանքների համար հաշվարկվել է մաքսատուրք մաքսային արժեքի 10%-ի չափով	216	524	5600000
2.	Հաշվարկային հաշվից վճարվել է ակցիզային հարկի գումարը	261	252	400000
3.	Հաշվարկային հաշվից վճարվել է ներկրված ապրանքների համար ավելացված արժեքի հարկի գումարը (մաքսային արժեք+մաքսատուրք+ակցիզային հարկ) $\times 20\% / 100\%$	226	252	8000000
4.	Կազմակերպությունը դեռևս չի վճարել ներկրված ապրանքների համար ավելացված արժեքի հարկի գումարը	261	521	4000000
5.	Հաշվարկվել է հաստատագրված վճարների գումարը	713	524	600000
6.	Հաշվարկային հաշվից վճարվել է մաքսատուրքի և հաստատագրված վճարների գումարը	524	252	6200000
7.	Հաշվարկային հաշվից վճարվել է մաքսավճար	216	252	700000
8.	Հաշվարկվել է բնապահպանության վճարի գումարը	216	524	250000
9.	Հաշվարկային հաշվից վճարվել է բնապահպանության վճարի գումարը	524	252	250000
	Ընդամենը			30300000

10.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մաքսային համակարգում տնտեսական գործունեությունը հիմնականում նպատակ է հետապնդում օժանդակելու ֆինանսական վերահսկողությանը և բացահայտելու մաքսակետերի գործունեության արդյունավետության բարձրացման ուղիները: Գործելով բյուջետային ֆինանսավորման համակարգում, մաքսային մարմինները մի կողմից պատասխանատվություն են կրում պետության կողմից հատկացվող միջոցների օգտագործման և ֆինանսական կարգապահության համար, մյուս կողմից, պարտավորվածություն ունեն տնօրինած ֆինանսական միջոցների արդյունավետ օգտագործման ուղղությամբ, որով էլ կանխորոշվում են տնտեսական վերլուծության խնդիրները մաքսային համակարգում:

Ծախսերի նախահաշիվների կատարման վերլուծություն

Գործելով բյուջետային համակարգում, մաքսային մարմինները գործունեության ծախսերի փոխհատուցման գծով նպատակային ֆինանսավորում են ստանում պետությունից, ուստի տնտեսական վերլուծության առջև խնդիր է դրվում գնահատելու ծախսերի նախահաշիվների կատարումը (տես աղյուսակ 10.1):

Խնդրի լուծման հիմքում դրվում է վերլուծության հաշվեկշռային եղանակը, որի օգնությամբ գնահատվում մաքսային կազմակերպությունների ֆինանսական, աշխատանքային ու նյութական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը, կատարվում է տնտեսության ակտիվների ու դրանց աղբյուրների հաշվեկշռում: Տնտեսական գործունեության վերլուծությունում հաշվեկշռային եղանակը կիրառվում է այն դեպքում, երբ քննարկվող գործոնների միջև դիտվում է ֆունկցիոնալ փոխկապակցում՝ գումարի կամ տարբերության տեսքով:

Տնտեսական գործունեության վերլուծությունում հաշվեկշռային եղանակի կիրառումը իրականացվում է հետևյալ քայլերով.

Առաջին քայլ. կառուցվում է վերլուծվող ցուցանիշի և այն ձևավորող գործոնների հաշվեկշռային կապը,

Երկրորդ քայլ. որոշվում են գործոնների բազիսային ցուցանիշներից փաստացի ցուցանիշների շեղումները,

Երրորդ քայլ. կազմվում է հաշվարկված շեղումների հաշվեկշիռը,

Չորրորդ քայլ. շեղումների հաշվեկշիռից դուրս է բերվում վերլուծվող ցուցանիշի շեղումը, որն էլ բացահայտում է յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափը:

Աղյուսակ 10.1

Ծախսերի նախահաշիվների կատարման ամփոփ հաշվեկշիռ (մլն դրամ)

ԱԿՏԻՎ	Տարե-սկիզբ	Տարե-վերջ	ՊԱՍԻՎ	Տարե-սկիզբ	Տարե-վերջ
Հիմնական միջոցներ	25,1	30,3	Ֆինանսավորում բյուջեից	8.3	9.4
Պաշարներ	2,6	3,9	Նպատակային ֆոնդեր	30.9	13,5
Դրամական միջոցներ	5,5	2,2	Շինարարության ֆինանսավորում	11.0	16.7
Դեբիտորական հաշվարկներ	6,7	4,8	Եկամուտներ	19.7	23.4
Բյուջետային ծախսեր	34,2	27,6	Կրեդիտորական հաշվարկներ	4.2	5.8
Հաշվեկշիռ	74,1	68.8	Հաշվեկշիռ	74.1	68,8

Այսպես, եթե հաշվեկշռային եղանակի կիրառմամբ կատարվում է մաքսային կոմիտեի ծախսերի նախահաշվի կատարման գործոնային վերլուծություն, ապա ընտրվում է բյուջեից ֆինանսավոր-

ման ծավալի վրա ազդող գործոնները, և կառուցվում է դրանց հաշվեկշռային կապը (առաջին քայլ): Որպես գործոններ այս դեպքում հանդես կգան հիմնական միջոցները, պաշարների և դրամական միջոցների մնացորդները, դեբիտորական և կրեդիտորական պարտքերը, նպատակային ֆոնդերը և այլն:

Թվարկած ցուցանիշներով ապարանքային հաշվեկշիռը կներկայացվի.

$$\Phi P = \Phi Y + \Gamma Y + \Gamma Z + P \bar{D} - \bar{C} \Phi - \bar{C} Y - \bar{C} Y - \bar{C} Y$$

որտեղ.

ΦP - ֆինանսավորում բյուջեից, ΦY - հիմնական միջոցներ, Γ - պաշարներ, ΓY - դրամական միջոցներ, ΓZ - դեբիտորական հաշվարկներ, $P \bar{D}$ - բյուջետային ծախսեր, $\bar{C} \Phi$ - նպատակային ֆինանսավորում, $\bar{C} Y$ - շինարարության ֆինանսավորում, $\bar{C} Y$ - եկամուտներ, $\bar{C} Y$ - կրեդիտորական պարտքեր

Աղյուսակ 10.2

Ծախսերի նախահաշիվների կատարման գործոնների տարեվերջի մնացորդների շեղումները տարեսկզբի նկատմամբ

ԱԿՏԻՎ	Շեղում-ներ	ՊԱՍԻՎ	Շեղում-ներ
Հիմնական միջոցներ	+5.2	Ֆինանսավորում բյուջեից	+1.1
Պաշարներ	+1.3	Նպատակային ֆոնդեր	-17.4
Դրամական միջոցներ	-3.3	Շինարարության ֆինանսավորում	+5.7
Դեբիտորական հաշվարկներ	-1.9	Եկամուտներ	+3.7
Բյուջետային ծախսեր	-6.6	Կրեդիտորական հաշվարկներ	+1.6

Օգտվելով ծախսերի նախահաշվի կատարման հաշվեկշիռից, որոշենք գործոնների բազիսային ցուցանիշներից փաս-

տացի ցուցանիշների շեղումները (երկրորդ քայլ): Այդ նպատակով կազմենք գործոնների շեղումների աղյուսակ (տես աղյուսակ 10.2), որը թույլ կտա ներկայացնելու բացահայտված շեղումների հաշվեկշռային կապը (երրորդ քայլ).

$$+5.2 + 1.3 - 3.3 - 1.9 - 6.6 = +1.1 - 17.4 + 5.7 + 3.7 + 1.6$$

Այնուհետև, շեղումների հաշվեկշռից որոշենք մաքսային օղակին բյուջեից ֆինանսավորման փոփոխության վրա ազդած գործոնների չափը (չորրորդ քայլ).

$$+1.1 = +5.2 + 1.3 - 3.3 - 1.9 - 6.6 + 17.4 - 5.7 - 3.7 - 1.6$$

↓

↓

↓

↓

↓

↓

↓

↓

↓

ՀՄ
Պ
ԴՄ
Հ
ԲԾ
ՆՖ
ՇՖ
ԵԿ
ԿՊ

Վերլուծության արդյունքները վկայում են, որ նախորդ տարվա նկատմամբ հաշվետու տարում բյուջեից ֆինանսավորման աճի էական գործոն է հանդիսացել մաքսային համակարգի հիմնական միջոցների համալրումն ու արդիականացումը, որը պահանջել է լրացուցիչ + 5.2 մլն դրամի ֆինանսավորում: Բացի այդ, բյուջեից միջոցների ստացմանը էապես փոխարինել է նաև նպատակային ֆինանսավորման ֆոնդից 17,4 մլն-ի օգտագործումը: Հաշվետու տարում մաքսային կոմիտեն 6,6 մլն-ով տնտեսել է բյուջետային ծախսերը՝ դրան զուգահեռ, 5,7 մլն-ով շինարարության ծախսերի ֆինանսավորման ընդլայնման հնարավորություն ստեղծելով:

Ֆինանսական կարգապահության տեսակետից մտահոգիչ է նաև հաշվետու տարում դրամական միջոցների մնացորդների 1.9 մլն-ով նմազումը և կրեդիտորական պարտավորությունների 1,6 մլն աճը, որոնք փաստորեն «մեղմել են» բյուջեից ստացվող աղբյուրների իրական պահանջը և կանխել են մաքսային համակարգի ֆինանսավորման դեֆիցիտը:

Այսպիսով, ծախսերի նախահաշիվը կատարելիս մաքսային կոմիտեն պետք է առավել ուշադրություն դարձներ ֆինանսական կարգապահությանը, թույլ չտալով ոչ ընթացիկ ակտիվների լրացուցիչ ձեռքբերումների, շինարարական աշխատանքների ընդլայնման, կրեդիտորական պարտքերի հետագա աճին, քանի որ արդեն իսկ հաշվետու տարում ֆինանսական կայունության պաշարները սպառված են և դրանով առկա է մոտ ապագայում տնտեսական գործունեության ֆինանսավորման դեֆիցիտի սպառնալիք:

Տնտեսական գործունեության արդյունավետության վերլուծություն

Մաքսային համակարգը սպասարկող ծախսերը փոխհատուցվում են հիմնականում պետբյուջեից, և որոշ մասով էլ, սեփական գործունեության արտաբյուջետային եկամուտներից՝ մաքսավճարներից: Հետևաբար, մաքսակետերի գործունեության տնտեսական զնահատականը փաստելիս առաջին հերթին որոշում են, թե արդյո՞ք

մաքսային ծառայությունների արդյունավետության տեսանկյունից.

հավաքագրվե՞լ է մաքսավճարների պահանջվող նվազագույն մակարդակը:

ֆինանսավորման դեֆիցիտի կանխման տեսանկյունից.

մաքսային ծառայության ծախսերը չե՞ն գերազանցում բյուջետային և արտաբյուջետային եկամուտները:

Մաքսային ծառայությունները իրականացվում են փոփոխուն և հաստատուն ծախսերով: Հաստատուն ծախսերի թվին են դասվում մաքսակետերի շենքերի, շինությունների, մաքսազննման սարքավորումների ամորտիզացիան, վարչակազմին հաշվարկվող աշխատավարձը, որոնք անփոփոխ են մնում մաքսային ձևակերպումների քանակի փոփոխման պայմաններում: Փոփոխուն ծախսերը ավելանում են մաքսային զննումների ծավալի աճով (լաբորատոր փորձաքննություն, արձանագրություններին առնչվող ծախսեր, մաքսավորներին պարզևատրումներ, էլեկտրաէներգիա և

այլն): Հետևաբար, մաքսային ծառայությունների տնտեսական գործունեությունը գնահատելիս ներկայացվում է հետևյալ պայմանը.

փոփոխումն ծախսեր + հաստատումն ծախսեր ≤ բյուջետային ֆինանսավորում + մաքսավճարներ

Մաքսավճարը մաքսային գործի զարգացման և մաքսային մարմինների նյութատեխնիկական ու սոցիալական բազայի ապահովման նպատակով է հավաքագրվում և ըստ վիճակագրական տվյալների՝ ունի իր նվազագույն չափի հիմնավորումը: Ընդունենք, որ նախորդ տարիների փորձից բյուջեից ստացվող տարեկան ֆինանսավորման նկատմամբ մաքսավճարների հավաքագրման նվազագույն չափը որպես կանոն՝ կազմում է 55 %: Ուստի մաքսային ծառայությունների տնտեսական գործունեությունը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել, որ.

մաքսավճարներ / բյուջեից ֆինանսավորում > 0,55

Այսպես, մաքսակետ “Մ”-ի տնտեսական գործունեության ցուցանիշները հաշվետու տարում ներկայացվել են.

Աղյուսակ 10.3

Մաքսային ծառայությունների ցուցանիշներ

Ցուցանիշներ	չափի միավոր	Թվային արժեքը
Մաքսային ծևակերպումների քանակը	հատ	350
Մաքսային միավոր ծևակերպման միջին փոփոխումն ծախսեր	հազ դրամ	10
Հաստատումն ծախսեր	հազ դրամ	5 000
Բյուջեից ֆինանսավորում	հազ դրամ	8 000
Մաքսավճարի դրույքաչափը՝ միավոր ծևակերպման գծով	հազ դրամ	3,5

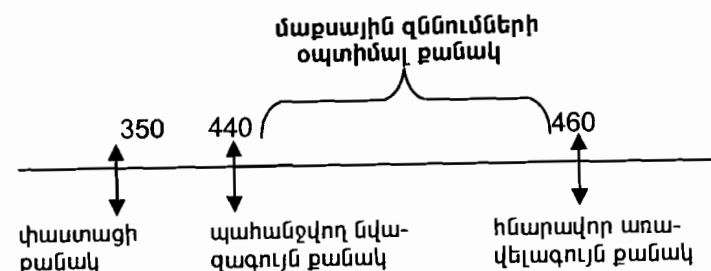
Տնտեսական վերլուծության առջև խնդիր է դրված որոշելու հաշվետու տարում մաքսակետ “Մ”-ի գործունեության համար հատկացված միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը:

Եթե մաքսային ծևակերպումների օպտիմալ քանակը նշանակենք Y-ով, ապա մաքսակետի ծառայությունների մատուցման վերոնշյալ պահանջները բավարարելիս կստանանք անհավասարությունների հետևյալ համակարգը.

$$\begin{cases} 10y + 5\,000 \leq 8\,000 + 3,5y \\ 10y / 8\,000 > 0,55 \end{cases}$$

Լուծելով անհավասարությունների համակարգը, կստանանք.

$$\begin{cases} y \leq 461 \longrightarrow \text{ֆինանսավորման դեֆիցիտի կանխում} \\ y > 440 \longrightarrow \text{նվազագույն մաքսավճարների հավաքագրում} \end{cases}$$

Այսպիսով, հաշվետու տարում “Մ” մաքսակետը չնայած պահպանել է ծառայությունների մատուցման ֆինանսական կարգապահություն և կարողացել է բյուջետային և արտաբյուջետային միջոցների հաշվին ֆինանսավորել իր կողմից մատուցած մաքսային ծառայությունները ($10 \times 35 + 5\,000 \leq 8\,000 + 3,5 \times 350$), սակայն մաքսային զննումների ծանրաբեռնվածության առումով գործել է անարդյունավետ:

Այսպես, համաձայն վերլուծության արդյունքների, անհրաժեշտ մաքսավճարների նվազագույն չափի ապահովման համար հաշվետու տարում մաքսային զննումների քանակը առնվազն պետք է կազմեին 440 հատ՝ 350-ի փոխարեն:

Մաքսային վճարների գործոնային վերլուծություն

Մաքսային վճարներից են մաքսատուրքերը, որոնք ըստ գործող օրենքի հաշվարկվում են արժեքային հիմքով, ապրանքների բնաիրային միավորի նկատմամբ հաստատագրված կարգով և ներքեմն էլ, վերջին երկուսի գույքացմամբ՝ խառը մեթոդով:

Տնտեսական վերլուծության խնդիրն է գնահատելու գործոնների ազդեցության բնույթն ու չափը մաքսատուրքերի վրա: Այսպես, աղյուսակ 10.4-ում ներկայացված են նախորդ և հաշվետու տարում մաքսային կոմիտեի կողմից հավաքագրված մաքսատուրքերը և դրանք ձևավորող ցուցանիշների փոփոխությունը:

Մաքսատուրքերի 2% աճով պայմանավորված, հաշվետու տարում մաքսային սահմանով անցնող ապրանքների արժեքի 13 մրդ դրամի անկում է արձանագրվել նախորդ տարվա նկատմամբ, ինչը ընդհանուր առմամբ, հանգեցրել է մաքսատուրքերի 0,66 մլրդ դրամով նվազմանը:

Աղյուսակ 10.4

Մաքսատուրքերը ձևավորող ցուցանիշները

Ցուցանիշներ	Նշանակում	Նախորդ տարի	Հաշվետու տարի	Շեղում (+,-)
Մաքսատուրքեր (մլրդ դրամ)	ՄՏ	4,5	3,84	- 0.66
Ապրանքների մաքսային արժեք (մլրդ դրամ)	ԱՄԱ	45	32	-13
Մաքսատուրքի դրույքաչափ (%)	ՄԴ	10	12	+ 2

Որպեսզի որոշվի յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության բնույթը մաքսատուրքերի նվազման վրա, տնտեսական վերլուծությունը այս պարագայում կիրառում է տարբերությունների եղանակը:

Համաձայն տարբերությունների եղանակի, վերլուծվող ցուցանիշի վրա քանակական գործոնի ազդեցությունը որոշելիս վերջինիս շեղումը բազմապատկվում է որակական գործոնի բազիսային

մեծությամբ: Այսպես, ապրանքների մաքսային արժեքի նվազման ազդեցությունը կշավարկվի.

$$\Delta US = (ԱՄԱ_1 - ԱՄԱ_0) \times ՄԴ_0 = -13 \times 0,1 = -1,3$$

Վերլուծվող ցուցանիշի փոփոխման վրա որակական գործոնի ազդեցությունը որոշելիս վերջինիս շեղումը բազմապատկվում է քանակական գործոնի փաստացի մեծությամբ: Այսպես, մաքսատուրքերի աճի ազդեցությունը կահաշվարկվի.

$$\Delta US = (ՄԴ_1 - ՄԴ_0) \times ԱՄԱ_1 = +0,02 \times 32 = + 0,64$$

Երկու գործոնների ազդեցության հանրահաշվական գումարը համապատասխանում է հաշվետու տարվա մաքսատուրքերի հավաքագրման 0,6 մլրդ-ով ընդհանուր անկմանը ($- 0,66 = -1,3 + 0,64$), որի հիմնական պատճառը մաքսային սահմանում ապրանքների արժեքի ցածր արձանագրումն է:

Ուստի, վերլուծության արդյունքները ևս մեկ անգամ խնդրո առարկա են դարձնում մաքսատուրքերի դրույքաչափերի աճման պարագայում ապրանքների մաքսային արժեքի իրատեսական արձանագրումը և ապրանքների արհեստական արժեզրկման դեպքերի բացահայտումները:

Մաքսային վճարներից է նաև սահմանի վրա ապրանքների նկատմամբ ավելացված արժեքի հարկը, որը գոյանում է մի շարք գործոններով, ինչպիսիք են ապրանքների մաքսային արժեքը, մաքսատուրքը, ակցիզային հարկը, ավելացված արժեքի հարկի դրույքաչափը (տես աղյուսակ 10.5): Տնտեսական վերլուծության խնդիրն է յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափի որոշումը:

Աղյուսակ 10.5

Ավելացված արժեքի հարկը ձևավորող ցուցանիշները

#	Ցուցանիշներ	Նշանակում	Նախորդ տարի	Հաշվետու տարի
1	Ավելացված արժեքի հարկ (մլրդ դրամ)	ԱԱԳ	10.420	7,153
2	Ակցիզային հարկ (մլրդ դրամ)	ԱԿՑ	2,6	3.9
3	Մաքսատուրքեր (մլրդ դրամ)	ՄՏ	4,5	3,84
4	Ապրանքների մաքսային արժեք (մլրդ դրամ)	ԱՄԱ	45	32
5	ԱԱԳ-ի դրույքաչափեր (%)	ԱԱԳԴ	20	18

Շղթայական տեղադրումների եղանակի կիրառման քայլերն են.

- I. վերլուծվող ցուցանիշի և այն ձևավորող գործոնների միջև ֆունկցիոնալ կապի բացահայտումը,
- II. ֆունկցիոնալ կապի կառուցումը «քանակական գործոններից դեպի որակական գործոններ» սկզբունքով,
- III. ֆունկցիոնալ կապում բազիսային ցուցանիշների շղթայաբար փոխարինումը (տեղադրումը) փաստացիով,
- IV. յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափի որոշումը՝ հերթական տեղադրման հաշվարկից հանելով նախորդ հաշվարկի արդյունքը:

Շղթայական տեղադրումների եղանակի դեպքում համընդհանուր ցուցանիշը ներկայացնող մասնակի ցուցանիշների բազիսային մեծությունները հերթականությամբ փոխարինվում են փաստացիով, ստացված արդյունքները համադրելով միմյանց հետ՝ որոշվում է առանձին գործոնների ազդեցությունը վերլուծվող ցուցանիշի մեծության վրա:

Ուսումնասիրվող համընդհանուր ցուցանիշը վերլուծելիս նախ որոշվում է նրա փաստացի մեծության շեղումը բազիսայինից, որից հետո հաշվարկվում է ստացված շեղման վրա յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափը: Այդ նպատակով ֆունկցիոնալ կապը ներկայացնող յուրաքանչյուր գործոն, ըստ բանաձևում ներկայացված հերթականության՝ բազիսային արժեքից փոխարինվում է փաստացի արժեքի, որից հետո կատարվում է բանաձևերի միջոցով թելադրվող համապատասխան հաշվարկ (բաժանում, բազմապատկում և այլն): Ստացված արդյունքը համադրելով նախորդ փոխարինման հաշվարկի արդյունքի հետ՝ որոշվում է կոնկրետ գործոնի ազդեցության բնույթն ու չափը համընդհանուր ցուցանիշի մեծության վրա: Այսպիսով, տեղադրում է համարվում ցուցանիշի բազիսային մեծության փոխարինումը իր փաստացիով:

Յուրաքանչյուր գործոն համընդհանուր ցուցանիշի վրա կարող է ունենալ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ազդեցություն: Այդ պատճառով դրանց ազդեցության բնույթը ընդգծելու համար հաշվարկների արդյունքները «+» կամ «-» նշանով են համդես գալիս: Ընդ որում, բոլոր գործոնների ազդեցության չափի հանրահաշվական գումարը պետք է համարժեք լինի համընդհանուր ցուցանիշի բազիսային և հաշվետու մեծությունների շեղման ընդհանուր մեծությանը:

Այսպես, ԱԱԳ-ի գանձումը մաքսային սահմանի վրա նախորդ և հաշվետու տարում կատարվել է այսպես (տես աղյուսակ 10.5).

$$\text{ԱԱԳ}_0 = (\text{ԱՄԱ}_0 + \text{ՄՏ}_0 + \text{ԱԿՑ}_0) \times \text{ԱԱԳԴ}_0 = (45 + 4,5 + 2,6) \times 0,2 = 10,420$$

$$\text{ԱԱԳ}_1 = (\text{ԱՄԱ}_1 + \text{ՄՏ}_1 + \text{ԱԿՑ}_1) \times \text{ԱԱԳԴ}_1 = (32 + 3,84 + 3,9) \times 0,18 = 7,153$$

Փաստորեն, հաշվետու տարում, նախորդ տարվա նկատմամբ սահմանի վրա գանձվող ԱԱԳ-ն նվազել է 3,267 մլրդ դրամով (7,153 – 10,420): Տարաբնույթ գործոնների ազդեցությունը գանձ-

ԱԱՀ-ի նվազման վրա որոշելու համար կատարենք հաշվարկ-
շղթայական տեղադրումների հերթականությամբ:

Հաշվարկ I

$$\text{ԱԱՀ}_0 = (\text{ԱՄԱ}_0 + \text{ՄՏ}_0 + \text{ԱԿՑ}_0) \times \text{ԱԱՀ}\gamma_0 = (45 + 4,5 + 2,6) \times 0,2 = 10,420$$

Հաշվարկ II

$$\text{ԱԱՀ}^I = (\text{ԱՄԱ}_1 + \text{ՄՏ}_0 + \text{ԱԿՑ}_0) \times \text{ԱԱՀ}\gamma_0 = (32 + 4,5 + 2,6) \times 0,2 = 7,82$$

Հաշվարկ III

$$\text{ԱԱՀ}^{II} = (\text{ԱՄԱ}_1 + \text{ՄՏ}_1 + \text{ԱԿՑ}_0) \times \text{ԱԱՀ}\gamma_0 = (32 + 3,84 + 2,6) \times 0,2 = 7,688$$

Հաշվարկ IV

$$\text{ԱԱՀ}^{III} = (\text{ԱՄԱ}_1 + \text{ՄՏ}_1 + \text{ԱԿՑ}_1) \times \text{ԱԱՀ}\gamma_0 = (32 + 3,84 + 3,9) \times 0,2 = 7,948$$

Հաշվարկ V

$$\text{ԱԱՀ}_1 = (\text{ԱՄԱ}_1 + \text{ՄՏ}_1 + \text{ԱԿՑ}_1) \times \text{ԱԱՀ}\gamma_1 = (32 + 3,84 + 3,9) \times 0,18 = 7,153$$

Սահմանի վրա գանձված ԱԱՀ-ի փոփոխման վրա յուրա-
քանչյուր գործոնի ազդեցությունը նախորդ տարվա նկատմամբ
հաշվետու տարում որոշելիս տվյալ գործոնի գծով տեղադրման
հաշվարկից հանվում է նախորդ հաշվարկի արդյունքը:

Ապրանքների մաքսային արժեքի նվազման ազդեցությունը.

հաշվարկ II – հաշվարկ I $7,82 - 10,420 = - 2,60$ մլրդ

Մաքսատուրքերի հավաքագրման նվազման ազդեցությունը.

հաշվարկ III – հաշվարկ II $7,688 - 7,82 = - 0,132$ մլրդ

Ակցիզային հարկի հավաքագրման աճի ազդեցությունը.

հաշվարկ IV – հաշվարկ III $7,948 - 7,688 = + 0,260$ մլրդ

ԱԱՀ-ի դրույքաչափի նվազման ազդեցությունը.

հաշվարկ V – հաշվարկ IV $7,153 - 7,948 = - 0,795$ մլրդ

Բոլոր գործոնների ազդեցության հանրահաշվական գու-
մարը համապատասխանում է նախորդ տարվա նկատմամբ հաշվե-
տու տարում սահմանի վրա գանձված ԱԱՀ-ի ընդհանուր փոփոխ-
մանը.

$$7,153 - 10,420 = - 2,60 - 0,132 + 0,260 - 0,795 = - 3,267 \text{ մլրդ դրամ}$$

Այսպիսով, վերլուծության արդյունքները վկայում են, որ
ԱԱՀ-ի գանձումների նվազման վրա առավել մեծ ազդեցություն է
թողել ոչ այնքան հարկի դրույքաչափի նվազման գործոնը (0,795
մլրդ դրամ), որքան ապրանքների մաքսային արժեքի նվազումը
(2,6 մլրդ դրամ), որը ես մեկ անգամ վկայում է մաքսային ձևա-
կերպումների ժամանակ սահմանի վրա ապրանքների արժեքի
հիմնավոր արձանագրումների անհրաժեշտության մասին:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Ինչպիսի՞ կառուցվածք ունի ծախսերի կատարման մախահաշիվը բյուջետային հիմնարկներում:
- Որո՞նք են մաքսային վճարների հաշվապահական հաշվառման թղթակցությունները:
- Ինչպիսի՞ քայլերով են կազմակերպում մաքսային մարմինների մախահաշվի կատարման տնտեսական վերլուծությունը:
- Ինչպե՞ս է գնահատվում մաքսային մարմինների գործունեության տնտեսական արդյունավետությունը:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Анализ хозяйственной деятельности бюджетных организаций, Под. Ред. Д.А. Панкова, Москва, “Новое знание”, 2004, стр. 16-56
2. Ա.Գ. Շուղուրյան, Տնտեսական գործունեության վերլուծություն, Երևան, «Տնտեսագետ», 2004, էջ 27-85
3. Шохин С.О., Бюджетно-финансовый контроль и аудит, Москва, «Финансы», 1997, стр. 58-74
4. ՀՀ մաքսային օրենսգիրք, Երևան, 2000, բաժին 5, գլուխներ 16, 17, 18,

ԳԼՈՒԽ XI. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գլխի բովանդակությունը

- արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրական վերլուծություն
- արտաքին առևտրում կիրառվող վիճակագրական եղանակներ

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

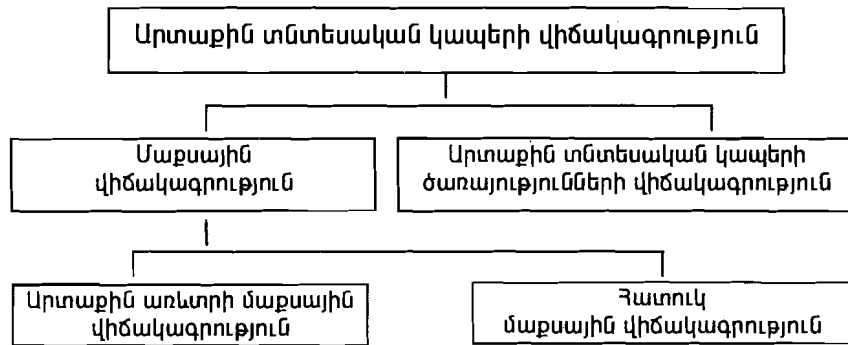
- ծանոթանալ վիճակագրության մեթոդներին
- կատարել ինդեքսներով գործոնային վերլուծություն
- կատարել հայելային վիճակագրություն

11.1. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրության խնդիրը կայանում է նրանում, որ ներկայացվի երկրի արտաքին տնտեսական կապերի վիճակի և զարգացման մասին քանակական և որակական տեղեկատվություն: Արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրության հաշվառման օբյեկտներ են ապրանքները և ծառայությունները, որոնք ձևավորում են երկրի արտահանման և ներմուծման ցուցանիշները, ինչպես նաև դրանց հետ կապակցված մյուս գործառնությունները: Արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրությունը ներառում է մաքսային վիճակագրությունը և արտաքին տնտեսական գործունեության ծառայությունների վիճակագրությունը: Մաքսային վիճակագրությունը բաժանվում է արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության և ընդհանուր մաքսային վիճակագրության (տես ստորև բերված սխեման):

Արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության ուսումնասիրման անմիջական օբյեկտներ են հանդիսանում արտահանվող և ներմուծվող ապրանքները, որոնք տեղաշարժվում են երկրի պետական սահմանով և որոնք բերված են արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքների անվանացանկում (ԱՏԳԱԱ): Այն

ներկայումս օգտագործվում է Հայաստանի Հանրապետությունում, որի հիմքը հանդիսանում է աշխարհի բոլոր երկրների կողմից կիրառվող ապրանքների դասակարգման ներդաշնակեցված համակարգը:

Համաձայն մաքսային վիճակագրության, ապրանքներ են համարվում մաքսային սահմանով տեղափոխվող բոլոր տեսակի ապրանքներն ու իրերը, գույքը, էլեկտրաէներգիան, ջերմային և այլ տեսակի էներգիան, փոխադրամիջոցները՝ բացի բեռներ տեղափոխող տրանսպորտային միջոցներից:

Արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության դիտարկման և ուսումնասիրման առարկան հանդիսանում է երկրի արտաքին առևտրի շրջանառությունը, այսինքն ապրանքների արտահանման և ներմուծման քանակական և արժեքային ծավալները, ինչպես նաև արտահանման և ներմուծման աշխարհագրական ուղղվածությունը (ապրանք-երկիր, երկիր-ապրանք):

Արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության մեջ արտահանման ցուցանիշի ներքո հասկացվում են երկրի տնտեսական տարածքից դուրս բերված հայրենական արտադրության ապրանքները, որոնք արտադրվել, աճեցվել կամ արդյունահանվել են տվյալ երկրի տարածքում և որոնք նախատեսված են այլ երկրի տնտեսական տարածքներում ազատ շրջանառության համար: Ընդ որում, հայրենական արտադրության ապրանքների շարքին են դասվում նաև այն ապրանքները, որոնք ներկրվել են արտերկրից և

երկրի տնտեսական տարածքում ենթարկվել են ակտիվ կամ պասսիվ վերամշակման, որի ընթացքում ապրանքները փոխել են իրենց որակական կամ տեխնիկական բնութագրերը: Ապրանքների արտահանումը նվազեցնում է նյութական արժեքների ազգային պաշարները:

Ներմուծում ցուցանիշի ներքո հասկացվում է ապրանքների ներկրումը երկրի տնտեսական տարածք՝ ազատ շրջանառության համար: Ներմուծման մեջ ներառվում են այն ապրանքները, որոնք նախատեսված են երկրի ներսում սպառման, վերաարտահանման համար: Ապրանքների ներմուծումը ավելացնում է նյութական արժեքների ազգային պաշարները:

Մաքսային վիճակագրությունը ներառում է նաև հատուկ մաքսային վիճակագրությունը, որն ընդգրկում է ուսումնասիրման հետևյալ օբյեկտները՝

1. հայտարարագրման վիճակագրությունը, որը բնութագրում է ապրանքների արտահանումն ու ներմուծումը ըստ մաքսային ռեժիմների, որոնց հիման վրա ձևավորվում է արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրությունը,
2. մաքսային վճարումների վիճակագրություն, որը բնութագրում է մաքսային վճարների մասնաբաժինը և դերը պետական բյուջեի եկամտային մասի ձևավորման գործում: Ընդ որում հաշվառումը տարվում է ըստ առանձին մաքսային գանձումների՝ վճարներ մաքսային ձևակերպումների համար, արտահանման և ներմուծման մաքսային վճարներ՝ ավելացված արժեքի հարկ, ակցիզային հարկ, հատուկ հարկեր (Հայաստանի համար բնապահպանական վճարներ),
3. արժութային կարգավորման վիճակագրություն,
4. բռնագրավումների վիճակագրություն, որը բնութագրում է մաքսային օրենքների խախտման հետևանքով (մաքսանենգություն) բռնագրավված ապրանքների ծավալը և արժեքը,
5. միջազգային փոստային առաքումների վիճակագրություն,
6. միջազգային բեռնափոխադրումների վիճակագրություն, որի արդյունքում հաշվառվում է արտահանվող և ներմուծվող

ապրանքների ծավալը ըստ տրանսպորտի տեսակների և պատկանելիության (ազգային և այլ երկրների տրանսպորտով),

7. ուղևորաշրջանառության վիճակագրություն:

Ինչպես նշվեց, բացի մաքսային վիճակագրությունից՝ արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրությունը ներառում է նաև ծառայությունների միջազգային առևտուրը: Ծառայությունները՝ հանդիսանալով արտաքին տնտեսական կապերի բաղկացուցիչ մասը, իրենց բնույթով չնայած հանդիսանում են արտաքին տնտեսական գործառնություններ, սակայն ի տարբերություն ապրանքների, դրանք չեն հատում մաքսային սահմանը և հետևաբար մաքսային հսկողության չեն ենթարկվում, և դրանց համար մաքսային հայտարարագրեր չեն լրացվում:

Ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրությունը համարվում է տնտեսական վիճակագրություն, որը բավարարում է բազմաթիվ սպառողների կողմից ներկայացվող մի շարք պահանջներ, ինչպիսիք են՝ կառավարությունը, առևտրային կազմակերպությունները, ազգային և միջազգային կազմակերպությունները, հետազոտական ինստիտուտները և հասարակությունն ամբողջությամբ: Տարբեր օգտագործողների անհրաժեշտ են տարբեր տվյալներ, սկսած ապրանքների և գործընկեր երկրների ագրեկացման տարբեր մակարդակներից, վերջացրած ընդհանրացված ամփոփ ցուցանիշներով: Արտաքին առևտրի տվյալների հիմնական օգտագործման ոլորտներին դասվում են,

1. ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության մշակումը, ներառյալ հարկային, բյուջետային, կառուցվածքային և ճյուղային քաղաքականության հարցերը,

2. առևտրային քաղաքականության մշակումը, ներառյալ առևտրային բանակցությունները, առևտրային համաձայնագրերի հսկումը և առևտրային վեճերի կարգավորումը,

3. այլ շուկաներում սպառման մակարդակի ուսումնասիրման նպատակով արտահանողների և ներմուծողների շուկաների վերլուծությունը,

4. ներքին շուկայի հաշվեկշռման նպատակով պետական կարգավորման միջոցների կիրառումը (գյուղատնտեսություն, էներգետիկա),

5. ենթակառուցվածքների պլանավորում՝ նավահանգիստներ, օդանավակայաններ, ճանապարհներ և այլն,

6. տրանսպորտային վիճակագրության վարում,

7. ելքային տվյալների օգտագործումը կանխատեսումների, ազգային հաշիվների համակարգում (ԱՀՀ) և վճարային հաշվեկշռում (ՎՀ):

Արտաքին առևտրի տվյալները այլ հիմնական վիճակագրական տվյալների հետ մեկտեղ, ինչպիսիք են արդյունաբերության, շինարարության և ֆինանսական վիճակագրությունը, ձևավորում են ազգային հաշիվների համակարգի և վճարային հաշվեկշռի կառուցման ելքային տվյալները: ԱՀՀ և ՎՀ կիրառվող հասկացությունները սահմանումները, որոնք օգտագործվում կամ առնչվում են ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրությանը, ներառում են ապրանքները, ծառայությունները, տնտեսական տարածքը, արտաքին աշխարհը, կառուցվածքային միավորը, տնտեսական շահերի կենտրոնը, ռեզիդենտությունը, սեփականատիրոջ փոփոխությունը և այլն:

Ներկայումս գոյություն ունեն տվյալների հավաքագրման տարբեր աղբյուրներ, այդ թվում և մաքսային փաստաթղթերը և կազմակերպությունների հետազոտության արդյունքները, հարկային զանձումների վերաբերյալ փաստաթղթերը, բանկային փոխանցումները և այլն: Առավելապես լայն տարածում է գտել մաքսային փաստաթղթերի միջոցով արտաքին առևտրի տվյալների մշակումը: Ապրանքների միջազգային առևտրի վերաբերյալ տվյալների հավաքագրումը մաքսային մարմինների գծով ունի վաղ անցյալ, չնայած մաքսային մարմինների հիմնական խնդիրը վիճակագրական տվյալների հավաքագրումը չէ:

Հարկ է նշել, որ վերջին ժամանակաշրջանում աճում է այնպիսի երևույթների թվաքանակը, երբ հնարավոր չէ միայն մաքսային փաստաթղթերի միջոցով հասնել տվյալների ամբողջական ընդգրկման: Այդպիսի դեպքերում անհրաժեշտություն է առաջա-

նում օգտվել հավաքագրման այլ եղանակներից, մասնավորապես, կազմակերպությունների հետագոտություն, հարկային մարմինների կողմից վարվող վարչական ռեգիստրների օգտագործում և այլն:

Միջազգային ընդհանուր սկզբունքներով առաջնորդվելով անհրաժեշտ է, որ ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրությունում ընդգրկվեն բոլոր ապրանքները, որոնք ավելացնում են երկրի ազգային նյութական ռեսուրսների պաշարները կամ նվազեցնում են այդ պաշարներն արտահանման ժամանակ: Ապրանքները, որոնք ժամանակավորապես ներմուծվում կամ արտահանվում են երկրի տնտեսական տարածքից և հենց այնպես տեղափոխվում են երկրի տարածքով, չեն ավելացնում կամ պակասեցնում այդ պաշարները, ուստի և դրանք չպետք է ներառվեն արտաքին առևտրի վիճակագրական ցուցանիշներում: Շատ դեպքերում երկրի տնտեսական տարածքը համընկնում է մաքսային տարածքի հետ, որում երկրի մաքսային օրենքները գործում են ամբողջությամբ, ինչը և հիմք է հանդիսանում իրականացնել ապրանքների ընդգրկվածության ապահովում:

Ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրությունը պահանջում է արտահանման և ներմուծման գործառնությունների գրանցման ժամանակի հստակ որոշում: Ըստ ԱՀՀ և ՎՀ մեթոդաբանության, գործառնությունների գրանցման ժամանակը պետք է ընդունել այն պահը, երբ տեղի է ունենում նյութական կամ ֆինանսական ակտիվի սեփականատիրոջ փոփոխություն: Միևնույն ժամանակ արտաքին առևտրի համակարգում, առավելապես տվյալների հավաքագրման համակարգում, գործառնությունների հաշվառման ժամանակ է համարվում այն պահը, երբ ապրանքները հատում են երկրի մաքսային սահմանը:

Հետևաբար, ապրանքների արտաքին առևտրի բնագավառում ընդունված է առաջնորդվել այն սկզբունքով, որ ապրանքները պետք է հաշվառել այն ժամանակ, երբ դրանք հատում են սահմանը: Ընդ որում այդ ժամանակը որոշված է ընդունել այն պահը, երբ լրացվում է մաքսային հայտարարագիր:

Այնուհանդերձ, արտաքին առևտրի վիճակագրության վարման, ապրանքների ընդգրկվածության լիարժեքության ապահով-

ման համար, դրանք դեռևս բավարար պայմաններ չեն: Այդ իսկ պատճառով արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում կիրառվում է ապրանքների որոշակի դասակարգում, ըստ որի որոշ ապրանքներ, որոնք հատում են սահմանը, ներառվում են արտահանման և ներմուծման ցուցանիշներում, իսկ մյուսները՝ դուրս են մնում:

Այդ դասակարգումն ըստ վիճակագրական ցուցանիշներում ընդգրկվածության կատեգորիաների հետևյալն են.

1. ապրանքներ, որոնք ենթակա են ներառվելու ապրանքների միջազգային առևտրի (ԱՄԱ) մանրամասնեցված վիճակագրությունում,

2. ապրանքներ, որոնք ենթակա չեն ներառվելու ԱՄԱ մանրամասնեցված վիճակագրությունում,

3. ապրանքներ, որոնք ենթակա չեն ներառվելու ԱՄԱ մանրամասնեցված վիճակագրությունում, սակայն ենթակա են առանձին հաշվառման, որպեսզի, ԱՀՀ և ՎՀ կազմման աշխատանքներն իրականացնելիս հնարավոր լինի կատարել ապրանքների միջազգային առևտրի տվյալների ճշգրտումներ:

Ապրանքներ, որոնք ենթակա են ներառվելու ԱՄԱ մանրամասնեցված վիճակագրությունում

Այս կատեգորիայի խմբավորման ժամանակ արտահանման և ներմուծման ծավալներում ներառվում են.

➤ Ոչ դրամականացված ոսկին, որն իրենից ներկայացնում է ոսկե փոշին և ոսկին որոշակիորեն մշակված կամ չմշակված վիճակում, ոսկյա դրամները և ծուլակտորները, որոնք նախատեսված են արդյունաբերական կամ այլ նպատակների համար, բացի որպես վճարման միջոց,

➤ Թղթադրամները, արժեթղթերը և դրամները, որոնք չեն գտնվում շրջանառության մեջ և պետք է ներառվեն արտահանվող և ներմուծվող ապրանքների մեջ միայն տպագրական կամ պատրաստման ինքնարժեքի մասով,

➤ Ապրանքները՝ իրացված բարտերային համաձայնագրերով,

➤ Ապրանքները, որոնք իրացվել են պետական հաշիվներով. սրանք ներառում են քաղաքացիական և զինվորական նշանակության ապրանքները, որոնք հատել են սահմանը, արտաքին կամ զինվորական օգնության նպատակներով,

➤ Սննդային և այլ մարդասիրական օգնությամբ տրամադրված կամ ստացված ապրանքները,

➤ Ձինվորական նշանակության ապրանքները,

➤ Ապրանքները ձեռք բերված բոլոր տեսակի ոչ ռեզիդենտ ժամանողների կողմից (ներառյալ ոչ ռեզիդենտ աշխատողները) մեծ խմբաքանակներով ձեռք բերվածը, որոնք գերազանցում են ազգային օրենսդրությամբ սահմանված վիճակագրական շեմը,

➤ Ապրանքները, որոնք օգտագործվում են որպես տեղեկատվության կրողներով ծրագրային ապահովման միջոցներ, մասնավորապես, մագնիսական կրիչները, լազերային սկավառակները ձայնագրված համակարգչային ծրագրերով, սակայն ծրագրերը կամ տեղեկատվական բազաների արժեքը չի ներառվելու արտահանման և ներմուծման ծավալներում,

➤ Ապրանքներ վերամշակման համար, որոնք ուղղարկվել են արտերկրներ վերամշակման համար հետագա վերադարձման պայմանով, ընդ որում տվյալ դեպքում արտահանվող ներմուծվող ապրանքները ներառվելու են առևտրի ծավալներում համախառն հիմքով,

➤ Ապրանքները, որոնք հատում են սահմանը, երբ գործառնությունը իրականացվում է մայր և դուստր կազմակերպությունների միջև,

➤ Վերադարձվող ապրանքները: Եթե արտահանվող ապրանքը վերադարձվում է, ապա այն պետք է ներառվի ներմուծման ծավալում վերադարձման պահին և նույն ձևով ներմուծված և հետ վերադարձված ապրանքի համար,

➤ Էլեկտրաէներգիան, բնական գազը և ջուրը, որոնք որպես ապրանքներ շատ դեպքերում մաքսային մարմինների կողմից չեն գրանցվում, սակայն դրանք անպայման պետք է ներառվեն միջազգային առևտրի ծավալներում,

➤ Ֆինանսական լիզինգի (վարձակալություն) պայմանով առաքված ապրանքները: Գոյություն ունի երկու վարձակալման եղանակ՝ ֆինանսական և օպերացիոն՝ գործառնական: Ապրանքները համարվում են ֆինանսական վարձակալությամբ տրամադրված, եթե վարձակալողին է անցնում այդ ապրանքի նկատմամբ ռիսկի, պարտավորությունների իրավունքը,

➤ Միգրանտների գույքը, երբ միգրանտներն իրենց հետ տանում են իրենց գույքը, մասնավորապես երկարաժամկետ օգտագործման առարկաները,

➤ Նավերը, թռչող ապարատները և այլ մոբիլ սարքավորումները՝ չնայած որոշ դեպքերում այդ ապրանքները չեն գրանցվում մաքսային մարմինների կողմից,

➤ Ապրանքները՝ առաքված փոստով կամ սուրհանդակային ծառայությամբ: Նմանատիպ ապրանքների հաշվառումը հնարավոր է լինի շատ աշխատատար, սակայն որոշ ապրանքներ, որոնք ունեն փոքր ծավալ բայց մեծ արժեք անհրաժեշտ է հաշվառել արտաքին առևտրի ծավալներում, մասնավորապես ոսկեղեն, ալմաստ, ադամանդ: Իսկ մնացած ապրանքները, որոնք գերազանցում են ազգային օրենսդրությամբ սահմանված վիճակագրական շեմը, պետք է ներառվեն առևտրի ծավալներում,

➤ Արտաքին առևտրի ծավալներում պետք է ներառվեն նաև թափոնները և ջարդոնը, դատարկ տարաները, որոնք ունեն ապրանքային արժեք:

Ապրանքներ, որոնք ենթակա չեն ներառվելու ԱՄԱ մանրամասնեցված վիճակագրությունում

Այս կատեգորիայի խմբավորման ժամանակ արտահանման և ներմուծման ծավալներում չեն ներառվում.

➤ Դրամականացված ոսկին որպես վճարման միջոց, փոխանակում են ազգային կամ միջազգային ֆինանսական մարմինները, քանի որ այն դիտարկվում է որպես ֆինանսական ակտիվ, այլ ոչ թե ապրանք,

➤ Թղթադրամները, արժեթղթերը և մետաղադրամները, որոնք գտնվում են շրջանառության մեջ և իրենցից ներկայացնում են ֆինանսական պարտավորություններ կամ ակտիվներ,

➤ ժամանակավորապես արտահանվող և ներմուծվող ապրանքները, մասնավորապես, երբ այդ գործառնությունները իրականացնելիս՝ արտահանողը կամ ներմուծողը հայտարարագրում է, որ այն որոշակի ժամանակահատվածից հետո պետք է հետ վերադարձվի, ընդ որում անփոփոխ վիճակում: Նմանատիպ գործառնությունների շարքին կարելի է դասել ցուցահանդեսային և տոնավաճառային ապրանքները, նկարչական, թանգարանային նմուշները, կրկեսային և սպորտային միջոցառումների համար նախատեսված կենդանիները, տրանսպորտային միջոցները, որոնք իրականացնում են փոխադրումներ և այլն,

➤ Տարանցիկ ապրանքները,

➤ Ապրանքները, որոնք ուղարկվել են տարածքային անկլավներ կամ ստացվել են այնտեղից,

➤ Առանց երկրի սահմանը հատելու, որպես սեփականություն, երկրի ռեզիդենտների կողմից ոչ ռեզիդենտներին փոխանցած ոչ ֆինանսական ակտիվները: Դրանք են հողը, կառույցները, սարքավորումները, շենքերը և այլն, որոնք համարվում են ֆինանսական գործառնություններ,

➤ Ապրանքները, որոնք համարվում են ծառայությունների մաս և չեն ներառվելու ապրանքների արտաքին առևտրի ծավալներում: Դրանց շարքին են դասվում,

❖ այն բոլոր ապրանքները, որոնք ձեռք են բերվել ժամանողների կողմից անձնական օգտագործման համար ու իրենց քանակով և արժեքով չեն գերազանցում ազգային օրենսդրությամբ սահմանված նորմաները,

❖ թերթերը և այլ հրապարակումները, որոնք ուղարկվում են անմիջական բաժանորդագրությամբ,

❖ ապրանքները, որոնք ձեռք են բերվել դեսպանատների կամ զինվորական ստորաբաժանումների կողմից, երկրի տնտեսական տարածքում, սեփական կարիքների համար: Նման ապրանքները ներառվում են պետական ծառայությունների ծավալում:

➤ Գործառնական և ֆինանսական վարձակալությամբ (լիզինգով) տրված ապրանքները,

➤ Երկրի տնտեսական տարածքում ապրանքները գնված ոչ ռեզիդենտի կողմից և մեկ տարվա ընթացքում վաճառված նույն տարածքում, այս դեպքում ապրանքի սկզբնական և վերջնական արժեքի տարբերությունը համարվում է առևտրային ծառայություն և պետք է ներառվի ԱՀՀ և ՎՀ:

Ապրանքներ, որոնք ենթակա չեն ներառվելու ԱՄԱ մանրամասնեցված վիճակագրությունում, սակայն պետք է հաշվառել առանձին՝ նպատակ ունենալով ճշգրտել մանրամասնեցված տվյալները հետագայում ԱՀՀ և ՎՀ օգտագործելու համար

ԱՀՀ և ՎՀ մեթոդաբանությամբ անհրաժեշտ է իրականացնել որոշակի ապրանքների առանձին հաշվառում, որպեսզի դրանք ներառվեն ապրանքների միջազգային առևտրի ծավալներում: Այդ տվյալները անհրաժեշտ են ԱՀՀ և ՎՀ կառուցողներին՝ իրականացնելու համապատասխան ճշգրտումներ: Նմանատիպ ապրանքների շարքին դասվում են.

➤ սարքավորումները, որոնց գծով սեփականատիրոջ փոփոխությունը կատարվում է երկրի սահմաններից դուրս: Դա առընչվում է այն սարքավորումներին, որոնք սկզբից առաքվել են դրանց ժամանակավոր օգտագործման համար, մասնավորապես՝ շինարարական, հորատման, տարերային աղետների վերացման և այլ նպատակներով, սակայն հետագայում դրանք փոխել են սեփականատիրոջը՝ նվիրատվության կամ ոչ ռեզիդենտներին ուղղակի վաճառքի եղանակով.

➤ միջազգային ջրերում որսված ձկնեղենը, արդյունահանված հանքային նյութերը, փրկված բեռները, որոնք երկրին պատկանող նավից անմիջապես վաճառվել են այլ երկրներին պատկանող նավերին,

➤ երկրին պատկանող տրանսպորտային միջոցների կողմից այլ երկրների տրանսպորտային կայաններում ձեռք բերված վառելիքը և սննդամթերքը,

➤ ապրանքներ վերանորոգման համար, որոնց շարքին դասվում են այն ապրանքները, որոնք ժամանակավորապես հատել են սահմանը արտասահմանում վերանորոգման նպատակով՝ բացի համակարգչային սարքավորումների և նավահանգիստներում և օդանավակայաններում իրականացված տրանսպորտային միջոցների վերանորոգումից,

➤ անլեգալ ճանապարհով ներկրված կամ արտահանված ապրանքները,

➤ ապրանքի սեփականության իրավունքի փոփոխությունից հետո կորցված կամ ոչնչացված ապրանքները:

Առևտրի համակարգերը

Առևտրի համակարգերի մասին ընդհանուր պատկերացում կազմելու համար նախ և առաջ պետք է ժանոթանալ վիճակագրական տարածք հասկացության հետ: Ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրության խնդիրն է հաշվառել ապրանքները, որոնք ներկրվում կամ արտահանվում են երկրի տնտեսական տարածքից: Պրակտիկայում ապրանքները արտահանվում կամ ներմուծվում են կիրառվող վիճակագրական տարածքից, այսինքն այն տարածքից, որում իրականացվում է տվյալների հաշվառումը: Երկրի վիճակագրական տարածքը կարող է համընկնել նրա տնտեսական տարածքի հետ կամ նրա տնտեսական տարածքի մի մասի հետ: Դրանից ելնելով էլ կարելի է եզրահանգել, որ եթե երկրի տնտեսական տարածքը չի համընկնում նրա վիճակագրական տարածքի հետ, ապա ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրությունը չի կարող ապահովել ներմուծվող և արտահանվող ապրանքային հոսքերի հաշվառման լիարժեք ընդգրկվածություն:

Այս նկատառումներից ելնելով՝ ԱՄՆ բնագավառում օգտագործվում է առևտրի համակարգերի սխեման, մասնավորապես ***ընդհանուր և հատուկ*** համակարգերը:

Առևտրի ընդհանուր համակարգը կիրառվում է այն դեպքում, երբ երկրի վիճակագրական տարածքը համընկնում է նրա տնտեսական տարածքի հետ: Հետևաբար ընդհանուր համակարգի ժամանակ ներմուծման ծավալում ընդգրկվում են այն բոլոր ապ-

րանքները, որոնք ներկրվել են վիճակագրական հաշվառման ենթակա տնտեսական տարածք, իսկ արտահանումը՝ բոլոր ապրանքները արտահանված երկրի վիճակագրական հաշվառման ենթակա տնտեսական տարածքից:

Հարկ է նշել, որ առևտրի ընդհանուր համակարգի դեպքում ներմուծում ցուցանիշը կազմված է 6 տարբեր հոսքերից, որոնցից երկուսը կոչվում են վերաներմուծում:

Ընդհանուր ներմուծումը ներառում է,

➤ արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը երկրի ազատ շրջանառության գոտի, որը կարող է լինել այլ երկրների ներքին վերամշակման կամ արդյունաբերական գոտիներից, կամ մաքսային տարանցիկից,

➤ արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը երկրի մաքսային պահեստ այլ երկրների ազատ առևտրի գոտիներից կամ մաքսային տարանցիկից,

➤ արտաքին վերամշակումից հետո արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը ազատ առևտրի գոտի,

➤ արտաքին վերամշակումից հետո արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը ազատ մաքսային պահեստ,

➤ հայրենական ապրանքների վերաներմուծումը ազատ շրջանառության գոտի ամփոփոխ վիճակում,

➤ հայրենական ապրանքների վերաներմուծումը ազատ մաքսային պահեստ ամփոփոխ վիճակում,

Ներմուծման ժամանակ ապրանքները, ըստ գործընկեր երկրների բնորոշման, բաժանվում են երեք խմբի՝ ապրանքի ծագման երկիր, ապրանքն առաքող երկիր և պայմանագիր կնքող երկիր:

Առևտրի ընդհանուր համակարգի ժամանակ ապրանքները արտահանվում են,

➤ ազատ շրջանառության կամ ազատ արդյունաբերական գոտիներից,

➤ մաքսային պահեստներից կամ ազատ առևտրի գոտիներից, ընդ որում դրանք կարող են լինել ինչպես հայրենական ար-

տադրության ապրանքներ, այնպես էլ արտասահմանյան ապրանքներ՝ ենթարկված վերամշակման կամ անփոփոխ վիճակում:

Հարկ է նշել, որ արտահանումն ի տարբերություն ներմուծման ունի միայն մեկ նշանակման վայր՝ արտաքին աշխարհ, կամ վերջնական հայտնի նշանակման երկիր:

Առևտրի հատուկ համակարգը կիրառվում է այն ժամանակ, երբ վիճակագրական տարածքը կազմում է երկրի տնտեսական տարածքի որոշակի մասը: Հարկ է նշել, որ առևտրի հատուկ համակարգը կիրառվում է երկու հասկացությամբ՝ նեղ և լայն իմաստներով: Առևտրի հատուկ համակարգը նեղ բնորոշմամբ կիրառվում է այն ժամանակ, երբ վիճակագրական տարածքը ընդգրկում է միայն երկրի ապրանքների ազատ շրջանառության գոտին, այսինքն այն տարածքը, որում ապրանքները կարող են տեղաշարժվել առանց մաքսային սահմանափակումների:

Այս դեպքում ներմուծման ցուցանիշը ներառում է երկրի վիճակագրական հաշվառման ենթակա ազատ շրջանառության գոտի ներկրված բոլոր ապրանքները, իսկ արտահանումը՝ երկրի վիճակագրական հաշվառման ենթական ազատ շրջանառության գոտուց դուրս բերված բոլոր ապրանքները: Սակայն առևտրի հատուկ համակարգի նեղ հասկացության կիրառման ժամանակ ներքին վերամշակման համար ներմուծված ապրանքները և ապրանքները, որոնք ներկրվում կամ դուրս են բերվում ազատ արդյունաբերական գոտիներ՝ չեն հաշվառվելու, քանի որ դրանք չեն անցնում մաքսային մաքրումների ներքին վերամշակման ռեժիմը (նման եղանակով նաև արտահանված ապրանքները): Այն ապրանքները, որոնք հատում են սահմանը վերամշակման նպատակով, որպեսզի ընդգրկվեն արտաքին առևտրի ցուցանիշներում, կիրառվում է առևտրի հատուկ համակարգի լայն հասկացությունը: Հարկ է մշել, որ միջազգային մեթոդաբանությունը առաջարկում է կիրառել ինչպես կատուկ այնպես էլ ընդհանուր համակարգերը, սակայն նախապատվությունը տալիս է ընդհանուր համակարգին:

Ապրանքային դասակարգիչները

Ապրանքների միջազգային առևտրի հոսքերի կառուցվածքն ուսումնասիրվում է օգտագործելով միջազգային պրակտիկայում ընդունված ապրանքային դասակարգիչները, որոնք ունեն մանրամասնեցման տարբեր մակարդակներ և կառուցված են տարբեր դասակարգչային չափորոշիչներով: Որոշակի ապրանքային դասակարգման կիրառման հիմնական իմաստը կայանում է նրանում, որ հնարավոր լինի ապրանքներն առանձնացնել ըստ իրենց պահանջների բավարարման նշանակության, ներառյալ մաքսային, վիճակագրական և վերլուծական:

Մաքսային և վիճակագրական պահանջների բավարարման նպատակով կիրառվում է համեմատաբար մանրամասնեցված դասակարգման մի համակարգ՝ Ապրանքների Ծածկագրման և Նկարագրման Ներդաշնակեցված Համակարգը կամ ՆՀ-96(HS-96), ՆՀ-2002 (HS-2002) որը մշակվել է Համաշխարհային Մաքսային Կազմակերպության կողմից, և այն հիմք է հանդիսացել Եվրոմիության երկրների կողմից կիրառվող Կոմբինացված անվանացանկի մշակմանը:

Սակայն վերլուծական նպատակների համար ապրանքների նման դասակարգումը չի համարվում ամենահաջողվածը: Տնտեսական վերլուծությունների տեսանկյունից ապրանքների առավել նպատակահարմար դասակարգման համակարգ է համարվում Միջազգային ստանդարտ առևտրային դասակարգման երրորդ վերանայված տարբերակը, որում ապրանքները դասակարգվում են կախված ապրանքների արտադրության մակարդակից: Ապրանքների լայն տնտեսական դասման դասակարգիչով ապրանքները խմբավորվում են խոշոր տնտեսական դասերի, ըստ նրանց վերջնական նշանակության: Վիճակագրության բնագավառում տարբեր նպատակների համար օգտագործվում են նաև այլ դասակարգիչներ:

Վիճակագրական և տնտեսական վերլուծությունների համար արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում կիրառվում են նաև **Բոլոր տեսակի տնտեսական գործունեությունների**

Միջազգային ստանդարտ ծյուղային դասակարգումը և Հիմնական ապրանքների դասակարգումը:

Բացի վերը նշված դասակարգիչներից՝ արտաքին առևտրի վիճակագրությունում կիրառվում է ևս մեկ դասակարգիչ, որն առնչվում է երկրների դասակարգմանը, որում բերված են յուրաքանչյուր երկրի անվանումը, թվային տառային և տարադրամի ծածկագրերը:

Ապրանքների առաքման պայմանները

Առաքման պայմանները իրենցից ներկայացնում են ապրանքների առք ու վաճառքի ժամանակ վաճառողի և գնորդի պայմանագրային պարտավորությունները: Առաքման պայմանները ստանդարտացվել են Միջազգային առևտրի պալատի կողմից և հրապարակվել են 1980թ., իսկ վերանայված տարբերակը՝ 1990 թվականին **ԻՆԿՈՅԵՐՄՍ** անվանումով: Առաքման պայմանների հիմնական տեսակները հանդիսանում են՝.

➤ **Գործարանից (EXW-Ex works)**, ըստ որի վաճառողի պարտավորությունները ավարտվում են այն պահին, երբ ապրանքները տրամադրվում են գնորդին վաճառողի մոտ՝ այսինքն գործարանում, պահեստում և այլն, և վաճառողը ոչ մի պատասխանատվություն չի կրում բեռնման, տեղափոխման, մաքսագերծման համար, ընդ որում բոլոր ծախսերը և ռիսկը ընկնում է գնորդի վրա.,

➤ **Ֆրանկո(ազատ)-տեղափոխող (FCA - Free Carrier):** Այս պայմանի դեպքում վաճառողի պարտականությունների շրջանակում ներառվում են արտահանման բոլոր մաքսային մաքրումները, նշանակված վայրում կամ կետում հանձնված են, տեղափոխողը՝ որոշված գնորդի կողմից: Այս պայմանի դեպքում հնարավոր է, որ օգտագործվի ցանկացած փոխադրման եղանակ, ներառյալ տեղափոխման կոմբինացված եղանակը.

➤ **Ֆրանկո(ազատ)- նավի կառամատույցին հարակից (FAS-Free Alongside Ship):** Այս պայմանը նշանակում է, որ վաճառողի պարտավորությունները ապրանքների առաքման գծով ավարտվում են նավի կառամատույցի կամ նավահանգստի պահպանման շինություններ ապրանքները հասցնելով, որից հետո

ապրանքի ռիսկայնության և տեղափոխման հետ կապված ամբողջ պատասխանատվությունը ընկնում է գնորդի վրա,

➤ **Ֆրանկո-բորտ(ազատ նավի վրա FOB- Free on Board):** Առաքման այս պայմանը նշանակում է, որ վաճառողի պարտավորությունները համարվում են ավարտված, երբ ապրանքը նշանակված առաքման նավահանգստում գտնվում է նավի վրա, և այդ պահից հետո բոլոր լրացուցիչ ծախսերը, կապված տեղափոխման, կորստի և ռիսկայնության հետ ընկնում է գնորդի վրա: Այս պայմանը կարող է կիրառվել միայն ծովային և ներքին ջրային տեղափոխման ընթացքում,

➤ **Արժեքը և փոխադրումը (CFR-Cost and Freight):** Գնորդը պետք է վճարի ապրանքի և փոխադրման այն արժեքը, որն անհրաժեշտ է ապրանքը նշանակված նավահանգիստ հասցնելու համար, սակայն ապրանքի փչացման կամ կորստի ռիսկերը, ինչպես նաև բոլոր լրացուցիչ ծախսերը, կապված դեպքերի հետ, որոնք կատարվում են ապրանքը նավի կառամատույց տեղափոխելուց հետո, ընկնում է գնորդի վրա: Այս պայմանի ժամանակ անհրաժեշտ է, որ վաճառողը իրականացնի արտահանման համար նախատեսված ապրանքի բոլոր մաքսային մաքրումները,

➤ **Արժեքը, ապահովագրությունը և տեղափոխումը (CIF-Cost, insurance and Freight):** Վաճառողը կրում է այն պարտավորությունները, ինչ որ CFR պայմանի ժամանակ, սակայն ավելանում է նաև այն, որ նա պետք է գնորդի համար վճարի ծովով տեղափոխման ժամանակ կորստի և փչացման ռիսկերի ապահովագրությունը: Այս պայմանի ժամանակ անհրաժեշտ է, որ վաճառողը իրականացնի արտահանման համար նախատեսված ապրանքի բոլոր մաքրումները,

➤ **Տեղափոխումը վճարված է (CIT-Carriage paid to):** Վաճառողը վճարում է պայմանագրով նախատեսված վայր ապրանքների տեղափոխման համար: Ապրանքի փչացման կամ կորստի ռիսկերը, ինչպես նաև բոլոր լրացուցիչ ծախսերը, կապված դեպքերի հետ: Տեղափոխվում է վաճառողից գնորդին այն պահից, երբ ապրանքները հասցվել են փոխադրողին: Այս պայմա-

նի դեպքում անհրաժեշտ է, որ վաճառողը իրականացնի արտահանման նախատեսված ապրանքի բոլոր մաքրումները,

➤ **Տեղափոխումը և ապահովագրությունը վճարված է (CIP-Carriage and insurance paid to):** Վաճառողը կրում է այն պարտավորությունները, ինչ որ CIP պայմանի դեպքում և միաժամանակ պարտավոր է ապահովագրել բեռը, կապված տեղափոխման ժամանակ կորստի և փչացման հետ: CIP պայմանի ժամանակ նույնպես պահանջվում է ապրանքների բոլոր մաքսային մաքրումների իրականացում,

➤ **Հասցված է մինչև սահման (DAF-Delivered at Frontier):** Վաճառողի պարտավորությունները համարվում են ավարտված, երբ ապրանքներն արտահանման համար մաքրված են և հասցված են պայմանով նախատեսված վայրը կամ կետը սահմանի վրա, որը կարող է լինել և արտահանող երկրի և ներմուծող երկրի սահմանը և շատ կարևոր է, որ պայմանագրում հստակ նշվի տեղը,

➤ **Հասցված է նավից (DES-Delivered Ex Ship)**

➤ **Հասցված է նավամատույցից և տուրքը վճարված է (DEQ- Delivered Ex Quay, duty paid)**

➤ **Հասցված է, սակայն տուրքը չի վճարված (DDU-Delivered duty unpaid)**

➤ **Հասցված է և տուրքը վճարված է (DDP- Delivered duty paid):**

Չնայած մաքսային վիճակագրության բնագավառում կիրառվում են մի շարք առևտրի համակարգեր, սակայն ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրության վարման ժամանակ, միջազգային մեթոդաբանությամբ առաջարկվում է կիրառել գլխավորապես երկու առևտրային պայմանները՝ արտահանման ժամանակ ՖՕԲ գնահատումը, իսկ ներմուծման ժամանակ ՍԻՖ գնահատումը: Այն գլխավորապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ առավելագույն չափով պարզեցվում է տրանսպորտային և ապահովագրական ծառայությունների գծով հաշվարկների կիրառումը, որոնք հիմնականում անհրաժեշտ են երկրի ԱՀՀ և ՎՀ կազմողների համար:

Խնդիր: ADC ընկերությունը, համաձայն գերմանական RRR ընկերության հետ կնքված պայմանագրի, 2003թ. մարտ ամսին Հայաստանից Գերմանիա է առաքում 5000 լիտր կոնյակ, որի գործարանային արժեքը կազմում է 50000 եվրո: Ըստ պայմանագրի՝ ապրանքը պետք է հասցվի մինչև Զվարթնոց օդանավակայան և հանձնվի փոխադրողին, որի համար ADC ընկերությունը ևս կատարում է լրացուցիչ 500 եվրոյի ծախսեր, իսկ այն Գերմանիա հասցնելու համար փոխադրողին վճարվում է ևս 1500 եվրո: Ըստ նույն պայմանագրի Գերմանական ընկերությունը RRR ընկերությանը 2003թ. ապրիլ ամսին առաքում է սարքավորումներ, որոնց գործարանային արժեքը կազմում է 60000 եվրո: Համաձայն պայմանագրի՝ սարքավորումները հասցվում են մինչև Զվարթնոց օդանավակայան, որի համար կատարվում է ևս 1000 եվրո փոխադրման և 200 եվրո ապահովագրական ծախսեր մինչև ՀՀ սահման հասցնելու համար և 500 եվրո ընկերության պահեստից մինչև Գերմանական կողմի օդանավակայան հասցնելու համար:

Որոշել՝

1. Հայաստանից արտահանված և Հայաստան ներմուծված ապրանքների ՖՕԲ և ՍԻՖ գները:

2. Գերմանիայից արտահանված և Գերմանիա ներմուծված ապրանքների ՖՕԲ և ՍԻՖ գները:

Լուծում:

1. ՀՀ արտահանված կոնյակի ՖՕԲ գինը հավասար է $50000+500$ եվրո= 50500 եվրո, իսկ ՀՀ ներմուծված սարքավորման ՍԻՖ գինը հավասար է $60000+1000+200=$ 61200 եվրո:

2. Գերմանիա ներմուծված կոնյակի ՍԻՖ գինը հավասար է $50500+1500=$ 52000 եվրո, իսկ Գերմանիայից արտահանված սարքավորման ՖՕԲ գինը հավասար է $60000+500=$ 60500 եվրո:

Ապրանքների արժեքի որոշումը

1. Արտահանվող և ներմուծվող ապրանքների վիճակագրական արժեքը:

Ապրանքի վիճակագրական արժեքը համարվում է այն արժեքը, որը ապրանքների միջազգային առևտրի կազմողները վերագրում են ապրանքին, համաձայն երկրի կողմից հաստատված վիճակագրական հաշվառման կանոնակարգի: Գործնականում կիրառվում է ապրանքի մաքսային և վիճակագրական արժեքներ հասկացությունները: Նախկինում շատ երկրներ, վիճակագրական նպատակների համար, չեն ունեցել ապրանքների արժեքի որոշման կոնկրետ համակարգ և շատ հաճախ մաքսավորը կիրառում էր ապրանքի արժեքի որոշման կամայական եղանակ, ելնելով զուտ մաքսային նպատակներից: Ընդ որում ազգային պրակտիկայում հաճախ կիրառվում են մաքսային արժեքի որոշման տարբեր մեթոդներ:

Ապրանքների արտաքին առևտրի մեթոդաբանության բնագավառում կարևոր քայլ էր 1947 թվականին ԳԱՏՏ–ի գլխավոր համաձայնագրի VII հոդվածով նախատեսված դրույթները, որով պայմանավորվող կողմերը ընդունեցին որոշում, ըստ որի ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում էր դրանց փաստացի գնի հիման վրա: Մասնակիցները համաձայնության եկան այս հարցի շուրջ և ընդունեցին, որ նման մեթոդը ընդունելի է բոլոր ապրանքների համար, որոնք արտահանման և ներմուծման ժամանակ հարկվում են տուրքերով կամ այլ գանձումներով:

1953 թվականին մաքսային մեթոդաբանության էլ ավելի ստանդարտացման նպատակով մշակվեց մաքսային արժեքի որոշման Բրյուսելյան բնորոշումը, որը կատարելագործվել է 1981 թվականին և հայտնի է որպես “ապրանքների արժեքի որոշման համաձայնագիր”: Վերջապես 1994 թվականին ընդունվել է “Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) ապրանքների արժեքի որոշման համաձայնագիրը” որն ուժի մեջ է մտել 1995 թվականի հունվարի մեկից:

Հարկ է նշել, որ ՄԱԿ-ը առաջարկում է բոլոր երկրներին, որպեսզի նրանք ապրանքի արժեքի որոշման համար որպես հիմք

ընդունեն ԱՀԿ համաձայնագիրը: Ապրանքի արժեքի որոշման այս մեթոդը առընչվում է բոլոր ապրանքային հոսքերին: Ընդ որում, այդ համաձայնագիրը երկրներին թույլ է տալիս ապրանքի մաքսային արժեքի մեջ ամբողջությամբ կամ մասնակի ներառել կամ դուրս թողնել հետևյալ տարրերը.

1. ներմուծվող ապրանքների բեռնափոխադրման ծախսերը մինչև նավահանգիստ կամ ներմուծման կետ,
2. ներմուծվող ապրանքների բեռնափոխադրման հետ կապված՝ բեռնման, բեռնաթափման, բեռների մշակման ծախսերը մինչև նավահանգիստ կամ ներմուծման կետ,
3. ապահովագրական վճարները:

Այստեղից հետևում է, որ սկզբունքորեն, այդ համաձայնագրին համապատասխան, երկրներն իրենց ընտրությամբ, կարող են որոշել ապրանքի արժեքը ըստ գնահատման տեսակի՝ ՖՕԲ կամ ՄԻՖ: Ապրանքի արժեքը ըստ ՖՕԲ գնահատման իր մեջ ներառում է ապրանքի արժեքը և այն ծառայությունների արժեքը, որանք անհրաժեշտ են ապրանքը արտահանող երկրի սահման հասցնելու համար, մասնավորապես, բեռնման, բեռնաթափման, փաթեթավորման, տրանսպորտային և այլ ծառայությունների արժեքը: Ապրանքի արժեքը ըստ ՄԻՖ գնահատման իր մեջ ներառում է ապրանքի արժեքը, ներառյալ այն ծառայությունների արժեքը որոնք անհրաժեշտ են ապրանքը արտահանող երկրի սահման հասցնելու համար և այն ծառայությունների արժեքը, որոնք անհրաժեշտ են ապրանքը արտահանող երկրի սահմանից մինչև ներմուծող երկրի սահմանը հասցնելու համար:

Հաշվի առնելով ապրանքների առևտրի բնագավառում գոյություն ունեցող միջազգային փորձը և վիճակագրական տվյալների համադրելիության ապահովման նպատակով, ՄԱԿ կողմից երկրներին առաջարկվում է ներմուծվող ապրանքների վիճակագրական արժեքի որոշման համար կիրառել ՄԻՖ գնահատումը, իսկ արտահանվող ապրանքների համար՝ ՖՕԲ գնահատումը:

Զնայած ըստ մաքսային մարմինների կողմից կանոնակարգված ընդհանուր պահանջի՝ առևտրային ներկայացուցիչները

մաքսային փաստաթղթերթում պետք է արտացոլեն ապրանքի արժեքը կամ ՍԻՖ, կամ ՖՕԲ գնահատմամբ, լինում են դեպքեր, երբ ապրանքի արժեքի որոշման նպատակով, արտաքին առևտրի վիճակագրության կազմողների համար անհրաժեշտություն է առաջանում ստուգել ապահովագրական, բեռնափոխադրման և այլ գործառնություններին առնչվող փաստաթղթեր: Նման փաստաթղթերի շարքին դասվում են ապրանքի առք ու վաճառքի պայմանագիրը, որտեղ, սովորաբար, նշված են լինում նաև ապրանքի առաքման պայմանները: Ապրանքների միջազգային առևտրի փորձը ցույց է տալիս, որ առաքման պայմանները լինում են շատ տարատեսակ, և առևտրի վիճակագրություն վարողների համար անհրաժեշտ է մանրամասն ուսումնասիրել առկա տվյալների աղբյուրները, մասնավորապես նաև ԻՆՎՈԹԵՐՄՍ-ը: Բացի այդ, նրանք պետք է սերտ համագործակցություն իրականացնեն այն մարմինների հետ, որոնք իրականացնում են սկզբնական տվյալների հավաքագրումը: Ապրանքի վիճակագրական արժեքի որոշման հիմքը պետք է հանդիսանա ապրանքի մաքսային արժեքը, որը սահմանված է ԱԶԿ-ի «Ապրանքի արժեքի որոշման» Հանաձայնագրին համապատասխան: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ առևտրի վիճակագրության վարողները, պետք է նկատի ունենան, որ ապրանքի արժեքը որոշված մաքսային մարմինների կողմից, կարող է չբավարարել վիճակագրության պահանջներին:

Ներմուծված ապրանքի արժեքի գնահատումը ՍԻՖ և արտահանված ապրանքի արժեքի գնահատումը ՖՕԲ գներով հնարավորություն են տալիս բավարարել մի շարք վերլուծական պահանջներ: Սակայն որոշ նպատակների համար անհրաժեշտ է ներմուծման արժեքը հաշվարկել նաև ՖՕԲ գնով: Օրինակ, ներմուծվող ապրանքների ՍԻՖ արժեքը անհրաժեշտ է ապրանքի գինը համեմատել ներքին շուկայում իրացվող այլ ապրանքների գների հետ: Միաժամանակ այն անհրաժեշտ է ազգային հաշիվների կառուցման նպատակով: Ինչպես ներմուծվող, այնպես էլ արտահանվող ապրանքների ՖՕԲ գինը անհրաժեշտ է վճարային հաշվեկշռի տվյալների հաշվարկման համար, մասնավորապես ՍԻՖ գնից տարանջատելով բեռնափոխադրումը և ապահովագրական վճար-

ները, որոնք արտացոլվում են վճարային հաշվեկշռի ծառայությունների հոդվածում:

Ապրանքների միջազգային առևտրում առկա են այնպիսի գործառնություններ, որոնք առաջացնում են որոշակի դժվարություններ ապրանքների արժեքի որոշման հարցում: Դժվարությունների մի մասը կապված են անմիջականորեն կոնկրետ գործառնության բնույթից և ապրանքների յուրահատկությունից: Լինում են դեպքեր, երբ գործառնության երկու կողմերի միջև, ըստ առևտրային պայմանագրերի չեն պահանջվում ապրանքի արժեքի որոշում, կամ չեն ուղեկցվում արժույթի կամ վարկի շարժով, մասնավորապես երբ ապրանքները փոխանակվում են բարտեային եղանակով:

Այնուհանդերձ, ՄԱԿ վիճակագրական կոմիսարիատը առաջարկում է արտաքին առևտրի վիճակագրության վարողներին, որպեսզի որոշ ապրանքների արժեքի որոշման ժամանակ առաջնորդվեն հետևյալ դրույթներով.

1. շրջանառության մեջ չգտնվող թղթադրամների, արժեթղթերի և մետաղադրամների արժեքի որոշման համար պետք է հիմք ընդունել տպագրվող թղթի և մետաղի արժեքը, ներառյալ ծառայությունները, այլ ոչ դրանց անվանական արժեքը,

2. այն ապրանքները, որոնք հանդիսանում են տեղեկատվության կրողներ՝ մագնիսական սկավառակներ, պնակիտներ, լազերային սկավառակներ, և պարունակում են համակարգչային ծրագրեր կամ տվյալների բազաներ, դրանց արժեքը որոշվում է լրիվ արժեքով, բացի այն կրիչներից, որոնք կատարվել են հատուկ պատվերով,

3. վերամշակման համար նախատեսված ապրանքների արժեքը որոշվում է ապրանքի համախառն արժեքի սկզբունքով՝ հիմք ընդունելով այդպիսի ապրանքների արժեքը վերամշակումից հետո և առաջ:

4. վերանորոգման համար նախատեսված ապրանքների արժեքը որոշվում է՝ հիմք ընդունելով միայն վերանորոգման արժեքը ներառյալ պահեստամասերի արժեքը:

Ապրանքի արժեքի ճիշտ որոշումը ունի շատ կարևոր նշանակություն ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրության տվյալների արժանահավատության համար: Հետևաբար, այն մարմինները որոնք զբաղվում են վիճակագրական տվյալների կազմմամբ և այդ տվյալների հավաքագրմամբ պետք է միմիանց հետ սերտորեն համագործակցեն՝ նպատակ ունենալով բոլոր դեպքերում ճիշտ որոշել ապրանքի արժեքը՝ անկախ առկա կամ բացակա պայմանագրային գնի:

Ահա այս խնդիրների իրականացման համար շատ երկրների մաքսային մարմինները պրակտիկայում կիրառում են ապրանքի մաքսային արժեքի որոշման կանոնները:

Ինչպես արդեն ներկայացվել է, արտաքին առևտրի վիճակագրական տեղեկատվությունը ընդգրկում է արտահանման և ներմուծման, առևտրային հաշվեկշռի մնացորդի վերաբերյալ քանակական և արժեքային տվյալներ, հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմել այս կամ այն ապրանքի ծագման կամ նշանակման երկրի, ինչպես նաև առաքման պայմանների, գնի և այլնի մասին:

Արտահանման և ներմուծման ծավալների արժեքային գնահատականները համարվում են հիմնական տնտեսական ցուցանիշներ, որոնց հիման վրա վերահաշվարկվում են արտաքին առևտրի միջին գները, արտաքին առևտրի արդյունավետությունը, որոշվում է արտաքին առևտրի տեղը և դերը երկրի վճարային հաշվեկշռում:

Արտաքին առևտրում շրջանառվող ապրանքների հաշվառումն իրականացվում է ոչ միայն արժեքային, այլ նաև քանակական ցուցանիշներով, ինչը հնարավորություն է տալիս ստանալ տվյալներ յուրաքանչյուր մասնակի գործառնության կամ միջին վիճակագրական արժեքի վերաբերյալ:

Արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության ձևավորման համար կիրառվում են հետևյալ ցուցանիշները.

- հաշվետու ժամանակաշրջան,
- ապրանքային հոսքի ուղղությունը՝ արտահանում կամ ներմուծում,
- ներմուծման ժամանակ՝ ապրանքի ծագման երկիրը,

- արտահանման ժամանակ՝ ապրանքի վերջնական հայտնի նշանակման երկիրը,
- վիճակագրական արժեքը,
- ապրանքի անվանումը կամ ծածկագիրը,
- նետտո քաշը,
- լրացուցիչ չափի միավորի անվանումը և ծածկագիրը,
- լրացուցիչ չափի միավորին համապատասխան ապրանքի քանակությունը,
- գործարքի բնույթը,
- մաքսային ռեժիմի տեսակը,
- առաքողի (ստացողի) վերաբերյալ տվյալները,
- առևտրաշրջանառությունը մարզային կտրվածքով:

Բերված ցուցանիշները հնարավորություն են տալիս ապահովել ոչ միայն արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրությանն առնչվող պարբերական հրապարակումները, այլ նաև տարբեր բնույթի վերլուծական հետազոտություններ, մասնավորապես ռեզիդուալ վերլուծություններ:

11.2. ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՎՏՐՈՒՄ

Ինդեքսներ

Որոշակի ժամանակահատվածում արտահանման և ներմուծման ծավալների փոփոխության ավելի ընդգրկուն վերլուծության համար անհրաժեշտ է կիրառել ինդեքսային մեթոդները՝ ֆիզիկական ծավալի, որն արտացոլում է արտահանման և ներմուծման ծավալի փոփոխությունը անկախ ապրանքների արժեքի փոփոխության, միջին գների՝ որն արտացոլում է ապրանքների գների փոփոխության ազդեցությունը այդ ծավալների վրա:

Արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում ինդեքսներն օգտագործվում են ապրանքաշրջանառության, ֆիզիկական ծավալի, արտահանման և ներմուծման դինամիկայի, ապ-

րանքների գների շարժը և առևտրի պայմաններն ուսումնասիրելու համար: Ինդեքսային ցուցանիշները հնարավորություն են ընձեռում բացահայտել և չափել առանձին գործոնների միջև եղած կապը, ինչպես նաև հայտնաբերել այդ գործոնների դերը արտահանման և ներմուծման դինամիկայում:

Նման հաշվարկների համար ելքային մեծություններ են հանդիսանում ապրանքների գինը և քանակը: Ինդեքսների հաշվարկման համար կարևոր նշանակություն ունի ժամանակահատվածի ընտրությունը, որի համար հետազոտվում է տվյալ երևույթը: Գոյություն ունի ինդեքսների հաշվարկման երկու տարբերակ՝ բազիսային և շղթայական:

Արտաքին առևտրի բնագավառում կիրառվող հիմնական ինդեքսները համարվում են ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը, միջին գների ինդեքսը, արժեքի ինդեքսը և առևտրի պայմանների ինդեքսը:

Յուրաքանչյուր ինդեքս ունի իր բաղադրիչները՝ ինդեքսավորվող մեծությունները կամ համեմատվող մեծությունները և կշիռները:

Ֆիզիկական ծավալի ինդեքսի հաշվարկման համար ինդեքսավորվող մեծությունը համարվում է ապրանքների քանակը, իսկ ապրանքի գինը հանդես է գալիս որպես կշիռ: Գնի ինդեքսի հաշվարկման համար որպես ինդեքսավորվող մեծություն հանդես է գալիս ապրանքի գինը, իսկ քանակությունը՝ որպես կշիռ:

Արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում, ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ միջազգային պրակտիկայում, ինդեքսները հաշվարկվում են հետևյալ բանաձևերով:

Ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը հաշվարկվում է Լայսպեյրասի բանաձևով, որն ունի հետևյալ տեսքը՝

$$I_q = \frac{\sum p_0 q_1}{\sum p_0 q_0}$$

Որտեղ՝ P_0 և P_1 - ուսումնասիրվող ապրանքի գինն է հաշվետու և բազիսային ժամանակաշրջաններում, իսկ q_0 և q_1 - ուսումնասիրվող ապրանքի քանակն է հաշվետու և բազիսային ժամանակաշրջաններում:

Ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմել արտաքին առևտրի զարգացման իրական դինամիկայի մասին: Այն ստացվում է հաշվետու ժամանակահատվածի ապրանքների քանակը հաշվարկած բազիսային գներով, հարաբերելով բազիսային ժամանակաշրջանի ապրանքաշրջանառության ծավալին:

Հաջորդը միջին գների ինդեքսն է, որը հաշվարկվում է Պաշեի բանաձևով.

$$I_p = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

Այն ստացվում է հաշվետու ժամանակաշրջանի ապրանքների ծավալը հաշվետու ժամանակաշրջանի գներով հարաբերելով հաշվետու ժամանակաշրջանի ապրանքների ծավալը հաշվարկած բազիսային ժամանակաշրջանի գներով և արտացոլում է արտաքին առևտրում կատարված փոփոխություններն ի հաշիվ ապրանքների միջին գների փոփոխության:

Միջին գների փոփոխության ինդեքսը կարելի է հաշվարկել նաև Ֆիշերի բանաձևով, որը իրենից ներկայացնում է Լայսպեյրասի և Պաշեի բանաձևերով հաշվարկված ինդեքսների արտադրյալից քառակուսի արմատ հանելով և ունի հետևյալ տեսքը.

$$\text{Ֆիշերի ինդեքսը } I_f = \sqrt{I_p * I_q}$$

Արտաքին առևտրի բնագավառում կիրառվում է նաև արժեքի ինդեքսը, որը հաշվարկվում է հաշվետու ժամանակաշրջանի ապրանքների ծավալը՝ հաշվարկված հաշվետու ժամանակաշրջանի գներով, հարաբերելով բազիսային ժամանակաշրջանի ապրանքների ծավալին՝ հաշվարկված բազիսային ժամանակաշրջանի գներով: Այն ունի հետևյալ տեսքը.

$$\text{Արժեքի ինդեքսը } I_{pq} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_0}$$

Տնտեսագիտական վերլուծությունների ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է որոշել, թե երկիրը արտաքին առևտրի բնագավա-

ռում ինչպիսի արդյունքներ է ունեցել, անհրաժեշտ է լինում հաշվարկել առևտրի պայմանների ինդեքսը (Terms of trade), որը հաշվարկվում է արտահանման միջին գների ինդեքսը հարաբերելով ներմուծման միջին գների ինդեքսին՝

$$I_t = \frac{I_e}{I_i}$$

Եվ եթե ստացվող գործակիցը մեծ է մեկ միավորից, ապա համարվում է, որ երկիրը արտաքին առևտրի իրականացումից ստացել է շահույթ, հակառակ դեպքում՝ կրել է վնասներ:

Դինամիկ շարքեր

Արտաքին առևտրի վիճակագրության կողմից ուսումնասիրվող երևույթները գտնվում են անընդհատ փոփոխման և զարգացման մեջ: Ժամանակի ընթացքում՝ ամսե ամիս, տարեցտարի փոխվում են արտահանվող և ներմուծվող ապրանքների քանակությունը, դրանց գները, աշխարհագրական բաշխվածությունը և այլն: Ուստի այդ փոփոխության ուսումնասիրումն ըստ ժամանակի, այսինքն՝ դրանց զարգացման պրոցեսի, դրանց դինամիկայի ուսումնասիրումը վիճակագրության կարևորագույն խնդիրներից մեկն է, որն իրականացվում է դինամիկ շարքերի կառուցման եղանակով:

Դինամիկ շարք է կոչվում ժամանակի ընթացքում հասարակական երևույթի փոփոխությունը բնութագրող թվային արժեքների շարքը:

Վիճակագրության խնդիրն այն է, որպեսզի դինամիկ շարքերի վերլուծության միջոցով առանձնացնի այս կամ այն երևույթի զարգացման համասեռ փուլերը, բացահայտի և բնութագրի դրանց հատուկ օրինաչափությունները, միտումները և յուրահատուկ առանձնահատկությունները:

Դինամիկայի վերլուծման գործընթացում հաշվարկվում և օգտագործվում են դինամիկայի վերլուծական և ընդհանրացնող ածանցյալ ցուցանիշները՝ բացարձակ հավելաճը, աճի և հավելաճի տեմպերը, առաջանցման և արագացման գործակիցները և այլն: Այս ցուցանիշների մեծ մասի հաշվարկները հիմնված են դինամիկ

շարքի մակարդակները միմյանց հետ համեմատելու վրա: Արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում կիրառվող ամենապարզագույն ցուցանիշը մակարդակների բացարձակ հավելաճն է, այսինքն՝

$$\Delta I = V_1 - V_0$$

որտեղ ΔI -ն բացարձակ հավելաճն է ժամանակի միավորի ընթացքում, V_1 -ը՝ համեմատվող մակարդակը, իսկ V_0 -ն բազիսային մակարդակը:

Աճի տեմպը կոչվում է դինամիկ շարքի որևէ մակարդակի և համեմատության համար ընդունված որևէ այլ մակարդակի հարաբերությունը: Աճի տեմպերը հաշվարկվում են տոկոսներով, և եթե մակարդակների փոփոխությունը տրվում է պարզ հարաբերությամբ, ապա ստացված ցուցանիշն անվանվում է աճի գործակից: Դինամիկ շարքի առանձին մակարդակները կարող ենք հարաբերել միևնույն մակարդակի (սովորաբար սկզբնականի) կամ դրա նախորդ մակարդակների վրա: Ընդ որում առաջին դեպքում համեմատության հիմքը կլինի հաստատուն, իսկ երկրորդի դեպքում՝ փոփոխական: Եթե աճի ցուցանիշները հաշվարկվում են հաստատուն հիմքի նկատմամբ, ապա կոչվում են բազիսային, իսկ փոփոխական հիմքի նկատմամբ՝ շղթայական: Մասնավորապես.

աճի տեմպը շղթայական եղանակով՝

$$T = \frac{I_e + 1}{I_e} * 100$$

աճի տեմպը բազիսային եղանակով՝

$$T = \frac{I_e + 1}{I_1} * 100$$

Արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում շատ հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում հաշվարկել արտահանման և ներմուծման աճի և հավելաճի տեմպերը դինամիկ շարքի համար, ինչպես նաև աճի և հավելաճի միջին տեմպերը: Սովորաբար որևէ ցուցանիշի աճի տեմպը ամբողջ ժամանակաշրջանի համար հաշվարկելու համար որպես հիմք ընդունվում է շղթայական եղանակով հաշվարկված աճի տեմպերի արտադրյալը: Մասնավորապես առաջարկվող բանաձևը կունենա հետևյալ տեսքը՝

$$\frac{x_1}{x_0} \times \frac{x_2}{x_1} \times \frac{x_3}{x_2} \times \dots \times \frac{x_n}{x_{n-1}} = T_1 \times T_2 \times T_3 \dots T_{n-1} = \frac{x_n}{x_0}$$

Օրինակ: ՀՀ արտահանման ծավալների վերաբերյալ հայտնի են հետևյալ տվյալները

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Աճի տեմպը 10 տարիների ընթացքում
Արտահանման ծավալը մլն. ԱՄՆ դոլար	290	233	221	232	301	342	505	686	723	974	X
Աճի տեմպերը	1	0.80	0.95	1.05	1.30	1.14	1.48	1.36	1.05	1.35	3.374

*Աղբյուր ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության
“ՀՀ արտաքին առևտուրը” ժողովածուներ*

Աճի միջին տեմպը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով

$$\bar{T} = \sqrt[n]{T_1 \cdot T_2 \cdot T_3 \cdot \dots \cdot T_n}$$

Գործակցի տեսքով արտահայտված աճի միջին տեմպը ցույց է տալիս, թե ժամանակի միավորի ընթացքում (միջին հաշվով յուրաքանչյուր ամիս կամ տարի) ցուցանիշի մակարդակը միջին հաշվով քանի անգամ է ավելացել կամ նվազել նախորդի համեմատ:

Վերը բերված օրինակում՝ 10 տարիների համար աճի միջին տեմպը հավասար կլինի՝

$$\bar{T} = \sqrt[10]{1 \cdot 0.8 \cdot 0.95 \cdot 1.05 \cdot 1.3 \cdot 1.14 \cdot 1.48 \cdot 1.36 \cdot 1.05 \cdot 1.35} = 3.374 = 1.1642$$

Արտահանման և ներմուծման ծավալները ՀՀ-ում

Տարիները	Արտահանում					Ներմուծում				
	Ծավալը, մլն ԱՄՆ դոլար	Հաշվարկային ցուցանիշներ				Ծավալը, մլն ԱՄՆ դոլար	Հաշվարկային ցուցանիշներ			
		Բացարձակ հավելածը	Աճի տեմպը	Հավելածի տեմպը	Աճի տեմպը 1993թ. համեմատ		Բացարձակ հավելածը	Աճի տեմպը	Հավելածի տեմպը	Աճի տեմպը 1993թ. համեմատ
1993	156.2	-	-	-	100.0	254.2	-	-	-	100.0
1994	215.5	59.3	138.0	38.0	138.0	393.8	139.6	154.9	54.9	154.9
1995	270.9	55.4	125.7	25.7	173.4	673.9	280.1	171.1	71.1	265.1
1996	290.3	19.4	107.2	7.2	185.9	855.8	181.9	127.0	27.0	336.7
1997	232.5	-57.8	80.1	-19.9	148.8	892.3	36.5	104.3	4.3	351.0
1998	220.5	-12.0	94.8	-5.2	141.2	902.4	10.1	101.1	1.1	355.0
1999	231.7	11.2	105.1	5.1	148.3	811.3	-91.1	89.9	-10.1	319.2
2000	300.5	68.8	129.7	29.7	192.4	884.7	73.4	109.0	9.0	348.0
2001	341.8	41.3	113.7	13.7	218.8	877.4	-7.3	99.2	-0.8	345.2
2002	505.2	163.4	147.8	47.8	323.4	987.2	109.8	112.5	12.5	388.4
2003	685.6	180.4	135.7	35.7	438.9	1279.5	292.3	129.6	29.6	503.3
2004	722.9	37.3	105.4	5.4	462.8	1350.7	71.2	105.6	5.6	531.4
2005	973.9	251.0	134.7	34.7	623.5	1801.7	451.0	133.4	33.4	708.8

Աղբյուր ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության “ՀՀ արտաքին առևտուրը” ժողովածուներ

Հավելածի տեմպեր ասելով հասկանում ենք բացարձակ հավելածի և համեմատության համար ընդունված մակարդակի հարաբերությունը՝ արտահայտված տոկոսներով (այն կարելի է հաշվարկել նաև աճի տեմպից հանելով 100): Մասնավորապես.

$$T = \frac{I_{e+1} - I_e}{I_e} * 100 \quad \text{կամ}$$

$$T' = \frac{I_{e+1}}{I_e} * 100 - 100$$

Վերջին բանաձևի էությունը կարելի է օգտագործել նաև հավելաճի տեմպերի հաշվարկման ժամանակ օգտվելով հետևյալ բանաձևից՝

$$T_{\text{հավելաճ}} = T_{\text{աճ}} - 1 \text{ կամ } T_{\text{հավելաճ}}(\%) = T_{\text{աճ}}(\%) - 100\%$$

Տնտեսագիտական վերլուծությունների ընթացքում կարևոր նշանակություն ունի արտաքին առևտրի գործառնություններում (արտահանում և ներմուծում) որոշել բացարձակ հավելաճում առանձին գործոնների՝ գնի և քանակի փոփոխության ազդեցությունը: Դրա համար վիճակագրության պրակտիկայում կիրառվում է հետևյալ բանաձևը՝

$\Delta_i = p_i q_i - p_0 q_0$, որը կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ՝

$$\Delta_i = p_i(q_i - q_0) + p_0(p_i - p_0), \text{ որտեղ}$$

$p_i(q_i - q_0)$ ցույց է տալիս արտահանման կամ ներմուծման ծավալի փոփոխությունը ի հաշիվ քանակի փոփոխության, իսկ $p_0(p_i - p_0)$ ՝ ի հաշիվ միջին գների փոփոխության:

Սակայն վեր բերված բանաձևը լիարժեք չի արտացոլում արտահանման և ներմուծման արժեքային ցուցանիշների փոփոխությունը, այն դիտարկելով միայն ի հաշիվ վերը նշված գործոնների, քանի որ լինում են դեպքեր, երբ միաժամանակ փոփոխություն է կրում թե ապրանքի գինը և թե քանակությունը: Նման դեպքերում ցանկալի է կիրառել հետևյալ բանաձևը՝

$$\Delta_i = p_0(q_i - q_0) + q_0(p_i - p_0) + (q_i - q_0)(p_i - p_0) \text{ կամ}$$

$\{\Delta_i = p_0 \Delta_q + q_0 \Delta_p + \Delta_q \Delta_p\}$, որտեղ $p_0(q_i - q_0)$ ցույց է տալիս արտահանման կամ ներմուծման ծավալի փոփոխությունն ի հաշիվ միայն քանակի փոփոխության, $p_0(p_i - p_0)$ ՝ ի հաշիվ միայն միջին գների փոփոխության, իսկ $(q_i - q_0)(p_i - p_0)$ ՝ ի հաշիվ և գնի և քանակի փոփոխության (տես ստորև աղյուսակ):

	Առկա տվյալներ				Հաշվարկային ցուցանիշներ									
	Քանակը, տոննա		Արժեքը հազ. դրվար		Միջին գինը, դրվար		Քանակի փոփոխությունը		Միջին գնի փոփոխությունը		Ընդամենը բացարձակ հավելաճը, հազ. դրվար		որից՝ ի հաշիվ	
													քանակի փոփոխության	միջին գնի փոփոխության
	Փ	Գ ₁	Գ ₀	Գ ₁ /Գ ₀	Փ ₁	Փ ₀	Բ ₁	Գ ₁ - Գ ₀	Բ ₁ - Բ ₀	Գ ₁ - Գ ₀	Δգ	Δբ	ΔբΔգ	
Ընդամենը	544196.9	520837.0	149451.0	155328.7	0.3	0.3	0.3	-23359.9	0.0	5877.7	-6415.3	12844.3	-551.3	
Միս տարրերի տեսակի	24564.7	27719.6	22435.1	25504.0	0.91	0.92	0.92	3154.9	0.01	3068.9	2881.4	166.2	21.3	
խտացրած և փոշի կաթ	3665.4	3649.3	4374.2	5206.1	1.19	1.43	1.43	-16.1	0.23	831.9	-19.2	854.9	-3.8	
Մլանաթուղ	4736.9	8192.4	2187.2	4059.4	0.46	0.50	0.50	3455.5	0.03	1872.2	1595.5	160.0	116.7	
Գիտությանը	7316.8	9046.4	2390.1	3861.8	0.33	0.43	0.43	1729.6	0.10	1471.7	555.0	733.4	173.4	
Մուրճ	11302.0	11494.8	11874.2	13943.0	1.05	1.21	1.21	192.8	0.16	2068.8	202.6	1834.9	31.3	
Ցորեն	384607.9	319087.1	62512.3	47890.3	0.16	0.15	0.15	-6520.8	-0.01	-14622.0	-10649.4	-4788.3	815.7	
Բրինձ	14494.8	17483.4	6347.7	5285.5	0.44	0.30	0.30	2988.6	-0.14	-1062.2	1308.8	-1965.7	-405.3	
Մարգարին	5037.8	5563.1	3268.1	3823.4	0.65	0.69	0.69	525.3	0.04	555.3	340.8	194.3	20.3	
Ճարպեր	9019.0	9783.6	6558.1	7602.8	0.73	0.78	0.78	764.6	0.05	1044.7	556.0	450.5	38.2	
Հաքսի	74875.5	103269.4	18212.8	25539.8	0.24	0.25	0.25	28393.9	0.00	7327.0	6906.6	304.8	115.6	
Երկուստ	4576.1	5547.9	9291.2	12612.6	2.03	2.27	2.27	971.8	0.24	3321.4	1973.1	1112.1	236.2	

11.3. ՀԱՅԵԼԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ արտաքին առևտրի վիճակագրության բնագավառում գործընկեր երկրների արտահանման և ներմուծման արժեքային և ծավալային ցուցանիշներում հիմնականում առաջանում են որոշակի տարբերություններ: Այդ տարբերությունները, որոնք հայտնաբերվում են գործընկեր երկրների արտաքին առևտրի տվյալների ամենամանրամասնեցված մակարդակներում, միջազգային պրակտիկայում ընդունված է անվանել «Հայելային վիճակագրության վարում» (mirror statistics): Հայելային վիճակագրության վարման արդյունքները ցույց են տալիս, որ չնայած բոլոր երկրները կիրառում են ՄԱԿ-ի կողմից առաջարկվող («Ապրանքների միջազգային առևտրի վիճակագրություն» սահմանումներ և հասկացություններ»-2000թ. հրապարակում) արտաքին առևտրի վիճակագրության վարման միասնական մեթոդաբանությունը, այնուհանդերձ գործընկեր երկրների ցուցանիշներում առաջանում են որոշակի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով: Դրանց շարքին են դասվում.

1. ապրանքների արտահանման պարագայում որպես գնահատման չափանիշ ընդունվում են ՖՕԲ, իսկ ներմուծման պարագայում՝ ՍԻՖ գները: Ի տարբերություն ՖՕԲ գնի, ՍԻՖ գինը ներառում է նաև տվյալ ապրանքի փոխադրման համար կատարված տրանսպորտային ծախսերը և ապահովագրական վճարները արտահանող երկրի սահմանից մինչև ներմուծող երկրի սահմանը, ինչով պայմանավորված էլ, երկու համեմատվող երկրների համար նույն ապրանքի արտահանման և ներմուծման արժեքային ծավալները դիտարկելու պարագայում, դրանք չեն կարող նույնությամբ համապատասխանել միմյանց և ունենալ միևնույն մեծությունը, որը և համարվում է մեթոդաբանությամբ թույլատրելի շեղում,

2. գործընկեր երկրների կողմից արտաքին առևտրի բնագավառում կիրառվող *ընդհանուր* և *հատուկ* համակարգերի առանձնահատկություններով պայմանավորված, որի համաձայն՝ ընդհանուր համակարգի դեպքում երկրի մաքսային տարածքը

համապատասխանում է տնտեսական տարածքին, իսկ հատուկի դեպքում՝ ոչ (ըստ ՄԱԿ-ի կողմից առաջարկվող մեթոդաբանության երկուսն էլ կիրառելի են), հնարավոր են որոշակի շեղումներ,

3. գործընկեր երկրի բնորոշման (հատկապես ներմուծման ժամանակ առևտուր անող երկիր, պայմանագիր կնքող երկիր, ապրանքի ծագման երկիր) հատկանիշի տարբերությամբ: Օրինակ «պայմանագիր կնքող երկրի» հատկանիշի դեպքում, հնարավոր է, որ տվյալ ապրանքը տվյալ երկրից առաքվի մեկ այլ երկիր, և ըստ այդմ, առաքող (արտահանող) երկրի կողմից այն ձևակերպվի որպես «արտահանում», իսկ պայմանագրի մյուս կողմ հանդիսացող երկրի կողմից տվյալ ապրանքը չգրանցվի: Կամ, օրինակ, ապրանքը՝ վերջնական նշանակման երկիր տեղափոխելու (հասցնելու) հետ կապված այն արտահանող կողմը, հընթացս, կարող է փոխել դրա նախորդ ձևակերպված վերջնական նշանակման երկիրը և արտահանել մեկ այլ՝ երրորդ երկիր (ըստ ՄԱԿ-ի կողմից առաջարկվող մեթոդաբանության երեքն էլ կիրառելի են),

4. ապրանքի մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների տարբերություններով (գործարքի գնի, շուկայական գնի և այլն),

5. տարածական հեռավորություններից ելնելով՝ նույն ապրանքի արտահանման գրանցման ժամկետը ներմուծման երկրում կարող է գրանցվել անգամ փոփոխված տարեթվի ժամկետում,

6. տարբեր երկրների օրենսդրությամբ սահմանված տարբեր վիճակագրական շենքի առկայությամբ, մասնավորապես Հայաստանում այն սահմանված է 300 ԱՄՆ դոլարը, իսկ արևմտյան երկրներում՝ մինչև 150 000 դոլարը:

7. կիրառվող դասակարգումների տարբերություններով, ինչպես նաև մեխանիկական կամ այլ բնույթի սխալներով:

Հայելային վիճակագրության վարման ժամանակ գործընկեր երկրները ուսումնասիրելով ապրանքների գծով կատարված գործառնությունները ագրեգացման ամենամանրամասնեցված մակարդակներում հայտնաբերում են այն պատճառները, որոնցով պայմանավորված առաջանում են տարբերություններ և ձեռնարկվող միջոցառումների շնորհիվ այդ տարբերությունները հասցվում

են նվազագույնի: Ընդ որում, դեռևս երկրների կողմից ընդհանուր համաձայնություն ձեռք չի բերվել հայելային վիճակագրության վարման արդյունքում, անցած ժամանակաշրջանի տվյալներում հայտնաբերված տարբերությունների գծով իրականացնել համապատասխան ճշգրտումներ: Սակայն հարկ է նշել, որ դրանք հիմք են հանդիսանում, որ գործընկեր երկրները կիրառեն ՄԱԿ-ի կողմից առաջարկվող մեթոդաբանության առավել նախապատվելի միասնական տարբերակը: Վերջին հաշվով հայելային վիճակագրության հիմնական նպատակն է արտաքին առևտրի վերաբերյալ ունենալ առավելագույնս արժանահավատ վիճակագրական տվյալներ:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Արտաքին տնտեսական կապերի վիճակագրության էությունը և խնդիրները:
2. Արտաքին առևտրի մաքսային վիճակագրության դիտարկման և ուսումնասիրման առարկան:
3. Հատուկ մաքսային վիճակագրության ուսումնասիրման օբյեկտները:
4. Ապրանքների արտաքին առևտրում կիրառվող հիմնական առևտրի պայմանները:
5. Արտաքին առևտրի ՄԻՖ և ՖՕԲ պայմանները և դրանց կիրառման բնագավառները:
6. Արտաքին առևտրի բնագավառում տվյալների հաշվառման ժամանակը և դրա կարևորությունը:
7. Ըստ ապրանքների միջազգային առևտրի դասակարգման որ ապրանքներն են ներառվում արտահանման և ներմուծման ցուցանիշներում, իսկ որոնք ոչ:
8. Վիճակագրական տարածքի բնորոշումը և առևտրի համակարգերը:
9. Միջազգային պրակտիկայում ընդունված ապրանքային դասակարգիչները, դրանց կիրառման առանձնահատկությունները և նպատակները: HS համակարգի կառուցվածքը:
10. Ապրանքի արժեքի որոշման միջազգային մեթոդաբանությունը և նրա հիմնական տարրերը:
11. Արտաքին առևտրում կիրառվող հիմնական ինդեքսները և դրանց էությունը,
12. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում դինամիկ շարքը,
13. Որո՞նք են դինամիկ շարքերի ածանցյալ ցուցանիշները և դրանց հաշվարկման եղանակները,
14. Արտաքին առևտրի ցուցանիշների բացարձակ հավելաճը և դրա վրա ազդող գործոնների հաշվարկը,
15. Հայելային վիճակագրության վարման էությունը և խնդիրները:

1. Статистика международной торговли товарами: концепции и определения (ООН. Нью-Йорк, 2000).
2. Статистика международной торговли товарами: руководства для составителей (ООН. Нью-Йорк, 2004).
3. Руководства по платежному балансу, МВФ, пятое издание, 1993.
4. ՀՀ մաքսային Օրենսգիրք:
5. Վիճակագրության ընդհանուր տեսություն: Շ. Մանուկյան, Հ.Հովհաննիսյան, 1976թ.:

Գլխի բովանդակությունը

- միջազգային կազմակերպությունների դերը մաքսային գործի կազմակերպման մեջ
- մաքսային գործի կարգավորման միջազգային համաձայնագրերը
- մաքսային գործի կարգավորման միջազգային կոնվենցիաները

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- ներկայացնել մաքսային գործի կազմակերպման միջազգային կազմակերպությունները
- գնահատել և ընկալել մաքսային գործի կարգավորման միջազգային համաձայնագրերը
- գնահատել և ընկալել մաքսային գործի կարգավորման միջազգային կոնվենցիաները

12.1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՄԵՋ

Արտաքին տնտեսական գործունեության պետական կարգավորման նպատակը պետության ինքնուրույնության պաշտպանությունն է, տնտեսական անվտանգության ապահովումը, ազգային տնտեսության զարգացման խթանումը և համաշխարհային տնտեսությանը ինտեգրվելու համար պայմանների ստեղծումը:

Ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, կապի և տրանսպորտային հաղորդակցությունները, միջպետական հարաբերությունների կայունացումը, արտադրության և կապիտալի միջազգայնացումը, համաշխարհային շուկայում միջազգային կորպորացիաների ակտիվ գործունեությունը, միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների ստեղծումը, Համաշխարհային բանկի՝ համաշխարհային տնտեսության նկատմամբ գործունեության կայունացումը, նախկին զաղութային երկրների քաղաքական

անկախության ապահովումը միջազգային առևտրի կայուն աճի հիմնական գործոններն են: Թեև ազատ առևտուրը նպաստում է բոլոր երկրների ներմուծողների և արտահանողների տնտեսական բարեկեցության մակարդակի բարձրացմանը, գործնականում միջազգային առևտուրը ոչ մի տեղ և երբեք չի զարգացել ազատ ձևով, առանց պետության միջամտության: Յուրաքանչյուր պետության արտաքին առևտուրը կարգավորվում է օրենսդրական և նորմատիվաիրավական ակտերով, ինչպես նաև երկկողմ և բազմակողմ, միջպետական և միջկառավարական համաձայնագրերով:

Արտաքին առևտրի կարգավորումը պետական միջամտության առանձին ոլորտ է: Աշխատանքի միջազգային բաժանման և մասնագիտացման խորացմանը զուգահեռ արտաքին առևտրային հոսքերի կարգավորման հարցը ավելի կենսական է դառնում՝ կապված արտադրության գործոնների արտահոսքի և ներհոսքի ծավալների մեծացման հետ: Երկրի նորմալ կենսագործունեության համար անհրաժեշտ է ապահովել ներմուծման որոշակի մակարդակ և միաժամանակ ելնելով արդյունավետ առևտրային հաշվեկշիռ ձևավորելու խնդիրներից՝ պայմաններ ստեղծել երկրի իրական արտադրական ռեսուրսների վրա հիմնված արտահանումն ապահովելու համար:

Տնտեսական կյանքի միջազգայնացմանը զուգահեռ ընդլայնվում են պետության տնտեսական ֆունկցիաները, որն իր արտաքին առևտրային քաղաքականության մեջ պետք է հաշվի առնի ներքին և արտաքին ոլորտներում ընթացող գործընթացների սերտ փոխկապվածությունը: Ավելին, այսօր համաշխարհային տնտեսության մասշտաբները դառնում են այնպիսին, որ արտաքին տնտեսական խնդիրները ածանցյալից դառնում են առաջնային, և պետությունը չի կարող հասնել ներքին տնտեսական հավասարակշռության (օրինակ՝ լրիվ զբաղվածության կամ գների կայունության)՝ չկիրառելով արտաքին տնտեսական գործունեության, մասնավորապես արտաքին առևտրի կարգավորման մեթոդները: Այդ իսկ պատճառով, չնայած հովանավորչության թուլացմանն ու համաշխարհային առևտրի ազատականացմանն ուղղված միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը (ԱՀԿ, ՀՄԿ)՝ արտա-

քին առևտրային քաղաքականությունն առաջվա նման մնում է տնտեսության պետական կարգավորման հիմնական ուղղություններից մեկը:

Արդի պայմաններում միջազգային առևտրատնտեսական կապերի ինտենսիվ զարգացումը հնարավոր դարձավ շնորհիվ այն բանի, որ բազմաթիվ երկրների ազգային առևտրական քաղաքական համակարգերը ձևավորվեցին ընդհանուր իրավական և կազմակերպչական սկզբունքների հիման վրա: Պետության կողմից արտաքին առևտրի կարգավորման իրավական, վարչական և կազմակերպատեխնիկական կանոնների և պրակտիկայի յուրահատուկ միասնականացում տեղի ունեցավ, որի հիման վրա էլ ձևավորվեց միջազգային առևտրի ժամանակակից համակարգը: Միջազգային մակարդակով առևտրաքաղաքական ռեժիմների համատեղելիությունը ապահովվում է միջպետական պայմանագրերի և համաձայնագրերի հիման վրա՝ ստեղծելով համաշխարհային առևտրի միջազգային կարգավորման միասնականացված ընդհանուր համակարգ:

Երկրի արտաքին տնտեսական հարաբերությունները և առաջին հերթին արտաքին առևտուրը անմիջականորեն կապված են տվյալ երկրի մաքսային գործունեության հետ: Մաքսային գործի առաջացումը և զարգացումը պայմանավորված են յուրաքանչյուր պետության ներքին և արտաքին պահանջներով, որի նպատակն է ապահովել երկրի ինչպես ազգային, այնպես էլ տնտեսական շահերը: Դրանք, ձևավորվելով սահմանի վրա, կարող են խոչնդոտել ինչպես երկրի տարածք ապրանքների ներմուծմանը, այնպես էլ ապրանքների արտահանմանը: Մաքսային գործունեությունը ուղղակիորեն պայմանավորված է առևտրի առաջացման և զարգացման գործընթացներով:

Արտաքին առևտրային գործունեության կարգավորման բնագավառում «մաքսային հարաբերություններ» հասկացությունը ենթադրում է տնտեսական, կազմակերպչաիրավական փոխհարաբերությունների ամբողջություն, որը հիմնված է օրենսդրությամբ ամրագրված սկզբունքների և անդամ երկրների միջազգային տնտեսական հարաբերությունների մաքսային քաղաքականության

ուղղվածության վրա: Արտաքին առևտրի և մաքսային հարաբերությունների փոխադարձ կախվածությունը բացատրվում է նրանով, որ արտաքին առևտրի բնագավառում պետության կողմից իրականացվող քաղաքականությունն ուղղակիորեն որոշում է մաքսային հարաբերությունների բնույթը: Մի երկրում մաքսային հարաբերությունների կառուցման առանձնահատկությունները իրենց հերթին վճռական ազդեցություն են գործում այլ երկրների հետ առևտրային հարաբերությունների զարգացման ուղղությունների վրա: Մաքսային հարաբերությունների իրավական կողմը ենթադրում է արտաքին տնտեսական գործունեության բոլոր մասնակիցների պարտավորությունների և իրավունքների հատուկ սահմանազատում, մաքսային օրենսդրության ամրագրում պետական և միջպետական մակարդակով, արտաքին առևտրի կանոնների և սկզբունքների կարգավորում:

Ձարգացող երկրներն արտաքին շուկաների հետ փոխհարաբերությունները փորձում են կարգավորել արտահանման մաքսատուրքերի միջոցով: Արտահանման մաքսատուրքերի կիրառումը կարելի է ընդունել որպես զարգացող երկրների արտաքին առևտրային քաղաքականության առանձնահատկություն, քանի որ զարգացած երկրները դրանք ընդհանրապես չեն կիրառում, իսկ որոշ զարգացած երկրներում արտահանման մաքսատուրքերի կիրառումն արգելվում է սահմանադրությամբ:

Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կողմից ներկայացված ցանկը ցույց է տալիս, որ անկախ ԱՀԿ ջանքերից, աշխարհի երկրների կողմից կիրառվող հովանավորչական միջոցների քանակը անցնում է մի քանի հարյուրից: Դրանց մեջ մտնում են մաքսային սակագները, լրացուցիչ մաքսատուրքերը, օտարերկրյա արժույթով իրականացվող գործառնություններից գանձվող հարկերը, սահմանափակող լիցենզավորումը, բաժնեչափերը (քվոտաները), ներմուծման գրավադրման պահանջը, գների մակարդակի վերահսկողությունը, առևտրի պետական մենաշնորհը և այլն: Արևմուտքի զարգացած երկրների հովանավորչական քաղաքականության արդյունքում զարգացող երկրները տարեկան կորցնում են հսկայա-

կան եկամուտներ, որը կարող են ստանալ իրենց ապրանքների արտահանումն ակտիվացնելու միջոցով:

Ձարգացած երկրները հատկապես բարձր մաքսային պատճեններ են սահմանում զարգացող երկրներից ներմուծվող աշխատատար ապրանքների, մասնավորապես մրգերի և բանջարեղենի ներմուծման ճանապարհին: Չնայած զարգացած և զարգացող երկրների միջև մաքսատուրքերի ընդհանուր մակարդակը էականորեն նվազում է, սակայն պատրաստի արտադրանքը դեռևս հարկվում է չափազանց բարձր մաքսատուրքերով: Նման քաղաքականության նպատակը զարգացող երկրներից պատրաստի ապրանքների արտահանման կրճատումն է, որը իջեցնում է այդ ապրանքների արտադրությունը արտահանող երկրներում: Բացի դրանից՝ զարգացած երկրներում գյուղատնտեսության ոլորտին տարեկան տրամադրվում են շուրջ 350 մլրդ դոլարի լրահատկացումներ, ինչը գրեթե 2 անգամ գերազանցում է զարգացող երկրներից տարեկան արտահանման ծավալներին:

Ուժգնացող միջազգային մրցակցությունը և աճող ներմուծման ծավալները գնահատվում են որպես սոցիալական հիմնահարցերի սրման լուրջ գործոն, այդ պատճառով էլ երկրների մեծ մասը դիմում է ներմուծումը սահմանափակող միջոցառումների: Սակայն հովանավորչության ավանդական միջոցների կիրառումը (մաքսային սակագներ, քվոտաներ, տարբեր տիպի արժութային սահմանափակումներ) ներկայումս բարդացել է միջազգային կազմակերպությունների գործունեության պատճառով:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո միջազգային առևտրի ազատականացումը խթանելու նպատակով Համաշխարհային բանկի (ՀԲ) և Արժույթի միջազգային հիմնադրամի (ԱՄՀ) հետ համատեղ փորձ արվեց ՄԱԿ-ի համակարգում ստեղծել առանձնացված կառույց, որը կկարգավորեր միջազգային առևտուրը: Նման կազմակերպության նախատիպ հանդիսացավ Առևտրի միջազգային կազմակերպությունը (ԱՄԿ), որը, սակայն, սպառեց իրեն՝ դեռևս չստեղծված: Կանխատեսելով ԱՄԿ խարտիայի (Հավանայի խարտիա) վավերացման բարդությունները՝ մասնակից 50 երկրներից 23-ը դեռևս 1946թ. սկսել էին բանակցել մաքսերի դրույ-

քաչափերի կրճատման շուրջ, որի արդյունքում գրանցվեց 45 հազար սակագնային դրույքաչափերի նվազեցումներ՝ ընդգրկելով համաշխարհային առևտրի շուրջ 20%-ը: Առևտրային կանոնների և մաքսերի դրույքաչափերի նվազեցումների համախմբված փաթեթը կոչվեց Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագիր (ԱՍԳ), որն ուժի մեջ մտավ 1948թ.: Թեև ԱՍԳ-ն ստեղծվել էր պայմանականորեն և ժամանակավոր սկզբունքով, այնուհանդերձ, այն 47 տարի մնաց որպես միջազգային առևտուրը կարգավորող միակ կառույցը:

ԱՍԳ օգնությամբ հաջողվեց ստեղծել հզոր և զարգացող առևտրային բազմակողմ համակարգ, որն ավելի ու ավելի էր ազատականացվում բանակցությունների յուրաքանչյուր փուլի ավարտից հետո:

ԱՍԳ գոյության վաղ շրջանում բանակցությունների փուլերի ընթացքում քննարկվող հիմնական հարցը շարունակ մաքսատուրքերի հետագա կրճատումն էր: Սակայն 1960-ական թթ. կայացած Քենեդիի փուլի (62 մասնակից երկիր) ընթացքում առաջ քաշվեցին ԱՍԳ Հակազնազման համաձայնագրի, ինչպես նաև զարգացման վերաբերյալ դրույթները:

1970-ական թթ. կայացած Տոկիոյի փուլն (102 մասնակից երկիր) առաջին կարևոր փորձն էր ոչ սակագնային խոչնդոտներին անդրադառնալու և համակարգը կատարելագործելու ուղղությամբ: Տոկիոյի փուլի ընթացքում (1973-1979թթ.) շարունակվեցին մաքսատուրքերի կրճատմանն ուղղված ջանքերը: Արդյունքում տեղի ունեցավ մաքսատուրքերի սակագների անկում՝ միջին հաշվով 1/3-ով, և արդյունաբերական արտադրանքից զանձող մաքսատուրքերի սակագների միջին դրույքաչափը հասավ 4.7%-ի:

1986-94թթ. կայացած Ուրուգվայի փուլը ԱՍԳ շրջանակներում վերջինն էր ու նաև ամենակարևորը: Այն հանգեցրեց ԱՀԿ ստեղծմանը և մի շարք նոր համաձայնագրերի կնքմանը: Ուրուգվայի փուլը տևեց 7.5 տարի՝ մոտ երկու անգամ գերազանցելով նախատեսված ժամկետը. այն, անշուշտ, առևտրի ոլորտում երբևէ կայացած խոշորագույն բանակցությունն էր: Օրակարգը ներառում էր ապրանքատեսակների և տնտեսության ոլորտների չափազանց

մեծ շրջանակ: Եվ թվում էր, թե բանակցությունները դատապարտված են անհաջողության: Սակայն ավարտին մոտ ակնհայտ դարձավ, որ Ուրուգվայի փուլը նշանավորեց ԱՍԳ ստեղծումից ի վեր առևտրային համակարգի խոշորագույն բարեփոխումը:

1948թ.-ից մինչ 1995թ. միջազգային առևտրի կանոնները սահմանվում էին Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագրով: Այդ ընթացքում համաշխարհային առևտուրը մի քանի անգամ աննախադեպ աճ է ապրել, իսկ ԱՍԳ-ով սահմանված հիմնական իրավական սկզբունքները մնացել էին անփոփոխ: Միայն որոշակի փոփոխություններ էին կատարվել 1960-ականներին, երբ ներառվեցին զարգացման վերաբերյալ դրույթներ, և 1970-ականներին՝ երբ ընդունվեցին բազմակողմ կամավոր համաձայնագրեր:

Պարտադիր բնույթ չկրելով և սահմանափակված լինելով իր լիազորությունների մեջ՝ ԱՍԳ-ը, այնուամենայնիվ, անվիճելի հաջողությունների հասավ միջազգային առևտրային համակարգի մեծ մասի ազատականացման ապահովման և պահպանման գործում: Միայն մաքսատուրքերի շարունակական կրճատման արդյունքում 1950-60-ական թթ. ընթացքում միջազգային առևտուրն արագընթաց աճ ապրեց՝ կազմելով տարեկան միջին 8%: Իսկ առևտրի ազատականացման գործոնն իր հերթին ապահովեց առևտրի ծավալների աճի առաջընթացը արտադրության աճի նկատմամբ. մի հանգամանք, որը ԱՍԳ գոյության ողջ ընթացքում երկրներին զգալիորեն օգնեց բարելավել փոխադարձ առևտրային կարողությունները և բազմաթիվ օգուտներ քաղել դրանից: Մեծ թվով նոր անդամների մասնակցությունն Ուրուգվայի փուլին ապացուցեց, որ բազմակողմ առևտրային համակարգը դարձել է կայուն զարգացման խարիսխ և առևտրատնտեսական բարեփոխումների հուսալի գործիք:

Սակայն ամեն ինչ չէր, որ հարթ էր ընթանում: ԱՍԳ ջանքերով մաքսատուրքերի աննախադեպ իջեցմանը զուգորդած 1970-80թթ. տնտեսական ճգնաժամերը երկրներին ստիպեցին բարձր մրցակցություն վայելող ոլորտների զարգացման նոր ուղիներ որոնել: ԱՍԳ դրույթները դադարեցին համապատասխանել միջազգային առևտրի իրողություններին, քանզի միջազգային առևտուրը

դարձել էր էլ ավելի բարդ և կարևոր, քան դրանից 40 տարի առաջ: ԱՄԳՀ շրջանակներից դուրս մնացած ծառայությունների առևտուրը գնալով ավելի մեծ հետաքրքրություն էր առաջացնում շատ երկրների մոտ, քանի որ ծառայությունների առևտրի ընդլայնումը սերտորեն կապված էր համաշխարհային շուկայում ապրանքների առևտրի ծավալների աճի հետ:

ԱՄԳՀ-ը մի շարք բացեր ուներ նաև այլ ոլորտներում: Այսպես, գյուղատնտեսության ազատականացման ուղղությամբ զգալի հաջողություններ չգրանցվեցին, անգամ ԱՄԳՀ ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը և վեճերի կարգավորման համակարգը մտավախությունների տեղիք էին տալիս: Այս և մի շարք այլ գործոններ նպաստեցին բազմակողմ համակարգի հզորացմանն ու ընդլայնմանն ուղղված նոր քանքերի գործադրմանը: Արդյունքում կայացավ Ուրուգվայի փուլը, որտեղ 123 մասնակից պետությունների մեծ մասի կողմից կնքվեց Մարաբեշի հռչակագիրը, որով և հիմնադրվեց Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ): ԱՀԿ-ն կյանքի կոչվեց 1995թ. հունվարի 1-ին, սակայն դրանով ամրագրված առևտրային համակարգն արդեն կեսդարյա պատմություն ուներ:

Արտաքին առևտրի ծավալների աճի ակնհայտ միտումները, նոր երկրների ներգրավումը դրանում, տնտեսության գլոբալացումը ԱՀԿ-ի ստեղծման առաջին գործոններն են հանդիսանում: Համաշխարհային առևտուրը աճում էր և շարունակում է աճել ավելի արագ տեմպերով, քան համաշխարհային արտադրությունը: ԱՀԿ-ի ստեղծման նախորդ 5 տարիներին համաշխարհային առևտուրը տարեկան աճել է 5.2%-ով, այսինքն մոտավորապես 1.5 անգամ ավելի արագ, քան ապրանքների համաշխարհային արտադրությունը, իսկ Ուրուգվայի և Տոկիոյի փուլերի միջև ընկած ժամանակահատվածում այն ավելի քան կրկնապատկվել է:

ԱՀԿ-ի ստեղծման երկրորդ գործոն կարելի է համարել տնտեսապես զարգացած երկրների՝ այնպիսի համաշխարհային ինստիտուտներ ստեղծելու ձգտումը, որոնք կկարգավորեին միջազգային տնտեսական հարաբերությունները: Այդպիսի ինստիտուտներ նախ ցանկանում էին ստեղծել արժույթաֆինանսական

ոլորտում, որը սպասարկում է միջազգային առևտուրը և հետևաբար սերտորեն կապված է դրա հետ: 1944թ. տեղի ունեցած բոլորիս հայտնի Բրետոն-Վուդսյան կոնֆերանսում որոշում ընդունվեց Արժույթի միջազգային հիմնադրամի ստեղծման մասին (ԱՄՀ), որի աշխատանքային սկզբունքները նման էին ԱՄԳՀ-ի հիմնական սկզբունքներին՝ համաշխարհային տնտեսության պարամետրերի համատեղ կարգավորումը, միջազգային գործառնությունների հաշվարկների պարզեցումը և այլն:

ԱՄԳՀ-ի հետ բավականին նմանություններ ունի Ժնևի «Մուրհակների մասին կոնվենցիան», որի խնդիրն էր 1930թ.-ից մուրհակների իրացվելիության ապահովումը՝ համաշխարհային կանոնների ներմուծումով:

Որպես երրորդ գործոն հանդես է գալիս տարածաշրջանային տնտեսական միավորումների ստեղծումը, ինչը այդ միավորումների ինտեգրման մասին հարց դրեց: Այդպիսի ինտեգրացիոն միավորումներ են հանդիսանում Եվրամիությունը, որի հիմքում ընկած է «Ածխի և պողպատի եվրոպական համաձայնագիրը», որը ուժի մեջ է մտել 1953թ.-ից: 1957թ. կնքվել է Հռոմի պայմանագիրը, որը միավորել է «Ածխի և պողպատի եվրոպական համաձայնագիրը», «Եվրոպական տնտեսական համագործակցությունը» և Եվրատոմը: Այսպիսով, եվրոպական երկրների համար ձևավորվել էր ընդհանուր շուկա: 1979թ. Եվրոպական տնտեսական համակարգը լրացվեց Եվրոպական համաշխարհային համակարգով, որի հիմքում ընկած էր ԵՄ-ի երկրներում համաշխարհային կայունությունը և նոր արժույթի ներդրումը. սկզբում՝ էքյու, հետագայում՝ եվրո:

1960-ականներին ստեղծվում են Կենտրոնական Ամերիկայի ընդհանուր շուկան, Ազատ առևտրի լատինամերիկյան ասոցիացիան, Անդյան ընդհանուր շուկան, Ազատ առևտրի Կարիբյան գոտին, իսկ 1988թ. ԱՄՆ-ի և Կանադայի միջև կնքվում է Ազատ առևտրի մասին համաձայնագիր, որը ընկած էր Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի ասոցիացիայի՝ NAFTA-ի հիմքում:

ԱՀԿ-ն ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կառույց է, ունի իրավաբանական անձի կարգավիճակ, վերահսկում է անդամ-երկրների կողմից առևտրային համաձայնագրերի և առևտրային քաղաքակա-

նության իրականացումը, կազմակերպում նոր բազմակողմ առևտրային բանակցություններ և կարգավորում առևտրային վեճերը: ԱՀԿ համա-ձայնագրերի համակարգը կարելի է դիտարկել որպես միջազգային օրենսդրություն, որը սահմանում է ապրանքների և ծառայությունների փոխանակության կանոնները:

ԱՀԿ-ի գաղափարական հիմքը արտաքին առևտրի ազատականացման դրույթներն են, որոնք ձևավորվել են դեռևս 19-րդ դարում: Տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը հաջորդ տարիներին հանգեցրեց այդ գաղափարների մոդեռնացմանը՝ դրանք լրացնելով այն տեսակետով, որ պետությունը կարևոր դեր ունի արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման հարցերում:

Այս գաղափարախոսության հիմնական սկզբունքները ձևակերպված են ԱՀԿ համաձայնագրերում, որոնց կանոնակարգող ոլորտները ներառում են գյուղատնտեսությունը, մանածագործվածքները, հագուստեղենը, բանկային համակարգը, հեռահաղորդակցությունը, պետական գնումները, արդյունաբերական ստանդարտները և ապրանքների անվտանգությունը, սննդին ներկայացվող սանիտարահիգիենիկ պահանջները, մտավոր սեփականությունը և մի շարք այլ ոլորտներ, որոնց հիմքում ընկած են մի քանի ընդհանուր և արմատական սկզբունքները և որոնց հիման վրա կառուցված է բազմակողմ առևտրային համակարգը:

Ներկայումս ԱՀԿ անդամ են աշխարհի 150 երկրներ, որոնց բաժին է ընկնում համաշխարհային առևտրի 97%-ը:

Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ երկրների համալրումն ի հաշիվ զարգացող և անցման շրջանի տնտեսություն ունեցող երկրների, ընդլայնում է համաշխարհային շուկայի աշխարհագրական տարածքները, ինչը հնարավորություն է ընձեռում հնացած, տարբեր շուկաներում հազեցման մակարդակի վրա գտնվող ապրանքատեսակները տեղաշարժել շուկայի ծայրամասեր: Դա հնարավորություն է տալիս երկարածգել ապրանքների կենսացիկլը, մեծացնում է այդ ապրանքներից ստացված հատույցը, որը նոր արտադրատեսակների մշակման համար լրացուցիչ ֆինանսական աղբյուր է:

ԱՀԿ իրավասության մեջ մտնում են նյութական բարիքների և ծառայությունների առևտրի, միջազգային ներդրումների և մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանման նոր կանոնների ստեղծումը, ինչպես նաև վեճերի լուծման ավելի խիստ ընթացակարգի գործադրումը:

ԱՀԿ համապատասխան շրջանակ է ապահովում առևտրային քաղաքականության իրականացման համար, այսինքն այն գործ ունի խաղի կանոնների հաստատման, այլ ոչ թե առևտրային քաղաքականության արդյունքների հետ: ԱՀԿ խնդիր է հանդիսանում ոչ միայն միասնական կանոնների մշակումը, այլև վերահսկողության իրականացումը անդամ երկրների կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարման նկատմամբ հատուկ ստեղծված մեխանիզմի և ԱՀԿ շրջանակներում գործող Վեճերի կարգավորման մարմնի միջոցով:

Համաձայն ԱՀԿ համաձայնագրի «Հոդված 12»-ի՝ իր առևտրային քաղաքականությունը կառավարելու լիիրավ ինքնավարություն ունեցող յուրաքանչյուր պետություն կարող է դառնալ ԱՀԿ անդամ, սակայն բոլոր անդամները պետք է ծանոթանան հայտատուի պայմաններին և տան համաձայնություն:

ԱՀԿ-ն ղեկավարվում է անդամ-երկրների կառավարությունների կողմից: Այն չի թելադրում պետություններին, թե ինչպես իրականացնել իրենց քաղաքականությունն առևտրի ոլորտում: Այն ավելի շուտ «անդամների կողմից ուղղորդվող» կազմակերպություն է: ԱՀԿ-ում որոշումներն ընդունվում են բանակցությունների արդյունքում՝ պատասխանատվության և ժողովրդավարության պայմաններում: Փաստն այն է, որ պետություններն են իրենց կամքը թելադրում ԱՀԿ-ին:

ԱՀԿ մարմինը կարող է ուղղակիորեն ազդել պետությունների որդեգրած քաղաքականության վրա միայն այն դեպքում, երբ քննարկումները տեղափոխվում են ԱՀԿ դաշտ, և դրանց առնչությամբ որոշումն ընդունվում է Վեճեր լուծող մարմնի կողմից (որում ընդգրկված են բոլոր անդամ-պետությունները):

ԱՀԿ-ն նախ և առաջ մի վայր է, որտեղ պետությունները կարող են լուծել միմյանց միջև ծագած առևտրային հիմնախնդիրներ:

րը: ԱՅԿ հիմքում ընկած են աշխարհի հիմնական առևտրային պետությունների կողմից մշակված և ստորագրված համաձայնագրերը:

ԱՅԿ նպատակն է կարգավորել անդամ-երկրների առևտրային հարաբերությունները համաշխարհային առևտրի շուկայում, միջազգային առևտրում ապահովել ազատ մրցակցային պայմաններ: Այնուամենայնիվ, ԱՅԿ միակ նպատակը առևտրի ազատականացումը չէ, և որոշ դեպքերում նրա կանոններն անգամ նպաստում են առևտրային խոչնդոտների պահպանմանը, օրինակ՝ սպառողների պաշտպանության կամ վարակի տարածման կանխարգելման նպատակով:

Ընդհանուր առմամբ ԱՅԿ որոշումներն ընդունվում են կոնցենսուսով: Սկզբունքորեն այս մոտեցումը նույնիսկ ավելի ժողովրդավարական է, քանի որ ոչ մի որոշում չի ընդունվում, եթե բոլոր կողմերը համաձայն չեն: Կոնցենսուսի սկզբունքը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր պետություն պետք է համոզված լինի իր որոշման մեջ: Սակայն հարկ է նշել, որ բոլոր պետությունները չունեն միևնույն բանակցային կարողությունները:

«Բազմակողմ» առևտրային համակարգում ներգրավված է աշխարհի երկրների մեծ մասը: Որոշ երկրներ, սակայն, գտնվում են համակարգից դուրս, և այդ իսկ պատճառով համակարգը կոչվում է «բազմակողմ», այլ ոչ թե «գլոբալ» կամ «համաշխարհային»:

ԱՅԿ իր գործունեությունը կառուցում է բազմակողմ առևտրային համակարգը կազմող 5 կարևոր սկզբունքների վրա: Դրանք են՝

1. առևտրում խտրականության բացառում,
2. փոխադարձության կամ համարժեքության սկզբունք,
3. օրենսդրական պարտավորություններ (նաև վեճերի կարգավորումը),
4. թափանցիկության սկզբունք,
5. անվտանգության համակարգ:

Առանց խտրականության առևտրի սկզբունքը ենթադրում է երկու մոտեցում՝ առևտրում ազգերի առավել բարենպաստության մոտեցում և ազգային մոտեցում: Ընդ որում, **«ազգերի առավել**

բարենպաստության մոտեցում» պահանջի համաձայն՝ ԱՅԿ անդամ որևէ երկրում արտադրված ապրանքի նկատմամբ պետք է կիրառվի ոչ պակաս բարենպաստ մոտեցում, քան այն կիրառվում է այլ երկրում ծագած նմանատիպ ապրանքի կամ ծառայության նկատմամբ: **«Ազգերի առավել բարենպաստության»** (ԱԱԲ) ռեժիմ բառակապակցությունը ԱՅԿ համաձայնագրերի համատեքստում նշանակում է «ոչխրատական վերաբերմունք», այն է՝ հավասար վերաբերմունքի ցուցաբերում բոլորի նկատմամբ: ԱԱԲ սկզբունքի կիրառումը հավասար առևտրային հարաբերություններ է ապահովում ԱՅԿ անդամների միջև: Այս մոտեցումը ՀՀ-ի նման փոքր տնտեսությունն ունեցող երկրներին երաշխավորում է, որ զարգացած տնտեսությունն ունեցող անդամները չեն շահագործի իրենց շուկայական ուժը վերջիններիս հանդեպ արգելքների կիրառմամբ կամ էլ խտրականություն չեն առաջացնի՝ առանձին երկրների՝ առևտրում արտոնյալ պայմաններ ընձեռելով: Միևնույն ժամանակ նշված դրույթում նաև որոշակի բացառություններ են նախատեսվում ազատ առևտրի գոտիների, մաքսային միությունների և զարգացող երկրներին տրվող նախապատվությունների (արտոնյալ մաքսային տուրքերի) առկայության դեպքում: Իսկ **«ազգային մոտեցումը»** («ազգային մոտեցում»՝ հավասար վերաբերմունք տեղական և ներմուծված ապրանքների նկատմամբ) երկրներին արգելում է խտրականություն դնել ներմուծվող ապրանքների և համանման ներքին արտադրության ապրանքների միջև ինչպես հարկման, այնպես էլ առևտրի ներքին կարգավորման ցանկացած այլ բնագավառում:

«Ազգային մոտեցման» սկզբունքը կիրառվում է ապրանքի, ծառայության կամ մտավոր սեփականության առարկայի՝ շուկա մուտք գործելու պահից: Ուստի մաքսատուրքի գանձումը ներմուծվող ապրանքներից այդ սկզբունքի խախտում չի համարվում, անգամ եթե տեղական արտադրության ապրանքներից այդ չափով հարկեր չեն գանձվում: Այս կարևորագույն դրույթը կոչված է մրցակցային հավասար դաշտ ստեղծել ներքին արտադրողների և ներմուծողների միջև: Ազգային մոտեցման պահանջը օտարերկրյա մատակարարներին ավելի մեծ որոշակիություն է հաղորդում գոր-

ծունեության միջավայրի վերաբերյալ և հետևաբար նպաստում ՕՈՒՆ-ի հոսքին:

Փոխադարձության սկզբունքի էությունը կայանում է նրանում, որ բանակցող կողմերը կարող են միմյանց համար նպաստավոր պայմաններով համարժեք զիջումներ կատարել:

Վեճերի կարգավորման ընթացակարգերի գոյությունը կանխարգելում է միակողմանի վճիռների ընդունումը: Բոլորի համար ընդհանուր և պարտադիր կանոնների առկայությունը կրճատում է ազդեցիկ առևտրային գործընկերների կողմից առևտրային քաղաքականության վրա անցանկալի ճնշումների հնարավորությունը:

Թափանցիկության սկզբունքը ԱՀԿ անդամներից պահանջում է հրապարակել առևտրային կարգավորումները, տեղյակ պահել ԱՀԿ-ին առևտրային քաղաքականությունների փոփոխությունների վերաբերյալ: Այս և այլ հարցերի շուրջ թափանցիկության ապահովման նպատակով ՀՀ կառավարության կողմից ստեղծվել է ՀՀ-ում ԱՀԿ ծանուցման գործակալությունը:

Առևտրի ազատականացման ուղղությամբ ԱՀԿ գործունեությունը հիմնականում ուղղված է մաքսատուրքերի դրույքաչափերի նվազեցմանը և ոչ սակագնային արգելքներին՝ դրանք մաքսային համարժեքով փոխարինելու ճանապարհով, որոնք կոչվում են առևտրային սահմանափակումների սակագնացում:

ԱՀԿ-ն հիմնվում է առևտուր իրականացնող երկրների մեծամասնության կողմից մշակված և հաստատված մի շարք համաձայնագրերի վրա: Այդ փաստաթղթերը միջազգային առևտրի իրավական դաշտն են կազմում: Համաձայնագրերն անդամ-պետություններին պարտադրում են իրենց առևտրային քաղաքականությունը վարել որոշակի շրջանակներում: Թեպետ դրանք մշակվել և ընդունվել են կառավարությունների կողմից, դրանց նպատակը ապրանք արտադրողներին, ծառայություն մատուցողներին, արտահանողներին և ներմուծողներին աջակցելն է՝ միաժամանակ պետություններին թույլ տալով հասնել իրենց սոցիալական և շրջակա միջավայրի պահպանության հետ կապված նպատակներին:

Բազմակողմ առևտրային միջավայրի ստեղծումը հնարավորություն է տալիս պետություններին գործարար միջավայրը

դարձնել ավելի կայուն և կանխատեսելի: Երբ ԱՀԿ անդամ-երկրները որոշում են ընդունում բացել իրենց շուկաները ապրանքների և ծառայությունների համար, նրանք «հաստատագրում են» իրենց պարտավորությունները: Ապրանքների դեպքում այդ «հաստատագրված» պարտավորությունը մաքսատուրքի հաստատագրված դրույքաչափերի սահմանումն է: Երբեմն երկրները ներմուծվող ապրանքների համար սահմանում են հաստատագրվածից ցածր մաքսատուրքեր: Դա հաճախ տեղի է ունենում զարգացող երկրներում: Ձարգացած երկրներում գործող մաքսատուրքերի դրույքաչափերը հիմնականում հավասար են հաստատագրվածներին:

Երկիրը կարող է փոփոխել հաստատագրված դրույքաչափերը՝ նախատեսվող փոփոխությունը համաձայնեցնելով իր առևտրային գործընկերների հետ, ինչը կարող է նշանակել, որ երկիրը պատրաստ է փոխհատուցել այդ փոփոխության հետևանքով այլ երկրների հնարավոր կորուստները: Բազմակողմ առևտրային բանակցությունների Ուրուգվայի փուլի ձեռքբերումներից մեկը առևտրի ծավալների աճի առկայությունն էր հաստատագրված պարտավորությունների պայմաններում: Այսպես, բոլոր գյուղատնտեսական ապրանքների համար սահմանված են մաքսատուրքի հաստատագրված դրույքաչափեր: Այդ ամենի արդյունքում ապահովվում է շուկայի անվտանգության ավելի բարձր աստիճան գործարարների և ներդրողների համար:

Համակարգը փորձում է բարելավել իր կանխատեսելիությունը և կայունությունը նաև մի շարք այլ եղանակներով: Այդ եղանակներից մեկը բաժնեչափերի և ներմուծման ծավալները սահմանափակող այլ միջոցների կիրառման կրճատումն է, քանի որ դրանք կարող են հանգեցնել բյուրոկրատիայի և անարդար գործելակերպ կիրառելու մեղադրանքների թվի աճին: Մյուս եղանակը երկրի առևտրային օրենսդրությունը հնարավորինս պարզ և «թափանցիկ» դարձնելն է:

ԱՀԿ համաձայնագրերից շատերը երկրներից պահանջում են հրապարակայնացնել իրենց առևտրային քաղաքականությունը և գործելակերպը իրենց տարածքում կամ ԱՀԿ-ին ծանուցելու միջոցով: Առևտրային քաղաքականության վերաքննության գործա-

կառույցի միջոցով իրականացվող ազգային առևտրային քաղաքականության կանոնավոր վերաքննությունները նպաստում են թափանցիկության հետագա աճին ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ միջազգային ասպարեզում:

ԱՅԿ համաձայնագրերը հիմնվում են ԱՍԳՅ դրույթների վրա, որոնք հատուկ օժանդակություն և առևտրային արտոնություններ են նախատեսում զարգացող երկրների համար: Ուրուգվայի փուլի ավարտին զարգացող երկրները արդեն պատրաստ էին ստանձնել իրենց պարտավորությունների մեծ մասը, սակայն համաձայնագրերով այդ երկրներից առավել աղքատ և թույլ զարգացածների համար նախատեսվեց անցումային շրջան, որպեսզի նրանք հնարավորություն ունենան հարմարվելու անծանոթ և իրենց համար գուցե բարդ դրույթներին: Բանակցությունների փուլի ավարտին ընդունված նախարարական որոշման համաձայն՝ զարգացած երկրները պետք է հեշտացնեն թույլ զարգացած պետություններից արտահանվող ապրանքների մուտքը իրենց շուկաներ և մեծացնեն դրանց նկատմամբ ցուցաբերվող տեխնիկական օժանդակության ծավալները: Զարգացած երկրները արդեն իսկ սկսել են մաքսատուրքերից և բաժնեչափերից ազատել թույլ զարգացած երկրներից ներմուծվող գրեթե բոլոր ապրանքները: Այդուհանդերձ, ԱՅԿ-ն և նրա անդամները մինչև այժմ էլ շարունակում են անցնել ճանաչողական գործընթացներով:

Առևտրի ազատականացման ուղղությամբ ԱՅԿ գործունեությունը հիմնականում ուղղված է մաքսատուրքերի դրույթաչափերի նվազմանը և ոչ սակագնային արգելքներին՝ դրանք մաքսային համարժեքով փոխարինելու ճանապարհով: Դա կոչվում է առևտրային սահմանափակումների սակագնացում: Մաքսատուրքերի նվազեցման մեխանիզմը ներառում է դրանց ամրագրման ինստիտուտը, որի դեպքում երկիրը պարտավորվում է կոնկրետ ապրանքների մաքսատուրքերը այդ ամրագրման մակարդակից վեր չբարձրացնել: Յուրաքանչյուր երկրի մաքսատուրքերի ամրագրման և նվազեցման պարտավորությունները գրանցված են անհատական ցանկում: Առևտրային արգելքների նվազման կապակցությամբ վարվում են երկկողմ, խմբային և բազմակողմ բանակցություններ: Եթե

երկիրը մեկ այլ երկրից ցանկանում է ստանալ այս կամ այն ապրանքի արտահանման զեղչեր, ապա իր կողմից ևս առաջարկում է մեկ այլ ապրանքի ներմուծման զեղչի պարտավորություն:

Բազմակողմ բանակցությունների նպատակը մաքսատուրքերի ընդհանուր մակարդակի նվազեցումն է, սակայն միջին և միջին կշռված մաքսատուրքերի մակարդակի ցուցանիշները հաճախ չեն արտացոլում սակագնային արգելքների իրական մակարդակը: Երկրները աշխատում են ներմուծման բավականին բարձր մաքսատուրքեր սահմանել այն ապրանքների վրա, որոնց նկատմամբ ներքին շուկայում առկա է զգայուն մրցակցություն: Այդ ապրանքները միշտ չէ, որ ներքին ապրանքաշրջանառության մեջ ունեն մեծ ծավալներ, իսկ բարձր մաքսատուրքերը դրանց ներմուծման ծավալներն ավելի են կրճատում: Ընդհանուր առմամբ, զարգացած երկրները իրենց մաքսատուրքերի միջին մակարդակը նվազեցնելիս զարգացող երկրների շահերը աննշան չափով են շոշափում:

Ոչ սակագնային բազմաբնույթ արգելքների օգտագործումը ԱՍԳՅ-94 շրջանակներում նպաստել է նաև առևտրի տեխնիկական արգելքների, սանիտարական և բուսասանիտարական նորմերի կիրառման համաձայնագրերի կնքմանը: Չնայած տեխնիկական արգելքները նախատեսված են ամենից առաջ մարդկանց առողջության և անվտանգության, շրջակա միջավայրի, ազգային անվտանգության և սպառողների շահերի պաշտպանության համար՝ այնուամենայնիվ, դրանք ներմուծումը սահմանափակող բավականին արդյունավետ միջոցներ են: Տեխնիկական արգելքների կիրառման ժամանակ նույնպես երկրները պարտավորվում են գործելու առավել բարենպաստ ռեժիմի շրջանակներում: ԱՅԿ-ն անդամ-երկրներին պարտադրում է տեխնիկական արգելքների օգտագործման քաղաքականությունը կիրառելիս առաջնորդվել առավելապես միջազգային չափորոշիչներով:

Քանակական սահմանափակումներ կիրառելու հարցում ԱՅԿ-ն ունի խիստ դիրքորոշում, քանի որ այն համարում է ծայրահեղ միջոցառում և գտնում է, որ քանակական սահմանափակումները կարող են օգտագործվել միայն այն դեպքում, եթե այլ թույլատրելի միջոցառումներն արդյունավետ չեն:

ԱՅԿ ձևավորումից ի վեր լրահատկացումների, փոխհատուցման մաքսատուրքերի և դեմպինգի կիրառման դեպքերը համաշխարհային տնտեսության մեջ հաճախակի հանդիպող երևույթներ են՝ չնայած ներքին շուկան օտարերկրյա մրցակցությունից պաշպանելու նշված միջոցառումները ԱՅԿ կողմից խստիվ արգելվում են: Լրահատկացումներ են դիտվում ինչպես պետության կողմից արտահանման խթանման նպատակով տրված դրամական օգնությունները, այնպես էլ վարկային արտոնյալ տոկոսադրույքներով ֆինանսավորումը, հարկային և վարկային արտոնությունները, հարկերի վերադարձը, տրանսպորտային ցածր սակագները, բարձրացված գներով պետական գնումները կամ ցածր գներով ապրանքների և ծառայությունների վաճառքը պետությանը:

Համաշխարհային առևտրի համակարգը պատրաստ չէ հակադդելու ահաբեկչական ոտնձգություններին, որոնք կարող են զգալի վնաս հասցնել համաշխարհային տնտեսությանը: ԱՅԿ-ն միջազգային առևտրի զարգացման շղթայում կարևորում է **Համաշխարհային մաքսային կազմակերպության (ՅՄԿ)** և մաքսային ծառայությունների դերը:

Հանդիսանալով միջազգային բեռնային հոսքերը վերահսկող և կառավարող պետական կազմակերպություններ՝ մաքսային ծառայությունները գտնվում են առանձնահատուկ դիրքում, որը թույլ է տալիս նրանց բարձրացնել ապրանքների մատակարարման համաշխարհային ցանցի անվտանգությունը և նպաստել սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը՝ եկամուտների հավաքագրման և առևտրի պարզեցման միջոցով:

Մաքսային ծառայությունը այն կառույցն է, որը մշտապես առանցքային նշանակություն է ունենում պետության տնտեսական զարգացման և միջազգային առևտրի պատշաճ կառավարման գործում: Անձանց, ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների շարժը վերահսկելու միջոցով մաքսային ծառայությունը կարգավորում է մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքային խմբաքանակները՝ ապահովելով դրանց համապատասխանությունը ազգային և միջազգային առևտրի հիմնական դրույթներին:

Ի լրումն մաքսային վճարների հավաքագրման միջոցով իրականացվող ֆինսկալ և տնտեսական ավանդական գործառույթների՝ մաքսային մարմիններն ունեն նաև այլ առաքելություններ, ինչը և կարևորում է մաքսային ծառայության դերը հասարակության, տնտեսություն պաշտպանության գործում: Ահաբեկչության և հանցավոր կազմակերպությունների դեմ պայքարը, շուկաների (կեղծված ապրանքներ), հասարակության (թմրամիջոցներ, անվտանգ փոխադրումներ), շրջակա միջավայրի (արտադրական թափոններ) և բնության պաշտպանությունը մաքսային մարմնի կողմից իրականացվող, պետական կառավարման գերակա ուղղություններին նպաստող ակտիվ գործունեության օրինակներ են:

Ապրանքների մատակարարման համաշխարհային ցանցի անվտանգության բարձրացման նպատակով ՅՄԿ-ն մշակել է սկզբունքների և ստանդարտների համախումբ, որը հնարավորություն է տալիս բարձրացնելու միջազգային առևտրի անվտանգությունը՝ հնարավորինս պարզեցնելով այն:

ՅՄԿ կազմակերպության անդամ են հանդիսանում 165 մաքսային ծառայություններ, որոնց բաժին է հասնում համաշխարհային առևտրի 95%-ը: Նախկին ԽՍՀՄ երկրները (այդ թվում Հայաստանը) ՅՄԿ-ին անդամակցել են ԽՍՀՄ փլուզումից անմիջապես հետո:

Անցյալ հարյուրամյակի սկզբից բազմիցս փորձեր են արվել՝ ստանդարտացնելու և ներդաշնակեցնելու մաքսային ձևակերպման ընթացակարգերը՝ դրանք պարզեցնելու և դրանով իսկ խթանելու միջազգային առևտուրը: 1923 թվականին Ազգերի լիգան ժնևում ստորագրեց **«Մաքսային ձևակերպման ընթացակարգերի պարզեցման մասին»** միջազգային կոնվենցիան: Հետագայում մաքսային կարգավորմանն առնչվող հարցեր ներառվեցին նաև Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագրում (1947թ.): Սակայն այդ ժամանակ չկար որևէ հատուկ մարմին, որը պատասխանատու լիներ մաքսային ձևակերպման ընթացակարգերի ուսումնասիրության և ներդաշնակեցմանն ուղղված առաջարկությունների մշակման համար: Եվրոպական 13 պետությունների մասնակցությամբ 1947թ. սեպտեմբերի 12-ին Փարիզում ընդունվեց հռչակա-

գիր՝ Բրյուսելում մաքսային կազմակերպության գլխավոր գրասենյակ հիմնադրելու վերաբերյալ: Ստեղծվեց Եվրոպական մաքսային միության աշխատանքային խումբ, որն իր հերթին հաջորդ տարում հիմնադրեց Տնտեսական և մաքսային կոմիտեներ: 1950թ. դեկտեմբերի 15-ին Բրյուսելում ստորագրվեց **«Մաքսային համագործակցության խորհրդի հիմնադրման մասին»** կոնվենցիան, որն ուժի մեջ մտավ 1952թ. նոյեմբերի 4-ին: Այսպիսով, 1950թ. Բելգիայի մայրաքաղաքում կազմավորվեց Մաքսային համագործակցության խորհուրդը, որի առաջին նստաշրջանը կայացավ 1953թ. հունվարի 26-ին:

Եվրոպական տնտեսական միության բոլոր անդամ-երկրները միաժամանակ հանդիսանում են նաև ՀՄԿ անդամներ և այդ երկու կազմակերպությունների անդամ-երկրների միջև հաճախակի տեղի են ունենում հանդիպումներ: Այսպիսով, Մաքսային համագործակցության խորհուրդը վերածվեց համաշխարհային մասշտաբի և ազդեցության միջազգային կազմակերպության: 1994թ. Մաքսային համագործակցության խորհուրդն ընդունեց **«Համաշխարհային մաքսային կազմակերպություն»** ոչ պաշտոնական աշխատանքային անվանումը՝ կազմակերպության բուն էությունն ու դրա համաշխարհային կարգավիճակն ընդգծելու նպատակով:

ՀՄԿ-ն միակ միջազգային կազմակերպությունն է, որն առնչվում է բացառապես մաքսային հարցերի հետ: ՀՄԿ յուրաքանչյուր անդամ ունի մեկ ներկայացուցիչ և մեկ ծայրի իրավունք: ՀՄԿ-ն իր անդամներին առաջարկում է Կոնվենցիաների և այլ միջազգային գործիքների լայն շրջանակ: Միայն ՀՄԿ անդամները կարող են օգտվել տեխնիկական աջակցության ստացման առավելությունից, ինչպես նաև ՀՄԿ քարտուղարության կողմից կազմակերպված ուսումնական ծրագրերից:

ՀՄԿ գերագույն մարմինը խորհուրդն է: Այն բաղկացած է բոլոր անդամ-երկրների մաքսային կազմակերպությունների ղեկավարներից: Հանդիպումները գումարվում են տարին մեկ անգամ: Խորհրդին աջակցում է ֆինանսական կոմիտեն (17անդամ) և քաղաքականության հարցերով հանձնաժողովը (24 անդամ):

ՀՄԿ պաշտոնական լեզուներն են անգլերենը և ֆրանսերենը: Դրանց հետ մեկտեղ ապրանքների դասակարգման, մաքսային արժեքի որոշման հարցերում օգտագործվում է նաև իսպաներենը: Իսպաներենն ու ռուսերենն օգտագործվում են նաև որպես 1972թ. «Բեռնարկերի մասին» մաքսային կոնվենցիայի պաշտոնական լեզուներ:

ՀՄԿ շրջանակում գործում են հետևյալ կոմիտեները՝ Ներդաշնակ համակարգի կոմիտե, Ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման տեխնիկական կոմիտե, Մշտական տեխնիկական կոմիտե, Իրավապահպանության հարցերով կոմիտե և Ապրանքների ծագման երկրի որոշման տեխնիկական կոմիտե:

ՀՄԿ ամենակարևոր նվաճումներից մեկը **«Ապրանքների նկարագրման և ծածկագրման ներդաշնակ համակարգի մասին»** միջազգային կոնվենցիայի մշակումն է: Ներդաշնակ համակարգն օգտագործվում է ոչ միայն որպես մաքսային սակագնի հաշվարկման և արտաքին առևտրի վիճակագրական տվյալների հավաքագրման համար հիմք, այլև այնպիսի նպատակների համար, ինչպիսիք են ապրանքների ծագման երկրի որոշումը, միջազգային առևտրի շուրջ բանակցությունները, սակագները և այլն:

ՀՄԿ անդամները տվյալներ են հաղորդում Կենտրոնական տեղեկատվական համակարգին, դրանք դասակարգվում են, վերլուծվում և ուղարկվում բոլոր մաքսային ծառայություններին: Այս ոլորտում աշխատանքի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ՀՄԿ-ն սերտորեն համագործակցում է միջազգային առևտրային կազմակերպությունների հետ:

ՀՄԿ-ն մաքսային ծնակերպման նպատակով մշակված կոնվենցիաներից գլխավորը **Կիոտոյի կոնվենցիան** է: Այն հանդիսանում է մաքսային ծնակերպման ընթացակարգերի հեշտացման, պարզեցման և ներդաշնակեցման գործիք (Համաշխարհային մաքսային օրենսգիրք):

Ապրանքային հոսքերի անխափան ընթացքն ապահովելու նպատակով ՀՄԿ կարևոր խնդիրներից է մաքսային ծառայությունների միջև համաձայնագրերի համակարգի ստեղծումը: Համաձայնագրի այդպիսի համակարգը հնարավորություն է տալիս ապահո-

վելու ճշգրիտ տեղեկատվության ժամանակին փոխանակում, ինչը նպաստում է մաքսային ծառայությունների կողմից ռիսկերի կառավարման ավելի արդյունավետ իրականացմանը: Դա ոչ միայն ընդլայնում է մաքսային ծառայությունների հնարավորությունները բարձր ռիսկայնության առաքումների բացահայտման առումով, այլ նաև թույլ է տալիս ուժեղացնել վերահսկողությունը մատակարարումների միջազգային շղթայի նկատմամբ և ավելի արդյունավետ բաշխել մաքսային ռեսուրսները: Մաքսային ծառայությունների միջև համաձայնագրերի համակարգը նաև նպաստում է մաքսային համագործակցության ամրապնդմանը: Մաքսային ծառայությունները ապրանքների մատակարարման միջազգային շղթայի գործունեության առավելագույն անվտանգության և պարզեցման ապահովման նպատակով պետք է աշխատեն համատեղ՝ օգտագործելով համընդհանուր ճանաչված ստանդարտներ: Այդ նպատակին հնարավոր է հասնել մաքսային ծառայությունների միջև սերտ համագործակցության միջոցով: Այն իրենից ներկայացնում է ապրանքների մատակարարման համաշխարհային շղթայի պաշտպանության արդյունավետ միջոց:

12.2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԶԱՅՆԱԳՐԵՐԸ

Ինչպես արդեն նշել ենք, ԱՀԿ-ն իրավական տեսանկյունից համաձայնագրերի համախումբ է, որոնք կարգավորում են ապրանքների, ծառայությունների և մտավոր սեփականության միջազգային առևտուրը: Այդ համաձայնագրերը սահմանում են ազատականացման սկզբունքները և ընդունված արտոնությունները, ընդգրկում են մաքսատուրքերը և այլ տնտեսական խոչնդոտները նվազեցնելու, նաև ծառայությունների շուկայի մատչելիությունն ապահովելու առանձին երկրների պարտավորությունները: Սահմանում են վեճերի կարգավորման ընթացակարգերը, հատուկ պայմաններ են նախատեսում զարգացող երկրների համար, կառավա-

րություններից պահանջում են ապահովել իրենց առևտրային քաղաքականության թափանցիկությունը և այլն:

ԱՀԿ համաձայնագրերը հաճախ անվանում են նաև ԱՀԿ կանոններ, իսկ ԱՀԿ-ն նկարագրում են որպես կանոնների վրա հիմնված՝ կանոնակարգված համակարգ:

«Առևտրի բազմակողմ բանակցությունների Ուրուգվայի փուլի արդյունքները, իրավական տեքստեր» հավաքածուն ներառում է մոտ 60 համաձայնագրեր, հավելվածներ և որոշումներ: Համաձայնագրերը ունեն բավականին պարզ կառուցվածք. դրանք բաղկացած են վեց մասից՝ հիմնական համաձայնագիր (ԱՀԿ հիմնադիր համաձայնագիր), ԱՀԿ կողմից կարգավորվող առևտրի երեք հիմնական ոլորտներից յուրաքանչյուրին (ապրանքներ, ծառայություններ և մտավոր սեփականություն) վերաբերող համաձայնագրեր, վեճերի կարգավորման համակարգ և անդամ պետությունների առևտրային քաղաքականության վերաքննություն:

Առևտուրը և ծառայությունները կարգավորող համաձայնագրերն ունեն միանման կառուցվածք. կազմված են երեք մասից, սակայն որոշ մանրամասնություններում բավականին տարբերվում են միմյանցից: Ապրանքների համար համաձայնագրի հիմքը կազմում է ԱՍԳՀ-ն, իսկ ծառայությունների համար՝ ԾԱԳՀ-ն (երրորդ ոլորտը՝ ՄՍԱԱԻՀ, նույնպես այդ խմբի մեջ է մտնում, սակայն ներկայումս լրացուցիչ մասեր չունի):

Հաջորդ մասում բերվում են որոշակի ոլորտների կամ խնդիրների հետ կապված պահանջներ սահմանող լրացուցիչ համաձայնագրեր և հավելվածներ:

Վերջում ներկայացված են առանձին երկրների պարտավորությունների մանրամասն ցանկերը, որոնց համաձայն՝ երկրները թույլատրում են որոշակի ապրանքների կամ ծառայությունների մուտքն իրենց շուկաներ: ԱՍԳՀ դեպքում ներկայացված են բոլոր տեսակի ապրանքների համար զանձվող մաքսատուրքերը հաստատագրելու պարտավորությունների, իսկ որոշակի գյուղատնտեսական ապրանքների համար՝ մաքսատուրքերի և քվոտաների համակցության տեսքով: ԾԱԳՀ դեպքում պարտավորությունները սահմանում են որոշակի ոլորտներում արտասահմանյան ծառայու-

թյունների մասնակցության աստիճանը և ներառում այն ծառայությունների տեսակները, որոնց նկատմամբ առանձին երկրներ չեն կիրառում «ազգերի առավել բարենպաստության» սկզբունքը: Այդ ամենը եզրափակվում է համաձայնագրերի և պարտավորությունների վրա հիմնված վեճերի կարգավորման դրույթներով, ինչպես նաև թափանցիկության ապահովմանն ուղղված առևտրային քաղաքականության վերաքննության կառույցով:

Կարևոր նշանակություն ունի նաև համաձայնագրերի մեկ այլ խումբ, որը ստորագրված է ոչ բոլոր անդամ-երկրների կողմից: Դրանք քաղաքացիական օդագնացության և պետական գնումների մասին երկու «բազմակողմ-կամավոր» համաձայնագրերն են: Սրանք հայտնի են նաև որպես լրացուցիչ համաձայնագրեր:

ԱՅԿ համաձայնագրի նախաբանում գրեթե ամբողջությամբ կրկնվում են ԱՍԳՅ-47 դրույթները նոր խմբագրությամբ, իսկ համաձայնագրի հոդվածներում տրված են կազմակերպության կազմակերպչական հիմնական դրույթները, մասնավորապես որոշված են ԱՅԿ ֆունկցիաները, խնդիրները, կառուցվածքը, կարգավիճակը, որոշումների ընդունման մեխանիզմը, գործողության մեջ մտնելու, համաձայնագրին միանալու և դրանից դուրս գալու կարգը:

Այսպիսով, համաձայնագիրը որպես այդպիսին իր մեջ միջպետական կարգավորման տարրեր չի պարունակում: Այն միայն սահմանում է ընդհանուր իրավաբանական և կառուցվածքային խնդիրներ, դրանց շրջանակը, ինչպես նաև այդպիսի խնդիրների կարգավորման մեխանիզմներ, որոնք ներառված են համապատասխան հավելվածներում:

Հավելվածները հանդիսանում են համաձայնագրերի անբաժանելի մասը և բովանդակության առումով տրամադրում են կարգավորման ավելի հստակ մեխանիզմներ: ԱՅԿ-ի համաձայնագիրը ներառում է հետևյալ 4 հավելվածները.

Հավելված 1, որն իր մեջ ներառում է՝

ա) Ապրանքների առևտրի բազմակողմ պարտադիր համաձայնագրեր, այդ թվում՝

- Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագիր,
- Գյուղատնտեսության մասին համաձայնագիր,

- Սանիտարական և բուսասանիտարական միջոցների կիրառության մասին համաձայնագիր,
- Մանածագործվածքների և հագուստեղենի մասին համաձայնագիր,
- Առևտրի տեխնիկական խոչընդոտների մասին համաձայնագիր,
- Առևտրին առնչվող ներդրումային միջոցների մասին համաձայնագիր,
- ԱՍԳՅ-94-ի 6-րդ հոդվածի կիրառման մասին համաձայնագիր,
- ԱՍԳՅ-94-ի 7-րդ հոդվածի կիրառման մասին համաձայնագիր,
- Նախաառաքումային ստուգման մասին համաձայնագիր,
- Ներմուծման լիցենզավորման ընթացակարգերի մասին համաձայնագիր,
- Ծագման կանոնների մասին համաձայնագիր,
- Լրահատկացումների և փոխհատուցման միջոցների մասին համաձայնագիր,
- Պաշտպանական միջոցների մասին համաձայնագիր:

բ) Ծառայությունների առևտրի գլխավոր համաձայնագիր, այդ թվում՝

- Ֆիզիկական անձանց շարժի մասին համաձայնագիր,
- Ֆինանսական ծառայությունների մասին համաձայնագիր,
- Հիմնական հեռահաղորդակցության միջոցների մասին համաձայնագիր,
- Օդային տրասպորտի ծառայությունների մասին համաձայնագիր:

գ) Մտավոր սեփականության իրավունքների առևտրին առնչվող հայեցակետերի մասին համաձայնագիր: Սրա հիմնական խնդիրներն են.

- Հեղինակային իրավունքներ և առողջապահություն,
- Աշխարհագրական ցուցանշումներ,

- Բույսերի և կենդանիների պաշտպանություն,
- Ավանդական գիտելիք և տարբերակվածություն:

Հավելված 2. Վեճերի կարգավորումը ղեկավարող կանոնների և ընթացակարգերի մասին փոխհամաձայնություն:

Հավելված 3. Առևտրային քաղաքականության վերաքննություն:

Հավելված 4. Առևտրի բազմակողմ կամավոր համաձայնագրեր, այդ թվում քաղաքացիական ավիատեխնիկայի առևտրի, պետական գնումների, տավարի մսի մասին միջազգային համաձայնագիր: Սրանց թվին էր պատկանում նաև կաթնամթերքի մասին համաձայնագիրը, սակայն դրա գործողությունը դադարել է: Նշված համաձայնագրերը իրավական տեսանկյունից երկրների համար պարտադիր պայման չեն հանդիսանում և դրանց ընդունումը կախված է երկրի ցանկությունից:

Բացի այս համաձայնագրերից՝ ԱՀԿ-ն ներառում է նաև, այսպես կոչված, ոչորտային համաձայնագրեր (սակագնային նախաձեռնություններ) «քիմիական ապրանքներով առևտրի ներդաշնակեցման», «տեղեկատվական տեխնոլոգիաների» մասին և այլն:

ԱՍԳՀ և ԱՀԿ շրջանակներում ընդունվել և գործում են մի շարք պարտադիր համաձայնագրեր, դրանցից են՝

- **Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագիր (ԱՍԳՀ)-1994**

ԱՍԳՀ-94-ը պարունակում է մի քանի կոնկրետ դրույթներ և բացատրություններ: Թվում է, թե նպատակահարմար կլիներ, որ Ուրուգվայի փուլի ընթացքում ստեղծվեր ԱՍԳՀ ամբողջապես վերափոխված տեքստ, սակայն իրականությունը ապացուցեց դրա ոչ արդյունավետ լինելը: ԱՍԳՀ-47-ի վերանայումը բազմաթիվ հոդվածների էության լայնածավալ փոփոխություններ կապահանջեր, որպեսզի արտացոլեր և՛ համաձայնագրի մասնակից կողմերի կայացրած նախկին որոշումները, և՛ Ուրուգվայի փուլի ժամանակ որդեգրված համաձայնագրերը: Իհարկե, այդ փոփոխությունների մի մասը կարող էր կատարվել առանց դժվարության, իսկ մյուսները առաջ կբերեին այնպիսի հիմնահարցեր, որոնք կպահանջեին վե-

րաքննել նախկին բանակցությունների արդյունքում ստորագրված համաձայնագրերը: ԱՍԳՀ-94-ը ունի չորս բաղադրիչներ.

1. 1947թ. հոկտեմբերի 30-ին որդեգրված ԱՍԳՀ հավաքական դրույթներ, որոնք նախքան ԱՀԿ ուժի մեջ մտնելը հանդես են գալիս տարբեր օրենսդրական գործիքների միջոցով «ճշգրտված կամ ձևափոխված» տեսքով:

2. ԱՍԳՀ-94-ը ներառում է օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ դրույթներ, սահմանում է ԱՀԿ-ին նախորդող սակագնային պարտավորություններից հրաժարվող երկրների վերաբերյալ որոշումները և ԱՍԳՀ մասնակից կողմերի կայացրած այլ որոշումներ:

3.4. ԱՍԳՀ-94-ի երրորդ և չորրորդ տարրերը համապատասխանաբար Ուրուգվայի փուլի ժամանակ ձեռք բերված վեց համաձայնություններ են՝ ԱՍԳՀ որոշ հոդվածների մի շարք կետերի մեկնաբանությունները, Մարաբեշի փաստաթուղթը՝ ներառյալ ԱՀԿ յուրաքանչյուր անդամի՝ շուկա մուտքի պարտավորությունները:

ԱՍԳՀ-94-ի և ԱՍԳՀ-47-ի հիմնարար բաղադրիչներն են ազգերի առավել բարենպաստության սկզբունքը (Հոդված I), սակագների կրճատման և միասնականացման սկզբունքը կամ զիջումների ժամանակացանկերը (Ներածական մաս, Հոդված II), ազգային մոտեցման սկզբունքը (Հոդված III), քանակական սահմանափակումների ընդհանուր վերացումը (Հոդված XI), ԱՍԳՀ կանոններից ընդհանուր անվտանգության բացառությունները (Հոդվածներ XX, XXI):

Ըստ այս համաձայնագրի՝ երկրները հաստատում են ներմուծման մաքսատուրքերի կամ այլ տուրքերի ու վճարների առավելագույն մակարդակ, որը կկիրառվի ապրանքների սահմանված տեսակների ներմուծման համար:

Ըստ քանակական սահմանափակումների ընդհանուր վերացման XI հոդվածի՝ որևէ պայմանավորվող կողմ տուրքերից, հարկերից և այլ վճարներից բացի, որևէ արգելք կամ սահմանափակում (անկախ այն բանից՝ դրանք կատարվում են քվոտաներով) ներմուծման կամ արտահանման լիցենզիաներով կամ այլ միջոցներով չի կարող սահմանել կամ պահպանել ցանկացած այլ պայ-

մանավորվող կողմի ապրանքների ներմուծման կամ ցանկացած այլ պայմանավորվող կողմի տարածք ապրանքների արտահանման նկատմամբ: Սակայն այս դրույթները չեն տարածվում հետևյալ դեպքերի վրա.

1. արտահանման արգելքներ կամ սահմանափակումներ, որոնք ժամանակավորապես կիրառվում են սննդամթերքի կամ արտահանող կողմի համար չափազանց կարևոր այլ ապրանքների պակասորդը կանխելու կամ թեթևացնելու նպատակով,

2. ներմուծման և արտահանման արգելքներ կամ սահմանափակումներ, որոնք անհրաժեշտ են միջազգային առևտրում ապրանքների դասակարգման, տեսակավորման կամ շուկայահաման նպատակով կիրառվող կանոնակարգերի կամ համօրինակների համար,

3. ցանկացած տեսքով ներմուծված գյուղատնտեսական կամ ձկնարդյունաբերական ապրանքների նկատմամբ կիրառվող ներմուծման սահմանափակումներ, որոնք անհրաժեշտ են հետևյալ նպատակներով կառավարական միջոցառումների կիրարկման համար.

- սահմանափակելու արտադրության կամ շուկայահաման հայրենական նման ապրանքի թույլատրելի քանակը, կամ եթե չկա նման ապրանքի էական տեղական արտադրություն, ապա այնպիսի ապրանքի քանակը, որի համար ներմուծված ապրանքը կարող է ուղղակի փոխարինող լինել,

- ազատվելու նման հայրենական ապրանքի ժամանակավոր ավելցուկից, կամ եթե չկա նման ապրանքի էական հայրենական արտադրություն, ապա այնպիսի ապրանքի ավելցուկից, որի համար ներմուծված ապրանքը կարող է ուղղակի փոխարինող լինել՝ մատչելի դարձնելով այդ ավելցուկը սպառողների որոշակի խմբերին անվճար կամ ընթացիկ շուկայականից ցածր գնով,

- սահմանափակելու կենդանական արտադրանքի արտադրության թույլատրելի քանակները, որոնց արտադրությունը ուղղակիորեն կախված է ներմուծվող ապրանքից:

XX և XI հոդվածներով ընդունվում է, որ կառավարությունները կարող են համապատասխանաբար ընդհանուր և անվտան-

գության նպատակներով կիրառել և ամրապնդել որոշակի միջոցներ: Սակայն պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ բացառությունների դեպքում որդեգրված միջոցառումները չեն կարող միևնույն պայմաններն ունեցող երկրների միջև կամայական և չարդարացված խտրականություն դնել կամ քողարկված ձևով սահմանափակեն միջազգային առևտուրը:

• *Գյուղատնտեսության մասին համաձայնագիր*

Միանալով համաձայնագրին՝ ԱԶԿ անդամ-երկիրը պարտավորվում է գյուղատնտեսության բնագավառում իրականացնել շուկայական տնտեսության կայացմանն ուղղված բարեփոխումների գործընթաց: Վերջինս բաղկացած է երեք կարևոր ոլորտներից՝ շուկայի մատչելիություն, ներքին աջակցություն և արտահանման լրահատկացումներ: Պետական լրահատկացումների շրջանակներում առևտուրն առավել խեղաթյուրող միջոց են համարվում արտահանման լրահատկացումները (ԱԶԿ-ն արգելում է դրանց կիրառումը), վերջիններս տրամադրվում են գյուղատնտեսական արտադրողներին՝ խթանելու համար իրենց ապրանքի արտահանումը միջազգային շուկա:

Դոհայի զարգացման օրակարգի ներքո ընթացող գյուղատնտեսության շուրջ ԱԶԿ բազմակողմ բանակցությունների արդյունքում, ԱԶԿ մի շարք անցումային տնտեսությամբ անդամներ՝ Դունգարիան, Բուլղարիան, Սլովենիան, Մոնղոլիան, Ալբանիան, Վրաստանը, Ղրղզստանը, ԱԶԿ-ի գյուղատնտեսության հարցերով խանձնախմբին են ներկայացրել երկու առաջարկություններ, որոնք վերաբերում են շուկայի մատչելիությանը: Առաջին փաստաթղթում երկրները նշում են անցումային տնտեսություններին բնորոշ դժվարությունները, լրահատկացումների կենսական կարևորությունը: Երկրորդ առաջարկության մեջ երկրները հատուկ ճկունություն են պահանջում անցումային տնտեսությամբ երկրների կատարվելիք մաքսերի դրույքաչափերի կրճատման և ոչ մաքսային միջոցների կարգավորման առնչությամբ, քանզի վերջիններս կիրառման հետևանքով անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների համար արտահանման շուկաները հաճախ փակ են: Բոլոր երկրները գիտակցում են, որ գյուղատնտեսությունը ամենաբարդ կարգավոր-

վող ճյուղերից է, որին պետք է մոտենալ առանձնահատուկ զգուշությամբ:

• Սանիտարական և բուսասանիտարական միջոցների կիրառման մասին համաձայնագիր

Սանիտարական և բուսասանիտարական միջոցներն իրականացվում են մարդու, կենդանիների և բույսերի առողջության պահպանման նպատակով:

Մինչև այժմ չի արձանագրվել որևէ անհամապատասխանություն ԱՀԿ և միջազգային բնապահպանական համաձայնագրերի միջև:

Համաձայնագրերի առանցքային կետերի հատուկ դրույթներով պետություններին իրավունք է վերապահվում միջոցներ ձեռնարկել մարդու կյանքի ու առողջության, ինչպես նաև կենդանական և բուսական աշխարհի պահպանման ուղղությամբ: Բայց և այնպես, նման գործողությունների նկատմամբ կիրառվում են որոշ սահմանափակումներ՝ կանխելու տեղական արտադրողին պաշտպանելու նպատակով դրանց կիրառումը, որը կոչվում է թաքնված հովանավորչություն: Անվտանգության գծով կարգավորումները չպետք է դառնան թաքնված հովանավորչություն:

• Մամածագործվածքների և հագուստեղենի մասին համաձայնագիր

Մամածագործվածքների և հագուստեղենի ներմուծման վրա սահմանված բաժնեչափերը պետք է վերացվեն 2005թ. հունվարի 1-ին:

• Առևտրի տեխնիկական խոչնդոտների մասին համաձայնագիր

Այս համաձայնագիրը պահանջում է, որ ԱՀԿ անդամ երկրների կողմից ստեղծված համօրինակները՝ ստանդարտները, խոչնդոտներ չստեղծեն միջազգային առևտրի համար:

Ժամանակ առ ժամանակ առևտրի ազատականացման ենթատեքստում քննարկվում էին նաև «կարմիր ժապավենի» (ավելորդ փաստաթղթային պահանջների վերացման) և արժույթի փոխանակման քաղաքականության հետ կապված խնդիրները:

Չնայած տեխնիկական արգելքները նախատեսված են, ամենից առաջ, մարդկանց առողջության և անվտանգության, շրջակա միջավայրի, ազգային անվտանգության և սպառողների շահերի պաշտպանության համար, այնուամենայնիվ, դրանք ներմուծումը սահմանափակող բավականին արդյունավետ միջոցներ են: Տեխնիկական արգելքների կիրառման ժամանակ նույնպես երկրները պարտավորվում են գործել առավել բարենպաստ ռեժիմի շրջանակներում: ԱՀԿ-ն անդամ երկրներին պարտադրում է տեխնիկական արգելքների օգտագործման քաղաքականությունը կիրառելիս առաջնորդվել առավելապես միջազգային չափորոշիչներով:

• Առևտրին առնչվող ներդրումային միջոցների մասին համաձայնագիր

Այս համաձայնագրով փորձ է կատարվում հստակեցնել առևտրին առնչվող ներդրումային միջոցների վերաբերյալ կանոնները և տարածել այն բոլոր անդամ երկրների վրա:

• ԱՍԳԴ-94 VI հոդվածի կիրառման մասին համաձայնագիր (Հակազնագցման (հակադեմպինգային) համաձայնագիր)

ԱՍԳԴ-94 VI հոդվածը հնարավորություն է տալիս անդամ երկրներին պարտադրել կիրառելու հակազնագցման վճարներ այն դեպքերում, երբ կան գնագցված ներմուծումներ, ներմուծող երկրի արդյունաբերությանը հասցված վնաս և կապվածություն այս երկուսի միջև: Գնագցումը ներմուծող երկրի տարածքում որևէ ապրանքի ավելի ցածր գնով վաճառքն է, քան այն վաճառվում է արտահանող երկրում: Հակադեմպինգային միջոցառումներին նախորդում է հետաքննությունը, որը բացահայտում է դեմպինգի դեպքը և վնասի չափը: Հակադեմպինգային տուրքի մեծությունը չպետք է գերազանցի դեմպինգային և նորմալ գնի տարբերությանը: Որպեսզի հետաքննությունը սկսվի, անհրաժեշտ է պաշտպանել երկու չափանիշներ.

1. Դեմպինգային գնի և արտահանման գնի տարբերությունը պետք է լինի երկու տոկոսից ոչ պակաս:

2. Դեմպինգային ներմուծումը պետք է կազմի նմանատիպ ապրանքների ներմուծման ոչ պակաս՝ քան 3 տոկոսը:

Հակադեմպինգային հետաքննության առավելագույն ժամկետը 18 ամիս է, սակայն համաձայնագրում նշվում է, որ հետաքննությունը պետք է ավարտվի մեկ տարվա ընթացքում: Հակադեմպինգային տուրքերը կարող են կիրառվել մինչև հինգ տարի ժամկետով, իսկ եթե մինչև այդ ժամկետի վերջը հետաքննությունը ապացուցի, որ դեմպինգը շարունակվում է, ապա տուրքերի կիրառման ժամկետը կարող է հետաձգվել:

- **«Մաքսային արժեքի որոշման կանոնների մասին»
ԱՍԳՀ-94-ի Հոդված VII-ի կիրառման մասին
համաձայնագիր**

Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների գնահատումը և տվյալ բազայի վրա մաքսային վճարների հաշվարկումը իրենից ներկայացնում է բավականին դժվար գործընթաց:

Մաքսային արժեքի որոշման գործող համակարգը միանգամից չի ձևավորվել: Ներկայումս արտաքին առևտրին մասնակցող աշխարհի երկրների մեծ մասը օգտագործում են մաքսային արժեքի որոշման «Բոյուսելյան» կամ «ԱՍԳՀ» միջազգային համակարգերը: Միայն որոշ երկրներ, որոնք էական դեր չունեն արտաքին առևտրային շրջանառության մեջ, օգտագործում են մաքսային արժեքի որոշման իրենց ազգային մեթոդները:

Միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների ոլորտում մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման և գնահատման տարբեր ու անկայուն համակարգերի կիրառումը առևտրի ծավալների աճի հիմնական խոչընդոտ են: Կիրառվող սակագների վերաբերյալ ձեռք բերված համաձայնությունները նորմալ չէին գործում, քանի որ գնահատման համակարգերը հնարավորություն էին տալիս միակողմանիորեն շահարկել պայմանավորված հարկերի չափերը՝ փոփոխելով գնահատման չափանիշները:

Արտաքին առևտրային գործունեության հետագա զարգացումը պահանջում էր տվյալ համակարգում որոշակի փոփոխություններ: Օրինակ՝ մաքսային գնահատման այնպիսի սկզբունքների նշակում, որը առավելագույն չափով կհամապատասխանի երկրների մեծ մասի շահերին:

1973-1979 թվականները նոր փուլ էին մաքսային գնահատման պատմության մեջ: Այդ ժամանակահատվածում տեղի ունեցան «Տոկիոյի Կլոր Սեղան» անվան տակ հայտնի ԱՍԳՀ բազմակողմանի առևտրային բանակցությունները ժնևում, որը մեր ժամանակների ամենանշանավոր իրադարձություններից էր առևտրի քաղաքականության բնագավառում: Այդ բանակցությունների խնդիրն էր «համաշխարհային առևտրի ընդլայնումը և առավել ազատականացումը, ներառյալ առավել առաջադեմ միջոցներով առևտրի խոչընդոտների վերացումը»: Այդ նպատակին հասնելու միջոցներից մեկն ընդհանուր միջազգային գնահատման համակարգի ընդունումն էր, որն ավելի լայնորեն կկիրառվեր, քան գործող համակարգը:

Այդ բանակցությունները ավարտվեցին 1979 թվականին: ԱՍԳՀ-ի հովանու ներքո անցած բազմակողմ առևտրային բանակցությունների Տոկիոյի փուլի շրջանակներում կնքված այլ փաստաթղթերի հետ մեկտեղ, ստորագրվեց «Մաքսային նպատակների համար ապրանքների գնահատումը» ԱՍԳՀ-ի 7-րդ հոդվածը կիրառելու մասին Համաձայնագիրը¹:

Համաձայնագիրը ապրանքի մաքսային արժեքը սահմանում է որպես գին, որն ապրանքը վաճառելիս փաստացի վճարվել կամ ենթակա է վճարման ներմուծման երկիր արտահանելու նպատակով և ճշգրտված է այդ գնի նկատմամբ սահմանված լրացուցիչ վերադիրների հաշվառումով:

Ընդ որում, Համաձայնագիրը սահմանում է ապրանքների մաքսային գնահատման այս մոտեցման հստակ պայմանների կիրառումը: Մասնավորապես գործարքի գնի հստակ պայմանների, ինչպես նաև գործարքի գնի նկատմամբ հնարավոր լրացուցիչ վերադիրների կոնկրետ ցանկի կիրառումն այն դեպքում, երբ դրանք չեն մտել գնի մեջ, բայց կատարվել են գնորդի կողմից:

Տոկիոյի փուլում կնքված Համաձայնագիրը բաղկացած է չորս հիմնական մասից, ինչպես նաև ներածությունից և երեք հավելվածներից: Առաջին մասում շարադրված են ներմուծվող ապ-

¹ Համաձայնագիրը ստորագրեցին Արգենտինան, Ավստրալիան, Ավստրիան, Բրազիլիան, Կանադան, Հունգարիան, Ծապոնիան, Հնդկաստանը, Նորվեգիան, Ռումինիան, Ֆինլանդիան, ԱՄՆ-ը:

րանքների մաքսային արժեքի որոշման հիմնական կանոնները: Երկրորդ մասում նախատեսվում է ստեղծել միջազգային մարմին, որը կգբաղվի Համաձայնագրի դրույթների կիրառման հսկողությամբ և Համաձայնագիրը կնքած տարբեր երկրների միջև ծագած խնդիրների ու վեճերի լուծմամբ: Երրորդ մասում նախատեսվում է հատուկ տարբերակված ռեժիմ զարգացող երկրների համար:

Չորրորդ մասը պարունակում է, այսպես կոչված, եզրափակող պայմաններ, որոնք վերաբերում են այնպիսի հարցերին, ինչպիսիք են Համաձայնագրի ընդունումը կամ դրա պայմանների պահպանումը:

Համաձայնագրով սահմանված մաքսային գնահատման համակարգի կիրառման հարցերը եղել են Ուրուգվայ փուլի բազմակողմ առևտրային բանակցությունների քննարկման առարկաներից մեկը: Այս համաձայնագիրը գործնականում պահպանում է մաքսային գնահատման սկզբունքներն ու մեթոդները, որոնք մշակվել էին Տոկիոյի փուլի արդյունքում: Միևնույն ժամանակ, Ուրուգվայի փուլի ընթացքում ընդունվել են զարգացող երկրների կողմից առաջադրված մաքսային արժեքի վերաբերյալ առանձին որոշումներ, ինչպես նաև մի շարք կազմակերպական որոշումներ, որոնք վերաբերում էին Մաքսային համագործակցության խորհուրդը Համաշխարհային մաքսային կազմակերպության վերակազմավորելու հարցերին:

Համաձայնագիրը հաստատում էր մաքսային գնահատման դրական համակարգը՝ հիմնված ներմուծվող ապրանքների համար իրականում վճարվող կամ վճարվելիք գնի վրա: Նախատեսվում էր ապահովել արդար, միասնական և անկողմնակալ համակարգ՝ ապրանքների մաքսային գնահատման համար, որը հարմարեցված կլիներ իրական առևտրային պայմաններին և դուրս կմղեր կամայական և անհիմն մաքսային արժեքների կիրառությունը: Այս առումով Համաձայնագիրը ներկայացնում էր գնահատման կանոնների վերանայված ամբողջություն:

Մաքսային արժեքի ձևավորումը կախված է բազմաթիվ պայմաններից ու գործոններից: Այդ պատճառով միջազգային մաքսային պրակտիկայում մշակվել են մի շարք մեթոդներ, որոնք հնա-

րավորություն են տալիս օբյեկտիվ գնահատել ապրանքի գինը՝ մաքսային սահմանի հատման պահին:

Հայրենական պրակտիկայում ընդունված ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային արժեքի որոշման մեթոդները հիմնականում փոխառված են միջազգային մաքսային իրավունքից: Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում է «Առևտրի և Սակագների Գլխավոր Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածի կիրառման մասին» համաձայնագրի դրույթների համաձայն:

**• Նախաառաքումային ստուգումների մասին
համաձայնագիր**

Այն տարածվում է ԱՀԿ անդամ երկրների տարածքում մինչև առաքումներն իրականացվող ստուգման բոլոր գործառնությունների վրա:

**• Ներմուծման լիցենզավորման ընթացակարգերի
մասին համաձայնագիր**

Սույն համաձայնագիրն ապահովում է, որ ներմուծման լիցենզավորման ընթացակարգերի իրականացման համար անդամների կողմից օգտագործվող վարչական գործիքներն ու միջոցառումները համապատասխանեն ԱՍԳՀ պահանջներին: Նպատակը նշված ընթացակարգերի ոչ պատշաճ կիրառության հետևանքով առևտրի հնարավոր խաթարումները կանխարգելն է՝ հաշվի առնելով նաև ԱՀԿ անդամ զարգացող երկրների տնտեսական շահերը, զարգացման նպատակները, ֆինանսական և աղևտրային կարիքները:

Ներմուծման լիցենզավորումը վարչական ընթացակարգերի ամբողջություն է, որը կիրառվում է ներմուծման լիցենզավորման գործելակարգերի կիրարկման համար: Դրանցով պահանջվում է համապատասխան վարչական մարմնին դիմում կամ այլ փաստաթղթեր ներկայացնել, որոնք ներմուծող անդամ երկրի մաքսային տարածք ապրանքների ներմուծման համար նախապայման կհանդիսանան: Համաձայնագրի դրույթներին համապատասխան դիմումների ներկայացման կարգը, իրավասությունները և լիցենզավորման ենթակա ապրանքների ցանկը պետք է հրապարակվեն և

մատչելի լինեն շահագրգիռ բոլոր կողմերի համար: Դիմումի ձևերը, ինչպես նաև դիմելու ընթացակարգերը, պետք է հնարավորինս պարզ լինեն: Դիմորդներին ժամանակ է տրվում համապատասխան լիցենզավորման դիմումների ներկայացման համար: Փաստաթղթերում եղած այնպիսի աննշան սխալների դեպքում, որոնք չեն փոխում հիմնական տվյալները, դիմումը չի մերժվում: Ներմուծման լիցենզավորում պահանջող և չպահանջող ապրանքների ներմուծումների դիմաց վճարելու համար անհրաժեշտ արտարժույթը՝ լիցենզիա ստացողների համար պետք է մատչելի լինի:

• **Ծագման կանոնների մասին համաձայնագիր**

Ծագման կանոնները չափանիշներ են որոշելու, թե որտեղ է պատրաստված տվյալ ապրանքը: Դրանք առևտրի կանոնների կարևոր մաս են կազմում, որովհետև հաճախ խտրականություն է դրվում արտահանող երկրների միջև՝ բաժնեչափեր, արտոնյալ սակագներ, հակազնազցման գործողություններ, փոխհատուցման տուրքեր և այլն: Ծագման կանոնները նաև օգտագործվում են առևտրի վիճակագրության վարման և ապրանքների կցված «Արտադրված է՝...» (made in...) պիտակի համար: Ծագման կանոնների մասին համաձայնագիրը ԱՀԿ անդամ երկրներից պահանջում է իրենց ծագման կանոնների թափանցիկություն, ապահովում է, որ դրանք միջազգային առևտրի վրա սահմանափակող կամ վնասակար ազդեցություն չունենան և, որ դրանք ղեկավարվեն կայուն, միանման, անաչառ, գիտակից հիմունքներով հիմնված դրական ստանդարտների վրա. այսինքն դրանք սահմանում են, թե ինչպես է որոշվում ծագումը, այլ ոչ թե ինչպես չի որոշվում: Ավելի երկար ժամանակաշրջանի համար Համաձայնագրի նպատակը ԱՀԿ բոլոր անդամ երկրների միջև համընդհանուր («հարմոնիզացված») ծագման կանոնների գործողությունն է, բացառությամբ արտոնյալ առևտրի որոշակի տեսակների, օրինակ՝ ազատ առևտրի գոտիներ կազմած երկրներին թույլատրվում է իրենց ազատ առևտրի համաձայնագրի ներքո կարգավորվող ապրանքների նկատմամբ կիրառել ծագման տարբերակված կանոններ: Համաձայնագիրը սահմանում է ներդաշնակ աշխատանքային ծրագիր, որը հիմնված է մի շարք սկզբունքների վրա՝ ներառյալ ծագման կանոնների օբյեկ-

տիվ, հասկանալի և կանխատեսելի լինելը: Աշխատանքն իրականացվում է ԱՀԿ Ծագման կանոնների հարցերով հանձնաժողովի և Բրյուսելում Մաքսային համաշխարհային կազմակերպության ներքո գործող Տեխնիկական հանձնաժողովի կողմից: Արդյունքը ԱՀԿ բոլոր անդամ երկրների կողմից բոլոր պարագաներում ոչ արտոնյալ առևտրային պայմանների դեպքում ծագման կանոնների միասնական համակարգի կիրառությունն է: Ծագման կանոնները պետք է լինեն թափանցիկ, առևտուրը չխեղաթյուրող, չսահմանափակող և վերահսկվեն հետևողականորեն:

• **Լրահատկացումների և փոխհատուցման միջոցների մասին համաձայնագիր**

Լրահատկացումը կառավարության կողմից հատուկ առավելության շնորհումն է արտադրողին, որն ապրանքներ է արտահանում: Լրահատկացում է հանդիսանում արտահանող երկրի կառավարության կողմից տրամադրած ֆինանսական օժանդակությունը կամ որևէ ձևով արտահայտվող եկամտային կամ գնային օժանդակությունը (որն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կարող է մեծացնել տվյալ երկրի տարածքից ապրանքի արտահանման ծավալները կամ նվազեցնել երկրի տարածք ապրանքի ներմուծման ծավալները), որոնց արդյունքում օգուտ է տրվում օժանդակություն ստացողին:

Կառավարությունները լրահատկացումներ են տրամադրում տարբեր նպատակներով: Լրահատկացումներ կարող են շնորհվել արդյունաբերական նոր ճյուղերի զարգացման խթանման, ներդրումների խրախուսման, երկրի հետամնաց տարածաշրջաններում արդյունաբերության հիմնադրման, արտահանման խթանման (արտահանման լրահատկացումներ), գյուղատնտեսության ենթակառուցվածքների զարգացման համար:

Պետություններին չի արգելվում ձեռնարկություններին տրամադրել վարկեր կամ վարկային երաշխիքներ, եթե դա արվում է սովորական պայմաններով: Առավել վտանգավոր են այն առանձնահատուկ լրահատկացումները, որոնք նպատակաուղղված են արտահանման խթանմանը և ներմուծման փոխարինմանը: Արտահանման լրահատկացումների դեպքում վնասը արտահայտվում է

նրանում, որ համաձայնագիրը խախտող երկիրը կայուն կերպով լրահատկացումների շնորհիվ համաշխարհային շուկայում մեծացնում է իր կողմից արտահանված հումքային ապրանքների բաժինը: Լրավճարներից վնաս կրող երկրները իրավունք ունեն հետաքննություն սկսելու այն կիրառող երկրների նկատմամբ: Հետաքննությունը կատարվում է լրահատկացումներին նախորդող երեք տարիների ընթացքում համապատասխան ապրանքների բաժնի միջին մակարդակի համադրման ճանապարհով: Ներմուծմանը փոխարինող ապրանքների արտադրության լրահատկացման վնասը գնահատվում է ոչ միայն լրահատկացումներ կիրառող երկրի շուկայից նմանատիպ ապրանքների դուրս մղման, այլև երրորդ երկրներում դրանց արտահանման մրցունակության անկման միջոցով: Լրահատկացումների օգտագործման կապակցությամբ ԱՀԿ կողմից հետաքննություն չի իրականացվում այն դեպքում, երբ դրա չափերը չեն գերազանցում ապրանքների արժեքի մեկ տոկոսը, ինչպես նաև, երբ ներմուծվում են փոքր խմբաքանակներով ապրանքներ: Լրահատկացումների և փոխհատուցման միջոցառումների համաձայնագրում նշված է նաև լրահատկացումներից վնաս կրող երկրների կողմից փոխհատուցման տուրքերի օգտագործման կարգի մասին: Այդ իրավունքը ծագում է վնասվող կողմի մոտ այն դեպքում, երբ դրանից երկիրը կրում է մեծ վնասներ: Փոխհատուցման տուրքերը կարելի է կիրառել ոչ շուտ, քան հետաքննությունը սկսելուց 60 օր հետո, և կարող է կիրառվել չորս ամսից ոչ ավել ժամկետով, իսկ տուրքի մեծությունը չպետք է գերազանցի լրահատկացումների չափը:

Լրահատկացումները կարող են կարևոր դեր խաղալ հատկապես զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրների համար: Առավել թույլ զարգացած և զարգացող այն երկրները, որոնց ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով 1000 ԱՄՆ դոլարից պակաս է, ընդհանրապես ազատված են արտահանման լրահատկացումներն արգելող դրույթների կատարման պահանջից: Այլ զարգացող երկրները մինչև 2003թ. պետք է դադարեցնեին լրահատկացումները: Առավել թույլ զարգացած երկրներին հակաճեղմումումային (այսինքն՝ տեղական արտադրության զարգացմանը նպաստող և ներմուծման

դեմ ուղղված) լրահատկացումների վերացման համար ժամանակ էր հատկացվել մինչև 2003թ., մինչդեռ այլ զարգացող երկրների համար սահմանված վերջնաժամկետը 2000թ. էր: Փոխհատուցման տուրքի կիրառման գործերով հետաքննությունների ժամանակ զարգացող երկրների համար սահմանված են արտոնյալ պայմաններ: Անցումային շրջանում գտնվող երկրներում արգելված լրահատկացումների կիրառումը պետք է դադարեցվեր մինչև 2002թ.:

• **Պաշտպանական միջոցների մասին** **համաձայնագիր**

Կառավարությունները սովորաբար նախընտրում են իրենց ներքին արդյունաբերությունը պաշտպանելու նպատակով ինքնակամ կիրառել ապրանքների ներմուծմանը խոչնդոտող միջոցներ: ԱՀԿ պաշտպանական միջոցների մասին համաձայնագիրը կանխում է նման ինքնակամ միջոցների կիրառումը և սահմանում ժամանակավոր միջոցների կիրառման կարգը և ժամկետները:

Պաշտպանական միջոցներ կիրառվում են այն դեպքում, երբ որոշակի արտադրանքի ներմուծման ծավալների աճի հետևանքով ներմուծող երկրի նմանատիպ կամ մրցակից արտադրանք արտադրող ներքին արդյունաբերական ճյուղին լուրջ վնաս է հասցվում կամ վնաս հասցնելու վտանգ է սպառնում: Այդպիսի միջոցները ընդհանուր առմամբ հանդիսանում են զիջումների և պարտավորությունների նվազեցման դրսևորում և կարող են հանդիսանալ ներմուծման քանակական սահմանափակումների (քվոտաներ) կամ սահմանված մակարդակից բարձր սակագների կիրառման տեսքով: Այս պաշտպանական միջոցները հակազնադայացման և փոխհատուցման միջոցների հետ մեկտեղ ԱՀԿ անդամների համար առևտրի հնարավոր պաշտպանական միջոցներ են հանդիսանում:

Համաձայնագիրը սահմանում է պաշտպանական միջոցների կիրառման հիմնական սկզբունքները: Դրանք հետևյալն են.

- պաշտպանական միջոցների ժամանակավոր կիրառում,
- միջոցների կիրառում միայն այն դեպքում, երբ ակնհայտ է, որ ներմուծումը ներքին արդյունաբերական ճյուղին

լուրջ վնաս է հասցնում կամ լուրջ վնաս հասցնելու վտանգ է ստեղծում,

- միջոցների կիրառումն հիմնականում ոչ խտրականության սկզբունքով,
- կիրառված միջոցների ազատականացումն ժամանակի ընթացքում:

Ինչպես ցանկացած իրավական համակարգում, այնպես էլ ԱՅԿ համաձայնագրում գոյություն ունեն «սպիտակ բծեր», որոնք տարբեր մեկնաբանությունների տեղիք են տալիս: Երկրները մշտապես պայքարում են իրենց շահերը իրացնել ինչպես ԱՅԿ-ի գործող իրավական համակարգի, այնպես էլ դրա ընդլայնման սահմաններում: Համաձայնագրերում զետեղված նորմերի կիրառման շուրջ անհամաձայնությունները դառնում են առևտրային տարածայնությունների և վեճերի առիթ: Առևտրային վեճերի կարգավորման անհրաժեշտությունը ձևավորել է որոշակի կանոններ, որոնք արտացոլված են ԱՅԿ համաձայնագրերի երկրորդ հավելվածում²: Գործընկերների հետ տարածայնություններ ունեցող երկիրն ամենից առաջ փորձում է այն հարթել խորհրդատվության միջոցով, համաձայնության չգալու դեպքում վեճի լուծմանը ներգրավվում են ԱՅԿ-ում գործող վեճերի լուծման մարմինը: Սակայն ԱՅԿ վեճերի լուծման կանոնները հեռու են կատարյալ լինելուց, որը և թույլ է տալիս դրանք խախտել: Սահմանված պատժամիջոցները երբեմն այնքան թեթև են լինում, որ երկրները փորձում են ձգձգվող բանակցությունների միջոցով դրանցից խուսափել:

1992թ. մարտի 20-ին Ուկրաինայի մայրաքաղաք Կիևում ընդունվել է *«ԱՊՅ անդամ երկրների կազմակերպությունների միջև ապրանքների առաքման մասին համաձայնագիրը»*, որն ուժի մեջ է մտել 1992թ. հուլիսի 1-ից: Համաձայնագիրը հիմնվում է ԱՊՅ անդամ պետությունների կառավարությունների կողմից մշակված սկզբունքների վրա: Տվյալ համաձայնագիրն ուղղված է ԱՊՅ շրջանակներում տնտեսավարող սուբյեկտների միջև տնտեսական

կապերի պահպանման ու զարգացման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը: Հաշվի առնելով վերջիններիս միջև կնքված տնտեսական համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագրերի առկայությունը՝ այն միևնույն ժամանակ ապահովում է բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների միատեսակ պատասխանատվությունը միմյանց հանդեպ իրենց պարտավորությունների կատարման հարցում:

Համաձայնագիրը միակ փաստաթուղթն է, որը կանոնակարգում է կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները բոլոր տեսակի ապրանքների մատակարարման համար: Համաձայնագրի միակ բնօրինակը կազմված է ռուսերեն լեզվով և պահվում է Բելոռուսի Հանրապետության Կառավարության արխիվում: ԱՊՅ անդամ երկրներից միայն Ադրբեյջանն է միացել համաձայնագրին, բայց այն չի ստորագրել:

12.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՆԵՐԸ

Առևտրային հարաբերությունները երկրների համագործակցության կարևորագույն ոլորտներից մեկն է: Ապրանքների միջազգային առևտուրը հստակեցվում և կանոնակարգվում է համապատասխան միջազգային կոնվենցիաներով և համաձայնագրերով:

Գիտական գրականության մեջ օգտագործվում են մի շարք տերմիններ, օրինակ՝ «արտաքին տնտեսական գործարք», «արտաքին առևտրային գործարք», «միջազգային առևտրական կոնտրակտ»: «Արտաքին տնտեսական գործարք» տերմինը առավել լայն հասկացություն է, որն իր մեջ ներառում է ոչ միայն առևտրային, այլև ցանկացած այլ տիպի գործարք՝ արտասահմանյան բաղադրիչի ներգրավմամբ (շինարարական կոնտրակտներ, վարկային, լիզինգային համաձայնագրեր և այլն): Ինչ վերաբերում է մնացած տերմիններին, ապա դրանք կիրառվում են նույն իմաստով:

Առք ու վաճառքի առարկայից կախված՝ արտաքին տնտեսական գործարքները բաժանվում են հետևյալ տեսակների՝

² Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի պաշտոնական տեղեկագիր, Առևտրի Համաշխարհային կազմակերպության փաստաթղթեր, Երևան, 2004թ. N2:

1. **Ձևով** նյութաառարկայական ապրանքների առք ու վաճառքի գործարքներ, որոնց իրականացման ժամանակ վաճառողը պարտավոր է ապրանքը հանձնել գնորդին որպես սեփականություն, պայմանավորված ժամկետում և որոշակի պայմանավոր-վածությունների պայմաններում, իսկ գնորդը պարտավորվում է ընդունել ապրանքը և վճարել: Այդպիսի գործարքը արտաքին առևտրում ընդունված առևտրային գործառնությունների հիմնական ձևն է: Այդ խմբի գործարքների թվում են՝

- արտահանման և ներմուծման գործառնությունները,
- վերաարտահանման գործարքները,
- հանդիպակաց առևտրի գործառնությունները (այդ թվում՝ ապրանքափոխանակման),
- միջազգային ապրանքային բորսաներում և աճուրդներում իրականացվող գործարքների մեծամասնությունը:

2. **Ծառայությունների առք ու վաճառքի գործարքներ, որոնց խմբում ներառվում են՝**

- տրանսպորտի, կապի, պահեստային տնտեսությունների և ապրանքների շարժի ապահովման առևտրային գործառնությունները,
- զբոսաշրջության ոլորտի գործարքները,
- բանկային, ֆինանսական, ապահովագրական ծառայությունները,
- միջնորդական գործառնությունները,
- վարձակալությունը, խորհրդատվությունը, ապրանքի քանակի և որակի հսկողությանը ուղղված, ինչպես նաև այլ բնույթի ծառայությունները:

3. **Ստեղծագործական գործունեության արդյունքների առք ու վաճառքի գործարքներ**, որոնց հիմնական տեսակը լիցենզիաների առևտուրն է: Այդ դեպքում լիցենզիաների վաճառքը մեքենաների և սարքավորումների արտահանման ուղիներից մեկն է, քանի որ լիցենզիայի վաճառքը առավելապես ուղեկցվում է մեքենայական արտադրատեսակների արտահանումով, որն անհրաժեշտ է տվյալ լիցենզիայի արտադրությունում օգտագործման համար, ինչպես նաև այդ լիցենզիային համապատասխան ապրանքի

արտադրության համար անհրաժեշտ լրակազմների, մասերի, պահեստամասերի մատակարարումով:

Արտաքին առևտրային առք ու վաճառքի գործարքների ձևակերպման հիմնական միջոցը **պայմանագիրն** է: Պայմանագիրը իրավաբանական պարտադիր համաձայնություն է գործարքի երկու կամ ավելի մասնակիցների միջև, ապրանքների կամ ծառայությունների մատակարարման և ձեռք բերման փոխադարձ պարտավորություններով: Արտաքին առևտրի միջազգային կանոնները, զարգացած երկրների քաղաքացիական և առևտրային օրենսգրքերը երաշխավորում են պայմանագրերի կնքման ազատությունը, ինչը նշանակում է, որ ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ կարող է ընտրել իրեն անհրաժեշտ գործընկեր և իրավունք ունի գնել ցանկացած ապրանք և ծառայություն, եթե դրանք կան վաճառքում: Ապահովում է նաև պայմանագրի ձևի և բովանդակության ազատությունը, որը թույլ է տալիս հանդես բերել փաստաթղթի ձևակերպման անհրաժեշտ և բավարար ճկունություն՝ երկուստեք համաձայնեցված պայմանավորվածություններին հասնելու համար: Պայմանագրի բովանդակության և ձևի ազատության աստիճանը սահմանափակվում է միայն այն դեպքում, երբ պետությունը (կամ միջազգային իրավական նորմը) ձգտում է անձին կամ հասարակությանը պաշտպանել այս կամ այն պայմանագրի կատարման կամ դրա հետ կապված ռիսկի անցանկալի հետևանքներից, որի համար տարբեր երկրների առևտրային օրենսգրքերում կան կետեր, որոնք հարկադրական նորմեր են և չեն կարող շրջանցվել պայմանագիրը կնքողների կողմից: Պայմանագիրը կարող է կնքվել ինչպես գործարքին ներկա սուբյեկտների միջև, այնպես էլ կողմերից մեկի բացակայության պայմաններում: Վերջին դեպքում կողմերից մեկը պարտավորվում է կարտարել գործարքի համաձայնեցված պայմանների ձևակերպումը, ստորագրում է պայմանագրի երկու օրինակը և փոխանցում է մյուս կողմին ստորագրման համար: Ստորագրումից հետո մեկ օրինակը վերադարձնում է առևտրային գործընկերոջը:

Պայմանագիր կնքող կողմերը համապատասխան երկրներում հաճախ ծանոթ չեն լինում առևտրի իրականացման պայման-

ներին: Դա կարող է տարբեր թյուրիմացությունների, տարածայնությունների և դատական քաջքույրների պատճառ դառնալ, որն ուղեկցվում է ժամանակի և գումարի անիմաստ վատնումով:

Այս բոլոր խնդիրների լուծման համար Միջազգային Առևտրային Պալատը 1936 թվականին առաջին անգամ հրատարակել է միջազգային կանոնների ժողովածու առևտրային տերմինների ճիշտ սահմանման համար, որը հայտնի է «Ինկոտերմս 1936»:

«Առևտրային տերմինների բացատրական միջազգային կանոնները» կամ «Ինկոտերմսը» սկսած 1936 թվականից պարբերաբար ենթարկվել է փոփոխությունների և լրացումների: Լրացումներ և փոփոխություններ կատարվել են 1953, 1967, 1976, 1980, 1990 և 2000 թվականներին, ներկայումս գործում է «Ինկոտերմսը» 2000 թվականի խմբագրությամբ: «Ինկոտերմսի» պարբերաբար հրատարակման պատճառները պայմանավորված են նրանով, որ անհրաժեշտություն կա «Ինկոտերմսի» պայմանները համապատասխանեցնել ժամանակակից առևտրային գործընթացներին:

Հարկ է նշել, որ «Ինկոտերմսի» մոր խմբագրությունը չեղյալ չի հայտարարում նախորդը: Այդ պատճառով տարածայնություններից խուսափելու համար առջ ու վաճառքի պայմանագրում պետք է հստակ նշվի, թե պայմանագրի կողմերը ո՞ր խմբագրության պայմաններն են կիրառում:

«Ինկոտերմսի» յուրաքանչյուր պայմանը ենթադրում է վաճառողի և գնորդի միջև ռիսկի, ծախսերի և պատասխանատվության հստակ բաժանում՝ սկսած այն պայմանից, որի դեպքում բոլոր տեսակի ռիսկերը և պատասխանատվությունը դրվում են գնորդի վրա և վերջացրած այնպիսի իրավիճակով, երբ ամբողջ պատասխանատվությունը կրում է վաճառողը: Միջազգային Առևտրային Պալատի կողմից մշտապես նշվում է, որ «Ինկոտերմսը» առջ ու վաճառքի պայմանագրերի շրջանակներում գործ ունի միայն վաճառողի և գնորդի հարաբերությունների հետ:

Ներկայումս առջ ու վաճառքի պայմանագրերի կնքման ժամանակ կիրառվում են 13 մատակարարման առևտրային պայմաններ, որոնք համապատասխանում են «Ինկոտերմս-2000»-ին: Նշված պայմանները ներկայացվում են կարճ տառային նշագրու-

մով, սկսվում են լատինական այբուբենի հետևյալ չորս տառերից՝ որևէ մեկով «E», «F», «C», «D», հետևաբար դրանք կարելի է դասակարգել չորս առաքման խմբերի.

1. ուղարկվածները,
2. հիմնական փոխադրավճարը (ֆրախտը) ARG վճարված չէ,
3. հիմնական փոխադրավճարը (ֆրախտը) վճարված է,
4. ժամանում:

Ապրանքների մատակարարման առևտրային պայմանները անվանվում են նաև բազիսային, քանի որ դրանք սահմանում են ապրանքի գնի հիմքը՝ կախված նրանից, թե որ կողմն է կրում ապրանքը տեղ հասցնելու հետ կապված ծախսերը՝ վաճառող-առաքողից մինչև գնորդ-ներմուծող: Անհրաժեշտ է նշել, որ հաշիվ-ապրանքագրում արտացոլվում են գործարքի գնի մեջ ներառվող այն ծախսերը, որոնք իր վրա է վերցնում վաճառողը՝ մատակարարման առևտրային պայմանների համաձայն:

Մաքսային ձևակերպումների տեսակետից, մաքսային մարմիններին ներկայացվող բեռն ուղեկցող փաստաթղթերում գործարքի պայմանագրում մատակարարման պայմանի հստակ շարադրումը և անվանման նշումը, համաձայն «Ինկոտերմսի»՝ անհրաժեշտ է հայտարարատուի կողմից ապրանքի հայտարարագրվող մաքսային արժեքի արժանահավատությունը ստուգելու համար: Քանի որ մաքսային արժեքի որոշման առաջին և հիմնական մեթոդը՝ ըստ ներմուծող ապրանքների գործարքի գնի, նախատեսում է մաքսային արժեքի մեջ ներառել ապրանքի ձեռք բերման և մինչև ներմուծման երկրի սահմանը կատարված փաստացի ծախսերը, անկախ այն հանգամանքից, թե դրանք ում կողմից են կատարված:

Ազգերի Լիգայի ձեռնարկած մի քանի անհաջող փորձերից հետո, 1947 թվականին, ժնևում տեղի ունեցած Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության Առևտրի և Աշխատանքի Կոնֆերանսում, առաջին անգամ ընդունվեց մաքսային գնահատման ընդհանուր սկզբունքների համաձայնագիրը: Այդ Կոնֆերանսի եզրակացություններն արտացոլվեցին Առևտրի և Սակագների Գլխավոր Համաձայնագրի (այսուհետ ԱՍԳՀ) 7-րդ հոդվածում: Տեքստում ընդամեն-

նը նշված էին ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք չէին կարող ուղեցույց հանդիսանալ գործնական կիրառության առումով:

Մաքսային գնահատման միջազգային համագործակցության ասպարեզում կատարած հաջորդ քայլը 1947 թվականին Բրյուսելում, Եվրոպական Մաքսային Միության Յետազոտական խմբի աշխատանքների ծավալումն էր: Մաքսային Միության շրջանակներում օգտագործելու համար Յետազոտական խմբի առաջադրանքների ցանկում ներառված էին արժեքի սահմանումը և այն մեթոդների գործընթացների ուսումնասիրությունը, որոնց պայմաններում այդ սահմանումը կարող էր կիրառվել: Արժեքի սահմանման տեքստը պատրաստ էր 1949 թվականի կեսերին: Բրյուսելում 1950 թվականի դեկտեմբերի 15-ին ստորագրվել է **«Ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման միասնական մեթոդաբանության ստեղծման մասին»** Կոնվենցիան: Այն ուժի մեջ մտավ 1953 թվականի հուլիսի 28-ին: Այս փաստաթղթին համապատասխան՝ *Բրյուսելյան մաքսային արժեքը (FPU) որոշվում է որպես ապրանքի նորմալ գին (այսինքն՝ այն գինը, որը ձևավորվում է բաց շուկայում, լրիվ մրցակցության պայմաններում, մեկը մյուսից անկախ վաճառողի և գնորդի միջև), ելնելով CIF³ պայմաններից, ապրանքը ներմուծող երկրի մաքսային սահմանը հատելու տեղում*: Այս սահմանումն առավել պարզ ներկայացնելու համար նշենք, որ մաքսային արժեքն այն գինն է, որով հավանական պայմաններում գնահատվող ապրանքը պետք է վաճառվի: Այս սահմանման կարևոր պայմաններն են գինը, ժամանակը, վայրը, քանակությունը և առևտրի մակարդակը:

Այս համաձայնագրին միացան աշխարհի ավելի քան 70 երկրներ: Մաքսային արժեքի որոշման տվյալ մեթոդը մինչև 1980-ական թվականները համարվում էին ամենալայն կիրառություն ունեցողը: Ըստ էության, Բրյուսելյան մաքսային արժեքի մասին Կոնվենցիան որպես միասնականացված մեթոդ ամրագրեց արևմտաեվրոպական փորձը: Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները,

ինչպես նաև Կանադան չմիացան այս Կոնվենցիային և չէին օգտագործում նրա դրույթները իրենց մաքսային համակարգում:

Դրա հետ մեկտեղ բազմաթիվ երկրներ, որոնք միացել էին այս կոնվենցիային, դիտարկում էին այն որպես համաձայնագիր, որը նույնականացնում է մաքսային արժեքի որոշման տեխնիկան, այլ ոչ թե նրա էությունը:

Ապրանքների առք ու վաճառքի կոնվենցիաները մշակվել են ՄԱԿ-ի Միջազգային առևտրի իրավունքի (UNCITROL) հանձնաժողովում 1966թ.-ին: Դրանց նպատակը միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի պայմանների միասնականացումն էր, ինչպես նաև այդ պայմանագրերի և ազգային օրենսդրության միջև եղած էական տարբերությունների վերացումը:

«Միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի մասին» Կոնվենցիան (Վիեննայի Կոնվենցիա) ընդունվել է 1980թ. Վիեննայում հրավիրված ՄԱԿ-ի կոնֆերանսում, և այն ընդունված է անվանել նաև Վիեննայի Կոնվենցիա: Կոնֆերանսին մասնակցել են 62 պետություններ, այդ թվում՝ 22 արդյունաբերապես զարգացած, 29-ը՝ զարգացող երկրներ, ինչպես նաև արևելաեվրոպական նախկին սոցիալիստական երկրները, ԽՍՀՄ-ը, Հարավսլավիան և ՉԺՀ-ն:

Կոնվենցիայի դրույթները, որոնք վերաբերում են առք ու վաճառքի պայմանագրի կողմերի իրավունքներին և պարտականություններին, կիրառվում են պայմանագիրը կնքող կողմերի նկատմամբ այն դեպքում, եթե նրանք չեն կարողացել իրենց փոխհարաբերությունները կարգավորել այլ կերպ, քան նշված է Կոնվենցիայում: Սա նշանակում է, որ Կոնվենցիան պայմանագրի մասնակիցներին տալիս է լայն հնարավորություններ՝ սեփական շահերին համապատասխան գործարքի պայմանները ձևավորելու տեսանկյունից: Երբ գործընկերների փոխհարաբերությունները հնարավոր չէ կարգավորել կնքված գործարքի շրջանակներում, կիրառվում են Կոնվենցիայի դրույթները: Հարկ է նշել, որ Վիեննայի Կոնվենցիան բովանդակում է այնպիսի միասնականացված կանոններ, որոնք կարող են կիրառվել ցանկացած հասարակական, տնտեսա-

³ Ըստ Ինկոտերմսի՝ CIF-Արժեք, ապահովագրություն և Ֆրախտ:

կան, իրավական համակարգերում, նպաստել միջազգային առևտրում ծառացած ցանկացած արգելքների վերացմանը:

Կոնվենցիան ունի նորմատիվ բնույթ, այսինքն՝ դրանում տեղ գտած դրույթները հանդիսանում են իրավունքի նորմեր, սակայն ունեն դիսպոզիտիվ բնույթ: Դա նշանակում է, որ կողմերը կարող են հրաժարվել կամ շրջանցել Կոնվենցիայի ցանկացած դրույթը:

Կոնվենցիան կիրառվում է միայն միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի դեպքում: Գործարքի, պայմանագրի միջազգային բնույթի չափանիշը այն է, որ կողմերը պետք է գտնվեն տարբեր երկրներում:

Վիեննայի Կոնվենցիայի հիմնական դրույթները համգում են հետևյալին.

1. Կոնվենցիան բովանդակում է ապրանքների առք ու վաճառքի միջազգային պայմանագրերի կնքման և օգտագործման կարգավորումը, որը հիմնականում հնարավորություն է տալիս վերացնելու ազգային օրենսդրության մեջ առկա էական տարբերությունները ու հակասությունները:

2. Նպաստում է առևտրային բանակցությունների արագացմանը, թեթևացմանն ու էժանացմանը, քանի որ այլևս անհրաժեշտություն չկա ուսումնասիրելու օտարերկրյա օրենսդրությունն ու դրա կիրառման պրակտիկան:

3. Նախադրյալներ է ստեղծում պայմանագրի սուբյեկտների կողմից իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները միանշանակ ընկալելու համար:

4. Նպաստում է ավելի ուժեղ գործընկերոջ կողմից առավել թույլին միակողմանի շահավետ պայմանագրային պայմանները թելադրելու հնարավորության վերացմանը: Սա հսկայական նշանակություն ունեցավ միջազգային առևտրում անհավասար, խտրական հարաբերությունների վերացման տեսանկյունից:

5. Ըստ պայմանագրերի սահմանում է վաճառողի և գնորդի հիմնական պարտավորությունները:

6. Կարգավորում է ըստ սուբյեկտների (պայմանագրի կողմերի) և օբյեկտների (պայմանագրի առարկայի) հարաբերու-

թյունները՝ կողմերի միջև վիճաբանությունների ծագման դեպքում, հատկապես երբ կողմերը չեն հանդիսանում Կոնվենցիային մասնակից պետություններ:

7. Սահմանում է այն ապրանքների ցանկը, որոնք չեն կարող հանդիսանալ միջազգային առք ու վաճառքի առարկա:

8. Սահմանում է առք ու վաճառքի պայմանագրի այն հատկանիշները, որոնց նկատմամբ Կոնվենցիայի դրույթները չեն կիրառվում:

Վիեննայի Կոնվենցիան բաղկացած է 4 բաժիններից, որոնք ներառում են 101 հոդվածներ:

I բաժինը՝ կիրառման ոլորտներն ու ընդհանուր դրույթները,

II բաժինը՝ պայմանագրի կնքումը,

III բաժինը՝ ապրանքի առք ու վաճառքը,

IV բաժինը՝ եզրափակիչ դրույթներ:

«Միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի իրավունքի մասին» Կոնվենցիան (Յապացայի Կոնվենցիա) կոչված է միասնականացնելու (ունիֆիկացնելու) միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի կնքման և օգտագործման կարգը: Նոր Յապացայի Կոնվենցիան ներկայացվել է միջազգային մասնավոր իրավունքի Յապացայի կոնֆերանսի արտահերթ նստաշրջանում 1985թ. և բաց է ստորագրելու համար: Նստաշրջանի աշխատանքներին մասնակցել են 62 պետություն՝ այդ թվում՝ արդյունաբերապես զարգացած բոլոր երկրները, 30-ը՝ զարգացող երկրներ Աֆրիկայից, Ասիայից և Լատինական Ամերիկայից, ինչպես նաև արևելա-եվրոպական նախկին սոցիալիստական երկրները, ԽՍՀՄ-ը, Յարավսլավիան և ՉԺՀ-ն: 1985թ. հրավիրված Յապացայի կոնֆերանսի նպատակն էր վերացնել 1955թ. Յապացայի առաջին կոնֆերանսի ընթացքում ընդունված արդեն իսկ ժամանակակից պահանջներին չբավարարող, հնացած դրույթները: Յարկ է նշել, որ վերջինս կիրառվում էր անգլո-սաքսոնական իրավունքի համակարգի 9 երկրներում: Բացի դրանից 1955թ. Յապացայի Կոնվենցիան տարածվում էր ապրանքների ցանկացած տեղաշարժի վրա, առանց դրանց «միջազգային բնույթի» ստույգ մեկնաբանման:

Նոր Հաագայի Կոնվենցիան նպատակ ուներ նաև լրացնել Վիեննայի Կոնվենցիայի դրույթներին՝ հատկապես կոլլիզիոն կանոնների ունիֆիկացման առումով, որոնք չէին կարգավորվում կամ ամբողջությամբ չէին կարգավորվում միատեսակ իրավական կանոններով: Կոլլիզիոն կանոնները միջազգային մասնավոր իրավունքի կանոններ են, որոնք նշանակում են, թե տվյալ իրավախախտման դեպքում, ո՞ր պետության օրենսդրությունը պետք է կիրառվի: Նոր Հաագայի Կոնվենցիան ունի ունիվերսալ բնույթ, այսինքն՝ այն կարող է կիրառվել նույնիսկ այն դեպքում, երբ պայմանագրի սուբյեկտները չեն հանդիսանում Կոնվենցիային մասնակից պետության տնտեսավարողներ: Այստեղ տեղ են գտել նաև որոշակի դրույթներ, որոնք նախկինում կիրառվում էին մի շարք երկրների իրավական ակտերում: Դրանք են.

1. Ապրանքների առք ու վաճառքի պայմանագրերի միջազգային բնույթի սահմանումը, որը համահունչ էր Վիեննայի Կոնվենցիայի դրույթներին՝ աննշան լրացումներով:

2. Որոշակի ապրանքների (հատկապես անձնական օգտագործման) դուրս բերումը միջազգային առք ու վաճառքի ոլորտից:

3. Սակարկությունների, բորսային առևտրի ապրանքների, նավերի և էլեկտրաէներգիայի ներառումը միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի մեջ (ի տարբերություն Վիեննայի Կոնվենցիայի):

4. Պայմանագիրը կարգավորող իրավունքի կիրառման սահմանումը: Այն ձևակերպվեց հետևյալ կերպ. «Առք ու վաճառքի պայմանագիրը կարգավորվում է պայմանագրի սուբյեկտների կողմից ընդունված իրավունքով»: Այդ ընտրության մասին համաձայնությունը պետք է ուղղակի արտահայտվի պայմանագրի պայմանների և պարզապես կողմերի վարքագծի մեջ: Ընդ որում կողմերը կարող են պայմանագրի տարբեր մասեր կարգավորել տարբեր կանոններով, իրավական ակտերով, ինչպես նաև հետագայում փոփոխել կիրառվող իրավունքի մասին նախնական համաձայնությունը: Կոնվենցիայում սահմանված է ավելի ընդհանուր կանոն այն մասին, որ եթե կողմերը չեն ընտրել թե իրավունքի ինչ նորմերով են

առաջնորդվելու, ապա առք ու վաճառքի պայմանագիրը կարգավորվում է այն պետություն իրավունքով, որտեղ վաճառողը պայմանագրի կնքելու պահին ունի առևտրային (կոմերցիոն) ծածկ: Գնորդի երկրի իրավունքի կիրառման համար պայմանագիրը նախատեսում է հետևյալ դեպքերը՝

4.1. երբ բանակցությունները տարվում են, և պայմանագիրը կողմերի միջև կնքվել է գնորդի երկրում,

4.2. երբ պայմանագիրը ուղղակի ենթադրում է (նշում է), որ վաճառողը պետք է ապրանքի առաքման պարտավորությունները կատարի գնորդի երկրում,

4.3. երբ պայմանագիրը կնքվել է գնորդի կողմից առևտրային սակարկությունների մասին հայտարարության հիման վրա:

Սակայն Կոնվենցիան պարունակում է մեկ նախապայման ևս, ըստ որի, «բացառության կարգով, եթե ամբողջությամբ վերցված պարտավորությունների կատարման ընթացքում պարզվում է, որ կողմերի միջև գործնական հարաբերությունները՝ առք ու վաճառքի պայմանագիրը սերտորեն կապված է այլ իրավունքի հետ, քան այն նախատեսված է տվյալ պայմանագրում, ապա առք ու վաճառքի պայմանագիրը կարգավորվում է այդ իրավունքի նորմերով»:

Ըստ Հաագայի Կոնվենցիայի՝ միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրի նկատմամբ կիրառվող իրավունքը կարգավորում է հետևյալ պայմանները.

- Պայմանագրի բացատրությունը,
- կողմերի իրավունքներն ու պարտավորությունները և պայմանագրի կատարումը,
- այն պահը, որից սկսած գնորդը ստանում է ապրանքներից արդյունք և եկամուտ ստանալու իրավունք,
- այն պահը, երբ գնորդը կրում է ապրանքների առք ու վաճառքի հետ կապված ռիսկը,
- պայմանագիրը չկատարելու հետևանքները,
- պարտավորությունների մարման եղանակները,
- պայմանագրի չեղյալ համարելու հետևանքներն ու հայցի վաղեմությունը,

- ապրանքների առք ու վաճառքի պայմանագրի նկատմամբ Կոնվենցիայի անառարկելիությունը այն դեպքում, երբ կողմերը հանդիսանում են այլ միջազգային համաձայնությունների մասնակից պետություններ:

1929թ. հոկտեմբերի 12-ին Վարշավայում ընդունվել է **«Միջազգային օդային փոխադրումների հետ կապված որոշ կանոնների միասնականացման մասին» Կոնվենցիան**, որի վերափոխված և լրացված տարբերակն ընդունվել է 1955թ. սեպտեմբերի 28-ին: Տվյալ կոնվենցիան կիրառելի է մարդկանց, բեռների և ապրանքների ցանկացած վճարովի օդային փոխադրման պարագայում: Սակայն այն չի կիրառվում փոստային հաղորդակցության և փոստային բեռների փոխադրման դեպքում:

Կոնվենցիայի միակ բնօրինակը կազմված է ֆրանսերենով և պահվում է Լեհաստանում, վերջինիս հաստատված կրկնօրինակները հանձնվում են բոլոր մասնակից կողմերին:

1956թ. մայիսի 19-ին ժնևում ստորագրված **«Բեռների ծանապարհային փոխադրման միջազգային պայմանագրի մասին» Կոնվենցիան**, ինչպես նաև 1978թ. հուլիսի 5-ին ժնևում ընդունված «Բեռների ծանապարհային փոխադրման միջազգային պայմանագրի մասին կոնվենցիայի» Արժանագրությունը միասնականացնում են բեռների միջազգային փոխադրման պայմանագրերի պայմանները:

Եթե բեռների փոխադրումը ծովային, ներքին ջրային, երկաթուղային կամ օդային ուղիներով իրականացվում է առանց բեռնափաման, ապա տվյալ կոնվենցիան կիրառելի է ողջ փոխադրման նկատմամբ:

«Մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և ներդաշնակեցման մասին» միջազգային կոնվենցիան (Կիոտոյի Կոնվենցիա) կնքվել է 1973 թ. Կիոտոյում և ուժի մեջ է մտել 1974թ.-ից: Անդամակցում են 60 և ավելի երկրներ, այդ թվում՝ ԵՄ երկրները, ԱՄՆ, Չինաստանի, Կանադան, Ճապոնիան և այլն: Հաշվի առնելով 20-րդ դարի վերջին արտաքին առևտրի ոլորտում տեղի ունեցած արմատական փոփոխությունները, 1999թ. Բրյուսելում ՄՀԿ-ն հավանության տվեց Կիոտոյի Կոնվենցիայի նոր խմբագրությանը: Նոր

խմբագրությամբ Կոնվենցիան կարող է ուժի մեջ մտնել միայն 40 երկրների կողմից միանալու ընթացակարգերը ապահովելուց հետո: Այսօր Կոնվենցիային միացել են 39 երկրներ: Կիոտոյի Կոնվենցիայի նպատակը մաքսային ընթացակարգերի և կանոնների պարզեցումն ու ներդաշնակեցումն է: Կոնվենցիան մի կողմից կոչված է՝ մաքսային ընթացակարգերի և կանոնների պարզեցման ու ներդաշնակեցման ճանապարհով արտաքին տնտեսական գործունեությունը խթանելու, իսկ մյուս կողմից պետական բյուջեի եկամտային մասի կատարմանը և ներքին շուկայի պաշտպանությանը: Ըստ Կոնվենցիայի, մաքսային մարմինները ներկա պայմաններում պետք է անցնեն հետստուգումային մաքսային հսկողության մեթոդների:

Հարկ է նշել, որ Կիոտոյի Կոնվենցիան վերանայելով՝ հաշվի են առնվել նաև մաքսային հարցերին առնչվող մի շարք մոտեցումներ, որոնք ներառված են ԱՀԿ փաստաթղթերի փաթեթում: Այսպես՝ Կոնվենցիայում ներառված են ԱՍԳՀ-94-ի հոդված 5-ի և հոդված 8-ի դրույթները: Կոնվենցիայի դրույթները ձևակերպված են ոչ թե ուղղակի ազդեցության նորմեր, այլև որպես սկզբունքներ, որոնք հիմք են հանդիսանում այս կամ այն ընթացակարգերի կարգավորման կոնկրետ կանոնների մշակման համար: Դրանով իսկ չխախտելով արտաքին առևտրային գործունեության վրա մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և արագացման հաշվեկշիռը, որպես չափանիշ, այսինքն որպես փոխգիշուր բիզնեսի և պետության միջև:

«TIR գրքույկի (Միջազգային ծանապարհատրանսպորտային գրքույկ) կիրառմամբ բեռների միջազգային փոխադրման մասին» մաքսային կոնվենցիան (TIR կոնվենցիան) ընդունվել է 1979թ.: Վերջինս կոչված է նպաստելու բեռների միջազգային ծանապարհատրանսպորտային փոխադրումների հեշտացմանը, ինչպես նաև սահմանային վարչարարական ընթացակարգերի պարզեցմանը: Կոնվենցիան վերաբերում է բեռների ուղիղ (ոչ տարանցիկ) փոխադրումներին:

TIR կոնվենցիայի յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմ պետք է սահմանի գանձվող մաքսային վճարների առավելագույն

չափը: TIR ընթացակարգի պահպանմամբ բեռների փոխադրման համար կիրառվող տրանսպորտային միջոցների կամ կոնտեյներների համար հատուկ մաքսային փաստաթուղթ չի պահանջվում: TIR կոնվենցիայի շրջանակներում կատարվող ճանապարհատրանսպորտային փոխադրումների ժամանակ տրանսպորտային միջոցի կամ դրա բաղադրիչի վրա երկու կողմից՝ առջևում և ետևում, պետք է փակցված լինի TIR ցուցանակը:

TIR գրքույկը տպագրվում է ֆրանսերենով, բացառությամբ որոշ անգլերեն նշումների: Տրանսպորտային միջոցների կազմի կամ դրանցում ընդգրկվող մի քանի կոնտեյներների համար տրվում է մեկ TIR գրքույկ:

Գիտակցելով համաշխարհային առևտրի նպատակաուղղված զարգացմանը նպաստող միջազգային խառը փոխադրումների կարևորությունը՝ ՄԱԿ-ի անդամ երկրների կողմից 1980թ. մայիսի 24-ին ժնևում ընդունվեց **«Բեռների միջազգային խառը փոխադրումների վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան**: Կոնվենցիան չի առնչվում և չի հակասում տրանսպորտային գործառնությունների կարգավորմանն ու վերահսկմանը վերաբերող ոչ մի այլ միջազգային կոնվենցիայի կամ ազգային օրենսդրության կիրառմանը:

Կոնվենցիայում ընդգրկված սկզբունքների համաձայն՝ զարգացած և զարգացող երկրների միջև պետք է սահմանվի շահերի արդարացի փոխհարաբերություն, ինչպես նաև միջազգային խառը փոխադրումների ոլորտում երկրների խմբերի միջև հաստատվի արդար և արդյունավետ գործունեություն:

Տվյալ կոնվենցիան կիրառելի է երկու և ավելի երկրների միջև կնքված խառը փոխադրումների ցանկացած պայմանագրի դեպքում: Կոնվենցիան չի խանգարում բեռնափոխադրողին ընտրություն կատարել խառը փոխադրման կամ տարբեր փուլերում տրանսպորտի տարբեր տեսակներով փոխադրումն իրականացնելու միջև:

«Ապրանքների նկարագրման և կոդավորման ներդաշնակեցված համակարգի մասին» միջազգային կոնվենցիան ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուներով ընդունվել է 1983թ. հունիսի

14-ին, իսկ դրա վերափոխված տարբերակը՝ 1986թ. հունիսի 24-ին: Կոնվենցիայի նպատակն է՝

- նպաստել միջազգային առևտրին,
- վիճակագրական տվյալների (մասնավորապես միջազգային առևտրին վերաբերող) հավաքագրման, համադրման և վերլուծության պարզեցում,
- միջազգային առևտրում ապրանքների մեկ դասակարգումից մյուսին անցնելու պարագայում իրականացվող ապրանքների լրացուցիչ նկարագրման, դասակարգման և կոդավորման համար առաջացող ծախսերի նվազեցում,
- նպաստել արտաքին առևտրային փաստաթղթավորման ստանդարտացմանը և վիճակագրական տվյալների փոխանցմանը:

Կոնվենցիայի մասնակից կողմերը պարտավորվում են առանց փոփոխությունների և լրացումների կիրառել Ներդաշնակեցված համակարգի ապրանքային բնորոշումներն ու դրանց վերաբերող թվային կոդերը, ապրանքների արտահանման և ներմուծման իրենց վիճակագրական տվյալները ներկայացնել համաձայն Ներդաշնակեցված համակարգի վեցանիշ կոդերի: Յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմ պետք է իր ազգային օրենսդրությունը համապատասխանեցնի Ներդաշնակեցված համակարգին:

«Կոնտեյներների հանդեպ կիրառվող մաքսային ռեժիմի մասին» կոնվենցիան ընդունվել է 1994թ. հունվարի 21-ին ժնևում: Վերջինս կոչված է կանոնակարգելու և հեշտացնելու բեռների միջազգային կոնտեյներային փոխադրումները, ինչպես նաև նպաստելու միջազգային բեռնափոխադրումներում կոնտեյներների արդյունավետ կիրառմանը: Կոնվենցիայի անդամ յուրաքանչյուր երկիր պարտավորվում է թույլատրել կոնտեյներների մուտքը իր տնտեսական տարածք՝ առանց մաքսատուրքերի և մաքսավճարների գանձման, առանց դրանց հանդեպ քանակական սահմանափակումների կիրառման և մաքսային փաստաթղթերի պահանջի:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագրի հիմնական սկզբունքները:
- ԱՍԳՀ շրջանակներում իրականացված բանակցությունների հիմնական փուլերը:
- «Ուրուզվայ փուլի» հիմնական առանձնահատկությունները:
- ԱՀԿ հիմնադրման դրդապատճառները:
- ԱՀԿ հիմնական սկզբունքները:
- Համաշխարհային մաքսային կազմակերպությունը:
- ԱՀԿ համաձայնագրի համակարգը:
- Սահմանափակ թվով երկրների մասնակցությամբ բազմակողմ համաձայնագրերը:
- Առևտրի և սակագների գլխավոր համաձայնագիր-1994:
- Գյուղատնտեսության մասին համաձայնագիր:
- Սանիտարական և բուսասանիտարական միջոցների կիրառության մասին համաձայնագիր:
- Մանածագործվածքների և հագուստեղենի մասին համաձայնագիր:
- Առևտրի տեխնիկական խոչնդոտների մասին համաձայնագիր:
- Առևտրին առնչվող ներդրումային միջոցների մասին համաձայնագիր:
- ՄԱԳՀ-94-ի 6-րդ հոդվածի կիրառման մասին համաձայնագիր:
- ՄԱԳՀ-94-ի 7-րդ հոդվածի կիրառման մասին համաձայնագիր:
- Նախաառաքումային ստուգման մասին համաձայնագիր:
- Ներմուծման լիցենզավորման ընթացակարգերի մասին համաձայնագիր:
- Ծագման կանոնների մասին համաձայնագիր:

- Լրահատկացումների և փոխհատուցման միջոցների մասին համաձայնագիր:
- Պաշտպանական միջոցների մասին համաձայնագիր:
- Ծառայությունների առևտրի գլխավոր համաձայնագիր:
- Մտավոր սեփականության իրավունքների առևտրին առնչվող հայեցակետերի մասին համաձայնագիր:
- ԱՊՀ անդամ երկրների կազմակերպությունների միջև ապրանքների առաքման մասին համաձայնագիր:
- «Առևտրային տերմինների բացատրական միջազգային կանոնները» կամ «Ինկոտերմսը»:
- «Ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման միասնական մեթոդաբանության ստեղծման մասին» Կոնվենցիան:
- «Միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի մասին» Կոնվենցիան (Վիեննայի Կոնվենցիա):
- «Միջազգային առք ու վաճառքի պայմանագրերի իրավունքի մասին» Կոնվենցիան (Հաագայի Կոնվենցիա):
- «Միջազգային օդային փոխադրումների հետ կապված որոշ կանոնների միասնականացման մասին» Կոնվենցիան:
- «Բեռների ճանապարհային փոխադրման միջազգային պայմանագրի մասին» Կոնվենցիան:
- «Մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման և ներդաշնակեցման մասին» միջազգային կոնվենցիան (Կիոտոյի Կոնվենցիա):
- TIR գրքույկի (Միջազգային ճանապարհատրանսպորտային գրքույկ) կիրառմամբ բեռների միջազգային փոխադրման մասին» մաքսային կոնվենցիան (TIR կոնվենցիան):
- «Բեռների միջազգային խառը փոխադրումների վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան:
- «Ապրանքների նկարագրման և կոդավորման ներդաշնակեցված համակարգի մասին» միջազգային կոնվենցիան:
- Կոնտեյներների հանդեպ կիրառվող մաքսային ռեժիմի մասին» կոնվենցիան:

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ա.Մարկոսյան, Դ.Հախվերդյան, Գ.Նազարյան, Հայաստանը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակարգում, Երևան, ԱՐՏ, 2002թ.
2. Թ. Թորոսյան, Միջազգային տնտեսագիտություն, Երևան, ԱՌՏ, 2003թ.
3. Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի պաշտոնական տեղեկագիր, Առևտրի Համաշխարհային կազմակերպության փաստաթղթեր, Երևան, 2004թ, N2:
4. Առևտրի Համաշխարհային կազմակերպություն, ուղեցույց գործարարների համար: Երևան, 2004թ.:
5. Առևտրի համաշխարհային կազմակերպություն, «Ներածական ակնարկ» Երևան, 2005թ.:
6. Առևտրի համաշխարհային կազմակերպություն «ԱՀԿ առևտրային համակարգի 10 առավելությունները» Երևան, 2002թ.:
7. Առևտրի համաշխարհային կազմակերպություն, «10 թյուր կարծիք ԱՀԿ-ի մասին», Երևան, 2002թ.:
8. Международные экономические отношения, Под редакцией И.П.Фаминского, Москва, 2004г.
9. А. Мукерджи, Внедрение нормотивов ВТО. Проблемы
10. В.И. Ширай, Мировая экономика и международные отношения, Москва, 2003г.
11. А.В. Холопов, Международная экономика, Москва, 2000г.
12. Пол Р. Кругман, Международная экономика. Москва, 2003г.
13. А.Д. Ершов, Международные таможенные отношения. Санкт-Петербург, 2000г.
14. <http://www.wto.org>

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ներկայացրե՛ք միջազգային կազմակերպությունների դերը մաքսային գործի կազմակերպման ոլորտում:
2. Թվարկե՛ք մաքսային գործի կազմակերպման միջազգային համաձայնագրերը:
3. Դասակարգե՛ք պաշտպանական միջոցների մասին համաձայնագրերը:

ԳԼՈՒԽ XIII. ՀՀ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ, ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Գլխի բովանդակությունը

- մաքսային իրավունքի առարկան
- մաքսային իրավական նորմեր
- մաքսային իրավախախտումների կազմը
- պատասխանատվությունը մաքսային օրենսդրության խախտումների համար

Նյութի ուսումնասիրությունից հետո ուսանողը կարող է

- մաքսային իրավական հարաբերությունները
- տարբերակել մաքսային իրավունքի սուբյեկտները
- բացահայտել մաքսային իրավախախտումների բնույթը
- տարբերակել մաքսային իրավունքի սուբյեկտները

13.1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆ ԵՎ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԵԹՈՂԸ

Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի համակարգի արդիական խնդիրներից է մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացության պարզաբանումը: Խնդրի լուծման նպատակով անհրաժեշտ է պարզել վերջինիս տեղը հանրապետությունում ձևավորվող իրավունքի նոր համակարգում:

Հիմնահարցի լուծման համար հիմք կարող են հանդիսանալ իրավունքի բնագավառում իրավաբանների տեսական աշխատանքի արդյունքները: Չնայած այսօր զարգացած մի շարք երկրներում մաքսային գործունեության բնագավառում պետությունների միջազգային տնտեսական համագործակցության հարուստ փորձ է կուտակվել, այնուամենայնիվ, մաքսային գործունեության իրավական կարգավորման ուղղությամբ դեռևս բավարար աշխատանք չի տարվել:

Հանրապետությունում մաքսային իրավունք առարկայի լուսաբանման արդյունավետության վրա բացասաբար է անդրադառնում նաև իրավունքի տեսության մի շարք հարցերի դեռևս ոչ բավարար մշակված լինելը: Դա ամենից առաջ վերաբերում է ՀՀ իրավունքի համակարգի հետ կապված հիմնախնդիրներին:

Մաքսային իրավունքի վերաբերյալ գիտական և ուսումնական գրականության ուսումնասիրության հիման վրա փորձ է արվում մասնակի վերլուծության ենթարկել մաքսային իրավունքի կարգավորման առարկայի և մեթոդի հասկացության հարցը, նպատակ ունենալով ցույց տալ նրա տեղը հանրապետության իրավունքի ընդհանուր համակարգում:

ՀՀ մաքսային իրավունքի առարկայի ինքնուրույնությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, որի առանցքը, ինչպես ժամանակին ճիշտ նկատել են իրավագետները, հանդիսանում է հատկապես միջազգային տնտեսական համագործակցությունից բխող հարաբերությունների իրավական կարգավորման սահմանների շարժունակությունը որպես բարդ դիալեկտիկական գործընթաց, որի շնորհիվ ծնունդ են առնում ինչպես նոր իրավական ինստիտուտներ, այնպես էլ իրավունքի ծյուղեր:

Իրավական կարգավորման ոլորտների փոփոխությունները այսօր կարող են ընթանալ մի շարք գործոնների ուժով, որոնք մեր կարծիքով պայմանական ընդհանրացումների ճանապարհով կարելի է դասակարգել երեք խմբի.

1. Իրավական կարգավորման սահմանային ոլորտների ընդլայնում՝ ի հաշիվ նախկինում իրավական կարգավորում չունեցող սոցիալական իրականության,
2. Իրավական կարգավորման ոլորտների վերաբաշխում իրավունքի առանձին ծյուղերի միջև,
3. Սոցիալական կարգավորման ձևերի իրավական փոփոխություններ:

Հիշատակված գործոններով են պայմանավորված ինչպես իրավունքի այս կամ այն ծյուղին վերաբերող օրենսդրության զարգացումը որպես իրավունքի դրսևորման արտաքին ձև, այնպես էլ

իրավունքի համապատասխան ճյուղի ձևավորումը և ինքնուրույնությունը:

Մաքսային իրավունքի առարկայի ինքնուրույնության անհրաժեշտությունը բխում է նաև իրավունքի զարգացման և կատարելագործման կարևորությունից:

ՀՀ պետական մարմինների կողմից հասարակության բազիսային հարաբերությունների վրա ներգործության միջոցների աճը հանգեցնում է իրավական հարաբերությունների ընդլայնմանը, որն իր հերթին հանրապետության իրավաստեղծ գործունեության ընդլայնման և կատարելագործման անհրաժեշտություն է առաջացնում: Ձևավորվող իրավունքի զարգացման ընթացքում երևան են գալիս նոր, բնույթով առանձնահատուկ մաքսային հասարակական հարաբերություններ, որոնք իրենց յուրահատուկ կարգավորման իրավական նորմերով հանդես են գալիս որպես իրավունքի նոր, ինքնուրույն ճյուղեր:

Վերոհիշյալ միտքն ամբողջությամբ վերաբերում է նաև մաքսային իրավունքին, որտեղ հասարակական հարաբերությունների ռեալ գոյություն ունեցող համակցությունը պետությունների արտաքին առևտրատնտեսական համագործակցության բնագավառում այսօր այնքան է ընդլայնվել և բարդացել, որ ծայրահեղ անհրաժեշտություն է առաջացնում մաքսային իրավունքը ճանաչել որպես իրավունքի լիիրավ ինքնուրույն ճյուղ: Այսպիսով, մեր հանրապետությունում մաքսային իրավունքի ինքնուրույնության հարցը իրավունքի տեսության մեջ ոչ միայն ՀՀ արտաքին առևտրատնտեսական գործունեության պրակտիկայից բխող անհրաժեշտություն է, այլև իրավունքի համակարգման կարևորագույն պահանջ:

Համաշխարհային իրավունքի տեսության ոլորտում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացության, ինչպես նաև իրավունքի համակարգում նրա գրաված տեղի հարցը այսօր էլ իրավաբանական գրականության մեջ տեսական մեծ վեճերի առարկա է: Մեր խնդիրն է հանրապետության արտաքին առևտրատնտեսական գործունեության ոլորտում ծավալվող հարաբերությունների հետա-

զոտության միջոցով փորձել լուսաբանել մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացությունը և այն սահմանազատել վարչական, քաղաքացիական և ֆինանսաիրավական իրավահարաբերություններից:

Այժմ ավելի, քան երբևէ, մեր երկրում ակտիվ աշխատանք է տարվում օրենսդրության համակարգման ուղղությամբ: Այս կապակցությամբ կարևոր նշանակություն է ձեռք բերել իրավունքի համակարգի հետ կապված այնպիսի հարցերի ուսումնասիրությունը, ինչպիսիք են՝ իրավունքի համակարգի միասնությունը, առանձին ճյուղերի բաժանմանը և ներքին ճյուղային կառուցվածքին վերաբերող հարցերը: Մի խումբ տեսաբաններ ժամանակին գտնում էին, որ իրավունքի համակարգը կազմված է իրավունքի ճյուղային երկու խմբերից՝ հիմնական և համալիր:

Իրավունքի հիմնական ճյուղերը կազմում են պետական, վարչական, քաղաքացիական, քրեական իրավունքը: Իրավունքի համալիր ճյուղերը պարունակում են այնպիսի վարքագծի կանոններ, որոնք միաժամանակ վերաբերում են ինչպես իրավունքի հիմնական ճյուղերին, այնպես էլ, դրանցից զատ, ներքին կարգավորման տեսակետից ունեն միասնական առարկա: Իրավաբանական գրականության մեջ շատ հեղինակներ, պաշտպանելով համալիր իրավունքի ճյուղի տեսությունը, նպատակ են հետապնդում հասնել իրավունքի գիտականորեն հիմնավորված համակարգմանը:

Այսպիսի սխալ ընդհանրացման հետևանքով մի շարք տեսաբաններ, ժխտելով համալիր իրավունքի ճյուղերում առարկայական միասնության առկայությունը, իրավունքի ընդհանուր համակարգից անհիմն կերպով դուրս էին թողնում օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող համալիր իրավունքի մի շարք ճյուղերը:

Իրավաբանական գրականության մեջ համալիր իրավունքի ճյուղերի տեսությանը հարող մի խումբ իրավաբաններ, չափից ավելի գերազնահատելով այդ ճյուղերի դերը իրավագիտության մեջ, արհեստականորեն բանավեճ սկսեցին նաև իրավագիտության տերմինաբանության ասպարեզում՝ իրենց աշխատություններում օգտագործելով «համալիր ճյուղ», «համալիր իրավական ուսմունք» և այլ հասկացություններ: Ավելին, իրավագետների մի մասն

էլ առանց տարբերության սահմանման, միանշանակ բովանդակություն հաղորդեցին «իրավունքի ճյուղ», «իրավունքի ուսմունք», «գիտական ուսմունք» հասկացություններ:

Այսպիսով, որքանով նշված հասկացությունների իրավաբանական վերլուծությունը կարող է միայն մեթոդոլոգիական բազա հանդիսանալ մաքսային իրավունքի համար, հարկ ենք համարում մի կողմ թողնել այդ հասկացությունների լուսաբանման հարցը և պարզաբանել իրավունքի առարկայի հասկացությունը:

Իրավաբանական գրականության մեջ բազմաթիվ փորձեր են արվում մաքսային իրավունքի հասկացության սահմանման և իրավունքի համակարգում նրա գրաված տեղի հարցի կապակցությամբ: Բայց մինչև այժմ եղած բոլոր փորձերը միակողմանի են, քանի որ մաքսային իրավունքի հասկացության սահմանման, ինչպես նաև իրավունքի համակարգում նրա գրաված տեղի հետ կապված հարցերի ուսումնասիրման հիմքում մեծ մասամբ դրվել են միայն հասարակական հարաբերությունները, որոնք առաջանում են ՀՀ արտաքին տնտեսական և առևտրային գործունեության ոլորտում: Մինչդեռ մաքսային իրավունքի առարկա են կազմում ոչ միայն հասարակական հարաբերությունները, որոնք առաջանում են պետությունների միջազգային առևտրատնտեսական համագործակցության ոլորտում, այլև այն բոլոր հասարակական հարաբերությունները, որոնք ծագում են հանրապետության մաքսային մարմինների ներգերատեսչական գործունեության բնագավառում՝ կապված մաքսային ռեժիմների, հաշվառման, վիճակագրության, ինչպես նաև մաքսային կանոնների և մաքսային օրենսդրության խախտումների համար պատասխանատվության սահմանման և ներգործության միջոցների կիրառման հետ:

Մաքսային իրավունքի հասկացության, ինչպես նաև իրավունքի համակարգում նրա գրաված տեղի խնդրի տեսական վերլուծությունը, ինչպես նշվեց, որպես չլուծված տեսական ժառանգություն, իրավաբանների ուշադրությանն է արժանացել վաղուց: Ցավոք, այսօր էլ դրանք իրենց լուծումը չեն ստացել: Իրավաբանական գրականության մեջ նշված հարցի կապակցությամբ արտահայտված տեսակետները իրավաբանների երկար տարիների գի-

տական հետազոտությունների արդյունք են և ըստ էության ամուր հիմք են հարցի հետագա ուսումնասիրման համար:

Մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացության հարցը իրավաբանական գրականության մեջ տրված է տարբեր տարիներին հրատարակված «Մաքսային իրավունքի» դասագրքերում:

Այսպես, 2001թ. հրատարակված «Մաքսային իրավունք» ուսումնական ձեռնարկում ասվում է, որ մաքսային իրավունքը ձևավորվող իրավաբանական գիտություն է, որն ուսումնասիրում է մաքսային իրավական նորմերի այն համակցությունը, որոնք իրենց հասցեյազրույցներով ուղղված են հասարակության մաքսային հարաբերությունների և մաքսային գործունեության կարգավորմանը: Պետք է նկատել, որ մաքսային իրավունքի ուսումնական ձեռնարկում տրվող իրավունքի հասկացությունը ոչ թե ըստ էության մաքսային իրավունքի բնորոշումն է, այլ նրա առանձին ինստիտուտների, ինչպես նաև պետության մաքսային գործունեության առանձին ձևերի պարզ թվարկումն է:

Ակնհայտ է, որ մաքսային իրավունքի առանձին գործառույթների կամ պետության մաքսային գործունեության ընդհանուր սահմանումը չի կարող փոխարինել մաքսային իրավունքի առարկային: Իրավունքի առարկայի բնորոշման մեջ իրավունքի ցանկացած ճյուղի համար պետք է տրվեն երևույթի առավել էական հատկանիշները, որոնցով նա տարբերվում է հարակից, բայց ոչ միասեռ երևույթներից: Այս բոլորով հանդերձ, իրավունքի առարկայի բնորոշումը պետք է ներառի նաև երևույթների բոլոր ընդհանուր կողմերը: Հետևաբար, վերը բերված մաքսային իրավունքի հասկացության շարադրանքը ընդհանուր քիչ բան ունի նրա բնորոշման հետ: Դեռ ավելին, հիշատակված բնորոշման մեջ չի խոսվում մաքսային գործառույթների և գործառնությունների, նրանց ներպետական և արտաքին տնտեսական հարաբերություններում դրսևորվող ձևերի մասին, որոնք առանձին վերցրած կազմում են և պետք է կազմեն մաքսային իրավունքի առանձին ենթաինստիտուտները: Միաժամանակ, նշված դասագրքի հեղինակները, առանց վերապահման, մաքսային հարաբերությունների թվին են դասում մաքսային գործի մասին իրավաբանական ուսմունքը, որը մաքսային իրավունքի,

որպես համալիր ճյուղի գիտության ուսումնասիրության առարկան է:

Անշուշտ, մաքսային իրավունքը միջճյուղային ծավալուն իրավական ինստիտուտներից մեկն է, որին տարածական մեկնաբանում տալով առանձնացնելը, կարծում ենք, ժամանակավրեպ է:

Մաքսային իրավունքը հարաբերականորեն ինքնուրույն, համալիր իրավունքի ճյուղ է, որը կարգավորում է այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, որոնք ծագում են պետության արտաքին տնտեսական գործընթացներում այդ նպատակի համար կյանքի կոչված կառավարման մարմինների միջոցով: Այս մոտեցումը հիմնականում ճիշտ է արտահայտում մաքսային իրավունքի բովանդակությունն այն հիմնավորմամբ, որ դրա հիմքում ընկած է մեկ միասնական չափանիշ, որով սահմանազատվում է իրավական կարգավորման առարկան:

Մաքսային իրավունքը ևս, ինչպես իրավունքի մյուս ճյուղերը, իրենից ներկայացնում է իրավանորմերի համակցություն, որն արտահայտում է ժողովրդի կամքը և ուղղված է հասարակությանը՝ և տվյալ պահին պետության տնտեսական ինքնուրույնությանը, անհատի և հասարակության զարգացմանը ձեռնադրելով և շահավետ խնդիրների լուծմանը, նպատակ հետապնդելով ապահովել հանրապետության տնտեսական անվտանգությունը: Իհարկե, արդյունավետ չի կարելի համարել այն մոտեցումները, որոնք մաքսային իրավունքի բնորոշման մեջ օգտագործում են իրավունքի ճյուղը բնութագրող այնպիսի ընդհանուր տերմիններ, որոնք յուրահատուկ են իրավունքի հասկացությանն ընդհանրապես: Ճիշտ կլինի իրավունքի կոնկրետ ճյուղի բնորոշման մեջ ցույց տալ հասարակական այն հարաբերությունների առանձնահատկությունները, որոնց ամբողջությունը կազմում է այդ ճյուղի յուրահատուկ իրավական կարգավորման առարկան:

Այսպես, մաքսային իրավունքի բնորոշումը ենթադրում է, որ այստեղ պետք է խոսվի հասարակական այն հարաբերությունների մասին, որոնք ծագում են միջազգային տնտեսական և առևտրային համագործակցության շրջանակներում մեր պետության վարած մաքսային քաղաքականության ոգուց:

Մաքսային իրավունքի նման բնորոշումը բավարար է, քանզի պարզ է դառնում ներհասարակական և արտաքին տնտեսական հարաբերությունների այն շրջանակը, որոնք կարգավորվում են մաքսային իրավունքի նորմերով:

Ընդհանուր ճանաչում գտած տեսական այս դրույթները հավասարապես վերաբերում են նաև մաքսային իրավունքին, որը հավակնում է այսօր ՀՀ իրավունքի համակարգում ինքնուրույն հանդես գալու: Իհարկե, նրա ինքնուրույնությունը հարաբերական է, քանի դեռ միջազգային մասշտաբով իրավաբանների կողմից չի հաստատված նրա իրավունքի հիմնական ճյուղ ճանաչելու հարցը:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հայ իրականության մեջ իրավունքի ճյուղի ճանաչման հարցը լուծվում է ոչ թե օբյեկտիվ անհրաժեշտության պահանջներից, այլ այս կամ այն հետազոտողի տեսանկյունից:

Այսօր, մեր հանրապետության իրավաբանների և գիտամանկավարժական հիմնարկների հրապարակումներում հանդիպում ենք իրավունքի այս կամ այն ճյուղին նվիրված հետազոտություններ, որոնց հեղինակները իրավունքի, նրա համակարգի, ճյուղի, ինստիտուտի, ինչպես նաև օրենսդրության համակարգի ձևավորման սկզբունքներից և գոյություն ունեցող իրավական տեսություններից անտեղյակ կոչ են անում, օրինակ, վարչական, ֆինանսական իրավունքի ճյուղերից մեխանիկորեն անջատել նրա այնպիսի իրավական ինստիտուտները, ինչպիսիք են մաքսային և հարկային ինստիտուտները և դրանք ճանաչել որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղ, մոռանալով որ վարչական և ֆինանսական իրավունքի, որպես իրավունքի ինքնուրույն և հիմնական ճյուղի, ճանաչման գործընթացն ունի հազարամյա պատմություն, որ վարչական իրավունքը ճանաչված է որպես պետական կառավարման ոլորտի հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի ճյուղ, իսկ ֆինանսական իրավունքի խնդիրը դրամական միջոցների հավաքագրման, բաշխման և օգտագործման գործընթացներում ծագող հասարակական հարաբերությունների կարգավորումն է: Հետևաբար, վարչական իրավունքից առանձնացնել արտաքին տնտեսական կապերի պետական կառավարումը, իսկ

ֆինանսական իրավունքից՝ դրամական միջոցների հավաքագրումը: Հարկային իրավունքի ճյուղերը ճանաչելով ինքնուրույն, նշանակում է հիմնովին լուծարել միջազգային ճանաչում ստացած իրավունքի համակարգը, այն էլ մտացածին, երբ որևէ նոր և հիմնավոր փաստեր չեն բերվում: Խոսքը հիմնականում վերաբերում է վարչական իրավունքի հիմնարար այնպիսի իրավական ինստիտուտին, ինչպիսին է մաքսային իրավահարաբերությունների զանգվածը, որոնք ծագում են պետությունների արտաքին տնտեսական հարաբերությունների իրավական կարգավորումից: Կարծում ենք լավագույն դեպքում մաքսային իրավական ինստիտուտները կարող են տեսական առումով ճանաչվել որպես վարչական իրավունքից սերված հարաբերականորեն ինքնուրույն իրավունքի համալիր ճյուղեր:

Մաքսային իրավունքի առարկայի ինքնուրույնությունը վերը հիշատակված սկզբունքների պահանջներից բխում է ՀՀ սահմանադրությունից, Ազգային ժողովի և կառավարության կողմից ընդունած իրավական ակտերից, որոնք ուղղված են պետությունների միջազգային տնտեսական հարաբերություններում ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխմանը, որոնց իրագործման հիմքը, մաքսային ձևակերպումները, ինչպես նաև վերահսկողությունը և մաքսային վճարները կարող են կատարվել միայն մաքսային իրավանորմների հաստատագրումներին համապատասխան:

Մաքսային իրավական հարաբերությունները կարգավորող նորմերի վերլուծությունը և հանրապետության սահմանադրության ու օրենսդրության պահանջներին դրանք համապատասխանեցնելը այսօր օրենսդրության կատարելագործման կարևոր խնդիրներից են:

Նման խնդիրների հաջող լուծումով է պայմանավորված մաքսային իրավունքի առարկայի ինքնուրույնությունը: Արդյունավետ կլինի նաև վերանայել իրավունքի մի շարք համալիր ճյուղերի գոյության հարցը, որոնցում եղած իրավանորմները, մի շարք այլ հարաբերությունների հետ միասին, կարգավորում են նաև հանրա-

պետության մաքսային գործունեության ոլորտում ծավալվող հարաբերությունները:

Այսօր, ավելի քան երբևէ, ամրապնդվում է մաքսային, ֆինանսավարկային մարմինների համակարգը: Այն համալրվում է քաղաքական և մասնագիտական բարձր որակավորում ունեցող այնպիսի կադրերով, որոնք իրենց ամենօրյա գործունեության ընթացքում ապահովում են մաքսային օրենսդրության էության ճիշտ ըմբռնումը և հասարակական կյանքում դրա անշեղ իրականացումը: ՀՀ մաքսային համակարգը կյանքի է կոչված իրականացնելու հանրապետության նախագահի, ազգային ժողովի և կառավարության մաքսային, հարկային և դրամավարկային քաղաքականությունը: Հանրապետության պետական իշխանության մարմինները հոգ են տանում մաքսային համակարգի բարելավման և բանիմաց կադրերով համալրման ուղղությամբ: Այդ ապարատում լայն հնարավորություն է ստեղծվում կադրերի ընտրության և ճիշտ տեղաբաշխման, մաքսային գործունեության ընթացքում ինչպես ֆինանսական կարգապահության ապահովման, այնպես էլ հանրապետության մաքսային օրենսդրության ամրապնդման համար: Հետևաբար, մաքսային գործունեության ուսումնասիրությունը ևս մաքսային իրավունքի առարկայի հարցը դեռևս չլուծված խնդրի է վերածում՝ անհրաժեշտություն առաջացնելով իրավական վերլուծության ենթարկել մաքսային գործունեության հարուստ փորձը, վերջնական լուծում տալ այն հիմնախնդիրներին, որոնք տեղ են գտել ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտի միջոցների փոխադրումներից ծագող իրավական հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում:

Իրավունքի տեսության ոլորտում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացության, ինչպես նաև իրավունքի համակարգում նրա գրաված տեղի հարցը իրավաբանական գրականության մեջ տեսական մեծ վեճերի առարկա է: Մեր խնդիրն է կառավարման ոլորտում ծավալվող հարաբերությունների հետազոտության միջոցով փորձել լուսաբանել մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացությունը և

այն սահմանազատել վարչական, ֆինանսական, քաղաքացիական և այլ իրավահարաբերություններից:

Այժմ, ավելի քան երբևէ, մեր երկրում ակտիվ աշխատանք է տարվում օրենսդրության համակարգման ուղղությամբ: Այս կապակցությամբ կարևոր նշանակություն է ձեռք բերել իրավունքի համակարգի հետ կապված այնպիսի հարցերի ուսումնասիրությունը, ինչպիսիք են իրավունքի համակարգի միասնությունը, առանձին ճյուղերի բաժանմանը և ներքին ճյուղային կառուցվածքին վերաբերող հարցերը:

Ժամանակի հրամայականով այսօր մաքսային իրավունքը, որպես հարաբերականորեն ինքնուրույն իրավունքի ճյուղ, ամբողջովին հանգում է «համալիր իրավունքի» ճյուղերի տեսության դրույթներին: Այն ծնունդ է առնում վարչական իրավունքից և գործնականում իրեն զգացնել է տալիս ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ քաղաքացիաիրավական իրավահարաբերություններում և մաքսային գործունեության գործընթացում ծագող մեծածավալ հարաբերությունների իրավական կարգավորման ուժով ձգտում է առանձնանալ որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղ:

Ինչպես վկայում է մաքսային օրենսդրության իրացման պրակտիկան, մաքսային իրավունքի կարգավորման առարկան է մաքսային գործունեությունը, որի բովանդակությունն են կազմում այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, որոնք ներհատուկ են միայն մաքսային իրավունքին և կարգավորվում են մաքսային իրավական նորմերով:

Հայաստանի Հանրապետության մաքսային գործի կազմակերպման ոլորտում ծագող իրավահարաբերությունները դրսևորվում են՝

- 1) Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական ինքնիշխանության, տնտեսական անվտանգության, տնտեսական շահերի և ներքին շուկայի պաշտպանվածության ապահովման,
- 2) մաքսային օրենսդրության դրույթների կիրառման ապահովման և մաքսային օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացման,

մաքսային օրենսդրության խախտումների կանխարգելման, կանխման, բացահայտման, մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված պարտավորությունների չկատարման հետևանքով Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի նկատմամբ առաջացած պարտքերի գանձման գծով աշխատանքների իրականացման,

- 3) առևտրատնտեսական հարաբերություններում մաքսային կարգավորման մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված միջոցների կիրառման, Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված ոչ սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառման, մաքսային վճարների գանձման և ՀՀ պետական բյուջե փոխանցման,
- 4) մաքսային հսկողության ու մաքսային ձևակերպումների իրականացման և Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքաշրջանառության և ուղևորաշրջանառության խթանմանը նպաստող պայմանների ստեղծման,
- 5) մաքսանենգության, ինչպես նաև մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխմանը վերաբերող մասով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության այլ խախտումների դեմ պայքարի, թմրամիջոցների, զենքի, մշակութային, պատմական և հնագիտական նշանակություն ունեցող առարկաների, մտավոր սեփականության օբյեկտների, ոչնչացման վտանգի տակ գտնվող կենդանատեսակների և բուսատեսակների, դրանց մասերի և այլ ապրանքների՝ ՀՀ մաքսային սահմանով ապօրինի տեղափոխման կանխարգելման, ինչպես նաև միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարի աջակցման,
- 6) Հայաստանի Հանրապետության արտաքին տնտեսական կապերի զարգացման խթանման,

- 7) սպառողների շահերի պաշտպանության նպատակով ներմուծվող ապրանքների որակի ապահովմանը նպատակաուղղված միջոցառումների աջակցման,
- 8) մաքսային գործին վերաբերող հարցերում միջազգային պայմանագրերով նախատեսված Հայաստանի Հանրապետության պարտավորությունների կատարման և իրավունքների իրացման, օտարերկրյա պետությունների մաքսային և իրավասու այլ մարմինների, մաքսային գործին վերաբերող հարցերով զբաղվող միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցության,
- 9) Հայաստանի Հանրապետության մաքսային վիճակագրության վարման,
- 10) մաքսային գործի վերլուծության, հետազոտման և խորհրդատվական աշխատանքների կատարման, ինչպես նաև մաքսային մարմինների և ֆիզիկական անձանց միջև ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտի միջոցների փոխադրման գործընթացում:

Հետևաբար, մաքսային իրավունքի, որպես համալիր և հարաբերականորեն ինքնուրույն իրավունքի, ճյուղին ներհատուկ են վարչական, ֆինանսական և քաղաքացիական իրավունքի կարգավորման առարկան կազմող դրամական և գույքային բնույթի իրավահարաբերությունները:

Այսպիսով, մաքսային իրավունքի կարգավորման առարկան կազմում են այն բազմաձևալ հասարակական հարաբերությունները, որոնք ծագում են մաքսային համակարգի մարմինների գործունեության հետևանքով:

Մաքսային իրավունքի առարկայի հասկացության պարզաբանումից հետո անհրաժեշտ է բացահայտել նրա **կարգավորման մեթոդը**, առանց որի իրավագիտության մեջ խոսք չի կարող գնալ մաքսային իրավունքի՝ որպես իրավունքի համալիր ճյուղի մասին:

Իրավունքի ցանկացած ճյուղի կարգավորման մեթոդ ասելով պետք է հասկանալ յուրահատուկ եղանակների, միջոցների, հնարքների համակարգ, որոնց միջոցով իրավունքը ներգործում է հասարակական հարաբերությունների վրա, սահմանելով դրանց

մասնակիցների վարքագծի կանոնները, վերջիններիս վերապահելով իրավունքներ, և նրանց վրա դնելով պարտականություններ:

Ժամանակակից իրավագիտության մեջ իրավունքի ճյուղերի կարգավորման մեթոդների հարցի կապակցությամբ ևս արտահայտվում են տարբեր կարծիքներ:

Ընդհանրացնելով ժամանակին և այսօր արտահայտված կարծիքները, կարելի է ասել, որ իրավական կարգավորման մեթոդներն ունեն երկու ուղղություն.

- 1) իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղ ունի իր սեփական մեթոդը,
- 2) իրավունքի բոլոր ճյուղերը կիրառում են միասնական իրավունքի միջոցներ:

Մաքսային իրավահարաբերությունների կարգավորման պրակտիկան խոսում է այն մասին, որ իրավական այս ինստիտուտին ներհատուկ են իրավական կարգավորման միասնական մեթոդներ, որոնք դրսևորվում են իշխանակազմակերպական, արգելքների և թույլատվության եղանակների կիրառմամբ: Վերջիններս իրենց ամբողջության մեջ կազմում են հասարակական հարաբերությունների վրա իրավական ներգործության մաքսային միջոցների բովանդակությունը:

Եթե իրավունքի տարբեր ճյուղեր կիրառում են այդ միջոցներից միայն մեկը, ապա մաքսային իրավունքում հիշատակված բոլոր միջոցները կիրառվում են համատեղ, երբեմն նույնիսկ մեկ իրավահարաբերություն կարգավորելիս, օրինակ, մաքսային արժեքներ սահմանելիս, հաշվարկներ և վիճակագրություն իրականացնելիս, ինչպես նաև մաքսային օրենսդրության խախտումների համար պատասխանատվության և ներգործության միջոցներ սահմանելիս:

Ավանդաբար իրավունքի բնագավառում հասարակական հարաբերությունների կարգավորման իրավաբանական եղանակները դասակարգվել են կարգավորման երկու մեթոդի.

- 1) իմպերատիվ կամ կատեգորիկ,
- 2) դիսպոզիտիվ:

Իմպերատիվ մեթոդը կիրառվում է վարչական, ֆինանսական, մաքսային իրավունքի ծյուղերում, որը ենթադրում է իրավահարաբերության կողմերի անհավասարությունը:

Դիսպոզիտիվ մեթոդը սահմանում է վարքագծի ընտրության հնարավորություն, որին ներհատուկ է իրավահարաբերության կողմերի հավասարությունը: Այսօր կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդը բնորոշ է մասնավոր իրավունքի ծյուղերին, օրինակ, քաղաքացիական, աշխատանքային, ընտանեկան:

Այսպիսով, որպես մաքսային իրավունքի առանձնահատկություն, մաքսային գործունեություն իրականացման ընթացքում ծագող հասարակական հարաբերությունները կարգավորվում են ինչպես դիսպոզիտիվ, այնպես էլ իմպերատիվ բնույթի իրավական ներգործության միջոցներով:

Մաքսային իրավունքի, որպես ինքնուրույն իրավունքի ծյուղի, հիմնահարցը սկսեց ակտիվանալ 1990-ական թվականներին, կապված մաքսային գործարքների նոր տեսակների և թվաքանակի աճի հետ:

Մաքսային իրավունքի կարգավորման առարկայի առանձնահատկություններն այսօր հրամայաբար պահանջ են առաջադրում, ելնելով հանրապետության տնտեսության բնականոն զարգացման, երկրի անվտանգության ապահովման և համագգային շահերի պաշտպանության համար չափազանց կարևոր նշանակություն ունեցող տնտեսական անվտանգության անսասանության ապահովման նպատակներից, մաքսային իրավունքի կարգավորման առարկան լուսաբանելիս, չբավարարվել իրավունքի կարգավորման ավանդական մեթոդների ոգուն համապատասխան քննարկումներով. դրանք շատ հաճախ շրջանցում կամ ստվերում են թողնում այն էական առանձնահատկությունները, որոնք տիպիկ են ձևավորվող իրավունքի համապատասխան ծյուղին: Խոսքը վերաբերում է պետության կողմից արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերություններում կիրառվող այն մեթոդներին, որոնք վերջինիս ցանկությունը և հասցեագրումները իրագործում են համապատասխան իրավունքի ծյուղի իրավանորմների միջոցով: Այս հարցադրումների պայմանով մաքսային իրավունքի կարգավորման

մեթոդը պետք է համալրել արտաքին տնտեսական գործունեության պետական այնպիսի մոտեցումներով, որոնք կարող են արտահայտվել մաքսային օրենսդրությամբ նախապես մշակված և իրավական ակտերում արտահայտված տնտեսական և վարչական գործունեությամբ:

Մաքսային գործունեության տնտեսական մեթոդները իրական ակտերով սահմանված կարգով կարող են դրսևորվել. ա) սակագնային և ոչ սակագնային մեթոդներով, որոնք մաքսային մարմինների կողմից գործնականում իրականացվում են որպես զանձարանային և կարգավորիչ գործառնություններ:

Արտաքին տնտեսական գործունեության **տնտեսական մեթոդները** հիմնվում են պետության առևտրային քաղաքականության տնտեսական գործիքների (մաքսատուրքերի, ավելացված արժեքի հարկի և այլ վճարների) վրա: Դրանց միջոցով պետությունը կարողանում է ներգործել արտաքին տնտեսական գործունեության սուբյեկտների տնտեսական շահերի և, հետևաբար, նրանց վարքագծի վրա, միևնույն ժամանակ պահպանելով վերջիններիս լրիվ օպերատիվ ինքնուրույնությունը: Այս մեթոդները համահունչ են շուկայական հարաբերությունների բնույթին և արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման արդի պայմաններում մեծ դերակատարում ունեն:

Սակագնային մեթոդները կազմում են արտաքին տնտեսական գործունեության կարգավորման տնտեսական հիմքը: Այս մեթոդները սերտորեն կապված են արտաքին առևտրային խմբերի հարկային կարգավորիչների, մասնավորապես, մաքսատուրքերի սահմանման, դրանց դրույքաչափերի փոփոխման կամ վերացման (ներառյալ արտոնությունների տրման) հետ և դրանց կիրառմամբ ազդում են մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման գործընթացի վրա: Ըստ էության, խոսքը վերաբերում է ոչ թե մաքսատուրքերին, այլև դրանց դրույքաչափերին, որոնք հանդես են գալիս մաքսային սակագնի (ներմուծման և արտահանման) տեսքով: Այդ է պատճառը, որ մաքսային գործի տեսության մեջ և պրակտիկայում մաքսատուրքի դրույքաչափերը հաճախակի անվանվում

են մաքսային սակագին, որով էլ հենց պայմանավորված է սակագնային կարգավորման մեթոդներ եզրույթի լայն օգտագործումը:

Ոչ սակագնային մեթոդներն ընդգրկում են արտաքին առևտրի կարգավորման բոլոր հսկողության միջոցները, որոնք կապված չեն մաքսատուրքերի հետ: Այս կատեգորիային սովորաբար ընդունված է դասել ֆինանսական, տեխնիկական, վարչական, վարկային և առևտրային քաղաքականության տարբեր միջոցները, որոնք անմիջականորեն ուղղված են ինչպես արտաքին առևտրի կարգավորմանը (արգելքներ, քվոտավորում, լիցենզավորում, սերտիֆիկացում), այնպես էլ նախատեսված են արտաքին առևտրի վրա ներգործելու այլ նպատակներով (օրինակ, առողջապահական, անասնաբուժական, սանիտարական սահմանափակում):

Սակագնային կարգավորման հիմք են կազմում մաքսատուրքերը, որոնք, որպես անուղղակի հարկեր, ներառվում են ապրանքների վաճառքի արժեքի մեջ և դրանով իսկ շուկայում ներգործում են դրանց նշանակության վրա: Այլ խոսքով, մաքսատուրքերը հանդես են գալիս որպես արտաքին առևտրական գործառնությունների արժեքային սահմանափակիչներ, դրանց դրույքաչափերը՝ պետության տնտեսական և առևտրական քաղաքականության շահերից և նպատակներից կախված, տարբերակված թանկացնում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների գները:

Սակագնային կարգավորումը կատարում է երկու հիմնական գործառնություն՝ **գանձարանային և կարգավորիչ:**

Գանձարանային գործառնությունը կազմված է մաքսատուրքերի գանձումից և հավաքված միջոցները պետական բյուջե փոխանցելուց:

Կարգավորիչ գործառնության դրսևորման ձևերը խիստ բազմազան են: Այդպիսիք են՝ Հայաստան ներմուծվող ապրանքների ապրանքային կառուցվածքի ռացիոնալացումը Հայաստանի մաքսային տարածք ներմուծվող և այդ տարածքից արտահանվող ապրանքների, արժույթային եկամուտների և ծախսերի արդյունավետ հարաբերակցության պահպանումը, հայրենական ծագման ապրանքների արտադրության և սպառման կառուցվածքի փոփո-

խությունը, Հայաստանի տնտեսության պաշտպանությունը օտարերկրյա անբարենպաստ մրցակցության ազդեցությունից և այլն:

Վարչական մեթոդներն ընդգրկում են պետական կանոններ, նորմատիվներ, արգելքներ, որոնցով պետությունն ուղղակիորեն ազդում է արտաքին տնտեսական գործունեության սուբյեկտների վրա, հասարակության շահերից ելնելով կանոնակարգում է նրանց գործունեության տարբեր կողմերը: Վարչական մեթոդները հակասում են շուկայական հարաբերությունների էությանը և աստիճանաբար նկատվում է դրանց կիրառման շրջանակները նվազեցնելու միտում:

Ժամանակին այս կապակցությամբ նախկին խորհրդային պետություններում երբեք փորձ չի արվել գիտականորեն լուծել մաքսային իրավունքի առարկային, կարգավորման մեթոդին և, հատկապես, հասկացությանը վերաբերող հիմնահարցերը, չնայած առանձին իրավաբան-գիտնականների այս թեմայով կատարած հետազոտություններում փորձեր են արվել բնութագրել մաքսային իրավունքի, որպես սոցիալական իրականության, գոյությունը:

Իրավաբանական գրականության և հատկապես իրավական ակտերում ամրագրված պետական հասցեյագրումներից կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ մաքսային իրավունքը, բացի իրավական կարգավորման համընդհանուր մեթոդներից, տիրապետում է նաև այլ մեթոդների, որոնք ունեն միայն ճյուղային պատկանելություն և ներհատուկ են միայն մաքսային իրավունքին: Այդպիսի իրավական կարգավորման մեթոդներ են պատմական, համակարգային վերլուծության, սինթեզման, թույլատվական, լիազորագրային, խորհրդատվական, իրավունքների սահմանափակման, սանկցիավորման և այլ մեթոդները:

Հիշատակված ճյուղային մեթոդների համակարգում իրավական պահանջների առանձնահատկություններով սահմանազատվում են հատկապես թույլատվական, լիազորագրային, խորհրդատվական, իրավանորմների սահմանափակման և սանկցիավորման մեթոդները:

Այսպես, **թույլատվական մեթոդի** առանձնահատկությունն այն է, որ մաքսային իրավահարաբերությունների մասնակիցներին

հնարավորություն է ընձեռվում օրենքի շրջանակներում սեփական հայեցողությամբ օգտվել մաքսային գործունեության ոլորտում վերապահված իրավունքների ազատ իրացումից այն խնդիրների և նպատակների իրականացման համար, որոնք հանդես են գալիս մաքսային իրավական հարաբերություններում: Այս սկզբունքն արտացոլված է մաքսային օրենսդրությամբ նախանշված մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման մասին իրավական ինստիտուտում, որտեղ ասված է, որ բոլոր քաղաքացիները հավասար իրավունքով կարող են Հայաստան ներմուծել և Հայաստանից արտահանել ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ, ազատորեն իրականացնել արտաքին տնտեսական գործունեություն:

Մաքսային իրավական նորմերում ամրագրված այս մեթոդը կարող է իրականացվել ինչպես ինքնուրույն, այնպես էլ մաքսային իրավունքի մյուս մեթոդների հետ համատեղ:

Մաքսային գործունեության ընթացքում ծագող իրավահարաբերությունների մի մասի նկատմամբ կիրառելի է **լիազորագրային մեթոդը**: Այս մեթոդն առանձնանում է նրանով, որ օրենքը կամ մաքսային մարմինները սահմանված կարգից բացառություններ կատարելով մաքսային իրավահարաբերությունների որոշ սուբյեկտների արտոնյալ լիազորություններ են վերապահում ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխելու հարցում: Խոսքը վերաբերում է հիմնականում արտասահմանյան դիվանագիտական մարմիններին, նրանց ներկայացուցիչներին, որոնք ազատորեն հիշատակված ծառայություններին պատկանող գույքը կամ տրանսպորտային միջոցները իրավունք ունեն ներմուծել և արտահանել առանց մաքսային վճարներ կատարելու, բացառությամբ պահպանման և փաստաթղթերի ձևակերպման համար կատարված ծառայությունների սահմանված վճարների:

Մաքսային իրավունքի կարգավորման մեթոդների շարքում իրավական դրսևորմամբ պետք է տարբերել **խորհրդատվական մեթոդը**, որը մաքսային իրավահարաբերությունների մասնակիցներին իրավունք է վերապահում ինքնուրույն ընտրություն կատարել հնարավոր գործելակերպի տարբերակներում: Այս մեթոդի կի-

րառմամբ ավելի ճկուն են դառնում մաքսային գործառույթները, հատկապես պետությունների արտաքին առևտրատնտեսական գործարքներն իրականացնելիս:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության «Մաքսատուրքերի մասին» օրենքի 11 և 12-րդ հոդվածներն ուղղակիորեն շարադրված են խորհրդատվական մեթոդով, որտեղ խոսքը գնում է մաքսային մարմինների կողմից ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու և որոշման սահմանված այլ եղանակներ կիրառելու մասին:

Օրենքի հիշատակված հոդվածներում ասվում է, որ հայտարարատուի (ներմուծողի) կողմից ապրանքների ակնհայտ ցածր և ոչ իրական մաքսային արժեք հայտարարագրելու և ներկայացված փաստաթղթերով այն որոշելու կամ ստուգելու անհնարի-նության դեպքում, ներմուծվող ապրանքի մաքսային արժեքը որոշում են Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմինները՝ օրենքի 12-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, այն է.

1. Ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում է Հայաստանի Հանրապետություն արտահանման համար նույն ժամանակահատվածում արտահանման երկրում նույն կամ գրեթե նույն քանակով վաճառված նույն ապրանքների գնի հիման վրա:

2. Եթե ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքն անհնար է որոշել սույն հոդվածի 1-ին կետի համաձայն, ապա այն որոշվում է Հայաստանի Հանրապետություն արտահանման համար նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատվածում արտահանման երկրում նույն կամ գրեթե նույն քանակով վաճառված համանման ապրանքների գնի հիման վրա: Սույն օրենքի իմաստով համանման են համարվում այն ապրանքները, որոնք, թեև բոլոր առումներով միմյանց նման չեն, սակայն ունեն նման հատկանիշներ և նման բաղադրանյութեր, որոնք հնարավորություն են տալիս կատարել նույն գործառույթները և լինել փոխանակելի, և ունեն ծագման նույն երկիրը: Ընդ որում, ապրանքների համանմանությունը որոշելու համար, ի թիվս այլ գործոնների, հաշվի են առնվում նաև դրանց որակը, արտադրության և օգտագործման ժամկետը, համբավը և ապրանքային նշանի առկայությունը:

3. Եթե ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքն անհնար է որոշել սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն, ապա այն որոշվում է ներքոհիշյալ 4-րդ կետի, իսկ վերջինիս անհնարինության դեպքում՝ 5-րդ կետի համաձայն՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ ներմուծողի պահանջով 4-րդ և 5-րդ կետերի հերթականությունը փոխվում է:

4. Եթե ներմուծվող նույն կամ համանման ապրանքները նույն տեսքով իրացվում են Հայաստանի Հանրապետությունում, ապա դրանց մաքսային արժեքը, սույն հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան, որոշվում է համախառն ամենամեծ քանակությամբ, նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատվածում ներմուծվող այդ ապրանքների, նույն կամ համանման ապրանքների միավորի իրացման գնի հիման վրա՝ հաշվի առնելով հետևյալ նվազեցումները՝

ա) նույն տեսակի ապրանքների իրացման ժամանակ Հայաստանի Հանրապետությունում սովորաբար կիրառվող կոմիսիոն վճարները կամ՝ առևտրական վերադիրները: Սույն օրենքի իմաստով նույն տեսակի են համարվում տվյալ ճյուղի արտադրանքին դասվող ապրանքնային խմբին պատկանող ապրանքները, այդ թվում՝ նույն և համանման ապրանքները,

բ) Հայաստանի Հանրապետության տարածքում այդ ապրանքների փոխադրման, պահեստավորման, ապահովագրության և համանման այլ ծախսերը,

գ) այդ ապրանքների ներմուծման կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում դրանց իրացման համար վճարման ենթակա հարկերը և պարտադիր այլ վճարները:

Եթե նույն կամ՝ գրեթե նույն ժամանակահատվածում ներմուծվող ապրանքները, նույն կամ համանման ապրանքները չեն իրացվում Հայաստանի Հանրապետությունում, ապա ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը, սույն հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան, որոշվում է ներմուծման պահից անմիջապես հետո, սակայն ոչ ուշ, քան 90 օրվա ընթացքում այդ ապրանքների, նույն կամ համանման ապրանքների միավորի իրացման գնի հիման վրա՝ հաշվի առնելով սույն կետով սահմանված նվազումները:

Եթե նույն կամ գրեթե նույն ժամանակահատվածում ներմուծվող ապրանքները, նույն կամ համանման ապրանքները չեն իրացվում Հայաստանի Հանրապետությունում, ապա, ներմուծողի խնդրանքով, ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը, սույն հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան, կարող է որոշվել այն գնի հիման վրա, որով ներմուծված ապրանքները հետագա վերամշակումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում իրացվում են ամենամեծ քանակությամբ՝ հաշվի առնելով վերամշակման ավելացված արժեքը և սույն կետով սահմանված նվազեցումները:

5. Սույն հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան՝ ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում է դրանց հաշվարկային արժեքի հիման վրա, որը բաղկացած է՝

ա) ներմուծվող ապրանքների արտադրության ընթացքում օգտագործված նյութերի կամ վերամշակման արժեքից,

բ) արտահանման երկրում Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծման համար արտադրողների կողմից մախանշված նույն տեսակի ապրանքների իրացման ժամանակ սովորաբար ստացվող շահույթից և կատարվող ընդհանուր ծախսերից,

գ) սույն հոդվածի 4-րդ կետի առաջին մասում նշված այլ նվազեցումներից:

6. Եթե ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքն անհնար է որոշել հոդվածի 1-5-րդ կետերի համաձայն, ապա այն որոշվում է սույն հոդվածի դրույթներին համահունչ այլ մեթոդներով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում առկա տեղեկությունների հիման վրա: Ընդ որում, որպես այդպիսի չեն կարող հանդիսանալ՝

ա) Հայաստանի Հանրապետությունում արտադրված ապրանքների՝ ՀՀ -ում իրացման գները,

բ) այլընտրանքային երկու մաքսային արժեքներից ավելի բարձր հիմք ընդունող տարբերակը,

դ) արտահանվող երկրի ներքին շուկայում այդ ապրանքների գները,

գ) արտադրության ծախսերը՝ բացառությամբ սույն հոդվածի 5-րդ կետին համապատասխան նույն կամ համանման ապրանքների համար որոշված հաշվարկային արժեքների,

ե) այլ երկրներ արտահանման համար նախանշված ապրանքների գները,

զ) նվազագույն մաքսային արժեքները,

է) կամայական արժեքները:

7. Մաքսային արժեքի որոշման համար սույն հոդվածի 1-6-րդ կետերը կիրառվում են ըստ հերթականության: Ընդ որում, յուրաքանչյուր կետ կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, եթե նախորդ կետով մաքսային արժեքի որոշումն անհնար է՝ բացառությամբ սույն հոդվածի 3-րդ կետում նախատեսված դեպքի: Եթե ներմուծողի պահանջով չի փոխվում սույն հոդվածի 4-րդ և 5-րդ կետերի կիրառման հերթականությունը, ապա կիրառվում է սահմանված հերթականությունը: Եթե նման պահանջի առկայության դեպքում անհնար է մաքսային արժեքը որոշել 5-ր կետին համապատասխան, ապա այն որոշվում է 4-րդ կետով:

8. Ներմուծողի գրավոր դիմումի հիման վրա, նրան գրավոր հայտնվում է մաքսային արժեքի և դրա որոշման եղանակի մասին՝ հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում:

9. Ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

10. Մաքսային արժեքի որոշման նպատակով օգտագործվող տեղեկատվությունը և դրա աղբյուրները բաց են և ենթակա են հրապարակման:

11. Հայտարարագրում հայտարարատուի (ներմուծողի) կողմից ապրանքների հայտարարագրված մաքսային արժեքը մաքսային մարմինների կողմից որոշելու կամ ստուգելու անհրաժեշտության դեպքում, ապրանքները կարող են մաքսագերծվել ըստ ներմուծողի կողմից հայտարարագրված մաքսային արժեքի (գործարքի գնի), վիճելի գումարին համապատասխան մինչև մեկ ամիս ժամկետով բանկային երաշխիքի առկայության դեպքում՝ հետագայում ըստ վերջնական ընդունված որոշման վերջնահաշվարկ կատարելու պայմանով:

Մաքսային իրավունքի գիտության ոլորտում որոշ հեղինակներ, քննադատելով մաքսային իրավունքի կարգավորման

մեթոդի տեսակների և առանձին իրավական ինստիտուտներում նրանց դրսևորումների եղանակները, մեծ տեղ են հատկացնում հատկապես *իրավունքների սահմանափակման և արգելանքներ սահմանող մեթոդին*:

Մաքսային իրավական հարաբերություններում սուբյեկտների իրավունքների շրջանակների ինչպես սահմանումը, այնպես էլ նրանց սահմանափակումները ելնում են տվյալ պետության տնտեսական ինքնիշխանության և անվտանգության շահերից: Սուբյեկտների մաքսային գործունեության սահմանափակումները, մաքսային իրավահարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված իրավական ակտերում կարող են արտահայտվել պատասխանատվության տարբեր ծանցի (մաքսային, վարչական, քրեական) սահմանմամբ կամ մաքսային վերահսկողության և ռեժիմների սահմանման եղանակով:

Մաքսային իրավահարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների սահմանափակման հիմք կարող են ծառայել նաև ներքին շուկան և հատկապես այնպիսի ապրանքների ներկրումը, որոնք ոչ միայն կարող են վնասել հասարակության առաջադիմությանը, այլև ոտնահարել ներքին արտադրողների տնտեսական շահերը:

Մաքսային իրավունքի մեթոդներ կարող են հանդիսանալ նաև պետությունների ինքնիշխանության և հավասարության, մաքսային ռեժիմների ընտրության և այլ սկզբունքներ:

Մաքսային իրավական կարգավորման առարկայի և մեթոդի վերլուծության հիման վրա կարելի է մաքսային իրավունքը որպես համալիր իրավունքի ճյուղ, սահմանել մաքսային իրավանորների համակցություն, որոնք սահմանված են պետական իշխանության մարմինների կողմից, ուղղված են կարգավորելու այն մաքսային հասարակական հարաբերությունները, որոնք ծագում են ինչպես մաքսային համակարգի սահմանման, այնպես էլ մաքսային գործընթացում ծագող հասարակական հարաբերություններից՝ նպատակ հետապնդելով ապահովել Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական ինքնիշխանությունը պետությունների միջազգային առևտրատնտեսական համագործակցության շրջանակներում:

13.2 ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Մաքսային իրավունքի սկզբունքներն արտացոլում են մաքսային իրավունքի որպես իրավունքի համալիր ճյուղի և նրա առանձին իրավական ինստիտուտների դրսևորման ելակետային դրույթները, որոնք արտահայտում են մաքսային իրավունքի էական առանձնահատկությունները և հասարակական ու պետական կյանքի պահանջներին համապատասխան նրանց նպատակաուղղվածությունը: Մաքսային իրավունքի սկզբունքների հարցում իրավաբանական գրականության մեջ միասնական տեսակետ գոյություն չունի:

Իրավագետների մի մասն այն կարծիքին է, որ սկզբունքները հիմնականում մաքսային իրավական նորմերի միջոցով ամրապնդում և արտացոլում են պետության, անհատի և իրավաբանական անձանց զուտ առևտրատնտեսական գործունեությունը: Իրավագետների մյուս խմբի կարծիքով այն արտացոլում է ոչ միայն արտաքին տնտեսական համագործակցությունը, այլև առևտրային, ֆինանսական և հարկային գործունեության բոլոր ձևերը և որպես համալիր գործունեություն իր արտացոլումը ստանում ինչպես պետաիրավական, այնպես էլ վարչական, քաղաքացիական և ֆինանսաիրավական նորմերի միջոցով:

Մաքսային իրավունքի սկզբունքները հիմնադրույթների տեսքով ամրապնդված են ՀՀ սահմանադրությամբ:

Հանրապետության մաքսային գործունեության սահմանադրական ամրապնդման հիմնադրույթային սկզբունքների թվին են դասվում միասնական մաքսային քաղաքականության և դրամական համակարգի սոցիալական նպատակաուղղվածությունը:

Հանրապետության սահմանադրության 76, 77 և 89 հոդվածները, հանձնիս ԱԺ և կառավարությանը վերապահած լիազորությունների, երկրի տարածքում ապահովում են միասնական ֆինանսական քաղաքականություն պետական բյուջեի, ֆինանսատնտեսական, վարկային, հարկային, ինչպես նաև օտարերկրյա

պետություններից և միջազգային կազմակերպություններից ստացված փոխառությունների և վարկերի օգտագործման ոլորտում:

Սոցիալական նպատակաուղղվածության սկզբունքն իր էությամբ կազմում է մաքսային իրավունքի սկզբունքների առանցքը: Նրա մենաշնորհը սկսվում է ՀՀ սահմանադրության առաջին հոդվածից, ըստ որի «Հայաստանի Հանրապետությունը սոցիալական պետություն է»:

Հայաստանի Հանրապետության որպես սոցիալական պետության ներքին, առավել ևս արտաքին առևտրատնտեսական քաղաքականությունն ուղղված է նրա քաղաքացիների համար արժանապատիվ կյանքի պայմանների ստեղծմանը, քաղաքացու, անհատի ազատ և բազմակողմանի զարգացմանը:

Սոցիալական նպատակաուղղվածության սկզբունքն արտահայտվում է հանրապետության սահմանադրությամբ քաղաքացիներին վերապահված այնպիսի իրավունքներով, ինչպիսիք են՝ արտաքին տնտեսական, առևտրային, բանկային և հարկային գործունեության հարաբերություններում հանդես գալը, որը նպատակաուղղված է քաղաքացիների սոցիալական պահանջների բավարարմանը:

Մաքսային իրավունքի՝ որպես իրավունքի ճյուղի, էությունը դրսևորվում է պետության կողմից իրականացվող մաքսային գործունեության **հրապարակայնությամբ**, որը թափանցելի է, գտնվում է ազգաբնակչության անմիջական հսկողության ներքո և հիմնականում իրացվում է նրա մասնակցությամբ: Նշված սկզբունքի արտահայտման իրական պատկերն այն է, որ օրենսդիր և գործադիր մարմինների կողմից ընդունված յուրաքանչյուր իրավական ակտ նախագծային վիճակից մինչև ընդունման ու հրապարակման պահը մամուլի ու լրատվական այլ ծառայությունների միջոցով հրամցվում է ազգաբնակչությանը: Հանրապետության մաքսային գործունեությունն արտացոլող այն իրավական ակտերը, որոնք հատկապես շոշափում են միջազգային առևտրատնտեսական գործարքներում հանրապետության քաղաքացիների շահերը, նախապես դրվում են համաժողովրդական քննարկումների:

Հանրապետության մաքսային իրավունքի էությունն արտահայտվում է ինչպես իրավաբանական անձանց, այնպես էլ քաղաքացիների կողմից մաքսային գործունեության ընթացքում **օրինականության պահանջների** անթերի կատարմամբ:

Օրինականության սկզբունքին ներկայացվող պահանջները հիմնականում արտացոլվում են բոլոր տնտեսվարող սուբյեկտների և քաղաքացիների կողմից հանրապետության սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով և գործող իրավական ակտերով սահմանված մաքսային գործունեությունից բխող պարտավորությունների ակտերի կատարմամբ:

Մաքսային իրավունքի մյուս սկզբունքները, որոնք արտահայտում են պետության մաքսային գործունեության առանձին ոլորտները, ունեն մասնավոր ճյուղային բնույթ, ներհատուկ են մաքսային գործունեության որոշակի ինստիտուտների: Այդպիսի սկզբունքների թվին են դասվում պետության մաքսային շահերի նախապատվությունը, մաքսային ծառայության համակարգի միասնության և կենտրոնացված կառավարումը, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, ինչպես նաև մաքսային մարմինների գործունեության պաշտպանվածությունը:

Պետության մաքսային շահերի նախապատվության սկզբունքը գործող մաքսային օրենսդրության առանցքն է, որը մաքսային իրավական նորմերի միջոցով սահմանում և սանկցիավորում է պետության մաքսային քաղաքականության ժամանակակից ուղղությունները: Այս սկզբունքից զերծ չէ նաև մեր հանրապետության մաքսային օրենսգիրքը: Այսպես, ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 4-րդ հոդվածում ասված է, որ ՀՀ -ն իրականացնում է միասնական մաքսային քաղաքականություն, որը հանրապետության համընդհանուր տնտեսական քաղաքականության անբաժան մասն է:

ՀՀ մաքսային քաղաքականության նպատակներն են՝ հանրապետության մաքսային սահմանով և մաքսային տարածքում ապրանքաշրջանառության մաքսային հսկողությունը, ինչպես նաև մաքսային քաղաքականության իրագործման այլ միջոցների ար-

դյունավետ կիրառումը, մասնակցությունը ՀՀ տնտեսական անկախության և անվտանգության ապահովմանը, ներքին շուկայի պաշտպանությանը, ազգային տնտեսության զարգացմանն ուղղված տնտեսական քաղաքականության այլ խնդիրների իրագործմանը և աջակցությանը:

Հայաստանի Հանրապետությունը սկզբունքային ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում պետությունների միջազգային տնտեսական ու ֆինանսական անկողմնակալ համագործակցությանը, ապահովելով մեր պետության տնտեսության զարգացման շահերի առաջնայնությունը:

Մաքսային իրավունքի, նրա առանձին իրավական ինստիտուտների գործնական դրսևորումներում իրենց զգացնել են տալիս **մաքսային ծառայության մարմինների միասնությունը և կենտրոնացված կառավարման սկզբունքը**, որի իրավական վերլուծությունները տրված են ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 7-րդ և 9-րդ հոդվածներում, որտեղ ասված է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսային գործն իրականացնում են մաքսային մարմիններն են հանդիսանում են իրավապահ մարմիններ:

Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածն ամրագրում է հանրապետության տարածքում մաքսային գործի կառավարման կենտրոնացված կազմակերպման և միասնական գործելու խնդիրները, որոնք ուղղված են հանրապետության տնտեսական ինքնիշխանության, տնտեսական անվտանգության, տնտեսական շահերի և ներքին շուկայի պաշտպանվածության ապահովումը:

Մաքսային իրավունքի սկզբունքների համակարգում **մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանվածությունը** միջազգային իրավական նորմերի պահանջներին համապատասխանեցումը իր օրենսդրական արտացոլումն է գտել ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 18-րդ հոդվածում, որտեղ որպես հիմնարար սկզբունք հռչակված է, որ անձինք հավասար հիմունքներով իրավունք ունեն Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծել և Հայաստանի Հանրապետությունից արտահանել ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ օրենքով սահմանված կարգով:

Ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով տեղափոխող անձանց իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Օրենքը մանրագին սահմանում է այն ապրանքների իրավական ռեժիմը, որոնց արտահանումը կամ ներկրումը Հայաստանի Հանրապետություն վտանգ է ներկայացնում կամ կարող է վտանգ ներկայացնել պետական կամ ազգային անվտանգությանը, հասարակական կարգին, մարդու կյանքին և առողջությանը, կենդանական և բուսական աշխարհին, շրջակա միջավայրին, բնակչության բարոյական արժեքներին, պատմական, մշակութային արժեքներին, անձանց սեփականությանը, իրավունքներին և օրինական շահերին:

Մաքսային գործունեության ոլորտում քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության երաշխիքների մասին են վկայում ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 17-րդ և 222-րդ հոդվածները, որոնցով քաղաքացուն իրավունք է վերապահված վարչական տույժ նշանակելու մասին մաքսային մարմնի որոշումը բողոքարկել վերադաս մաքսային մարմնին կամ դատարանին:

Մաքսային իրավունքի, որպես համալիր իրավունքի ճյուղի, սկզբունքների շարքում օրենսդրական ամրապնդում է ստացել **մաքսային մարմինների գործունեության պաշտպանվածության** մասին սկզբունքը: Այս սկզբունքն ամրագրված է «Մաքսային օրենսգրքի» 16-րդ հոդվածում, որտեղ ներառված է պետական, բանկային, առևտրային, ինչպես նաև ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների հրապարակման անթույլատրելիությունը:

Օրենքում ասվում է, որ մաքսային մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից չեն կարող հրապարակվել, օգտագործվել անձնական նպատակների համար պետական, բանկային, առևտրային, ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, ինչպես նաև այդպիսի տեղեկություններ չեն կարող տրամադրվել երրորդ անձանց, այդ թվում՝ պետական մարմինների:

Այս սկզբունքը միաժամանակ իրավաբանորեն հանդես է գալիս որպես նորմ-պարտավորություն ոչ միայն մաքսային իրա-

վահարաբերությունների մասնակիցների, այլ մաքսային ծառայությունում աշխատանքի անցած բոլոր պետական ծառայողների և պաշտոնատար անձանց համար:

Պետության մաքսային գործունեությունը կարգավորող իրավական նորմերը մաքսային իրավունքի՝ որպես համալիր ճյուղի, շրջանակներում հանդես են գալիս խմբավորված՝ իրավական ինստիտուտների տեսքով: Մաքսաիրավական ինստիտուտները ներքին կառուցվածքի տեսանկյունից փոխադարձ կապի և պայմանավորվածության մեջ գտնվող մաքսային իրավական նորմերի խումբ են, որոնք մաքսային իրավունքի ճյուղի համակարգում կարգավորում են համասեռ հարաբերությունների որոշակի շրջանակ:

Մաքսային իրավական ինստիտուտները կարգավորող իրավական նորմերի համակցությունն ունի օբյեկտիվ բնույթ: Այն մեծամասամբ պայմանավորված է կարգավորում պահանջող մաքսային հարաբերությունների բնույթով:

Մաքսային իրավական նորմերն ըստ էության ոչ միայն արտահայտում են մաքսային փոխհարաբերությունների ձևավորման ոլորտները և ակունքները, նպատակայնությունը, այլև ամենաակտիվ ձևով ներազդում են նրանց վրա, սահմանում վերջիններիս անհրաժեշտությունը և նպատակաուղղվածությունը:

ՀՀ մաքսային իրավունքի համակարգի, նրա նորմերի և մաքսային իրավական ինստիտուտների ձևավորման ու կառուցվածքի վրա մեծ ազդեցություն ունի պետության և նրա լիազոր մարմինների մաքսային գործընթացը:

ՀՀ մաքսային իրավունքի համակարգը, ելնելով օբյեկտիվորեն գործող մաքսային-հասարակական հարաբերությունների առանձնահատկություններից, իրավաբանական գրականության մեջ բաժանում են ընդհանուր և հատուկ մասերի:

Մաքսային իրավունքի **ընդհանուր մասի** իրավական նորմերն ամրապնդում են ՀՀ մաքսային գործունեության ելակետային դրույթները, նրա խնդիրները, սահմանում են մաքսային իրավունքի, որպես իրավունքի համալիր ճյուղի, կարգավորման առարկան, մեթոդը, սկզբունքները, աղբյուրները, ինչպես նաև մաքսային իրավական նորմերը և իրավահարաբերությունները: Ժամանակակից

գիտությունը մաքսային իրավունքի ընդհանուր մասի ուսումնասիրության առարկա է համարում պետությունների միջազգային մաքսաիրավական համագործակցությունը: ՀՀ մաքսային իրավունքի **հատուկ մասը** հանդես է գալիս առանձին մաքսային իրավական ինստիտուտների միավորման տեսքով, որոնցից յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած արտացոլվում է համասեռ մաքսային հարաբերությունների տեսքով, որոնք, ի տարբերություն ընդհանուր մասի, ունեն իրենց ներհատուկ նեղ, անհատական կարգավորման տեսակային օբյեկտները, դրանք կարգավորվող օբյեկտների միատարրության հիման վրա երբեմն հանդես են գալիս որպես մաքսային իրավունքի հատուկ մասի բաժիններ:

Մաքսային իրավունքի համակարգի հատուկ մասի բաժնի տեսքով հանդես են գալիս ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումը, մաքսային ռեժիմները, մաքսային արժեքների որոշումը, մաքսավճարները, մաքսային հսկողությունը, մաքսամենզությունը, ինչպես նաև պատասխանատվությունը մաքսային օրենսդրության խախտումների համար և այլ իրավական ինստիտուտներ:

ՀՀ մաքսային իրավունքի համակարգի ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ մասի նորմերն արտահայտվում են ամենատարբեր նորմատիվ իրավական ակտերում, որոնք և հանդիսանում են մաքսային իրավունքի աղբյուրները: Մաքսային իրավունքի աղբյուրները բազմազան են: Վերջիններիս թվին են դասվում ներկայացուցչական, գործադիր-կարգադրիչ մարմինների, նախարարությունների կողմից ընդունած իրավական ակտերը, միջազգային իրավական պայմանագրերը, ինչպես նաև դատական նախադեպերը:

Մաքսային իրավունքի աղբյուրների շարքում առանձնանում է ՀՀ սահմանադրությունը, որն ամրագրում է հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի, Կառավարության, ինչպես նաև նախարարությունների մաքսային գործունեության ելակետային սկզբունքները: ՀՀ սահմանադրությունը միաժամանակ ամրապնդում է հանրապետության բյուջետային, հարկային և մաքսային քաղաքականության ուղղությունները, փուլերը և սկզբունքները:

Այսօր մաքսային իրավունքի աղբյուրների շարքում գործում է միասնական համակարգված օրենսգիրք, որը կարգավորում է ինչպես մաքսային ծառայության կազմակերպման կարգը, գործունեության սկզբունքները, այնպես էլ մաքսային գործունեության ոլորտում հանրապետության առևտրատնտեսական գործունեությունից բխող հասարակական հարաբերությունները:

Մաքսային իրավունքի աղբյուրների հանդիպում ենք հանրապետության իրավունքի համակարգի այնպիսի ճյուղերում, ինչպիսիք են պետական, վարչական, քաղաքացիական, ֆինանսական և իրավունքի մյուս ճյուղերը: Օրինակ, ֆինանսական իրավունքի միջոցով են կարգավորվում մաքսային գործառնություններից բխող առանձին հարկատեսակների հետ կապված հարաբերությունները (ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերը):

Մաքսային իրավունքի աղբյուրների շարքում մեծ նշանակություն են ձեռք բերում ՀՀ նախագահի հրամանագրերը, որոնք, ներկա շուկայական հարաբերությունների բնույթից ելնելով օպերատիվ կարգով ուղղվում են հատկապես ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումների մաքսային հսկողության կազմակերպմանը կամ մաքսային գործի կարգավորմանը:

Հանրապետությունում ԱԺ կողմից ընդունված օրենքները իրենց բնույթով և բովանդակությամբ ամենաընդարձակ աղբյուրներն են, որոնք միաժամանակ նոր լիցք և բովանդակություն են հաղորդում մաքսային նորմերին՝ բարձրացնելով նրանց դերը և ծառայողական նշանակությունը իրավունքի ընդհանուր ճյուղերի նորմերի համակարգում:

Ընթացիկ օրենքների համակարգում հանրապետության մաքսային ծառայության կազմակերպման բնագավառում կարելի է թվարկել այնպիսի առանցքային օրենքներ, ինչպիսիք են «Արժույթային կարգավորում և արժույթային վերահսկողություն», «մաքսատուրքերի», «մաքսավճարների» մասին և այլ օրենքներ:

Մաքսային իրավունքի աղբյուրների շարքում իրենց տեսակարար կշռով աչքի են ընկնում ՀՀ կառավարության կողմից ընդունված իրավական ակտերը, որոնց մեծ մասը ունի նորմատիվային բնույթ:

Մաքսային իրավունքի նորմ-աղբյուրներ են նաև պետական կառավարման մարմինների՝ նախարարությունների, գերատեսչությունների կողմից ընդունած ենթաօրենսդրական ակտերը: Պետական կառավարման մարմինների ընդունած ակտերի շարքում անհրաժեշտ է առանձնացնել ՀՀ վերադաս մաքսային մարմինների ֆինանսների, Կենտրոնական բանկի կողմից ընդունած հրամանները, հրահանգները:

Վերջապես, մաքսային իրավունքի աղբյուր են միջազգային իրավական պայմանագրերը, որոնք հանդիսանում են հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը: Մաքսային իրավունքի միջազգային իրավական աղբյուրների շարքում առանձնանում է 1977թ. հունիսի 9-ի «Մաքսային իրավախախտումների հայտնաբերման և կանխարգելման մասին» համաձայնագիրը, որին միացել է նաև Հայաստանի Հանրապետությունը:

Մաքսային իրավունքի աղբյուրների թվին են դասվում նաև սովորական իրավունքի նորմերը, որոնք այսօր էլ, որպես մաքսային իրավունքի աղբյուրներ, կարգավորում են պետությունների առևտրատնտեսական հարաբերությունները:

13.3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Մաքսային իրավունքի դասընթացի առանձնահատկությունների ըմբռնման համար ոչ պակաս կարևորություն ունեն մաքսային իրավական նորմերի, հարաբերությունների ճիշտ գնահատումը՝ նրանց բովանդակության և իրավական առանձնահատկությունների իմաստով:

Մաքսային իրավունքի, ինչպես և իրավական համակարգի յուրաքանչյուր ճյուղ և ենթաճյուղ կազմված է բազմաթիվ իրավական նորմերից, որոնք մեծամասամբ խմբավորվում են համապատասխան խոշոր խմբերի մեջ և կազմում մաքսային իրավական իմաստիտուտներ: Նշված նորմերն իրենցից ներկայացնում են ընդ-

հանուր բնույթի կանոններ, որոշակի սահմանի վարքագծի չափեր, որոնք սահմանվում և սանկցիավորվում են պետության կողմից:

Մաքսային իրավական նորմերին ներհատուկ են այն բոլոր առանձնահատկությունները, որոնցով բնութագրվում են իրավունքի մյուս ճյուղերի նորմերը: Սակայն, վերջիններից տարբերվում են նրանով, որ կարգավորում են այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, որոնք առաջանում են գործադիր ոլորտում: Մաքսային իրավանորմերի մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք դրսևորվում են ոչ միայն մեկ իրավական ակտի ներսում, այլ տարբեր մարմինների ակտերի մեջ, որը պայմանավորված է այդ նորմերի ենթաօրենսդրականության և ստորակարգության սկզբունքով:

Մաքսային իրավական նորմերի միջոցով արտահայտվում է մաքսային իրավունքի **կարգավորիչ դերը** արտաքին տնտեսական և առևտրային գործունեության ոլորտում, որն օգտագործվում է հետևյալ նպատակներով.

- 1) ապահովել պետական կառավարման միասնական համակարգում մաքսային մարմինների կազմակերպման և գործունեության կարգավորվածությունը և դրանց փոխգործողությունների արդյունավետությունը:
- 2) ապահովել քաղաքացիների, նրանց միավորումների գույքային իրավունքների ու պարտականությունների արդյունավետությունը և պաշտպանվածությունը մաքսային գործառույթներն իրականացնելիս:
- 3) սահմանել իրավական պետության շահերին համապատասխան բոլոր ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց ու ոչ պետական միավորումների վարքագծի իրավաչափ դրսևորումները մաքսային գործի կազմակերպման բնագավառում:
- 4) ամրագրել օրինականության և մաքսային կարգապահության խստիվ ռեժիմ այն հասարակական հարաբերություններում, որոնք առաջանում են մաքսային ծառայության ընթացքում:
- 5) արտաքին տնտեսական հարաբերություններում զուգակցված արտահայտել մասնավոր և հանրային իրա-

վական շահերը պետական կառավարման կազմակերպման ոլորտում:

Ընդհանրացնելով մաքսային իրավական նորմերի նպատակը և ծառայողական նշանակությունը՝ կարելի է ասել, որ մաքսային իրավանորմերն արտահայտում են գործադիր ծյուղի էությունը, ապահովելով ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված ՀՀ տնտեսական ինքնիշխանությունը պետությունների միջազգային համագործակցության բնագավառում:

Մաքսային իրավական նորմերն ունեն իրենց ներհատուկ առանձնահատկություններ: Այսպես, ի տարբերություն իրավական համակարգի մյուս ծյուղերի, մաքսային իրավունքի նորմերն ունեն իրավաբանական պաշտպանության իրենց միջոցները մաքսային իրավահարաբերությունների հնարավոր խախտումների դեպքերում: Պետք է նկատել, որ մաքսային իրավական նորմերը բովանդակում են համապարտադիր վարքագծի կանոններ, որոնք առաջին հերթին վերաբերում են մաքսային համակարգի սուբյեկտներին: Այդ նորմերի պահանջները չկատարելը կամ անբարեխիղճ կատարելն առաջացնում է մաքսային հարկադրանքի միջոցների կիրառում, իսկ մաքսային ծառայողական հարաբերությունները կարգավորող նորմերը նույն ձևով խախտելու դեպքում՝ կարգապահական պատասխանատվություն: Գործնականում մաքսային պատասխանատվության միջոցով են ապահովվում և պաշտպանվում իրավական համակարգի մյուս ծյուղերի բազմաթիվ նորմեր, օրինակ, ֆինանսական, հարկային և այլն:

Մաքսային իրավական նորմերի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ շատ դեպքերում սրանք կարող են հանդես գալ որպես իրավունքի այլ ծյուղերի առարկան կազմող հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչներ, որոնց օգնությամբ ապահովվում և պաշտպանվում են այդ հարաբերությունների նորմերի պահանջները: Գործնականում մաքսային իրավունքի նորմերով են կարգավորվում, օրինակ, հարկերի գանձման, հարկային, ֆինանսական օրենսդրության պահպանման նկատմամբ պետական վերահսկողությունը, որոնք վերաբերում են ֆինանսական, հարկային կարգավորմանը:

Մաքսային իրավական նորմերը մեծամասամբ սահմանվում են գործադիր իշխանության անմիջական իրականացման ընթացքում՝ պետական կառավարման բարձրագույն մարմնի կողմից:

Մաքսային իրավական նորմերի նշված առանձնահատկությունների հիման վրա իրավաբանական գրականության մեջ մաքսային իրավական նորմերը ենթարկվում են որոշակի դասակարգման: Պայմանականորեն նորմերը դասակարգվում են.

ա) ըստ մաքսային իրավական հարաբերությունների մասնակիցներին վերապահված իրավունքների և պարտավորությունների (նման դասակարգումը հաճախ ընդունված է համարել ըստ դիսպոզիցիայի),

բ) ըստ մաքսային իրավական նորմում արտահայտված վարքագծի բնույթի, որը կարող է դրսևորվել իմպերատիվ կամ կատեգորիկ եղանակով կամ կարող է ունենալ երկընտրանքային բնույթ,

գ) ըստ մաքսային իրավական նորմի բովանդակության, որը դրսևորվում է նյութական կամ գործընթացային նորմերի տեսքով:

Մաքսային իրավական նորմերը, ըստ կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների բովանդակության և այդ նորմերի դիսպոզիցիայի բնույթի կարելի է բաժանել հետևյալ խմբերի.

- 1) Մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումը կարգավորող նորմեր,
- 2) Մաքսային ռեժիմ սահմանող նորմեր,
- 3) Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների արժեքները նախատեսող նորմեր,
- 4) Մաքսատուրքեր և մաքսավճարներ կարգավորող նորմեր,
- 5) Մաքսանենգությունը, հետաքննությունը և մաքսային մարմինների օպերատիվ – հետախուզական գործունեությունը սահմանող և այլ մաքսաիրավական նորմեր:

Ինչպես յուրաքանչյուր իրավական նորմի, այնպես էլ մաքսային իրավական նորմի հիմքը դիսպոզիցիան է: Մաքսային իրավական նորմերը ըստ դիսպոզիցիայի հատկանիշի բաժանվում են երեք խմբի՝ պարտավորեցնող, արգելող և լիազորող: Վերջին

ժամանակները, հատկապես մաքսային մարմինների գործունեության ընթացքում լայնորեն կիրառվում են տեսական և գործնական հիմնավորում ստացած խրախուսող բնույթի իրավական նորմերը (մաքսային համակարգի մարմինների կողմից):

Պարտավորեցնող – մաքսային իրավական նորմերը իրավահարաբերությունների մասնակիցներին պարտավորեցնում են կատարել որոշակի գործողություններ, սահմանում են նրանց իրավունքները, նախանշում պարտավորությունների շրջանակները: Օրինակ՝ ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 62-րդ հոդվածը սահմանում է պահեստներում մաքսային հսկողության ներքո ապրանքների պահպանությունը: Օրենքը իմպերատիվ եղանակով ամրագրում է, որ պահպանությունն իրականացնող անձիք պարտավոր են թույլ չտալ ապրանքների դուրս բերում մաքսային պահեստից, բացառությամբ մաքսային հսկողության նպատակով կամ մաքսային ռեժիմների փոփոխության դեպքերի:

Արգելող – մաքսային իրավական նորմերը իրավահարաբերությունների մասնակիցների համար սահմանում են պասիվ վարքագիծ, արգելում են որոշակի գործողությունների կատարումը, որոնք ուղղակիորեն կարող են առաջ բերել մաքսային իրավական նորմի պահանջների խախտում իրենց բոլոր իրավական հետևանքներով:

Արգելող մաքսային իրավական նորմերն իրենց տեսակարար կշռով փոքր են, լայն կիրառում չունեն: Նորմերի այդ տեսակն արգելում է մաքսային իրավական հարաբերությունների մասնակիցների ազատ գործելակերպը: Մաքսային իրավական հարաբերությունները կարգավորելիս մաքսային օրենսդրության բնագավառում ընդլայնվում են պարտավորեցնող նորմերի կիրառման ոլորտները, որոնք շահերի տեսանկյունից ձեռնառու են կողմերի համար: Արգելող մաքսային իրավական նորմերի սահմանափակ կիրառումը բացատրվում է նաև նրանով, որ վերջիններս խիստ սահմանափակում են իրավահարաբերությունների մասնակիցների թույլատրելի գործելակերպի սահմանները: Այս սկզբունքով են մշակված մաքսային գործունեության ոլորտում առանձին հարկատեսակների գանձում սահմանող բոլոր իրավական նորմերը:

Լիազորող – մաքսային իրավական նորմերը սահմանում են իրավահարաբերությունների մասնակիցների ինքնուրույն գործելակերպի թույլատրելի սահմանները: Լիազորող մաքսային իրավական նորմերը ինքնուրույն որոշումներ ընդունելու հնարավորություններ են ընձեռում իրավահարաբերությունների մասնակիցներին: Ելնելով մաքսային իրավական նորմերի ընդհանուր առանձնահատկություններից, դժվար չէ նկատել, որ նորմերի այս տեսակին էլ ներհատուկ է օրենքի պահանջների կատեգորիկ կատարման սկզբունքը:

Այսօր, շուկայական հարաբերությունները օբյեկտիվորեն ներագրում են պետության իրավաստեղծ գործունեության վրա՝ կանխակալ կողմնորոշելով հատկապես մաքսային իրավական նորմերի բնույթն արտացոլող արտաքին տնտեսական հարաբերությունները: Լիազորող մաքսային իրավական նորմերում պարտադիր պատվիրանների տեսքով հանդես են գալիս հասարակական հարաբերությունների վրա ներագրման տնտեսական միջոցներ, որոնք միաժամանակ նպատակ են հետապնդում բարձրացնել տնտեսավարող սուբյեկտների ինքնուրույնությունը, ազատ կողմնորոշվել պետության հանդեպ մաքսային պարտավորությունների կատարման աղբյուրների ընտրության հարցում:

Մաքսային իրավական նորմերի համահավաք ուսումնասիրություններից դժվար չէ նկատել, որ վերջիններս իրենց բովանդակությամբ կարող են հանդես գալ նյութական և գործնքացային բնույթով:

Նյութական մաքսային իրավական նորմերը, որպես կանոն, սահմանում են մաքսային իրավական հարաբերությունների մասնակիցների օրենքով վերապահված իրավունքները և պարտականությունները: Այս նորմերը սահմանում են նաև տնտեսավարող բոլոր տիպի սուբյեկտների մաքսավճարային պարտավորությունները:

Գործնքացային մաքսային իրավական նորմերը, ըստ էության, ուղղված են նյութական նորմերի իրացմանը և սահմանում են, թե ինչ ձևերով և եղանակներով մաքսային իրավական հարաբերությունների մասնակիցները կարող են հասնել իրենց մաքսային

իրավունքների իրականացմանը: Բավական է անդրադառնալ մաքսային գործառույթների խախտումներին, որպեսզի ակնհայտ դառնա մաքսային ներգործության միջոցների արդյունավետությունը արտաքին տնտեսական գործառույթներ իրականացնելիս՝ մաքսային օրենսդրության պահանջների անխախտ ապահովման գործում:

Ի տարբերություն իրավունքի շատ ծյուղերի, մաքսային իրավունքի նյութական և գործընթացային իրավանորմերը իրենց կուռ միասնությամբ հանդես են գալիս իրավունքի մեկ միասնական ծյուղի շրջանակներում և նույնիսկ կարող են արտահայտվել նրա առանձին իրավական ինստիտուտներում՝ չխախտելով մաքսային իրավունքի՝ որպես համալիր ծյուղի, ներքին կառուցվածքի միասնությունը:

Ինչպես իրավունքի ամեն մի ծյուղի, այնպես էլ մաքսային իրավունքի նորմերը ըստ կառուցվածքի բաղկացած են երեք տարրերից՝ հիպոթեզից, դիսպոզիցիայից և սանկցիայից:

Մաքսային իրավական նորմի հիպոթեզն արտահայտում է այն հանգամանքները, որոնց հետ զուգակցվելով իրավահարաբերության մասնակիցների համար առաջացնում, փոփոխում կամ դադարեցնում են իրավունքներ: Մաքսային իրավական նորմերը իրենց հիպոթեզի կոնկրետ շարադրմամբ առանձնանում և տարբերվում են իրավունքի մյուս ծյուղերի իրավանորմերից: Օրինակ, ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 98-րդ հոդվածը սահմանում է մաքսատուրքեր, որտեղ պարզորոշ շարադրված է միայն նորմի հիպոթեզը: Այն է, մաքսատուրքերը ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման համար սահմանված կարգով և չափերով պետական բյուջե գանձվող պարտադիր վճարներ են:

Դիսպոզիցիան մաքսային իրավական նորմի այն մասն է, որտեղ նկարագրվում են իրավահարաբերության մասնակցի վարքագծի կանոնները, որոնք կոնկրետ մաքսային իրավունքում ուղղված են ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխմանը: Այլ խոսքով, դիսպոզիցիան մաքսային իրավական նորմի հիմքն է, որտեղ հատուկ շարադրված են իրավահարաբերության մասնակցի իրավունքները և պարտականությունները, որի պահանջները իմպերատիվ են և խախտումների

դեպքում անհապաղ կարող են վրա հասնել մաքսային իրավական պատասխանատվության տեսակներ:

Սանկցիան մաքսային իրավական նորմի այն բաղադրամասն է, որտեղ արտահայտված են նորմի խախտման իրավական հետևանքները հարկադրանքի և պատասխանատվության կիրառման տեսքով:

Մաքսային իրավական նորմի սանկցիաները նույնպես գործում են որոշակի առանձնահատկություններով: Մաքսային իրավական սանկցիաներն ունեն պատմական բնույթ և որպես հարկադրանքի միջոցներ կիրառվում են իրավախախտում թույլ տված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դրամական միջոցների և ունեցվածքի նկատմամբ: Օրինակ, մաքսային կանոնների խախտումների համար տուգանքների նշանակումը և տուժանքների գանձումը:

Մաքսային սանկցիաները կիրառվում են վարչաիրավական կարգով և ունեն ինչպես իրավապահական, այնպես էլ պատժողական բնույթ:

Մաքսային իրավունքը, որպես իրավունքի համալիր ծյուղ, իրավունքի մյուս ծյուղերից սահմանազատվում է նաև մաքսային իրավական նորմերի մեկ այլ էական առանձնահատկությամբ, որն արտահայտվում է բաշխիչ և վերահսկողական գործառույթով: Այս գործառույթները կարող են արտահայտվել պետության մաքսային գործունեության ընթացքում մաքսային իրավական հարաբերությունների սուբյեկտներին աջակցություն ցուցաբերելու և ժամանակի ընթացքում պետության համար ոչ շահավետ մաքսային գործունեության ձևերից ազատվելու եղանակով:

Մաքսային իրավական նորմ-սկզբունքների բաշխիչ գործառույթների ամենօրյա գործնական կիրառումն արտահայտվում է պետության մաքսային լիազոր մարմինների կողմից դրամական միջոցների հավաքման գործընթացի և պետական բյուջեի եկամտային մասի համալրման գործընթացում:

Մաքսային իրավական նորմերի վերահսկողական գործառույթն արտահայտվում է ինչպես պետության մաքսային գործունեության բոլոր ոլորտներում, այնպես էլ բյուջետային եկամուտ-

ների ձևավորման օրինականության նկատմամբ հսկողության իրականացմամբ, որը թե՛ տնտեսական, և թե՛ իրավական առումով արտահայտվում է մաքսային վերահսկողության իրականացմամբ: Եթե ժամանակին չեն ձևավորվում բյուջեի եկամտային աղբյուրները, ապա վատ են աշխատում արդյունաբերությունը, առևտուրը և տնտեսության մյուս ճյուղերը:

Այլ խոսքով, մաքսային իրավական նորմերը նպաստում են արտաքին տնտեսական գործունեության մեջ մշտական մաքսային վերահսկողության իրականացմանը:

Մաքսային իրավական նորմերին ներհատուկ է նաև արտադրության խթանման գործառույթը: Դա հատկապես աչքի է ընկնում մաքսային քաղաքականություն իրականացնելիս: Բյուջեի եկամուտների մի մասը ձևավորվում և հավաքվում է մաքսային նորմերի միջոցով, որոնք բյուջետային իրավահարաբերություններում հանդես են գալիս որպես տնտեսավարող սուբյեկտների շահույթի վերաբաշխման իրավական ձև, որն արտահայտում է պետության և կազմակերպությունների շահերի իրական փոխհարաբերությունները: Եթե ճիշտ են մշակված մաքսային իրավանորմերը, ապա դրանք նպաստում են կազմակերպությունների շահույթների մեծացմանը, խթանում են աշխատանքային կուլեկտիվների նյութական շահագրգռվածությունը միջազգային առևտրային պայմանագրերով արտադրողականության բարձրացման նպատակով նոր տեխնոլոգիական գործընթացների և գիտատեխնիկական նվաճումների ձեռքբերման ուղղությամբ:

Հակառակ բովանդակությամբ մաքսային նորմերը բացասական ազդեցություն են ունենում առևտրատնտեսական հարաբերությունների ձևավորման, տնտեսավարող սուբյեկտների և պետական բյուջեի փոխհարաբերությունների կարգավորման ոլորտում:

Ներկա պայմաններում բյուջետային եկամուտների ժամանակին հավաքման անհնարինության պատճառներից մեկն էլ չիմնավորված մաքսային օրենսդրությունն է, որը բացասական ազդեցություն ունի արտաքին առևտրատնտեսական գործունեության ծավալման և այդ գործընթացների կարգավորման վրա:

Ի տարբերություն իրավունքի մյուս ճյուղերի, իրավանորմերի մաքսային իրավունքի գործադրման ընթացքում լայն կիրառում ունեն մաքսային իրավական **տեխնիկական նորմերը**:

Մաքսային իրավական տեխնիկական նորմերը ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխման գործընթացում մարդկանց կողմից բնության առարկաների, աշխատանքային գործիքների, տարբեր տեխնիկական միջոցներին նպատակահարմար վերաբերվելու համապարտադիր կանոններ են:

Մաքսային իրավական տեխնիկական նորմերը հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն ժամանակակից մաքսային գործընթացում: Նրանց գործադրումը ներպետական կյանքի սահմաններից դուրս է եկել և այսօր ընդգրկում է նաև արտաքին տնտեսական, առևտրային, ֆինանսական, հաշվարկային և ներդրումային հարաբերությունները:

Մաքսային իրավական տեխնիկական նորմերի շարքին են դասվում ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխման նպատակով կատարվող ծախսերի մուտքի և ելքի, դրամական գործառույթների կատարման փաստաթղթերը, մաքսային մարմիններին ներկայացվող օպերատիվ-վիճակագրական, հաշվապահական հաշվառման հաշվետվությունները, դրամարկղային գործառույթությունների իրականացման կանոնները, հարկային տեսչության ներկայացվող եկամտի և ծախսերի հաշվետվությունները և հաշվարկների կատարման կարգը սահմանող փաստաթղթերը:

Մաքսային իրավական ասպեկտով մեծ արժեք ունեն այն մաքսային տեխնիկական նորմերը, որոնք իրենց կիրառման ընթացքում իրավահարաբերությունների մասնակիցների համար սահմանում, փոփոխում կամ դադարեցնում են մաքսային իրավական բնույթի իրավահարաբերությունները:

Մաքսային տեխնիկական նորմերի այս էական առանձնահատկությունների հիման վրա դժվար չէ վերջիններս ըստ բովանդակության բաժանել խմբերի՝

Պետական բյուջեի եկամուտների հավաքման, դասակարգման և դրամարկղային գործառնությունների միասնությունն ապահովող տեխնիկական նորմեր:

Մաքսային գործունեության մեջ բյուջետային եկամուտների դասակարգումը և դրանց միասնական դրամարկղային կատարումը արտահայտում են ոչ միայն բյուջետային համասեռ եկամուտների ձևավորման աղբյուրները, որը դրսևորվում է որպես պարտադիր տեխնիկական կանոնների համակցություն, այլև մաքսային մարմինները հանդես են գալիս որպես ֆինանսական գործունեություն իրականացնող պետական մարմիններ: Մյուս կողմից, պաշտոնատար անձինք պարտավոր են մաքսային գործառնություններից բյուջե մուտքագրվող համասեռ բոլոր եկամուտները պարտադիր խմբավորել մեկ միասնական եկամտի աղբյուրի անվան տակ: Օրինակ՝ հարկեր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից, կամ մաքսատուրքեր և մաքսավճարներ:

Դժվար չէ նկատել, որ բյուջետային եկամուտների և ծախսերի դասակարգումն ըստ բյուջետային համակարգի իրավական կարգավորում է ստանում մաքսային իրավական տեխնիկական նորմերի հիշյալ խմբի կողմից:

2. Մաքսային գործառնությունների տեխնիկական փաստաթղթավորումը ապահովող նորմեր: Այս բնույթի մաքսային տեխնիկական նորմերի պահանջները արտահայտվում են մաքսային մարմինների հիշեցումների ձևերի և ռեկվիզիտների, բյուջե փոխանցումներ կատարելու լիմիտների, ինչպես նաև բյուջեից հետադարձ նպատակով ֆինանսական միջոցներ ստանալու չեկերի մեջ:

Մաքսավճարի մասին հիշեցումը, օրինակ, ծնում է մաքսային իրավահարաբերություն վճարողի և մաքսային մարմնի միջև: Վճարողը, ստանալով մաքսատուրքի վճարման մասին հիշեցումը պարտավոր է սահմանված ժամկետներում վճարել տուրքը: Հիշեցման պահանջների և վճարման ժամկետների խախտումը անվերապահորեն առաջ են բերում մաքսային օրենքով սահմանված պատասխանատվություն բոլոր իրավական հետևանքներով:

3. Մաքսային տեխնիկական նորմերի մի մասն էլ, հատկապես տնտեսական օրենսդրության բնագավառում, վերաբերում են

մաքսային մարմինների եկամուտների, դրամական միջոցների ծախսերի չափաբաժիններին: Օրինակ՝ մաքսային հիմնարկների վարչատնտեսական, սոցիալ-մշակութային ծախսերի համար սահմանվում են որոշակի չափեր: Այդպիսի մաքսային տեխնիկական նորմերը իրավական իմաստով հանդես են գալիս որպես իրավաբանական փաստեր, որոնք փոփոխում կամ դադարեցնում են մաքսային հարաբերությունները:

4. Վերջապես, մաքսային տեխնիկական նորմերի զգալի մասը, որն արտահայտվում է պաշտոնական փաստաթղթերի, գրությունների, հաղորդումների, նամակների, ինչպես նաև հայցադիմումների մեջ, վերաբերում է մաքսային իրավահարաբերությունների դադարեցմանը:

Մաքսային տեխնիկական նորմերի այս խմբին են պատկանում, օրինակ, այն նորմերը, որոնք պաշտոնական գրությունների տեսքով արտահայտում են մաքսային պարտավորությունների կատարումը, գործուղումների վերաբերյալ հաշվետվությունները կամ պետական շահերի պաշտպանության նպատակով կազմակերպությունների գույքի բռնագրավման մասին դատարաններին ներկայացվող հայցադիմումները:

Այսպիսով, պետության մաքսային գործունեության ոլորտում առանձնանում են միայն այն մաքսային տեխնիկական նորմերը, որոնք անմիջականորեն կապված են մաքսային իրավական հարաբերությունների ծագման, փոփոխման և դադարեցման հետ:

13.4. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Իրավագիտության մեջ մաքսային իրավահարաբերության հասկացության բնութագրումը դասվում է բարդ և չուսումնասիրված հարցերի շարքին:

Սովորաբար իրավահարաբերությունները համապատասխան իրավունքի ճյուղի, երբեմն էլ մի քանի ճյուղերի նորմերով կարգավորվող հասարակական հարաբերություններ են, որոնցում

մասնակիցները կապված են պետության կողմից պաշտպանվող փոխադարձ իրավունքներով և պարտականություններով:

Մաքսային գործի ոլորտում ձևավորվում է հասարակական հարաբերությունների հոծ զանգված: Դրանք իրավական բնույթ են ձեռք բերում միայն այն դեպքում, երբ կարգավորվում են համապատասխան մաքսաիրավական նորմերով: Մաքսաիրավական նորմը, ներգործելով կարգավորվող տվյալ տեսակի հասարակական հարաբերությունների վրա, դրանց տալիս է իրավաբանական ձև կամ, այլ կերպ ասած, դրանք դառնում են մաքսային իրավահարաբերություններ, իսկ մասնակիցները՝ իրավահարաբերության սուբյեկտներ:

Յուրաքանչյուր իրավահարաբերություն, այդ թվում մաքսայինը, ունի գիտակցական-կամային բնույթ, որը ծագում է իրավական նորմերի հենքի վրա, իսկ դրա մասնակիցները ձեռք են բերում սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ: Մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների կապը կազմում է ցանկացած իրավահարաբերության կառուցվածքը: Այդպիսի կապի բացակայության դեպքում, ինքնին, իրավահարաբերության մասին խոսք լինել չի կարող:

Մաքսային իրավահարաբերություն հասկացությունը կարելի է բնորոշել որպես մաքսաիրավական նորմերով կարգավորվող հասարակական հարաբերություն, որի կողմերը հանդես են գալիս որպես մաքսաիրավական նորմով սահմանված փոխադարձ իրավունքներ և պարտականություններ կրողներ:

Մաքսային իրավահարաբերությունները կրում են համալիր բնույթ, ինչը պայմանավորված է ժամանակակից մաքսային գործի բնույթով, որը, որպես մաքսային իրավական կարգավորման առարկա, հիմնված է իշխանության և ենթակայության սկզբունքների վրա և կրում է հանրային-իրավական բնույթ:

Մաքսային իրավահարաբերության կողմերից մեկը միշտ իշխանական լիազորություններով օժտված պետական մարմինն է, հետևաբար՝ այդ հարաբերության մասնակիցները հավասար իրավական վիճակներում չեն գտնվում:

Մաքսային իրավահարաբերություններ կարող են առաջանալ տարատեսակ հարաբերություններից, որն օբյեկտիվորեն պայ-

մանավորված է մաքսային գործի կառուցվածքով: Հասկանալի է, որ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումը բնութագրող հասարակական հարաբերություններն էապես տարբերվում են մաքսային վիճակագրության, արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի վարման կամ մաքսային վճարների գանձման հետ կապված հարաբերություններից:

Մաքսային իրավահարաբերությունները կարելի է բնորոշել որպես այնպիսի *հասարակական հարաբերություններ, որոնք կազմում են մաքսային գործի համապատասխան տարր, մտնում են նրա կառուցվածքի մեջ և կարգավորվում են մաքսաիրավական նորմերով:*

Ցանկացած իրավահարաբերության, այդ թվում մաքսային, ներհատուկ են երեք հիմնական կառուցվածքային տարրեր.

ա) մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ (մաքսային իրավահարաբերության մասնակիցներ),

բ) մաքսային իրավահարաբերության օբյեկտներ,

գ) այդ իրավահարաբերության բովանդակություն:

Մաքսային իրավունքի, ինչպես և իրավունքի մյուս ճյուղերի *իրավահարաբերության սուբյեկտի* տակ ընդունված է հասկանալ սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ կրող այն անձին, որը դրանց ուժով օժտվում է պետության կողմից իր կենսական պահանջներն իրականացնելու իրավունքով, կամ որոնց ուժով համապատասխան հասարակական հարաբերությունների ոլորտում նրա վրա դրվում են որոշակի լիազորություններ:

Ուստի, մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտներն այն անձինք են (ֆիզիկական և իրավաբանական), որոնք պետության կողմից օժտված են մաքսային գործի ոլորտի իրավունքներ և պարտականություններ կրելու ունակությամբ: Որպես մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտներ հանդես են գալիս.

- մաքսային մարմինները,
- մաքսային մարմինների և մաքսային ծառայության կազմակերպությունների պետական ծառայողները,
- իրավաբանական անձինք,

- ֆիզիկական անձինք:

Մաքսային իրավահարաբերության օբյեկտ համարվում է այն ամենը, ինչի վրա ներգործում են դրանց մասնակիցների պոլյեկտիվ իրավունքները և պարտականությունները: Մաքսային իրավահարաբերության և մաքսային իրավունքի օբյեկտն այն ամենն է, ինչի կապակցությամբ այդ իրավունքի սուբյեկտները միմյանց հետ մտնում են հարաբերության մեջ՝ ի կատարումն տվյալ պետությունում ընդունված մաքսային գործառնություններին վերաբերող նորմերի: Իրավագիտության մեջ ընդունված է առանձնացնել մաքսային իրավահարաբերության *անմիջական* և *գույքային բնույթի օբյեկտը*, որը հանդես է գալիս որպես մաքսային իրավական կառավարման առարկա:

Մաքսային իրավահարաբերությունների *անմիջական օբյեկտը* մաքսային գործի կառավարման ոլորտի մասնակիցների փաստացի վարքագիծն է, նրանց գործողությունները: Իսկ մաքսային կարգավորման առարկան այն նպատակն է, որի համար մաքսային իրավունքի սուբյեկտները մտնում են մաքսային իրավահարաբերությունների մեջ: Այդպիսիք կարող են լինել ինչպես նյութական բարիքները, մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները, այնպես էլ ոչ նյութական բարիքները ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային ձևակերպման, փոխադրման և պահպանման կապակցությամբ մատուցվող զանազան ծառայությունները:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն մաքսային իրավունքի սուբյեկտներն օժտված են համապատասխան իրավունքներով և պարտականություններով և դրանց ուժով կատարում են իրավաբանական նշանակության գործողություններ, որոնք կազմում են *մաքսային իրավահարաբերության բովանդակությունը*: Մաքսային իրավահարաբերության բովանդակությունը, առանցքը տվյալ իրավահարաբերության սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականություններն են, քանի որ դրանցով է որոշվում իրավահարաբերության սուբյեկտների գործելակերպի ուղղությունները և նպատակը: Իրավահարաբերության ընթացքում մաքսային գործի մասնակիցներն իրենց իրավունքներն ու պարտականություններն

իրացնում են որոշակի գործողություններ կատարելու միջոցով: Օրենքով վերապահված իրավունքներն ու պարտականություններն իրական են դառնում միայն այն դեպքում, երբ դրանք իրացվում են իրավահարաբերության մեջ իրավասու և պարտավոր անձանց կողմից օրենքով նախատեսված գործողություններ կատարելու միջոցով:

Մաքսային իրավահարաբերության բովանդակությունն ունի նյութական կամ մաքսային իրավահարաբերությունների սուբյեկտների փաստացի վարքագծի դրսևորում և իրավաբանական կողմ, որն արտահայտում է մաքսային իրավունքի նորմերով սահմանված իրավունքները և պարտականությունները, ընդգծելով այս կամ այն իրադրությունում նրանց թույլատրելի և պարտադիր վարքագծի չափը:

Մաքսային իրավական գրականության մեջ որոշ հեղինակներ մաքսային իրավահարաբերությունները դասակարգում են մի քանի խմբերի. 1) նյութականի և դատավարականի (ընթացակարգայինի), 2) առաջնայինի և երկրորդականի, 3) մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փաստացի տեղափոխման պահին, մինչև տեղափոխումը և տեղափոխումից հետո առաջացող, 4) իրավաչափ և անիրավաչափ գործողությունների:

Նյութական մաքսային իրավահարաբերությունները, որպես կանոն, առաջանում են մաքսային գործի ոլորտում և կարգավորվում են նյութական մաքսային իրավունքի նորմերով: Եթե այդ իրավահարաբերությունները զարգանում են իրավաչափ և ավարտվում են պատշաճ, ապա տարածայնություններ, վեճեր չեն լինում և դատական միջամտության կարիք չի առաջանում: Եթե այդ հարաբերության կողմերից մեկը չի կատարում իր պարտականությունները, ապա առաջանում է մաքսային դատավարական կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտություն: Չետևաբար՝ մաքսային գործունեության ոլորտի անհատական վեճերի լուծման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են մաքսային դատավարության իրավունքի նորմերով և հանդես են գալիս որպես *դատավարական* մաքսային իրավա-

հարաբերություններ: Նյութական և դատավարական հարաբերությունների փոխադարձ կապը նրանումն է, որ դատավարական հարաբերություններն ապահովում են մաքսային գործի մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների հարկադիր պաշտպանությունը, նյութաիրավական նորմերով նախատեսված պարտականությունների իրացումը:

Առաջնային են համարվում այն մաքսային իրավահարաբերությունները, որոնք անմիջականորեն կապված են մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ, օրինակ՝ մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման ժամանակ մաքսային ձևակերպման և մաքսային հսկողության իրականացմանն առնչվող հարաբերությունները:

Երկրորդական մաքսային իրավահարաբերություններն ածանցված են առաջնային իրավահարաբերություններից, օրինակ՝ մաքսային մարմինների կողմից ավելի գանձված մաքսատուրքի գումարների վերադարձման և հաշվանցման կապակցությամբ առաջացող հարաբերությունները: Ինչպես ճիշտ գնահատում է մաքսային իրավահարաբերությունների բնույթը իրավագետ Ի.Վ. Տիմոչենկոն, մաքսային իրավահարաբերություններ կարող են առաջանալ.

ա) **միջև** մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փաստացի **տեղափոխման պահի**, օրինակ՝ որպես արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակից համապատասխան տարածաշրջանային մաքսատանը հաշվառվելու կապակցությամբ արտահանման և ներմուծման գործառնություններ կատարելու նպատակ ունեցող անձի և մաքսային մարմինների միջև առաջացող հարաբերությունները,

բ) մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների **տեղափոխման պահին**, օրինակ՝ ապրանքների մաքսային ձևակերպման և մաքսային հսկողության (անհրաժեշտության դեպքում նաև մաքսային վճարների գանձման) իրականացման կապակցությամբ մաքսային սահմանը հատող ֆիզիկական անձանց և մաքսային մարմինների միջև առաջացող հարաբերությունները,

գ) մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փաստացի **տեղափոխումից հետո**, օրինակ՝ չվճարած կամ թերի վճարված մաքսատուրքի գումարի գանձման կապակցությամբ մաքսային մարմինների և ապրանքներ տեղափոխող անձանց միջև առաջացող հարաբերությունները:

Ինչպես ցանկացած իրավահարաբերություն, այնպես էլ մաքսային, ծագում, փոփոխվում և դադարում է կյանքի որոշակի հանգամանքների հետևանքով: Դրանք առաջանում են իրականության մեջ գոյություն ունեցող այնպիսի հանգամանքների առկայությամբ, որոնց հետ օրենքը կապում է որոշակի իրավական հետևանքներ: Նման հանգամանքները կոչվում են **իրավաբանական փաստեր**:

Ասվածից բխում է, որ **իրավաբանական փաստերը** կյանքի կոնկրետ հանգամանքներ են, որոնց հետ օրենքը կապում է իրավահարաբերությունների ծագումը, փոփոխումը և դադարումը:

Սուբյեկտի անհատական կամքի հետ ունեցած կապից ելնելով իրավաբանական փաստերը բաժանվում են **գործողությունների և դեպքերի. Գործողությունները** սուբյեկտների կամքի արտահայտություններն են, որոնց հետ օրենքը կապում է այս կամ այն իրավական հետևանքները: **Դեպքերն** այն երևույթներն են, որոնք սուբյեկտի կամքից անկախ առաջ են բերում իրավաբանական հետևանքներ: Դեպքերը ոչ կամային իրավաբանական փաստեր են, իսկ գործողությունները սուբյեկտի ակտիվ կամքի արտահայտման արդյունք են և իրենց բնույթով լինում են **իրավաչափ և անիրավաչափ**:

Մաքսային իրավահարաբերության մասնակիցների **իրավաչափ գործողությունները** համապատասխանում են մաքսային իրավունքի նորմի պահանջներին կամ, համեմայն դեպք, չեն հակասում նրան: Իրենց իրավական նշանակությամբ իրավաչափ գործողությունները բաժանվում են **իրավական արարքների և իրավական ակտերի**:

Իրավական արարքներն այն իրավաչափ գործողություններն են, որոնք նպատակամղված չեն իրավահարաբերության առաջացմանը, փոփոխմանը և դադարեցմանը, սակայն իրավա-

կան հետևանքներ են առաջացնում անմիջականորեն օրենքի ուժով, անկախ մարդկանց կամքից: Օրինակ՝ ֆիզիկական անձի ուղեբեռը զննելը ստեղծում է մաքսային իրավահարաբերություն մաքսային սահմանով ապրանքներ տեղափոխող ֆիզիկական անձի և մաքսային մարմնի միջև՝ անկախ ֆիզիկական անձի կամքից (ՀՀ մաքս. օր. 146 հոդվ.):

Ի տարբերություն իրավաբանական արարքների, **իրավաբանական ակտերն** այնպիսի իրավաչափ գործողություններն են, որոնք մարդկանց կողմից կատարվում են իրավահարաբերություն առաջացնելու, փոխանցելու կամ դադարեցնելու նպատակով: Այդպիսի իրավական ակտերի թվին են դասվում մաքսային մարմինների կողմից ընդունվող վարչական ակտերը:

Մաքսային իրավահարաբերությունների առաջացման հիմք են նաև **անիրավաչափ գործողությունները**: Անիրավաչափ գործողություններն այնպիսի իրավաբանական փաստեր են, որոնք հակասում կամ չեն համապատասխանում մաքսաիրավական նորմի պահանջներին: Անիրավաչափ են ճանաչվում ոչ միայն ակտիվ գործողությունները, այլև գործողությունների կատարումից ձեռնպահ մնալը՝ անգործությունը կամ գործողությունը կատարելուց խուսափելը, օրինակ, անհաղթահարելի ուժի ազդեցության դեպքում տարանցիկ փոխադրվող ապրանքները մաքսային մարմինների պատասխանատու պահպանությանը չհանձնելը կամ հետադարձ արտահանման պարտավորությամբ ներմուծված ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները սահմանված ժամկետում չարտահայտելը և այլն: Անիրավաչափ գործողություններ կատարելու կամ անգործություն դրսևորելու պարագայում իրավախախտողի համար օրենքի ուժով առաջանում է մաքսաիրավական պատասխանատվություն:

Մաքսային իրավահարաբերություններ առաջացնող իրավաբանական փաստերի բնույթից ելնելով այդ հարաբերությունները բաժանվում են **իրավաչափ** և **անիրավաչափ** իրավաբանական փաստերի: Վերջիններս նաև կոչվում են **դելիկտային** կամ **իրավագոր** իրավահարաբերություններ:

13.5. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մաքսային իրավական հարաբերությունները որպես իրավական, տարատեսակ նորմերով կարգավորվող հասարակական հարաբերություններ, իրենց ներքին կառուցվածքով ոչնչով չեն տարբերվում մյուս իրավահարաբերություններից: Այս իմաստով, ինչպես ամեն մի իրավահարաբերություն, մաքսային իրավահարաբերությունը ևս ունի իր տարրերը, որպիսիք են իրավահարաբերության սուբյեկտները, օբյեկտները և բովանդակությունը:

Ժամանակակից մաքսային իրավական գրականության մեջ փորձ է կատարվում սահմանազատում անցկացնել «մաքսային իրավունքի» և «մաքսային իրավահարաբերության» սուբյեկտների միջև, որը տեսական և գործնական նշանակություն ունի: Միանգամայն ճիշտ համարելով այն դիրքորոշումը, թե մաքսային իրավունքի սուբյեկտն ավելի ընդգրկուն հասկացություն է, որն իր մեջ ներառում է մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտներին վերագրվող տարրերը, կարելի է ասել, որ մաքսային իրավունքի սուբյեկտները պոտենցիալ իրավասուբյեկտությամբ օժտված ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք են: Նրանք ցանկացած դեպքում կարող են հանդես գալ որպես մաքսային հարաբերությունների մասնակիցներ՝ օժտված լինելով որոշակի իրավունքներով և պարտականություններով: Մաքսային իրավունքի սուբյեկտները կոնկրետ իրավահարաբերություններին մասնակցելով՝ իրացնում են իրենց իրավանորմերով վերապահված իրավունքները և պարտականությունները, ծեռք են բերում սուբյեկտիվ իրավունքներ կամ պարտականություններ, որակվում են որպես մաքսային իրավական հարաբերությունների մասնակիցներ:

Ի տարբերություն իրավունքի մյուս ճյուղերի սուբյեկտներին վերապահված իրավունքների և պարտականությունների, որոնց շրջանակն ընդարձակ է և իրավահարաբերության ընթացքում մասնակիցները կարող են իրացնել միանգամից մի շարք իրավունքներ կամ կրել պարտավորություններ, ինչպես, օրինակ,

քաղաքացիական իրավունքում, մաքսային իրավունքում սուբյեկտները այսպիսի հնարավորություններից զրկված են՝ կախված այն հասարակական հարաբերությունների առանձնահատկություններից, որոնք առաջանում են պետության արտաքին տնտեսական գործունեության ոլորտում:

Ելնելով դրանցից մաքսային իրավունքի սուբյեկտները կարելի է բաժանել երեք խմբի.

1. հասարակական – տարածքային միավորներ,
2. կոլեկտիվ սուբյեկտներ,
3. անհատական սուբյեկտներ:

Հայաստանի Հանրապետությունը, որպես միատարր ազգային պետական միավոր, ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն, հանդես է գալիս որպես մաքսային իրավունքի հատուկ սուբյեկտ:

Պետությունը մաքսային իրավունքի սուբյեկտ է համարվում այն յուրահատկությունների ուժով, որ նա պետական, տնտեսական, քաղաքական և քաղաքացիական իշխանության կրող է: Միաժամանակ, հանդիսանալով հանրային իրավունքի սուբյեկտ, ինքն է սահմանում ներքին և արտաքին ֆինանսատնտեսական և առևտրային գործունեության շրջանակները, իր՝ մաքսային իրավունքի մյուս սուբյեկտների իրավահարաբերություններին մասնակցելու սահմանները, ծավալն ու բովանդակությունը: Նա մաքսային հարաբերություններին մասնակցում է անսահմանափակ պետաիշխանական լիազորություններով: Միայն քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին է, որ մասնակցում է քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով: Այդ դեպքերում նրա նկատմամբ կիրառվում են իրավաբանական անձանց մասնակցությունը կարգավորող մաքսային իրավական նորմերը: Հանրապետության սահմանադրության 104 հոդվածի համաձայն, Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավոր է համայնքը:

Համայնքները, որպես մաքսային իրավունքի հասարակական-տարածքային սուբյեկտներ, սահմանադրությամբ ամրագրված կարգով հանդես են գալիս որպես իրավաբանական անձ,

ունեն սեփականության իրավունք և գույքային այլ իրավունքներ (սահմանադրության 104. 1 հոդվ.), օժտված են արտաքին հարաբերություններում հանդես գալու տնտեսական իրավունքներով:

Հայաստանի Հանրապետությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որպես մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ, հանդես են գալիս արտաքին առևտրատնտեսական և ֆինանսական իրավահարաբերություններում, կրում են իրավունքներ և պարտականություններ:

Մաքսային իրավունքի **կոլեկտիվ սուբյեկտների** գործունեության նպատակը արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերություններն են:

Կոլեկտիվ սուբյեկտների թվին են դասվում պետական իշխանության և կառավարման մարմինները, ինչպես նաև սեփականության տարբեր ձևերի վրա հիմնված կազմակերպությունները: Որպեսզի այս մարմինները մաքսային իրավական հարաբերությունների մեջ մտնեն, անհրաժեշտ է, որ նրանք լինեն իրավունակ:

Մաքսային իրավունակությունը մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտի իրավունքներ ունենալու և իրավաբանական պարտավորությունները կրելու ունակությունն է պետության մաքսային գործունեության ոլորտում:

Պետության մաքսային գործունեության ոլորտում պետական իշխանության և կառավարման, ինչպես նաև տնտեսական կազմակերպությունների մաքսային իրավունակությունը գործում է տվյալ մարմնի կազմակերպման և նրա իրավասության որոշման պահից: Հենց այդ պահից էլ գործում է նրա գործունակությունը, այսինքն իր իրավունակությունը կենսագործելու ունակությունը:

Մաքսային գործունեությունը ենթադրում է տվյալ սուբյեկտի մաքսային իրավունակության առկայություն:

Պետական իշխանության և կառավարման մարմինները, ինչպես նաև տնտեսական կազմակերպություններն ունեն օրենքով կամ այլ նորմատիվ ակտերով սահմանված որոշակի իրավասություն և այդ իրավասության շրջանակներում արտաքին տնտեսա-

կան, առևտրային գործարքներում հանդես են գալիս որպես մաքսային իրավական հարաբերությունների սուբյեկտներ:

Մաքսային իրավունակությունը ենթադրում է, որ պետական և տնտեսական բոլոր մարմիններն օժտված են պետական իշխանության և գործադիր-կարգադրիչ լիազորություններով, մաքսային գործառույթներ իրականացնելու իրավունքով: Այդ լիազորությունների բնույթը և ծավալը պայմանավորված են տվյալ մարմնի իրավասությամբ: Հետևաբար, կարելի է ասել, որ մաքսային գործունեություն իրականացնող բոլոր մարմինների մաքսային իրավունակությունը ևս իրագործվում է նրա իրավասության ծավալով:

Մաքսային գործունեություն իրականացնող բոլոր մարմինների և տնտեսական կազմակերպությունների իրավասություններն իրենց արտացոլում են գտնում նրանց կանոնադրություններում, ինչպես նաև այլ նորմատիվ ակտերում: Դրանցով կարելի է սահմանել այն մաքսային իրավական հարաբերությունների տեսակները, որոնցում որպես մասնակիցներ կարող են հանդես գալ իրավաբանական անձինք:

Ուսումնասիրությունից դժվար չէ կռահել, որ մաքսային իրավունքի կոլեկտիվ սուբյեկտների մաքսային իրավունակությունը կարող է լինել **ընդհանուր և հատուկ**:

Ընդհանուր իրավունակության համար բնորոշ է պետության արտաքին տնտեսական գործունեության իրականացմանը մասնակցելը, իսկ հատուկ մաքսային իրավունակության համար բնորոշ է մաքսային գործունեության ընթացքում հատուկ խնդիրների և հանձնարարությունների իրականացման ունակությունը, ինչպիսիք ըստ գործող մաքսային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի իրականացնում են մաքսային մարմինները:

Մաքսային իրավունքի հատուկ սուբյեկտների համակարգում անհրաժեշտ է առանձնացնել հատկապես մաքսային մարմիններին և նրանց պաշտոնատար անձանց, որոնց մաքսային իրավունակության և գործունեության իրավական գնահատման հարցերը ժամանակի ընթացքում աղոտ են լուսաբանվել:

Մաքսային իրավունքի հատուկ սուբյեկտները մաքսային մարմիններն են, մաքսային մարմինների և մաքսային ծառայու-

թյան կազմակերպությունների պետական ծառայողները, որոնք մաքսային գործի ոլորտում օժտված են հատուկ իրավունակությամբ: Նրանք իրավունքի այլ սուբյեկտներից տարբերվում են նրանով, որ գործադիր իշխանության մարմիններ են, ուստի և մաքսային իրավունքի նորմերով սահմանվում են մաքսային գործի ոլորտի իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավասությունները, ինչպես նաև այս կամ այն մաքսային մարմնի կամ մաքսային ծառայության կազմակերպությունների պետական ծառայողի իրավունքների և պարտականությունների կոնկրետ շրջանակները: Որպես մաքսային իրավահարաբերության հատուկ սուբյեկտներ, մաքսային մարմիններն ու դրանց պետական ծառայողները ոչ միայն իրենք են պահպանում օրենքի պատվիրանը, այլև ղեկավարում և ապահովում են վերջինիս իրականացումը մաքսային գործի բոլոր մասնակիցների կողմից:

Մաքսային իրավունքի այլ սուբյեկտների խումբը կազմում են մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխող անձինք (ֆիզիկական և իրավաբանական) և այսպես կոչված՝ **մաքսային ծառայությունների շուկայի մասնակիցները**, որոնք մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխելու ընթացքում մաքսային մարմինների հետ մտնում են տարբեր իրավահարաբերությունների մեջ: Որպես մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ, նրանք օժտված չեն հատուկ իրավունակությամբ, և նրանց իրավունքների և պարտականությունների համակցությունը կախված է իրենց իրավական կարգավիճակից: Այսպես, օրինակ, ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 18 հոդվածից բխում է, որ անձինք հավասար հիմունքներով իրավունք ունեն ՀՀ ներմուծել և ՀՀ-ից արտահանել ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ: Սակայն, այդպիսի ներմուծման և արտահանման կարգն ու պայմանները մեծամասամբ պայմանավորված են նրանով, թե ինչպիսի իրավական կարգավիճակով են օժտված մաքսային սահմանով ապրանքներ տեղափոխող անձինք՝ ֆիզիկական, թե իրավաբանական: Բանն այն է, որ մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխելիս ֆիզիկական անձինք օժտված են նույն իրավունքներով, ինչ որ

իրավաբանական անձինք: Այդուհանդերձ, ֆիզիկական անձանց (որոնց կարելի է նաև մաքսային մարմինների ոչ առևտրային հաճախորդներ անվանել) կողմից մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխելիս կարևոր նշանակություն ունեն տեղափոխման նպատակները, որոնք և անհրաժեշտ է պարզել. դրանք տեղափոխվում են անձնական օգտագործման համար, թե առևտրային նպատակներով: Մաքսային օրենսդրության համաձայն ֆիզիկական անձանց կողմից ոչ առևտրային նպատակներով տեղափոխվող ապրանքները ենթակա են հայտարարագրման, մաքսային ձևակերպման և մաքսային հսկողության պարզեցված կարգով:

Մաքսային իրավունքի այլ սուբյեկտների խմբում մաքսային սահմանով ապրանքներ տեղափոխող անձանցից զատ, գոյություն ունի սուբյեկտների մեկ այլ կատեգորիա, որոնց գործունեությունը կապված չէ ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ: Այս խմբին են պատկանում **մաքսային ծառայությունների շուկայում ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող անձինք**: Այդպիսիք են մաքսային միջնորդը (բրոքերը), մաքսային փոխադրողը, անմաքս առևտրի խանութի, մաքսային պահեստի, ազատ մաքսային պահեստի սեփականատերերը (մաքսային օրենսգրքի 61, 64, 66, 68 և այլ հոդվ.):

Թվարկված սուբյեկտները խմբավորվում են գործունեության տեսակով և, ինչպես վերը նշվեց, անմիջականորեն կապված չեն ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ: Այդ պատճառով մաքսային իրավահարաբերության այս խմբի մասնակիցների իրավական վիճակի բնութագրմանը հարկ է անդրադառնալ միայն համապատասխան ինստիտուտների (մաքսային հայտարարագրում, մաքսային փոխադրում, «ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ», «ներմուծում մաքսային պահեստ» և «ներմուծում ազատ մաքսային պահեստ» ռեժիմների) շրջանակներում: Անշուշտ, այդ անձինք նույնպես կարող են ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխել, սակայն մաքսային իրավունքի տեսան-

կյունից նրանք արդեն կդիտվեն որպես ապրանքներ տեղափոխող անձինք: Օրինակ, անմաքս առևտրի խանութի սեփականատերը նախ՝ որպես ապրանքներ տեղափոխող անձ արտասահմանից ներմուծում է ապրանքներ, այնուհետև, ընտրելով «ներմուծում անմաքս առևտրի խանութ» ռեժիմը, իրացնում է դրանք: Մաքսային իրավունքում որևէ արգելք չի կարող լինել մեկ անձի (կազմակերպության) կողմից տարբեր տեսակի ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար:

Հնարավոր են նաև մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտների խմբավորման այլ չափանիշներ, որպիսիք բխում են նրանց գործառնական նշանակությունից: Այսպես, մաքսային ձևակերպման սուբյեկտներ հանդես եկող ապրանքներ տեղափոխող կամ էլ նրա կողմից լիազորված անձը (մաքսային միջնորդը) կարող են միավորվել «հայտարարատու» հասկացության մեջ (ՀՀ մաքս. օր. 131 հոդվ. 1-ին մաս):

Մաքսային իրավահարաբերություններին ներհատուկ են նաև այլ սուբյեկտներ: Այսպես, անձի քննումը կարող է իրականացվել ընթերակաների, բուժաշխատողի, թարգմանչի, անչափահասի կամ անգործունակ անձի օրինական ներկայացուցչի մասնակցությամբ: Անձի քննումը մաքսային հսկողության բացառիկ ձև է: Հիշատակված անձանց չպետք է համարել մաքսային իրավունքի պարտադիր սուբյեկտներ:

Իրավագիտության էջերում կարծիքներ են հայտնվում, որ մաքսային իրավունքի սուբյեկտների շարքին պետք է դասել միջազգային կազմակերպություններին, մասնավորապես, Համաշխարհային մաքսային կազմակերպությանը, Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը: Ելնելով այս կազմակերպությունների նպատակներից, գործունեության խնդիրներից ու գործառնություններից, դրանք չպետք է դիտվեն որպես մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ, քանի որ անմիջականորեն մաքսային մարմինների հետ որևէ իրավահարաբերության մեջ չեն մտնում: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը կարող է ներգործել մաքսային գործի առանձին ուղղությունների (մաքսասակագնային քաղաքականության, մաքսային ընթացակարգերի պարզեցման) զար-

գացման վրա, նպաստելով մաքսային գործի օրենսդրական բազայի կատարելագործմանը:

Մաքսային իրավահարաբերությունների գործնական մասնակիցներ են քաղաքացիները, որոնք օժտված չեն իշխանության լիազորություններով կամ չեն իրականացնում գործադիր-կարգադրիչ գործունեություն: Իրավահարաբերության այս մասնակիցներին մաքսային օրենսդրությամբ ընդունված է համարել ֆիզիկական անձինք:

Հանրապետության գործող մաքսային օրենսդրությունը ֆիզիկական անձանց դասակարգում է.

- 1) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ,
- 2) օտարերկրյա քաղաքացիներ, այդ թվում նկատի է առնվում նաև երկքաղաքացիություն ունեցող անձինք,
- 3) քաղաքացիություն չունեցող անձինք:

ՀՀ քաղաքացու մաքսային իրավունակությունը ծագում է նրա ծննդյան օրից և դադարում է վերջինիս մահվան հետ միասին:

Քաղաքացիների՝ որպես մաքսային հարաբերությունների սուբյեկտի, **գործունակության** բացահայտման համար էական նշանակություն ունեն աշխատանքային և քաղաքացիական իրավունքի ճյուղերի կողմից մշակված և օրենսդրական ամրապնդում ստացած գործունակության սկզբունքները:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն գործունակություն է համարվում քաղաքացու՝ իր գործողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու, իր համար պարտավորություններ ստեղծելու և դրանք կատարելու ունակությունը:

Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը, որպես կանոն, քաղաքացուն լրիվ գործունակ է ճանաչում 18 տարեկանը լրանալու պահից: Այս սկզբունքը առանց բացառությունների կիրառվում է նաև մաքսային իրավունքի սուբյեկտների համար: 18 տարին չլրացած քաղաքացիները մաքսային իրավունքում նույնպես անվանվում են անչափահասներ, որոնք բաժանվում են երկու խմբի. ա) մինչև 14 տարեկաններ (փոքրահասակներ), բ) 14-ից 18 տարեկաններ (անչափահասներ):

Մաքսային իրավունքի և օրենսդրության ժամանակակից անբավարար տեսական հետազոտությունների պակասի հետևանքով լուծված չեն ներպետական իրավունքի մի շարք ճյուղերի առանձին իրավական ինստիտուտների փոխադարձ կապի և հետադարձ հետևանքների հիմնահարցերը, որպիսիք վերաբերում են աշխատանքային, ֆինանսական, մաքսային և իրավունքի այլ ճյուղերի փոխհարաբերության հարցերին, որոնց միասնական իրավական կարգավորման բացը մշտապես տեղիք է տալիս հակասությունների, խզում ստեղծում իրավունքի և օրենսդրության տարբեր ճյուղերի միջև:

Այսպես, ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությունը թույլատրելի է համարում կազմակերպությունների գործատուներին աշխատանքային պայմանագրեր կնքել 16 տարեկան անչափահասների հետ, որոնք պայմանագրի կնքման պահից հանդես են գալիս աշխատանքային իրավահարաբերության սուբյեկտներ, իրենց կատարած աշխատանքների դիմաց ստանում են վարձատրություն: Մաքսային օրենսդրությունը, որը կարգավորում է ֆիզիկական անձանց մաքսային գործառնությունները, մաքսային իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ է ճանաչում այն ֆիզիկական անձանց, որոնց 18 տարին լրացել է: Մաքսային մարմինների գործնական աշխատանքների ուսումնասիրությունները և օրենսդրության առանձնահատկությունները վկայում են, որ 16-ից 18 տարեկան անչափահասները ամենատարբեր ձևերով իրենց մասնակցությունն են բերում պետության մաքսային գործունեության հիմնական ձևերին, ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումներին, արժույթային և արտարժույթային միջոցների, պատմամշակութային արժեքների արտահանումներին և ներկրումներին:

Առանց օրինական ներկայացուցիչների անչափահասները կարող են տնօրինել իրենց աշխատավարձը, կենսաթոշակը, կրթաթոշակը և այլ եկամուտներ, իրականացնել գիտության, գրականության կամ արվեստի ստեղծագործություններ, ավանդներ մուծել վարկային հիմնարկներ և տնօրինել դրանք:

Հետևաբար, հիշատակված գործունեության բոլոր ձևերը մաքսային գործառնություններ են, որոնց համար ըստ գործող

հարկային օրենսդրության անչափահասները պետք է վճարեն սահմանված հարկատեսակները: Այդպիսի հարցադրումների ուժով, կարծում ենք, անչափահասների մաքսային կարգավիճակը, նրանց իրավունակության և գործունակության հիմնախնդիրները ժամանակն է, որպեսզի ուշադրության արժանանան:

Ֆիզիկական անձանց (քաղաքացիներին) մաքսային իրավունքի սուբյեկտներ ճանաչելը առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, որ վերջիններս մասնակցում են ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխմանը:

Գործող մաքսային օրենսդրությունը, ի սկզբանե քաղաքացիների համար հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման սահմանափակումներ չի նախատեսում:

Քաղաքացիները օրենքի ուժով գտնվում են իրավական հավասարության մեջ, անկախ նրանց ռասայից, ազգային պատկանելությունից, զբաղեցրած պաշտոնից:

Մաքսային օրենսդրությունը, սահմանելով և երաշխավորելով քաղաքացիների իրավունքը ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ փոխադրելու հնարավորությամբ, այնուամենայնիվ, կապված է մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների հետ, ինչպիսիք են սեփական շահերի կամ տրանսպորտի միջոցների ձեռնարկատիրական նպատակներով օգտագործելը, նրանց նկատմամբ կիրառում է նպատակային մոտեցումներ:

Քաղաքացիների նկատմամբ մաքսային մարմինների կողմից ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փոխադրումների հարցում շերտավորված մոտեցումների դրսևորումները հիմնականում բխում են մաքսային օրենսդրության մի շարք կանխավարկածներից, օրինակ, եթե մաքսային մարմինները հանդգնած են, որ փոխադրվող ապրանքը ունի ոչ թե անհատական օգտագործման նպատակ, այլ ներկրվում է առևտրային նպատակներով, ապա նման դեպքերում քաղաքացու համար ձևավորվող մաքսային իրավական հարաբերությունների բնույթը, բովանդակությունը և իրականացվող վերահսկողության ձևը փոխվում են: Անձը ինքնատի-

քյան փոխադրվում է մաքսային իրավահարաբերության այլ սուբյեկտների շարք և ճանաչվում է որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձ, կամ կարող է որակվել որպես անհատ ձեռներեց:

Ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների փոխադրման նպատակը, վերը հիշարկված հանգամանքներից ելնելով մաքսային մարմինները օրենքի ուժով իրենք են որոշում՝ հիմք ընդունելով հաճախորդի կողմից ներկայացվող ապրանքանյութական արժեքների տեխնիկատնտեսական նշանակությունը հաստատող փաստաթղթերը:

Փոխադրված կամ փոխադրվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների նպատակային նշանակությունը գործնականում մաքսային մարմինները որոշում են ելնելով փոխադրվող արժեքների՝ ա) սպառողական առաջարկից, բ) ապրանքների օգտագործման պրակտիկայից, գ) փոխադրվող ապրանքանյութական արժեքների քանակից, դ) փոխադրվող ապրանքների տեսակների մաքրությունից (որակից, ապրանքային տեսակից), ե) փոխադրման հանգամանքներից, զ) ապրանքների փոխադրման առևտրային նպատակների բացակայությունից և այլ հանգամանքներից:

Այսօր մաքսային օրենսդրությունը, ելնելով ֆիզիկական անձանց իրավունակության և գործունակության չափանիշներից, սահմանում է լրիվ գործունակության և ինքնուրույն պատասխանատվություն կրելու տարիքային սահմանները:

Ըստ ՀՀ մաքսային օրենսդրության, հանրապետության քաղաքացիները, ինչպես նաև ֆիզիկական այլ կարգավիճակ և քաղաքացիություն ունեցող անձինք մաքսային իրավահարաբերության սուբյեկտներ կարող են ճանաչվել, ինչպես նշվել է վերը, եթե լրացել է նրանց տասնութ տարին:

Հետևաբար, մաքսային օրենսդրության կանոնների խախտումների համար գործող օրենսդրությունը պատասխանատվություն է սահմանում տասնութ տարեկանից: Այս ընդհանուր կանոնից բացառություններ են նախատեսված միայն դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց համար:

13.6. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՆԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱԶՄԸ

ՄԱԿ -ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված «Միջազգային տնտեսական անվտանգության մասին» բանաձևում պետությունների տնտեսական անվտանգության ամրապնդման գործում մեծ ուշադրություն է դարձվում մաքսային սակագներին, մաքսային տուրքերին և մաքսավճարներին, որոնք տնտեսական անվտանգության ռազմավարության բաղադրամասեր լինելով, միաժամանակ ուղղված են ազգային անվտանգության հիմքերի ամրապնդմանը:

Հանրապետության տնտեսության պետական կարգավորման օբյեկտներ են անհատը, հասարակությունը, ինչպես նաև տնտեսական համակարգի հիմնական առանցքը կազմող ինստիտուցիոնալ հարաբերությունները, որոնց նպատակն է բարձրացնել քաղաքացիների սոցիալ-տնտեսական ապահովվածության մակարդակը, ամրապնդել ռազմաքաղաքական կայունությունը, որոնք միակ երաշխիքն են ներքին և արտաքին ուժերի սպառնալիքներից պաշտպանվելու համար:

Տնտեսական անվտանգության հիմքերին սպառնացող ներքին վտանգներից մեկը օրինականության և նրա պահանջների ոտնահարումներն են, որոնք շատ հաճախ դրսևորվում են ինչպես քաղաքացիների, այնպես էլ իրավաբանական անձանց կողմից պետության արտաքին տնտեսական հարաբերություններում մաքսային գործառույթների իրականացման գործընթացում:

Արտաքին տնտեսական հարաբերություններում մաքսային իրավահարաբերությունների մասնակիցները միշտ չէ, որ մաքսային գործառույթներն իրականացնում են սահմանված իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան: Հաճախակի նրանց գործողությունները, երբեմն էլ անգործությունը տեղիք են տալիս մաքսային կանոնների կամ մաքսային օրենսդրությամբ ամրապնդված այս կամ այն իրավական ակտի պահանջների խախտումների, որոնք ըստ հասարակական վտանգավորության աստիճանի

և պետությանը հասցված վնասի չափերի դասվում են մաքսային, վարչական կամ քրեական իրավախախտումների շարքին:

Անկախ պետությունների արտաքին տնտեսական հարաբերությունները կարգավորող միջազգային իրավական ակտերից և պայմանագրերից, պետությունների ներտնտեսական մաքսային հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության համակարգման աստիճանից, մաքսային իրավախախտումները տարաբնույթ են, և կարգավորվում են ինչպես մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվության ու ներգործության միջոցներով, այնպես էլ կիրառվում է վարչական և քրեական պատասխանատվությունը, վերջիններիս ներհատուկ պատասխանատվության ու պատժամիջոցների համակարգով:

Ինչպես աշխարհի շատ երկրներում, այնպես էլ ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքը» մաքսային իրավախախտումների պատասխանատվության հարցերը կարգավորելիս ելնում է վարչական իրավունքին ներհատուկ սկզբունքներից, որոնց շնորհիվ սահմանվում է մաքսային իրավախախտումների սուբյեկտների պատասխանատվության, ներգործության միջոցների, ինչպես նաև մաքսային իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթի կիրառման կարգը:

Զնայած իրավունքի տարբեր ճյուղերից կատարված վարույթներին, այնուամենայնիվ այսօր ինչպես մաքսային իրավական օրենսդրության մեջ, այնպես էլ ՀՀ գործող օրենսդրությամբ չի սահմանվում մաքսային իրավախախտման հասկացությունը:

Իրավագետները հիմք ընդունելով ժամանակին տրված իրավախախտման ընդհանուր հասկացությունը, այսօր էլ մաքսային իրավախախտումը չեն կոնկրետացնում, անհատականացնում, այլ այն լայն առումով քննարկում են որպես հակաիրավական այնպիսի գործողություն կամ անգործություն, որն ուղղված է «Մաքսային օրենսգրքի», «Մաքսային սակագների մասին» և մաքսային գործունեությունը կարգավորող միջազգային և ներպետական իրավական ակտերի պահանջների խախտմանը: Իրավական ակտերով սահմանված խախտումների անհատական օբյեկտներ կարող են հանդիսանալ մաքսային վերահսկողությունը և ապ-

րանքների ու տրանսպորտային միջոցների ձևակերպումը, մաքսային սահմանով նրանց փոխադրումները, մաքսատուրքերի և մաքսավճարների գանձումը և այլն:

Ըստ էության մաքսային իրավախախտման այդպիսի մեկնաբանությունները հիմք են հանդիսանում մաքսային գործունեության ոլորտում կատարված իրավախախտումները դասակարգելու. ա) արմատական մաքսային, որպիսիք կարող են ծագել միայն մաքսային սահմանով անցկացվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխումից և ուղղակիորեն բխում են «ապրանքային շրջանառությունից», բ) վարչական, գ) քրեական:

Մաքսային իրավախախտումների առաջին խումբն արտահայտվում է մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված **մաքսային կանոնների խախտումով**:

Մաքսային կանոնների խախտման հասկացությունը ամրագրված է ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 189-րդ հոդվածում, որտեղ ասված է, որ մաքսային կանոնների խախտում է համարվում անձի կողմից կատարված անօրինական գործողությունը կամ անգործությունը, որն ուղղված է ՀՀ մաքսային օրենսդրությամբ և մաքսային ոլորտին առնչվող ՀՀ միջազգային պայմանագրերով ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային հսկողության և մաքսային ձևակերպման սահմանված կարգի դեմ (դրա համար մաքսային օրենսգրքով նախատեսված է պատասխանատվություն):

Օրենսդրական ձևակերպում ստացած մաքսային իրավախախտման բովանդակությունից դժվար չէ նկատել, որ իրավախախտում հասկացությունը մաքսային գործում ուղղված է ընդհանուր առմամբ մաքսային գործունեության այս կամ այն ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերին, որոնք սահմանում են մաքսային գործի իրավական հիմքերը և մատնացույց անում այն հասարակական հարաբերությունների օբյեկտները, որոնց խախտմանն են ուղղված հակաիրավական ոտնձգությունները:

Իրավագետները, ելնելով հիշարկված սահմանումից, փորձում են մաքսային կանոնների խախտումները պայմանականորեն դասակարգել չորս հիմնական խմբերի.

- 1) «Մաքսային օրենսգրքով», «Մաքսային սակագների մասին» օրենքով, ինչպես նաև այլ օրենսդրական ակտերով և միջազգային պայմանագրերով սահմանված մաքսային հսկողության կարգի դեմ ուղղված ոտնձգություններ,
- 2) մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգի դեմ ուղղված հակաիրավական գործողություններ (անգործություն),
- 3) մաքսային հսկողության, ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային սահմանով տեղափոխելու սահմանված կարգի դեմ ուղղված ոտնձգություններ,
- 4) մաքսային տուրքերի և մաքսավճարների գանձումների, ինչպես նաև օրենսդրությամբ սահմանված արտոնությունների կիրառման կարգի դեմ ուղղված ոտնձգություններ:

Մաքսային կանոնների նշված չորս խմբերն էլ ունեն իրենց ներհատուկ իրավախախտման կազմ, որոնք իրենց զգացնել են տալիս անհատական իրավախախտումների կոնկրետ ձևերի արտահայտմամբ:

Իրավախախտումների չորս խմբերում համակարգված յուրաքանչյուր կանոնի խախտում աչքի է ընկնում իր առանձնահատկություններով, որոնք հավասարապես կարող են վերաբերել մաքսային կանոնների խախտման սուբյեկտին, օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ կողմին:

Ընդհանուր կանոնն այն է, որ **մաքսային կանոնների խախտման սուբյեկտներ** կարող են հանդիսանալ ինչպես ՀՀ, այնպես էլ օտարերկրյա քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկատիրական գործունեությամբ բոլոր զբաղվողները:

ՀՀ մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով մաքսային կանոնների խախտման սուբյեկտներ կարող են հանդիսանալ այն անձինք, որոնց 18 տարին լրացել է խախտման պահին:

Ինչ վերաբերում է պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության կարգավորմանը, ապա մաքսային օրենսդրությունը պահանջում է, որ պաշտոնատար անձը մաքսային կանոնների

խախտման պահին ներգրավված լինի մաքսային ծառայության կատարմանը և հանդես գա ծառայության իրավունքների և պարտականությունների որոշակի շրջանակներում՝ իրեն վերապահված իրավասությամբ:

Մաքսային կանոնների խախտման սուբյեկտների շրջանակի հստակեցմանը զուգահեռ հանրապետության մաքսային օրենսգիրքը ամրագրում է պատասխանատվությանը առնչվող երկու սկզբունքային հիմնախնդիրներ.

ա) մաքսային իրավախախտումների պատասխանատվության երկսուբյեկտությունը,

բ) իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելը միայն իրավախախտման օբյեկտիվ կողմի առկայության հիմքով (հակաիրավական արարքի դրսևորման ձևը, եղանակը, պատճառական կապը գործողության և առաջացած հետևանքի միջև):

Մաքսային իրավախախտումների սուբյեկտների վարքագծի հիշատակված երկու սկզբունքային առանձնահատկություններից յուրաքանչյուրի իրավական վերլուծությունն ունի էական նշանակություն մաքսային իրավախախտումների համար սահմանված պատասխանատվության միջոցների կիրառումների հիմնավորման համար:

Այսպես, մաքսային կանոնների խախտումների երկսուբյեկտության տակ ընդունված է հասկանալ այնպիսի իրավական ռեժիմ, երբ մեկ մաքսային իրավախախտման դեպքում օրենքը թույլատրելի է համարում պատասխանատվության կանչել իրավաբանական անձին, նրա նկատմամբ կիրառելով վարչական պատասխանատվություն և իրավաբանական անձի ներկայացուցչին, որի անօրինական գործողությունները տեղիք են տվել մաքսային կանոնների խախտման:

Իրավաբանական անձանց երկսուբյեկտությունը պատասխանատվության կիրառման վարույթում կարող է առաջանալ միայն ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների առևտրային շրջանառության պատճառով, երբ վրա են հասնում մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կանոնների խախտումներ: Նման դեպքե-

րում իրավաբանական անձանց, հիմնարկների պատասխանատվության հիմքերը էապես տարբերվում են ֆիզիկական և պաշտոնատար անձանց համար սահմանված պատասխանատվության սկզբունքներից: Եթե ֆիզիկական կամ պաշտոնատար անձինք պատասխանատվության են ենթարկվում ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ արտահայտված իրավախախտումների համար, ապա իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու համար բավարար է միայն մաքսային կանոնների խախտման օբյեկտիվ կողմի առկայությունը: Իրավախախտման սուբյեկտիվ կողմին ներհատուկ առանձնահատկությունները իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու համար որևէ դեր չեն խաղում:

Մաքսային օրենսդրությունը սահմանել է նաև իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունից ազատման հիմքեր, որպիսիք կարող են հանդիսանալ միայն անհաղթահարելի ուժերը, որոնք օբյեկտիվորեն անհնար են դարձնում մաքսային գործառնությունների և գործարքների իրականացումը:

Անդրադառնալով մաքսային իրավախախտման կազմի վերլուծություններին, իրավախախտման սուբյեկտների տեսակները, նրանց կարգավիճակի իրական առանձնահատկությունները քննարկվել են մաքսային իրավահարաբերությունների սուբյեկտներին վերաբերող լուսաբանություններում:

Մաքսային իրավախախտումների օբյեկտն այն է, ինչի նկատմամբ իրավախախտման միջոցով կատարվում է ոտնձգություն: Մաքսային իրավախախտման օբյեկտ առաջին հերթին հանդիսանում են պետության արտաքին տնտեսական գործունեությունը, որի բովանդակությունն են կազմում մաքսային սակագները, մաքսատուրքերը, մաքսավճարները, մաքսային հսկողությունը, ինչպես նաև մաքսային օրենսդրությամբ պաշտպանվող շահերը:

Մաքսային իրավախախտման օբյեկտիվ կողմը իրավունքի նորմերով նախատեսված հատկանիշների համակարգ է, որոնք բնութագրում են օբյեկտիվ իրականության մեջ իրավախախտման արտաքին դրսևորումը: Պետք է կարևորել հատկապես այն հատկանիշը, որը բնութագրում է գործողությունը (օրինակ,

մաքսային օբյեկտի չհայտարարագրումը, մաքսային մարմիններին համապատասխան տեղեկությունների չներկայացումը): Գործողությունը մաքսային իրավախախտման առանցքային հատկանիշ է, որին վերաբերում են հասարակական վտանգավոր հետևանքները, ինչպես նաև պատճառային կապը գործողության (անգործության) և հետևանքների միջև: Մաքսային իրավախախտումը կարող է կատարվել տարբեր եղանակներով. օրինակ, ապրանքների իրացումից հասույթը հաշվապահական հաշվառման մեջ չարտացոլելու, սահմանված ժամկետներում մաքսային մարմնում հաշվառման չկանգնելու, հաշվետվությունը չներկայացնելու ճանապարհով և այլն: Կախված նրանից, որ պատասխանատվության ենթարկելիս հաշվի են առնվում հակաիրավական արարքի հետևանքները որպես մաքսային իրավախախտման օբյեկտիվ կողմը բնութագրող չափանիշներ, կարծում ենք, ճիշտ կլինի մաքսային իրավախախտումները դասակարգել երկու խմբի՝ նյութական կազմ ունեցող և այդպիսին չունեցող:

Մաքսային օրենսդրության ուսումնասիրությունները վկայում են, որ նյութական կազմ ունեցող իրավախախտումների թվին են դասվում մասնավորապես «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 24, 25, 27 հոդվածներով նախատեսված իրավախախտումները: Ոչ նյութական իրավախախտումների թվին կարելի է դասել, օրինակ, «Ակցիզային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 3-րդ կետով նախատեսված իրավախախտումները, ինչպես նաև ՎԻՎ օրենսգրքով նախատեսված մաքսային իրավախախտումները:

Մաքսային իրավախախտման կազմի տարրերից է մաքսային իրավախախտում կատարած անձի՝ իր կողմից թույլ տված իրավախախտումը գնահատելու հնարավորությունը և անձի հոգեկան վիճակը, որն իրավագիտության մեջ համարում են **սուբյեկտիվ կողմ**: Ի տարբերություն ֆիզիկական անձանց, իրավահարաբերությունների այնպիսի յուրահատուկ մասնակիցներ, ինչպիսիք են իրավաբանական անձինք, օժտված չեն անհատական գիտակցությամբ, այդ պատճառով իրավագիտության մեջ արտահայտվում են տեսակետներ կազմակերպությունների մեղքի լիարժեք ուսումնասիրման (բացահայտման) անհնարինության վերաբերյալ:

Մաքսային իրավախախտման կազմի այս վերջին հատկանիշի հետ կապված պետք է նկատել, որ ՀՀ օրենսդրության համաձայն այն կիրառելի է միայն այնպիսի մաքսային իրավախախտումների համար, որոնք առաջացնում են վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն: ՀՀ մաքսային օրենսդրությունը մաքսային պատասխանատվության կիրառման ժամանակ հաշվի է առնում միայն ֆիզիկական անձանց մեղքը: Հարկային օրենսդրությամբ վարչական և քրեական պատասխանատվություն սահմանված է միայն քաղաքացիների համար, ուստի կազմակերպության մեղքի գնահատման խնդիր չի առաջանում այն իրավախախտումների գծով, որոնց պատասխանատուն հանդիսանում է կազմակերպությունը:

Մաքսային ծառայության մարմինների կողմից կիրառվող պատասխանատվության հիմքերի գործնական ուսումնասիրությունները վկայում են, որ կազմակերպությունների թույլ տրված իրավախախտումների պատճառները հանգում են կոնկրետ պաշտոնատար անձանց գործողություններին, դրանց դրդապատճառներին կամ այդ անձանց անզգուշությանը: Այս պայմաններում միանգամայն տրամաբանական են ՌԴ մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կանոնները, ըստ որոնց՝ կազմակերպության օրինական ներկայացուցիչների գործողությունները (անգործությունը), կապված մաքսային օրենսդրությամբ կարգավորվող հարաբերություններում այդ կազմակերպության մասնակցության հետ, համարվում են նույն կազմակերպության գործողությունները (անգործությունը):

ՀՀ գործող մաքսային օրենսգիրքը, սահմանելով ֆիզիկական անձանց պատասխանատվությունը, անհասկանալիորեն շրջանցում է իրավունքի հանրահայտ ինստիտուտներից մեկը՝ պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերը, որտեղ բացի իրավական չափորոշիչներից պատասխանատվության ենթակա քաղաքացիների սուբյեկտիվ կողմի առանցք է անձի մեղսունակության հարցը:

ՀՀ մաքսային օրենսդրության ուսումնասիրությունները վկայում են, որ նույնիսկ գործող օրենսգրքի 39-րդ գլուխը, որը

սահմանում է «Մաքսային կանոնների իրավախախտումների վերաբերյալ վարույթը», վերջինիս 219-րդ հոդվածում անգամ, որտեղ խոսք է գնում «մաքսային կանոնների խախտման վերաբերյալ գործի քննությանը պատասխանատվության ենթարկվող անձի մասնակցության» մասին, նույնիսկ փորձ չի կատարվում պարզելու մասնակիցը «մեղսունակ է, թե «անմեղսունակ»:

Նշված իրավական բացերը լրացնելու նպատակով ընդգծենք, որ մարդու իրավունքների և հատկապես անմեղության կանխավարկածների սկզբունքները առաջին հերթին ուղղված են այն անձանց իրավունքների պաշտպանությանը, որոնք հոգեկան տարբեր հիվանդությունների պատճառով զրկված են իրենց գործողություններին հաշիվ տալու հնարավորությունից, որը պետք է կազմի մաքսային օրենսդրության և հատկապես պատասխանատվության իրավական ինստիտուտի անբաժան մասը:

Ֆիզիկական անձանց անմեղսունակության հասկացությունը, վերջինիս իրավական բովանդակության հիմնահարցերը լիարժեքորեն իրենց լուսաբանումներն են ստացել քրեական և վարչական օրենսդրության մեջ որպես իրավախախտման սուբյեկտիվ կողմի գնահատման հիմնական չափանիշներ:

Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 25-րդ հոդվածում ասված է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով հանրության համար վտանգավոր արարք կատարելու պահին գտնվել է անմեղսունակության վիճակում, այսինքն՝ քրոնիկ հոգեկան հիվանդության, հոգեկան գործունեության ժամանակավոր խանգարման, տկարամտության կամ հոգեկան այլ հիվանդագին վիճակի հետևանքով չէր կարող գիտակցել իր գործողության (անգործության) վտանգավորությունը կամ ղեկավարել դա:

Պատժի ենթակա չէ նաև այն անձը, ով հանցանքը կատարել է մեղսունակության վիճակում, սակայն մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելը հիվանդացել է հոգեկան հիվանդությամբ, որը զրկել է նրան իր գործողության (անգործության) փաստացի բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ ղեկավարելու ընդունակությունից: Այդպիսի անձի նկատմամբ դատարանի նշանակմամբ կարող են կիրառվել բժշկական բնույթի հարկադրանքի

միջոցներ, իսկ առողջանալուց հետո նա կարող է ենթարկվել պատժի:

Մաքսային կանոնների խախտման համար մաքսային մարմինների օպերատիվ-հետախուզական և մաքսային իրավախախտումների գործերով վարույթների գործնական ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» բացթողումների շարքում արդարադատության լիարժեք իրականացմանը խոչնդոտում են նաև մաքսային իրավախախտումները գնահատելիս իրավախախտումներին մասնակցության (հանցավորության) հասկացության լուսաբանումները, որոնց տեսակները, իրավախախտմանը մասնակցելու ձևերը, գործողությունների բնույթը ժամանակին և այսօր պատշաճ խորությամբ հետազոտված են քրեագիտության էջերում:

Մաքսային իրավախախտման սուբյեկտների (ֆիզիկական անձանց) թվաքանակի հստակեցումը ցանկացած իրավախախտման ծավալների իմաստով օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է, որը կարող է վկայել մաքսային մարմինների օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների որակի մասին, որի նպատակը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ սկզբունքներով հետաքննության կազմակերպումն է:

Մաքսային իրավախախտումների սուբյեկտների շրջանակների բացահայտման համար էական նշանակություն ունի քրեագիտության կողմից մշակված հանցավորության հասկացությունը, որը հավասարապես կիրառելի է նաև մաքսային կանոնների խախտումները լուսաբանելու և հետաքննության օրինականությունն ապահովելու համար:

Այսպես, ՀՀ «Քրեական օրենսգրքի» 38-րդ հոդվածում լուսաբանված են հանցակիցների տեսակները, որտեղ հանցագործության (իրավախախտման) կատարողի հետ մեկտեղ հանցակիցներ են համարվում կազմակերպիչը, դրդիչը և օժանդակողը:

Ըստ քրեական օրենքի հանցանքի (իրավախախտման) **կատարող** է այն անձը, ով անմիջականորեն կատարել է կամ դրա կատարմանն անմիջականորեն մասնակցել է այլ անձանց (համակատարողների) հետ համատեղ, ինչպես նաև հանցանքը կատարել է

այլ այնպիսի անձանց օգտագործելու միջոցով, ովքեր օրենքի ուժով ենթակա չեն քրեական պատասխանատվության կամ հանցանքը կատարել են անզգուշությամբ:

Կազմակերպիչ է համարվում այն անձը, ով կազմակերպել կամ ղեկավարել է հանցանքի (իրավախախտման) կատարումը, ինչպես նաև ստեղծել է կազմակերպված խումբ կամ հանցավոր համագործակցություն, կամ ղեկավարել է դրանք:

Օրենքը **դրոհիչ** է համարում այն անձին, ով մեկ ուրիշ անձի դրոհել է հանցանք (իրավախախտում) կատարելու՝ հանդգելու, նյութապես շահագրգռելու, սպառնալիքի միջոցով կամ այլ եղանակով:

Քրեական օրենսդրությունն **օժանդակող** է համարում այն անձը, ով հանցագործությանն օժանդակել է խորհուրդներով, ցուցումներով, տեղեկատվություն կամ միջոցներ, գործիքներ տրամադրելով կամ խոչնդոտները վերացնելով, ինչպես նաև այն անձը, ով նախապես խոստացել է պարտակել հանցագործին, հանցագործության միջոցներն ու գործիքները, հանցագործության հետքերը կամ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաները, ինչպես նաև այն անձը, ով նախապես խոստացել է ձեռք բերել կամ իրացնել այդպիսի առարկաներ:

Հանրապետության գործող «Մաքսային օրենսգիրքը» անհասկանալիորեն շրջանցում է նաև մաքսային գործառույթներում թույլ տրված իրավախախտումների մեղքի դրսևորումների և նրա տեսակների հարցը, ինչպես նաև մեղքի դրսևորմամբ կատարված այն իրավախախտումները, որոնք իրենց էությամբ մաքսային հանցագործություններ են և ենթակա են մաքսային մարմինների՝ որպես հետաքննական գործառույթով օժտված մարմինների քննության, բացառությամբ ՀՀ մաքս. օր.-ի 183 և ՀՀ քր. օր.-ի 215 հոդվածների:

ՀՀ քր. օր.-ի 22-րդ գլուխը, որն ըստ հանցագործությունների սեռային օբյեկտի կարգավորում է «Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված» հանցագործությունների տարբեր տեսակային և անհատական օբյեկտներով հանցակազմերի քրեաիրավական կարգավորման խնդիրները, անդրադառնում է միայն «Մաքսանենգության» հանցակազմի բնութագրերին, հետևաբար մնում է են-

թադրել, որ մաքսային գործունեության ոլորտում, մաքսային օրենսգրքի 37-րդ գլխում 17 իրավախախտումները իրենց հասարակական վտանգավորության աստիճանով մեծ վտանգ չեն ներկայացնում և իրենց լուծումները գտնում են ՀՀ «Մաքսային» և ՀՀ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքերի պահանջներին համապատասխան:

Այնուամենայնիվ, «մաքսային կանոնների» խախտումների իրավական ճիշտ բնութագրերի համար էական նշանակություն ունեն նաև կատարված խախտման շրջանակներում սուբյեկտի մեղքի որոշման հարցերը, որոնցից կախված են մաքսային կամ վարչական միջոցների կիրառման և նրանց տեսակների հարցերը:

Օգտվելով քրեագիտության նվաճումներից հատկապես «մեղքի» իրավական ինստիտուտի պարզաբանումների համար, պետք է նկատել, որ մեղքը դրսևորվում է դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ:

Անզգուշությամբ կատարված արարքն իրավախախտում է, եթե դա հատկապես նախատեսված է մաքսային օրենսգրքով:

Դիտավորությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսևորվել ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ:

Իրավախախտումը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը **գիտակցել** է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, **նախատեսել** է հանրության համար դրա **վտանգավոր հետևանքները** և **ցանկացել** է դրանց վրա հասնել:

Իրավախախտումը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը **գիտակցել** է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, **նախատեսել** է հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման **հնարավորությունը**, չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց **գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք**:

Անզգուշությամբ կատարված իրավախախտումը կարող է դրսևորվել ինքնավստահությամբ կամ անփութությամբ:

Իրավախախտումը համարվում է ինքնավստահությամբ կատարված, եթե անձը կանխատեսել է իր գործողության (անգոր-

ծության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ չինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն:

Իրավախախտումը համարվում է անփութությամբ կատարված, եթե անձը չի կանխատեսել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, թեև տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք:

13.7. ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԱՔՍԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԱՐ

Մաքսային իրավունքի՝ որպես համալիր իրավունքի ճյուղի առանձնահատկություններով են պայմանավորված մաքսային օրենսդրության խախտումների համար կիրառվող պատասխանատվության առանձնահատկությունները:

ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 205-րդ հոդվածը, որը սահմանում է «Մաքսային կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթը կարգավորող օրենսդրությունը», վկայակոչում է, որ մաքսային կանոնների խախտումները (իրավախախտումները), նրանց վարույթը կարգավորվում են ինչպես մաքսային օրենսգրքով, այնպես էլ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքով, այն սահմաններում, եթե վարչական օրենսգիրքը չի հակասում մաքսային օրենսդրությանը:

Նկատենք, որ մաքսային իրավունքի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ պատասխանատվության հարցերում, բացի վերը նշված իրավունքի ճյուղերի մասնակցությունից, կախված արտաքին տնտեսական հարաբերություններում կատարված իրավախախտման հանրության համար վտանգավորության աստիճանից, որն ուղղված է մեր հանրապետության տնտեսական ինքնիշխանության և ազգային անվտանգության դեմ, որպես հանցավոր ոտնձգություն, հանրապետության շահերը կարող են պաշտպանվել

քրեական օրենսդրությամբ «Մաքսանենգության» դեմ սահմանված քրեական հարկադրանքի միջոցների իրականացմամբ:

Հետևաբար ուսումնական նպատակներով մաքսային օրենսդրության խախտումների համար կիրառվող պետական հարկադրանքը, որը գործնականում դրսևորվում է պատասխանատվության տեսակներով, կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ ա) մաքսային, բ) վարչական և գ) քրեական:

Հանրապետության մաքսային մարմինների հետաքննական գործունեությունը ծավալվում է մաքսային կանոնների խախտումների, նրանց կապակցությամբ կազմված գործերի վարույթների և պատասխանատվության կիրառման ոլորտներում:

Մաքսային պատասխանատվության կիրառման հիմքը արտաքին տնտեսական, առևտրային հարաբերություններից և միջազգային պայմանագրերից բխող ապրանքների և տրանսպորտի միջոցների ՀՀ սահմանով տեղափոխվելու սահմանված կանոնների խախտումն է:

ՀՀ «Մաքսային օրենսգիրքը» սահմանում է մաքսային կանոնների խախտման 17 հանցակազմ, որոնք ամրագրված են օրենսգրքի 189 – 204 հոդվածներում:

Նշված բոլոր խախտումներն ունեն մաքուր մաքսային իրավախախտման բնույթ և վերջիններիս նկատմամբ օրենքով սահմանված և կիրառվող պատժամիջոցները, որոնք արտահայտվում են տուգանքով, իրենց բնույթով բխում են մաքսային իրավական գործառնություններից և վերաբերում են բացառապես «ապրանքների շրջանառությանը», որը և իրավունք է վերապահում այս բնույթի իրավախախտումները համարել մաքսային:

Այսպես, ՀՀ «Մաքսային օրենսգրքի» 192-րդ հոդվածը սահմանում է «տրանսպորտային միջոցների մեկնումն առանց թույլտվության», որտեղ ասված է, որ մաքսային հսկողության ներքո գտնվող տրանսպորտային միջոցի (այդ թվում՝ սույն օրենսգրքին համապատասխան ապրանք հանդիսացող) մեկնումն առանց մաքսային մարմնի թույլտվության՝ առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ 100.000 դրամի չափով:

Կամ «Մաքսային օրենսգրքի» 199-րդ հոդվածն ամրագրում է հետադարձ արտահանման կամ հետադարձ ներմուծման պարտավորությունների խախտումը, ըստ որի հետադարձ արտահանման պարտավորությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը ներմուծված ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները սահմանված ժամկետում չարտահանելը կամ հետադարձ ներմուծման պարտավորությամբ արտահանված ապրանքները և տրանսպորտային միջոցները սահմանված ժամկետում Հայաստանի Հանրապետություն չվերադարձնելը՝ առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ այդ ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային արժեքի տասը տոկոսի չափով:

Նույն խախտումը, որը զուգորդվել է ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների օտարմամբ՝ առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ օտարված ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների մաքսային արժեքի չափով:

Մաքսային իրավախախտումների համար օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվության տեսակների և ներգործության միջոցների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ մեր հանրապետության մաքսային օրենսդրությամբ հստակեցված չեն այն իրավախախտումները, որոնց համար օրենքը նախատեսում է պատասխանատվություն որևէ տեսակի (մաքսային կամ վարչական) կիրառման կարգը:

Գործող մաքսային օրենսգիրքը ըստ էության, հատկապես մաքսային կանոնների խախտումների համար պատասխանատվություն սահմանելով, նույն իրավական ինստիտուտի շրջանակներում, առանց պատշաճ հիմնավորման, միախառնում է մաքսային և վարչական պատասխանատվության հիմքերը, սահմանագծում չանցկացնելով բնույթի, վտանգավորության աստիճանի, պատասխանատվության ենթակա սուբյեկտների հասարակական բնութագրերի, ինչպես նաև մաքսային խախտումների պատճառով հասարակական, պետական շահերին հասցված վնասի էական և ոչ էական լինելու հանգամանքները: Արտասահմանյան շատ պետությունների մաքսային օրենսգրքերում, ուղղակի անջրպետ է անցկացված պատասխանատվության տարբեր տեսակների կիրառման

հիմքերի միջև, որը ոչ միայն հստակեցնում է իրավախախտման բնույթը, այլև նպաստում է կատարված հակաիրավական արարքը ճիշտ որակելուն, որից և կախված է պատժատեսակի և պատժամիջոցների կիրառումը:

Այսպես, օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնության «Մաքսային օրենսգրքի» 63-րդ գլուխը նվիրված է մաքսային գործունեության ոլորտում վարչական իրավախախտումների կարգավորմանը, բրոնք ապահովում են մաքսային մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց աշխատանքային գործունեության նորմալ ռիթմը, սահմանելով վերջիններից օրենքով երաշխավորված գործելաոճը և նրանց կողմից օրենքների պահանջների խախտման դեպքում պատասխանատվության ենթարկման կարգը:

Մաքսային գործունեության ոլորտում վարչական պատասխանատվությունը գործում է այն առանձնահատկություններով, որոնց շնորհիվ այն սահմանազատվում է մաքսային, քրեական և պատասխանատվության մյուս ձևերից:

Վարչական պատասխանատվությունն օժտված է իրավական պատասխանատվությանը բնորոշ բոլոր գծերով: Միաժամանակ, այն ունի առանձնահատուկ գծեր, որոնց շնորհիվ վերջինս առանձնանում է որպես իրավական պատասխանատվության հատուկ տեսակ:

Գործող օրենսդրության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու հետևյալ հատկանիշները՝

1) Վարչական պատասխանատվության հիմքում ընկած է վարչական զանցանքը: Միակ բացառությունն այս կանոնից թերևս նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածով: Այդ հոդվածի համաձայն, մասնավորապես, թույլատրվում է ազատել քրեական պատասխանատվությունից և ենթարկել վարչական պատասխանատվության այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, որոնց համար օրենքով նախատեսվում է պատիժ ազատազրկման ձևով, մեկ տարուց ոչ ավելի ժամանակով կամ այլ ավելի մեղմ պատիժ: Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքը շրջանցել է քրեական հանցագոր-

ծության համար վարչական տույժ կիրառելու ընթացակարգային հարցադրումները, ինչը լուրջ բացթողում է:

2) Այն դրսևորվում է իրավախախտի նկատմամբ վարչական տույժի կիրառմամբ: Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի 22 հոդվածի համաձայն «վարչական տույժը համարվում է պատասխանատվության միջոց»: Ընդ որում, եթե պատասխանատվության վարույթին առնչվող հարաբերությունները կարող են կարգավորվել նաև ենթաօրենսդրական ակտերով, ապա տույժի տեսակները՝ բացառապես օրենքներով:

3) Վարչական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու իրավունք ունեն ոչ միայն դատարանները, այլև բազմաթիվ իրավասու պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք: Տվյալ պարագայում հիշյալ առանձնահատկությունը դրսևորվում է նաև նրանում, որ եթե վարչական մարմինների կողմից նշանակված տույժերը կամավոր չեն կիրառվում, ապա դրանք կարող են հարկադիր կարգով կատարվել միայն սահմանված կարգով դատարան հայց ներկայացնելուց և տույժի հիմնավորվածության առնչությամբ վճիռ կայացնելուց հետո:

4) Օրենսդրությամբ նախատեսված է վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հատուկ կարգ: Ընդ որում, հիշյալ կարգին առնչվող նորմերի պահանջների անտեսումը հանգեցնում է վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումների անվավերությանը:

5) Ֆիզիկական անձանց մասով վարչական պատասխանատվության հիմունքները սահմանված են վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքում: Մնացած բոլոր օրենսդրական ակտերի համար վերջինս ունի ելակետային նշանակություն:

6) Վարչական պատասխանատվություն սահմանվում է ոչ միայն օրենսդրական, այլև ենթաօրենսդրական ակտերով: Այս դեպքում, ինչպես արդեն նշվեց, բացառություն են կազմում վարչական տույժի տեսակները: Բացի այդ, օրենսդրական ակտերով հստակ սահմանված են վարչական պատասխանատվության

ոլորտում նորմատիվ օրենսդրական ակտեր ընդունելու սահմանները:

7) Վարչական պատասխանատվության սուբյեկտներ կարող են լինել ոչ միայն ֆիզիկական անձինք, այլև կազմակերպությունները:

8) Վարչական պատասխանատվությունը չի կարող հանգեցնել դատվածության կամ իրավունքների որևէ այլ կերպ սահմանափակման: Որևէ օրենսդրական ակտով չի կարող իրավունքի սահմանափակում նախատեսվել՝ կապված վարչական պատասխանատվության ենթարկված լինելու հանգամանքի հետ:

Այսպիսով, վարչական պատասխանատվության տակ նկատի է ունեցվում իրավասու պետական մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից օրենսդրությամբ սահմանված հիմքերով ու կարգով վարչական իրավախախտումների համար վարչական տույժ կիրառելը:

Անդրադառնալով մաքսային գործունեության ոլորտում մաքսային իրավախախտումների համար կիրառվող վարչական պատասխանատվության հիմքերին, կարելի է մաքսային կանոնների խախտումներից առանձնացնել մի քանիսը և վերջիններիս վարչական զանցակազմին ներհատուկ առանձնահատկություններով լուսաբանել վարչական պատասխանատվության անհրաժեշտությունը մաքսային իրավահարաբերությունների սուբյեկտների շահերի պաշտպանության հիմնահարցերը լուծելիս:

Այսպես, «Մաքսային օրենսգրքի» 190-րդ հոդվածը ամրագրում է «Մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձի կարգադրությանը կամ պահանջին չենթարկվելը, նրան վիրավորանք հասցնելը, սպառնալը, նրա նկատմամբ բռնություն գործադրելը»:

Օրենքում ասվում է մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձի **օրինական պահանջը դիտավորյալ չկատարելը՝**

առաջացնում է նախազգուշացում կամ տուգանքի նշանակում՝ 10.000 դրամի չափով:

Պաշտոնական պարտականությունները կատարելիս մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձին վիրավորանք հասցնելը, նրա նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ սպառնալիքը,

եթե իրախախտողի գործողությունները չեն առաջացնում քրեական պատասխանատվություն՝

առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ 20.000 դրամի չափով:

Մաքսային մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց ամենօրյա գործունեությունը զերծ չէ մաքսային իրավահարաբերությունների սուբյեկտների անօրինական գործողություններից, որոնք մաքսային օրենսգրքի նշված հոդվածի պահանջների խախտում է, որը պետք է սահմանազատել մաքսային կանոնների խախտումից, չնայած այս զանցակազմը ՀՀ մաքսային օրենսդրությունը դասում է մաքսային կանոնների խախտման շարքին:

Համեմատական վերլուծությամբ նկատենք, որ մաքսային գործունեության ոլորտում նման իրավախախտումը, որն արտահայտում է.

1) մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձի կարգադրությանը կամ պահանջին չենթարկվելու, 2) նրան վիրավորանք հասցնելու, 3) պաշտոնատար անձի նկատմամբ սպառնալիք կամ բռնություն գործադրելու եղանակներով: Դրանք որպես հակաիրավական գործողություններ միավորված են մաքսային օրենսգրքի մեկ հոդվածի (190-րդ հոդվ.) տարբեր մասերում, այն դեպքում, երբ ՌԴ «Մաքսային օրենսգրքում» յուրաքանչյուր հակաիրավական գործողությունը դիտարկելով որպես հասարակական, պետական ծառայության ոլորտում դրսևորված իրավախախտում, յուրաքանչյուր գործողություն առանձին վերցրած, իրենից հասարակական մեծ վտանգ է ներկայացնում և առանձնացված է տարբեր հոդվածներում:

Վարչական պատասխանատվության առանձնահատկությունների տեսանկյունից մաքսային ծառայության պաշտոնատար անձի կարգադրությանը կամ պահանջին չենթարկվելը, նրան վիրավորանք հասցնելը, սպառնալիք և բռնություն գործադրելը որպես վարչաիրավական խախտում նրա զանցակազմում պետք է առանձնացնել **օբյեկտիվ կողմը**, որը դրսևորվում է հիշարկված գործողություններով և ուղղված է մաքսային մարմնի պաշտոնատար անձի ծառայողական պարտականություններից բխող պա-

հանջների, կարգադրությունների չկատարմանը. այն ուղղակիորեն ոտնահարում է պետության մաքսային գործունեության ընթացքում պետական ծառայության սկզբունքները:

Զանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը պետք է գնահատել որպես ուղղակի դիտավորությամբ կատարված իրավախախտում, քանի որ իրավահարաբերության սուբյեկտը մաքսային ծառայողի կարգադրությունը չի կատարում կամ նրան սպառնում է կանխամտածված ու գիտակցում է իր գործողությունների արատավոր հետևանքների վրա հասնելը և ցանկանում է այն:

Մաքսային իրավունքի պատասխանատվության իրացման ինստիտուտի առանձնահատկություններից մեկն էլ, ինչպես հիշատակվել է, քրեական պատասխանատվության կիրառումն է, որն օրենսդրությամբ սահմանված է պետության արտաքին տնտեսական հարաբերություններում տեղ գտած այնպիսի վտանգ ներկայացնող իրավախախտումների դեպքում, ինչպիսիք «մաքսանենգությունն» է և մաքսային իրավախախտումների հետ առուղակիորեն առնչվող այլ իրավախախտումներ, որոնք կարող են առաջանալ մաքսային գործունեության ոլորտում «Ավելացված արժեքի» և «Ակցիզային» հարկերի մասին օրենքների պահանջների խախտումների դեպքում:

Շուկայական տնտեսության մոր հարաբերությունները և պետությունների արտաքին տնտեսական, ֆինանսական և առևտրային համագործակցությունը, հատկապես արտաքին առևտրային հարաբերություններում այսօր ընդլայնել է միջազգային առևտրային գործարքների իրավունք ունեցող սուբյեկտների թվաքանակը:

Այսօր ակտիվացել են նաև պետությունների արտաքին տնտեսական հարաբերություններից բխող իրավախախտումները, որոնց մեծ մասը իրենց զգացնել են տալիս մաքսային գործունեության ոլորտում:

Եական փոփոխությունների են ենթարկվում արտաքին տնտեսական հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի ճյուղերը. քրեականացվում է տնտեսական օրենսդրությունը:

Վերջին տարիներին ՀՀ-ում տեղի ունեցած փոփոխությունները, հատկապես տնտեսական ոլորտում, նոր հասարակական հարաբերությունները կարգավորելու և պաշտպանելու համար գրեթե ստեղծելու անհրաժեշտություն առաջացրին: Լուրջ փոփոխությունների ենթարկվեց տնտեսական հարաբերությունների հետ կապված օրենսդրական դաշտը, ընդունվեցին նոր օրենքներ կամ գործողները բարեփոխվեցին:

Այս առումով տնտեսական գործունեությունը պաշտպանելուն ուղղված ՀՀ գործող քր. օր.-ում նախատեսված նորմերը նախկին օրենսգրքի համեմատ ունեն բացահայտ առավելություններ:

Պետության տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների *տեսակային օբյեկտ* են համարվում այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք առաջանում են ՀՀ – ում նորմալ տնտեսական գործունեության ընթացքում՝ նյութական արժեքների արտադրության, բաշխման, փոխանակման և սպառման, ինչպես նաև ծառայությունների մատուցման բնագավառում: Որպես տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների *անմիջական օբյեկտ* հանդես են գալիս տնտեսական գործունեության որոշակի բնագավառում առաջացած հարաբերությունները:

Այս հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունն այն է, որ դրանք խախտում են տնտեսության ոլորտը կարգավորող ակտերի պահանջները, տնտեսական շրջանառության առանձին մասնակիցների, հասարակության, պետության տնտեսական շահերը, գույքային վնաս են պատճառում տնտեսավարող սուբյեկտներին և առանձին քաղաքացիներին:

Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների *օբյեկտիվ կողմը* հիմնականում դրսևորվում է գործողությամբ (մաքսանենգություն), որոշ դեպքերում անգործությամբ: Մի քանի հանցակազմների համար որպես օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ նախատեսված են նյութական հետևանքները (զգալի, խոշոր, առանձնապես խոշոր չափի վնասներ): Նյութական հանցակազմներն ավարտվում են, եթե առաջանում են օրեն-

քում նախատեսված հետևանքները: Այդ հանցակազմների համար պարտադիր է նաև անմիջական պատճառական կապի առկայությունը արարքի և հետևանքի միջև:

Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունների *սուբյեկտիվ կողմը* բնութագրվում է դիտավորությամբ:

Քննարկվող հանցագործությունների *սուբյեկտ* կարող է լինել 16 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը: Առանձին հանցագործությունների համար օրենքը պահանջում է հատուկ սուբյեկտի առկայություն (օրինական ձեռնարկատիրական կամ այլ տնտեսական գործունեությունը խոչնդոտելը, ապրանքային նշանն ապօրինի օգտագործելը, առևտրային կաշառք ստանալը և այլն):

Հիմք ընդունելով տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների անմիջական օբյեկտները՝ դրանք կարելի է բաժանել տարբեր խմբերի, օրինակ, ձեռնարկատիրական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ, պետության ֆինանսական կամ արտաքին տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ և այլն:

ՀՀ արտաքին տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների համակարգից կարելի է առանձնացնել «մաքսանենգությունը», որի հանցակազմի ընդհանուր բնութագիրը տրված է ՀՀ «Քրեական օրենսգրքի» 215-րդ հոդվածում:

Օրենքում ասված է, որ մաքսանենգությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքների, մշակութային կամ այլ արժեքների տեղափոխումն է առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով, կամ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելու միջոցով, եթե դրանք կատարվել են խոշոր չափերով, բացառությամբ սույն հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված ապրանքների կամ արժեքների՝ պատժվում է տուգանքով, նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից հազարապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:

2. Թմրամիջոցների, հոգեներգործուն, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ կամ պայթուցիկ նյութերի, սպառազինության, պայթուցիկ սարքերի, ռազմամթերքի, հրազենի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքի կամ երկակի նշանակության նյութերի, սարքավորումների (տեխնոլոգիաների), որոնք կարող են օգտագործվել նաև զանգվածային ոչնչացման զենք կամ դրա փոխադրման հրթիռային համակարգեր ստեղծելիս կամ օգտագործելիս, ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքների կամ մշակութային արժեքների, որոնց տեղափոխման համար սահմանված են հատուկ կանոններ, մաքսանենգությունը՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է՝

1) պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով,

2) մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից,

3) մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից տասը տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

4. Սույն հոդվածի առաջին, երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է կազմակերպված խմբի կողմից՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ ութից տասներկու տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

5. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արարքը համարվում է խոշոր չափերով կատարված, եթե տեղափոխված

ապրանքների կամ առարկաների արժեքը գերազանցում է հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը:

Մաքսանենգությունը մեծ վտանգ ներկայացնող հանցագործություններից մեկն է: Այն ուղղվում է պետության արտաքին առևտրի դեմ: Արտաքին առևտուրը մեր պետության և նրա համապատասխան մարմինների բացառիկ իրավունքն է արտաքին առևտրական կապերի իրականացման, ինչպես նաև այս կամ այն ապրանքներն ու առարկաները արտասահմանից ներմուծելու կամ արտասահմանյան երկրներ արտահանելու գործում:

Այդ սկզբունքը բխում, հիմնավորվում և արդարացվում է շուկայական տնտեսության հասարակական հարաբերությունների բնույթով, որոնք իրենց հերթին հենվում են սեփականության տարբեր ձևերի և տնտեսության հեռանկարային և պլանային զարգացման վրա. դրանով ապահովվում է հանրապետության տնտեսությունը, ինքնիշխանությունը պետությունների միջազգային համագործակցության ոլորտում: Այն խափանում է արտաքին տնտեսական հարաբերություններում մենաշնորհային դիրքավորումը, ամեն կարգի նախապայմաններ ստեղծելու նյութական հնարավորությունները և օբյեկտիվ պայմաններ է ստեղծում, որպեսզի տնտեսության առևտրային համակարգը համակողմանիորեն բարգավաճի ու ամրապնդվի:

Որոշ նյութերի և առարկաների մաքսանենգությունը միջազգային վտանգ է ներկայացնում, այդ պատճառով էլ դրա դեմ համատեղ պայքար է տարվում բոլոր պետությունների կողմից: Խոսքը վերաբերում է նարկոտիկ նյութերի և զանազան զենքերի մաքսանենգությանը, որի նկատմամբ պայքարը մղվում է բազմաթիվ այնպիսի համաձայնագրերի ու պայմանագրերի հիման վրա, որոնց միացել է նաև մեր հանրապետությունը:

Մաքսանենգության *անմիջական օբյեկտը* ՀՀ արտաքին առևտուրն է և պետական սահմանների անձեռնմխելիությունը, իսկ առարկաները կարող են լինել ամեն կարգի արժեքային իրեր, սկսած ասենք, ներքնագգեստներից մինչև թմրադեղերը, պայթուցիկ նյութերը, հրազենը, անգամ զանգվածային ոչնչացման զենք:

Օբյեկտիվ կողմից արարքն արտահայտվում է ՀՀ մաքսային սահմանի վրայով ապրանքների կամ այլ արժեքների ապօրինի տեղափոխման մեջ: Ապօրինությունը, տվյալ դեպքում, դրսևորվում է նրանում, որ այդ տեղափոխումը կատարվում է մաքսային հիմնարկներից ծածուկ կամ այդ հիմնարկների միջոցով, սակայն տեղափոխվող ապրանքները մաքսային հսկողությունից թաքցվելով, ընդ որում արարքը հանցագործություն է դառնում, երբ զուգորդվում է այն ծանրացնող հանգամանքներից մեկն ու մեկի հետ, որոնք թվարկված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 215-րդ հոդվածում:

Հասարակ մաքսանենգությունը, այսինքն մեծ արժեք չներկայացնող իրերի կամ առարկաների տեղափոխումը պետական սահմանի վրայով, եթե դա կատարվում է առաջին անգամ և հասարակական լուրջ վտանգավորություն չի ներկայացնում, քրեական հանցագործություն չէ: ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 37-րդ գլխի համաձայն այն համարվում է զանցանք և հետապնդվում է միայն վարչական կամ կարգապահական կարգով:

Հանցագործության **անմիջական օբյեկտը** մաքսային սահմանով ապրանքաշրջանառության իրականացումը, ինչպես նաև պետական բյուջե մաքսային տուրքերի և այլ գանձումների մուտքը կարգավորող հասարակական հարաբերություններն են: Որպես **լրացուցիչ օբյեկտ** կարող են հանդիսանալ, օրինակ, հասարակական անվտանգությունը, բնակչության առողջությունը:

ՀՀ քր. օր.-ի 215-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հանցագործության **առարկա** են համարվում ապրանքները, մշակութային և այլ արժեքները:

ՀՀ մաքսային օրենսգրքի համաձայն **ապրանքներ** են համարվում ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխվող բոլոր տեսակի առարկաներն ու իրերը, այլ գույքը, այդ թվում՝ արժույթը, արժութային արժեքները, էլեկտրական, ջերմային և այլ տեսակի էներգիան, փոխադրամիջոցները (բացառությամբ ՀՀ մաքսային սահմանով ուղևորների և ապրանքների միջազգային տեղափոխման նպատակով օգտագործվող փոխադրամիջոցների, այդ թվում բեռնարկղների (կոնտեյներների) և այլ օժանդակ փոխադրամիջոցների):

Մշակութային արժեքների ներմուծումը և արտահանումը կարգավորվում է «Մշակութային արժեքների ներմուծման և արտահանման մասին» ՀՀ օրենքով: Նշված օրենքի համաձայն՝ մշակութային արժեքների խմբին են դասվում, օրինակ, պատմական արժեքները, նշանավոր մարդկանց (պետական, քաղաքական, հասարակական, գիտության, գրականության, արվեստի գործիչների) կյանքի ու ստեղծագործության հետ կապված առարկաները և այլն:

Ինչ վերաբերում է **«այլ արժեքներ»** հասկացությանը, ապա դրանց թվին են դասվում ապրանքներ և մշակութային արժեքներ չհամարվող իրերը, առարկաները:

Օրենսդիրը հստակ սահմանում է, որ այն դեպքերում, երբ մաքսանենգության առարկա են հանդիսանում քր. օր.-ի 215 հոդվածի երկրորդ մասում թվարկված ապրանքները կամ արժեքները (օրինակ՝ թմրամիջոցները, հոգեներգործուն, թունավոր, ռադիոակտիվ, պայթուցիկ նյութերը, ռազմամթերքը, հրազենը, մշակութային արժեքները, որոնց տեղափոխման համար սահմանված են հատուկ կանոններ և այլն), արարքը պետք է որակվի 215 հոդվածի ոչ թե առաջին, այլ երկրորդ մասով:

Օրենքի առաջին մասում ներկայացված մաքսանենգության **օբյեկտիվ կողմը** դրսևորվում է ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքները, մշակութային կամ այլ արժեքները տեղափոխելով՝ առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով, կամ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելու միջոցով, եթե դրանք կատարվել են խոշոր չափերով:

Մաքսային օրենսդրությամբ լուծվում է «Մաքսային սահմանի» հասկացությունը, ըստ որի **մաքսային սահման են** համարվում ՀՀ մաքսային տարածքի, ազատ մաքսային պահեստների և ազատ տնտեսական գոտիների սահմանագծերը: ՀՀ «մաքսային սահման» և «պետական սահման» հասկացությունները նույնը չեն:

Մաքսային օրենսգրքի համաձայն՝ **մաքսային սահմանով տեղափոխում** է համարվում ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների ներսերումը ՀՀ մաքսային տարածք կամ դուրսհանումը այդ տարածքից՝ ներառյալ միջազգային փոստային առաքում-

ները, խողովակաշարային և էլեկտրահաղորդման գծերով փոխադրումները:

Մաքսային հսկողություն է համարվում ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերով ամրագրված դրույթների պահպանման նպատակով մաքսային մարմինների կողմից իրականացվող միջոցառումների համակարգը:

Ապրանքների կամ արժեքների տեղափոխումը, **մաքսային հսկողությունը շրջանցելով կամ դրանից թաքցնելով**, դրսևորվում է դրանք Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս տանելով կամ ներս բերելով՝ առանց մաքսային կետեր մտցնելու (զադտնի ճանապարհներով), կամ դրանք հատուկ գաղտնարաններում թաքցնելով:

Այդպիսի պահատեղեր կարող են լինել արտասահմանյան երթեր կատարող գնացքներում, նավերում, օդանավերում, ավտոմեքենաներում, նավակներում և այլ փոխադրական միջոցներում հատկապես հարմարեցված պահեստանոցները, նկուղները, գաղտնարանները կամ թաքստոցները: Սա նշանակում է, որ սովորական ճամպուրկները, հագուստի գրպանները, ոտնամանների ներբանները կամ մարդու մարմնի ծալքերը հատուկ պահատեղեր համարվել չեն կարող:

Օրենքը մատնացույց է անում **մաքսային կամ այլ փաստաթղթերի խաբեությամբ օգտագործելը**: Այստեղ խոսքը վերաբերում է կեղծ կամ ժամկետանց փաստաթղթերով մաքսանենգություն կատարելուն, կամ արարքի կատարման ժամանակ այնպիսի փաստաթղթերի օգտագործմանը, որոնք վերաբերում են այլ առարկաներին կամ արժեքներին և իրավունք են վերապահում պետական սահմանի վրայով տեղափոխել միայն նրանք, այլ ոչ թե մեկ ուրիշ բան:

Քննարկվող հոդվածի առաջին մասով ներկայացված մաքսանենգության հանցակազմի առկայության համար պարտադիր է, որ այն կատարվի **խոշոր չափերով**: Խոշոր չափերի հասկացությունը տրված է քննարկվող հոդվածի հինգերորդ մասում, համաձայն որի՝ 215-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արար-

քը համարվում է խոշոր չափերով կատարված, եթե տեղափոխված ապրանքների կամ առարկաների արժեքը գերազանցում է հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը: Եթե քր. օր.-ի 215-րդ հոդվածի առաջին մասում նշված ապրանքների կամ արժեքների ընդհանուր արժեքը պակաս է հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկից, ապա պատասխանատվությունն առաջանում է ՀՀ մաքսային օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով:

Քննարկվող հանցագործության **սուբյեկտիվ կողմը** բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ:

Այս հանցագործության **սուբյեկտ** կարող է հանդիսանալ 16-րդ տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

Քր. օր.-ի 215-րդ հոդվածի երկրորդ մասով պատասխանատվություն է նախատեսված հատուկ արժեքների, ապրանքների մաքսանենգության համար: Դրանք թվին են պատկանում՝ թմամիջոցները, հոգեներգործուն, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ կամ պայթուցիկ նյութերը, սպառազինությունը, պայթուցիկ սարքերը, ռազմամթերքը, հրազենը, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքը կամ երկակի նշանակության նյութերը, սարքավորումները կամ տեխնոլոգիաները, որոնք կարող են օգտագործվել նաև զանգվածային ոչնչացման զենք կամ դրա փոխադրման հռթիռային համակարգեր ստեղծելիս կամ օգտագործելիս, ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքները կամ մշակութային արժեքները, որոնց տեղափոխման համար սահմանված են հատուկ կանոններ:

Ներկայացված առարկաների, ապրանքների, արժեքների բնորոշումները սահմանված են համապատասխան օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերով: ՀՀ քր. օր.-ի 215-րդ հոդվածի առաջին մասի ձևակերպումից հետևում է, որ հատուկ առարկաների, արժեքների, ապրանքների մաքսանենգության հանցակազմի

առկայության համար պարտադիր չէ, որ այդ առարկաների մաքսանենգությունը կատարվի խոշոր չափերով:

Քննարկվող հոդվածի երրորդ մասում նախատեսված են մաքսանենգության մի շարք ծանրացնող հանգամանքներ, այն է՝ քր. օր.-ի 215-րդ հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը՝

1. պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով,
2. մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից,
3. մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով:

Մաքսանենգությունը համարվում է պաշտոնատար անձի կողմից **պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով** կատարված ոչ միայն այն դեպքերում, երբ հանցանքը կատարվել է մաքսային մարմինների պաշտոնատար անձի, այլև, օրինակ, մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով:

Այս դեպքը ենթադրում է այնպիսի վիճակ, երբ պաշտոնատար անձի աշխատանքը կապվում է պետական սահմանի վրայով ապրանքների ու արժեքների տեղափոխման հետ և նա, չարաշահելով իր պաշտոնական դիրքը, մաքսանենգված ապրանքների տեղափոխում կամ փոխադրում է կատարում: Նման պաշտոնատար անձինք կարող են լինել նավապետը, մաքսային գրասենյակի վարիչը, արտասահմանից առաքումներ կատարող հիմնարկությունների ղեկավարները, մյուս պաշտոնատար անձինք և այլն: Շարքային աշխատողները, օրինակ, նավաստիները, վագոնների ուղեկցորդները, հնոցավարները, ավտոմեքենաների վարորդները պաշտոնատար անձինք չեն:

Երբ մաքսանենգությունը կատարվում է թեև պաշտոնատար անձի կողմից, բայց առանց իր դիրքի չարաշահման, այստեղ ևս

կատարվածը չի կարող դիտվել իբրև այս կետի տակ ընկնող արարք: Երբ, օրինակ, դպրոցի տնօրենը գործուղվում է արտասահման և փորձում է իր հետ այնտեղ տանել մաքսանենգված արժեքներ կամ առարկաներ, օրինակ, ծուլածո ոսկի:

Մաքսանենգությունը համարվում է **մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից** կատարված, երբ հանցանքը կատարվել է ՀՀ մաքսային օրենսգրքով կամ այլ օրենսդրական ակտերով նման արտոնություններ ունեցող անձանց կողմից: Մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձանց թվին են պատկանում, օրինակ, օտարերկրյա պետության դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարը, միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, օտարերկրյա պատվիրակությունների անդամները և այլն:

Մաքսանենգությունը **համարվում է մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով** կատարված, երբ վերջինիս նկատմամբ կիրառվել է ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնություն: Ընդ որում, ֆիզիկական բռնություն ասելով, պետք է հասկանալ մաքսային հսկողություն իրականացնող անձին հարվածելը, ծեծելը, առողջությանը թեթև, միջին ծանրության կամ ծանր վնաս հասցնելը և այլն:

Քրեական օրենքը որպես մաքսանենգությունը ծանրացնող ռանգամանք 4-րդ կետում ամրագրում է կազմակերպված խմբի կողմից կատարված մաքսանենգությունը: Այսպես է կոչվում այն մաքսանենգությունը, որը տեղի է ունենում հատկապես նման արարքներ կատարելու նպատակով ստեղծված կայուն հանցավոր խմբի կողմից: Այստեղ խումբ ասելով պետք է հասկանալ երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ, համատեղ գործունեությունը: Արարք կատարելիս խմբի անդամները կարող են դերաբաշխում կատարել, օրինակ, ոմանք կարող են հանդես գալ իբրև ապրանքների ու արժեքների գնորդներ, մյուսները կարող են գործել այն ուղղությամբ, որ գնվածը պետական սահմանից անցկացվի,

երրորդները նպատակադրվել զբաղվելու մաքսանենգված իրերն ու արժեքները, ինչպես նաև դրանց հետ կապված առարկաները թաքցնելով և այլն:

Խմբի բոլոր անդամները, անկախ իրենց դիրքից ու կատարած դերից, հանդիսանում են համամեղավորներ ու համակատարողներ և պատասխանատվության են ենթարկվում քրեական օրենսգրքի 215-րդ հոդվածով:

Սուբյեկտիվ կողմից արարքը կատարվում է դիտավորությամբ, այն էլ ուղղակի դիտավորությամբ: Նպատակը կարող է տարբեր լինել՝ շահադիտությունը, անաշխատ եկամուտներ կուտակելու հակումը, նվիրատվություն կատարելը և այլն:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

- Բնութագրե՞ք մաքսային իրավունքի առարկան:
- Որո՞նք են մաքսային իրավունքի սկզբունքները:
- Որո՞նք են մաքսային իրավահարաբերությունների տեսակները:
- Ներկայացրե՞ք մաքսային իրավախախտումների կազմը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Бахрах Д.Н., Административное право: Учебник для вузов, М., БЕК, 1996.
2. Грави́на А.А., Терещенко Л.К., Шестакова М.П., Современное таможенное законодательство (в вопросах и ответах), М., Изд. Группа ИНФРА-М-НОРМА, 1996.
3. Основы таможенного дела: Учебное пособие в VII выпусках. Выпуск V. Правоохранительная деятельность таможенных органов, Науч. Ред. А.Ф. Козыкин. М., РТА, 1995.
4. Ответственность за нарушения таможенных правил. Под ред. Докт. Юрид. Наук, проф. А.Н. Козырина, М., Ось-89, 1999.
5. Правоохранительная деятельность Российских таможенных органов, (состав и квалификация таможенных правонарушений), Методическое пособие, Казань: Татарское таможенное управление, 1995.
6. Рязанцев А.Г., О классификации административных проступков в сфере таможенного дела по признакам объективной стороны правонарушений. Исследование проблем таможенного дела: Сборник адыюнктов и соискателей РТА, Выпуск 1, М., РТА, 1998.
7. Таможенное право: Учебник, Отв. ред. докт. юрид. наук, проф. А.Ф. Ноздрачев, М., Юрист, 1998.

8. Таможенное право: Курс лекций, в 2 томах. Том 2 (Общая и особенная часть), Под ред. В.Г. Драгонова, науч. Рук. М.М. Рассолов. М., Экономика, 1999.
9. Таможенное право (Учебник), Под ред. Б.И. Габричидзе, М., 1995.
10. И.В. Тимошенко, Таможенное право России (Общая часть), М., 2001.
11. К.Д. Беяшев, Е.Г. Мусеев, Таможенное право (Учебное пособие), М., "Проспект", 2003.
12. С.В. Романова, Таможенное право, "Питер", 2005.
13. В.Д. Ларичев, Н.С. Гильмутдинова, Таможенные преследования, М., "Экзамен", 2001.
14. Գ.Ա. Սուքիասյան, Ֆինանսական իրավունք (դասագիրք բուհերի համար), Ե.: «Տնտեսագետ», 2001:
15. Գ.Գ. Դանիելյան, Վարչական պատասխանատվություն (ուս. ձեռնարկ), Ե., «Լույս», 2002:
16. Ա. Դանիելյան, Արտաքին տնտեսական գործունեությունը, մաքսասակագնային կարգավորումը, ԵՊՀ, Ե., 2004:

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

1. ՀՀ սահմանադրություն (փոփոխություններով), «Պաշտոնական տեղեկագիր», «Տիգրան Մեծ», Ե., 2006:
2. ՀՀ «Մաքսային օրենսգիրք», Ե., 2006:
3. «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, 2002:
4. Մաքսային արժեքի որոշման բացատրական նշումները հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության 2002թ. դեկտեմբերի 5-ի թիվ 2170 որոշումը:
5. «Վարչական իրավախախտումների» վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգիրքը, Ե., 2005:
6. ՀՀ «Քրեական օրենսգիրքը», Ե., 2004:
7. Таможенный кодекс Росси́йской Федера́ции от 28 мая 2003г. N 61-ФЗ.М., 2003.

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

Շրջանառության տեղեկագիր

մվեմիթմԾ	Հաշիվների անվանումը	0101.05թ. առ նմանքը		0101.05թ. առ նմանքը		Պրաթ -ուսողոմմԶ		0101.05թ. առ նմանքը		Պրաթ -ուսողոմմԶ		0101.05թ. առ նմանքը		0101.05թ. առ նմանքը	
		դր	կտ	դր	կտ	դր	կտ	դր	կտ	դր	կտ	դր	կտ	դր	կտ
010	Շենքեր	800000	-	-	-	700000	-	-	-	100000	-	-	-	-	-
013	Մեքենաներ և սարքավորում.	400000	-	-	-	400000	-	-	-	-	-	-	-	-	-
015	Տրանսպորտային միջոցներ	250000	-	-	-	-	-	900000	-	1150000	-	-	-	-	-
016	Տնտեսական գույք	950000	-	-	-	130000	-	40000	-	860000	-	-	-	-	-
020	Հիմն. միջոցների մաշվածք	-	-	-	-	900000	-	770000	-	-	-	-	-	130000	-
040	Տեղակայման ենթ. սարքավ.	-	-	-	-	-	-	400000	-	400000	-	-	-	-	-
041	Երևանյութ	-	-	-	-	-	-	200000	-	200000	-	-	-	-	-
063	Գրասենյակային պիտույք.	-	-	-	-	-	-	100000	-	100000	-	-	-	-	-
064	Վառելիք	-	-	-	-	500000	-	500000	-	-	-	-	-	-	-
067	Այն նյութեր	30000	-	-	-	-	-	680000	-	710000	-	-	-	-	-
070	Փողրարծ. և արագ. առ. պահ.	55000	-	-	-	-	-	440000	-	155000	-	-	-	-	-
071	Փող. և արագ. առ. շահգ. մեջ	-	-	-	-	-	-	340000	-	220000	-	-	-	-	-
090	Բյուջեի ընթացիկ հաշիվ	255000	-	-	-	3450000	-	4420000	-	1225000	-	-	-	-	-

114	Ընթ. հաշիվ արտբ. ֆոնդ. գծ.	-	-	1340000	1080000	260000	-
120	Դրամարկդ	30000	-	2980000	3010000	-	-
130	Ակրեդիտիվ	-	-	100000	100000	-	-
140	Ֆինանսավորում բյուջեից	-	300000	3290000	3550000	-	560000
150	Հաշ. մատակ-ի հետ	-	105000	-	600000	-	705000
160	Հաշ. առ. հաշ. անձ. հետ	50000	-	430000	470000	10000	-
170	Հաշ. պակասուրդ. գծով	-	-	150000	150000	-	-
171	Հաշտցապի գծով	-	-	48000	110000	-	62000
174	Հաշ. դեպոզիտ. գում. գծով	-	-	320000	320000	-	-
177	Հաշ. դեպոզիտ-ի գծով	-	-	180000	180000	-	-
178	Հաշ. այլ կրեդիտ-ի հետ	-	-	580000	1060000	-	480000
173	Հաշ. բյուջ. վճ-ի գծով	-	60000	330000	310000	-	40000
180	Հաշ. բանվ. և ծառ. հետ	-	100000	1550000	1808000	-	358000
185	Հաշ. արհմիութ. անդ հետ	-	-	15000	15000	-	-
198	Հաշ. կենսաթոշ. ֆոնդի հետ	-	-	45000	45000	-	-
200	Ծախսեր բյուջ-ի գծով	200000	-	3090000	3290000	-	-
250	Հիմն. միջոց-ի ֆոնդ	-	2400000	1360000	940000	-	1980000
260	Փոքր. և արագ առ-ի ֆոնդ	-	55000	120000	440000	-	375000
272	Արտաբյուջետային ֆոնդեր	-	-	1020000	1720000	-	700000
215	Ծախսեր արտաբյ. ֆոնդ. գծ.	-	-	1020000	1020000	-	-
	Ընդամենը	3020000	3020000	26758000	26758000	5390000	5390000

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2

Ծախսերի նախահաշիվների կատարման հաշվեկշիռ առ 01.01.2006թ. (համառոտ)

Ակտիվ	տարե- սկիզբ իզ.դր	տարե- վերջ իզ.դր	Պասիվ	տարե- սկիզբ իզ.դր.	տարե- վերջ իզ.դր.
Հիմնական միջոցներ	2400	2110	Ֆինանսավորում	300	560
Նյութեր և պաշարներ	30	1410	Ֆոնդեր և նպատակային նշանակման միջոցներ	2455	3185
Փոքրարժեք և արագամաշ առարկաներ	55	375	Հաշվարկներ	160	940
Դրամական միջոցներ	285	1485	Կապիտալ շինարարության ֆինանսավորում	105	705
Ծախսեր	200	-			
Հաշվեկշիռ	3020	5390	Հաշվեկշիռ	3020	5390

BASIS OF CUSTOMS
(textbook, theory and practice)
Brief Contents

Chapter I	Customs Service Origin and Development
Chapter II	Customs System in RA
Chapter III	Customs Operating Mode
Chapter IV	Legalization of Customs goods
Chapter V	Customs Supervision
Chapter VI	Customs Charge Assessment
Chapter VII	Customs Payables in RA
Chapter VIII	Regulation of Customs Service Tariffs
Chapter IX	Customs Goods Classification and Coding
Chapter X	Accounting in Customs Service
Chapter XI	Customs Operation Statistics
Chapter XII	International Regulation of Customs Service
Chapter XIII	Customs Law in RA

Acknowledgments

The authors is highly appreciated assistance for creation textbook to following departments of Armenian State University of Economy: Department of Finance, Department of International Economy Relations, Department of Comers & Marketing.

The advices and suggestions of faculties of mentioned departments were efficient in development of textbooks:

Editorial supervisors: prof. A..Juguryan, prof. K Abgaryan

Editorial board members:

M. Gulasaryan, N. Fahradyan, K.Miqaekyan, S.Suqiasyan, V.Muradyan., A.Karapetyan, O.Khataryan, A.Sargsyan, S.Chibuxhcyan, A.Petrosyan, G.Nazaryan, G.Suqiasyan.

ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐ
(ուսումնական ձեռնարկ)
Երևան 2007

ОСНОВЫ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА
(учебное пособие)
Ереван 2007

BASIS OF CUSTOMS
(textbook)
Yerevan 2007

Հանձնված է տպագրության 18.03.2007թ.
Ծավալը՝ 31 տպագրական մամուլ:
Տպագրությունը՝ օֆսեթ:
Չափսը՝ 60x84_{1/16}:
Տպաքանակը՝ 500 օրինակ:
Գինը՝ պայմանագրային:

Տպագրված է «Օրենք և իրականություն»
հրատարակչության տպարանում
Երևան, ԱնդրՖեդերացիայի փող. 18
հեռ. 57.51.58

